МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 23

Збірник наукових праць

Київ – 2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 23

Збірник наукових праць

Київ – 2013

ББК 81я43

П78

УДК 800

Відповідальний редактор –
доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**
Відповідальний секретар –
кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**
Редакційна колегія:
доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**
доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**
доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**
доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**
доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**
доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**
доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**
доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**
доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**
доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**
доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**
доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 8 від 26 березня 2013 року).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.
Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

Фахове видання з філологічних наук.
Бюлетень ВАК України №3 від 2010 року.
Перелік №174.

П78 **Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики :** зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2002–2013.

Вип. 23 / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2013. – 504 с. – Бібліограф. в кінці ст.

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

ББК 81я43

© **Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013**

АНДРІЙЧЕНКО Ю. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ З ОГЛЯДУ НА ҐЕНДЕРНИЙ ФАКТОР

Статтю присвячено аналізу трансформацій, які зазнали лексичні одиниці жіночого роду іспанської мови протягом свого розвитку.

Уже протягом досить багато часу одним з актуальних напрямків загальної теорії мовного розвитку залишається вивчення процесів історичних зміни семантики лексичних одиниць, їх основних типів і причин.

Ключові слова: ґендер, текст, стереотип, комунікація.

Статья посвящена анализу трансформаций лексических единиц женского рода в испанском языке на протяжении своего развития. В течение продолжительного времени одним из актуальных направлений общей теории языкового развития остается исследование процессов исторических изменений семантики лексических единиц, их основных типов и причин.

Ключевые слова: гендер, текст, стереотип, коммуникация.

The article is devoted the analysis of transformations of lexical units of feminine gender in Spanish during it's development. For an appreciable length of time one of the actual directions of the general theory of language development still have research of processes of historical changes of semantics of lexical units, their main types and the reasons.

Key words: gender, text, stereotype, communication.

Метою статті є дослідження змін лексичних одиниць жіночого роду в іспанській мові протягом свого розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю дослідження актуалізації семантики лексичних одиниць жіночого роду.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці сучасної іспанської мови.

Предметом дослідження є лексичний потенціал іспанської мови з врахуванням ґендерних особливостей.

Історія розвитку іспанської мови яскраво демонструє зміни, які зазнають лексичні одиниці, що належали виключно до чоловічого роду. Наприклад, численна група іменників, історично зазнала подвійну еволюцію: з одного боку, вона легко піддається категоріальній трансформації оскільки має тенденцію на послаблення в якості прикметників або дієприслівників, а з іншого боку підсилюються при вживанні у якості іменників: *vecino, joven, criminal,*

© Андрійченко Ю. В.

ejecutivo, soriano, vigilante, conocido, etc. Але, крім того, вже знаходячись в середині цієї останньої категорії, вони переміщуються з одного до іншого класу іменників, обмежуючи одночасно деякий аспект свого попереднього значення. Наприклад, лексична одиниця *la médica* спочатку мала значення жінка лікаря, пізніше еволюціонувала до форми *la médico,* пізніше отримала сучасний вигляд: *la médica,* і вже інше лексичне значення: жінка-лікар [1]. Таким чином подібні іменники викликають досить серйозні проблеми в сучасній граматиці іспанської мови, яка повинна відображати зміни, які мають місце в граматичних категоріях, в класифікації іменників з огляду на граматичний рід і на лексичне значення.

В минулі століття феномен адоптації іменників з закінченням жіночого роду на *-a* до чоловічого був дуже частотним. Наприклад, будь-який чоловік того часу, який йшов у супроводі іншого називався іменником жіночого роду *la camarada* на відміну від сучасного *el camarada.* Наведемо приклад:

Recordáis el fin de aquel Cántico del gallo salvaje que en prosa escribiera el desesperado Leopardi, *el víctima de la razón, que no logró llegar a creer. Del sentimiento trágico de la vida. La agonía del cristianismo* [4].

Але ініціатива Мігеля де Унамуно, який назвав Леопарді *el víctima de la razón*, підкреслюючи артиклем чоловічого роду ґендерну належність Леопарді, не мала розповсюдження і не була сприйнятою суспільством. Лексична одиниця *victima* (в значенні людина, створіння) продовжує належати до жіночого роду і мати єдине закінчення, як для визначення чоловічої, так і для жіночої статі. Також деякі іменники з закінченням на *-o* в своїй належності до кожної з статей змінюють своє узгодження: *el testigo mudo, la testigo muda el reo absuleto; la reo absuleta* не зважаючи на те, що жіночі форми, такі як *testiga, rea* задокументовані в класичній літературі. Достатньо відрізняється група іменників чоловічої статі з закінченням на *-o*, які відносяться виключно до жінок: деякі, такі як іменник *el marimacho* несуть в собі принизливе лексичне забарвлення, ускладнене інстинктивною відмовою від формальних меж чоловічої статі в словах, які визначають жіночу стать; інші, такі як *el dueño* в стародавньому значенні типового сприйняття закоханої жінки *Viva mi dueño* є архаїчними, або тими, які вже не вживаються в сучасному

суспільстві, і саме тому набули форму обох родів: *el dueño – la dueña.* Ця адаптація іменників з закінченням на *-o* до закінчення жіночого роду на *-a* є постійним процесом в іспанській мові. Таким чином, іменник *la médica* у значенні професії *жінка-лікар,*а не *дружина лікаря* увійшов до Академічного словника іспанської мови 13 видання у 1899 році; трохи пізніше, вже у 15 віданні 1925 року були зареєстровані такі іменники, як *abogada* і *catedrática* у значенні професійної діяльності жінки. Такої ж самої трансформації зазнали іменники з іншими закінченнями: *el segoviano, la segoviana, el palentino, la palentina*, на відміну від часів Лопе де Веги, коли часто подібні іменники мали одне закінчення чоловічого роду: *el andaluz, la andaluz.* Ці особливі випадки, зазначені вище в нашому дослідженні, демонструють той факт, що якщо стать не визначається граматичним родом іменника (наприклад, іменник *las autoridades* можна віднести як до чоловічого роду, так і до жіночого; *el bebé* може мати значення як дитини-хлопчика, так і дитини-дівчинки), цей клас лексичних одиниць, на наш погляд, має змінити свою історично складену класифікацію для пристосування до сучасних ґендерних реалій, як у випадку з іменниками*: el minero, la minera; el obispo anglicano, la obispo anglicana* або *la obispa anglicana.*

Але проблеми, які пов'язані з граматичною категорією іменників не існують лише в цих флуктуаціях різних класів форм і узгоджень. Також слід враховувати інші ускладнення, які зазвичай є непомітними ні в граматиці, ні в словниках, ні в мовній комунікації. Одне з цих ускладнень вражає іменники з чергуванням роду *-o / -a, -e/-a* та ін. лише в цьому класі лексичних одиниць може бути присутня певна семантична асиметрія між чоловічим і жіночим родами, незважаючи на те, що їхні закінчення мають одне і те саме коріння. В таких випадках остаточний рід іменника може отримати інші значення з екстралінгвістичної реальності, які додаються до ґендерних розбіжностей. Цю невідповідність можемо спостерігати в інших парах іменників: *el doncel, la doncella; el gobernante, la gobernanta; el favorito, la favorita; el cortesano, la cortesana.* Без сумніву, сучасна іспанська мова намагається подолати такі парадокси: назви професій отримують з кожним днем все більшу рівновагу між родами, і в той же час втрачають стародавнє первинне значення: *la abogada – la esposa del abogado, la doctora – la esposa del*

doctor. Сьогодні ніхто не інтерпретує, наприклад, іменники *la fiscal, la jueza,la magistrada, la alcaldesa, la concejala* як жінку, чоловік якої виконує дані професійні обов'язки, особливо якщо ці та інші іменники жіночого роду є частиною нейтрального дискурсу мови. Але навіть зараз їхнє вживання коливається все ще між ними і тими, що визначають сексуальну розбіжність шляхом зміни узгодження: *la fiscal encargada del caso / la fiscal encargada del caso la jueza instructora / la juez instructora*. Ця остання іменників не містить в собі жодного лексичного дисбалансу з минулого. Іншими словами, іменники, подібні до іменника *la estudiante* не містять в собі сексистських забарвлень і не дискримінують за ознакою статі оскільки артикль є єдиним елементом, який маркує статеву належність адресата. Інше ускладнення, на відміну від згаданого вище, виявляються в двох типах лексичних одиниць таких як: *el alumno / la alumna* і *el periodista / la periodista*. Крім того, це питання не є формальним (або лексичним),воно є функціональним і належить особистій граматичній категорії, а саме категорії ґендеру. Хоча термінологія і аргументація протягом розвитку мови зазнають певних змін, безперечним є той факт, що чергування родів в вищезазначених іменниках не є рівнозначним оскільки іменники чоловічого роду (і не лише у множині) можуть виражати не лише чоловічу стать, але й не чітке визначення статі об'єкту, про який йдеться. Без сумніву, іменники жіночої статі (включаючи множину), які зазнають будь-яких формальних змін, не можуть призначати іррелевантний характер статевої інформації, яким би при цьому б не був комунікативний контекст: вони постійно виражають, що мова йдеться про людину жіночої статі.

Таким чином, не існує безперечної чоловічої статі в іменниках, оскільки іменники чоловічого роду можуть виражати не визначений рід іменників, чого не трапляється з іменниками жіночого роду, згідно з прикладами, розглянутими вище. Дослідники зазвичай пояснюють цю розбіжність у функціонуванні двох родів поняттями маркованого і не маркованого ґендеру привативної опозиції, яка ґрунтується на наявності [+] або відсутності [-] жіночого роду, що має на увазі те, що чоловічий рід або не маркований рід іменників лише означає те, що може визначати чоловік (чоловіки) і не завжди включає в себе жінок; в той час як жіночий або маркований рід тих

самих іменників означає той факт, що ми не можемо уникнути звертання до екстралінгвістичних факторів, які мають відношення до жіночого роду. На думку Х. С. Морено, взагалі не існує чоловічого роду, а є лише жіночий, і перший – це лише відсутність другого [3:168–172]. Такі пояснення дозволяють легко зрозуміти, що це не лише прості мовні відхилення у дослідженні лінгвістичного сексизму, а яскраві прояви привативної опозиції, яку містять в собі два граматичних роди іспанської мови. Таким чином, іменники, які за традицією означають професії і діяльність, які виконують виключно жінки, зазвичай демонструють сильніший опір зміні в класифікації, ніж ті, які означають професії і види діяльності, що історично належали до чоловічої сфери, і які більш легше втрачають цей сексистський розподіл. Бувають випадки коли, наприклад, такі іменники:

la azafata, la amazona, la institutriz, la pitonisa, la maruja , la modista, la peluquera, la enfermera, la cocinera та ін. краще піддаються змінам слова, ніж чергуванню родах для вираження чоловічої статі в таких професіях як:

el asistente, el auxiliar de vuelo,el jinete, el preceptor, el adivino, el estilista, el deseňador, el chef та ін.

На відміну від цього формальні зміни, які зазнають іменники, утворюють найпродуктивніше джерело для створення неологізмів, які виражають фемінізацію родів діяльності, якою б незначною не була б в них присутність жінок:

la torera, la taxista, la monje budista, la choferesa, ;a piloto de Iberia, la empleada de la grúa municipal та ін.

Очевидно, що не маркований характер чоловічого роду сприймається як здатність належати до двох родів. Але дійшовши до цього розуміння, було б доцільно з'ясувати наступне питання: чи всі іменники чоловічого роду є не маркованими (або як прийнято казати *загальними*)? Відповідь на це питання є цілком ствердною, оскільки за формою або за узгодженням або за значенням іменника відбувається чергування одного знака, різного для кожного роду. Але мають важливе відношення до двох родів такі іменники в множині як: *los padres, los reyes, los duques, los ciudadanos, los enfermos, los peatones* та ін. Але слід зазначити декілька пояснень: не всі іменники приймають це чергування родів. Два типи цих іменників не містять в

собі певних формальних відмінностей, по-перше, це так звані *загальнородові іменники*, оскільки вони є не визначеними по відношенню до обох статей, яким би не був їхній граматичний рід: *la persona, el pesonaje, el ídolo, la víctima* та інші, по-друге, (які в нашому дослідженні ми називаємо *іншородові*) оскільки мова виділяє їхній рід лише в випадках, коли цього потребують реалії. Тому, іменники *los curas,los yernos, los padrastros, los jesuitas, los ujieres* та інші є штучним вираженням не маркованого чоловічого роду, і тому, потерпають від відсутності *загальнородової* або універсальної належності. Інше тлумачення, на яке б хотілось звернути увагу в нашому дослідженні, часто розглядає людину по-різному відповідно за статевою належністю, керуючись сталими соціокультурними ґендерними стереотипами. Ці певні стереотипи пояснюють той факт, що чоловічий рід досягає менш універсальних рівнів ніж жіночий, хоча припускає чергування граматичних родів. Дійсно, ми схиляємось до інтерпретації, наприклад, того факту, що одна група лексичних одиниць, таких як: *mecenas, estrategas, camioneros, banqueros, albañiles, fresadores, gerifaltes* має (так само як у випадку *curas, yernos*) виключно чоловічий рід, не зважаючи на те, що ці лексичні одиниці такі ж варіативні, як і інша група: *el entrevistador-la entrevistadora, el gimnasta-la gimnasta, el detectivo-la detectivo, el alguacil-la alguacil.*

Перспективи дослідження. Безперечним є той факт, що для розуміння змін, які відбуваються в лексичному складі іспанської мови, необхідно проаналізувати всі їхні компоненти. Для цього залучаються методи дескриптивного характеру з суміжних дисциплін: психометричні і соціометричні методи емпіричного дослідження. Тому, перспективи подальшого дослідження вважаємо в поглибленні методологічного аналізу нез'ясованих моментів дослідження особливостей впливу ґендерного фактору на лексичний потенціал іспанської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Acosta Gómez L.* El lector y la obra. Teoría de la recepción literaria / Luis Acosta Gómez. – Madrid : Ed. Gredos, 1999. – 235 p. 2. *Iser W.* La estructura apelativa de los textos / Wolfgang Iser. – México : Bicentenario, 2004. – 118 p. 3. *Moreno Cabrera J. C.* Curso universitario de filología. – Madrid: Ed. Síntesis, 2005. – T. I : Teoría de gramática y sintaxis general. – 225 p. 4. *Unamuno de M.* Obras completas / *Miguel de Unamuno* – Madrid : Akal editor, Impreso GREFOL, 1999. – 459 p.

© *Андрійченко Ю. В.*

БЕЗПАЛЕНКО А. М.
Національний університет біоресурсів і природокористування України

МОВЛЕННЯ ЯК АГРЕСІЯ

Стаття є продовженням серії публікацій автора, де комунікативна ситуація розглядається з позицій ґештальт-теорії. Стверджується, що будь-який дискурс так чи інакше являє собою номінативний імператив і є прямим або прихованим прагненням мовця навернути слухача на свою точку зору, переконати його у доцільності власної позиції, зробити його своїм ментальним союзником.
Ключові слова: ґештальт, комунікація, агресія, метафора, пам'ять.

Статья является продолжением серии публикаций автора, где коммуникативная ситуация рассматривается с позиций гештальт-теории. Утверждается, что любой дискурс так или иначе представляет собой номинативный императив и есть прямым или скрытым стремлением говорящего привлечь слушающего на свою точку зрения, убедить его в целесообразности собственной позиции, сделать его своим ментальным союзником.
Ключевые слова: гештальт, коммуникация, агрессия, метафора, память.

This article continues the series of the author's publications where the communicative situation is considered from the gestalt-theory position. It is described that every discourse in any event is the nominative imperative that contains right or hidden desire of speaker to gain a listener, to convince him in reasonability of speaker's position and to turn him into mental allay.
Key words: gestalt, communication, aggression, metaphor, memory.

Ґештальт – це комплексний (багатокомпонентний) образ ділянки дійсності, у якому "спільною долею" пов'язано однорідні і різнорідні елементи так, що цей багатокомпонентний образ утворює нову якість, відмінну від якостей його елементів, і його властивості не можна вивести із властивостей цих елементів.

Учені у галузі нейрофізіології і психо(фізіо)логії стверджують, що існують нейрони, спеціалізація яких – інтегрувати деталі у єдиний образ-ґештальт. Так, академік Є. Н. Соколов зазначає: "прикладом, що підтверджує ієрархічну структуру ґештальту служить **прозопагнозія** – вибіркове порушення пізнавання обличь, пов'язане із локальним враженням мозку (асоціативної кори). Такі пацієнти чітко сприймають окремі риси обличчя (очі, вуха, ніс, рот), але не можуть інтегрувати їх у єдиний образ – ґештальт" [5:450]. Наша свідомість – це, власне, "скриня", до верху наповнена ґештальтами, якими ми, навіть не усвідомлюючи цього, постійно користуємося, кожного разу "виймаючи" той, для якого прийшов час. Точніше сказати, ґештальт ми не виймаємо, він **сам вистрибує**, коли потрібно, тобто тоді, коли структура ґештальту збігається зі структурою реальної ситуації.

© Безпаленко А. М.

Метафорично ґештальт можна порівняти із неводом-“павуком”, якого риболов, розмахнувшись, кидає на поверхню водойми. “Павук” під вагою тягарців опускається до дна, риболов затягує (стягує) нижній край сіті і захоплює певну кількість рибин. Ґештальт і є той невід, який обхопив певну кількість рибин. Невід – це надобраз, а рибина – то “менший” елемент-образ, що входить до його структури. У сенсорно-когнітивному плані ґештальт обхоплює певну кількість менших елементів-образів і структурує їх у єдине ціле. Метафорично можна сказати, що ґештальт здійснює когнітивне “захоплення” ділянки дійсності, упорядковуючи її хаотичні елементи-образи.

На ґештальтності (цілісності сприйняття) побудовані найкращі твори мистецтва – шедеври. Кожен талановитий письменник, художник, режисер за визначенням обов’язково повен бути іще й глибоким психологом. Тільки це дозволить йому створити правдивий, життєво переконливий образ. (Варто зауважити, що сказане стосується не лише творів мистецтва, а й науки. Не випадково однією із найважливіших вимог до текстів дисертацій та монографій є ознака їх **цілісності, завершеності**).

Звісно, формула “ґештальт – це когнітивне **захоплення** ділянки дійсності” видається дещо агресивним формулюванням. Однак, коли починаєш досліджувати етимологію слів, тобто здійснювати ретроекскурс до первинної ґештальтситуації, що для лінгвіста повинно стати звичайним рефлексом, а саме – обмірковувати англійське дієслово **to bite**, то настає інсайт: в англійській мові це слово означає *“кусати”, “клювати”, “рубати”, “ухопити”* і навіть *“відгризати”*, а іменник **bite** – *“укус”, “слід від укусу”, “відкушений шматок”* [1:82]. Відтак розвиднюється, чому одиницею виміру інформації обрано са́ме слово **bite**, яке стало терміном у інформатиці, а не якесь інше. Що й казати, термін "агресивний", але точний. **Фізіологічно і когнітивно ми завжди намагаємося "відкусити" скільки можемо**. **А ґештальт – це те, що ми когнітивно “відкусили”, або ж слід у нашій свідомості від “укусу” сприйняття** (або, як уже було сказано, від "гносеологічного поцілунку”).

В основі терміна **bite** лежить метафора. О. Селіванова визначає метафору як “мисленнєву операцію неістинного, фіктивного позначення шляхом поєднання двох думок про різні предмети, ознаки, ситуації переважно шляхом виокремлення певного суміжного поняття” [4:97]. Погоджуючись із дефініцією, зауважимо однак, що замість формули

“неістинне, фіктивне позначення” правильніше було б ужити формулу **вторинне позначення**, позаяк **уся мова фіктивна**. Дослідниця наводить також ряд цікавих визначень метафори: “метафора – це маленький міф” (Ніцше), “метафора подовжує руку інтелекту” і “її роль подібна до ролі вудки чи гвинтівки”, “без метафори у нашому ментальному обрії утворилася б цілинна зона, яка формально підлягала б юрисдикції нашої думки, але фактично була б незасвоєною й необробленою” (Ортега-і-Гассет) [там само].

Звернімо увагу на лексичний ряд, застосовуваний ученими для визначення метафори: *“неістинне позначення”, “міф”, “продовження руки”, “роль гвинтівки”, “освоїти цілину”, “юрисдикція думки”*. З погляду агресії сам по собі ряд красномовний: *неістинне позначення* – для чого? Щоб нав’язати інший, не прийнятий на даний момент у суспільстві (але обов’язково **мій**, адресанта!) ґештальт і виділену **мною** фігуру в ньому; *міф* – щоб дезінформувати адресата, увести його від традиційного сприйняття **у свій** бік бачення; *продовження руки* – щоб дістати і захопити іще одну ділянку його ментальності, *гвинтівка* – щоб примусити його бачити так, як бачу я, адресант, адже з гвинтівкою зробити це набагато легше, бо вона, за словами Мао Цзедуна, “породжує владу”; а затим *освоїти цілину* його ментальності і, нарешті, взяти під свою *юрисдикцію* усе його світобачення. **Ось де – у мові! – відбувається постійна боротьба за уми, якщо не сказати війна**. Так що, за великим рахунком, **мовне поле – це завжди поле бою**. Ось чому сильні держави і нації так борються за державну мову, навіть проливаючи кров. **Бо ж саме там, у рідній мові криються метафори та внутрішні форми, які створено і вистраждано в віках нашими предками, тому привчання дітей до них – найбільш дієвий акт патріотизму серед усіх, які тільки може бути застосовано. Ось чому “обман мови” і повинен бути таким “витонченим!”**

Примітка: Л. Фейєрбах дивувався: “Як багато говорилося про обман почуттів і як мало про обман мови, від якої невіддільне мислення! Але ж наскільки, врешті-решт, обман почуттів є грубим і наскільки обман мови є витонченим! ... За допомогою моїх п’яти відчуттів я зрозумів, що усі труднощі і таємниці логосу, себто розуму, знаходять розв’язання у значенні слова! Ось чому критика розуму повинна перетворитись на критику мови” [6:442].

Можна зробити висновок, що будь-яке позначення словом, як і будь-який дискурс так чи інакше завжди є невеликим (або ж і великим!) **актом агресії**, позаяк імпліцитно містить номінативний імператив: "Адресате! Думай так, як викладаю я, називай так, як називаю я, адресант!", а будь-який текст, усний чи писемний, це – окрім "волання про допомогу у справі соціалізації способу бачення, іще бажання примусити всіх думати так само, як і автор" [2:14, 68–69]. Інакше навіщо щось розповідати чи писати. Кожна розповідь – це "прохання про допомогу, підтримку і утішання" [3:89], яке завжди тією чи іншою мірою є актом вербальної агресії, крайнім проявом якої є пряма пропаганда. Той, хто часто скаржиться і любить розповідати про свої болячки та проблеми, – той тією чи іншою мірою емоційний вампір, психологічний агресор і ґвалтівник.

Іще цитата із П'єра Жане, але про пам'ять, яку слід розуміти не інакше як синонім мови: "Для ізольованої людини **спогад** не має сенсу, і Робінзону зовсім ні до чого вести щоденника на своєму острові. Якщо ж він все-таки **веде його**, то він сподівається повернутись до людей. Пам'ять – це в першу чергу соціальна функція" [3:91]. А що таке спогад і ведення щоденника, як не акт мовлення, власне, усний чи писемний дискурс для адресата. Спогад і написання щоденника, загалом мова і мовлення, розраховані на те, щоб уплинути на інших людей, навернути їх на свій спосіб бачення. Одному мені вони ні до чого. Мова – це структуруючий фактор пам'яті [7; 8].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Англо-русский словарь* / сост. В. К. Мюллер. – М. : Советская энциклопедия, 1971. – 912 с 2. *Безпаленко А. М.* Пояснювальні записки "ушибленного общими вопросами" : [зб. текстів для позаклас чит. Наук.-худ. вид.] / А. М. Безпаленко.– К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2007. – 138 с. 3. *Жане П.* Эволюция памяти и понятия времени / П'єр Жане // Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1979. – С. 85–92. 4. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : "Довкілля–К", 2008. – 712 с. 5. *Соколов Е. Н.* Векторная психофизиология / Е. Н. Соколов // Психофизилогия : [учебник для вузов] / под ред. Ю. И. Александрова. – [3-е изд. доп и перераб.]. – СПб. : Питер, 2006. – С. 438–465. 6. *Фейербах Л.* История философии / Людвиг Фейербах // Собрание сочинений в трех томах / [пер. с нем. ; под общ. ред. М. М. Григорьяна]. – М. : Мысль, 1967. – Т. 2. – 480 с. 7. *Johnson-Laird P.* Memory of Words / P. Johnson-Laird // Nature. – 1974. – No. 251 – P. 104–105. 8. *Scragg G.* Semantic Nets as Memory Models / Greg Scragg // E. Charniak, Y. Wilks (eds.). Computational Semantics. – Amsterdam, 1978. – P. 101–128.

© *Безпаленко А. М.*

БІЛОУС Н. П.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ІНТИМІЗОВАНІ ДІЄСЛІВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ СЮЖЕТНОЇ ДИНАМІКИ УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК ПРО ТВАРИН

У статті розглянуто дієслова та дієслівні форми, що характеризують динамічну ознаку особи – референта, виступаючи одним з основних засобів творення сюжетної динаміки українських казок про тварин.

Ключові слова: дієслово, дієслівна форма, динамічна ознака, референт, сюжетна динаміка, лексико-семантична група.

В статье рассматриваются глаголы и глагольные формы, которые характеризируют динамический признак личности – референта, выступая одним из основных средств создания сюжетной динамики украинских сказок о животных.

Ключевые слова: глагол, глагольная форма, динамический признак, референт, сюжетная динамика, лексико-семантическая группа.

The article deals with verbs and verbal forms that characterize dynamic signs of identity – referent, being one of the main means, which create narrative dynamics of Ukrainian animal fairy tales.

Key words: verb, verbal form, dynamic signs, referent, narrative dynamics, lexical and semantic group.

Актуальність. Способом розвитку сюжету тексту взагалі і казки, зокрема, є діалогізація. Діалогізація, на думку І. П. Карпова, Ю. Б. Кузьменкової, Ю. М. Лотмана, виявляється через застосування питально-відповідних та етикетних конструкцій, зокрема звертань, дієслів, вжитих у наказовому способі, різних типів запитань, використання вставних слів та речень, модальних часток, авторських запитань, окликів тощо. Для того, щоб залучити читача до своєї розповіді, автор використовує різні засоби діалогізації: лексико-словотвірні (демінутивні форми) та граматичні (трансформацію часових форм дієслова, модальні частки, неповні речення, інверсія тощо). Ці засоби, як зазначають І. П. Карпов, Ю. Б. Кузьменкова та Ю. М. Лотман, спрямовані на адекватну реакцію співрозмовника, залучаючи його до діалогу та збуджуючи цікавість. Окрім того, інтимізовані засоби викликають співчуття та співпереживання адресата, мають силу переконання, створюючи атмосферу для дружнього спілкування [1:177–186; 2:7–9; 3:87–113].

Мета статті: розглянути інтимізовані дієслівні засоби як способи творення сюжетної динаміки українських казок.

© Білоус Н. П.

Предметом дослідження є діалогізація як головний спосіб творення казкового сюжету.

Об'єктом є основні лексико-семантичні групи дієслів, що виступають засобом творення сюжетної динаміки українських казок про тварин.

Матеріал дослідження становлять 20 українських казок про тварин. Зокрема проаналізовано 9 найчастотніших лексико-семантичних груп дієслів.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що вперше дієслово розглянуто як один з основних засобів творення сюжетної динаміки казок про тварин, а отже, як мовний засіб інтимізації казкової оповіді.

Важливим складником лінгвістичної картини світу української казки про тварин, як зазначає С. Т. Лавриненко, є характеристика динамічної ознаки особи – референта, яка найчастіше здійснюється дієслівними формами [4:101]. Чуттєві уявлення про казковий світ народжуються з сюжетної динаміки, основним визначальним елементом якої є рух – рух героя у просторі і часі, тобто динамічна характеристика. Саме у дієслові, на думку В. М. Русанівського, лексична семантика найбільш функціональна, максимально пристосована до ролі предиката [5]. Схожої думки дотримується і Г. А. Уфімцева, стверджуючи, що дієслово, аналізоване з ономасіологічних позицій, виступає носієм динамічної ознаки, а його значення виявляється на тлі закономірних зв'язків з іншими класами слів і розкривається в імпліцитних синтагмах, детермінованих категоріальною семантикою іменних лексем, які з ним поєднуються [6]. Дієслово, як морфологічна категорія, скорочує відстань між автором і читачем і створює ефект близького спілкування між ними, залучаючи читача до дії.

Аналіз динамічної ознаки дії у казковому контексті дає багатий матеріал для виявлення найбільш частотних лексико-семантичних груп дієслів. Серед них, зокрема, виявлено:

1. ЛСГ дієслів буття (екзистенціональності): <u>бути, жити, годуватися, заробляти, доживати, стати</u>: "*В єдного господаря* <u>був</u> *дуже вірний пес*" [11:325], "*На болоті в очереті на купині* <u>жив</u> *журавель, там же, трохи оддалі,* <u>жила</u> *лисиця*" [11:101], "*З того часу* <u>стали</u> *великими подругами*" [12:164]. Для даної групи характерні дієслова недоконаного виду. Вжиті в прямому значенні, вони формують речення екзистенціального типу.

2. ЛСГ дієслів мовлення: говорити, сказати, питати, відповідати, кликати, йойкати: "*Ведмідь і* питає *півника*", "*На другий день рано-вранці вилетів півник на царські ворота й* кричить", "*Побачила його баба й доти діда просила, поки не* розказав *їй всю правду*" [12:328–330], "*Ото подоставали усього, начали обід варить і, як зварили, начали совітуваться, кому іти* кликать *на обід пана Коцького*" [12:216].

3. ЛСГ дієслів руху. Дані лексичні одиниці означають: 'переміщення по суші' (прийти, іти, мандрувати, обходити): "*Стрибнув півень на перелаз, закукурікав і* помандрував *у світ*" [12:329], "*Аж їдного часу* зайшов *в це село циган, щоб дещо випросити*", *От циган* приходить *до їдної хати і бачить, що є що пити й їсти, а людей нема*" [11:271–272], "*Коза* увійшла*, нагодувала діток молоком і знов* побігла *пастись*" [11:218–219]; 'переміщення в повітрі' (летіти, прилетіти, перелетіти): "*Гуси знялися на крила й* полетіли *у воду*" [11:409], "*Раптом* летить *зграйка каченят, побачили її і заспівали*" [13:14], "Вилетів *півень на золоті ворота, закукурікав*" [12:329]; 'переміщення по воді' (пливти, допливти) тощо: "Плавають*, купаються, й так їм добре, що аж гогочуть*" [11:409].

На думку С. Ю. Неклюдова, дієслова руху, які характеризують найрізноманітніші типи переміщення у просторі, посідають чільне місце в системі одиниць динамічної характеристики лінгвістичної картини світу [7:20–26]. Дієслова переміщення утворюють опозицію за ознакою скерованості – некерованості: "*І* побіг *пес до овець та й каже ...*" [11:325], "*От коза знялась та й убігла у лисиччину хату*" [11:349], "Йшли *вони,* йшли*, аж дивиться собака ...*" [11:324–325]. У перших двох реченнях дієслова вжиті зі значенням скерованої дії, а в останньому – нескерованої дії.

4. ЛСГ дієслів активної дії: рубати, копати, полювати, прив'язати, класти тощо: "*Відтак одного разу виїхав господар в поле* орати*, та й пес за ним пішов*" [11:326], "*Лисиця побігла додому,* наварила *молочної каші з манної крупи,* розмазала *її по тарілці і дожидала гостя*" [11:101], "*От баба так і зробила:* витопила *в печі,* замісила *яйцями борошно, що* назмітала*,* спекла *колобок і* положила *на вікні, щоб простиг*" [11:480].

5. ЛСГ дієслів сприйняття, думання: дивитися, чути, мовчати, слухати, думати тощо: "*Вовк* підслухав*, як вона співала, тіко гаразд не второпав, як коза причитувала*" [11:218], "*Довго він* думав*, як йому своє життя змінити, й* надумав *стати за наймита до найдужчого звіря*" [11:324], "*Не* послухала *польова миша і захотіла ще олії*" [12:165].

6. ЛСГ дієслів на позначення емоційного стану і модальності: розгніватися, плакати, які активно функціонують у казках і є досить ефективними засобом формування емоційного наповнення оповіді: "*Дуже* втішилися *зайці і розбіглися по лісі й по полю*" [11:64], "*Баба дуже* зраділа" [12:280], "*Тут ведмідь трохи* злякався*, що він такий крепкий*" [12:167].

7. ЛСГ етикетних дієслів: запросити, розпрощатися, просити, пригощати, дякувати. Вони вказують на знаки взаємної поваги і тому широко представлені у казках, оскільки відбивають істотні риси українського народу, такі як ввічливість, статечність, пристойність, уважність і чемність [8]: "*Одного разу польова миша* запросила *міську в гості*" [12:164], "*Лиска* попросилась *у зайчика переночувати*" [11:365], "*Но коли вовк зачав* просити*, позволив йому господь*", "*… здибавши в однім селі,* подякував *за тоє, що його господь остерігав*" [11:266–267].

8. ЛСГ дієслів на позначення фізичного стану: боліти, убитися, очуняти, розтанути. Дієслова стану, виділені у семантичний клас, формально поділяються на неперехідні або непрямо-перехідні, але вжиті у значенні перехідних: "*Коза впала на піл та й* убилась" [11:8], "*А бичок, як не стало вже треба, поти стояв на сонці, поки й* розтав" [12:281], "*Вовк,* відсапнувши *і* очунявши *трохи, поліз глядіти за Христом*" [11:166];

9. ЛСГ звуконаслідувальних / ономатопеїчних дієслів: закукурікати, закудкудахтати, заревіти, гоготати, завити**.** "*Вилетів півень на золоті ворота,* закукурікав*",* "*Стрибнула курочка на плахту, трусонула крильцями,* закудкудахтала ... [11:329–330], "*Плавають, купаються, й так їм добре, що аж* гогочуть" [11:409], "Завив *раз – дуже товсто;* завив *другий раз – теж не підходе під козинячий голос*" [11:219].

Типовість вживання в українській казці розглянутих лексико-семантичних груп на позначення динамічної характеристики дії підтверджується аналізом 20 казок про тварин, наведеним у таблиці 1:

Таблиця 1

Загальна кількість дієслів	**5405**
Буття	496
Мовлення / думання	731
Руху / переміщення	1440
Активної дії	1566
На позначення фізичного стану	360
Сприйняття	520

На позначення емоційного стану і модальності	180
Етикетні	103
Звуконаслідувальні/ономатопеїчні	9

Виходячи з наявності глибинних, детермінованих об'єктивною дійсністю зв'язків дії та її чинника, вважаємо, що функціонально-ономасіологічне вивчення дієслівної лексики доцільно вести з обов'язковим відображенням дієслівною лексемою субстантних властивостей матерії, які набули мовного втілення в семантичній структурі найважливішого серед дієслівних актантів – суб'єктивного члена.

У змістовому плані дієслівний предикат є чимось більшим, ніж просто лексичним значенням. Передаючи певне значення, він водночас продукує макет майбутнього речення. Як зазначає С. Д. Кацнельсон, предикат має місце або "гніздо", що заповнюється у реченні словами, категоріальні ознаки яких перебувають у співвідношенні з категоріальними ознаками цього місця [9:83]. Сучасні дослідження з семантики вмотивовано розглядають дієслово як один з різновидів предиката, як основний предикат, що виступає у ролі ядра предикатних висловів та речень. Враховуючи існуючі методики аналізу семантики тексту, С. Т. Лавриненко запропонувала типологію дієслівних предикатів у зв'язку з типами найхарактерніших для них суб'єктів [4:105]. Так, референти українських казок про тварин можна подати так:

1. **Агенс** – носій дії, семантичний суб'єкт при акціональних предикатах: "*Просунувши в горло голову,* лисиця почала клацать *зубами,* ловила *мишу*" [11:102], "*Сірко, що саме лучче на столі лежить,* бере та подає *вовкові*" [11:274], "Збирає баба *гриби, глядь – у кущику гніздечко, а в гніздечку сидить качечка*" [13:5].

2. **Патієнт** – текстуальний референт при процесуальних предикатах: "*Тепер уже справді* розізлився цар" [12:330], "Курочка *скочила в купу пороху й од радості* замахала *крилами*" [11:409], "*Узяли вони тоді гніздечко і кинули в піч, там* воно *і* згоріло" [13:13].

3. **Статант** – текстуальний референт при статальних предикатах, носій семантики стану: "Коза впала *на піл та й* убилась" [11:349], "Кабан злякавсь *його та начав утікать*" [12:216], "*А* циган зістався *і тепер ще жиє до которого часу*" [11:272].

4. **Коагент** – семантичний суб'єкт при акціональних предикатах, які

позначають взаємоскерування дії двох самофункціональних, текстуальних референтів: "Вони *щодня* зустрічались*, їм не раз доводилось вести між собою розмову про своє життя*" [11:101], "*Розговорились і дуже* сподобались одна одній*. З того часу стали великими подругами*" [12:215].

5. **Константант** – семантичний суб'єкт при статальних предикатах, який позначає взаємини: "*… а* лисичка *тоді вже з* півником живуть та поживають *і добро* наживають" [11:349], "Зустрілись *одного разу* польова миша і міська" [12:164], "Жили *собі* лиска *та* заєць" [11:365], "Жили *собі* дід і баба*, а дітей у них не було*" [13:3].

На основі проведеного аналізу та дослідженнях С. Т. Лавриненко і Ф. С. Бацевича можна виділити такі функціонально-ономасіологічні класи дієслівних лексем казки [4:106; 10:50–56]:

1) дієслова, які називають загальні форми існування матерії, тобто час і простір: знаходитися простиратися, бігти, тривати, закінчуватися;

2) дієслова на позначення об'єктів реальної дійсності: роздумувати, запитувати, кукурікати, кудкудакати, ревіти, вити, їхати, іти, перелетіти тощо;

3) дієслова на позначення абстрактних понять: мовчати, говорити, одужувати.

Слід зауважити, що співвідношення функціонально-ономасіологічних класів впливають на відображальні категорії часткового характеру, неоднаково адаптовані різними класами. Так, у сфері дієслів, які позначають динамічні ознаки живої матерії (людей, тварин, рослин, міфічних істот), помітне місце відводиться категорії іменників – суб'єктів дієслівної дії, що характеризують людину. Яскравий антропоцентризм у мові казок сприяє активності згаданої соціально організованої відображальної категорії. Функціональні характеристики та категорії суб'єктів дієслівної дії, стверджує С. Т. Лавриненко, вступають у контакт з вищенаведеними ономасіологічними класами імен, формуючи складні перехрещення у зв'язках суб'єктів з їх динамічними предикатами [4:104].

Аналіз українських казок про тварин дає можливість представити змістову класифікацію текстуальних предикатів, пов'язаних зі сферою "діяч", у таких групах:

1. Статальні предикати, які характеризують стан текстуального референта або вказують на його ознаку: "*Як* був *собі чоловік та жінка, та поїхав чоловік на ярмарок та й купив козу*" [11:346], "*А циган* зістався *і тепер ще жиє до которого часу*" [11:272], "*І з того часу* мають *зайці свою*

давню сіреньку шерсть" [11:134], "*А козенята* остались живі, здорові" [11:219].

2. Процесуальні предикати, які позначають зміни стану референта: "*Лисиці* стидно стало, *що вона через свою жадобу влізла в глечик з головою і ніяк не може висунуть звідти голову*" [11:102], "*І тільки все це володар сказав* – змінилась шерсть *у зайців*" [11:134], "*Вовк підійшов до ковадла,* висолопив *язик,* заплющив *очі і* стояв як укопаний" [11:219].

3. Акціональні предикати, які вказують на різні типи діяльності текстуального референта. Група акціональних предикатів є найчисленнішою на текстовому рівні, в її межах можна окремо виділити:

– одиниці, зі значенням 'нескерованої дії'. У поверхневій структурі предикати такого виду передаються, як правило, неперехідними дієсловами: "*Лисиці тоді видно стало, куди тікать,* шмигнула *од пастухів і* помчалась *що єсть духу, аж курява вставала*" [11:102], "*От він взяв того сина і убив та й* зарив *під корито*" [11:347], "*От* біжить *мишка, улізла в ту рукавичку та й* сидить" [11:465], "Оддирав-оддирав, *та* й зав'яз *зубами, та ніяк і* не вирве" [12:218].

– одиниці, що характеризують дію текстового референта, скеровану на об'єкт: "*В єдного господаря був дуже вірний пес і добре* пантрував *господарство*" [11:325], "*Думав слуга, думав, куди б* закрити *півника, й вирішив замкнути його разом з волами*" [12:329], "*Прийшовши, вона* взяла *ту торбу з сучкою, підкине її догори дрючком да й приговорює*" [11: 299].

4. Інтенсіональні предикати, які позначають духовну діяльність суб'єкта: "*І корова віддала йому гайштук,* перепросила *його*" [11:327], "*Зайчик прибігає до їх та й* хвалиться" [12:215], "*Свекор* плаче, *свекруха* плаче, *син* плаче, *діти* плачуть" [12:299], "*Розговорились і дуже* сподобались *одна одній*" [12:164].

Кількісний аналіз 20 казок про тварин, що підтверджує вищесказане, наведений у таблиці 2:

Таблиця 2

Загальна кількість предикатів, вжитих у казках	**5405**
Статальні	496
Процесуальні	360
Акціональні	4266
Інтенсіональні	283

Досліджуваний фактичний матеріал дозволяє зробити висновок, що предикати – характеристики окремого текстового референта – можуть, з одного боку, узагальнюватися, а з іншого – розподілятися між двома предикативними гніздами. Підставою для цього є приналежність вказаних предикатів до однієї спільної для них предикативної сфери. Функціонально-сигніфікативна еквівалентність виступає головною умовою для узагальнення предикатів. Вона передбачає належність до окремої сигніфікативної області, яка може поєднувати елементи з різних поняттєвих областей за умов їхньої спільної комунікативно-семантичної зорієнтованості.

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Отже, проведене дослідження доводить, що дієслова виступають інтимізованим засобом творення сюжетної динаміки казки, оскільки вони характеризують рух героя у просторі та часі, залучаючи, у такий спосіб, читача до активної дії та наближаючи його до описуваних подій.

Враховуючи, що засоби творення сюжетної динаміки казок про тварин відрізняються в різних мовах, перспективою подальшого дослідження виступає аналіз англійських казок про тварин та визначення засобів, що сприяють творенню сюжетної динаміки казки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Карпов И. П.* Автор в рассказах Чехова и Бунина / Игорь Петрович Карпов // Жизнь и судьба малых литературных жанров. – Иваново, 1996. – С. 177–186. 2. *Кузьменкова Ю. Б.* Английская и русская вежливость в контексте культурных традиций / Юлия Борисовна Кузьменкова // Вестник МГУ. – Сер. 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 2005. – С.7–17. 3. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров : Человек – текст – семиосфера – история / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 464 с. 4. *Лавриненко С. Т.* Специфіка предикації в українській фантастичній казці / С. Т. Лавриненко // Мова та стиль українського фольклору. – К. : ІЗМН, 1996. – С. 101–107. 5. *Русанівський В. М.* Дієслово – рух, дія, образ / Віталій Макарович Русанівський. – К. : Рад. школа, 1977. – 110 с. 6.*Уфимцева А. А.* Типы словесных знаков / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 206 с. 7. *Неклюдов С. Ю.* Время и пространство в былине / Сергей Юрьевич Неклюдов // Славянский фольклор. – 1972. – С. 18–45. 8. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://osvita.ua/teacher/culture/1098. 9. *Кацнельсон С. Д.* Типология языка и речевое мышление / Соломон Давидович Кацнельсон. – Л. : Наука, 1972. – 224 с. 10. *Бацевич Ф. С.* Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. – Львов : Світ, 1997. – 392 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. *Казки про тварин* / упор. І. П. Березовський. – К., 1979. – 576 с. 12. *Казки про тварин*. Українська народна творчість / уклад. Альберт. – Харків : Торсінг плюс, 2007. – 480 с. 13. *Кривенька качечка* / за ред. О. Гребенюк]. – К. : Махаон, 2002. – 16 с.

© Білоус Н. П.

БОКОВА П. М.
Київський національний лінгвістичний університет

"ФАЛЬШИВІ ДРУЗІ ПЕРЕКЛАДАЧА": ПРОБЛЕМИ, ТРУДНОЩІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ
(на матеріалі іспанських фразеологічних одиниць)

Дана стаття присвячена проблемі "фальшивих друзів перекладача" в сучасній лінгвістиці та особливостям їх перекладу в іспанській мові. В статті розглядаються джерела виникнення міжмовного явища "фальшиві друзі перекладача" і виокремлюються основні способи та специфіка їх перекладу.
Ключові слова: іспанська мові, "фальшиві друзів перекладача", інтернаціональна лексика.

Данная статья посвящена проблеме "ложных друзей переводчика" в современной лингвистике и особенностям их перевода в испанском языке. В статье рассматриваются источники возникновения межъязыкового явления "ложные друзья переводчика", раскрываются основные способы и специфика их перевода.
Ключевые слова: испанский язык, "ложные друзья переводчика", интернациональная лексика.

This article deals with the problem of "false friends interpreter" in modern linguistics, and especially their translation in Spanish. The article deals with the sources of cross-language phenomenon of "false friends of the translator" and singles out the basic methods and the specificity of their translation.
Key words: Spanish language, "false friends interpreter" international vocabulary.

В історії мов майже неможливо відшукати випадок, коли б одна мова розвивалась, не вступаючи у контакти з іншими мовами світу. Поряд з внутрішніми чинниками розвитку мов, які визначаються насамперед комунікативно-когнітивними потребами самих мовців, мовні контакти є важливим зовнішнім фактором такого розвитку. Звичайно, вживаючи метафору "мовні контакти", яка увійшла у вжиток завдяки славнозвісній праці У. Вайнрайха "Languages in contact", ми маємо на увазі контакти носіїв мов, які можуть бути як прямими, безпосередніми, так і непрямими, опосередкованими.

Поширення мови здійснюється, як правило, через систему освіти, управління, засоби масової інформації, шляхом розповсюдження національних культурних цінностей та залучення до них носіїв інших мов і культур. Подібне залучення й тягне за собою розвиток білінгвізму та бікультуралізму, вживання другої мови у певних сферах спілкування [1:65].

Незважаючи на велику кількість робіт, в яких розглядаються питання мовної еквівалентності на матеріалі багатьох мов, а саме праці Акуленко В. В., Погорєлова Р. В., Анікіна А. В., Апресяна Ю. Д., Арнольд И. В., Бархударова Л. С., Влахова С., Флоріна С., Гальперіна И. Р., Корунця І. В, Дайненко Л. А., Таранухи Л. А., Жданова И. Ф., Вартумяна Э. Л., Золотогорова В. Г., Карабана В. І., Черноватого Л. М.,

© *Бокова П. М.*

Комiссарова В. Н., Рецкера Я. И., Тархова Г. Д та інших, проблема перекладу "фальшивих друзів перекладача" продовжує залишатись злободенною і неоднозначною, оскільки дотепер не знайдено одностайної відповіді на запитання про місце і роль міжмовних омонімів, визначення їх типів, шляхи становлення, умови існування у мові та труднощі при перекладі. Все це й зумовило **актуальність** даної статті, **метою** якої є висвітлення проблеми "фальшивих друзів перекладача" в іспанській мові та особливостей їх перекладу. **Об'єктом** статті є інтернаціональна і псевдо-інтернаціональна лексика та шляхи передачі її засобами іспанської мови. **Матеріалом** статті слугували фразеологічні одиниці іспанської мови, які були взяті методом суцільної вибірки із іспанських словників.

Процес поступової інтернаціоналізації мов є результатом міжнародного обміну науково-технічної і культурної інформації. Інтернаціоналізація так чи інакше торкається всіх рівнів мови, однак найяскравіше це виявляється саме на рівні лексики. На сьогоднішній день майже кожна національна мова зазнає активного проникнення лексичних одиниць одних мов в інші. І іспанська мова не є виключенням. Та важлива роль, яку іспанська мова відіграє сьогодні як один з основних засобів міжнародного спілкування, поставила вчених-лінгвістів перед необхідністю звернути більше уваги на особливості її функціонування в усіх стилістичних різновидах. Аналіз досліджень з даної проблеми свідчить про те, що перші спроби описати лексичні інтернаціоналізми та "фальшивих друзів перекладача" були зроблені ще в кінці 19 – на початку 20 століття.

Загальновідомим є той факт, що вперше термін "фальшиві друзі перекладача" був введений французькими лінгвістами М. Кесслером і Ж. Дероккін'ї в 1928 році. У французькому мовознавстві він отримав назву "faux amis du traducteur" – "фальшиві друзі перекладача". Цей термін закріпився і в інших європейських мовах. В широкому сенсі "фальшиві друзі перекладача" є проявом психолінгвістичного змішання мов, а саме – інтерференції. В історичному сенсі "фальшиві друзі перекладача" – це результат взаємного впливу мов або виникнення випадкових збігів. Загальна кількість та роль кожного з можливих джерел в їх виникненні виявляються різними для кожної конкретної пари мов, залежно від їх генетичних та історичних зв'язків [2:8]. За В. В. Акуленком "фальшиві друзі перекладача" – це семантично різнорідна категорія слів, що включає інтернаціональну лексику (міжмовні відносні синоніми схожого виду), псевдоінтер-національні слова (міжмовні омоніми) і міжмовні пароніми. Всі ці випадки об'єднує та обставина, що слова, які асоціюються і

ототожнюються у двох мовах, у плані змісту або за вживанням не повністю відповідають, або, зовсім не відповідають один одному [3:3].

Переклад "фальшивих друзів перекладача" як певної категорії інтернаціональної лексики набуває певних труднощів та особливостей. Можна відмітити позитивну роль інтернаціоналізмів при перекладі, оскільки нерідко вони "сприяють первинному оформленню думки на мові перекладу, навіть якщо і не збігаються потім, як вдалі у даному випадку мовні перекладацькі еквіваленти" [4:148]. Однак, не є рідкими випадки, коли, з огляду на невідповідності значень паралельних інтернаціоналізмів, виникають суттєві смислові і стилістичні "перекручення" від час їх буквального перекладу. Таким чином, інтернаціоналізми можуть виступати як в ролі "справжніх", так і в ролі "фальшивих друзів перекладача". Видаючи форму інтернаціоналізмів, перекладач забуває про те, що в плані змісту повне ототожнення буває не завжди і дає фальшивий еквівалент. Наявність одного або декількох загальних значень у схожих за графічним оформленням слів двох мов призводить до механічного переносу звичних значень слова рідної мови на іноземне слово, яке, між іншим, виступає зовсім в інших значеннях. Спільність семантичної структури паралельних інтернаціоналізмів двох мов є основною причиною, що призводить до появи фальшивих еквівалентів під час перекладу. Практично всі іспанські інтернаціоналізми багатозначні. Нерідко одне або декілька значень може повністю співпадати з паралельним українським словом, а решта значень розходяться. Розглянемо деякі приклади: ***arca**, f – арка, сундук.* ***Es un arca cerrada** – він вміє тримати язика за зубами; помре – не викаже.*

***Artículo**, m – артикль (службове слово), газетна чи журнальна стаття.* ***artículo de fe** – безперечна істина;* ***en artículo de muerte** – на смертному одрі;* ***no estar por el artículo** – відхилити пропозицію;* ***hacer un artículo** – рекламувати певний товар.*

***Baba**, f proviene del latín – баба, слина;* ***caerse la baba a alguien** – дивитись із задоволенням, роззявивши рота, розчулитись**; caerse la baba a alguien por otra persona** – бути дуже закоханим.*

***Bacalao**, m – бакалія, тріска;* ***está hecho un bacalao o es un bacalao** – худий, справжній скелет;* ***cortar el bacalao** – верховодити;* ***¡te conozco, bacalao!** – Я тебе наскрізь бачу! Мене не обдуриш!**; ya está el bacalao vendido** – справа зроблена.*

***Barba**, f – борода;* ***mentir con toda la barba** – брехати на повну;* ***miente por la barba** – брехати і не червоніти;* ***llevar a uno de la barba** – тримати когось під каблуком;* ***eso ya tiene barbas** – це старі новини; ella tiene buenas*

barbas – вона дуже приваблива; ***el tiene pocas barbas*** *– молоде-зелене;* ***si sale con barbas, San Antonio, y si no – la purísima Concepción*** *– що буде те й буде.*

Bomba*, f – бомба;* ***¡Bomba!*** *– Увага!;* ***caer a alguien como una bomba*** *– раптово з'явитися;* ***estar (ir) como una bomba*** *– бути дуже злим, сердитим;* ***estar echando bombas por los ojoj*** *– метати громи та блискавки;*

manera*, f – манера, особливості поведінки;* ***de cualquier manera*** *– будь-як;* ***se viste de cualquier manera*** *– він вдягається аби як;* ***de cualquier manera no le diré nada*** *– у будь-якому випадку я йому нічого не скажу;* ***te advertí a tiempo, de manera lo sepas*** *– я тебе попередив вчасно, щоб ти це знав;*

pico*, m – пік;* ***pico de oro*** *– красномовна людина;* ***perderse por pico*** *– язик мій, ворог мій;* ***tener mucho pico*** *– розпустити язика;* ***andarse (irse) a picos pardos*** *– гаяти даремно час;* ***a pico de jarro*** *– багато пити;* ***salir algo por un pico*** *– дуже дорого коштувати [5].*

Отже, наведені приклади показують, що чим більше значень має інтернаціоналізм, тим важче добрати до нього правильний еквівалент і проблема "фальшивих друзів перекладача" стає більш гострішою. У процесі перекладу майже постійно доводиться звертатися до лексичних трансформацій, оскільки в лексичній системі мови оригіналу та мови перекладу спостерігаються неспівпадіння, бо кожна мова має свій власний "покрій". Ця своєрідність лексико-семантичного аспекту кожної мови передусім проявляється у смисловій структурі слова. Будь-яке слово є частиною лексичної системи мови, її складовим елементом і саме цим пояснюється своєрідність семантичної структури слів у різних мовах.

Таким чином, проблема "фальшивих друзів перекладача" в галузі іспано-українського перекладу – тема глибока і недостатньо досліджена; це **актуальний** і **перспективний** напрямок дослідження мовних зв'язків. Ця проблема не знайшла достатнього відображення у двомовних словниках, незважаючи на спеціальні видання, що присвячені цьому питанню. Дослідження типології "фальшивих друзів перекладача" має велике значення для сучасної лінгвістики і, особливо, у практиці перекладацької діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Журавлев А. И.* "Ложные друзья переводчика" с чешского языка / А. И. Журавлев, С. С. Захаров. – М. : ВЦП, 1977. – 145 с. 2. *Виноградов В. С.* Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М. : Институт общего и среднего образования РАО, 2001. – 224 с. 3. *Акуленко В. В.* Ложные друзья переводчика / В. В. Акуленко. – М. : Дрофа, 1969. – 145 с. 4. *Акуленко В. В.* Вопросы интернационализации словарного состава языка / В. В. Акуленко. – Харьков: Изд-во Харьковск. ун-та, 1972. 5. *Канонич С. В.* 300 ложных друзей переводчика / С. В. Канонич. – М. : Менеджер, 2000. – 112 с.

© Бокова П. М.

БОРТНИЧУК О. М., ПАСТУШЕНКО Л. П.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА МАРКОВАНІСТЬ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Статтю присвячено дослідженню культурологічного компонента в складі англійських фразеологічних одиниць. В ній розглядаються різні типи культурем у складі фразеологічних одиниць, а також ступінь зв'язку між значеннями фразеологічних одиниць та вільних словосполучень.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, міжкультурне спілкування, культурологічна маркованість, культу рема, одиниці вторинної номінації, домінанта середовища існування.

Статья посвящена исследованию культурологического компонента в составе английских фразеологических единиц. В ней рассматриваются разные типы культурем в составе фразеологической единицы, а также степень связи между значением фразеологической единицы и свободным словосочетанием.

Ключевые слова: фразеологическая единица, межкультурное общение, культурологическая маркированость, культурема, единицы вторичной номинации, доминанта среды существования.

The article is devoted to the analysis of culturally dependent components in the structure of the English phraseological units. It deals with various types of culturally bound elements within the composition of the phraseological unit, as well as semantic correlations / links between a phraseolgical unit and a free word-combination.

Key words: English phraseological units, cross cultural communication, culturally dependent components, culturally bound elements, semantic correlations.

Упродовж останніх десятирічь роль і місце англійської мови в світі суттєво змінилися під впливом загальної тенденції до глобалізації, яка, незалежно від суб'єктивного ставлення до цього процесу, є об'єктивною реальністю для все більшої кількості країн та народів. Серед причин та наслідків глобалізації однією з найважливіших проблем сьогодення є використання міжнародних засобів комунікації для спілкування на різних рівнях і у різних форматах.

Однією з характерних ознак глобалізації можна вважати зростаючу інтенсивність міжнародних контактів в науковій, економічній, туристичній та культурних сферах, що призводить до необхідності вивчення особливостей спілкування в міжкультурному просторі і саме тому міжкультурна комунікація як форма спілкування представників різних культур привертає до себе дедалі більшу увагу соціологів, психологів, культурологів і лінгвістів.

© Бортничук О. М., Пастушенко Л. П.

Процес глобалізації змушує переглянути традиційні погляди на національну приналежність мови посередника у міжнаціональному спілкуванні та на присутність культурно маркованих елементів в її лексичному та фразеологічному складі. Слід зазначити, що спілкування на міжкультурному рівні, як правило, відбувається у двох форматах, а саме [1] кожен з учасників спілкування використовує свою рідну мову, а взаєморозуміння досягається за допомогою перекладача, тобто процес спілкування має модель К1 – П – К2, де К означає "комунікант", а П – "перекладач", друга модель спілкування може бути двох типів: Кі – Кнм або Кі – Кі, де Кі означає "комунікант іноземець", а Кнм – "комунікант носій мови". У другій моделі особливе значення отримує мова посередник, функцію якої найчастіше виконує англійська мова, причому у першому типі цієї моделі вона є чужою для обох комунікантів і тому її національна приналежність (тобто чи це британська англійська, чи американська), і, значить, культурна специфіка народу-носія мови не є важливим чинником, оскільки англійська мова використовується як мова міжнаціонального спілкування, отже отримує інтернаціональний статус. Таким чином виникає ситуація, при якій англійська мова стає ніби то незалежною, або менш залежною від народу, якому вона належить, вона перетворюється у наднаціональне явище, тобто існує і функціонує , так би мовити, у відриві від свого кореня, де б він не знаходився. Щодо другого типу цієї моделі, тобто Кі – Кнм, то культурна спадщина є невід'ємною складовою мовної свідомості, оскільки комунікант носій мови належить до цієї культури і є "продуктом" цієї культури, що і знаходить своє віддзеркалення в його мовленні, що свідчить про необхідність для користувача іноземної мови окрім досягнення високого рівня лінгвістичної компетенції опанувати головні засади культурологічної складової, що знаходить своє втілення в лексичному та фразеологічному складі мови, власно не торкаючись її фонетичному і граматичному рівнів.

Особливу роль у цьому процесі, на нашу думку, відіграють фразеологічні одиниці, оскільки вони є одиницями вторинної номінації, які інтерпретують складові мовної картини світу з характерного для певного мовного соціуму боку або точки зору, без знань якого або якої навіть високий рівень лінгвістичної компетенції буде недостатнім для успішного спілкування або комунікації.

Слід зазначити, що фразеологічні одиниці є, безумовно, антропоцентричними за своєю природою і позначають не стільки предмети та явища об'єктивного світу, скільки віддзеркалюють інтерактивні властивості важливі для даної мовної спільноти (культури). Саме тому засвоєння фразеологічних одиниць, які найяскравіше виявляють національну специфіку мовних одиниць, є однією з найважливіших складових вивчення іноземної мови, а дослідження фразеологічного рівня мови сприяє розкриттю її механізмів взаємодії мови і мислення та мови і культури.

Культурологічна маркованість фразеологічних одиниць, під якою розуміють мовне відображення національної специфіки мовного соціуму, передається або змістом власне фразеологічної одиниці, або культурно маркованої лексемою у складі фразеологічної одиниці. Культурно маркованими лексичними одиницями є, наприклад, імена власні, що існують для виділення об'єкта, який вони іменують, з ряду подібних і, таким чином, індивідуалізують та ідентифікують даний об'єкт. Антропоніми, наприклад, *представлені* в англійських фразеологічних одиницях власними іменами, пор. *Aleck – a smart Aleck* – *"*a disagreeable know-all*", Andrew – merry Andrew, Jack – I'm all right, Jack!* – *"*the slogan of the self-seeking opportunist who will forget his friends for the sake of his own interests"; *a Jack in office* – "a self-assertive official who misuses his authority"*, Jack at a pinch, Jack of all trades* - *"*a man who knows a little of many jobs but none properly"*, every man Jack of them* – *"*every single one*", Jack of both sides, long Eliza, a simple Simon* – *"*someone who is easily taken in*", plain Jane* – *"*a plain girl*", not on your Nelly* –*"*a derisive refusal*"*. Як правило, в складі фразеологічних одиниць використовуються повні особисті імена, однак існують фразеологічні одиниці із зменшувально-пестливим варіантом власного імені, наприклад, *Johnny – Johnny – on the spot, Johnny head-in- the-air, a coal-oil Johnny, tin Lizzie, And Bob's your uncle*! – "now you have what you want", *a silly Billy* – "a foolish fellow". Заслуговують на увагу фразеологічні одиниці з двома іменами власними в своєму складі, наприклад: *every Jack has his Jill, a good Jack makes a good Jill, to rob Peter to pay Paul "*to give to one person what rightfully belongs to another*"*.

У складі фразеологічних одиниць використовуються також прізвища, наприклад, *keeping up with the Joneses* – "trying to maintain the same standards of material comfort as ones neighbours who are represented

by the very ordinary name of Jones" або ім'я і прізвище, наприклад: *Jack Johnson, John Doe, Jim Crow, Jane Crow, Joe Bloggs, from John o'Groat's to Land's End.* У фразеологічних одиницях *a Jekyll and Hyde personality* "someone who alternates great kindness and nobility of character with extreme brutality and barbarism", *to be a Peter Pan, to be as pleased as Punch* – "absolutely delighted, usually with oneself over some achievement" використані імена власні персонажів літературних творів. Слід зазначити, що англійські фразеологічні одиниці з іменем власним у складі можуть бути не тільки повність культурно маркованими, а й частково маркованими. В складі частково маркованих фразеологічних одиниць використовуються імена – мовні універсалії і вони є національно маркованими лише за своїм значенням, наприклад: *Adam's ale/wine, not to know someone from Adam* – "to have no knowledge or recollection of someone", *the old Adam* – "the primitive, sinful nature of a man which is concealed under a veneer of good breeding and education", *old as Adam, since Adam was a boy.* В складі фразеологічних одиниць, окрім власних імен людей, використовуються і імена власні географічних об'єктів – топоніми, а саме, ойконіми – назви населених пунктів *Albion – perfidious Albion, England – Merry England, the New England of the West, to be/end up in Carey Street* – 'to go bankrupt', *to send to Coventry, to carry coals to Newcastle, off to Gretna Green, to meet your Waterloo* – "to suffer final, decisive defeat", *castles in Spain* – "unreal wealth and splendor which only exists in the mind of the dreamer" *I'm from Missouri: you've got to show me* та похідні ойконімів, наприклад: *murder the King's English, an Englishman's home is his castle, to go Dutch, double Dutch, to talk to someone like a Dutch uncle* та оніми – назви водних об'єктів, наприклад: *all's quiet along the Potomac, try to sweep back the Atlantic with the broom, not to set the Thames on fire* –"not to distinguish oneself in any way, to be quite ordinary".

Глибинні процеси дослідження фразеологічних явищ не можуть залишити поза увагою і базові питання сутності та структури людської свідомості, яка виступає як багаторівневе явище. Як підкреслює Корнілов О. О., повсякденна свідомість складається з чотирьох компонентів: сенсорно-рецептивного, логіко-понятійного, емоційно-оцінного та ціннісно-морального [1:165]. Вочевидь, цей поділ є певною мірою умовним і використовується з метою інтерпретації будь-якої інформації, що надходить ззовні і відтворюється через систему

‘понятійних матриць’ [1:166], які вже існують у свідомості людини. Не викликає сумніві той факт, що кожна національна мовна картина світу відтворює свій власний інвентарій засобів “обробки” інформації, що надходить до свідомості людини. Водночас, логіко-понятійний компонент найбільшою мірою впливає на національно-специфічне сприйняття мовних явищ, зокрема, лексичних та фразеологічних одиниць. Загальновідомо, що кожній культурі притаманні особливості, які відіграють вирішальну роль у формуванні національного характеру і національного менталітету, це – культурно-етнічні домінанти [1:180], які не можуть не знайти відтворення у лексико-фразеологічній системі мови. Прикладом цього слугує фразеологічна одиниця *to carry coals to Newcastle* – ‘to bring a thing to a place which is famous for its production, like trying to sell wine to the French, or kimono to the Japanese, and so on” . Для англійця історична конотація міста Ньюкасл є цілком прозорою, адже це місто було портом, до якого транспортувалося вугілля. Для російської мовної культури аналогічною за сприйняттям домінантою є фразема *Тула* у складі фразеологічної одиниці *ездить в Тулу со своим самоваром* (не варто пояснювати, що Тула – місто, яке відоме завдяки виробництву самоварів.) Таким чином, відтворення культурно-етнічної домінанти, тобто культуреми “робити щось зайве, займатися безглуздою справою” відбувається внаслідок реалізації значення логіко-предметних компонентів, які відтворюють національну специфіку, особливості існування певної мовної спільноти, адже в кожній мові існує свій власний образ, що відповідає універсальному концепту, – в англійській мові це, наприклад, вугілля і Ньюкасл, в російській – самовар та Тула. Вочевидь, цей факт є достатньо важливим для реалізації мети міжкультурного спілкування та взаємного розуміння, – люди наче говорять про одне й те ж саме (приблизна еквівалентність на рівні загального концепту), але уявляють собі абсолютно різні образи, тобто, людина не усвідомлює того, що “… пейзаж завжди виглядає по-різному. Не всі люди знайомі із морем чи снігом, земля не повсюди коричнева (а в багатьох місцях вона може бути переважно червоного, жовтого або чорного кольору …” [2:233].

Існує також і інший тип культурем, які входять до складу фразеологічних одиниць. Їх семантика видається прозорою і зрозумілою, предметно обґрунтованою і пояснюється конкретними явищами життя певного етносу. Така національна обумовлена

специфіка відтворена у свідомості цього етносу і не має корелятів в інших мовах. Зазвичай це можна пояснити умовами існування етносу, його культурними традиціями, особливостями життєдіяльності тощо. Вони підпорядковані так званій домінанті середовища існування [1:162] етносу. Ця домінанта має безпосереднє відношення і до фразеології. Так, наприклад, фразеологічна одиниця to skate on thin ice "to be in a situation in which you are likely to upset someone or cause trouble" є зрозумілою і логічно виправданою для жителів регіонів, знайомих із зимовими умовами існування, низькими температурами і кригою. Однак, для населення, скажімо, африканського континенту, особливо екваторіальних регіонів, які дуже далекі від зими і льоду, ця одиниця може бути абсолютно незрозумілою, тобто, домінанта середовища існування блокує адекватне сприйняття цієї фразеологічної одиниці і вимагає додаткових коментарів або тлумачення.

Слід також звернути увагу і на дещо зворотній процес, який також пов'язаний із домінантою середовища існування. В індійському варіанті англійської мови існує фразеологічна одиниця *to give somebody a big bamboo*, що означає "to punish somebody severely". Для жителя Індії є очевидним те, що людину карали наносячи удари палицями із бамбуку,- рослини, поширеної в теплих країнах. Для декодування цієї одиниці представниками інших мовних спільнот слід обов'язково враховувати домінанту середовища існування.

Логіко-предметний компонент значення фразеологічної одиниці також значною мірою впливає на те, як людина сприймає певне мовне словосполучення. За своєю структурною організацією, фразеологічна одиниця є складним синтаксичним утворенням, значення якого не є сумою значень складників, тобто, компоненти фразеологічної одиниці не слід розглядати як повнозначні лексему в межах певної синтаксичної конструкції. Однак, розглядаючи фразеологізми як одиниці мови (наприклад, to drop a brick, to cut th (umbilical) cord, to pay dividents, to bear fruit, to teach sb a lesson тощо) неможливо повністю абстрагуватися від їх прямого значення, провести чітку розмежувальну лінію (на рівні первинного сприйняття) між фразеологічним і прямим значеннями таких одиниць. "Слівність" подібних фразеологічних одиниць є достатньо прозорою, зрозумілою і майже не викликає сумнівів стосовно шляхів переосмислення і формування переносного фразеологічного значення. Ідіоматичне значення таких одиниць адекватно сприймається

та інтерпретується на рівні синхронії. Як приклад, пропонуємо розглянути словосполучення *to spill the beans* та *to drop a brick*:

(1) Alfred ***spilled the beans*** all over the table.

(2) Alfred ***spilled the beans*** all over the town.

(3) Suddenly, from the scaffolding, a worker has ***dropped a brick***.

(4) As soon as he mentioned that she had had a facelift, he realized that he ***dropped a brick.***

Приклади (1) та (3) свідчать про вживання словосполучень у їх прямому значенні – (1) "розсипати боби" та (3) "не втримати, упустити цеглину", в той час як у прикладах (2) та (4) реалізується переносне фразеологічне значення – (2) "розбовкати (таємницю)" та (4) "припуститися нетактовності, зробити ляпсус". Таким чином, мовна двозначність "фразеологічна одиниця – вільне словосполучення" повністю зникає завдяки обмеженням або конкретизації, що їх створює контекст та відповідне мовленнєве оточення.

Дослідження шляхів фразеологізації вільних словосполучень, їх співіснування і співпраці у процесі комунікації, інтерпретації носіями мови і тими, хто опановує англійську мову [див. 3], дозволяє упевнитися у існуванні таких груп:

1) фразеологічні одиниці, що співпадають за лексичним складом та синтаксичною структурою з вільними словосполученнями; їх значення є зрозумілим з огляду на семантику складників. При цьому вільне словосполучення теж активно функціонує в мові. До цієї групи належать такі одиниці, як, наприклад

to cut the umbilical cord "to stop being too dependent on sb. esp. your parents" (пор. рос. перерезать пуповину);

to rock the boat "to cause problems for other members of a group by criticizing sb or sth or trying to change the way sth is done" *to pay dividends* "to bring a lot of advantages".

2) фразеологічні одиниці, метафоричний зв'язок яких із одиницями прямої номінації є опосередкованим, тобто, не існує прямого зв'язку між фразеологічною одиницею і вільним словосполученням, наприклад:

to shut the shop "to retire from business";

to go down the aisle "to get married": *to add fuel to the fire* "to make an argument or disagreement worse".

Фразеологічні одиниці цієї групи характеризуються певним метафоричним дистанціюванням і семантичним узагальненням.

3) фразеологічні одиниці, логіко-предметний компонент значення яких не є очевидним та прозорим; встановлення зв'язку між фразеологічною одиницею і вільним словосполученням вимагає проведення глибинних "розкопок", тобто у нагоді стане діахронічний аналіз, наприклад:

the alfa and omega "the start and finish of sth, and therefore the whole of it" – походження: від the first and the last letters of the Greek alphabet;

a feather in one's cap "an achievement to be proud of"' – походження: від the allusion to the very general custom in Asia and among the American Indians of adding a feather to the headgear for every enemy slain".

4) фразеологічні одиниці невизначеної етимології, тобто, встановлення зв'язку між фразеологічною одиницею і її прототипом не є можливим навіть за допомогою етимологічних словників, наприклад:

to rain cats and dogs "to be raining heavily": *to pull sb's leg* "to make gentle fun of sb". Як пояснює Ч. Фернандо, ця фразеологічна одиниця є, ймовірно, відлунням старої практики, коли страченого через повішання тягли за ноги, щоб прискорити його смерть і позбавити страждань. Вочевидь, зв'язок між фразеологічною одиницею і її прототипом відсутній навіть на рівні діахронічного аналізу.

Таким чином, дослідження фразеологічного складу мови, особливо з огляду на національно-специфічні особливості спілкування та інтерпретації одиниць вторинної номінації продовжують займати чільне місце у фразеологічних студіях. Розуміння глибинних процесів фразеологізації допоможе не лише розширити наші уявлення про мову, а й допоможе більш адекватно спілкуватися у різних комунікативних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Корнилов О. А.* Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – М. : ЧеРо, 2003. 2. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая ; [пер. с англ. ; отв. ред. М. А. Кронгауз]. – М. : Русские словари, 1996. 3. *Fernando Ch.* On Idiom: Critical Views and Perspectives [Електронний ресурс] / Ch. Fernando, R. Flavell // Exeter Linguistic Studies. – N 5. – Режим доступу : ling.kwg.tu-berlin/de/lexicology/data/IDIOM.html 4. *The Wordsworth* Dictionary of Phrase and Fablею – Wordsworth Edition Ltd, 2001. 5. *Daphne M.* Gulland and David Hinds-Howell The Penguin Dictionary of English Idioms / M. Daphne. – [2-nd ed.]. – Penguin Books, 1994. 6. *Кунин А. В.* Англо-русский фразеологический словар / А. В. Кунин. – М. : Русский язык, 1984.

© *Бортничук О. М., Пастушенко Л. П.*

БОХУН Н. В.
Київський національний лінгвістичний університет

СПЕЦИФІКА СЛОВЕСНОГО ПОРТРЕТА ПЕРСОНАЖА В ІСПАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XX СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено окресленню специфіки портретної репрезентації персонажа в іспанських художніх творах XX століття. Проаналізовано мовностилістичні особливості створення портрета дійової особи в іспанській літературі вказаного періоду. Вивчено структурні, семантичні та стилістичні властивості портрета персонажа. Визначено основні параметри портрета персонажа в художньому творі: опис зовнішності, внутрішнього світу, кінетичних характеристик.

Ключові слова: портретний опис, портретна репрезентація, портретна характеристика, художній образ, іспанська художня література, мовностилістичні особливості, створення портрета персонажа.

Статья посвящена определению специфики портретной репрезентации персонажа в испанских художественных произведениях XX века. Проанализированы языковые и стилистические особенности создания портрета действенного лица в испанской литературе упомянутого периода. Исследованы структурные, семантические и стилистические свойства портрета персонажа. Определены основные параметры портретной характеристики персонажа в испанских художественных текстах: описание внешности, внутреннего мира человека, кинетические характеристики.

Ключевые слова: портретное описание, портретная репрезентация, портретная характеристика, художественный образ, испанская художественная литература, языковые и стилистические особенности, создание портрета персонажа.

The article is devoted to the definition of the portrait representation's specificity in Spanish belles-lettres of 20th century. The most typical lexical, figurative and stylistic means of character portrait representation by Spanish writers in the artistic literature are ascertained. The structural, semantic and stylistic peculiarities of the personage representation are investigated. The main parameters of personage portrait in the fiction are analyzed. They are personage appearance, his inward and kinetic characteristics.

Key words: portrait description, portrait representation, portrait characteristic, artistic character, Spanish belles-lettres, lingual and stylistic peculiarities, personage portrait creation.

Актуальність дослідження зумовлено антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних студій художнього тексту, а також необхідністю визначення специфіки словесного портрета персонажа в іспанській художній літературі.

Мета нашої роботи полягає в уточненні змісту поняття "портрет персонажа" в художньому тексті та в окресленні специфіки

© Бохун Н. В.

словесного портрета в іспанській літературі.

Предметом дослідження є мовностилістичні особливості створення портрета персонажа в іспанській художній літературі XX століття.

Об'єктом – портретні описи персонажів в іспанських художніх творах XX століття.

Матеріалом слугували портретні описи дійових осіб у творах "Amor se escribe sin hache" Е. Хардіеля Понсели та "La pasión turca" А. Гали.

Наукова новизна нашої роботи полягає в тому, що в ній вперше окреслено специфіку портрета персонажа в художніх творах іспанських авторів XX століття.

Постановка загальної проблеми і її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Антропоцентрична парадигма в сучасному вітчизняному та зарубіжному мовознавстві характеризується спільним об'єктом наукових пошуків, яким є образ людини як творця мови, де відбивається специфіка колективної та індивідуальної свідомості, світогляду, досвіду, внутрішніх станів, емоцій та інтелекту. У потоці філологічних студій запропонована стаття віддзеркалює мовностилістичні засоби створення портрета персонажа як складника образу людини в іспанській художній літературі.

Постановка завдання. Основними завданнями нашого дослідження є окреслення специфіки словесного портрета персонажа в художніх творах "Amor se escribe sin hache" Е. Хардіеля Понсели, "La pasión turca" А. Гали та визначення найхарактерніших мовностилістичних засобів створення портретних описів в зазначених творах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж минулого століття й дотепер портрет персонажа перебуває у фокусі літературознавчих (Б. Є. Галанов [1], М. Г. Уртмінцева [2]), та власне лінгвістичних студій як в плані синхронії, так і діахронії. Вивчалися структурно-композиційний (Є. О. Гончарова [3]), стилістичний (О. С. Горшенєва [4]), лінгвопрагматичний (Н. Д. Борисенко [4]) та лінгвокогнітивний (С. Ю. Селезньова [5]) аспекти портрета. Незважаючи на численність лінгвістичних розвідок вітчизняних та зарубіжних учених, спрямованих на вивчення віддзеркаленого в мові

© *Бохун Н. В.*

образу людини з його національними, соціальними, історичними прикметами, які формують портрет персонажа, найменш розкритою залишається специфіка створення портретних описів персонажів в іспанських художніх творах XIX–XX століть.

Наукові результати. Новим є те, що ми визначаємо специфіку створення портрета персонажа іспанськими письменниками XX століття, а саме, виокремлюємо лексико-стилістичні засоби, що наповнюють портретні описи героїв в художніх творах "Amor se escribe sin hache" Е.Хардіеля Понсели та "La pasión turca" А. Гали.

Розгляньмо сутність та призначення терміна "портрет". Наприклад, у тлумачних словниках німецької, англійської та російської мов зазначається, що "портрет" походить від старофранцузького *pourtrait* і означає зображення оригінала *trait pour trait* "риса за рисою". Корені слова беруть початок від латинського дієслова "*protrahere*" – "відображати, змальовувати створювати портрет". В іспанській мові "портрет" також має латинську основу *re-traho,* яка походить від того ж самого дієслова "*protrahere*". Досліджуючи етимологію цього терміна, Карулльо Грасієла Сільвія стверджує: "Портрет в іспанській мові був запозичений з італійської (від *ritratto*) в XVI столітті та інтерпретувався як неодноразовий зворотній зв'язок між людьми. Тобто йшлося про те, що портрет людини постійно створювався з оригіналу" [7:7]. В цю епоху слово "*re-traho*" означало в мистецтві можливість відтворення об'єкта за допомогою імітації. Вперше термін "портрет" в Іспанії вживався по відношенню до живопису, проте згодом був запозичений іншими дисциплінами, серед них – літературою.

У вісімнадцятому виданні словника іспанської мови висвітлено сучасне тлумачення терміна "портрет": "Retrato (de retratar.) m. 1. Pintura o efigie que representa alguna persona o cosa. 2. Descripción de la figura o carácter, o sea, de las cualidades físicas y morales de una persona" [1:56]. У нашому дослідженні нас цікавить друге визначення цього поняття, а саме, "опис фігури або характеру, фізичних чи моральних якостей людини".

Досліджуючи природу портрета персонажа у художніх текстах, Кальбо Мунтса зазначає, що мова, яка бере участь у створенні

цілісного образа літературного героя, базується на обов'язковому інтелектуальному абстрагуванні, кінцевим результатом якого є уявне представлення персонажа [2:57]. Намагаючись дійти висновку, яким чином здійснюється розумове сприйняття дійової особи, автор виокремлює три етапи: в першу чергу – це почуття, що надихає, далі має місце низка семантичних операцій, і нарешті – застосування мовного інструментарію. Інший іспанський мовознавець Санмігель Давид представляє створення літературного портрета за схемою: набір слів → єдність думки → видимий образ [9:54]. Портрет персонажів реалізує два семантичні завдання одночасно: здійснює функцію представлення героя і відображає авторське ставлення до нього.

У нашому дослідженні поняття "портрет" тлумачиться як художній образ, репрезентований в описах зовнішності персонажа, його внутрішнього світу, а також невербальної поведінки. Ми розуміємо портрет як композиційно-мовленнєву форму тексту, яка включає не лише згадану інформацію про героя, але й також форму тексту, яка може актуалізувати такі текстові категорії, як авторську модальність, ретроспективну і проспективну спрямованіть (терміни І. Р. Гальпєріна) [10:27].

Дослідження портретних характеристик в творах іспанських письменників XX століття в рамках реалізації ними такої текстової категорії, як модальність, дозволяє розглядати формування суб'єктивних категорій (авторських оцінок) на тлі об'єктивних мовних реалій. Сучасні дискусії із проблем модальності переважно зводяться до визначення природи мовної модальності та категорій, що входять до її складу. На думку І. Р. Гальпєріна, категорія модальності отримала своє повне вираження в "Граматиці сучасної російської літературної мови" 1970 р. Категорія модальності тут представлена в двох видах – об'єктивно-модальне значення і суб'єктивно-модальне значення. Визнаючи існування двох видів модальності – об'єктивної та суб'єктивної – вчений дотримується такої точки зору, що перша з них взагалі не властива художньому тексту. Об'єктивно-модальне значення найчастіше обмежується реченням: "Адже відношення реальність / ірреальність в художніх текстах взагалі знімається, оскільки художні твори дають лише зображену реальність Ці твори – витвір уяви

письменника” [10:121]. Розвиваючи далі цю думку, науковець уважає за доцільне розділити суб’єктивно-оцінну модальність на фразову та текстову. Якщо фразова модальність виражається граматичними чи лексичними засобами, то текстова, крім цих засобів, реалізується в характеристиці героїв, в своєрідному розподілі предикативних та релятивних відрізків висловлення, в сентенціях, в актуалізації окремих частин тексту та в низці інших засобів.

Продуктивним засобом, який репрезентує авторську модальність в реченні, є епітет. На відміну від логічного означення, що є суб’єктивним і не включає оцінку, вказуючи або описуючи риси, властиві предмету чи явищу, епітет обов’язково містить оцінку відповідного факту. В тексті в силу своєї синтаксично зумовленої функції атрибута епітет характеризує лише той об’єкт, до якого відноситься. Проте, при багаторазовому повторенні він починає розкривати текстову модальність, що демонструють літературні портрети.

Метафора також є продуктивним засобом відображення авторської модальності: у художньому творі вона органічно проникає в сюжет, передає ставлення до зображуваного об’єкта. Кожен письменник прагне до свіжості та новизни своїх метафор. Основним об’єктом метафоризації у всіх мовах виступають характеристики людини.

Розгляньмо взаємодію стилістичних засобів у словесному портреті героїні твору “Amor se escribe sin hache” Е. Хардіеля Понсели.

Так, першим етапом знайомства читача з головною героїнею роману, народженням її літературно-художнього портрета є опис зовнішності Сільвії (Леді Брумс) в авторській мові. Письменник подає зосереджену портретну характеристику жінки, а також повідомляє інформацію для зав’язки дії, пов’язаної з головною дійовою особою, що характеризується.

Для привернення уваги читача Е. Хардіель Понсела вертикально зазначив у творі *Descripción* – “Опис”. Формування портретного опису Леді Сільвії відбувається через ужиток епітетів, метафор, метонімій, пронизаних авторською іронією.

D E S C R I P C I Ó N

Lady Sylvia tenía el pelo dorado como el boj: sus ojos de pantera hambrienta relucían con los destellos de la calcopirita.

Ojos en los que oscilaba la llama indecisa de un deseo inconfesable, y que subyugaban y atraían como un patíbulo; sus cambiantes de luz, ya roja, ya mercurial, hacían pensar en las aguas quietas de los lagos, cuando la luna pasea por ellas la primera ráfaga de su lívida linterna, escondiendo el légamo herbáceo que duerme en el fondo. (¡En la que me he metido!).

Prendidos en la palidez gripal de su semblante, los ojos de lady Sylvia se enturbiaban con un resplandor febril, que era a la vez atractivo y odioso y se alargaban – como matasuegras – a buscar los remansos de las sienes.

Su boca, flor del Trópico de Cáncer, parecía haber absorbido la savia de todo su organismo y sus pétalos se estremecían en la impaciente espera de la mariposa que – después de volar sobre el mar – debía libar en ellos la frenética esencia de sus voluptuosidades. El cuerpo de Sylvia apoyaba su prestigio en las letras ese, te y equis, pues, era flexible, laxo, flexuoso, esbelto, estilizado, terso, sintético y extenuante. Y, sobre todo, artístico y extraordinario. (¡Hola, hola!) [1:69].

Найбільшу кількість епітетів (10) виявлено при описі тіла молодої особи: *El cuerpo de Sylvia [...] era flexible, laxo, flexuoso, esbelto, estilizado, terso, sintético y extenuante. Y, sobre todo, artístico y exraordinario* – “Тіло Сільвії було еластичним, розпусним, гнучким, статним, стилізованим, блискучим, синтетичним та виснаженим. Проте над усе, воно було артистичним та незвичайним”. Використані письменником епітети мають експресивну силу та підкреслюють авторську оцінку героїні. У процесі розгортання подій в тексті Е.Хардіель Понсела знову характеризує тіло Сільвії за допомогою метафоричного епітету: *Lady Brums sumergía su cuerpo emocionante en una toilette blanca* – “Леді Брумс занурила своє емоційне тіло в білий туалет”, доповнюючи таким чином портрет жінки.

Деталізують портрет жінки метафори та метафоричні порівняння: *el pelo dorado como el boj, ojos de pantera hambrienta, la palidez gripal de su semblante, su boca, flor del trópico de Cáncer*, метонімічні порівняння: *sus cambiantes de luz (de los ojos) hacían pensar en las aguas quietas de los lagos, los ojos se alargaban [...] a buscar los remansos de los sienes*. Зазначені метафоричні та метонімічні порівняння передають подібність фізичних якостей з об'єктами (самшит, пантера, тихі води озер тощо), суб'єктивно помічених автором.

У наступних абзацах немає портретного опису Сільвії, її зображено через характеристику вчинків, думок, ставлення до оточуючого життя. Поступово у тексті до розгорнутого портрета дійової особи жінки додаються інші мовностилістичні засоби, які передають авторську оцінку героїні. Наприклад: *Finalmente quiero añadir que en aquella maravillosa mujer se daba una circunstancia no menos maravillosa y era que las partes más importantes de su persona las tenía dobles; dos ojos, dos orejas, dos senos, dos brazos, dos manos, dos nalgas, dos piernas, dos pies y dos ovarios* [там само, p. 97]; *Genéricamente ya conocemos a Sylvia. Era joven, no tenía más grasa que la necesaria, sus órganos funcionaban sin irregularudades y sus secreciones internas eran normalísimas. Por todo esto – como las demás mujeres que se hallen en su caso – su vida se deslizaba de un modo corriente y el día que la había amado con insistencia, se sentía feliz y optimista, y el día que no la había amado, se notaba pesimista y desgraciada* [там само, p. 98].

Lady Brums tenía más costumbre de mover el cuerpo que el cerebro [там само, p. 105], *Sylvia pasea por el andén. Rodea su cuerpo con un froidtail persa* (там само), *el sombrerito es de fieltro y pluma negros* [там само, p. 117], *Lady Brums envolvía sus cabellos, ondulados como el mar Caribe, en un cintillo de diamantes machacados con esmeraldas; en la liga de su pie izquierda centellaba un rubí cairota* [там само, p. 190].

У наведених прикладах фразова модальність переросла у текстову: епітети, надані як на початку твору, так і в процесі його розгортання (наприклад: *el cuerpo flexible [...]*, [там само, p. 98], *el cuerpo emocionante* [там само, p. 190], метафоричні та метонімічні

порівняння, вжиті автором в різних відрізках тексту (*el pelo dorado como el boj*, s*us cabellos, andulados, como el mar Caribe* [там само, p. 190], заключні висловлення (*finalmente quiero añadir que en aquella maravillosa mujer se daba [...]*; *genéricamente ya conocemos a Sylvia. Era joven* [там само, p. 190]) групуються, утворюючи "магнітне поле", до якого прикута увага читача.

Співвідношення фразової та текстової суб'єктивно-оцінної інформації можна спостерігати і у романах А. Гали. Наприклад, у романі "La pasión turca" портретний опис виконує також дві функції – представлення та авторської оцінки:

[...] El príncipe azul era exactamente Ramiro Ayerbe [...]. Era simpático, con labia, con una bonita voz y unas manos espléndidas que movía lo necesario para resultar más convincente. Poco después de dejar de charlar con él, su interlocutor caía en la cuenta de que, desde el primer momento, el tema había sido él y lo que a él le interesaba, y que además el interlocutor se había sentido en la gloria contestando que sí o que nó según el gusto de Ramiro, y agradecido porque le hubiera permitido opinar [2:16].

Портретну характеристику Раміро складають епітети на позначення привабливості молодої людини: *simpático, con una bonita voz y unas manos espléndidas* – "симпатичний, з гарним голосом та чудовими руками", а також метафора, створена на підставі подібності: *el príncipe azul, el tema de la conversación había sido él*, коли Раміро зображається як казковий принц (*el príncipe azul*).

Так само, як і в попередньому прикладі, наведена портретна характеристика актуалізує таку текстову категорію, як авторська модальність на рівні тексту, коли отримує підтвердження під час доповнення опису персонажа через зображення його манер та настрою: *[...] Ramiro me preguntó, con una naturalidad tan grande que parecía fingida* [2:18]., *[...] El resplandor de Ramiro de unos años atrás se volvió un tanto opaco* [там само, p. 75], *[...] Era un pésimo enfermo: malhumorado, chinchoso y quejica* [там само, p. 81].

Висновки та подальші перспективи дослідження. Отже, у проаналізованих творах іспанських авторів XX століття портретна характеристика відображає суб'єктивно-оцінну модальність, яка виявляється тоді, коли читач може скласти собі уявлення про певне

тематичне поле, тобто про групу епітетів, порівнянь, описових зворотів, розпорошених по всьому текстові, які описують зовнішні та внутрішні ознаки дійових осіб та є об'єднаними однією домінантою. Подальші наукові розвідки з даної проблематики можуть бути спрямованими на аналіз найуживаніших засобів та форм портретної репрезентації персонажа в творах різних літературних жанрів та епох. **Перспективним** видається проведення зіставного аналізу творів XV–XVIII століть, коли іспанська мова набуває національного змісту та колориту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Галанов Б. Е.* Живопись словом. Портрет. Пейзаж. Вещь / Борис Ефимович Галанов. – М. : Советский писатель, 1974. – 343 с. 2. *Уртминцева М. Г.* Говорящая живопись. Очерки истории литературного портрета : [монография] / Марина Генриховна Уртминцева. – Н. Новгород : Изд-во ННГУ им. Лобачевского , 2000. – 312 с. 3. *Гончарова Е. А.* Пути лингвистического выражения категории автор-персонаж в художественном тексте / Евгения Александровна Гончарова. – Томск : Изд-во Томского университета, 1984. – 150 с. 4. *Горшенева Е. С.* Портрет персонажа в системе целостного художественного текста (на материале английской реалистической прозы) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Елена Степановна Горшенева ; Киевск. ун-т им. Т. Шевченка. – К., 1984. – 24 с. 5. *Борисенко Н. Д.* Гендерный аспект репрезентации персонажной речи в английских драматических произведениях конца XX столетия : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Наталия Дмитровна Борисенко ; Киевск. нац. лингв. ун-т. – К., 2003. – 21 с. 6. *Селезнева С. Ю.* Языковые средства и когнитивные модели описания персонажей в англоязычной художественной прозе : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Светлана Юрьевна Селезнева ; Московск. Ордена Дружбы Народов гос. лингв. ун-т. – М., 2001. – 19 с. 7. *Carullo Sylvia G.* El retrato literario en Sor Juana Inés de la Cruz / *Garciela Carullo Sylvia.* – N.Y. : Lang. cop., 1991. – 226 p. 8. *Calbó M.* El gran libro del retrato / *Muntsa Calbó.* – Barcelona: Parramón, 1993. – 191 p. 9. *Sanmiguel D.* Retrato. Rostros y expresiones / David Sanmiguel. – Barcelona : Parramón, 1999. – 127 p. 10. *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.

ДОВІДНИКИ

1. *Diccionario* de la lengua española / [сост. Real Academia Española]. – Madrid : Espasa-Calpe, 1956. – 828 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Poncela E. J.* Amor se escribe sin hache / Enrique Jardiela Poncela. – Madrid : Editorial Biblioteca Nueva, Bibliotex, S.L., 2001. – 320 p. 2. *Gala A.* La pasión turca / Antonio Gala. – Barcelona : Círculo de Lectores, 1993. – 334 p.

© Бохун Н. В.

БОЦМАН А. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АНІЗОТРОПІЯ ГЕРМАНСЬКИХ ПРЕТЕРИТО-ПРЕЗЕНТНИХ ТА ІНХОАТИВНИХ ДІЄСЛІВ

Статтю присвячено проблемі функціонування претерито-презентних та інхоативних дієслів у германських мовах. Первісно ці дієслова утворюють глобулярний конгломерат, який поступово набуває ознак гетерогенності з подальшою диференціацією форм на позначення футурума і кондиціоналіса. Дієслівний конгломерат описується як анізотропне утворення з ознаками автономного функціонування.

Ключові слова: анізотропія біаксіальна і площинна, інхоативні та претерито-презентні дієслова.

Статья посвящена проблеме функционирования претерито-презентных и инхоативных глаголов в германских языках. Первоначально эти глаголы образуют глобулярный конгломерат, который постепенно приобретает черты гетерогенности с последующей дифференциацией форм для обозначения футурума и кондиционалиса. Глагольный конгломерат описывается как анизотропное образование с признаками автономного функционирования.

Ключевые слова: анизотропия двуосная и плоскостная, инхоативные и претерито-презентные глаголы.

The article is connected with the problem of functioning preterite-present and inchoative verbs in the Germanic languages. Originally those verbs form a globule conglomeration. Subsequently it assumes a feature of heterogeneity with gradual differentiation of future and conditional forms. The verb conglomeration may be described as an anisotropy structure which has some features of autonomous functioning.

Key words: biaxial and in-plane anisotropy, inchoative preterite-present verbs.

Постановка проблеми і її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями можуть бути визначені словами відомого германіста Віктора Максимовича Жирмунського: "Основною задачею порівняльно-історичного дослідження груп споріднених мов необхідно вважати не реконструкцію "архетипів" або "системи архетипів" мови-основи, іншими словами гіпотетичної моделі "прамови" (задача хоча і важлива, але допоміжна). Найважливіша мета подібного роду досліджень полягає у розкритті внутрішніх закономірностей (тенденцій) розвитку, що проявляється в історично обумовлених відмінностях і подібностях між цими мовами" [1:277].

Постановка завдання (цілі статті). Репрезентоване дослідження сфокусоване на з'ясування не лише природи претерито-презентних та інхоативних дієслів, а саме на специфіку функціонування цих дієслівних груп. **Метою** дослідження є виявлення особливості

© *Боцман А. В.*

функціонування дієслівних груп на позначення футурума і кондиціоналіса. **Актуальність** полягає у тому, що відтворення механізму формування нових функціональних форм, зокрема становлення форм на позначення аналітичних футурума і кондиціоналіса, залишається проблемним питанням, яке і досі не отримало свого остаточного розв'язання. **Наукова новизна** проведеного дослідження полягає у тому, що вперше робиться спроба змоделювати процес формування аналітичних форм (із залученням претерито-презентних та інхоативних дієслів) на позначення футурума і кондиціоналіса. Запропонована модель дозволяє прослідкувати усю градуальність процесу, виокремлюючи специфічні риси кожного етапу.

Об'єктом дослідження слугують пам'ятки давньогерманських мов, а **предметом дослідження** є аналітичні форми, до складу яких входять претерито-презентні та інхоативні дієслова, що функціонують у проаналізованих текстах саме позначаючи футурум або кондиціоналіс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Давньогерманські мови виявляли ознаки тенденції до поступової аналітизації (зокрема темпоральних форм) шляхом залучення претерито-презентних та інхоативних дієслів, які втрачали свою первісну семантику, перетворюючись на допоміжні дієслова. Фактично це були складні дієслівні присудки [2:172–173; 222–223]. Зазначалося, що необхідно обережно ставитися до проблеми взаємовідношення футурума із словосполученнями, що співпадають з футурумом у плані вираження і що мають значення "ймовірності". Таке значення є вторинним по відношенню до значення футуральності [3:76; 4:191]. Слід зазначити, що його розвиток не вважає парадигматизації відповідних футуральних словосполучень (і в цьому рація тих дослідників, котрі наполягають на відносній незалежності розвитку морфологічного футурума і модальних словосполучень). Історія германських мов надає тут надзвичайно багатий матеріал для типологічних спостережень. Неодноразово зазначалося, що в німецькій мові розвиток модальних словосполучень не має ареальних обмежень, що притаманні розвитку футурума з *werden* [5:532; 6].

Стосовно сполучень з модальними *sollen, wollen* то тут з хронологічним запізненням діють ті ж самі тенденції, що і в англійській, і в скандинавських мовах. Розповсюдження футуральних словосполучень відбувається в німецькій мові відносно повільно, і

протягом XIII–XIV ст. все ще зберігає тверді позиції футуральний презенс, при цьому стійкість його зростає у напрямку від нижньонімецьких до південнонімецьких діалектів. У XIV – на початку XV ст. частка футурального презенса особливо велика у баварських і алеманських говірках [7:51].

Навпаки, у нижньонімецьких і нідерландських текстах XIII–XIV ст. велике розповсюдження отримують сполучення з модальними дієсловами; у середньонідерландських пам'ятках (Reinaert) сполучення з *sollen / wollen* охоплюють до 90 % усіх випадків віднесення процесу до часового плану майбутнього, що зближує нідерландську мову цієї епохи зі шведською і особливо з англійською. У подальшому історія футурума в нідерландській мові відрізняється як від англійської, так і від шведської: на відміну від першої в нідерландській немає додаткового розподілу допоміжних дієслів, а на відміну від другої *zullen* загубив тут первісне модальне значення "зобов'язання" [8]. Наявні погляди на характер формування футуральних форм за участю претерито-презентних та інхоативних дієслів не дозволяє уявити специфіку цього процесу та окреслити загальні тенденції аналітичних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Формування германського аналітичного футурума доречно розглядати з позиції того, що темпоральне (футуральне) значення у граматичному форманті виражене не формою допоміжного дієслова, а всім словосполученням, яке утворює формант. З цього слідує, що саме допоміжне дієслово у складі футурума не має часових форм. Відповідно, провідну роль у парадигматизації відіграє виокремлення, відмежування презентної форми претерито-презентного (модального) або інхоативного дієслова від інших форм даних дієслів, перш за все форми претерита. Найсприятливіші умови для виокремлення виникали у випадку повної втрати сполучень з формою претерита, що мало місце, зокрема, у діалектах німецької мови, що слугували центром розповсюдження інфінітивних сполучень *werden + Vinf.* В інших випадках (у сполученнях з модальними дієсловами) критерієм виокремлення слугує функціональне розмежування презентної і претеритальної форми дієслів: граматична відмінність між сполученнями (англ. *I shall go*, ісл. *ég mun fara* "*я піду*") і відповідними сполученнями з претиральною

формою (англ. *I should go*, ісл. *ég mynda fara*) не повинна розглядатися як темпоральна.

Виокремлення футуральних формантів тісно пов'язане з розвитком системи станів, зокрема, із стабільністю флективного ірреаліса і з хронологією утворення кондиціоналіса. Нестабільність ірреаліса і доволі рання заміна його синтетичних форм аналітичними створили сприятливі умови утворенню футурума з модальними дієсловами. І навпаки, стабільна формальна маркованість ірреаліса гальмує розвиток як кондиціоналіса, так і футурума, і це (за наявності сприятливих умов) відкриває шлях до просування у бік залучення конкретних словосполучень, що входять до футуральної мікросистеми. Останній випадок, що вимагає синергізму цілої низки чинників, репрезентований розвитком футурума у замкненому ареалі середніх і південних діалектів, що відіграли провідну роль у формуванні німецької літературної мови.

В англійській і скандинавських мовах процеси формування футуральних формантів з модальними дієсловами на початкових стадіях є схожими, хоча, ймовірно, у скандинавських мовах це відбулося трохи раніше. Синтетичний ірреаліс заміщується у деяких випадках (особливо у головній частині умовного речення) інфінітивними сполученнями з модальними дієсловами (сер. англ. *sholde, wolde*; д. ісл. *mynda,skylda +Vinf.* Пор. д.англ. *gif god wære eowre fæder, witodlice ge lufeden me* (J. 8, 42) → (*Wycliff*) *if God were youre fader, sothi ye schulden loue me*, → р. н. англ. *God were youre Father, then would you have loved me* → р. н. англ. (H.B.) *If God were your Father, ye would love me* "*Якби Бог був вашим батьком, ви б любили мене*"; д.ісл. – *Þat mundi mælt, ef skikt sæiz á váru landi, at þar brynni af fé* (Gret. 18, 5) "*Говорили ви, – сказав Геттир, – побачивши таке у нашій країні, що це горить від скарбу*"; *Karlmannlight verk væri þetta, ef einn hefði at verit* (Njál. 112, 148) "*Це було б звитяжною справою, якби її здійснила одна людина*").

Важливо, що і в англійській, і в скандинавських мовах протиставлення ірреаліс / індикатив немає у даних дієсловах формального вираження (форми *munda, mynda, skulda, skylda* вживаються у давньоісландській як варіант). По-перше, це важливо, бо носієм модального значення (зовнішня модальність) тут виявляється не форма дієслова, а все сполучення в цілому; по-друге, це призводить (в

умовах перетину у складному реченні дистрибутивних сфер ірреаліса і претерита індикатива) до переосмислення часових відмінностей між *shal* і *sholde*, *mun* і *mynda* (наприклад, в опосередкованому мовленні) у модальні. Пор. можливу трансформацію граматичного значення *sholde, mundu, skyldi* у реченнях типу д. англ. *He witegoda ðæt se Hælend sceolde* (ірреаліс? індикатив?) *sweltan for ðære ðeode* (J. XI, 51) "*Він сказав, що Спаситель помре за народ*"; д. ісл. *sagði Asmundar, at þeir mundu sigla til Eyjafjarðar* (Gret. 8.2) "*Асмунд сказав, що вони попливуть до Ейяфйорду*"; *Kaupmonnum þótti allillu, ok sǫgðu, at hann skyldi meiri til enskis gera, at niða Hafliða bonda* (Gret. 17, 16) "*Торговим людям це зовсім не сподобалося, і вони сказали, що він не буде (повинен) більше так чинити – сварити господаря Хавліди*".

У складному реченні (у своїй основній сфері вживання) словосполучення з модальним дієсловом у формі індикатив прете рита / ірреаліс мігрувало до системи непрямих способів (кондиціоналіс), що мало значно підвищити граматичний потенціал словосполучень з презентними формами відповідних модальних дієслів. Але відмежування кондиціоналіса ще не вело до остаточного виокремлення футуральних формантів, оскільки у незалежному реченні зберігалося часове протиставлення *shall – sholde, mun – mynda; mund*, і футуральний формант нічим не відрізнявся у цьому плані від словосполучення з будь-якими іншими модальними словами. Ця ситуація, яка фіксується середньо англійськими пам'ятками і ранніми пам'ятками скандинавських мов, збереглася в останніх (з іншими обмеженнями) до теперішнього часу. Так, сер. англ. *wol, wul* – прет. *wolde* часто зберігає в інфінітивних сполученнях волитивне значення; *schal, shal* – прет. *sholde, shulde* (рідше) – значення зобов'язання і готовності до дії (пор. у формі прет.: *and gladly wolde he lerne and gladly theche* (Chauc. A, 308) "*І охоче хотів він вчитися і охоче вчити*"; *Als she shulde hise cloþes handel ... she sawþerrine a liht ful shir* (Hav. 586) "*Лише ж вона доторкнулася до його одягу, як побачила там яскраве світло*"; д. ісл. *munu* – "*намір*" "*готовність*" (у ранніх пам'ятках); *skulu* "*зобовязання*", "*готовність*" *Mundo einheriar allir be riaz ... um sakar þinar* (H.H. 1, 385) "*Всі ейнхерії були готові через тебе битися*"; *Hann var landseti Kaldbeklingar ok skyldi geyma reka þeira* (Gret.) "*Він жив на землі людей з Холодної спини і повинен був дивитися за їх плавщиной*". Пор. у сучасних скандинавських мовах: данс. *Jeg skulle hilse Dem fra Deres ven*

"*Я повинен був передати вам вітання від вашого друга*"; норв. *Problemet skulle na løses* "*Треба було вирішити питання*"; ісл. *… ok skyldu nokkrir af flokknum gæta þeirra "… і деякі з його загону повинні були охороняти їх*".

В англійській мові розмежуванню футуральних формантів і сполучень з претеритальними формами модальних дієслів сприяв розподіл *shall* / *will* в залежності від граматичної особи, зворотнє звичайному розподілу цих дієслів у раннішу епоху. Додатковий розподіл допоміжних дієслів встановлюється у британському варіанті англійської мови не раніше, ніж у XVIII–XIX ст.; у творах раннішої епохи все ще панує "модальний майбутній". Доречно зазначити, що тенденція до уніфікації допоміжного дієслова у складі футурального форманта (вживання *will* з усіма особами) не створює загрози для цілісності форм, оскільки уніфікація відбувається паралельно з розповсюдженням "стягненої форми", що є кроком до синтезації словосполучення. Пор.

I shall / *He will* } *come* > *I* / *He* } *will come* > *I* / *He* } *'ll come.*

I will put my spirit upon him, and he shall shew judgement to the Gentiles (Н.В. Mt, 12, 18) "*Я покладу на нього мій дух, і він повідомить суд народам*".

Заміна синтетичного ірреаліса інфінітивними словосполученнями відбувається в німецьких діалектах пізніше і менш інтенсивно, ніж в англійській і скандинавських мовах. Сполучення з *würde* розповсюджується тут значно пізніше, ніж сполучення з модальними дієсловами (з XV ст.), хоча і важко стверджувати, що вони були відсутні в мові у раннішу епоху. Причиною пізнішого розповсюдження сполучення з *würde* слугує не лише відносно мала розповсюдженість сполучень з іншими формами *werden*, але також і те, що раніше сполучення з *würde* не мали вираженої тенденції до ідеоматизації: категоріальне значення способу виражалося в них самою формою *würde*, а сполучення в цілому, подібно до сполучень з формою претерита індикатива (*ward + Vinf.*), містило інхоативну характеристику процеса (*wer' ez daz sie et was fruntlich entwürten wurdent … so redent mit in …* "*У тому випадку якби вони стали відповідати дружно, скажіть їм …*").

Центром іновації, що переломив розвиток футурума в німецькій мові, виявилися південні (алеманський і баварський) і східносередньонімецькі діалекти, тобто саме те, де розвиток футуральних словосполучень запізнювався. Тут помічені перші випадки вживання словосполучень *werden + Vinf.* (XIII ст., Бертольд Регенсбургский), а також виникли сприятливі умови для парадигматизації цих формантів. Безпосереднім поштовхом, можливо, слугувала втрата проитягом XV–XVI ст. інхоативних сполучень з формою претерита *ward*. Сполучення з формою ірреаліса *würde* і презентною формою *werde* не розділили долю сполучень з *ward* і вціліли завдяки своїм функціям у полі модальності і видо-часовому полі. Вони виявилися розмежованими одне від одного, і це розмежування стало початком паралельних у верхньонімецькому процесів парадигматизації футурума і кондиціоналіса.

Разом з посиленням впливу цього діалектного регіона, футурум з *werden* вже з XV ст. починає розповсюджуватися і в інших діалектах Німеччини, включаючи нижньонімецькі, а протягом XVII–XVIII ст. закріплюється граматиками, що спираються на Лютерову традицію, як норму національної літературної мови. Місцеві діалекти опиралися аналітичному футуруму з *werden*, але частково зберігали футуральні форманти з *sollen* і особливо *wollen* (змикаючись з діалектами данської мови), частково обмежуючись двочленною категорією часу. Найяскравішим свідченням всієї складності процесів, що відбувалися у нижній Німеччині, залишається відоме свідчення Мюнстерської граматики (1451), автор котрої наводить три варіанти перекладу лат. *legam: "ich wil edder ich schal lessen edder alse de averlender seggen"* ("*як говорять у верхній Німеччині*") *ik werde lesen* [9:295]. Цікаво те, що розмежовуючи місцеве і верхньонімецьке вживання, сам автор вживає в інших місцях Граматики сполучення *werden + Vinf.* у 22 % усіх випадків, віддаючи данину часу. При цьому автор не згадує форму *werden + Vp.*, яка вживалася їм майже так само широко. Можливо, що на той час сполучення з дієприкметником все ще належали в його діалекті до мікросистеми дуративності.

У нижньонімецьких діалектах, де зберігався аналітичний формант з *wollen, sollen*, модальне значення сполучень з *werden* постає як другорядний процес їх розвитку. В інших німецьких

діалектах (і у першу чергу в літературній мові) модальні функції сполучень з *werden* надбудовуються над часовими. Значний інтерес становлять інфінітивні сполучення з *mon* у пізньо-давньошведській (особливо балади, народна поезія), що виявляють певну типологічну схожість з нижньонімецькими діалектами. Невикористання граматичного потенціалу в футуральній мікросистемі сполучення з *mon* призводить спочатку до їх міграції у поле модальності і лише після цього до їх поступового відмирання. Пор. *haghel oc frost munde thär ey thryta* "*Ніколи не закінчуються там град і морози*". *Swenin spordhe sin herra hwat borgh thet munde wara* "*Хлопчик спитав свого господаря, що це там за місто*" [10:117]. Навпаки, в ісландській мові модальна функція сполучень *mun + Vinf.* співпадає і складно переплітається з їх футуральною функцією.

Можливо, що модальність і футуральність можуть по-різному диференціюватися у різних германських мовах. В ісландській мові залучаються різні семантичні варіанти непарадигматизованих словосполучень, в англійській мові переважає первинна і вторинна функція словозмінної форми футурума [3:76], тоді як в німецькій мові ймовірнішими є граматичні значення двох омонімічних (парадигматичного і синтаксичного) словосполучень.

Розглядаючи аналітичні футуральні форманти, доречно торкнутися функціонування "футурального презенса". Футуральне вживання презенса, яке дозволяється англійською і літературною німецькою, може бути порівняно за своїм статусом із вживанням презенса у функції *praesens historicum*. Воно містить у собі відому метафоричність (розуміння процесу, що планується у теперішньому, як певної даності, цим обумовлені і деякі лексичні обмеження такого вживання), є звичайнішим в усних вжиткових формах мови і завжди має виражений зв'язок із ситуацією. Форма презенса у таких випадках може бути замінена формою футурума: вираження футуральності морфологічними засобами часто буває при такій заміні стилістично маркованим (цим обумовлені і деякі лексичні обмеження такого вживання), але не змінює модальність вживання. Подібне вживання презенса по відношенню до процесів, що належать до часового плану майбутнього, розповсюджено в мовах, що мають синтетичну форму футурума, кажучи про нього як про "транспозицію" презентної форми, необхідно враховувати, що

транспозиція ця не призводить до змістового зрівнювання презенса і футурума і не свідчить про послаблення інваріантної для презенса ознаки “неслідування”.

Іншою є ситуація у таких мовах, як ісландська, де вживання презентної форми на позначення процесів, що цілком належать майбутньому, є проявом нестабільної ознаки “неслідування” в її смисловій структурі. “Футуральне” вживання презенса в ісландській мові частотніше, майже немає лексичних обмежень і не пов’язане з диференціацією функціонально-стилістичних форм мови. Воно має в певних умовах граматичну облігаторність: заміна форми презенса словосполученням може мати результатом змісту модальності висловлювання, а іноді і втрату самої ознаки “слідування”.

Подвійний статус має футуралльний презенс у шведській, данській і нідерландській мовах, де він визначається як ступінь парадигматизації футурума (вищого у нідерландській, нижчого у скандинавських мовах), так і розподілом нових футуральних словосполучень, що конкурують з модальними (шв. *komma àtt + Vinf.*, дан. *komme til at + Vinf.*).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Наведені приклади та реалії розвитку германських мов свідчать про те, що процеси аналітизації граматичних (зокрема темпоральних) форм можна прослідкувати з найдавніших пам’яток. Окреслена група претерито-презентних дієслів була протоджерелом ініціальних складників для формування описових (аналітичних) конструкцій на позначення майбутньої дії. Одночасно з цим до конституентів аналітичних конструкцій залучалися інхоативні дієслова.

Паралельне вживання окремих претерито-презентних та інхоативних дієслів як конституентів аналітичних футуральних форм свідчать про їх тісний функціонально-семантичний зв’язок, що дозволяє розглядати сукупність задіяних дієслів як глобулярний конгломерат – самодостатнє угрупування, що формує перший компонент аналітичної функціональної форми. На початковому етапі це утворення може описуватися як первинна гетерогенна глобула (рис. 1). На цій стадії утворення мають місце ознаки первинного глобулярного гетерогенного конгломерата, що знаходиться на рівні складникової гетерогенності (оскільки диференціюються претерито-презентні та інхоативні складники).

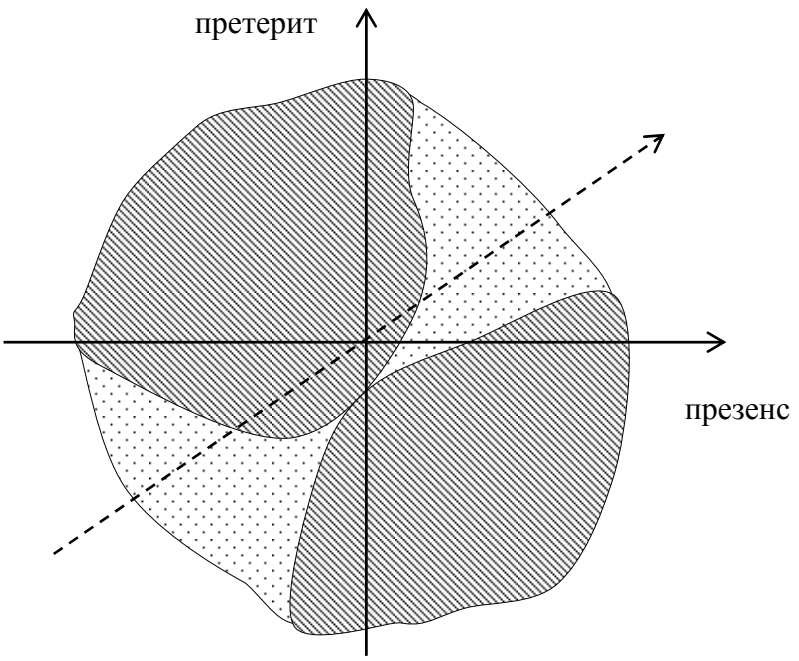

Рис. 1. Первинна гетерогенна глобула на стадії первинного глобулярного гетерогенного конгломерата, що відповідає рівню складникової гетерогенності (синглетна гетерогенність), де:

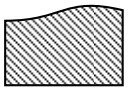
- претерито-презентний складник,

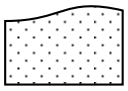
- інхоативний складник,

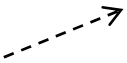
- вісь додаткового структурного упорядкування (не залучена).

Гетерогенність первинного глобулярного конгломерату надає йому додаткову рухомість, яка призводить до розмежування конгломерета на презентні та претериальні форми, що формують два протилежні полюси. Тим самим відбувається підсилення гетерогенності через утворення біполярної структури, яка формується вздовж презентної та претеритальної осей. На цьому етапі формується вторинна гетерогенна глобула (рис. 2), яка відповідає стадії темпорального гетерогенного конгломерата, оскільки відбувається додаткова структурація системи темпоральних осей. Цей рівень існування структури є вищим, оскільки він відповідає одночасно як складниковій, так і темпоральній гетерогенності.

© *Боцман А. В.*

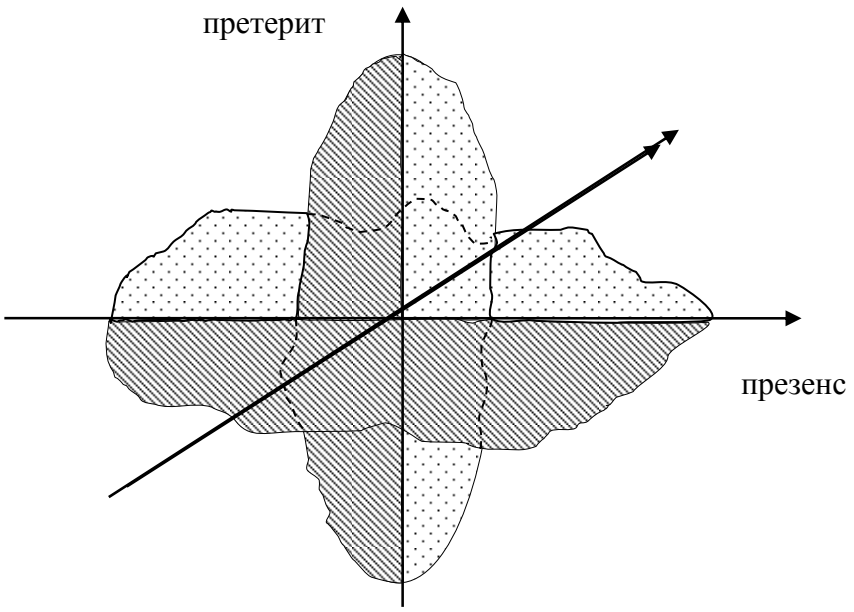

Рис 2. Вторинна гетерогенна глобула на стадії темпорального гетерогенного конгломерата, що відповідає рівню складникової та темпоральної гетерогенності (дублетна гетерогенність), де:

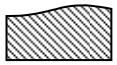 - претерито-презентний складник,

- інхоативний складник,

- вісь четвертого порядку (C_4)

Подальша диференціація полюсів (претаритального і презентного) призводить до того, що презентні форми (як претерито-презентних, так і інхоативних дієслів) починають вживатися на позначення футурума, тоді як претеритальні закріплюються на позначення умовного способу.

Третинна гетерогенна глобула може описуватися як площинна модель, що знаходиться на стадії функціонального конгломерата. Уся система знаходиться на рівні складникової, темпоральної та функціональної гетерогенності (рис. 3).

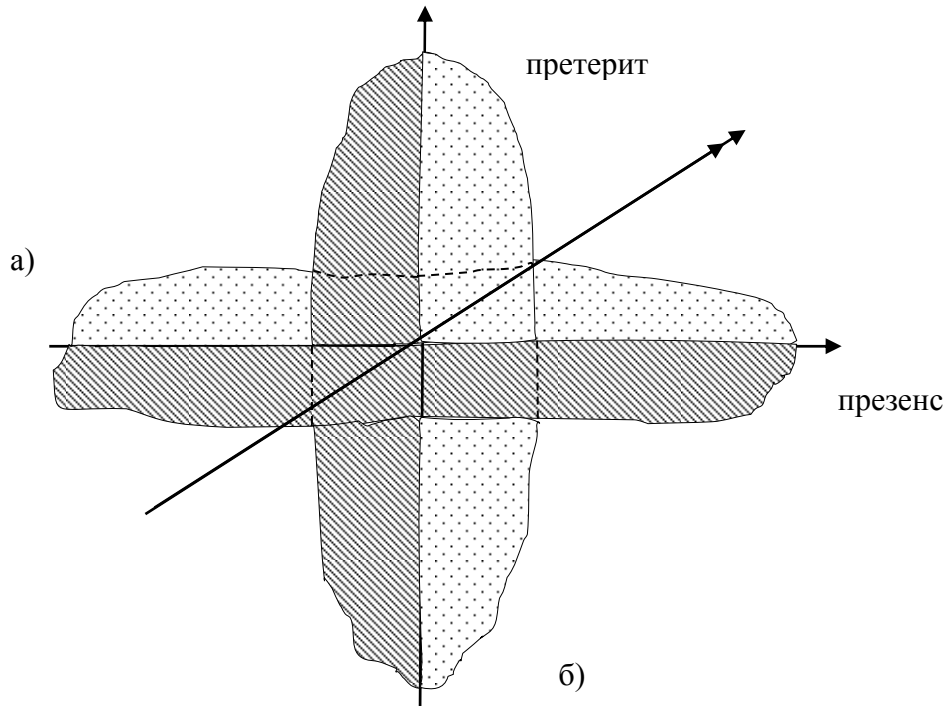

Рис. 3. Третинна гетерогенна глобула у вигляді площинної моделі на стадії функціонального гетерогенного конгломерата, що відповідає рівню складникової, темпоральної та функціональної гетерогенності (триплетна гетерогенність) де:

- претерито-презентний складник,

- інхоативний складник,

а) - функціональна площина футурума,
б) - функціональна площина способу (кондиціоналіса)

- вісь четвертого порядка (C_4).

На цій стадії виокремлений конгломерат виявляє ознаки **анізотропії** (термін запозичений з кристалохімії та фізики твердого тіла) [11:416.] Анізотропія розуміється як відмінність властивостей відповідно до напрямків. Анізотропія у системі виявляється як біаксіальна (двоосна), відповідно до наявності двох темпоральних осей. Але на біаксіальну анізотропію накладається ще площинна, де претеритальній осі відповідає функціональна площина способу, а презентній – площина футурума. Така складна структура може пояснюватися тим, що первинна модель має синглетну гетерогенність,

вторинна – дублетну, а третинна – триплетну гетерогенність. Кожна наступна модель зберігає ознаки попередньої моделі, які вступаючи у взаємодію, утворюють інтегрований структурно-семантико-функціональний каркас, який виступає як макроконтитуент у формуванні аналітичних форм.

Складність процесів утворення аналітичних форм (зокрема, на позначення футурума) може бути пояснена, якщо враховувати природу претерито-презентних дієслів, яким притаманна не лише латентна семантика, а і гібридний характер (поєднання природи сильних і слабких дієслів). При цьому необхідно врахувати складну трансформацію темпоральних осей футурума і кондиціоналіса.

Первинний зв'язок між футурумом і кондиціоналісом може бути показаний через порівняння часових форм. Сполучення з презентною формою *werde, shall, will, mun*, тощо отримали розповсюдження як частковий синонім оптатива; відповідні сполучення з формами *würde, should, would, mynda* входили до мови на правах часткового синоніма ірреаліса. У подальшому на місце оптатива приходить презенс індикатива, що є наслідком обмеження сфери вживання оптатива і звуження часового значення ірреаліса, але у найменшому ступені – наслідком темпоралізації сполучень з *werde, shall* та їх функціонального відокремлення від кондиціоналіса.

Якщо співставити процеси парадигматизації у дієслівній системі різних германських мов, то німецька і англійська мови часто знаходяться на діаметрально протилежних позиціях. Так в німецькій мові описові форми майбутнього часу, а також способу, що утворені з допоміжним дієсловом *werden* набули найповніших ознак аналітичних форм, максимально відокремившись від вільних і напіввільних сполучень. Навпаки, в англійській, де для проекції у майбутнє закріпилися сполучення з *shall, will* і ті ж сполучення, але в іншій "часовій" формі утворюють так званий умовний спосіб, сполучення з *shall, will* можуть бути вжиті з такими різноманітними модальними значеннями, що деякі англісти заперечували взагалі існування узагальненої і регулярної парадигми для позначення об'єктивного, модального не забарвленого майбутнього. Але і у сфері нефутурального їх функціонування репрезентована така гама перехідних випадків, що граматична характеристика цих сполучень є ускладненою. Можливо, багатозначність і багатоплановість цих сполучень, що перешкоджає їх

повній парадигматизації, обумовлена специфікою функціонування модальних дієслів як компонентів дієслівного сполучення: процес десемантизації відбувається у таких випадках складніше і повільніше. Відомим підтвердженням цього припущення є доля сполучень з *zullen* в нідерландській мові і доля сполучень з *skal / vil*, наприклад, у норвезькій мові, в якій статус зазначених сполучень повністю співпадає із закономірностями англійської мови. Стосовно нідерландської, то специфіка функціонування *zullen* за межами сфери майбутнього часу само перешкоджала його відмежуванню як компонента великої парадигми [12:141–142].

У цьому аспекті **перспективним** виглядає дослідження претерито-презентних дієслів та їх перифрастичних конструкцій на позначення способу, що і передбачається висвітлити у подальших публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Жирмунский В.М.* Общие тенденции фонетического развития германских языков / Виктор Максимович Жирмунский // Общее и германское языкознание. Избранные труды. – Л. : Наука, 1976. – 696 с. 2. *Гухман М. М.* Готский язык / Мирра Моисеевич Гухман. – М. : Изд-во лит на иностр. яз., 1958. – 288 с. 3. *Смирницкий А. И.* Морфология английского языка / Александр Иванович Смирницкий. – М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1959. – 440 с. 4. *Admoni W.* Der deutshe Sprachbau / Wilhelm Admoni. – M.–L. : Nauka, 1966. – 348 S. 5. *Жирмунский В. М.* Немецкая диалектология / Виктор Максимович Жирмунский. – М.–Л. : Наука, 1956. – 638 с. 6. *Schirokauer A.* Das Futurum als Ausdrucksfom der Undewissheit / Albert Schirokauer // Monatshefte, 1953. – Hf. 4. – S. 27–39. 7. *Kurrelmeyer K.* The Historical Development of the Forms of the Future Tense in Middle High German / Kurt Kurreelmeyer. – Strassburg : Niemeyer, 1904. – 320 p. 8. *Дренясова Т. Н.* Участие модальных глаголов в выражении будущего времени в германских языках (опыт типологического исследования на материале немецкого, английского, голландского и шведского языков) / Татьяна Николаевна Дренясова // Уч. зап. ІМГПИИЯ им. Мориса Тореза. – 1968. – Т. 39. – С. 38–44. 9. *Жирмунский В. М.* История немецкого языка / Виктор Максимович Жирмунский. – М. : Высшая школа, 1965. – 408 с. 10. *Wessèn E.* Svenska språkhistoria / Erik Wessèn.– Stockholm: Akademiska Bokhandeln, 1956. – T. 3 : Grundlinjer till en historisk syntax. – 346 p. 11. *Андерсон Б.* Определение драгоценных камней / Бейзил Уильям Андерсон. – М. : Мир, 1983. – 458 с. 12. *Гухман М. М.* Типологические преобразования словоизменительной парадигмы / Мирра Моисеевна Гухман // Историко-типологическая морфология германских языков. Фономорфология. Парадигматика. Категория имени / [ред. кол. М. М. Гухман, Э. А. Макаев, В. Н. Ярцева]. – М. : Наука, 1977. – С. 86–145.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. *J.8.42* – The Lindisfare Gospel. The Holy Gospel, in Anglo – Saxon, Northumbrian and Old Mercian Versions / ed. by W. W. Skeat. – Cambridge, 1871–1887. – 846 p. 14. *Wycliff.* – The Holy Bible in the Earliest English Versions made from the Latin Vulgate / J. Wycliffe ; ed. by J. Forshall, F. Madden. – Oxford, 1850. – 576 p. 15. *H.B.* – The Holy Bible. London, 1634. – 758 p. 16. *Gret.* – Grettis Saga Ásmundansonar. Islenzk Fornrit. – Bd. 7 : Reykjavik, 1936. – 346 p. 17. *Njál.* – Njáls saga. Reykjavi'k, 1944. – 386 p. 18. *Chauc.* – *Chaucer J.* The Complete works / J. Chauser ; ed. by W. Skeat. – Oxford, 1982–1899. – Repr. 1952. – 288 p. 19. *Hav.* – Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern / Hrsg. von G. Neckel, 4. *Umgearb.* Aufl. von H. Kuhn. – Heidelberg, 1962. – 684 S. 20. *H.H.* – Helgaq viða Hund ingsbana ǫnnor (Edda).

© Боцман А. В.

БУРМІСТЕНКО Т. В., ЯРОШЕВСЬКА М. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФРАНЦУЗЬКА ІНАВГУРАЦІЙНА ПРОМОВА ТА ЇЇ ЛІНГВОПРОАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті запропоновано зіставний аналіз одного із жанрових різновидів французької офіційної промови, а саме – інавгураційної промови президента на прикладі виступів діючого президента Франції Франсуа Олланда та екс-президента Франції Ніколя Саркозі. Виокремлено функції, що виконують інавгураційні промови для реалізації комунікативної мети офіційного оратора.

Ключові слова*:* інавгураційна промова, функція офіційної промови, комунікативний намір мовця, топос.

В статье предлагается сопоставительный анализ одной из жанровых разновидностей французской официальной речи, а именно – инаугурационной речи президента на примере выступлений действующего президента Франции Франсуа Олланда и экс-президента Франции Николя Саркози. Выявлены функции, которые выполняют инаугурационные речи для реализации коммуникативной цели официального оратора

Ключевые слова: инаугурационная речь, функция официальной речи, коммуникативное намерение говорящего, топос.

The article offers a comparative analysis of one of the genre varieties of French official speech – namely the inaugural speech of the President of France Francois Hollande and the former French President Nicolas Sarkozy. Have been defined the functions that perform the inaugural speech.

Keywords: inaugural speech, official speech's function, speaker's communicative intention, topos.

Мета. Враховуючи важливість політичної комунікації та розуміння офіційного повідомлення, у цій статті здійснено аналіз лексико-семантичних особливостей вираження наміру мовця в інавгураційній промові президентів Франції.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлено загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на аналіз функціонування мовних одиниць з урахуванням не тільки їх структурно-семантичних, але й комунікативно-прагматичних особливостей.

Об'єктом дослідження в цій статті обрано офіційні інавгураційні промови діючого президента Франції Франсуа Олланд та екс-президента Франції Ніколя Саркозі.

Інавгураційна промова – це промова обраного президента, що промовляється ним під час вступу на посаду. Ціль інавгураційної промови президента – заявити про формальне прийняття влади та окреслити перспективи своєї роботи на цій посаді та розвитку країни під своїм керівництвом. Інавгураційний дискурс – це субдискурс президентського

© Бурмістенко Т. В., Ярошевська М. О.

дискурсу у системі загальнополітичного дискурсу, який можна визначити як політичну дію, що відбиває ідеалістичні реалії, традиційні суспільні цінності та національні моральні особливості суспільства за умов переходу та легітимізації державної влади.

Інавгураційне звернення президента посідає особливе місце в жанровій структурі політичного дискурсу. Воно однозначно марковане одиничним адресантом, жорстко прив'язане до конкретної політичної події, фіксоване у часовому і просторовому плані.

На думку К. Кемпбелл і К. Джеймісон [4:49], відомих фахівців із президентської риторики, президентській інавгураційній промові повною мірою притаманні всі риси епідейктичної промови: вона є найважливішою складовою урочистої церемонії, в ній поєднується осмислення минулого і майбутнього нації на тлі сьогодення, вшановується все, що об'єднує дану спільноту, використовуються елегантний літературний стиль і прийоми посилення, перебільшеного акцентування того, що вже відомо аудиторії.

Ймовірно, саме у зв'язку з останньою з перелічених рис, Р. Джослін характеризує інавгураційне звернення як "безпечну" риторику [5:67]. Це означає, що воно не містить полемічних висловлювань (в них важко знайти твердження, які викликали б чиюсь незгоду, заперечення), в них немає нічого, що стимулювало б думку або кидало виклик, нічого, що передбачало б альтернативні цінності або програми. Все це свідчить про високий ступінь ритуальності даного жанру, про переважання в ньому фатичності над інформативністю. Відсутність новизни у повідомленні неминуче переводить фокус уваги учасників комунікації на інші його компоненти: важливим виявляється не стільки зміст висловлювання, скільки власне факт його проголошення. У цьому полягає найважливіша й унікальна особливість інавгураційної промови як жанру: вона є не просто мовленнєвою дією, але дією політичною.

Проголошення інавгураційної промови одночасно є актом формального введення нового президента на посаду. Фактично, якщо проводити паралель між типами жанрів і мовленнєвих актів, інавгураційну промову слід відносити до політичних перформативів. Ідея про класифікацію текстів на підставі ілокутивної сили за аналогією з мовленнєвими актами висловлювалася В. В. Богдановим, який пропонує, виходячи з відомої класифікації Дж. Серля [3:25], виділяти тексти-асертиви, директиви, комісиви, декларативи та експресиви [1:114]. Тексти перформативного типу, проте, в цьому переліку не згадуються.

З перформативним характером інавгураційної промови пов'язано основні жанрові ознаки, що відрізняють її від інших жанрів епідейктичної риторики. К. Кемпбелл і К. Джеймісон виділяють такі характеристики [4:55]:

а) об'єднання аудиторії в єдиний народ, єдину націю, як свідка і повноправного учасника церемонії легітимізації нового президента;

б) звернення до минулого як джерела традиційних цінностей нації;

в) проголошення політичних принципів, якими буде керуватися нова влада й уряд;

г) надання законної сили власне інституту президентства.

Офіційна промова є основним каналом спілкування офіційного мовця зі своєю аудиторією. Саме в процесі своєї промови президент або прем'єр-міністр країни окреслюють план майбутнього розвитку країни, ставлять завдання, виражають своє ставлення до якихось подій, пропонують рішення назрілих проблем, або просто вітають та надихають на подальші спільні дії. Дуже часто саме в інавгураційній офіційній промові вперше подається найважливіша для життя нації інформація. Адже інавгураційні офіційні промови виконують дуже важливі функції в суспільстві. Розглянемо детальніше реалізацію цих функцій на прикладі двох інавгураційних промов – діючого президента Франції Франсуа Олланд та екс-президента Франції Ніколя Саркозі.

Інтегративна функція інтегративної промови полягає у твердженні єдності нації у певний знаменний момент її історії. Важливу роль в актуалізації даної функції відіграють експліцитні маркери – знаки інтеграції: ***mes chers compatriotes, de tous les Français, des valeurs qui nous unissent, l'idéal qui nous rassemble***.

Найбільш показово функція інтеграції реалізується в мовленнєвому акті інавгураційної промови через заклик до єднання:

J'appelle ***tous les Français****, par-delà leurs partis, leurs croyances, leurs origines à* ***s'unir à moi*** *pour que la France se remette en mouvement.* ***J'appelle chacun*** *à ne pas se laisser enfermer dans l'intolérance et le sectarisme mais à* ***s'ouvrir aux autres****, à ceux qui ont des idées différentes, à ceux qui ont d'autres convictions* [7].

Mais je l'affirme ici: il n'y a pas de fatalité, dés lors qu'une ***volonté commune*** *nous anime, qu'une direction claire est fixée et que* ***nous mobilisons*** *pleinement nos forces et nos atouts ... La première condition de la confiance retrouvée, c'est* ***l'unité de la Nation****. Nos différences ne doivent pas devenir des*

divisions. Nos diversités des discordes. Le pays a besoin d'apaisement, de réconciliation, de ***rassemblement****. C'est le rôle du président de la République d'y contribuer.* ***Faire vivre ensemble tous les Français*** *sans distinction, autour des* ***mêmes valeurs****, celles de la République* [8].

Дослідники даного жанру підкреслюють, що церемонія введення президента на посаду – це урочиста взаємна угода: народ, нація є таким самим повноправним учасником інавгурації, як і президент. Без присутності другої сторони – народу – акт введення президента на посаду відбутися не може. Клятва, проголошена перед обличчям "єдиної нації", перетворюється на взаємне зобов'язання, загальну клятву на вірність принципам та ідеалам, яку він дає разом з народом:

Mes chers compatriotes, nous allons écrire ensemble une nouvelle page de notre histoire. Cette page de notre histoire, mes chers compatriotes, je suis sûr qu'elle sera grande, qu'elle sera belle [7].

En ce jour où je suis investi de la plus haute charge de l'État, j'adresse aux Français un message de confiance. Nous sommes un grand pays qui, dans son histoire, a toujours su affronter les épreuves et relever les défis qui se présentaient à lui. A chaque fois, il y est parvenu, en restant lui-même. Toujours dans l'élévation et l'ouverture. Jamais, dans l'abaissement et le repli.Tel est le mandat que j'ai reçu du peuple français le 6 mai: redresser la France dans la justice. Ouvrir une voie nouvelle en Europe [8].

Слід зазначити, що в наданих уривках реалізується такий оптимістичний компонент інавгураційного звернення – новий президент прагне завершити виступ, оптимістично дивлячись у майбутнє – репрезентуються концепти "майбутнє", "процвітання", "успіх", "справедливість", що створюють позитивний емоційний настрій з боку аудиторії.

В офіційній публічній промові, в тому числі й інавгураційній, особливу роль відіграє такий аспект, який в античних вченнях про красномовство називався *loci communes* (загальні риторичні місця, або *топоси*). Топоси є "джерелами винаходу, які розвивають думку", "вони вказують, з якої точки зору необхідно дивитися на предмет або на думку" [1]. Топоси політичного дискурсу забезпечують прийнятність і доречність для публіки тих чи інших реалій, подій, особистостей; вони з певною достовірністю дозволяють розрізняти агентів дискурсу.

Кожна з основних функцій інавгураційної промови також знаходить вираження у специфічних топосах. Так, інтегруюча функція інавгураційної

промови реалізується у двох основних *топосах*:

а) народ і президент виступають як єдине ціле в акті інавгурації і дають спільну клятву рухатися вперед разом, підтримуючи один одного (***топос взаємних зобов'язань***):

Le peuple ***m'a confié un mandat****. Je le remplirai. Je le remplirai scrupuleusement, avec la volonté d'****être digne de la confiance*** *que m'ont manifesté les Français … A tous ceux qui veulent servir leur pays, je dis que je suis prêt à travailler avec eux* [7].

La confiance, c'est aussi ***l'exemplarité****. Président de la République,* ***j'assumerai pleinement les responsabilités exceptionnelles*** *de cette haute mission. Je fixerai les priorités mais je ne déciderai pas de tout ni à la place de tous* [8].

б) ***топос єдності нації*** як умови успішного вирішення проблем, що стоять перед країною:

Exigence de ***rassembler les Français*** *parce que* ***la France*** *n'est forte que lorsqu'elle* ***est unie*** *et qu'aujourd'hui elle a besoin d'être forte pour relever les défis auxquels elle est confrontée* [7].

En ce jour, bien des peuples, et d'abord en Europe, ***nous*** *attendent et* ***nous*** *regardent…* ***Le pays a besoin*** *d'apaisement, de réconciliation,* ***de rassemblement****. C'est le rôle du président de la République d'y contribuer.* ***Faire vivre ensemble tous les Français*** *sans distinction, autour des mêmes valeurs, celles de la République. Tel est mon impérieux devoir.* [8].

Офіційний мовець підкреслює свою роль – об'єднати націю задля просування до спільного кращого майбутнього. Цю роль він відіграє саме завдяки народу, який його наділив владою і який висловив йому довіру, і саме для нього буде виконувати свою місію мовець.

Інспіративна функція інавгураційної промови полягає в насназі нації на майбутні великі справи і піднесенні традиційних цінностей. Новий президент повинен вселити в аудиторію надію на краще майбутнє, віру в успіх своєї діяльності, підтвердити, що він є продовжувачем кращих традицій своїх попередників. Ідея збереження старого досвіду виражається через похвалу на адресу попередників і визнання їх заслуг перед країною:

J'éprouve depuis mon plus jeune âge la fierté indicible d'appartenir à une grande, à une vieille, à une belle nation, la France. J'aime la France comme on aime un être cher qui m'a tout donné. Maintenant, ***c'est à mon tour de rendre à la France ce que la France m'a donné*** [7].

En cet instant où je suis chargé de présider aux destinées de notre pays je

salue mes prédécesseurs, tous ceux qui avant moi ont eu la responsabilité de conduire la République, ***Charles de Gaulle*** *qui mit son prestige au service de la grandeur et de la souveraineté de la France,* ***Georges Pompidou*** *qui fit de l'impératif industriel un enjeu national,* ***Valéry Giscard d' Estaing*** *qui relança la modernisation de la société,* ***François Mitterrand*** *qui fit tant avancer les libertés et le progrès social,* ***Jacques Chirac*** *qui marqua son attachement aux valeurs de la République;* ***Nicolas Sarkozy*** *à qui j'adresse mes vœux pour la nouvelle vie qui s'ouvre devant lui.* [8].

І ще одним топосом, в якому втілюється надзвичайність моменту (радість, вдячність, любов), є **топос піднесених емоцій.** Інавгураційна промова, в першу чергу, характеризується високим рівнем емоційної насиченості, яка створюється за допомогою великої кількості найрізноманітніших стилістичних прийомів і концентрації різних типів емотивів – одиниць, в семантиці яких міститься емоційна частка. Крім цього, автори офіційних промов вважають за необхідне вдаватися також і до експліцитного позначення відповідних емоцій через номінанти емоцій, створюючи тим самим змістовий топос, специфічний саме для даного жанру політичного дискурсу:

Mes chers compatriotes, en m'adressant à vous ce soir, dans ce moment qui chacun le comprend est ***exceptionnel*** *dans la vie d'un homme, je ressens une* ***immense, une sincère, une profonde émotion*** [7].

Безсумнівно, потенційна емотивність нейтральних номінантів емоцій актуалізується за рахунок контекстуальної емотивності, тим самим додаючи свою частку до загального "букету емоцій", що прикрашають урочисту промову, якою завжди є інавгураційна промова. Однак, оскільки номінанти емоцій сприймаються, насамперед, як раціональний компонент свідомості, то їх вживання у промові допомагає аудиторії не просто відчути, але й усвідомити та засвоїти ці патріотичні емоції, які є значущими для всіх на момент єднання нації.

Декларативна функція інавгураційної промови полягає у проголошенні новим президентом принципів свого правління або оголошенні плану дій на майбутнє. Однак, на відміну від гасла, декларація принципів не має регулятивного характеру, не є безпосереднім закликом до дії, а лише пропонується для роздумів. Декларативна функція реалізується, перш за все, через топоси обов'язку і роботи.

В інавгураційній промові новообраного у 2007 році президента Н. Саркозі домінують ключові слова **топосу обов'язку**:

Le peuple m'a confié un mandat. ***Je le remplirai. Je le remplirai scrupuleusement****, avec la volonté d'être digne de la confiance que m'ont manifesté les Françaii* [7];

і дуже важливі з точки зору перспективи та підкреслення рішучої позиції новообраного президента – ключові слова **топосу роботи**:

Je défendrai *l'indépendance et l'identité de la France.* ***Je veillerai*** *au respect de l'autorité de l'Etat et à son impartialité.* ***Je m'efforcerai*** *de construire une République fondée sur des droits réels et une démocratie irréprochable.* ***Je me battrai*** *pour une Europe qui protège …* [7].

Проголошення основних, навіть найзагальніших положень програми майбутніх дій, неможливий без згадки про нагайні проблеми дня. Незважаючи іноді на урочистий, святковий характер церемонії, президент вважає за необхідне показати народу своє розуміння і стурбованість проблемами, які хвилюють все суспільство, тим самим ще раз демонструючи єднання з народом. У зв’язку з цим, істотну роль у реалізації декларативної функції інавгураційної промови відіграє **топос нагальних проблем дня**.

Так, наприклад, у своєму виступі Ніколя Саркозі згадує про Інгрід Бетанкур, колумбійського політика, яка перебувала на той час в заручницях, для звільнення якої президент доклав багато зусиль:

La France sera au côté des infirmières libyennes enfermées depuis huit ans. La France n’abandonnera pas Ingrid Betancourt [7].

Франсуа Олланд вступив на посаду не в найкращі для Франції часи, перед ним постають численні проблеми, які потрібно вирішувати якнайшвидше, і він запевняє аудиторію, що готовий до цього:

Je mesure le poids des contraintes auxquelles nous faisons face: une dette massive, une croissance faible, un chômage élevé, une compétitivité dégradée et une Europe qui peine à sortir de la crise … Il est temps de remettre la production avant la spéculation, l'investissement d'avenir avant la satisfaction du présent, l'emploi durable avant le profit immédiat. Il est temps d'engager la transition énergétique et écologique. Il est temps d'ouvrir une nouvelle frontière pour l'innovation [8].

Декларація політичних принципів офіційним мовцем має іноді досить абстрактний характер, але в будь-якому разі є дуже важливою і присутня майже в кожній офіційній промові, оскільки президент демонструє вірність традиціям і прагнення слідувати принципам, закладеним його попередниками.

Розглянемо особливості реалізації ***перформативної*** функції на прикладі інавгураційних промов двох президентів Франції. Оскільки інавгураційна промова становить основу офіційного ритуалу введення президента на посаду, то аудиторія очікує від президента, що він буде виступати у своїй статусній ролі, а не як особистість; що він продемонструє свою готовність і здатність виступити як лідер великої країни, а також розуміння своєї відповідальності. Своєю ораторською майстерністю новий президент повинен переконати всіх, що він здатний успішно зіграти символічну роль лідера нації.

Перформативна функція реалізується в двох основних **топосах**: топосі вступу на посаду та топосі гідного лідера.

Топос вступу на посаду полягає в тому, що президент експліцитно констатує про взяття на себе тягаря лідерства:

Maintenant, ***c'est à mon tour de*** *rendre à la France ce que la France m'a donné* [7].

En ce jour où ***je suis investi de la plus haute charge de l'État****, j'adresse aux Français un message de confiance* [8].

Топос гідного лідера є невід'ємною складовою інавгураційної промови. Інавгураційне звернення покликане переконати аудиторію в тому, що лідер володіє необхідними знаннями, мудрістю і баченням перспективи, достатніми, щоб захистити націю від зовнішніх і внутрішніх загроз і успішно вести націю в майбутнє:

Ce soir, ma pensée va aux millions de Français qui aujourd'hui m'ont témoigné leur confiance. Je veux leur dire qu'ils m'ont fait le plus grand honneur qui soit à mes yeux en ***me jugeant digne de présider aux destinées de la France****. Ma pensée va à tous ceux qui m'ont accompagné dans cette campagne* [7].

Tel est le mandat que j'ai reçu du peuple français *le 6 mai: redresser la France dans la justice. Ouvrir une voie nouvelle en Europe. Contribuer à la paix du monde comme à la préservation de la planète* [8].

Так, наприклад, Ніколя Саркозі постає перед співгромадянами як сильний, відкритий лідер, у якого достатньо мужності і мудрості, щоб вирішувати найскладніші, "нерозв'язні" проблеми:

Je veux leur dire que je serai le président de tous les Français, que je parlerai pour chacun d'entre eux. Je veux leur dire que ce soir, ce n'est pas la victoire d'une France contre une autre. Il n'y a pour moi ce soir qu'une seule victoire, celle de la démocratie. Celle des valeurs qui nous unissent. ... Ma

priorité sera de tout mettre en oeuvre pour que les Français aient toujours envie de se parler, de se comprendre, de travailler ensemble [7].

Як правило, при обіцянні президента гідно виконувати свої обов'язки виразніше представлено індивідуально-особистісну сутність мовця, що виявляється в кількісному використанні речень із суб'єктом "*je*" – виокремлюється концепт "президент" як особа, яка несе відповідальність перед народом за загальне благополуччя та успіх. В процесі комунікації особистісна сутність є дуже важливим елементом, від якого багато в чому залежить емоційне налаштування учасників комунікації, а в інавгураційних промовах прояв особистісної сутності оратора-президента безпосередньо впливає на створення позитивного емоційного настрою з боку французького народу і віри в успішне керівництво країною.

Проведений порівняльний аналіз комунікативних особливостей двох інавгураційних промов французьких президентів дозволив зробити **висновок**, що французькі інавгураційні промови є неодмінною частиною політичного дискурсу в цілому та виконують такі функції: декларативну, інтегративну, інспіративну та перформативну. Кожна з основних функцій інавгураційної промови також знаходить вираження у специфічних топосах.

Проведене дослідження дозволило поглибити вивчення особливостей вираження емотивності та засобів відбиття думки оратора в офіційній промові. **Перспективи подальшого дослідження** вбачаємо у поглибленому вивченні лінгвістичних засобів для вираження авторської думки та наміру в офіційній промові.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богданов В. В.* Речевое общение / Владимир Викторович Богданов // Язык и культура : сб. обзоров / под. ред. Ф. М. Березина, В. Г. Садурова – М. : Знание, 1987. – 208 с. 2. *Купина Н. А.* Агитационный дискурс: в поисках жанров влияния / Наталия Александровна Купина // Культурно-речевая ситуация в современной России / под ред. Н. А. Купиной. – Екатеринбург, 2000. – С. 216–233. 3. *Серль Дж:* Теория речевых актов / Джон Роджерс Серль. – М. : Прогресс, 1986. – 247 с. 4. *Campbell K. K.* Inaugurating the presidency / K. K. Campbell, K. H. Jamieson // Form, genre and the study of political discourse. – Columbia : S. Car, 1986. – 165 p. 5. *Joslyn R.* Keeping politics in the study of political discourse / R. Joslyn. – Columbia University Editions, 1987. – 128 p 6. *Почепцов Г. Г.* Имиджелогия / Георгий Георгиевич Почепцов. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2000. – 768 с. 7. *Sarkozy N.* Allocution d'installation du Président de la République Monsieur Nicolas Sarkozy [Електронний ресурс] / Nicolas Sarkozy // Discours de M. le Président de la République. – Paris : Palais de l'Elysée – Mercredi, 16 mai 2007. – Режим доступу до журн. : http://www.archives.elysee.fr/president/les-actualites/discours/2007/ceremonie-d-installation-du-president-de-la.8232.html 8. *Hollande F.* Discours du Président de la République à la Cérémonie d'investiture [Електронний ресурс] / François Hollande // Discours de M. le Président de la République. – Paris : Palais de l'Elysée – Mardi, 15 mai 2012. – Режим доступу до журн. : http://www.elysee.fr/declarations/article/discours-de-m-le-president-de-la-republique-ceremonie-d-investiture/

ВАКУЛЕНКО Т. О.
Національний авіаційний університет

ЗАМКНУТІ ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНОЇ СТРУКТУРИ – КОНСТАТИВНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ

У статті подається дослідження особливостей функціонування замкнутих питальних речень фразеологізованої структури (ПРФС) в контексті констативних мовленнєвих актів. Проаналізовано залежність усталеності прагматичних характеристик ПРФС від ступеню усталеності структурної організації цих речень.

Ключові слова: лінгвістична прагматика, прагматичне значення, теорія мовленнєвих актів, констативні мовленнєві акти, ілокутивна сила, питальні речення фразеологізованої структури (ПРФС), риторичні ПРФС, замкнуті ПРФС, синтаксична зв'язаність, синтаксичний ідіоматизм, кліше, прислів'я, приказка.

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования замкнутых вопросительных предложений фразеологизированной структуры (ВПФС) в контексте констативных речевых актов. Анализируется зависимость устойчивости прагматических характеристик ВПФС от степени устойчивости структурной организации этих предложений.

Ключевые слова: лингвистическая прагматика, прагматическое значение, теория речевых актов, констативные речевые акты, иллокутивная сила, вопросительные предложения фразеологизированной структуры (ВПФС), риторические ВПФС, замкнутые ВПФС, синтаксическая связанность, синтаксический идиоматизм, клише, пословица, поговорка.

The article dwells upon the analysis of peculiarities of the closed interrogative sentences of phraseological structure functioning in the context of speech acts of assertion. Analysed was the dependence of stability of pragmatic characteristics of interrogative sentences of phraseological structure on the degree of stability of structural organization of these sentences.

Key words: linguistic pragmatics, pragmatic meaning, speech acts theory, speech acts of assertion, illocutionary force, interrogative sentences of phraseological structure (ISPS), rhetorical ISPS, closed ISPS, syntactic binding, syntactic idiomaticity, cliché, saying, proverb.

Актуальність роботи зумовлено загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення комунікативно-прагматичних аспектів мови і речення як його важливої одиниці, зокрема питальних речень фразеологізованої структури, які залишаються недослідженими в цьому плані, а також зв'язком цих речень з такими важливими проблемами мовознавства, у тому числі і прагматичного синтаксису, як проблема синтаксичної фразеології, прагматичних транспозицій, прагматичного варіювання і т. д. Вивчення структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних характеристик питальних речень фразеологізованої структури сприяє уточненню особливостей взаємозв'язку значення і форми в синтаксисі, виявленню співвідношення між мовними характеристиками речень і актомовленнєвими контекстами їх

© *Вакуленко Т. О.*

використання, що є важливим для уточнення різноманітності функцій, які ці речення виконують у процесі комунікації.

Мета статті полягає в виділенні в корпусі питальних речень окремої групи речень певного ступеня усталеності – замкнутих питальних речень фразеологізованої структури і вивченні взаємозв'язку їх структурно-семантичної організації і особливостей функціонування в реальних актах комунікації.

Об'єктом цього дослідження є замкнуті питальні речення фразеологізованої структури, для яких характерним є використання в непитальних функціях, а його **предметом** – формальні, семантичні і прагматичні характеристики питальних речень названого типу.

Матеріалом дослідження послужили приклади з художніх творів англомовних авторів XX сторіччя, а також приклади з лексикографічних джерел.

Наукова новизна статті визначається тим, що в ній вперше обґрунтовується наявність у складі питальних речень окремої групи речень певного ступеня усталеності – замкнутих питальних речень фразеологізованої структури, в яких граматичні риси виступають у нерозривній єдності з лексико-фразеологічними. Вперше виокремлені як об'єкт лінгвістичного осмислення замкнуті питальні речення фразеологізованої структури описуються з позиції прагматичного синтаксису, уточнюються закономірності взаємодії і взаємозв'язку структурно-семантичної організації і комунікативних особливостей цих речень, визначається специфіка їх прагматичних функцій.

Дослідження мовних одиниць в реальних контекстах їх функціонування, аналіз мовного спілкування в лінгвістичному плані зв'язується з розвитком такого напряму, як лінгвістична прагматика. Вивченням прагматичних властивостей речень займається прагматичний синтаксис, в завдання якого входить дослідження їх в аспекті актомовленнєвих властивостей, а також співвідношення їх прагматичних і структурно-семантичних особливостей.

Концептуальною базою лінгвістичної прагматики як антропоцентричного підходу багато в чому можна вважати теорію мовленнєвих актів, зародження і розвиток якої пов'язане з іменами Дж. Остіна [1], Дж. Серля [2]. Аналіз питальних речень з точки зору теорії мовленнєвих актів вже не раз здійснювався лінгвістами. Так, були проведені дослідження в області використання питальних висловлювань для передачі ілокутивних сил спонукання [3; 4; 5; 6], твердження

© *Вакуленко Т. О.*

(констатації) і аргументації [7], пропозиції [8]. Проте, прагматичні особливості питальних речень фразеологізованою структури (ПРФС) у відомих нам дослідженнях не розглядалися.

Корпус питальних речень сучасної англійської мови включає не лише вільно модельовані утворення, але і речення, які характеризуються певним ступенем усталеності, які правомірно кваліфікувати як "синтаксичні фразеологізми", "синтаксичні ідіоматизми", речення фразеологізованої структури. Теорія "синтаксичної зв'язаності" знайшла віддзеркалення в роботах Н. Ю. Шведової [9], О. Есперсена [10]. ПРФС сучасної англійської мови представлені реченнями різного ступеня усталеності. Меншою мірою усталеності характеризуються незамкнуті ПРФС, які утворюються в сучасній англійській мові за обмеженою кількістю структурних моделей. Максимальним ступенем усталеності характеризують так звані замкнуті ПРФС – прислів'я, приказки, кліше. Мета даної статті полягає в дослідженні особливостей функціонування замкнутих ПРФС в контексті констативних мовленнєвих актів. Мовленнєвий акт констатації, (або твердження, репрезентативний) – це мовленнєвий акт, призначення якого полягає в розширенні інформаційного фонду, єдиного для мовця і адресата – загального фонду знань про світ [11:46].

Замкнуті ПРФС не допускають ніяких відхилень (або допускають мінімальні відхилення) від певного лексичного складу і структури. Такі одиниці зазвичай іменуються "кліше", "формулами", "шаблонами", "застиглими конструкціями" [9:93]. Однозначність подібних конструкцій полегшує акт комунікації. Наприклад: *How do / should, would / I know? Who would have thought? What business is it of mine? What difference does it make? Who cares? What does it matter? What do I care? How crasy can you get? What's the big idea? How dare you?* Характерною особливістю замкнутих ПРФС є відносна простота конструкції, оскільки відомо, що ступінь стереотипності (відтворюваності) мовних одиниць знаходиться в зворотній залежності від ступеня їх складності.

Замкнуті ПРФС, *How do /should, would / I know? Who would have thought?* виражають заперечні твердження. Наприклад: "*Did he recognize you"? - Father Rivas asked. – "How would I know"?* [18]→ I don't know. Порівн. укр.: *Звідки я знаю?* Рос.: *Откуда я знаю?*

Замкнуті ПРФС *What business is it of mine? What difference does it make? Who cares? What does it matter? What do I care?* використовуються як размовні формули для вираження байдужості. Наприклад: *"You drink your coffee without sugar or milk" – David said. "What difference does that*

make"? – his father said [19].

Негативні емоції (гнів, роздратування, обурення, подив) виражають замкнуті ПРФС *How dare you? How crazy can you get? What's the /big/ idea?* Див. словникові тлумачення: *How crazy /etc/ can you get? – you are being completely crazy; is there any limit to how crazily you behave? adj: crazy, stupid, selfish, pompous etc.* Наприклад: *"Here' s man had his dog's teeth crowned with gold". – "Really, how crazy can you get"?* [14:291]. Див. також: *What's the /big/ idea? – Why did you do that? / usually said in anger* [15]. Наприклад: "*I heard you are spreading false rumors about me. What's the big idea?"* [16].

Деякі замкнуті ПРФС можуть вживатися не лише як самостійні речення (приклад I), але й входити до складу простих поширених або складних речень як фразеологізована основа (приклади 2, 3): 1. *"He won't come". – "Who cares?"* 2. *"Who cares whether they come or not?"* [14]. 3. *Who cares how it ends?* [14].

Процес утворення замкнутих ПРФС триває постійно: виникаючи спочатку в індивідуальній мові, ці структури потім стають надбанням усього мовного колективу; первинний питальний зміст речення поступово стирається, і за ним закріплюється значення емоційного повідомлення, яке надалі стає єдиним. У процесі розвитку мови все більша кількість замкнутих ПРФС переходить з розряду створюваних самим мовцем, до розряду відтворюваних, вживаних в готовій формі. Висловлювання такого роду стають, по суті справи, ідіомами, буквальне значення яких повністю втрачене.

Вивчення замкнутих ПРФС особливо важливе з точки зору методики навчання мовам в плані усного мовлення, тому що не володіючи адекватним набором шаблонних речень, навчаний не може ефективно виступати в коммунікативній ролі мовця в побутовому або виробничому діалозі.

У розмовній мові в контексті констативного мовленнєвого акту може функціонувати і інший тип замкнутих ПРФС – прислів'я і приказки. У них поєднані інформативні і експресивно-оцінні компоненти значення, що дозволяє їм реалізувати не лише функцію номінації, але і функцію впливу на адресата.

Поняття приказки в сучасній фольклористиці є невизначеним, воно включає різні структурно-семантичні типи усталених сполучень слів. В англійській і американській лінгвістичній літературі також не проводиться чітке розмежування між прислів'ям і приказкою. Наводимо приклади

приказок: *Do you see any green in my eyes? (Невже я здаюся таким легковірним, недосвідченим?) Can / Will / a duck swim? (Невже ти сумніваєшся?, або: не став безглуздих питань). Does your mother know you are out? (У тебе молоко на губах не обсохло)* [12:241]. У діалогічному мовленні приказки, як правило, використовуються в репліці-реакції. Порівн., наприклад, словникове тлумачення приказки *Can /will/ a duck swim? – said in answer to a question which the speaker thinks is foolish or unnecessary because, from his point of view, it allows only the answer "yes".* Наприклад: *"Can I fill your glass again"? – "Can a duck swim?"* [14:90].

Прислів'я, під якими зазвичай розуміють афористично стислі висловлювання з повчальним смислом в ритмічно організованій формі також функціонують в умовах констативного мовленнєвого акту. Прислів'я переслідують дидактичну мету (повчати, застерігати і тому подібне) і можуть уживатися як самостійні речення або як частини складних речень. Наприклад: *What can you expect from a hog but a grunt? (Що можна чекати від свині, окрім хрюкання?). What does the moon care if the dogs bark at her? (Собака гавкає, вітер носить). When Adam delved and Eve span who was then a / the / gentleman? (Коли Адам орав і пряла Єва, де родовідне стояло дерево?) Can the leopard change his spots? (Хіба може леопард змінити свою плямисту шкуру?, тобто чи може людина змінити свою природу?)* [12:268].

Існують, проте, варіанти деяких прислів'їв у формі розповідних речень, що підтверджує конотативний характер цих фразеологізмів. Наприклад, прислів'я *What does the moon care if the dogs bark at her?* має варіант *The moon does not heed the barking of dogs*, а прислів'я *Can the leopard change his spots*? – *The leopard can not change his spots.*

Загальновідомо, що джерелом виникнення багатьох прислів'їв і приказок послужили біблейські легенди, міфи, історичні події, літературні твори, фольклор, традиції, що стали з тієї або іншої причини відомими і т. д., які вимагають фонових знань для їх розшифрування.

Найважливішим джерелом фразеологізмів є Біблія. Впродовж століть вона була найбільш читаною і цитованою в Англії книгою; не лише окремі слова, але й цілі ідіоматичні вирази увійшли до англійської мови з її сторінок. Біблеїзмом є приказка *Am I my brother's keeper?* Див. словникове тлумачення: *the affairs of other people are not my responsibility. From the Bible / said by Cain after he killed his brother Abel/: And the Lord said unto Cain, "Where is thy brother Abel?" And he said, "I know not: am I my brother's keeper"?* [17:40] → *I am not my brother's keeper* (Порівн. укр.: Я не пастир

братові моєму).

Виникнення деяких прислів'їв пов'язано з історичними подіями, наприклад: *When Adam delved and Ewe span who was then the gentleman? – Коли Адам орав і пряла Єва, де родовідне стояло дерево?* (одне з гасел селянської війни 1381, яке приписують сподвижнику Уота Тайлера ченцеві Джону Боллу). У сучасній мові говориться іронічно людині, яка хизується своїм родоводом [13:369].

Джерелом виникнення багатьох прислів'їв і приказок є також літературні твори. Однак у дуже багатьох фразеологізмів встановлення автора взагалі неможливо, так як вони є народною творчістю. У відношенні деяких фразеологізмів встановлено лише, хто перший ввів їх у літературу. Введення того чи іншого фразеологізму в літературу не завжди означає створення його, так як автор міг використати вираз, поширений в його епоху. Наприклад, фразеологізм *Who shall decide when doctors disagree? – Що ж робити простому смертному, коли думки авторитетів розходяться?* – вперше зустрічається у творі Олександра Попа "Есе про мораль" [12:46]. А приказка *What will Mrs.Grundy say? – Що скаже місіс Гранді, тобто що скажуть люди?*, вживається, в комедії Томаса Мортона "Speed the plough" де Місіс Гранді – втілення ходячою моралі. Ця приказка фактично є констатацією: *Не можна нехтувати громадською думкою* [12:46].

Висновки. Узагальнюючи викладене вище, можна сказати, що замкнуті ПРФС – це прислів'я і приказки, породжені потребою у виразних засобах для вербального вираження почуттів, емоційних оцінок, способів емоційного впливу, яскравих і влучних характеристик людини, предметів, явищ. Прислів'я та приказки є потужним засобом компресії інформації, яка можлива завдяки ємності фразеологічного значення. Будучи своєрідною компресією суспільного досвіду, прислів'я та приказки особливо ефективні там, де важко знайти точні визначення. У таких випадках короткий фразеологізм часто може набагато краще охарактеризувати людину та її вчинки, або які-небудь події, явища, ніж довгий розпливчастий опис.

Усталеність прагматичних характеристик ПРФС знаходиться в прямо пропорційній залежності від особливостей структурної організації цих речень, ступеня їх усталеності. Замкнуті ПРФС характеризуються максимальною усталеністю прагматичних характеристик: їм властива закріпленість актомовленнєвих контекстів функціонування, вони характеризуються постійною іллокутивною силою (повідомлення,

переконання) і відносною незалежністю від контекстуальних умов. Стереотипність, регулярна повторюваність і однозначність таких речень забезпечує їх правильне розуміння. Таким чином, адекватна інтерпретація замкнутих ПРФС повністю базується на мовній компетенції адресата.

Проведений аналіз замкнутих ПРФС, представлених у цьому дослідженні, переконує в тому, що ці речення займають важливе місце в мовній практиці англійської мови. Практичне оволодіння ними як мовними формулами повідомлення, переконання, вираження емоцій є одним з необхідних завдань вивчення і викладання англійської мови.

Перспективність подальшого дослідження ПРФС бачиться у вивченні їх дискурсивних характеристик, в поглибленому дослідженні проблеми співвідношення структурної організації речення і його прагматичних особливостей. Безперечний лінгвістичний інтерес може представити також вивчення структури, семантики і прагматики ПРФС в діахронному і контрастивному плані.

ЛІТЕРАТУРА

1 *Austin J. L.* How to Do Things with Words / J. L. Austin – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1962. – 166 p. 2. *Searl J. R.* Speech Acts / J. R. Searl – London : Cambridge University Press, 1969. – 171 p. 3. *Вежбицка А*. Речевые акты / Анна Вежбицка // Новое в заруб. лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – С. 251–275. 4. Серль Дж. *Р.* Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в заруб. лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 151–169. 5. *Davison A.* Indirect Speech Acts and What to Do with them / A. Davison // Syntax and Semantics. – N. Y. : Acad. Press, 1975. – Vol. 3. – P. 143–185. 6. *Green G. M.* How to Get People to Do Things with Words. The Whimperative Questions / G. M. Green // Syntax and Semantics. – N.Y. : Acad. Press, 1975. – Vol. 3 : Speech Acts. – P. 107–141. 7. *Walton D. N.* Topical Relevance in Argumentation / D. N. Walton. – Amsterdam : Benjamins, 1982. – 81 p. 8. *Никифорова Р. В*. Коммуникативно-семантическая группа высказываний, реализующих интенцию “предлагания” / Р. В. Никифорова – К., 1987. – 202 с. 9. *Шведова Н. Ю.* О некоторых типах фразеологизированных конструкций в структуре русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1958. – № 2. – С. 92–100. 10. *Есперсен О.* Философия грамматики / О. Есперсен – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с. 11. *Падучева Е. В.* Актуализация предложения в составе речевого акта / Е. В. Падучева // Формальное представления лингвистической информации. – Новосибирск, 1982. – С. 38–63. 12. *Кунин А. В.* Фразеология современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Изд-во Международные отношения, 1972. – 287 с.

ДОВІДНИКИ

13. *Англо-русский* фразеологический словарь / А. В. Кунин. – М. : Советская энциклопедия, 1962. – 683 с. 14. *Oxford* Dictionary of Current Idiomatic English / A. P. Cowie, R. Mackin. – Oxford University Press, 1984. – V. 2. – 685 p. 15. *American* Idioms Dictionary / R. A. Spears. – Lincolnwood, USA, 1988. – 363 p. 16. *A Dictionary* of American Idioms. – N.Y. : Barron’s, 1987. – 397 p. 17. *English* Idioms / W. Freeman. – London, Sydney, 1975. – 215 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. *Green G.* The Honorary Consul / Grahan Green. – Great Britain : Penguin Books Ltd, 1983. – 268 p. 19. *Hunter E.* Far from the Sea / E. Hunter. – N.Y. : Stein and Publishers, 1986. – 248 p.

© Вакуленко Т. О.

ГАРБУЗОВА Г. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕТВОРЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ УКРАЇНОМОВНОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ ПІД ЧАС ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено проблемам перетворення синтаксичної структури українського складного речення під час перекладу на англійську мову, зокрема застосуванню англійських безприйменникових атрибутивних словосполучень з метою досягнення адекватності при створенні англомовного друготвору.
Ключові слова: адекватність, синтаксична структура, безприйменникове атрибутивне словосполучення, транспозиція.

Статья посвящена проблемам преобразования синтаксической структуры украинского сложного предложения в процессе его перевода на английский язык, в частности употреблению английских беспредложных атрибутивных словосочетаний при создании текста перевода на английском языке.
Ключевые слова: адекватность, синтаксическая структура, беспредложное атрибутивное словосочетание, транспозиция.

The article considers the syntactic structure transformation which takes place when a complex sentence in Ukrainian is translated by means of the English language units. The paper reveals the necessity of using the English preposition-free attributive clusters when creating the target text.
Key words: adequacy, syntactic structure, preposition free attributive cluster, transposition

Актуальність обраної теми зумовлено загальною тенденцією сучасних досліджень до багатоаспектного аналізу можливостей перекладацьких трансформацій при передачі україномовного оригіналу засобами англійської мови. Аналіз застосування безприйменникових атрибутивних словосполучень як способу адекватного відтворення тексту україномовного оригіналу має також важливе значення для перекладознавчого аналізу англійської та української мов.

Метою нашої статті є дослідити характер вживання безприйменникових атрибутивних словосполучень як способу досягнення адекватності, який має значний потенціал при перекладі з англійської мови на українську.

Предметом дослідження застосування формальних змін синтаксичної структури вислову в перекладі текстів публіцистичного стилю з української мови на англійську.

© Гарбузова Г. О.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці, словосполучення та речення, що зазнають дії прийомів опущення, транспозиції та членування синтаксичної структури мовних одиниць в перекладі з української мови, та їхні англійські відповідники.

Матеріалом дослідження слугували тексти україномовних публіцистичних статей та відповідні тексти перекладів англійською мовою.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що уперше в вітчизняному перекладознавстві дано обґрунтування перетворенням синтаксичної структури складного україномовного речення засобами англійської мови з огляду на досягнення адекватності, зокрема здійснено аналіз застосування безприйменникових атрибутивних словосполучень.

При перекладі з української мови ми часто стикаємося з явищем, коли зміст передається дуже розгорнуто, наприклад, за допомогою словосполучення, ускладненого одним чи кількома прийменниками, чи за допомогою окремого підрядного речення. Лексичне наповнення вислову оригіналу виглядає простим для передачі англійською мовою, проте дотримання синтаксичної структури оригіналу при створенні друготвору може ускладнити сприйняття смислу вислову.

Варто зауважити, що існує досить велика кількість прикладів, які свідчать про те, що дзеркальна передача структури вислову оригіналу не обтяжує текст перекладу. Тобто необов'язково уникати, скажімо, підрядних речень чи прийменникових словосполучень, замінюючи їх на безприйменникові кластери чи окремі речення, вдаючись до трансформацій синтаксичного перенесення, опущення мовних одиниць та членування синтаксичної структури речення. Наприклад:

Прийняття законопроекту забезпечить створення нової національної системи стандартизації, яка відповідає сучасними вимогам та тенденціям й забезпечить єдину державну політику у цій сфері [Урядовий портал].

The adoption of the law draft will guarantee the creation of the new national system of standardization, which meets the modern requirements and tendencies and provides the unanimous national policy in this area [переклад – Г. О. Гарбузова].

© Гарбузова Г. О.

Втім, в нашій статті мова піде про інший варіант роботи перекладача з складнопідрядними реченнями та прийменниковими словосполученнями похідного тексту. Наприклад, за допомогою транспозиції згадане перед цим українське речення може виглядати англійською наступним чином:

The law draft adoption will guarantee the new national standardization system, which meets the modern requirements and tendencies and provides the unanimous national policy in this area [переклад – Г. О. Гарбузова].

Проаналізуймо наступний приклад, який ілюструє кілька варіантів передачі українського речення засобами англійської мови:

1907 року поблизу Пелопоннеського півострова (Греція) на глибині 60 метрів виявлено уламки судна, яке затонуло близько 2000 років тому [Корунець:149].

In 1907 the wrecks of the ship, which had sunk 2000 years ago, were discovered at the depth of 60 metres near the Peloponnesus (Greece) [переклад – Г. О. Гарбузова].

In 1907 the ship wrecks were discovered at the 60-metre depth near the Peloponnesus (Greece). The vessel had sunk 2000 years ago [переклад – Г. О. Гарбузова].

Перший варіант є буквальним віддзеркаленням синтаксичної структури оригіналу та за своєю будовою нагадує скоріше українське речення, ніж англійське. В другому випадку ми уникаємо буквального перекладу синтаксичної структури речення: замість генітивів *the wrecks of the ship* та *the wrecks of the ship* створюємо компресив для словосполучення *the 60-metre depth* замість *на глибині 60 метрів*, і безприйменниковий номінативний кластер *ship wrecks* для *уламки судна*. Підрядне речення *яке затонуло близько 2000 років тому*, що відноситься до іменника *судно* передоєм окремим реченням *which had sunk 2000 years ago*, досягаючи, таким чином, кращого перекладу.

Зазначимо, що можна також зробити логічний висновок та, вдавшись до прийому лексичної модуляції, створити багатокомпонентний безприйменниковий кластер, для вислову першотвору *уламки судна, яке затонуло близько 2000 років тому*:

In 1907 the 93 BC ship wrecks were discovered at the 60-metre depth near the Peloponnesus (Greece) [переклад – Г. О. Гарбузова].

© Гарбузова Г. О.

Створення безприйменникових кластерів при українсько-англійському перекладі є вкрай необхідним, коли речення тексту оригіналу має особливо ускладнену синтаксичну структуру. Щоб на практиці проілюструвати нашу думку, звернемо увагу на наступний вислів українською мовою, що являє собою одне речення:

Реалізація цього документу дозволить державі привести національну систему стандартизації у відповідність до європейської моделі для подальшої економічної інтеграції, дасть можливість підвищити якість та конкурентоспроможність вітчизняної продукції, зробить ще більш прозорими процедури і правила у сфері стандартизації, що, без сумніву, допоможе суб'єктам господарювання у їх діяльності, а також посилить захист життя та здоров'я громадян, активізує охорону навколишнього природного середовища, підвищить довіру до безпеки продукції та її якості [Урядовий портал].

Перед нами одне речення, що складається з двох частин, пов'язаних підрядним зв'язком. В кожній частині цього складнопідрядного речення присутні кілька груп однорідних членів. Підрядне речення ускладнене ввідною конструкцією *без сумніву*.

Якщо при відтворенні цього тексту англійською мовою в цілому дотримуватися синтаксису оригіналу, вдаючись лише до незначних лексико-граматичних перетворень, то вийде приблизно наступний еквівалент:

The realization of the document will allow the state to arrange the national system of standardization in accordance with the European model for the further economic integration, give an opportunity to increase the quality and competitive ability of the domestic produce, make the procedures and rules in the sphere of standardization more transparent, which, no doubt, will help the market participants in their activity, as well as improve the protection of life and health of the citizens, intensify the protection of environment, enhance the trust in safety of the produce and its quality [переклад – Г. О. Гарбузова].

З одного боку, переклад нібито не представляє собою особливої складності. Не потрібно вдаватися до глибинного аналізу семантичних структур мовних одиниць та шукати засоби для відтворення прихованого імпліцитного смислу. Втім, подібний англомовний відповідник, а саме його структурно-синтаксичне

© Гарбузова Г. О.

оформлення, виглядає громіздко та суперечить природі синтаксису англійської мови. Це речення виглядає “по-українськи”.

В даному випадку, на нашу думку, варто вдатися до перетворення синтаксичної форми вислову із застосуванням транспозиції, опущення та членування синтаксичної структури мовних одиниць. Отже, доцільно розбити складне речення на кілька окремих речень. Слушно звернути увагу на словосполучення типу *реалізація цього документу, національна система стандартизації, процедури і правила у сфері стандартизації, захист життя та здоров’я громадян, охорону навколишнього природного середовища, довіру до безпеки продукції та її якості* та спробувати “згорнути” їх за допомогою перестановки та утворення номінативних безприйменникових кластерів: *the document realization, the national standardization system, standardization procedures and rules*.

При перекладі складних україномовних речення англійською варто також уникати утворення поспіль кількох прийменникових конструкцій, наприклад, *the trust in the produce safety and quality*, а не *the trust in safety and quality of the produce*, чи особливо словосполучень-генітивів *of*-типу: *the safety of the citizens’ life and health* замість буквального *the safety of the life and health of the citizens*. Отже, пропонуємо наступний варіант перекладу:

<u>The document realization</u> will mean the state’s arrangement of <u>the national standardization system</u> for the further economic integration in accordance with the European model. It will also provide a possibility to increase the quality and competitive ability of the domestic produce, as well as <u>the more transparent standardization procedures and rules</u>. Thus, undoubtedly, there will be the proper assistance to the market participants, <u>the</u> better <u>safety of the citizens’ life and health</u>, <u>the</u> more intensified <u>environmental protection</u>, as well as the enhanced <u>trust in the produce safety and quality</u> [переклад – Г. О. Гарбузова].

Наведені вище трансформації транспозиції та опущення елементів синтаксичної структури вислову, дають перекладачу змогу переробити одиниці похідної синтаксичної структури у англомовні безприйменникові номінативні словосполучення. Перекладач має право їх вживати, адже безприйменникові номінативні словосполучення є нормою для системи англійської мови. Багаточленні англійські атрибутивні словосполучення при перекладі

© *Гарбузова Г. О.*

українською часто виявляють семантичне різноманіття: кожен елемент такого словосполучення може виконувати відмінні синтаксичні функції, наприклад, додатку, обставини, що відносяться до інших слів, аніж формальне визначальне слово в цього словосполучення [1:225; 2:312].

Вислови *a college honors graduate* або *a federal law enforcement official*, які є формально атрибутивними, втім включають сполучення об'єктів, що знаходяться один з одним в об'єктних стосунках. Вияв цих стосунків між словами *honors* і *graduate* та *enforcement* і *official* дозволяє правильно підібрати відповідник таким словосполученням: *випускник коледжу, який закінчив заклад з відзнакою* та *службовець, відповідальний за виконання федерального законодавства.* При перекладі з української мови англійською слушно застосовувати можливості цільової мови для створення адекватного відповідника. Адже саме досягнення адекватності є метою перекладу.

Нагадаємо, що в перекладознавстві існує поняття еквівалентності [3; 4:115; 5; 6:126; 7:53] та адекватності [8:21; 9:233; 10:26; 11].

Проблема адекватності перекладу вже здавна розглядається у перекладознавстві та співвідноситься із поняттям еквівалентності [12:188; 13:224; 14:157; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21 та ін.].

Мета перекладу полягає в збереженні змісту, функцій, стилістичних, комунікативних та художніх цінностей оригіналу. І в разі досягнення цієї мети сприйняття перекладу в середовищі цільової мови буде відносно дорівнювати сприйняттю оригіналу в середовищі похідної мови. Форма вислову, зокрема його синтаксична структура, не повинна ускладнювати сприйняття змісту тексту перекладу.

Вартим уваги є й те, що синтаксис англійської мови дозволяє створювати атрибутивні словосполучення, в яких визначальний компонент може бути виражений словосполученням чи реченням. Таким чином, при перекладі інформація тексту оригіналу, яка подається описовим, розгорнутим способом (за допомогою складно-підрядних речень, прийменникових словосполучень тощо) може буде висловлена через складні атрибутивні кластери з уникненням прийменникового зв'язку між компонентами словосполучення.

Цікавим, на нашу думку, є такий підвид складних слів

специфічної конструкції, як компресиви чи слова синтаксичного типу, про які пише вітчизняна дослідниця Верба Л. Г. Прикладами подібних компресів є написані через дефіс цілі словосполучення (*The **12-man team** will melt a **36-centimetre-wide borehole** using a specialised **hot-water drill*** [Euronews]) чи навіть і речення (*So today I'd like to take a look at forward thinking, courageous, **"put a dent in the Universe"** leadership by examining one of the world's most famous mavericks—everybody's favorite fictional spy, James Bond* [Yahoo.com]), що знаходяться у препозиції до іменника. Тоді, коли лексикалізується семантика синтаксичної конструкції, таке слово набуває оказіональної цілісності і виступає у реченні як означення до іменника, часто буває експресивним багатокомпонентним епітетом [22:69; 23:10–19; 2:156].

Верба Л. Г. зазначає, що компресиви є суто англійським способом творення слів. Такі утворення для української мови не характерні, компресія словосполучення чи речення у слово при перекладі втрачається і передається порівняльним зворотом [22:70]. Втім, трапляються випадки, коли при відтворенні англомовного тексту українською перекладач успішно створює саме відповідник-компресив:

The closed-off, well-bred, out-in-public look on her face—what Clay thought of as your basic on-the-street-no-face look – had been replaced by a convulsive snarl that shrank her eyes to slits and exposed both sets of teeth [King:5]. – *Вираз неприступної, вихованої світської дами – маску, яку Клай про себе називав "без-обличчя-для-вулиці", – змінився конвульсивним вищиром: очі перетворилися на дві вузькі щілини і відкрилися два ряди зубів* [Кінг:18].

Про існування цього явища, коли цілі речення та словосполучення оказіонально перетворюються на слова, саме в українській мові свідчать такі випадки, як, наприклад:

Пробували спілкуватися за допомогою малюнків і жестів. На рівні "їсти-спати" порозумілися [Gazeta.ua].

Українська лексема *їсти-спати*, що складається з інфінітивів двох дієслів, виконує атрибутивну функцію по відношенню до іменника *рівень* та має оказіональну природу.

Використання подібних оказіоналізмів при перекладі з української мови англійською є, на нашу думку, дуже продуктивним

прийомом для створення адекватного відповідника, який допомагає наблизити структуру друготвору до традиційних способів побудови речення англійської мови. Так, наприклад, спробуємо відтворити українське наступне речення англійською мовою:

З'ясувалося, що, наприклад, проходження намальованих на папері лабіринтів не допомагає позбавитися від нав'язливих мелодій, в той час як рішення головоломок судоку дає певний ефект [Gazeta.ua].

Намальовані на папері лабіринти можна передати як *labyrinths, which are drawn on paper,* що зробить речення громіздким, чи за допомогою опущення та перестановки перекласти як *paper labyrinths*. Останній варіант також не є адекватним, адже ми втрачаємо лексему *drawn*, і *paper labyrinths* може також означати *лабіринти, які зроблені з паперу.* Отже, в подібній ситуації, на нашу думку, варто скористатися можливостями англійської мови та перекласти за допомогою компресиву:

It was revealed that, for instance, dealing with drawn-on-paper labyrinths does not help get rid of annoying tunes, while doing Sudoku puzzles brings a certain effect [переклад – Г. О. Гарбузова].

Таким чином, при перекладі україномовних речень, які ускладнюються підрядним зв'язком, прийменниковими словосполученнями слід уникати буквального відтворення лексико-синтаксичної форми вислову. Найоптимальнішим виходом для створення адекватного відповідника англійською мовою є використовувати наступні трансформації: перестановка та опущення компонентів висловлювання і переформулювання підрядних речень та прийменникових словосполучень у безприйменникові атрибутивні кластери чи, коли дозволяє стиль, фразові епітети-компреси. Доцільно також перекладати одне речення оригінального тексту за допомогою двох чи більше речень цільовою мовою. Завдяки зазначеним перекладацьким перетворенням англомовний друготвір буде сприйматися природно цільовим читачем / слухачем та вважатиметься адекватним англомовним відповідником українського першотвору.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Корунець І. В.* Теорія і практика перекладу / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 448 с. 2. *Корунець І. В.* Порівняльна типологія англійської та української мов / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 464 с. 3. *Гак В. Г.* Теория и практика

© *Гарбузова Г. О.*

перевода. Французский язык / В. Г. Гак, Б. Б. Григорьев. – [3-е изд.]. – М. : Интердиалект, 2000. – 456 с. 4. *Комиссаров В. Н.* Современное переводоведение : [курс лекций] / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2000. – 192 с. 5. *Найда Ю. А.* К науке переводить. Принципы соответствий / Ю. А. Найда; [пер. с англ. Л. Черняховская] // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – 1978. – С. 116–131. 6. *Nida E.* Toward a Science of Translation / E. Nida. – Leiden : E. J. Brill, 1964. – 331 p. 7. *Комиссаров В. Н.* Общая теория перевода (Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых) / В. Н. Комиссаров. – М. : ЧеРо, 1999. – 136 с. 8. *Комиссаров В. Н.* Теория перевода (лингвисческие аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с. 9. *Левицкая Т. Р.* Проблемы перевода. На материале современного английского языка / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – М. : Международные отношения, 1976. – 205 с. 10. *Ванников Ю. В.* Проблемы адекватности перевода. Типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности / Ю. В. Ванников // Текст и перевод / [ред. А. Д. Швейцер]. – М. : Наука, 1988. – С. 34–39. 11. *Кияк Т. Р.* Теорія та практика перекладу (німецька мова) / [Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй]. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с. 12. *Федоров А. В.* Введение в теорию перевода / А. В. Федоров // Лингвистические проблемы. – Серия : “Б-ка филолога”. – М. : Изд-во лит-ры на иностранных языках, 1958. – 374 с. 13. *Jakobson R.* On Linguistic aspects of Translation / R. Jakobson // On Translation / ed. R. A. Brower. – N.Y. : Oxford Univercity Press, 1966. – P. 232–239. 14. *Рецкер Я. И.* О закономерных соответствиях при переводе на родной язык / Я. И. Рецкер // Вопросы теории и методики учебного перевода. – М. : Изд. Академии пед. наук СССР, 1950. – С. 156–163. 15. *Бархударов Л. С.* Язык и перевод. Вопросы общей и частичной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с. 16. *Morris Ch. W.* Fundations of the Theory of Signs / Ch. W. Morris // International Encyclopedia of Unified Science / O. Nenrath, R. Camap, Ch. Morris (ed.). – Chicago : University of Chicago Press, 1938.– Vol. 1, № 2. – P. 77–137. 17. *Чередниченко О. І.* Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с. 18. *Швейцер А. Д.* Перевод и лингвистика / А. Д. Швейцер. – М. : Воениздат, 1973. – 280 с. 19. *Каде О.* Проблемы перевода в свете теории коммуникации / О. Каде // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М. : Международные отношения, 1978. – С. 69–90. 20. *Ванников Ю. В.* Проблемы адекватности перевода. Типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности / Ю. В. Ванников // Текст и перевод. – М. : Наука, 1988. – С. 34–39. 21. *Nida E. A.* Language Structure and Translation / E. A. Nida. – Standford : California, 1975. – 283 p. 22. *Верба Л. Г.* Порівняльна лексикологія англійської та української мов / Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 160 с. 23. *Кухаренко В. А.* Практикум по стилистике английского языка : [учебн. пособие для студ. филол. фак. ун-тов, ин-тов и фак. ин. яз.] / В. А. Кухаренко. – М. : Высшая школа, 1986. – 144 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Урядовий портал.* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ; Прес-служба Міністерства економічного розвитку і торгівлі. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246154548 2. *Корунець І. В.* Теорія і практика перекладу / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 448 с. 3. *Euronews.com* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу : http://www.euronews.com/ 4. *Yahoo.com* [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : http://www.yahoo.com/ 5. *King S.* The Cell / S. Kings. – N. Y. : Scribner, 2006 – 384 p. 6. *Кінг С.* Зона покриття / С. Кінг ; [пер. з англ. О. Любенко]. – Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2007. – 432 с. 7. *Gazeta.ua* [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/life/_vcheni-znajshli-sposib-pozbavitisya-vid-nav-yazlivih-melodij/488939

© Гарбузова Г. О.

ГЕТЬМАН З. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПОЛУЧУВАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ СЛОВА В НЕСПОРІДНЕНИХ МОВАХ

У статті розглядається слово як одиниця мови з конкретним значенням, яка вступає в певні зв'язки з іншими словами, в результаті чого утворюється безліч словосполучень з огляду на валентність базового елемента останнього. Валентність лексичної одиниці визначається структурою синтаксичних одиниць, більших за слово і має в різносистемних мовах збіги і розбіжності.

Ключові слова: валентність, еквівалентність, словосполучення, різносистемні мови.

В статье анализируется слово как языковая единица с конкретным значением, которая вступает в определенные связи с другими словами, в результате чего образуется множество словосочетаний с учетом валентности базового элемента последнего. Валентность лексической единицы определяется структурой синтаксических единиц больших, чем слово и имеет в разносистемных языках сходства и различия.

Ключевые слова: валентность, эквивалентность, словосочетание, разносистемные языки.

The article deals with a word as a language unit with a definite meaning which joining other words creates word combinations the number of which depends on the valence of its basic element. The valence of a lexical unit is determined by the structure of syntactic units bigger than a word and has common as well as distinctive features in unrelated languages.

Key words: valence, equivalence, word combination, unrelated languages.

Сполучувальні властивості слова пов'язані з реалізацією слова у потоці мовлення (усного або письмового). Синтагматика слова, його функціонування регулюється мовною нормою конкретної мови. Сполучувальні якості слова лімітовані семантикою лексеми, а також граматичними параметрами структур, які вони утворюють. Мінімальною граматичною структурою є словосполучення. Під сполучуваністю лексем слід розуміти здатність поєднуватися одна з одною в мовленнєвій реалізації одиниць мови, а саме в висловленні, структурованому словосполученням або реченням. У синтагматиці слова виявляється взаємодія двох рівнів мови: лексичного і граматичного.

Лексична сполучуваність слів – це потенційні можливості слова, зумовлені його семантичною структурою (обсягом), вступати

© Гетьман З. О.

в певні семантичні відносини з іншими словами, що і реалізується в вільних або зв'язаних (фразеологічних) словосполученнях. Так як лексична семантика часто впливає на характер зв'язку між компонентами словосполучення, то синтаксична сполучуваність спрямована на потенції окремого слова вступати у відношення з іншими словами відповідно до законів побудови мінімальної комунікативної одиниці, яка забезпечує мовленнєву комунікацію. Синтаксичні зв'язки слів здійснюються виключно в реченні.

Лексична сполучуваність слів слугує основою для синтаксичної сполучуваності через те, що підрядні слів визначаються його лексико-граматичними характеристиками. Це означає, що лексична сполучуваність створює основу для конструювання словосполучень і речень, а саме єдине ціле визначається конкретними видами синтаксичного зв'язку. Цю тезу стверджує, наприклад, аналіз ІС або функціонування окремих слів або словосполучень як самостійних висловлень в діалогічному тексті з опорою на його архітектоніку і комунікативну ситуацію.

У мові є слова, які за своєю семантичною структурою самодостатні, щоб називати предмети, явища, якості, дії; є слова, які потребують обов'язкових конкретизаторів, які не тільки конкретизують, але й однозначно позначають денотат. Права валентність лексеми відбиває основні типи синтаксичного зв'язку, характерні для конкретної мови, в узагальнених реченнєвих ситуаціях з їхнім суворо нормативним узусом.

Синтаксичні зв'язки, які регулюють взаємозв'язок слів у словосполученнях і реченнях, не завжди співпадають в українській та іспанських мовах, через те, що вони різносистемні: українська мова – синтаксична, іспанська – аналітична. Тому двомовні словники маркують прийменникове управління дієслова (*cambiar de dirección*), вживання прямого додатка з прийменником *a* (*aplaudir a una cantante*), дають розгорнуті паралельні еквіваленти – словосполучення, які відбивають саме зазначені властивості мов і в яких реалізуються притаманні їм подвійні синтаксичні зв'язки. Пор. вживання прийменників: *trabajar de profesor* – працювати викладачем, *gozar de autoridad entre sus compañeros* – користуватися авторитетом у своїх товаришів. В іспанській мові, як і в українській традиційно виділяють три види підрядного зв'язку: узгодження,

керування і прилягання. При визначенні сполучувальної еквівалентності в іспанській і українській мовах спостерігається, в основному, співпадіння видів зв'язку: *el (los) libro(s) nuevo(s) – нова(і) книга(и), leer un libro – читати книгу, el rumor del agua – шум води, vivir lejos – жити далеко*.

Однак, кожна мова також має особливості. Так, український іменник *арешт* у словосполученні *знаходиться під арештом* реалізує такий вид підрядного зв'язку, як прилягання, в той час як його іспанський еквівалент будується за типом узгодження: *estar arrestado*. Пор. *здати в багаж* (прилягання) – *fracturar el equipaje* (керування). Або українське словосполучення, побудоване за типом керування, в іспанській мові має еквівалентом окрему лексему: *накласти арешт (на майно) – embargar (los bienes), перев'язати бинтом – vendar, загрузнути в болоті –empantanarse*, через те що сама лексема є інформаційно достатньою і не потребує додаткових, конкретизуючих лексичних засобів завдячуючи внутрішній самодостатності, яка є наслідком дериваційних характеристик лексеми-деривата (*embargar* < *embargo, empantanarse* < *pantano*).

Існує безліч сполучень різних структурних типів і рівнів семантичних стратифікацій, пов'язаних з тим, що сама лексема визначає синтаксичну сполучуваність як особливий прислівний зв'язок, що пов'язано з образним мисленням носіїв мови. На цій підставі лексична сполучуваність репрезентує як лексично відкриті, так і семантично обмежені, лексично закриті зв'язки: лексико-граматичні обмеження сполучуваності можуть походити як від головного (базового) слова (елемента) словосполучення, так і від залежного.

Сполучуваність слова може обмежуватися кількістю слів, здатних виступати як елементи розширення. В цьому випадку лексична сполучуваність суворо стійка. Сполучувальну складність реалізують словосполучення, в структуру яких входять елементи з лексичною диференціацією в одній з мов. Український прикметник *відкритий* у словосполученні з іменниками *магазин, контора* тощо еквівалентний іспанському прикметнику *abierto* у словосполученнях з іменниками *tierda, oficina*.

Однак, у значенні відкритий (про місце або місцевість) іспанським еквівалентом є слово *descubierto: piscina descubierta, lugar descubierto*. Пор. *la exposición inaugarada*. Отже, відносна залежність словосполучення передбачена обмеженням у виборі означення слова.

У випадку, коли превалює інтенція словосполучення над інтенцією окремого слова, слід констатувати фіксованість синтаксичної одиниці: *братська могила – fosa común.*

Лексичну еквівалентність можна досягти не тільки простим співвідношенням лексема-лексема: *автомат – autómata*, але і шляхом інформаційних сполучувальних моделей, більш точних, які представляють поняття в розгорнутому вигляді: *máquina automática, aparato automático*. Спостерігається також і зворотний, конверсійний процес: *вантажний автомобіль – camión, хоча вантажний транспорт – transporte de carga, вантажний ліфт – ascensor de carga*.

Конверсія характерна в основному, для трьохчленних словосполучень: у різних мовах виділяється різний член словосполучення, який здійснює керування. Пор. *автомобіль нової марки*, де центроутворюючим елементом виступає слово *автомобіль* і *nueva marca* (*nuevo modelo*) *de automóvil* центр словосполучення переноситься на іменник *marca* (*modelo*).

Загально відомо, що українські відносні прикметники типу *серпневий, агрономічний* мають вільну лексичну сполучуваність, в той час як іспанський еквівалент *de agosto, agosteno, agostizo* мають певні сполучувальні обмеження. При співпаданні синтаксико-лексичної сполучуваності для обох мов типи сполучуваності різні: для української мови характерна вільна лексична сполучуваність за типом узгодження (прикметник + іменник); для іспанської мови у зв'язку з відсутністю розвиненої системи відносних прикметників характерна тенденція до сполучуваності за типом керування (іменник + *de* + іменник), для словосполучень прикметник + іменник (іменник + прикметник) як еквівалентів іменник + *de* + іменник$_2$, де відносний прикметник є однокорінним з іменником$_2$, характерна лексична обмеженість іменника. Наприклад, *fábrica de automóviles – industiria automovilística, carreras automovilíticas.*

Валентні властивості слова можуть виявлятися не лише на синтаксичному рівні, часто вступають у дію словотвірні закони як додатковий фактор. Так, російський прикметник *апельсиновый* семантично не лімітований у виборі слова, яке може детермінувати: *апельсиновый сок, апельсиновая роща, апельсиновый цвет*.

Через недостатню розвиненість іспанських відносних прикметників закономірним еквівалентом словосполучення *апельсиновый сок* є іспанське словосполучення *jugo de naranja*. Для двох інших російських словосполучень іспанська модель іменник + *de* + іменник$_2$ є неприйнятною.

На позначення місця, де росте та чи інша рослина, в іспанській мові активно функціонує суфікс *-al*, отже *апельсиновая роща – naranjal. Апельсиновый цвет – color anaranjado*: іменник *color* сполучується лише з прикметником *anaranjado*, утвореним від іменника naranja за допомогою префікса *a-*, який позначає подібність до чогось.

Отже, прикметник *anaranjado* має лімітовану валентність. Пор. *color naranja*. Стійкість вільної аналітичної лексичної сполучуваності зазвичай зумовлена вузьким значенням слова і нечисельністю одиниць тієї низки, яким обмежені слова, що сполучуються з цим словом; невільної аналітичної лексичної сполучуваності – узусом, традицією.

Безумовний інтерес становлять словосполучення з так званою індивідуальною сполучуваністю з відносно обумовленим вибором амбівалентних компонентів. В українському словосполученні *сісти в автобус* обидва компоненти не мають сполучувальних обмежень: *сісти за стіл, сісти за книжки, сісти за грати* тощо. В іспанському еквівалентному словосполученні *tomar el autobús* дієслово *tomar* у значенні *hacer uso de* обмежене в правій валентності, а саме: прямий додаток обов'язково позначає вид транспорту: *tomar el tren, el avión*. Таким чином права валентність дієслова обумовлює ліву валентність іменника.

Висновки. Сполучувальні властивості слова в мовленнєвій реалізації різносистемних мов (іспанської, з одного боку, української і російської, з іншою) є результатом валентності слова, яка обумовлена семантично і структурно (з огляду на словосполучувальні моделі).

ГОРБАЧ І. М.
Київський національний лінгвістичний університет

НАРАТИВНА СТРУКТУРА ФРАНЦУЗЬКИХ НАРАТИВНИХ ТЕКСТІВ У СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАНЬ

В статті досліджено поняття наративної структури, стисло розглянуті підходи науковців до тлумачення наративних структур та зокрема наративних структур французьких текстів.
Ключові слова: наративність, наративна структура, розповідь, структура розповіді.

В статье исследовано понятие нарративной структуры, кратко рассмотрены подходы ученых к толкованию нарративных структур и в частности нарративных структур французских текстов.
Ключевые слова: нарративность, нарративная структура, рассказ, структура повествования.

The article deals the concept of narrative structure, to briefly consider scientific approaches to the interpretation of narrative structures and particular narrative structures of French texts.
Keywords: narrativity, narrative structure, story, the structure of the story.

Проблема дослідження наративу та наративних структур сягає античності [1:10]. З того часу, коли лінгвістика тексту визнала предметом свого дослідження наративний текст, було досліджено та обґрунтовано більшість категорія та розповідних інстанцій [1:10]. Проте на сьогоднішній день не достатньо висвітленим залишається питання, що стосується наративних структур саме французьких художніх текстів, що і зумовлює **актуальність** та **наукову новизну** нашої розвідки.

Мета дослідження полягає в з'ясувати сутність та поняття наративної структури тексту та розглянути, які є основні типи наративних моделей французьких текстів.

Саме наративні структури є **об'єктом** нашого дослідження, а **предметом –** засоби їх вираження та типологія.

Спочатку термін "narratio" (latin *narratio, -onis*) [2] почав вживатися у французькій мові в 1200 тобто в XIII ст. [3] і тлумачився як частина промови оратора, яка слідувала за проголошеною тезою. Пізніше це визначення стало ширшим і означало винахідливу розповідь історії, яка розглядалась як вид риторики [1:10]. В античній Греції переважними типами наратива

© Горбач І. М.

були пересказані промова та діалог [4]. Ранній новий час приніс трактування оповідання як відображення саморозуміння особистості та історії з точки зору взаємодії окремих індивідуальних історій. Двадцяте століття характеризується активним вивченням наративів і їх структури, що призвело до виникнення безлічі його теорій, а також формуванню різних методів вивчення оповідання.

Так, значний вплив на формування основних категорій розповіді зробила російська наукова школа, зокрема представники російського формалізму В. Шкловський [5], Б. Томашевського [6], такі вчені, як В. Пропп [7], М. Бахтін [8] та інші. У західноєвропейській школі поетики теорія оповіді склалася в руслі структуралізму в 1960-і роки К. Леві-Стросс [9], У. Еко [10], Р. Барт [11], Ц. Тодоров [12], Ж. Женетта [13], Х. Уайт [14] та ін. Структура оповіді – базова категорія нарратології [1:11]. Вона зумовлює специфіку будь-якого розповідного тексту. Однак поняття "наративність" як властивість художнього тексту пов'язане з виділенням ряду ознак, з урахуванням яких текст вважається розповідним. Найбільш важливим з них вважається ознака комунікативної направленості оповідної структури, що знайшло своє відображення в різних підходах до вивчення художнього тексту [4].

Наративним текстом переважно є романи, новелли, казки, тобто ті тексти, де розповідається історія, де мова йде про якісь події. Наративна структура це структура порядку та манери подачі розповіді читачу, слухачу чи глядачу. Наративною структурою тексту є фабула та час і місце (світ автора), де відбуваються події [15:96].

На думку В. Шміда, оповідальний твір володіє складною комунікативної структурою, що складається з нараторської і авторської комунікацій. У розповідному тексті "не тільки розповідається (наратор) історія, але також зображується (автором) оповідний акт" [16:34].

Р. Барт в ессе "С/З" (1970) стверджує, що кожне оповідання переплітається з декількома кодами. "Хоча ми накладаємо темпоральні і загальні структури на багатозначність, будь-який текст, насправді, відзначений декількома значеннями

запропонованими п'ятьма кодами" [17]. Всі ці коди діють в межах "дієгезиса" або "світі, в якому відбуваються наратовані ситуації та події" [18]. Р. Барт вводить п'ять кодів: герменевтичний (розповідь побудована загадками та розкриттям цих загадок; стосується тих елементів розповіді, які не пояснені та є енігмою для читача, що тягне за собою коло питань, на які потрібна відповідь), семічний (управління символами, якими наділені персонажі), проайретичний або наративний (розкриває послідовність розгортання подій), культурний (будь-який елемент в оповіданні, який відноситься "до науки або сукупність знань"; інакше кажучи, культурні коди, як правило, вказують на наші загальні знання про те, як влаштований світ) [11].

Володимир Пропп [7] під функцією розуміє "дію персонажа, що визначається з точки зору його значення для ходу подій". Такі функції є базовими одиницями подій. Казки проаналізовані Проппом були засновані на тій же базовій схемі: початкова ситуація, порушення цієї ситуації, констатація порушення, пошук нової рівноваги, кінцева ситуація. Для наративної моделі російської казки відмінною рисою є те, що кінцева ситуація тотожна початковій ситуації [15:96].

Поль Ларівай [19] в "Морфологічному аналізі розповіді" описав наративну структуру спростивши схему Проппа до п'яти етапів, перший і останній описують стан та три центральних етапи, – є основою, базою казки, – описують дії [20] .

До по початку події	Під час розгортання подій			Після закінчення подій
Початкова ситуація	Процес трансформації			Кінцева ситуація
	Ускладнення	Дії	Вирішення	
1	2	3	4	5

Наративна структура А.-Ж. Греймаса (актантна схема), яка є зміненим та узагальненим варіантом "кола подій" "Морфологія казки" та який можна застосувати Греймас розрізнив шість актантних ролей, об'єднавши їх в такі три бінарні опозиції:

• суб'єкт / об'єкт
• відправник / отримувач
• помічник / опонент

Греймас стверджує, що герой є водночас і суб'єкт і отримувач; суб'єкт є тим, хто шукає, а об'єкт – те, що шукають; відправник відправляє об'єкт, а отримувач є його призначенням; помічник допомагає. сприяє події, а опонент блокує їх [21].

У 1973 році в "Логіка розповіді" Клод Бремон продовжує роботи Проппа і пропонує наративну граматику, яка встановлює наративну структуру, яку можна описати наступним чином:

• Вихідна ситуація.
• Сила перетворення вихідної ситуації: порушення заборони.
• Дія / процес трансформації: пошук, випробування, перешкоди і т. д.
• Баланс сил: елементи вирішення проблеми.
• Завершальна ситуація [18:61].

Ніколь Еверар – Демед визначає розповідь як відтворення / відображення якоїсь події [22:13]. Для неї подія (événement) та відображення (représentation) є необхідними складовими розповіді [22:14]. Подія, яка не є відображеною, відтвореною – не є розповіддю; так само будь-яке зображення без події так само не може бути розповіддю, а лише описом [22:14]. Підтвердженням цієї думки є слова Ц. Тодорова, що "Історія це […] умовність, вона не існує на рівні самих подій. […] Історія абстрактна, оскільки завжди сприймається та розповідається кимось, вона не існує сама по собі [23:127]". За Н. Еверар-Демед загальна структура розповіді має таку схему [22:17]:

Трансформація
t
до *після*
S _____ **S'**
початкова ситуація — зворотній зміст **(contenu inversé)** — початковий зміст (**contenu posé**) — кінцева ситуація

Семантичний зміст **S'** ставиться в кінці розповіді; до моменту **t** трансформації, зміст є інверсованим, зворотнім. "Саме тому, що

моя машина пошкоджена (**contenu posé**) я й розповідаю про аварію, яка трапилася з моєю новенькою, неушкодженою машиною **(contenu inversé)**" [22:17]. Трансформація в розповіді є інверсія тематичного змісту початкової ситуації **S** в кінцеву ситуацію **S'**, тобто в новий тематичний зміст фінальної ситуації [15:98]. Для того, щоб виділити загальну структуру розповіді Ніколь Еверар-Демед пропонує розглянути початкову ситуацію, знайти відповідну їй кінцеву ситуацію та відслідкувати в який момент відбулася трансформація, і чи була вона раптовою чи поступовою [22:20].

Ж.-М. Адам та Ф. Реваз [24] пропонують канонічну наративну схему

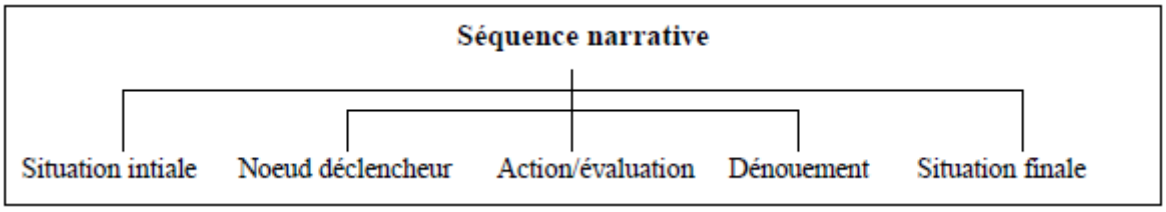

Наративна структура має початкову (situation initiale), зав'язку (un nœud déclencheur), дії, розвиток подій (une action), розв'язка (un dénouement) та завершальна ситуація (une situation finale) в якій описана вся мораль тієї чи іншої розповіді. Взаємодія цих всіх складових залежить і від розуміння "самого розгортання подій так і від того кому адресується ця інформація" [25:187].

Еко [18] вважає що така текстова структура, як фабула інтерпретує текст, тобто, є семіотичним продуктом з лінійного прояву тексту, який інтерпретується суб'єктом за умови, енциклопедичної компетенції. Термін, "енциклопедична компетенція" французький лінгвіст К. Орекйоні тлумачить наступним чином: "Якщо лінгвістична компетенція дозволяє вилучити внутрішню енонсивну інформацію (текстові та контекстуальні маркери), то енциклопедична компетенція це є об'ємний запас зовнішньої енонсивної інформації, що стосується контексту; це сукупність знань та вірувань, система бачення, інтерпретацій, оцінювання про референційний світ, "базова когнітивна система" (Ф. Флао) …" [26]. Щоб зрозуміти феномен наративної послідовності Р. Бароні говорить, що потрібно завжди мати на увазі наступне: ознаки конкретного тексту є лише припущеннями, які підлягають подальшому вивченню; читач, який

актуалізує текст в процесі читання; рівень сформованості енциклопедичної компетенції, який сприяє цій актуалізації; наративні структури, які є інтерпретантами в результаті зустрічі текста та читача, і, що описують послідовну організацію тексту за межами речення [27].

Ф. Реваз пропонує наступну наративну структуру розповіді: представлення подій, хронологічний порядок розгортання події, трансформація ситуації на до того як відбулася подія та після, причинно-наслідковий зв'язок, незвичайне та непередбачуване розгортання подій [28:69–100].

Існують також наративні структури, які мають нульову трансформацію [15:98]. В текстах з такою наративною моделлю розповідається про якийсь один момент, про якусь одну подію з життя. В такому тексті початкова ситуація не перетворюється на свою протилежність, відсутнім є і кульмінація та несподівана розв'язка, які замінені інтелектуальними або сенсорно-соматичною напругою читача. В зв'язку з тим, що змінилась наративна модель, – також змінились змістово-концептуальні категорії, які приймають участь в процесі продукування тексту: оскільки відсутня трансформація, факт перетворення, то немає і самої історії в її розвитку [15:98]. В таких типах тексту з'являються нові наративні категорії та розробляється нова тематика. Автор-наратор розповідає про певну подію, яку він переживає в даний момент, в даному конкретному випадку. В таких текстах відсутні узагальнення, висновки. В текстах з нульовою трансформацією значно розширився список займенників, які позначають наратора: крім "je", "il" (оповідач коментує те, що він бачить тут і зараз), "vous", "nous", "elle", "on" (цей займенник допомагає вибудувати таку текстову стратегію, при якій читач переживає ті ж самі емоції, що й оповідач)[15:99]. За твердженням О. О. Корнієнко займенники "vous", "nous", "elle", "on", до яких вдається наратор, "містять сему" "je" ("я"). Таким чином виходить, що наратор веде розповідь і від свого імені і водночас виступає в ролі читача [15:99].

Отже, можемо сказати, що наративна модель французьких текстів має різні підходи до тлумачення. Проте спільним є те, що в практично в кожному тексті є представлення подій, хронологічний порядок розгортання події, трансформація ситуації на до того як

відбулася подія та після, причинно-наслідковий зв'язок, незвичайне та непередбачуване розгортання подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Маланова С. М.* Тенденция развития повествовательной структуры современного прозаического текста [Электронный ресурс] : дис. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Светлана Михайловна Маланова ; Ярославск. гос. пед. ун-т имени К. Д. Ушинского. – Воронеж, 2007. – 151 с. 2. *Narracion* [Електронний ресурс] // Larousse. – Режим доступу : http://www.larousse.fr/encyclopedie/nom-commun-nom/narration/72665. 3. *Електронний* ресурс. – Режим доступу : http://lettres.tice.ac-orleanstours.fr/php5/coin_eleve/etymon. 4. *Трубина Е. Г.* Нарратология: основы, проблемы, перспективы : [материалы к спец. курсу] / Е. Г. Трубина. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2002. – 103 с. 5. *Шкловский В. Б.* О теории прозы / В. Б. Шкловский. – М. : Круг, 1925. – С. 7–20. 6. *Томашевский Б.* Теория литературы. Поэтика / Б. Томашевский. – Л., 1925. – 137 с. 7. *Пропп В. Я.* Структурное и историческое изучение волшебной сказки / В. Я. Пропп // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 566–584. 8. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Изд-во Искусство, 1979. – 445 с. 9. *Lévi-Strauss C.* Anthropologie structurale / C. Lévi-Strauss. – Pocket, 2003. – 480 p. 10. *Eco U.* La Structure absente, introduction à la recherche sémiotique (édition révisée de La Struttura assente, 1968) / U. Eco // Mercure de France. – 1972. – 448 p. 11. *Барт Р.* Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / пер., составление и вступительная статья Г. К. Косикова. – М. : ИГ "Прогресс", 2000. – С. 196–238. 12. *Todorov T.* Théorie de la littérature, textes des formalistes russes / T. Todorov. – P. : Seuil, 1965. – P. 320. 13. *Genette G.* Discours du récit, in Figures III / G. Genette. – Paris–Seuil, 1972. – P. 65–278. 14. *Hayden White.* The Fiction of Narrative: Essays on History, Literature and Theory (1957–2007) / ed. Robert Doran. – 424 p. 15. *Корниенко А. А.* Нарративная структура текста: виды и средства выражения / А. А. Корниенко // Вестник ПГЛУ. – 2011. – N 1. – С. 96–101. 16. *Шмид В.* Нарратология / Вольф Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с. 17. *Барт Р.* S/Z / Ролан Барт ; [пер. с фр.]. – [2-е изд., испр. / под ред. Г. К. Косикова]. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 232 с. 18. *Narrative Structure* [Електронний ресурс] // Film communication media. – Режим доступу : http://www.adamranson.plus.com/narrativestructure.html. 19. *Schéma quinaire* [Електронний ресурс] // Wikipédia. – Режим доступу : http://fr.wikipedia.org/wiki/Sch%C3%A9ma_quinaire. 20. *La syntaxe narrative* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://emile.simonnet.free.fr/sitfen/narrat/syntaxe.htm. 21. *Geest (De) Dirk* La sémiotique narrative de A. J. Greimas (traduction du néerlandais par Jan Baetens). – Online Magazine of the Visual Narrative. – Vol. III, iss. 1 (5) : The Uncanny. – 2003. 22. *Everaert-Desmedt N.* Sémiotique du récit / N. Everaert-Desmedt. – Bruxelles : De Boeck Université, 2000. – P. 13–20. 23. *Todorov T.* Les catégories du récit littéraire / T. Todorov // Communications. – 1966. – № 8. – P. 125–151. 24. *Adam J.-M.* L'Analyse des récits / J.-M. Adam, F. Revaz. – Paris–Seuil, 1996. 25. *Fayol M.* Comprendre et produire des textes écrits: l'exemple du récit in L'Acquisition du langage / M. Fayol, M. Kail (ed). – P. : P.U.F. – 2000. – P. 183–214. 26. *Електронний* ресурс. – Режим доступу : http://theses.univlyon2.fr/documents/getpart.php?id=lyon2.2004.bah_s&part 27. *Baroni R.* La Tension narrative. Suspense, curiosité et surprise / R. Baroni. – Paris : Editions du Seuil, coll. "Poétique", 2007. – 437 p. 28. *Revaz F.* Introduction à la narratologie : Action et narration / F. Revaz. – Bruxelles : de Boeck, 2009. – P. 67–101.

© Горбач І. М.

ГУБА Л. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ РІЗНИХ ЧАСТИН МОВИ У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРОСТОРОВИХ ВІДНОСИН В ОПОВІДАННЯХ ТА КАЗКАХ ГЕРМАНА ГЕССЕ

У статті розглянуто проблематику мовного вираження простору в оповідному тексті та роль різних частин мови (зокрема дієслів, просторових прислівників та прикметників, іменників, займенників) як засобів вираження просторових відносин у художніх текстах Германа Гессе.
Ключові слова: просторова лінгвістика, мовна репрезентація категорії простору, засоби вербалізації, просторові відносини у тексті.

В статье рассматривается проблематика языкового выражения пространства в повествовательном тексте и роль различных частей речи (в частности, глаголов, пространственных наречий и прилагательных, существительных, местоимений) как средств выражения пространственных отношений в художественных текстах Германа Гессе.
Ключевые слова: пространственная лингвистика, языковая репрезентация категории пространства, средства вербализации, пространственные отношения в тексте.

The article examines the problems of the linguistic expression of space in a narrative text and the role of different parts of speech (particularly verbs, spatial adverbs and adjectives, nouns, pronouns) as means of expressing the spatial relationships in the literary texts by Hermann Hesse.
Keywords: spatial linguistics, linguistic representation of the category of space, means of verbalization, the spatial relationships in a text.

Сукупність просторових відносин у тексті порушує знайоме питання про відношення між мовою та дійсністю, а також пов’язане з ним питання лінгвістичної відносності. У сучасній лінгвістиці проблему простору можна сформулювати наступним чином: наскільки повно репрезентується в мові об’єктивна реальність та просторові характеристики, а також наскільки суб’єктивним є людське бачення світу.

Вираження просторових відносин в мові вивчає “просторова лінгвістика”, яка в зарубіжній германістиці виокремилася у самостійну галузь мовознавчих досліджень. Саме цей факт зумовлює **актуальність** даного дослідження, яка випливає із все більше зростаючого зацікавлення сучасної лінгвістики до проблеми мовної категоризації, а також відсутністю систематизованого матеріалу щодо проблеми опису та вираження просторових понять та відносин.

Метою дослідження є виокремлення тих частин мови, які відіграють головну роль у репрезентації просторових відносин у текстах малих епічних жанрів Германа Гессе.

© Губа Л. В.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання комплексу **завдань**: 1) окреслити головну проблематику мовної репрезентації категорії простору; 2) зазначити основні роботи германістів та англістів у рамках дослідження "просторової лінгвістики"; 3) визначити роль різних частин мови у процесі вербалізації просторових відносин у тексті та 4) унаочнити останнє на основі аналізу просторової локалізації в оповіданнях та казках видатного німецького письменника, що розглядаються.

Об'єктом дослідження даної статті є просторові відносини в оповідних текстах Г. Гессе.

Предмет дослідження – різні частини мови як засоби вербалізації категорії простору в текстах малих епічних жанрів німецького письменника.

Матеріалом дослідження слугують оповідання та казки Германа Гессе.

Наукова новизна нашого дослідження зумовлюється, по-перше, недостатньою розробленістю категорій та понять "просторової лінгвістики" в Україні та, по-друге, відсутністю аналізу художніх текстів Германа Гессе в такому руслі мовознавчих досліджень.

У мовній репрезентації категорія простору виявляється більш проблематичною, ніж категорія часу, оскільки час розгортається лінійно, і тому є ближчим до мови у її лінійності [1:82]. Під час мовного висловлення неминуче постає проблема адекватного переведення просторової тривимірності у одновимірність мови. Проте лінійний ланцюжок мовних знаків в текстах із локально-дескриптивним змістом має здатність конструювати уявний (фіктивний) простір перед "внутрішнім оком" реципієнта. У той час як адресати візуально чи акустично сприймають написані чи почуті слова, вони декодуються, а також когнітивно опрацьовуються в процесі *візуального образотворення* (*visual imaging*) [2:16].

Гештальт-психологія ґрунтується в основному на законі "хорошого" гештальту, який свідчить про те, що спостерігачі можуть самостійно доповнювати відсутні елементи [3:42], з чого аналогічно можна зробити висновок, що також у мовних описах не потрібно наводити всі деталі експліцитно для уможливлення створення зв'язного простору реципієнтом.

© *Губа Л. В.*

Крім того, виникають труднощі у процесі мовної репрезентації простору та часу, оскільки обидва виміри сприймаються егоцентрично, проте абстрагування із власної перспективи та проекція у іншу перспективу потребує від авторів та реципієнтів тексту великих когнітивних зусиль. На основі таких характеристик мовної репрезентації простору текст не може відповідати реальності у відношенні один до одного.

Відображення просторового оточення завжди підпадає фільтрації процесу пізнання з боку автора тексту, який здійснює селекцію елементів, що будуть репрезентованими, нав'язує реципієнту за допомогою стратегій лінеаризації певну перспективу та обирає форму мовної репрезентації, за допомогою якої можна виражати одні й ті ж самі просторові характеристики різними мовними засобами. Говорячи про **роль різних частин мови у репрезентації просторових відносин**, слід зазначити, що першорядне значення тут мають прийменники, просторові прислівники та просторові прикметники, векторні дієслова та іменники, у випадку, якщо вони позначають ємкості, предмети та межі (границі).

Протягом останніх десятиліть сформувалася дисципліна, яку можна назвати *"просторовою лінгвістикою"* (Raumlinguistik). Починаючи з ранніх генеративно-семантичних підходів [4], когнітивна лінгвістика виявилася найбільш продуктивною галуззю у лінгвістичному дослідженні простору.

У дослідженні виразів локалізації в німецькій мові слід відзначити ранні роботи Д. Вундерліха [5; 6] та Г. Фатера [7]. Більш пізні дослідження германістів включають праці Т. Ґермана / К. Швайцер [8], Й. Ґрабовські [9] та Т. Ґісслер [10], які наголошували передовсім на когнітивній основі вербалізації просторових відносин. У тому ж напрямку націлені відомі збірники англістів П. Блума та спів [11], а також М. Пюца / Р. Дірвена [12], чиї статті торкаються широкого кола питань, починаючи з проблем опанування мовою і аж до літературного дискурсу в різних мовах.

У новому тисячолітті також активно проводяться когнітивно-лінгвістичні дослідження простору, доказом чого можуть служити збірники Е. ван дер Зее / Й. Слека [13], М. Гікман / С. Роберта [14] та В. Еванс / П. А. Чілтона [15]. Особливо слід відзначити монографію С. Левінсона [16], яка дає не тільки ґрунтовний вступ до складних взаємовідношень між мовою та простором, але й містить спеціальні

© Губа Л. В.

дослідження відмінностей між різними мовами. Для всіх цих студій спільним є те, що вони концентрують увагу більшою мірою на окремих реченнях чи словосполученнях, які конструюють простір, а тому детально не зупиняються на аналізі надфразових явищ.

Наша стаття розглядає просторові репрезентації (тобто мовне вираження простору) в оповідних текстах. Через свої великі розміри такі тексти часто містять занадто детальні описи розташування об'єктів, а також чисельні зображення переміщення чи руху в просторі.

Коли ми говоримо про текст як простір, то вживаємо поширену метафору, на основі якої простір розуміється як переплетені між собою слова. Тереза Фам та Крістоф Шуберт [17:25] виділяють три теми, які можна розглядати в тексті, ґрунтуючись на цій метафорі:

1) будь-який текст (особливо художній) можна розглядати як "будинок", у якому відбувається дія, і в той самий час персонажі рухаються у різних секторах загального простору. Зокрема, можна говорити про "вхід у текст" ("Texteingang"), про "передпокій" ("Vorraum") та "вітальню" ("Hauptraum"), "сусідні кімнати" ("Nebenräumen"), про "вікна" ("Fenstern") та про "вихід із тексту" ("Textausgang").

2) різні сюжетні лінії тексту можна трактувати як площини простору певної будівлі (її поверхи), і тому ці сюжетні лінії можуть метафорично трансформуватися у "площини дії" ("Handlungsebenen").

3) і насамкінець, власне сама дія може бути зображеною просторово (висхідна, нисхідна дія), як це, наприклад, вже давно практикується у драмі (репрезентацію простору в драмі досліджує Кайпер [18]).

Проте у нашій статті простір не розглядається у метафоричному відношенні до тексту, навпаки, йдеться конкретно про просторовість, локальні області, які мають місце у певному тексті, наприклад у оповіданні чи казці.

Ю. Лотман розглядає проблему простору в художньому творі зі структуралістських позицій: *"Простір в художньому творі моделює різні зв'язки картини світу: часові, соціальні, етичні тощо ... категорія простору тісно переплітається з тими чи іншими поняттями, що представлені в нашій картині світу як окремі чи протилежні"*. Дослідник зазначає, що в художній моделі світу "простір" іноді метафорично висловлює зовсім не просторові відношення в моделюючій структурі світу. Таким чином, *"художній простір репрезентує модель*

світу даного автора, яка виражається мовою його просторових уявлень" [19:252–253].

Далі Ю. Лотман пояснює, що ця мова характеризує загальні риси, вона значною мірою *"належить часу, епосі, суспільним та художнім групам"*. Художнику слова належить лише вислів цією мовою, який складається із сполучених в індивідуальному досвіді *"просторових мов жанрів та видів мистецтва"*, а також містить *"моделі простору різного ступеня абстрактності, що утворені свідомістю різних епох"* [19:253]. Це означає, що авторська присутність обмежується вибором та комбінуванням мовних засобів, а не є вираженням переживань та уяви творця.

Важливою особливістю простору є його тривимірність. Він має три виміри: 1) праворуч – ліворуч; 2) вгору – вниз; 3) вперед – назад. Усі ці напрями наочно позначаються трьома перпендикулярними лініями (рис. 1). Рухаючись паралельно до них, можна визначити перебування будь-якого тіла у просторі.

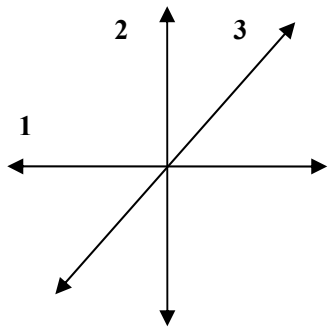

Рис. 1. *Три виміри простору*

Три перераховані напрямки визначають як двовимірну, так і тривимірну площину. Існування у свідомості людини первинних просторових уявлень зумовлено, на думку В. Г. Гака, самою структурою людського тіла [20:127]. Хоча різні мовні культури виробили своє розуміння простору, свій спосіб сприйняття та актуалізації його певних ознак.

У сучасній німецькій мові тривимірність мовного простору задається прийменниками із семантикою ***вперед – назад, праворуч – ліворуч, вгору – вниз*** та їх синонімічними лексемами, наприклад: *links, rechts, oben, unten, geradeaus, daher, dahinten, vorn, hinten, obenan, obenauf, nebenan, auswärts, hierher, dorther, abwärts, seitwärts, vorwärts, rückwärts, fort, weg, heim, bergauf, bergab*. Але через особливості мовного сприйняття простору, тривимірність в тексті реалізується не триєдністю вище зазначених форм, а використанням прийменників та прислівників із семантикою [*zu / in*] в поєднанні з лексемою, яка функціонує як вербалізатор тривимірного простору орієнтиру.

Таким чином, вище наведені приклади лише свідчать про те, що тривимірність загалом характерна для мовного сприйняття простору в

© *Губа Л. В.*

тому плані, що можливо локалізовувати об'єкти не тільки всередині тривимірного простору, але також і окремо відносно кожного із його вимірів.

Семантика слів є дуже важливим аспектом при аналізі просторових відносин у художньому тексті, оскільки категорія простору охоплює велику кількість мовних (а також позамовних) фактів, які об'єднані спільною семантичною функцією. І тому дослідження категорії простору та комплексу семантичних функцій, які базуються на ній, порушують питання вивчення засобів вираження даного змісту, його різновидів та варіантів.

Просторові відносини в тексті можуть бути виражені різними засобами, які позначають зв'язок між двома об'єктами. У сучасній німецькій мові це в першу чергу **дієслова** з прийменниками або без них, а також **просторові прислівники** такі як *hier (тут), dort (там), draußen (ззовні), vorn (попереду), hinten (позаду), woher (звідки), wohin (куди)* та інші. Наприклад: *"Ich lief und lief, den Schweiß auf der Stirn, und hinter mir lief meine Schuld ..."* [21:394].

Візьмемо інший приклад із оповідання Германа Гессе: *"Als er das Lied beendet hatte, verließ Marcel das Schloß, aus dessen Fenstern ihm der helle Kerzenglanz nachfloß. Er kehrte nicht zu den Zelten zurück, sondern wanderte in anderer Richtung aus der Stadt in die Nacht hinein, um der Ritterschaft ledig als Lautenschläger ein heimatloses Leben hinzubringen"* [21:710]. У даному прикладі можна виділити два типи просторових відносин: зникнення об'єкта із області локалізації, що виражається дієсловами *verließ* та *kehrte nicht zurück*; а також переміщення об'єкта в напрямку області локалізації, що вербалізується за допомогою дієслова *wanderte* із прийменниками *in* та *aus*: *wanderte in anderer Richtung aus der Stadt*.

А зараз перейдемо до аналізу уривку із казки Г. Гессе "Der Dichter": *"Als er sehr lange gewandert war, erreichte er die Quelle des Flusses und fand in großer Einsamkeit eine Bambushütte stehen, und vor der Hütte saß auf einer geflochtenen Matte der alte Mann, den er am Ufer bei dem Baumstamm gesehen hatte. Er saß und spielte die Laute, und als er den Gast sich mit Ehrfurcht nähern sah, erhob er sich nicht, noch grüßte er ihn, sondern lächelte nur und ließ die zarten Finger über die Saiten laufen, und eine zauberhafte Musik floß wie eine silberne Wolke durch das Tal, daß der Jüngling stand und sich verwunderte und in süßem Erstaunen alles andere vergaß, bis der Meister*

des vollkommenen Wortes seine kleine Laute beiseite legte und in die Hütte trat. Da folgte ihm Han Fook mit Ehrfurcht und blieb bei ihm als sein Diener und Schüler" [22:289–290].

Зазначений уривок із казки Германа Гессе описує події, які відбувалися в області простору перед бамбуковою хатиною в лісі. Мовне позначення вказаної області простору вимагає відповідних засобів вербалізації, в даному випадку словосполучення із лексемою *die Hütte*: *er fand eine Bambushütte stehen, vor der Hütte saß … der alte Mann, bis der Meister … in die Hütte trat.*

Аналіз особливостей мовного вираження просторових відносин у даному уривку дозволив виділити їх наступні типи:

1) дії об'єкта в просторі: *… erreichte er die Quelle des Flusses und fand… in großer Einsamkeit eine Bambushütte stehen*;

2) переміщення об'єкта в межах одного просторового орієнтиру всередину іншого: *… der Meister … in die Hütte trat, da folgte ihm Han Fook*;

3) перебування об'єкта в просторі орієнтиру: *… er saß und spielte die Laute, … er … ließ die zarten Finger über die Saiten laufen, der Jüngling stand …*

На основі аналізу даного прикладу можна побачити, що розгляд ситуації просторової локалізації вимагає наявності у локативній фразі функціонально-семантичних ролей семантичного об'єкта, який виражається іменниками (*der Mann, der Gast, der Jüngling, der Meister, der Diener, der Schüler*), займенниками (*er, ihn, ihm*); семантичного предиката, який репрезентується дієсловами руху (*laufen, fließen, treten, folgen* та ін.), дієсловами дії (*spielen, grüßen, lächeln* та ін.); локалізатора, який у даному прикладі вербалізується прислівниками (*auf, an, über, durch, in, bei*); та просторового орієнтиру, що виражається іменниками (*die Hütte, die Bambushütte*).

Для номінації просторових локусів автор вживає іменники *die Quelle des Flusses, die Bambushütte, die Hütte, das Ufer, das Tal*.

Отже, в даній статті було розглянуто основні проблеми "просторової лінгвістики" та зокрема мовної репрезентації категорії простору.

Проведене дослідження висвітлює основні проблеми у питанні мовного вираження простору в наративному тексті та доводить, що різні частини мови, як наприклад дієслова, просторові прислівники та прикметники, іменники і займенники відіграють важливу роль у вираженні просторових відносин в оповіданнях та казках Германа Гессе.

Перспективами майбутніх досліджень буде подальше поглиблене вивчення просторової організації творів малих епічних жанрів Германа Гессе та мовних засобів їхнього вираження.

ЛІТЕРАТУРА

1.*Соссюр Ф. де*. Труды по языкознанию : научное издание / Фердинанд де Соссюр ; [пер. с фр. под ред. А. А. Холодовича]. – М. : Прогресс, 1977. – 695 с. 2. *Esrock E. J.* The Reader's Eye : Visual Imaging as Reader Response / Ellen J. Esrock. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1994 – 241 p. 3. *Köhler W*. Gestalt psychology / M. Henle (ed.) // The selected papers of Wolfgang Köhler. – N.Y. : Liveright, 1971. – 465 p. 4. *Daswani C. J.* Adverbials of Time and Location in English: A Study in Generative Semantics / Chander J. – Ithaca, N.Y. & London : Cornell University Press, 1969. – 364 p. 5. *Wunderlich D.* Sprache und Raum / Wolfgang Klein (Hrsg.) // Studium Linguistik. – B. 12. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1982. – S. 1–19. 6. *Wunderlich D.* Raum, Zeit und das Lexikon / Sprache und Raum. Psychologische und linguistische Aspekte de Aneignung und Verarbeitung von Räumlichkeit. Ein Arbeitsbuch für Lehren und Forschung / Harro Schweizer (Hrsg). – Stuttgart : Metzler, 1985. – S. 66–89. 7. *Vater H.* Einführung in die Raum-Linguistik / Heinz Vater // Kölner linguistische Arbeiten. – N 24 : Germanistik. – [2 ed.]. – Hürth-Efferen : Gabel, 1991. – 107 S. 8. *Herrmann T.* Sprechen über Raum. Sprachliches Lokalisieren und seine kognitiven Grundlagen / Theo Herrmann, Karin Schweizer. – Bern u.a : Huber, 1998. – 255 S. 9. *Grabowski J.* Raumrelationen: Kognitive Auffassung und sprachlicher Ausdruck / Joachim Grabowski. – Opladen ; Wiesbaden : Westdeutscher Verlag GmbH, 1999. – 299 p. 10. *Giessler T.* Raum – Konzept – Sprache. Sprachliche Lokalisationen in Minimalkonstellationen / Tanja Giessler. – Stuttgart : Ibidem-Verlag, 2010. – 538 S. 11. *Bloom P.* Language and Space / [Paul Bloom, Mary Peterson, Lynn Nadel, and Merrill Garrett (eds.)] // Language, speech and communication series. – Cambridge ; Mass. ; London : MIT Press, 1999. – 597 p. 12. *Pütz M.* The Construal of Space in Language and Thought / Martin Pütz, René Dirven (Hrsg.). – Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 1996. – 704 S. 13. *Zee E.* Representing Direction in Language and Space / Emile Van Der Zee, Jon M. Slack. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 282 p. 14. *Hickmann M., Robert S.* Space in Languages : Linguistic Systems and Cognitive Categories / Maya Hickmann, Stéphane Robert // Typological studies in language. – Amsterdam ; Philadelphia : J. Benjamins Pub. Co., 2006. – V. 66. – 363 p. 15. *Evans V.* Language, Cognition and Space : The State of the Art and New Directions / Vyvyan Evans, Paul Anthony Chilton // Advances in Cognitive Linguistics Series. – London ; Oakville : Equinox Pub, 2010. – 519 p. 16. *Levinson S. C.* Space in Language and Cognition: Explorations in Cognitive Diversity / Stephen C. Levinson // Language, Culture and Cognition. – Cambridge [u. a.] : Cambridge Univ. Press, 2003. – V. 5. – 389 p. 17. *Schubert C.* RaumTexte – TextRäume : sprachwissenschaftliche Studien zur Verortung im Diskurs / Christoph Schubert, Teresa Pham // Kulturen – Kommunikation – Kontakte. – Berlin : Frank & Timme GmbH, 2012. – Bd. 11. – 241 S. 18. *Keiper H.* Studien zur Raumdarstellung in den Dramen Christopher Marlowes : Dramaturgie und dargestellte Wirklichkeit / Hugo Keiper. – Essen : Verlag die Blaue Eule, 1998. – 354 S. 19. *Лотман Ю. М.* В школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь : [кн. для учителя] / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Просвещение, 1988. – 352 с. 20. *Гак В. Г.* Пространство вне пространства / В. Г. Гак // Логический анализ языка. Языки пространств. – М. : Индрик, 2000. – С. 127–134.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. *Hesse H.* Die schönsten Erzählungen / Hermann Hesse. – Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 2004. – 455 S. 22. *Hesse H.* Die Märchen / Hermann Hesse. – Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 2006. – 288 S.

© Губа Л. В.

ГУЛІДОВА І. С.
Київський національний лінгвістичний університет

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ ПРИСЛІВ'ЇВ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ XX СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено розгляду структурно-семантичних особливостей прислів'їв американських поетичних текстів XX століття. Прислів'я тлумачиться як усталене в мові багатоаспектне лінгвокогнітивне утворення, яке має синтаксичну будову речення, а отже, характеризується граматичною завершеністю; існує в художній свідомості певної історико-культурної спільноти й у лапідарній формі висвітлює її уявлення про світ та його пізнання людиною.

Ключові слова: прислів'я, ціннісні домінанти, образність, відтворюваність, принцип когнітивної економії.

Статья посвящена рассмотрению структурно-семантических особенностей пословиц американских поэтических текстов XX столетия. Пословица трактуется как устоявшийся в языке лингвокогнитивный конструкт, имеющий синтаксическое строение предложения, характеризующийся грамматической завершенностью, а также существующий в художественном сознании того или иного историко-культурного сообщества и в лапидарной форме отображающий его представления про окружающий мир и его познание человеком.

Ключевые слова: пословица, ценностные доминанты, образность, воспроизводимость, принцип когнитивной экономии.

The article focuses on revealing the structural and semantic peculiarities of proverbs in the 20th century American poetry. The proverb is viewed as a stable language construal that is grammatically complete and syntactically organized as a sentence; it exists in an artistic consciousness of a certain historic and cultural community and reflects its apprehension of the world around and its cognition by a human being in a concise form.

Key words: proverb, axiological dominant ideas, imagery, reproducibility, the principle of cognitive economy.

У художніх творах, як в прозових, так і в поетичних, зустрічаються відмічені своєрідною специфікою усталені одиниці із будовою речення – прислів'я, стислі змістові вислови, які висвітлюють соціальні норми або питання морального плану. Вивчення прислів'їв будь-якої мови посідає важливе місце серед кола питань загальнофілологічного характеру.

Актуальність даної статті зумовлена тим важливим місцем, яке посідають прислів'я у відображенні світогляду певної національно-етнічної спільноти, а також загальною спрямованістю сучасної філології на багатоаспектне висвітлення того чи іншого явища. **Об'єктом** дослідження у даній статті виступають прислів'я сучасної американської поезії. **Предмет** вивчення становить структурно-семантична специфіка прислів'їв американських поетичних текстів XX століття. **Матеріалом**

© Гулідова І. С.

дослідження слугують друковані тексти американської поезії XX століття загальним обсягом близько 6226 сторінок. **Новизна** дослідження визначається тим, що уперше у фокус уваги потрапили прислів'я, вилучені із сучасної американської поезії.

Ретроспекція поглядів різних дослідників на природу прислів'їв дозволяє виділити їх основні риси, а також окреслити вектори аналізу прислів'їв, котрі зустрічаються в американській поезії XX століття. У сучасній лінгвістиці прислів'я визначають як універсальні висловлення, логічною основою яких є узагальнене судження, а структурно-мовною базою – речення-узагальнення [1:34]. Інші тлумачення прислів'я включають розуміння його як короткого, ритмічно організованого образного висловлення, що використовується в усному мовленні для вираження узагальненого соціально-історичного досвіду та має високу художню та культурну цінність [2:28]. Крім цього, прислів'я визначається і як дискурсивний знак рівний висловленню, структурно зафіксований у вигляді міні-тексту, цілісного продукту мовленнєво-розумової діяльності народу [3:7].

Зважаючи на різні аспекти дослідження прислів'я, ми виокремлюємо його змістові, структурно-семантичні та функціональні особливості. Відповідно, **прислів'я** тлумачиться як усталене в мові багатоаспектне лінгвокогнітивне утворення, яке має синтаксичну будову речення, а отже, характеризується граматичною завершеністю; існує в художній свідомості певної історико-культурної спільноти й у лапідарній формі висвітлює її уявлення про світ та його пізнання людиною. Усталеність прислів'я виражається у стабільності його компонентів та порядку їх розташування, а також в обмеженій можливості їх зміни [4:25]. Крім цього, слідом за Г. Л. Пермяковим, ми розглядаємо прислів'я як знаки та моделі певних життєвих або уявних ситуацій, іншими словами як такі, що характеризуються ситуативністю [5:83]. Замість того, щоб детально описувати певну ситуацію, мовець звертається до конкретного прислів'я, яке відображає цю ситуацію у стислій формі.

У **змістовому** аспекті прислів'їв можна виділити такі їх риси, як формулювання за допомогою прислів'їв загальновідомих істин, фіксація людського досвіду та універсальних ідей, порад, загальних вірувань, мудрості народу, моральних цінностей та аналітичних спостережень [6:173]. Специфіка позначуваного прислів'я-знаку полягає у тому, що він несе інформацію про фрагмент або певну ситуацію реальної дійсності [7].

Прислів'я, що існує поза контекстом, позначає не конкретну ситуацію, а її модель, виділяючи узагальнені риси, які складають стабільний набір ознак, здатний виявлятися в необмеженій кількості реальних ситуацій. Як і слова, прислів'я мають широкий спектр різних відтінків значень і лише контекст полегшує виявлення значення тієї чи іншої паремії.

Розгляньмо, наприклад, наступне прислів'я: *"As one supremes so one croaks"* (Kinnel NA, 1256). Зміст, який лежить в основі цього прислів'я може бути сформульований наступним чином: *"Перемога одного викликає незадоволення іншого"*. Поза контекстом це прислів'я може висвітлювати взаємостосунки людей у будь-якій сфері діяльності – бізнесі, спорті, кіноіндустрії та багатьох інших. Це зумовлюється такою характерною ознакою смислових відношень у рамках прислів'їв, як їх недиференційованість, тобто можливість виявлення у тому самому прислів'ї декількох потенційних смислових ліній розвитку подій, що у свою чергу і забезпечує багатоваріантність їх вживання [8:7]. Як компактні, лаконічні способи вираження культурних знань, прислів'я комбінують коротку за обсягом форму одного, рідше двох речень та узагальнене знання про якусь ситуацію, що сприяє можливості використання прислів'я для інтерпретації широкого ряду подій. Контекст поетичного твору, з якого це прислів'я було вилучено, дає читачеві змогу змалювати конкретну ситуацію розвитку творчої особистості, котра лише починає свої кроки в царині літератури, викликаючи заздрощі інших. Таким чином, одне й те саме прислів'я може вживатись відповідно до різних випадків життя, висвітлюючи його різні аспекти та специфіку сприйняття й відображення дійсності тією чи іншою лінгвокультурною спільнотою.

Значення прислів'я не вичерпується сумою значень номінативних одиниць, які входять до його складу, адже вони несуть ще й неномінативну, фонову інформацію, так званий "культурний фон". Він включає в себе усі можливі асоціації прислів'я – час і обставини його створення, етичні погляди та інші фактори позамовної дійсності, притаманні носіям тієї чи іншої мови. Культурний фон багато в чому визначає світосприйняття та світобачення народу, які складаються на фоні його буденного життя, культури, історії та певного природно-кліматичного ландшафту.

Дослідниками було зроблено багато спроб класифікувати прислів'я різних мов з огляду на їх тематику [9]. В основі класифікацій лежать різні

критерії. Так, одним з них є антропоцентричний [10:91]. В аспекті антропоцентризму людина розглядається як центр та найвища мета світобудови, тобто, людина – міра усіх речей. Саме тому основним стрижнем такої класифікації виступає людина. Класифікація за цим принципом нараховує кілька груп, кожна з яких безпосередньо пов'язана з людиною. Зокрема у фокус уваги потрапляє сприйняття людиною зовнішнього середовища, їжі, проведення вільного часу, побуту, життєві цінності, гроші та інші фрагменти позамовної дійсності. В інших класифікаціях, крім зазначених вище, згадуються і такі поняття, як життя та смерть, релігія [11:5].

Оскільки за своєю суттю прислів'я, призначені для вираження суджень про цінності світу [7], вони є своєрідною системою орієнтирів, які допомагають людині окреслити для себе найбільш раціональну модель поведінки залежно від конкретних обставин, визначити правила та закони взаємовідносин з іншими людьми. Саме тому доцільним буде класифікувати прислів'я саме з урахуванням типів цінностей, які знаходять своє вербальне втілення в прислів'ях американських поетичних текстів.

Такий поділ дозволяє виділити ціннісні домінанти американського суспільства, зокрема творчо-поетичного. Під ціннісними домінантами, слідом за О. В. Харченко, ми розуміємо найбільш важливі смисли певної лінгвокультури [12:236]. Хоча й у невеликому обсязі, наявність у поетичних текстах прислів'їв різного походження дає змогу виокремити серед втілених у прислів'ях ціннісних домінант такі, що пов'язані з осмисленням одного з типів буттєвих цінностей, зокрема йдеться про:

а) характеристику людини – *"A man from hell is not afraid of hot ashes"* (Sandburg CP/S, 644); *"Superior people never make long visits"* (Moore AP1, 703); *"The world was born in fire and he who is fire himself will be at home anywhere on earth"* (Sandburg CP/S, 297);

б) характеристику людських взаємостосунків –*"As one supremes, so one croaks"* (Kinnel NA, 1256);

в) активність, діяльність, поведінку людини –*"Wishes won't wash dishes"* (Sandburg CP/S, 504); *"One who can work ten years without recognition will be known everywhere"* (Reznikoff AP2, 56); *"Don't take a mouthful bigger than your mouth"* (Sandburg CP/S, 474);

г) любов між чоловіком та жінкою – *"As the cup is gilt, love is spilt"* (Pound AP1, 579); *"Night, women and love give wrong ideas*" (Sandburg CP/S, 644).

Слід зауважити, що значну кількість прислів'їв відрізняє така риса, як багатотемність, тому іноді те чи інше прислів'я не може бути віднесене лише до однієї групи. Наприклад, прислів'я *"As one supremes, so one croaks"* (Kinnel NA, 1256) висвітлює як людські взаємостосунки, так і негативні риси людини, для якої успіх іншого – джерело заздрощів.

Важливою особливістю структурно-семантичної організації прислів'я є його приналежність до нетипових текстів [13:13], диференційними ознаками яких виступає поєднання мінімального об'єму як результату максимальної компресії шляхом економії мовних засобів та імплікації з глибокою інформацією та сильним емоційно-експресивним впливом [3:17]. У такий спосіб відбувається реалізація принципу когнітивної економії, коли у лаконічній за обсягом мовної форми лежить глибокий смисл, який розгортається при інтерпретації прислів'я.

Форма прислів'їв найчастіше окреслюється як коротка, ритмічно організована, метафорична. Найбільш характерна риса прислів'їв – широке використання метафоричної образності для концептуалізації і осмислення різних фрагментів позамовної дійсності [14:73; 15:192]. Більшість прислів'їв є цілком метафоричними у своїй композиції. Порівняння, аналогія та метафора, які найчастіше формують підґрунтя прислів'їв, засновані на одному й тому ж типі когнітивного процесу – на процесі аналогового осмислення, що відіграє ключову роль в осмисленні та інтерпретації нових ситуацій у термінах інших, знайомих та зрозумілих [16:154]. Головним процесом у цьому типі осмислення є мапування відомого й чітко окресленого складника царини джерела на новий, а отже і менш відомий, складник царини мети.

Аналізуючи те чи інше прислів'я, особливо специфічне для лінгвокультурного середовища читача, ключове завдання, яке допомагає йому зрозуміти смисл та суть прислів'я, полягає в з'ясуванні релевантних схожостей між складниками царини джерела та мети, наприклад: *"And the Sioux had a saying, 'Love grows like hair on a black bear's skin' "* (Sandburg CP/S, 297). Переклад цього прислів'я, яке, як зрозуміло із контексту поетичного твору, належить одному з аборигенних племен Північної Америки, звучить наступним чином: *"Кохання росте подібно шерсті чорного ведмедя"*. Для читача, який не належить до тієї культурної

спільноти, звідки це прислів'я походить, його смисл може видатись незрозумілим. Для того, щоб розтлумачити цю паремію, слід згадати, хоча б у загальних рисах, життя та побут індіанців. Відомо, що корінне населення Північної Америки було тісно пов'язане з природою, а тому цілком зрозумілим стає залучення складників з царини джерела ПРИРОДА для характеристики такого складного для опису явища, як кохання. У даному прикладі актуалізуються такі ознаки кохання як постійність (хутро у тварин оновлюється протягом усього життя) та міцність (хутро ведмедя є доволі міцним та жорстким на дотик). Наведений приклад ілюструє таку властивість прислів'їв, як висвітлення соціальних і моральних аспектів буття, пов'язуючи риси таких ситуацій з іншими, більш "приземленими" фрагментами позамовної дійсності, які вирізняються наявністю широко відомих та чітко окреслених концептуальних елементів [16:154].

Образність, як відмінна риса багатьох прислів'їв, є критерієм для розподілу їх на дві групи – прислів'їв з образним мотивуванням значення та прислів'їв з прямим мотивуванням значення [17:11]. До першої групи належать паремії, загальний смисл яких безпосередньо не випливає зі смислу їх складових, а пов'язаний з ними через образ. Ілюстрацією цього типу прислів'їв є приклад *"Don't take a mouthful bigger than your mouth"* (Sandburg CP/S, 474). Такі клішовані метафоричні висловлення є засобом закріплення в мовній пам'яті узагальнених знань про певну когнітивно-комунікативну ситуацію у вигляді ситуаційного образу. Таким чином прислів'я дозволяє читачеві вилучити узагальнене знання, яке пропонує автор, та розпізнати ситуацію, підводячи її під відповідний образ. Друга група прислів'їв охоплює такі вислови, смисл котрих безпосередньо випливає зі змісту їх складових: *"Great men never feel great"* (Sandburg CP/S, 478). Слід, однак, зауважити, що багато прислів'їв з образним мотивуванням їх значення мають ще й прямий смисл, як приклад, *"Don't take a mouthful bigger than your mouth"*, а деякі вислови з прямим мотивуванням їх значення можуть мати у своєму складі словесні образи, тобто, містити слова із переносним значенням.

Характеризуючи прислів'я, слід пам'ятати про таку їх важливу ознаку, як **відтворюваність**. У свою чергу, відтворюваність прислів'я тісно пов'язана з його здатністю до "згущення думки" [18:118] та такими його властивостями, як цілісність та незмінність форми та змісту [19:134]. Ця здатність прислів'я забезпечує його запам'ятовування та можливість

використання в мовленні як вторинний мовний знак. Специфіка відтворюваності прислів'їв полягає в тому, що вони вживаються в тексті не як знаки первинної номінації, а цитуються [8: 5]. Відтворюваність та загальновідомість прислів'їв відіграють велику роль у розпізнанні їх у поетичному тексті читачем. Так, наприклад загальновідомим є прислів'я, вилучене з поезії Уайса з однойменною назвою *"Clothes make the man"* (Weiss NA, 952), яке українською звучить як *"Одяг створює людину"*.

Цілісність та незмінність форми та змісту є критерієм для розподілу паремій на дві групи – *замкнені* (повністю клішовані; складаються лише з постійних членів; включають власне прислів'я) та *незамкнені* (неповністю клішовані; до їх складу входять як постійні, так і змінні члени; включають інші типи паремій, зокрема вітання, прикмети та інше) [17:95]. Як виявив семантико-контекстуальний аналіз ілюстративного матеріалу, цілісність та незмінність форми та змісту прислів'я в деяких випадках можуть бути порушені в результаті його трансформації автором або іншою особою, про яку йдеться в поетичному тексті, відповідно до специфіки позначуваного прислів'я. Проте, навіть у такому випадку прислів'я не втрачає своїх дистинктивних рис і залишається помітним у тексті. Наприклад, добре відоме прислів'я *"Don't put all your eggs in one basket"* було модифіковане автором як *"Put all your eggs in one basket and watch that basket"* (Sandburg CP/S, 475). Незважаючи на структурно-семантичну трансформацію, яку зазнала ця паремія, вона не втратила своїх якостей прислів'я. Такої ж трансформації зазнало й прислів'я *"Eearly to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise"* яке наведене у вірші К. Сендберга "Good Morning, America" як висловлення Джорджа Ейда *"Early to bed and early to rise and you never meet any prominent people"* (Sandburg CP/S, 330).

Сфера функціонування прислів'їв охоплює загалом розмовне мовлення. Але й у писемному мовленні прислів'я зустрічаються досить часто. Функціонування прислів'їв значною мірою детерміновано специфікою тексту та авторськими інтенціями. Поява прислів'їв у поетичному тексті свідчить про їх співзвучність з авторським трактуванням якихось явищ, іноді доволі неочікуваним та суб'єктивним. Новизна погляду залежить від походження прислів'я: ті паремії, які є частиною лінгвокультурної спадщини етнічної спільноти, з якої походить автор, висвітлюють вже усталені та відомі ідеї. Прислів'я, яке належить іншій національній спільноті, може не лише бути підтвердженням

наявності властивих усім представникам людської спільноти універсалій в осмисленні навколишньої дійсності, а й містити доволі незвичні для інших погляди та установки, пропонувати нове тлумачення відомих реалій. Саме тому, як демонструє культурологічний аналіз ілюстративного матеріалу, прислів'я, які зустрічаються в поетичних текстах американської поезії XX століття, належать переважно до культурної спадщини інших спільнот. Це може бути пояснене прагненням автора віднайти та продемонструвати альтернативне бачення тих чи інших реалій дійсності крізь призму їхнього сприйняття іншим етносом.

Своєрідність художнього тексту, зокрема поетичного, напряму пов'язана із мовною особистістю його автора, що реалізується подвійним чином: в особливостях авторського стилю й у відчуваній читачем авторській позиції [7]. Розумінню авторського замислу сприяють як ключові слова, які несуть найбільш відчутне семантичне навантаження та звертають увагу читача на найбільш значущі фрагменти тексту, так і прислів'я як знаки згаданих та описаних у тому чи іншому поетичному творі ситуацій та відношень. З'являючись у поетичному тексті, прислів'я відіграють одну з ключових ролей у розстановці смислових акцентів, характеризуючи та оцінюючи зображуване, й одночасно висвітлюючи (експліцитно або імпліцитно) ставлення автора до певних фрагментів позамовної дійсності, а також до власного внутрішнього світу [20:146].

Отже, прислів'я є усталеним в мові багатоаспектним лінгвокогнітивним утворенням, яке має синтаксичну будову речення, а отже, характеризується граматичною завершеністю; існує у художній свідомості певної історико-культурної спільноти й у стислій лаконічній формі висвітлює її уявлення про світ та його пізнання людиною. При дослідженні прислів'їв відзначаємо їх змістовий аспект, зокрема формулювання за допомогою прислів'їв загальновідомих істин та фіксацію людського досвіду; тематичне розмаїття прислів'їв та можливість входження одного прислів'я до кількох груп; структурно-семантичну організацію прислів'я, що реалізується в його приналежності до нетипових текстів, диференційними ознаками яких виступає поєднання мінімального об'єму з глибокою інформацією; образність прислів'їв; їх цілісність та незмінність як критерій для розподілу на дві групи – замкнені та незамкнені; функціональні особливості. Перспективи

подальшого дослідження вбачаємо у детальному вивченні функцій прислів'їв у поетичному тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Пирогов В. Л.* Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української і російської мов: типологічний та лінгвокультурний аспекти : дис. …канд. філол. наук : 10.02.04 / Володимир Леонідович Пирогов. – К., 2005. – 226 с. 2. *Корень Е. В.* К вопросу о паремиологических единицах / Е. В. Корень // Актуальні питання романо-герм. філології: Дослідження молодих вчених. – Житомир : Поліграфіка, 1997. – С. 29–33. 3. *Абрамова Ю. В.* Регулятивний потенціал британських прислів'їв як засобів вербалізації концептів ЧОЛОВІК та ЖІНКА : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Юлія Володимирівна Абрамова. – Харків, 2006. – 211 с. 4. *Бондаренко Л. Ф.* Структурно-семантические особенности пословиц как специфического разряда устойчивых фраз современного немецкого языка: дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Линианна Федоровна Бондаренко. – К., 1976. – 195 с. 5. *Пермяков Г. Л.* Основы структурной паремиологии / Григорий Львович Пермяков. – М. : Наука, 1988. – 236 с. 6.*Пазяк М. М.* Українські прислів'я та приказки. Проблеми пареміології та пареміографії / Михайло Михайлович Пазяк. – К. : Наукова Думка, 1984. – 201 с. 7.*Савенкова Л. Б.* Паремия в художественных текстах разных жанров. Марина Цветаева / Людмила Борисовна Савенкова. – Режим доступу до стю : http://tsvetaeva.narod.ru/WIN/about/philol/savenkova00.html. 8. *Прутчикова В. В.* Семантико-функціональні особливості німецьких висловлень-прислів'їв : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / В. В. Прутчикова. – Харків, 2003. – 18 с. 9.*Дубенко О. Ю.* Англо-американські прислів'я та приказки : [посібн. для студ. та виклад. ВНЗ] / Олена Юріївна Дубенко. – Винниця : Нова книга, 2004. – 416 с. 10.*Мамонтов А. С.* Номинативные единицы – афоризмы (пословицы, поговорки) в аспекте сопоставительного лингвострановедения / А. С. Мамонтов // Вестник МГУ. – Серия 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 2. – С. 88–97. 11.*Корень О. В.* Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. В. Корень. – Харків, 2002. – 19 с. 12. *Харченко О. В.* Ценностные доминанты в нью-йоркских пареміях / О. В. Харченко // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2004. – № 12. – С. 228–239. 13. *Швачко С. О.* Структурно-семантичні особливості нетипових текстів малого жанру / С. О. Швачко, І. К. Кобякова // Вісник Київськ. лінгвіст. ун-ту. – Серія : "Філологія". – 2002. – Т. 5, № 1. – С. 13–17. 14. *Добровольский Д. О.* Образная составляющая в семантике идиом / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1. – С. 71–93. 15. *Карабута О. М.* Семантика та структурна організація прислів'їв та приказок / О. М. Карабута // Наук. вісник Херсонськ. держ. ун-ту. – Серія : "Лінгвістка". – 2005. – № 2. – С. 191–195. 16.*White G. M.* Proverbs and Cultural Models / G. M. White // Cultural Models in Language and Thought. – Cambridge: CUP, 1987. – P. 151–172. 17. *Пермяков Г. Л.* От поговорки до сказки / Григорий Львович Пермяков. – М. : Наука, 1970. – 240 с. 18.*Потебня А. А.* Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с. 19. *Барли Н.* Структурный поход к пословице и сказке / Н. Барли // Паремиологические исследования. – М. : Наука, 1984. – С. 132–148. 20. *Мерзлікіна О. В.* Емоційність та оцінність як прагматичний компонент семантичної структури прислів'я / О. В. Мерзлікіна // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2001. – № 6. – С. 146–149.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *NA – The Norton Anthology of Modern Poetry*. – N.Y., L. : W. W. Norton & Company, 1988. – 1869 p. 2. *CP/S – Sandburg Carl.* The Complete Poems. – San-Diego, N.Y., L. : Harcourt Brace Jovanovich Publ. – 797 p. 3. *AP1 – American Poetry: The Twentieth Century.* – The Library of America, 1999. – Vol. 1. – 825 p. 4. *AP2 – American Poetry*: The Twentieth Century. – The Library of America, 1999. – Vol. 2. – 839 p.

© Гулідова І. С.

ДАНИЛИЧ В. С.
Київський національний лінгвістичний університет

ПОНЯТТЯ МОРАЛЬНОСТІ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються питання моральності й моралі за пам'ятками мови та літератури епохи ранньої середньовічної Іспанії.
Ключові слова: мораль, християнська етика, середньовіччя, віра, релігія.

В статье рассматриваются вопросы моральности и морали по памятникам языка и литературы эпохи ранней средневековой Испании.
Ключевые слова: мораль, христианская этика, средневековье, вера, религия.

The aspects of the morality and moral in language and literature of the Early Middle Age Ibero-Romany Epoch are depicted.
Key words: morality, Christian ethics, Middle Ages, faith, religion.

Серед форм суспільної свідомості мораль посідає особливе місце в культурі людства. Історично вона – один з найдавніших чинників соціальної регуляції, яка спрямована на гармонізацію дій індивідів, що складають певну спільноту. Без такого узгодження неможливі спільна цілеспрямована діяльність і співіснування людей. Більшість філософів Середньовіччя пояснювало походження моральності в чомусь надприродному, навіяному людині з неба. Погляди Платона складали сутність цих вчень. Для Платона, як і для Сократа, дійсно рушійну силу всього морального представляло знання добра. Але це знання не уявлялося Платонові як отримане ззовні, з неба. Християнство підсилило в етиці ідеал самопожертви для блага своїх братів. Втіливши цей ідеал в образі людини-Христа, християнство, подібно до буддизму, дало людині високий урок моральності. Послідовники цього вчення згодом стали проповідувати, що чесноти тих, хто прагне в житті втілити цей ідеал, – зовсім не людського походження. "Світ у злі лежить", – стверджували вони на противагу мислителям Стародавньої Греції. Ідеологи церкви проголошували, що людина настільки аморальне створіння і світ настільки перебуває під владою злої сили, що Творець світу повинен був послати на землю свого сина, щоб указати людям шлях до добра і його болісною смертю спокутувати гріхи людства.

© Данилич В. С.

У фольклорі, прислів'ях, приказках фіксуються власне моральні судження – схвалення одних учинків, осуд інших, спонукання до добра, розуміння, прощення. Безперечно, що в історії суспільної думки чимало творів, що мають метою дати більш-менш аргументований корпус правил поведінки, кодекс честі, моралі, взаєморозуміння, чим по суті зумовлюється й **актуальність** проведеного дослідження феномену моральності людини за пам'ятками епохи становлення іспанської мови та літератури.

Християнська етика, представлена в текстах середньовічних пам'яток іспанської літератури, багато в чому увібрала в себе культ Бога, культ святих. При цьому, мається на увазі етика в широкому смислі – не стільки позитивні чи негативні настанови християнської релігії, скільки уявлення про справи і діяння людей, про мотиви вчинків людини, систему цінностей та моральні ідеали суспільства, у якому панує одна впливова на життя людей віра у божество. Будучи породженням суспільного життя, мораль несе в собі його чесноти та його недоліки або виправдовує наявний лад, або засуджує його, захищаючи певні духовні цінності і розвінчуючи інші. В будь-якому суспільстві (точніше, у будь-якій культурі) існує деяка згода, своєрідний консенсус щодо того, що вважати мораллю.

В іспанській мові семантика концепту "моральність" як системи норм і принципів суспільної поведінки представлена передусім лексемою *moral*, поява якої датована 1330 роком [1:394]. Походить вона від латинського етимону *mōrālis* "моральний, етичний", пов'язаного з іменником *mōs* (родов. в. *mōris* < *mōses*) "звичай; воля; властивість, внутрішня природа; закон, правило, розпорядження, припис; (мн.) характер, спосіб життя, поведінка; (найчастіше – мн.) свавілля, упертість; мода".

Семантична парадигма пізніших латинських утворень в іспанській мові XV–XVIII століть, що зближуються з давнішим іспанським *moral* (XIV ст.), продовжує за своїми базовими компонентами, як і в інших романських й германських мовах, семантику латинського прикметника *mōrālis* (I–II ст. до н. е.), генетично пов'язаного з іменником *mōris*, що виводиться від гіпотетичного **mōses*, родового відмінка від іменника *mōs* з його більш складною семантичною структурою на позначення різних етичних рівнів й різних моральних компонентів суспільної свідомості

у координатах: *звичай, воля, властивість, внутрішня природа – закон, правило, поведінка.*

Саме такий широкий значеннєвий діапазон демонструють в іспанській мові XV–XVIII століть, зокрема, утворення типу *moralidad* (1413 р.) "моральність, мораль; моральні якості; мораль"; *moralizar* (1438 р.) "проповідувати (читати) мораль; повчати; моралізувати; міркувати про мораль (моральність)"; *moraleja* (середина XVII ст.) "мораль; мораль (байки, казки і т. п.)"; *moralista* (1708 р.) "мораліст, моралістка"; *amoral* (кінець XVIII ст.) "аморальний"; *amoralidad* (кінець XVIII ст.) "аморальність".

З давніх давен у науковій етичній літературі відомі поняття "моральна свідомість", з одного боку, і "моральна поведінка" – з іншого. Вони адекватно і повно виражають два аспекти в духовно-практичній єдності моралі: свідомість і поведінка. У християнській культурній традиції образ моралі задавався десятисловієм Мойсея, а ще більше суворо-категоричними етичними нормами-вимогами Нагорної проповіді Ісуса Христа. Етичний консенсус суспільства може мінятися чи видозмінюватися. Можливості критики досить значні з позицій самої моралі, освяченої церквою. Християнський богослов і письменник з Карфагена Квінт Септімій Флоренс Тертулліан (Quintus Septimius Florens Tertullianus, до 160 – бл. 220 р.р. н. е.) цілком відверто протиставляв християнство здоровому людському розуму. "Син божий був розп'ятий; не соромимося цього, тому що це ганебно; син божий помер, – цілком віримо цьому, тому що це безглуздо. І похований воскрес; це вірно, тому що це неможливо". Девізом Тертулліана було: "Вірую, тому що безглуздо" [2:43–44]. Не вимагає, очевидно, особливих доказів положення про те, що в середньовічну епоху ідея Бога мала етичне значення і життєву цінність.

Люди Середньовіччя, що жили в релігійному світі, точкою відліку у своїй картині світу мали, звичайно, Божественну сутність. Навіть якщо вони погано уявляли собі, що таке християнський Бог, їхні уявлення про світ були пов'язані з релігійними ідеями й образами. Для середньовічної людини, хто, крім Бога, міг створити землю, небо, зірки, місяць, сонце, людину, допомагати їй і правити світом? Хто, крім Бога, міг створити чудо, подарувати життя, дати силу, створити гармонію і красу природи? Релігійна свідомість міцно об'єднала

поняття Бога з поняттям моральності, моралі. “Будь-яка релігія, – зауважує В. фон Гумбольдт, – (я говорю тут про релігію в тій мірі, у якій вона пов’язана з моральністю і щастям людей і, отже, перейшла в почуття, а не про дійсне чи уявне пізнання розумом якоїсь релігійної істини – адже проникнення в істину не залежить від бажання чи жагучого прагнення будь-кого, – і не про релігію, якій додає непорушність одкровення, тому що й історично сформована віра не повинна бути підпорядкована такого роду впливу), будь-яка релігія, повторюю, заснована на душевній потребі” [3:64].

Сьогодні важко сказати, на якій стадії історії людського суспільства розвилася ця потреба. У всякому разі, відповідна властивість людської психіки, що відбиває потребу в деякій “вірі”, у тому числі релігійної, ускладнювалася і закріплювалася в процесі біосоціальної еволюції. Якимось чином чітко уявити собі реальну систему моральних відносин, моральні уявлення людей, які сама культурна своєрідність епохи розглядає як достоїнство, утверджує цінність моральних принципів як цінність, допомагає вивчення пам’яток Європейського Середньовіччя, зокрема, пам’яток періоду становлення національної мови і національної літератури континентальної Іспанії. Тут саме мова літературних пам’яток містить свідчення про своєрідність феноменів моралі, понять добра, обов’язку, правильного, ідеалу, про культивовані християнською церквою моральні чесноти.

Ясно, що без елемента релігійності іспанський середньовічний епос, який особливо малює нам боротьбу християн з мусульманами, не міг обійтися. Але це не палка войовнича релігійність “Пісні про Роланда”, повна містичних устремлінь, а спокійна, звична, віра, яка вросла в побут, що не має нічого спільного з фанатизмом та екзальтацією. Цьому умонастрою далека також усяка метафізична, богословська думка, як далека споглядальність: у ній переважає моральне і побутове начало, як вираження морального і побутового укладу життя, прийнятого зі спокійною довірою, без заглибленого міркування.

Життя не створює таких моральних ситуацій, що цілком повторювали б одна іншу. Але зрозуміти, яке місце посідає християнська етика у ряду діючих у суспільстві в епоху Реконкісти мотивів і спонукань, як видно, можна, якщо співвіднести релігійну

настроєність середньовічної людини з потребами її душі. Звучать від душі, велично і зворушливо слова молитви Хімени – дружини вигнаного з Кастилії Ратоборця Сіда. В обителі святого Петра у головного вівтаря просить вона Творця від зла уберегти її чоловіка "*que a mio Çid el Campeador que Dios le curiás de male*": *"Ya señor glorioso, padre que en çielo estase, /"fezist çielo e tierra, el terçero el mare; /"fezist estrellas e luna y el sol pora escalentare* (6:329-332). "О господи преславний, отець на небесах! / Ти створив небо і землю і з ними морську гладь, / Ти створив зірки і сонце, і місяць, щоб блищали".

Наведений уривок при всій стислості змісту глибоко характеризує засвідчену всією християнською традицією віру в найвищу досконалість в образі божества. Відзначимо використання анонімним поетом біблійного мотиву про створення світу велінням недоступного людському оку Бога. Головна думка молитви Хімени розкриває сподівання середньовічної людини на милість Бога, якого почитають, люблять, якому вірять усією душею: *"Tú eres rey de los reyes, / e de todel mundo padre, /"a ti adoro e credo de toda voluntad, /"e ruego a san Peydro que me ayude a rogar /"por mi Çid el Campeador, que Dios le curie de mal* (ibid., 361-364). "Ти – отець усього всесвіту, над царями ти цар, / З молитвою і вірою припадаю до твоїх ніг, / І апостола молю я, щоб вторив моїм благанням: / Щоб Сіда Кампеадора зберіг ти від зла".

З девізом віри пов'язуються уявлення людини про честь і ганьбу, про пристойне і непристойне, добро і зло тощо, і цей девіз є її силою. Віра "у глибині душі", "від усього серця" неминуча там, де сприйнятий найвищий ідеал моральної досконалості, тому все добре від Бога, а недобре – від людей: *Sospiró mio Çid, ca mucho avié grandes cuidados. / Fabló mio Çid bien e tan mesurado: / "grado a tí, señor padre, que estás en alto! / "Esto me an buolto mios enemigos malos"* (ibid., 6–9). "Зітхнув мій Сід від великого суму. / Мовив мій Сід розумними словами: / "Господи-отче, у небесах тобі слава! / От що учинили лихі супостати"".

Вигук *Grado a tí, señor padre, que estás en alto!* у вустах легендарного героя набуває особливої ваги, коли наклеп узяв верх. Сприймає Сід "королівський гнів", як сприйняв би на його місці всякий інший відданий васал, що *de los sos ojos tan fuertemientre*

llorando “обливаючись сльозами від великого суму”, вірив у своє повернення на Батьківщину з ще більшою пошаною: *Meçió mio Çid los ombros y engrameó la tiesta: / “albricia, Alvar Fáñez, ca echados somos de tierra! /“mas a grand ondra tornaremos a Castiella”* (ibid., 13–15). “Знизнув мій Сід плечима, голову підняв відважно: / “Поздоровляю, Альвар Фаньес! Вигнанець тепер я (дослівно: вигнанці ми з землі). / Але повернемося ми до Кастилії ще з більшою пошаною””.

Моральний аспект “королівського гніву” по-своєму оцінюється анонімним хугларом. Несправедливість короля до вірного васала виражена вустами городян: *Mio Çid Roy Díaz, por Burgos entróve, / En sue conpaña sessaenta pendones; / exien lo veer mugieres e varones, / burgeses e burgesas, por la finiestras sone, / plorando de los ojos, tanto avien el dolore. / De las sus bocas todos dizían una razóne: /“Dios, qué buen vassallo, si oviesse buen señore!”* (ibid., 15b–20). “Мій Сід Руй Діас під Бургос підходить, / А з ним шість десятків вершників добірних; / Вийшли глянути і чоловіки і дружини, / Городяни, городянки обліпили вікна, / Плачуть безутішно від великого горя, / І на вустах усюди таке в них слово: / “Боже, який добрий васал, якби сеньйор у нього був добрим!””.

Останній рядок не вимагає спеціальних методів декодування ні протиставлення одна одній ознак “гарний” / “поганий”: *vassallo / señore*, ні смислу оцінки “позитивний” / “негативний”. Такого роду оцінки мали на увазі насамперед фактор справедливості стосовно людини, втягнутої в ті чи інші соціальні відносини. Цікаво, що в цьому ранньому творі як основні виступають ті ж загальнолюдські цінності, які залишаються важливими й у сучасному суспільстві: трепетне ставлення, шанування, милосердя, повага, доброта, справедливість тощо. Одним словом, вивчення тематичної розмаїтості старих текстів дозволяє нам зробити висновок про те, що дані поняття і цінності позачасові, універсальні і неминущі.

Спираючись на відому представникам середньовічного соціуму картину ситуацій, “загальний фонд знань”, на поняття норми оцінки й оцінних стереотипів, поет підносить доброго васала *buen vassallo*, тобто Сіда, над своїм сеньйором, “будь він добрим” *si oviesse buen señore*! З етичних міркувань ім’я короля не названо.

Пор. фрагмент із романсової поезії – розповсюдженої з XV століття форми іспанського поетичного фольклору “Del rey

Alfonso se queja", де дії короля мають більш точне визначення: *Del rey Alfonso se queja* / *ese buen Cid castellano* / *por la injusta paga y premio* / *que a sus servicios ha dado.* "Скаржиться на короля Альфонса / цей добрий Сід-кастилець, / на несправедливість / за вірну службу його". – *No te llamo, Rey, injusto* / *porque al fin soy tu vasallo,* / *ni porque me desterraste* / *de tu reyno y mi condado*, / *sólo porque me perdí* / *en hacer tu gusto y grado* (7:118). "– Я не називаю тебе, Королю, несправедливим, / тому що я твій вірний васал, / і не через те, що мене ти вигнав / зі свого королівства і мого графства, / лише тому, що втратив я можливість / тобі догоджати і служити".

Розроблені в таких літописних романсах (*romances noticieros*) епізоди були пов'язані головним чином з Реконкістою, тобто з відвоюванням іспанцями своїх земель у маврів, що їх захопили. Пристосовані до настрою слухачів, романси змінювалися в залежності від місця і часу не лише в подробицях, але й в ідеологічному своєму забарвленні. Звичайно, подібні мотиви стародавніх героїчних поем і романсової поезії перетинають межі жанрів і літературних епох. Епічний матеріал продовжує і до наших днів жити в іспанському народі у формі усних переказів і епізодичних романсів, ліро-епічних творів за сюжетами стародавніх героїчних переказів. Романс використовується народом для актуалізації суспільних явищ, які мають одночасно певне моральне й естетичне значення і відповідно можуть бути об'єктом як моральної, так і естетичної оцінки.

Рядки наведеного вище романсового вірша, дійсно, звучать більш категорично, але, моральна оцінка тут не просто обмежується осудом короля, а переходить в осуд обставин і королівського оточення: *Esos falsos consejeros,* / *que te están aconsejado,* / *corderos en la apariencia* / *y lobos en los estragos* (ibid.). "Ці лицемірні радники, / що пораду тобі дають, / на вид ягнята, / а розоряють, як вовки".

Сучасний дослідник літератури Іспанії З.І. Плавскін звертає увагу на те, що в поемі християнсько-релігійні мотиви ніякої істотної ролі не відіграють. Боротьба з маврами осмислюється не як релігійна, а як загальнонаціональна і загальнонародна боротьба [4:43]. Разом із тим, за принципом християнської етики, суворо дотриманому, опоетизований у поемі мотив відданості. У наведеному вище контексті апеляція до Бога у вустах людей – *Dios, que buen vassallo* – не що інше, як свідчення особливого роду благочестя, віри, що зовсім

не має потреби в детальному роз'ясненні. Це розуміння важливе й актуальне у світлі сучасних уявлень про демократизацію образа народного героя і глибоко народний тон поеми.

Д. С. Ліхачов на прикладі "Слова о полку Ігоревім" підіймає проблему "ідеологічного фону" літературного твору, говорячи про наявність у кожному творі як би двох пластів. Один пласт цілком свідомих тверджень, думок, ідей, які автор прагне передати своїм читачам і в чому він намагається переконати їх. Це пласт активного впливу на читачів. Другий пласт – іншого характеру активності: він як би домислюваний. Автор вважає його само собою зрозумілим і загальним для нього і для читачів. Цей другий пласт в основному пасивний. Він починає активно діяти і впливати на читача лише тоді, коли твір переходить в іншу епоху, до інших читачів, де цей пласт новий і незвичайний. Цей другий пласт можна було б назвати "ідеологічним фоном" [5:31].

Що стосується твору, який у даному дослідженні є головним ілюстративним джерелом, то нам видається, що в "Поемі про мого Сіда" до складу "світоглядного фону" належить релігійна налаштованість людини. Це ми можемо простежити в деталях. Явно християнський характер має звичай хреститися, побачивши церкву, собор, монастир; добром відповісти на добро (і на зло). Тут особливо характерна думка Сіда в мить найвищої напруги його почуттів, передана, однак, автором і ним же організована: *La cara del cavallo tornó a Santa María, / alçó su mano diestra, la cara se santigua: /"A tí lo gradesco, Dios, que çielo e tierra guías; / "válanme tus vertudes, gloriosa santa María! /"D'aquí quito Castiella, pues que el rey he en ira; / "non sé si entraré y más en todos los mios días. / "Vuestra vertud me vala, Gloriosa, en mi exida /"e me ayude e me acorra de noch e de día! /"Si vos assí lo fiziéredes e la ventura me fore complida /"mando al vuestro altar buenas donas e ricas; /"esto he yo en debdo que faga i cantar mill missas"* (6:215-225). "Обернувся до церкви святої Марії. / Підняв праву руку і чоло перехрестив він: / "Слава тобі, боже, землі і неба володар! / Приснодіва Марія, так допоможе мені твоя сила! / Прогнівав я короля, іду з Кастильї. / Не знаю, чи повернуся в дні свого життя. / О пресвята! На вигнанні да допоможе мені твоя сила, / Будь мені вночі і вдень спасінням і захистом! / Ти мені щастя дай, почуй мою

молитву, / Я ж обдарую твій вівтар багато, рясно; / І тисячу обідень одслужу до єдиної””.

Віра виявляється сильнішою від тих соціальних умовностей, яким герой змушений поступитися. Перед читачем – змістове зображення внутрішнього світу віруючої людини, її почуттів, що йдуть “від душі”. У цьому фрагменті усе витримано в дусі християнської етики. У центрі уваги поета не носій віри, а об’єкт шанування *Dios, santa María*, чиї милосердя і допомога існують для поета, Сіда, читача. Тому вшанування Бога, як ніщо інше, вказує на добрий хід і результат подій, супроводжує славу й пошану: *Vio a los sos commos van allegando: / “Grado a Dios, aquel que está en alto, / “quando tal batalla avemos arrancado”* (ibid., 791-793). “Побачив він своїх, що повернулися з набігу: / “Слава Богу, тому, хто царює в небі, / Що в такій битві нам дісталась перемога!””. Пор.: *alégrasle el coraçón e tornós a sonrrisar: / “Grado a Dios, Minaya, e a santa María madre / “Con más pocos ixiemos de la casa de Bivar. / “Agora avemos riquiza, más avremos adelant* (ibid., 1266-1269). “Посміхнувся мій Сід, так душа його рада: / “Слава Богу, о Мінайя, і святій Марії-богоматері! / Менше нас пішло з біварського замку. / Тепер ми багаті, а будемо ще багатшими””. Радість героя зрозуміла, а за успіхи вдячний він Богу і святій Марії.

Християнське пояснення має і відданість васала своєму королю. Не важко переконатися в тому, що для середньовічної людини закон християнської любові і смиренності в традиційному релігійному дусі є підставою соціальних відносин. Справді, лише з погляду вірного васала можна було в такій категоричній формі стверджувати: *Yal creçe la barba e vale allongando; / ca dixera mio Çid de la su boca atanto: / “por amor del rey Alffonsso, que de tierra me a echado” / nin entrarié en ella tigera, ni un pelo non avrié tajado, / e que fablassen desto moros e cristianos* (ibid., 1238-1241). “Росте, подовжується його борода; / Адже недарма сказав мій Сід де Бівар: / “З любові до короля, що нас вигнав, / Не увійду я до цирюльні, не зріжу жодного волоска, / І нехай про це говорять у маврів і християн””.

Парадоксальність такого твердження очевидна зі зіткнення несумісних уявлень-понять: любов (*por amor del rey Alffonsso*), вигнання (*que de tierra me a echado*), душевний біль, сум (*nin entrarié en ella tigera, ni un pelo non avrié tajado*). У середньовічній

християнській і мусульманській літературі можна зустріти численні приклади клятв не стригти волосся, бороду, а часом і нігті, доки не буде виконано задумане. Не змінює своїй клятві вірний васал, не зневажає "бородою славний" і поняттям любові до свого короля, що відповідає ідеалові того часу і широким поняттям моральності.

З іншого боку, "значеннєвий вузол" – любов, вигнання, біль (борода і волосся відпускаються в знак горя) – має абсолютно виразну орієнтацію не стільки на внутрішній хід думки героя, що виявляється в діях і вчинках цілком усвідомлено, скільки на позицію автора, який, створюючи наче малу модель світу васальних відносин, християнської етики, також цілком усвідомлено визначає композицію і читацьке емоційне сприйняття тексту, емоційне сприйняття образу легендарного героя.

Наші спостереження дозволяють стверджувати, що людина, відбиваючи у своїй свідомості навколишній світ, певною мірою його творить і перетворює, але ця творчість не усуває ні відтворювальної здатності розуму людини, ні примату дійсності в процесі відображення. Особливістю поетики початкового етапу становлення національної мови і національної літератури Іспанії є те, що мовний матеріал підкоряється загальному завданню побудови образу і несе в собі щось дійсно важливе в філософсько-естетичному й етичному аспектах. Перспективним у цьому зв'язку є питання про значення для розвитку і функціонування мови, зокрема, тієї літературної спадщини, духовні вектори якої зорієнтовано у координатах історичної діади *сучасність – майбутнє*.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Corominas J.* Breve deccionario etimológico de la lengua castellana / Joan Corominas. – Madrid : Gredos, 1961. – 610 p. 2. *Григорьян М. М.* Курс лекций по истории атеизма : [учебн. пособ.]. – [2-е изд., доп.]. / М. М. Григорьян. – М. : Мысль, 1974. – 309 с. 3. *Гумбольдт В. фон.* Язык и философия культуры. / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 450 с. 4. *Плавскин З. И.* Литература Испании IX–XV векав / Захарий Исаакович Плавскин. – М. : Высшая школа, 1986. – 176 с. 5. *Лихачёв Д. С.* "Идеологический фон" літературного произведения (на материале "Слова о полку Ігореве" / Д. С. Лихачев // Литература. Язык. Культура. – М. : Наука, 1986. – С. 31–34.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *Poema de mio Cid* / corregida y notas por Ramón Menéndez ; Pidal de la Real Academia Española. – [6-a ed.]. – Madrid : Espasa-Calpe, S.A., 1951. – 299 p. 7. *Anónimo.* El romancero del Cid. Bernardo del Carpio – Madrid : Emiliano Escolar Editor, 1975. – 263 p.

© *Данилич В. С.*

ДВОРНІКОВА А. Р., ЛІСНЯК С. П.
Київський національний університет імені Тараса Шевченко

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ ГАСТРОНОМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТАХ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена проблемам вивчення фразеологізмів із гастрономічним компонентом в національних варіантах іспанської мови. У фразеологізмах найбільшою мірою виявляється національна специфіка мови, вони становлять найбільш образну частину її лексики, а особливо якщо йдеться про фразеологізми із гастрономічним компонентом, які якнайкраще демонструють свій нерозривний зв'язок із культурою окремого народу. Колективна пам'ять та національна фразеологія вбирають в себе та зберігають соціокультурні поняття та асоціації, пов'язані із назвами продуктів та страв національної кухні, яка формувалася протягом багатьох віків. Фразеологізми із гастрономічним компонентом були виокремленні методом суцільної вибірки із фразеологічних та тлумачних словників іспанської мови та періодичних іспаномовних видань.

Ключові слова: мовна картина світу, фразеологічна одиниця, гастрономічний компонент, національний варіант, лінгвокультурний компонент.

Статья посвящена проблемам изучения фразеологизмов с гастрономическим компонентом в национальных вариантах испанского языка. В фразеологизмах наибольшей степени проявляется национальная специфика языка, они составляют нагляднейшую часть его лексики, а особенно если речь идет о фразеологизмах с гастрономическим компонентом, которые лучше всего демонстрируют свою неразрывную связь с культурой отдельного народа. Коллективная память и национальная фразеология вбирают в себя и сохраняют социокультурные понятия и ассоциации, связанные с названиями продуктов и блюд национальной кухни, которая формировалась в течение многих веков. Фразеологизмы с гастрономическим компонентом были выделены методом сплошного отбора из фразеологических и толковых словарей испанского языка и периодических испаноязычных изданий.

Ключевые слова: языковая картина мира, фразеологизм, гастрономический компонент, национальный вариант, лингвокультурный компонент.

The article is devoted to the study of phraseology with gastronomic component in the national version of Spanish language. There is a national specific of the language especially in the phraseology. Phraseological idioms form an important corpus of the lexicon, especially it concerns the phraseological idioms with gastronomic component which in the best way demonstrate their inseparable link with the culture of a particular nation. Collective memory and national phraseology absorb and keep sociocultural concepts and associations related to the names of products and dishes of national cuisine, which has been forming for many centuries. Idioms with gastronomic component were identified by the method of solid selection from phraseological dictionaries of Spanish language and from Spanish periodical publications.

Key words: linguistic model of the world, phraseological idiom, gastronomic component, national version, linguistic and cultural component.

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю вивчення національних особливостей фразеологізмів із гастрономічним

© Дворнікова А. Р., Лісняк С. П.

компонентом в сучасних варіантах іспанської мови, які становлять значну частину фразеологічного фонду іспанської мови й активно використовуються в різних стилях сучасної мови, зокрема в художньому та публіцистичному. Важливим аспектом вивчення таких фразеологізмів є їх лінгвокультурний компонент.

Метою роботи є аналіз фразеологізмів із гастрономічним компонентом та їх функціонування на території іспаномовних країн. Також мета роботи передбачає аналіз взаємовпливу культури і мови, зважаючи на зміст та структуру фразеологічної одиниці (далі ФО).

Об'єктом дослідження є ФО з гастрономічним компонентом в національних варіантах іспанської мови.

Предметом дослідження було обрано лінгвокультурологічні особливості утворення та функціонування фразеологізмів із гастрономічним компонентом в іспанській мові.

Матеріалом дослідження стали фразеологізми із гастрономічним компонентом, виокремлені методом суцільної вибірки із фразеологічних та тлумачних словників іспанської мови та періодичних іспаномовних видань.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у ньому здійснюється спроба здійснити компонентний аналіз фразеологізмів кулінарної концептосфери іспаномовних країн, беручи до уваги культурно-історичні особливості кожного етносу, а також систематизувати та описати ФО із гастрономічним компонентом сучасної іспанської мови у лінгвокраїнознавчому аспекті, тобто на підставі екстралінгвістичних факторів, що дозволяють встановити семантику фразеологізмів та їхні національно-культурні конотації.

Однією з найважливіших ознак сучасної лінгвістики вважають функціонально-комунікативне і антропоконцетроване розуміння сутності та природи мови [3:14]. Проблему взаємозв'язку мови й культури, мови і народного світогляду досліджував німецький лінгвіст В. фон Гумбольдт, який ще на початку 19 ст. сформулював ідею про тісний зв'язок духовного світу народу і його мови: "Мова народу є його дух, а дух народу є його мова, і важко уявити собі щось більш тотожне" [1:46]. Саме фразеологічна підсистема мови найбільшою мірою відображає неповторний "дух народу", про який писав Гумбольдт.

Особливість місця фразеології у процесі виявлення в мові етнічної історично-культурної пам'яті визначається її чітко вираженим антропологічним характером, адже своєю специфічною номінацією фразеологічні одиниці здебільшого охоплюють ті фрагменти дійсності, які безпосередньо пов'язані з психічними процесами, діяльністю людини, її індивідуально-психологічними особливостями [2:12].

Серед національно-специфічних компонентів культури мові належить провідне місце, вона є одним з найвиразніших репрезентантів національної самобутності. Саме на фразеологічному рівні національно-культурні особливості мовної системи виявляються найбільш яскраво і своєрідно.

Вивчення іспанської фразеології та виведення класифікацій насамперед пов'язане з ім'ям іспанського лексикографа та літературного критика Хуліо Касареса. В своїй книзі "Вступ до сучасної лексикографії", він поділяє сполучення слів, відтворюваних в мовленні, на три основні типи: *locuciones, frases proverbiales, refranes*. Терміном *locución* Х. Касарес визначає стійке сполучення двох чи більше слів, що функціонують як певна частина мови, єдине і загальноприйняте значення якого не є сумою звичайних значень компонентів. *Frases proverbiales* займають зону з нестійкими кордонами, яка лежить між областю речень та сферою приказок. На відміну від провербіальних сполучень *refrán*, за визначенням Х. Касареса, це завершений і самостійний вислів, який в прямому чи алегоричному значенні, зазвичай у повчальній формі, виражає думку, результат досвіду, роздумів, настанов у вигляді судження, в якому поєднуються принаймні два поняття.

Інша сучасна іспанська дослідниця Глорія Корпас Пастор, яка читає курс лексикології та фразеології зокрема в Університеті Малаги, поділяє усі фразеологічні вирази на конструкції, які характеризуються відносно вільним внутрішнім зв'язком, та на ті, що з часом стали стійкими й незмінними, тобто цитати, ідіоматичні вирази, прислів'я [5]. Вона також пропонує свою класифікацію фразеологізмів (*colocaciones*), на яку ми будемо спиратися у другому розділі даної роботи:

a) sustantivo (sujeto) + verbo: *con su pan se lo coma* – "хай розв'язує цю проблему самотужки";

b) verbo + sustantivo (objeto): *andar* [*estar*] *como pan que no se vende* – "відчувати себе не у своїй тарілці";

c) adjetivo + sustantivo: *bueno como el pan* – "гарний, як сонце" (варіантів перекладу безліч);

d) sustantivo + preposición + sustantivo: *pan de Dios* – "Божа іскра; гарна людина".

Російська дослідниця-лінгвіст В. М. Телія пише про те, що зв'язок між мовою і культурою реалізується через культурну конотацію, яка виникає як результат інтерпретації асоціативно-образної основи фразеологізму внаслідок його співвіднесення з культурно-національними стереотипами, що відображають специфіку менталітету нації [4:114]. Саме ФО нібито нав'язують носіям мови особливе бачення світу, в якому вони живуть. Наприклад, іспанські фразеологізми, що містять у своєму складі лексему *"pan"* або *"trigo"* вказують на добробут людини або ж бідність, тобто є ознакою її матеріального статку (*casa de poco trigo* – "бідна домівка"; *coger pan grande* – "урвати кусень"*;* загально національна ФО *ganarse el pan* – "заробляти собі на життя", або мексиканський варіант *ganarse los frijoles* або *no ganar bien para los frijoles,* де вживається інше слово, що притаманне саме цьому регіону, зважаючи на його кулінарні традиції). Також серед фразеологізмів із гастрономічним компонентом є багато тих, що містять у своєму складі такі слова, як *"olivas", "aceite", "queso", "vino", "uvas"* тощо, зокрема в країнах Середземномор'я, що є характерним кулінарним традиціям цього регіону та його географічно-кліматичних умов. Для таких країн деякі концепти їжі співпадають у їх мовних картинах світу: *la leche y el vino, hacen viejo al niño* (іспанський варіант) → *le vin est le lait des vieillards* (французький варіант); *con la ensalada, vino o nada* → *qui vin ne boit après salade est en danger d'être malade* [11].

Національна іспанська кухня – це поєднання величезної кількості різноманітних кулінарних шкіл. В кожному регіоні країни існують свої традиції та всі вони можуть значно відрізнятися одна від одної. Кухня Середземномор'я базується на пшениці, виноградній лозі та оливках, у поєднанні з рисом, овочами, сиром, м'ясом та рибою. Саме тому ми спостерігаємо найбільшу кількість фразеологізмів саме с такими лексемами, як *vino, queso, arroz, olivas, pan, carne.*

Проаналізувавши такі ФО, як, наприклад, *casa de poco* ***trigo*** – "бідна домівка" або ж *nunca por mucho* ***trigo*** *fue mal año* – "добра багато не буває", можна зробити висновок про те, якою важливою споконвіку для іспанського селянина була пшениця.

Хліб та вино у християнській культурі завжди вважалися ознакою матеріального добробуту та ідеалом щастя у язичників, бо саме ці продукти задовольняли базові бажання людини: фізична потреба у харчуванні – хліб, та вино для душевного задоволення. Саме тому можна знайти багато ФО, які мають у своєму складі ці два елементи харчування: *el vino por el color, el pan por el olor y todo por el sabor; quien tiene pan y vino, y se queja, es un pollino; con pan y vino se anda bien el camino*. ФО із лексемою *pan* зазвичай мають метафоризоване значення та найчастіше пов'язані із концептами багатства, добробуту, заможності та протилежного за значенням концепту бідності у прямому та метафоризованому значеннях. Так, серед фразеологізмів, де гастрономічний компонент *pan* вжито у прямому значенні можна назвати такі ФО:

- *estar / poner a pan y cebolla* – "сидіти на хлібі й цибулі, тобто не мати чого з'їсти";
- *estar / poner a pan y agua* – "сидіти на хлібі й воді / посадити на хліб і воду";
- *tan buen pan hacen aquí como en Francia* – "ми печемо такий же добрий хліб як і французи; тобто ми не гірші за них";

Інші ж ФО із компонентом *pan* будуть метафоризованими:

- *coger pan grande* – "зірвати куш";
- *comer el pan de uno* – "залежати від когось";
- *de pan buenas son tortas* – "слід бути радим тому, що маєш";
- *a pan y cuchillo / y manteles* – "на утриманні";
- *vender una cosa como pan caliente* – "швидко щось продати";
- *comer el pan negro* (de la emigración) – "відчути на собі усі негативні сторони чогось".

Слід також зазначити, що іспанці є досить релігійною нацією, тому для них хліб та вино також мають дуже важливе символічне значення: хліб символізує тіло Христа, а вино – його кров. Ми можемо побачити такі вірування у ФО, що відображає важливість духовного в людині: *no solo de pan vive hombre* – "не одним хлібом живе людина" [6].

Аналізуючи фразеологізм *ganarse el pan con el sudor de la frente,* варто зазначити, що з легкої руки періодичних видань та блогів у мережі Інтернет, він переживає часткової трансформації, змінюючи своє первинне значення, і ми маємо: *ganarse el pan sin el sudor de la frente.* Таке фразеологічне варіювання має місце через те, що ми живемо у новий час, і фізична праця кожного дня втрачає свої позиції. Сьогодні це вже не гарантія добробуту *працювати у поті чола:*

- *Por eso me quedo con la propuesta de Bertrand Russell que aparece en su libro "El elogio de la ociosidad": ¡4 horas de trabajo diarias! Ganar el pan sin el sudor de la frente [12].*

В іспанській пресі найбільш часто вживаним виразом є *al pan, pan y al vino, vino*, який, як ми бачимо, і містить лексеми *vino* та *pan*, про що вже зазначалося раніше. Він означає: "називати речі своїми іменами; говорити прямо та відкрито". Наприклад, у статтях про політику на сторінках газет ми читаємо: *El presidente del gobierno suele decir "al pan, pan y al vino, vino", queriendo mostrar su, como se ha visto y comprobado,muy cuestionable sinceridad [13]*; в статті на економічну тематику читаємо: *Lo que te sorprende es que Northwestern-Carlisle, que está bajo juramento, asegure que fueron los representantes de Banesto quienes se lo dijeron llamando, también, al pan, pan, y al vino, vino [10]*; огляд театральної постановки: *"Como su propio nombre indica, es la historia de los tiempos que corren. En ella se llama al pan, pan, y al vino, vino", dice Novo [11].*

Досить часто у періодичних виданнях залишають першу частину фразеологічного виразу та дописують другу згідно своїх інформативних та стилістичних намірів. Наприклад: *Al pan, pan y a Berlusconi, payaso. Así las gasta el líder de la oposición socialdemócrata alemana, Peer Steinbrück [9].*

Іншим важливим компонентом іспанської гастрономічної культури є звичайно її національний продукт – хамон (особливий вид в'яленого м'яса). Наявність хамона, як і вина та хліба, свідчила завжди про заможність господаря: *comer jamón* – "як сир у маслі купатися, жити розкошуючи"; а шляхом фразеологічного варіювання утворився ще один варіант ФО, що ми розглядали раніше: *con jamón y buen vino se anda el camino.*

Оливкова олія – це основа національної іспанської кухні. Недарма в Іспанії налічується так багато сортів оливок, про що ми

можемо судити навіть за кількістю лексичних одиниць на позначення їх різновидів. Королівська Іспанська Академія (RAE) приводить нам такий список [8]: - *aceituna de la reina* – оливка великого розміру та високої якості з Андалусії;

- *aceituna de verdeo* – зелена нестигла оливка;

- *aceituna dulzal* – різновид оливки округлої форми, яку споживають зеленою;

- *aceituna gordal* – сорт оливки великого розміру, яку збирають до моменту повного достигання.

Досить часто вживаним є фразеологізм *llegar a las aceitunas,* що означає "приїхати надто пізно", який виник ще у Золотому віці, адже в ті часи оливки подавали у якості десерту після основних страв. Існують також ФО із лексемою *olivo*:

- *tomar el olivo* – ушиватися, тікати. Цей вираз почали вживати на кориді, коли поряд з ареною були оливкові рощі, куди могли заховатися глядачі, відчуваючи для себе небезпеку від розлюченого бика. Отже, не лише плоди оливок шанувалися в іспанському суспільстві, а й власне самі оливкові дерева, які давали тінь у жаркий літній день та навіть могли захистити.

- *dar el olivo* – випроводжати, попрощатися. Даний фразеологізм походить від попереднього і виник вже в Аргентині. Мова у ньому йде про те відчуття, коли людину попросили піти, і нібито відправили до тієї оливкової рощі, що біля арени для кориди.

Серед приказок із компонентами *olivas, aceitunas, aceite, oliva* є досить багато т. зв. календарних паремій, тобто таких виразів, що у народній мудрості пов'язуються із певними природними явищами та погодними умовами, наприклад:

- *aguas por San Juan, quitan vino, aceite y pan;*

- *flor de olivo en Abril, aceite para el candil.*

Основу будь-якого національного варіанту іспанської мови складає загально іспанська мовна система, до якої залучаються національно марковані мовні одиниці, які і стають відмінною частиною національного варіанту [9]. Так, наприклад, для регіону Центральної Америки, а саме у Мексиці, Гватемалі та Гондурасі, є дуже популярним маїсовий напій *atole*, який у свій час готували ще ацтеки. Тому можна зустріти багато ФО саме з таким лексичним компонентом, зокрема дієслівні конструкції [12]:

- *pasar a tomar atole* – заходити на вогник (вислів використовується, коли запрошують у гості);

- *tener alguien atole en las venas / circularle/correrle a alguien atole por las venas* – бути флегматичним, байдужим;

- *tener sangre de atole* – повільно рухатися, не поспішати.

Наступним гастрономічним компонентом, який є притаманним саме латиноамериканському континенту є какао та шоколад, відповідно й ФО будуть з лексемами *cacao* та *chocolate.* Отже, серед таких ФО із лексемами *cacao* та *chocolate* є наступні:

- *no valer un cacao* – шеляга ламаного не коштувати;

- *no haber quienle haga cacao a uno* – не мати собі рівних (Венесуела);

- *darle cacao a uno* – завдавати шкоди, заважати (Колумбія);

- *coger cacao* – отримати шкоду (Домінаканська Республіка);

- *tener mucho cacao* – бути мужнім (Гватемала).

Можна зробити висновок, що какао-боби, як оливки, хліб та вино в Іспанії, в країнах Латинської Америки свідчили про матеріальні статки господаря, а у випадку *pedir cacao* цей божественний продукт означав крок до примирення і можливо саме такою була традиція у ті далекі часи.

Серед іменникових та прикметникових ФО можна виділити наступні дві:

- *gran cacao* – впливова людина (Венесуела);

- *ahí sí hay cacao* – першокласний.

Прислів'я та приказки, у складі яких є лексеми *cacao* та *chocolate* зустрічаються найчастіше:

- *ni chocolate recalentado, ni amistad reconcilada;*

- *dar a alguien una sopa de su propio chocolate.*

Наступна овочева культура, за яку ми вдячні індіанцям, – це картопля. *Patatas* в Іспанії в Латинській Америці мають назву *papas.*

- *decir papas* – складати рими; сперечатися;

- *echar papa* – їсти;

- *ser una papa* – бути недолугим, нездібним.

Якщо ми думаємо про мексиканську кухню, перше, що спадає на думку – це тако, тобто сендвіч із тортильї, згорнутий у вигляді конверта. Начинка може бути різноманітною, як власне і розмаїття ФО із лексемою *taco:*

- *darse taco* – вихвалятися, бундючитися;

- *de lengua se come un taco* – давати багато обіцянок та не виконувати їх.

Серед ФО із гастрономічним компонентом в країнах Латинської Америки дуже багато таких, що містять назви й інших національних страв, наприклад *mole. Mole* – це різновид мексиканського соусу, що готується на основі гострого перцю. Сьогодні *mole* вже називають будь-яку мексиканську страву, яка стала свого роду символом Мексики:

- *estar alguien en su mero mole* – повністю віддаватися своїй справі;

- *sacar(le) a alguien el mole / sacar el chocolate* – вдарити когось до крові;

У сучасній лінгвістиці користується популярністю тенденція розглядати мову як сукупність культурних кодів, якими оперує людська свідомість при зображенні та репрезентації мовної картини світу. Фразеологія у цьому сенсі є найбільш культуроносним шаром лексики, що фіксує культурний досвід різних етносів. Щоб продемонструвати попередню тезу, слід звернутися до т. зв. вигуків-фразеологізмів. Саме Руїс Гурілльо пропонує таку класифікацію, де вона спирається лише на те, що ФО може складатися лише з одного слова чи однієї синтагми, тобто фразеологізми-вигуки [12]. На відміну від просто вигуків, які також репрезентують емоційну сферу діяльності мовців, вигуки-фразеологізми можуть бути предметом етимологічного, семантичного та інших способів аналізу з метою з'ясування зв'язку між емоційною та предметно-поняттєвою сферами мовлення. Розглянемо такі ФО із гастрономічним компонентом, що характерні для країн Латинської Америки:

- *¡Mangos!* – вигук, що свідчить про незгоду щось зробити;

- *¡Arroz!* – вигук, який викрикують, коли щось вийшло належним чином. Рис потрапив до Латинської Америки після другої подорожі Колумба і одразу завоював там свою популярність. Рис асоціювали із матеріальними статками та добробутом, він був символом родючості, недарма існує традиція кидати рис під ноги молодятам на весіллі.

- *!Qué aguacates tan azules!* – Яке нахабство!

Для Іспанії ж будуть характерними вигуки з притаманними її території продуктами:

- *¡el pan de cada día!* – знову те ж саме!
- *¡y un jamón!* – бач чого захотів.

Отже, майже всі складові гастрономічної культури країни є етномаркованими та специфічними, можуть мати різні конотативні значення. І задля того, щоб зрозуміти внутрішню логіку ФО мало знати лексичне значення її складових, слід розуміти який культурний код та чи інша лексема представляє. Так, зокрема, усім відомий холодний іспанський суп гаспачо в Гондурасі може мати зовсім інше значення: *gazpacho* – "недоїдки, залишок".

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Михайло Петрович Кочерган. – [3-тє вид.]. – К. : ВЦ "Академія", 2008. – 464 с. 2. *Прадід Ю. Ф.* Проблеми фразеологічної ідеографії (на матеріалі української і російської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Юрій Федорович Прадід. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 7–19. 3. *Селіванова О. О.* Нариси з української фразеології: Психокогнітивний та етнокультурний аспекти / О. О. Селіванова. – К.–Черкаси : Брама, 2004. – 276 с. 4. *Телия В. Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1996. – 288 с. 5. *Pastor G.* Manual de fraseología española / Gloria Corpas Pastor. – Madrid : Editorial Gredos, 1996. – 337 p.

ДОВІДНИКИ

6. *Испанско-русский* фразеологический словарь / [сост. : Э. И. Левинтова, Е. М. Вольф, М. А. Мовшович, И. А. Будницкая ; под. ред. Э. И. Левинтовой]. – М. : Русский язык, 1985. – 1074 с. 7. *Cervantes Diccionario* Manual de la lengua española / F. Alvero. – La Habana : Instituto Cunano del Libro, Editorial, Pueblo y Educación, 2000. – 1050 p. 8. *Diccionario* de la lengua española / [19-a ed.]. – Madrid : Real Academia Española, 1970. – 2500 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *Chesnokova O.* Unidades fraseológicas con el componente "gastronómico" en español y ruso / Olga Chesnokova [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hispanismo.cervantes.es/documentos/chesnokova.pdf. 10. *Ekaizer E.* El País [Електронний ресурс] / Ernesto Ekaizer. – Режим доступу : http://elpais.com/diario/1994/08/19/economia/777247216_850215.html. 11. *Muñoz J. S.* Marina García Yelo. Estudio contrastivo de la cultura francesa y española a través de los referentes culturales de los refranes y las frases proverbiales [Електронний ресурс] / Julia Sevilla Muñoz. – Режим доступу : http://www.culturadelotro.us.es/actasehfi/pdf/4sevillaygarciayelo.pdf. 12. *Krohová Mgr. J.* Unidades fraseológicas con el componente gastronómicoen el español mexicano [Електронний ресурс] / Mgr. Jana Krohová. – 2012. – Режим доступу : http://is.muni.cz/th/178651/ff_m_b1/diplomka.pdf. 13. *Muñoz-Rojas R.* El País [Електронний ресурс] / Ritama Muñoz-Rojas. – Режим доступу : http://elpais.com/diario/1999/04/14/madrid/924089066_850215.html.

ДОНІЙ Т. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОЦІННА МОДЕЛЬ ХАРАКТЕРИСТИК ПЕРЕКЛАДУ ВІРШОВАНОГО ТЕКСТУ

У статті запропоновано структуровану модель, яка репрезентує аналіз характеристик перекладу віршованого тексту з англійської мови на українську і навпаки.
Ключові слова: поетичний переклад, методи перекладу, текст-оригінал, три- та дворівнева модель, зміст, форма, стиль.

В статье предлагается к рассмотрению структурированную модель, которая представляет анализ характеристик перевода поэтического текста с английского языка на украинский и наоборот.
Ключевые слова: поэтический перевод, методы перевода, текст-оригинал, трех- и двухуровневая модель, смысл, форма, стиль.

The article presents structured model which represents the analysis of characteristics of poetry translation: from English to Ukrainian and vise versa.
Key words: poetry translation, methods of translation, original text, three- and two-leveled model, sense, form, style.

У дослідженні запропоновано якісно-кількісну дескрипцію перекладів віршованих текстів. **Об'єктом** слугують віршовані тексти мов-оригіналів та їхні перекладні відповідники. **Предметом** дослідження є специфіка перекладу постмодерних поетичних текстів.

Мета дослідження – визначити ознаки кількісної характеристики параметризації результатів перекладу віршованого тексту за допомогою запропонованої нами моделі.

Актуальність полягає в тому, що процеси перекладу, описані сучасними науковцями в системі якісної характеристики, однак вони позбавлені характеристики кількісної. Відсутність кількісної дескрипції гальмує розвиток такого наукового напряму в перекладознавстві як аналіз поетичних творів.

Наукова новизна дослідження пов'язана з тим, що вперше запропоновано модель методологічного підходу для всебічного аналізу перекладів віршованих творів.

В основу запропонованої моделі покладено дві відправні точки: віршовані тексти англійською та українською мовами. Такі базові точки можуть бути двох типів: текст англійською мовою є

© Доній Т. М.

автентичним, а український є результатом перекладу; і навпаки, український оригінал і його англомовний відповідник. Ці точки посідають дві крайні позиції в нашій моделі, оскільки вони є або джерелом оригіналу, або результатом перекладацької трансформації. Два полюси, хоча і є базовими, відправними пунктами, знаходяться у складному поліаспектному зв'язку. Поліаспектність нашої моделі складається з трьох основних елементів: аспект змісту, аспект стилю та аспект форми.

На мал. 1 наведено структуровану модель, яка репрезентує не лише поліаспеткність дослідження, але й двовекторність досліджуваного перекладу: з англійської мови на українську і навпаки. Поєднання поліаспектності та двовекторності надає нашому дослідженню достеменності, дає можливість уникнути під час аналізу зайвої суб'єктивності тлумачення. Двовектроність полягає в тому, що фаза перекладу має два напрямки в залежності від того, текст якою мовою береться як джерело для цільового перекладу. Фактично під фазами мається на увазі цільова аудиторія.

Для налізу перекладів було обрано класифікацію методів перекладу Пітера Н'юмарка.

Пітер Н'юмарк викладає цю проблему у вигляді діаграми, що наведена нижче.

Наголоси мови джерела	Наголоси мови перекладу
Переклад слово-в-слово	Адаптація
Буквальний переклад	вільний переклад
Точний переклад	ідіоматичний переклад
Семантичний переклад	комунікативний переклад

Тепер розглянемо безпосередньо ці методи.

1. Переклад слово-в-слово. При такому методі текст перекладу слідує відразу за текстом мовою джерела, зберігається порядок слів тексту джерела, слова перекладаються буквально. Головне використання такого методу полягає в механічному розумінні тексту.

2. Буквальний переклад. Граматичні структури перекладаються найближчими структурами мови перекладу, слова знову ж таки перекладаються буквально, відірвано від контексту. Мета така ж, як і при методі перекладу слово-в-слово.

3. Точний переклад. Цей метод намагається найбільш точно передати контекстуальне значення, використовуючи граматичні структури, притаманні мові перекладу. Він передає культурне навантаження слів, але зберігає граматичні та лексичні відмінності від норми мови джерела в перекладі. Використовуючи такий метод, перекладач намагається бути найточнішим і реалізувати текст у мові перекладу.

4. Семантичний переклад. Цей метод відрізняється від попереднього в лексичному підході, але не незначною мірою. При перекладі слів із певним культурним навантаженням відсутня гра слів, мові перекладу притаманні повтори, які передаються нейтральними відповідниками. Головна різниця між цими двома методами полягає в тому, що перший більш догматичний, а другий – більш гнучкий.

5. Адаптація. Це найвільніша форма. Вона використовується найчастіше для перекладу п'єс та поезії. Тема, герої, сюжет зазвичай зберігаються, але сама мова, її структура адаптуються до реалій мови перекладу.

6. Вільний переклад. Такий метод передбачає передачу основної теми без збереження форми або манери тексту джерела. Часто це просто парафраз із оригіналу, так званий "інтрамовний переклад". Але навряд чи його можна розглядати саме як переклад.

7. Ідіоматичний переклад. Він відтворює загальний зміст, що міститься в тексті, але спотворює нюанси мови джерела, використовуючи спрощення, ідіоми, які не існують у мові оригіналу.

8. Комунікативний переклад. При використанні цього методу розривається контекстуальне значення оригіналу таким чином, щоб зміст і мова були зрозуміли читачу мови перекладу.

Фактично всі зазначені нами 8 методів перекладу вкладаються у рамки збереження змісту, форми, стилю. Для диференціації всіх проблем, що постають при перекладі поетичного тексту, доречно застосувати трирівневу модель перекладу, яка враховує необхідність збереження всіх трьох рівнів: рівня змісту, рівня форми, рівня стилю.

У тому випадку, коли модель репрезентована всіма трьома рівнями, мова йде про **триплетний варіант** збереження первинного

твору. За наявності лише двох рівнів (які можуть бути репрезентовані тріадою варіативних сполучень рівнів змісту і форми, змісту і стилю, форми і стилю) має місце **дублетний варіант** збереження первинного твору. **Синглетний варіант** збереження твору реалізується за умови репрезентації лише одного рівня (який може варіюватися в межах трьох базових рівнів).

Така диференціація дозволяє підходити до функціонального опису всіх восьми методів перекладу зважено, інтегровано, врахувати всі чинники, які формують кожний із методів перекладу. Це також робить можливим виявлення зв'язків між окремими методами, дозволяє ідентифікувати методи-антогоністи, які знаходяться на протилежних полюсах складного концептуального каркаса. Побудова ланцюгової схеми між цими полюсами-антогоністами дозволяє виявити функціональне розташування кожного окремого методу перекладу на шкалі полярної схеми.

Необхідно також враховувати, що ступінь збереження змісту, форми і стилю можуть варіюватися незалежно від параметра максимального збереження до мінімального. Відсутність збереження (фактичне руйнування змісту, форми або стилю) свідчить про руйнацію відповідного рівня. Тому коливання параметрів збереження у межах **Max – min** вносить відповідну ускладненість у структуру трирівневої моделі. Це може свідчити про певну відносність кожного з рівнів, оскільки абсолютна тотожність у перекладі віршів, які належать до східнослов'янської та західногерманської підгруп, виглядає досить сумнівною і проблематичною.

У межах коливання параметрів кожного з виокремлених рівнів (керуючись показниками від **max** до **min)** можна розширити варіанти трирівневої моделі перекладу: усі три рівні мають або **max** або **min** характер зображення параметрів. Ці два полюси обмежують кордони трирівневої моделі перекладу. А в межах цих кордонів можуть функціонувати три варіанти трирівневої моделі, коли лише один з рівнів досягає свого **min** значення параметризації. Відповідно до цього трирівнева модель перекладу в межах **max – min** параметризації може бути репрезентована п'ятьма підваріантами. Але можливі й такі випадки, коли два параметри досягають свого **min** значення, це розширює кількість підваріантів у моделі до

восьми, що в певному розумінні відповідає восьми зазначеним нами методам перекладу.

Графічне унаочнення ідентифікації варіантів трирівневої моделі перекладу надає можливість визначати рівень параметризації з огляду на природу складників цієї моделі. Табл.1 демонструє опис моделі відповідно до наявності складників-рівнів (які можна визначити як первинні або базові чинники).

Таблиця 1

Репрезентація трирівневої моделі перекладу з огляду на наявність інших складових

Рівень перекладу	Триплетний варіант	Дублетні варіанти			Сингле тні варіанти			
		1	2	3	1	2	3	
Змісту	+							
Форми	+							
Стилю	+							
№ варіанта	1							

+ - наявність відповідного рівня перекладу;
- - відсутність відповідного рівня перекладу

Табл. 2 демонструє триплетні підваріанти трирівневої моделі з огляду на **max** або **min** рівень параметризації відповідних рівнів.

Таблиця 2

Репрезентація підваріантів трирівневої моделі перекладу з огляду на *max / min* збереження параметрів відповідника

Триплетні підваріанти	Max → Min							
Рівень перекладу								
Змісту	Max	Max	Min	Min	Max	Max	Min	Min
Форми	Max	Min	Max	Min	Max	Min	Max	Min
Стилю	Max	Min	Min	Max	Min	max	Max	Min
№ варіанта	1	2	3	4	5	6	7	8

Порівняння даних двох таблиць наштовхує на думку, що вісім ідентифікованих методів перекладу є результатом складної взаємодії варіантів і підваріантів трирівневої моделі перекладу віршованих творів. Безумовно, обмеження труднощів перекладу в жорстких рамках моделей є спробою упорядкувати процес перекладу. Однак при цьому необхідно також зазначити, що формальний опис творчого процесу, яким, власне, і є поетичний переклад, – це лише спроба аналізу результатів перекладацького процесу. Якщо творча діяльність і може укладатися у формальні рамки, то лише на певному рівні, над яким надбудовується каркас творчо-мисленнєвої діяльності, що ґрунтується на чутливості, естетичних уподобаннях, перекладацькому та письменницькому таланті й натхненні.

Коментуючи ці методи, варто зазначити, що тільки два з них відповідають цілям перекладу, насамперед точності та економічності – це семантичний та комунікативний методи. Сема*нтичний тяжіє до економічності більше, ніж комунікативний. Загалом семантичний метод перекладу твориться на лінгвістичному рівні автора, а комунікативний на лінгвістичному рівні читачів. Семантичний переклад індивідуальний, він наслідує думки автора, передає нюанси значень, прагматику тексту. Комунікативний переклад – соціальний, написаний в загальномовному стилі. Він концентрується на інформації, яку несе текст, перекладач намагається зробити його простим, зрозумілим і коротким,. Загальна мета семантичного перекладу – передати написане, а комунікативного – пояснити.

Для розгляду пропонуємо аналіз перекладу Олени Дженнінгс вірша Галини Крук. Аналіз проводитимемо за аспектами, зазначеними вище: зміст, форма, стиль.

Голомозий сусідський хлопчак із дитинства твого так і не виріс, незважаючи на час, що несе нас все далі і далі від тих берегів. Його голова, стрижена на літо	The bald neighbour boy from your childhood never grew up, not heeding time that carries us farther and farther from familiar shores. His soft chestnut curls, shaved

довоєнною машинкою, не вкрилася знову м'якими каштановими кучерями. Ні, він не втопився, поблизу ж не було глибокої ріки, хіба що час, який мляво тече, підмиваючи береги. Його мати, забувшись, виходила на поріг кликати його із веселих хлоп'ячих забав, з яких так важко вчасно повернутися додому, – і він не повертався Навіть уночі. Навіть узимку. Навіть коли ти зовсім виросла і помітила раптом, що твій син називається так само ...	for the summer with a pre-war razor, never grew back. No, he did not drown, there wasn't a deep river close by with the exception of the languid flow of time, eroding the shores. His mother, forgetting, often went out onto the porch to call him from his carefree children's games from which it was so hard to return home on time – and he didn't come back. Even at night. Even in the winter. Even when you were all grown up and suddenly realized that you gave your son the same name … Translation by Olena Jennings (2005)

У перекладі, який також є тонічним віршем, наявні три сильних смислових акценти у кожному рядку, кількість складів поміж цими акцентами може бути різною. Саме це дало можливість зберегти сильні смислові акценти на своїх місцях. Тому в цьому випадку, особливо при прочитанні вголос, можливим стає збереження їх практично на тих самих місцях, що й в оригіналі. Параметр стилю було збережено і відтворено в перекладному тексті.

Графічно вірш розмежовано на синтагми, щоб позначити необхідні паузи і перепади інтонації. Структура вірша була збережена і в англійському варіанті. Таким чином, авторові вдалося майже повністю відтворити форму поезії-оригіналу.

Римування у вірші відсутнє, що значно полегшує процес перекладу. Функцію рими часом перебирають на себе синтаксичні повтори, що було відповідно відтворено і в перекладі *(навіть уночі, навіть узимку, навіть коли ти ...* – even at night, even in the winter, even when you*)*. У змістовому плані вірш має параболічну структуру – теза, подана в першому рядку, підкріплюється через серію заперечень (*не виріс, не втопився, не було, не повертався* – усі, за винятком останнього, вони у формі виду минулого часу), а потім своєрідно заперечується, виходить на новий виток смислової спіралі в кінцевому твердженні *"син називається так само",* де дієслово спеціально вжито в теперішньому часі для того, аби посилити ефект думки, що ніщо не зникає безслідно. У перекладі така структура порушена – серія заперечень зберігається (*never grew up, never grew back, he did not drown, he didn't come back*), але кінцеве твердження передається формою минулого часу, а не теперішнього, як в оригіналі (*that you gave your son the same name)*. Такого ефекту можна було б досягти, розбивши останнє речення на два простих для того, щоб уникнути порушення граматичної структури англійського речення і вжити в останньому рядку форму теперішнього часу в активній або пасивній формі. Це допомогло б зберегти ефект, задуманий автором. Окрім того, є зауваження і щодо вибору лексичних одиниць. На наш погляд, перекладач дає занадто нейтральні варіанти українських розмовних слів – *із веселих хлоп'ячих забав – carefree children's games* (наш варіант – laddish staff), *Його голова, стрижена на літо довоєнною машинкою, не вкрилася знову м'якими каштановими кучерями – His soft chestnut curls, shaved for the summer with a pre-war razor, never grew back* (ми пропонуємо зберегти пасивну форму), що емоційно спрощує вірш за рахунок не дуже вдало підібраної лексики. Отже, зміст вдалося відтворити не в повному обсязі.

Але в цілому обраний варіант буквального перекладу в цьому випадку має більше переваг, аніж недоліків. За винятком декількох моментів, авторський стиль та форму вірша вдалося зберегти досить повно, зміст було передано в загальному контексті.

Таким чином, таблиця має такий вигляд:

Рівень перекладу	Триплетний варіант
Змісту	*+(Min) =(Med)*
Форми	**+ (Max)**
Стилю	**+ (Max)**

Домінування в перекладі переваг над недоліками може бути представлене у вигляді подвійної параметризації, яка визначає не лише наявність / відсутність у перекладі певних ознак, але й демонструє рівень збереженості цих ознак. У подальших розвідках доречно буде ввести параметр + *(Med)*, який відповідає проміжній позиції у шкалі (Min) – (Max).

Мал. 1

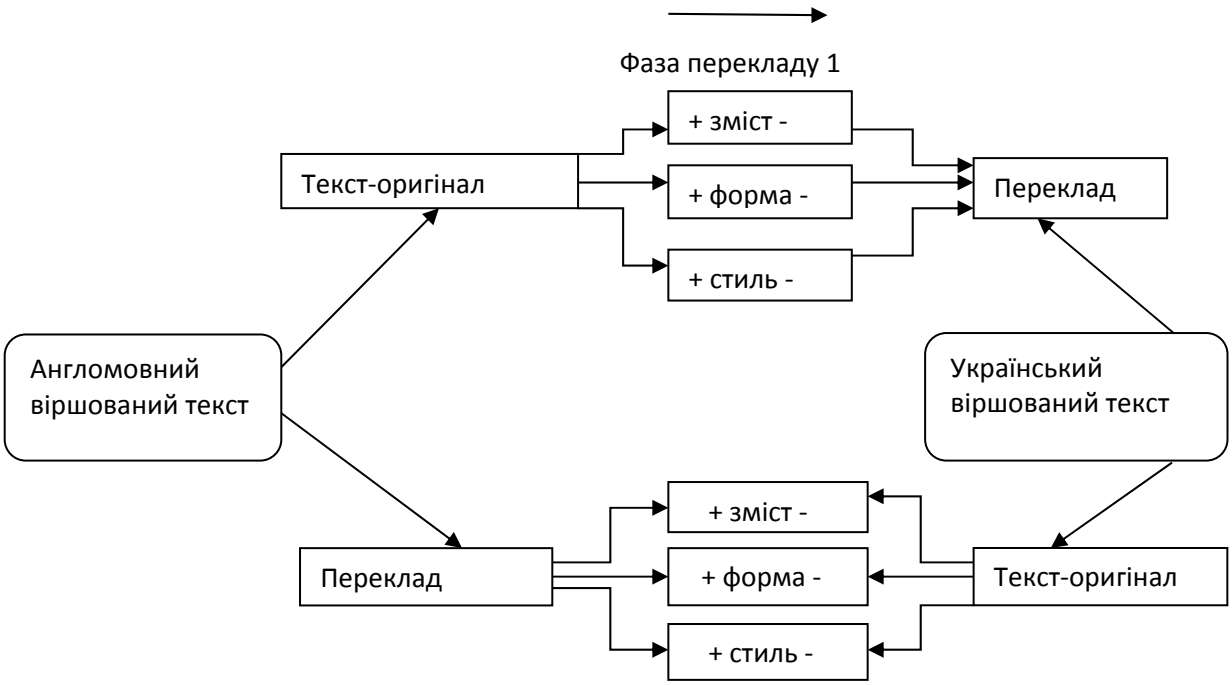

ЛІТЕРАТУРА

1. *Коломієць Л.* Тенденції розвитку поетичного перекладу / Лада Коломієць // Вісник Сумського державного університету. – Серія : “Філологічні науки”. – Суми : Вид-во Сумськ. держ. ун-ту, 2006. – Т. 1. – С. 162–168. 2. *Newmark P.* A textbook of Translation / Peter Newmark. – N. Y.–L.–Toronto–Sydney–Tokyo : Pretence Hall International (UK) Ltd., 1988a. – 47 p.
3. http://www.halynakruk.net/index.php.
4. http://www.translationdirectory.com/article2364.php
5. http://www.translationdirectory.com/article2085.php
6. http://asitoughttobe.com/2009/09/21/the-art-of-failure-poetry-in-translation/

© Доній Т. М.

ELENA DEL POZO INFANTE
Universidad Nacional de Kiev Taras Shevchenko

EL CONCEPTO DE INTERCULTURALIDAD EN EL AULA

У статті проаналізовано роль інтеркультури в навчанні іспанській мові як іноземної.
Ключові слова: інтеркультура, мовлення, втручання, іспанська мова, іноземна мова.

В статье анализируется роль интеркультури в обучении испанского языка как иностранного.
Ключевые слова: интеркультура, вмешательство, испанский язык, иностранный язык.

The article analyses the role of interculture in the class of the Spanish as a second language.
Key words: interculture, classroom, interference, Spanish language, second language.

Objetivo. Analizar el papel que juega la intercultura en el aula con el objetivo de evitar posibles errores gramaticales referidos al pasado.

Actualidad. El concepto de interculturalidad nos remite a la idea de diversidad cultural, al reconocimiento de que vivimos en sociedades cada vez más complejas donde es necesario posibilitar el encuentro entre culturas. Ahora bien, el discurso de la interculturalidad no puede construirse desconectado del contexto social e ideológico de la propia diversidad cultural, desligado del análisis de cómo se producen las relaciones entre distintos grupos sociales y culturales u ocultando las estructuras políticas y económicas que las condicionan.

La interculturalidad requiere análisis rigurosos que favorezcan la compresión de los conflictos que necesariamente surgen en este contexto (riesgo de asimilación, de pérdida de identidad cultural, de marginación social...) y que aporten elementos para definir políticas críticas capaces de enfrentar lo que constituyen los auténticos obstáculos en este camino: la injusticia y la desigualdad.

En la enseñanza del español como lengua extranjera el estudio de la competencia cultural es relativamente nuevo. Sin embargo, es algo ampliamente estudiado en otras lenguas como pueden ser el inglés o el francés. Especialmente a partir de la segunda guerra mundial y más concretamente en los años ochenta y noventa con autores como M. de Grève, F. Van Passel, Gimeno Menéndez, etc. Los estudios sobre

© ***Elena del Pozo Infante***

interculturalidad y su integración en la enseñanza de la lengua de forma didáctica empezaron a plantearse en los años ochenta y se dieron a conocer a la opinión pública a través de diferentes ponencias en congresos específicos de español como lengua extranjera, revistas especializadas como *Cable*, *Cuadernos Cervantes*, *Frecuencia L*, y actas de jornadas.

A raíz de la influencia que disciplinas como la pragmática, la sociolingüística, la etnolingüística y otras han ejercido en la didáctica de la lengua, ha ido evolucionando y tomando cuerpo el concepto de la adquisición de la competencia cultural paralelo al de la competencia lingüística. Hasta los años 30-40 lo que se entendía por conocimientos culturales eran el dominio de la geografía, la historia, el arte, la literatura, etc. Sin embargo, un nuevo modelo de enseñanza empieza a despuntar en estos años; se trata del audiolingüismo, modelo que triunfará en los años venideros. Dicha teoría aporta una descripción más rigurosa de las estructuras gramaticales (véase H. H. Stern: 1983) y una teoría del aprendizaje a través de una práctica repetitiva de las estructuras de la lengua. Todo ello acompañado de la puesta en marcha de mecanismos inconscientes de analogía y generalización, que tenían como fin el uso automático y correcto de la lengua que se pretendía aprender.

En los años 50–60 empezaron a hacerse diversas investigaciones acerca de los comportamientos humanos, sus costumbres, sus ritos, sus gestos. Fue entonces cuando empezaron a acuñarse diferentes términos para poder distinguir la cultura de la que se hablaba hasta entonces, de la nueva cultura. Surgieron términos nuevos como “cultura con K y “cultura con mayúsculas” L. Miquel y N.Sans dan buena cuenta de ello en su artículo publicado en la revista Cable nº 9. Y con ellos apareció la necesidad de incorporar estos nuevos temas de “cultura” a la didáctica de la lengua, de ponerlos en práctica y enseñarlos en la clase de L2. A principios de la década de los setenta el modelo de aprendizaje de L2 había sido ampliamente criticado, pero la recomposición de la situación y la innovación metodológica surgieron paradójicamente basadas en un concepto que se formuló como crítica a la definición de “competencia lingüística” tal como había sido descrita por Chomsky: el concepto de competencia comunicativa.

En los años siguientes (80–90) se produjo una explosión, no sólo del componente cultural propio de la lengua de estudio, sino también de

aquellos elementos culturales que posee el aprendiente y que se han de tener en cuenta a la hora de estudiar una segunda lengua. Ello dio como resultado una nueva disciplina llamada interculturalidad. Esta disciplina se encuentra dentro de las premisas señaladas por los llamados "método comunicativos" que comenzaron su andadura en estos años.

Actualmente se sabe que el aprendizaje más efectivo, el que perdura, pasa por el conocimiento previo de la intencionalidad del emisor, del momento, de los fines, del tratamiento dado al tema. También se conoce que el alumno percibe mejor las cosas si éstas están situadas en un acto de habla concreto, las asimila de una manera más natural, no artificial, como ocurriría en el caso de tener que forzar la situación. Las situaciones presentadas corresponden a la vida real, no son situaciones imaginarias. Los métodos audiovisuales, cassettes, videos, transparencias, etc. han acercado más la realidad al aprendiente y éste diferencia mejor lo que ve y por consiguiente lo aprende más rápido.

Objeto

¿No es importante saber saludar de igual forma con dos besos que dando la mano y después retrocediendo un paso atrás, o rechazar una invitación varias veces para al final aceptarla con la misma naturalidad que en otras circunstancias aceptarla a la primera?. Pues bien, esto es lo que entendemos por aprendizaje de la competencia intercultural: saber cómo, cuándo, dónde, por qué y para qué nos vemos en la necesidad de decir o hacer tal cosa aunque no entre dentro de nuestros patrones.

A continuación vamos a analizar la importancia de la intercultura para la adquisición de los pasados de indicativo.

Como todo profesor de ELE para alumnos de lengua materna ucraniana sabe, que el aprendizaje de los diferentes tiempos de pasado no es un camino fácil de seguir, aunque aparentemente no presente graves problemas de adquisición. Existen muchísimos y variados métodos y materiales complementarios que explican su uso y aplicación, pero, a pesar de ello, normalmente los alumnos continúan teniendo algunos problemas de adquisición que dan lugar a errores transitorios y fosilizables, como por ejemplo:

(a) Hace un año *estaba* por dos semanas en Barcelona*.

(b) Mi padre *trabajaba* mucho tiempo en Argentina*.

(c) Cuando *iba* a casa, los demás ya no estaban*.

(d) En 2005 *fui* a Cuba. ¡*Estaba* un viaje muy bonito!*

(e) *Veía* la película de X y me *gustaba* muy bien*.

(f) Mientras mis vacaciones *llamaba* muchas veces por teléfono*.

(g) Nos fuimos porque no *tuvimos* dinero*.

Lo primero que observamos es que los alumnos no han interiorizado muy bien las reglas de aplicación de los tiempos de imperfecto, indefinido y perfecto compuesto, porque no las emplean de forma adecuada. Además de ello, se ve que, en algunos casos, la lengua materna es la responsable del error (por transferencia) y, en otros, el error parece más bien originado por una hipergeneralización de las normas aprendidas.

Si tomamos los ejemplos (a), (b), (c), (d), (e) y (f), lo que se puede concluir es que el alumno ha aprendido eso de "usamos el imperfecto para hacer descripciones en el pasado y para acciones durativas, que son habituales o que se repiten en el pasado" y lo ha extendido a todos los casos en los que semánticamente es así.

Evidentemente, desde el punto de vista de la significación, las "tres semanas" de a frase (a), el "mucho tiempo" de la frase (b), el "mientras mis vacaciones" de la frase (f), expresan, todos ellos y sin excepción, una duración en el pasado. Por lo tanto, es normal que el alumno haya optado por el imperfecto. Algo similar ha sucedido con las frases (c) y (e) en la que el alumno se ha dejado arrastrar por la duración de la acción expresada (ver una película dura un tiempo e ir a casa también). La frase (d), en cambio, es una clara muestra de uso erróneo de imperfecto por seguir la regla de la "descripción en el pasado". El caso de (g) responde a un uso inadecuado de indefinido que parece justificarse porque el alumno ha aplicado la regla para el indefinido que dice que "para las acciones puntuales en el pasado se emplea el indefinido". Esa regla es la que ha empleado el alumno, aunque sin éxito.

Así pues, los errores producidos parecen explicarse por una "presentación incompleta o falsa de reglas" (Graciela Vázquez, 1991: 161), lo cual, podemos prevenir si, en lugar de darle al alumno un listado de reglas, casos o "palabras claves" que exigen el uso de uno u otro tiempo le ofrecemos la posibilidad de contemplar la lengua como símbolo de expresión de lo que el hablante quiere *comunicar*.

Por lo tanto, errores como los de los seis primeros ejemplos se pueden evitar si le decimos que la *perspectiva* de un hablante nativo frente a esta frase va más allá de la regla aprendida en clase o en los libros: para el hablante, la prioridad es que esa acción está

concluida y tiene un principio y un fin temporal claramente delimitados que imposibilitan el uso de imperfecto. No se trata de invalidar reglas, de dar excepciones o de confundir al alumno, no; de lo que se trata es de ir sensibilizándolo con el concepto de "lo que el hablante quiere comunicar en cada momento". Y esto no se enseña a través de la gramática, ni de ninguna regla.

Perspectivas

Como profesor de ELE no es poco frecuente notar que, en muchas ocasiones, hay una gran distancia entre el conocimiento gramatical que poseen nuestros alumnos y su falta de competencia comunicativa en la misma lengua extranjera.

Con el fin de subsanar esta falta de habilidad comunicativa, nace nuestra propuesta de integración de contenidos culturales y lingüísticos en la clase de ELE, porque, como dice Aarón Garrido Ruiz de los Paños (2002: 27), "la gramática es fundamental para la adquisición de una lengua extranjera (…) y cuando hablamos lo hacemos produciendo estructuras gramaticales, pero estas estructuras no sirven para comunicar significados". Lo que necesitamos para comunicarnos de forma efectiva es el conocimiento extralingüístico de cada situación de habla que los nativos de una lengua poseen, pero que el estudiante de esa lengua no suele compartir con ellos porque lo desconoce o simplemente no lo ha aprendido.

Nuestra tarea como profesores es, pues, no sólo que nuestro alumno adquiera la competencia lingüística necesaria, sino también acercarle los elementos necesarios para que adquiera las otras competencias (social, cultural, discursiva y estratégica) de forma paralela.

BIBLIOGRAFÍA

1. *De Gréve M.* Lingüística y enseñanza de lenguas extranjeras / M. De Gréve, F. Van Passel. – Madrid : Fragua, 1971. 2. *Gimeno Menéndez F.* Sociolingüística y enseñanza de la lengua / F. Gimeno Menéndez // Lingüística española actual. – XV. – 1997. 3. *Stern H. H.* Fundamental Concepts of Lenguage Teaching / H. H. Stern. – [2-nd ed.]. – Oxford : University Press, 1983. 4. *Miquel L.* El componente cultural: un ingrediente más de la clases de lengua / L. Miquel, N. Sans // Cable. – Nº9. – abril, 1992. 5. *Chomsky N.* El programa minimalista / N. Chomsky. – Madrid : Alianza, 1999. 6. *Vázquez G.* Análisis de errores y aprendizaje de español / lengua extranjera / G. Vázquez . – Frankfurt am Main : Peter Lang, 1991. – P. 161. 7. *Garrido Ruiz de los Paños A.* El componente cultural en el aprendizaje de E/LE / A. Garrido Ruiz de los Paños // AA.VV. Interculturalidad. – 2002. – P. 27.

© *Elena del Pozo Infante*

ЗАХАРЧЕНКО Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЯДЕРНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ *KAMPF* (БОРОТЬБА) У ПОЛЕМІЧНОМУ ТРАКТАТІ МАРТІНА ЛЮТЕРА

У статті представлено результати дослідження концепту KAMPF у полемічному трактаті М. Лютера: визначено лексику, яка об'єктивує ядро концепту та зону, що примикає до нього, зазначено ситуативні контексти, у межах яких виявляє себе даний концепт.
Ключові слова: Мартін Лютер, полемічний трактат, концепт, ядерний компонент.

В статье представлены результаты исследования концепта KAMPF в полемическом трактате М. Лютера: определена лексика, которая объективирует ядро и приядерную зону концепта, определены ситуативные контексты, в рамках которых проявляет себя данный концепт.
Ключевые слова: Мартин Лютер, полемический трактат, концепт, ядерный компонент.

The article presents the study results of the concept STRUGGLE in the polemic treatise of M. Luther: identified is the vocabulary that objectifies the core and the near-core field of the concept, situational contexts in the frames of which this concept reveals itself are also specified.
Keywords: Martin Luther, polemic treatise, core component.

Об'єктом дослідження у статті є концепт KAMPF у полемічному трактаті М. Лютера; **предметом** – ядерний компонент цього концепту. **Матеріалом** дослідження слугують два трактати: "*Wider das Bapstum vom Teufel gestiff*" [4]; ("Проти римського Папства, що засноване дияволом") та "Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche" ("Про вавилонське полонення церкви") [5].

Актуальність статті зумовлено особистістю М. Лютера як провідника ідей Реформації у Німеччині та потребою дослідити художні особливості мови М. Лютера у полемічному трактаті. **Новизна** матеріалу полягає у дослідженні лексико-семантичного та лексико-стилістичного потенціалу мови полемічного трактату М. Лютера. **Завданням** роботи є виявлення, систематизація та інтерпретація лексики, яка об'єктивує ядро концепту та зону, що примикає до нього. Вирішення завдання сприятиме визначенню особливості мови полемічного трактату М. Лютера та поглибленню знань про нього як майстра ведення гострої та безкомпромісної полеміки.

У лінгвістичному аспекті **боротьба** М. Лютера за визволення Німеччини знаходить вираження завдяки лексики та формату її застосування. У межах семантико-стилістичної та комунікативно-

© Захарченко Н. В.

прагматичної інтерпретації конкретної низки лексичних одиниць створюється фундамент для концептуалізації поняттєвої сфери "боротьба". Як наслідок **боротьба** М. Лютера за державну та духовну незалежність Німеччини знаходить ознаки **лінгво-соціально-політичного концепту**.

Назва *"лінгво-соціально-політичний концепт"* відбиває, насамперед, сферу функціонування концепту та засоби його об'єктивації. Сфера застосування, у свою чергу, передбачає вибір автором відповідної лексики, яка за своїм денотативним значенням і конотаціями надає йому можливість формувати свою (і чужу) думку у конкретному лексико-прагматичному полі.

"Соціально-політичний" чинник – визначає складову, яка характеризує концепт як важливу одиницю національної культури. Мовна картина соціально-політичного світу створюється ментальними одиницями, переважна більшість яких зафіксована в мові за допомогою слів, простих словосполучень, фразеологізмів тощо. Ці одиниці формують у людині певне бачення світу, у тому числі – у плані оцінки та категоризації картин дійсності.

Одним із методів концептуального аналізу є вивчення концепту через лексико-семантичний апарат, на який він спирається (див., наприклад, статті З. Д. Попової і Й. А. Стерніна, С. Г. Воркачьова, В. І. Карасика, Г. Г. Слишкіна, М. В. Піменової у книзі "Антологія концептів" [1]. Структура концепту складається з ***ядра*** та інтерпретаційного ***поля***, у якому виокремлюють ближню та дальню периферію. Ядро концепту є його базовим шаром та сукупністю когнітивних шарів і когнітивних сегментів з ознаками, що їх формують. На периферії виявляють себе ситуативно-текстові ознаки концепту, які доповнюють його змістову характеристику, відображаючи *процес* та *результат* пізнання світу (*когніцію*) [3:58–60; 60–65].

Процес визначення змісту концепту передбачає: 1) врахування складових ситуації, до якої належить концепт, 2) встановлення місця концепту в мовній картині світу й мовній свідомості нації через звернення до енциклопедичних та лінгвістичних словників (ядро), 3) з'ясування етимології слова однойменного концепту, врахування її особливостей; 4) залучення до аналізу різних контекстів – історичних, наукових, філософських, поетичних; 5) поєднання контекстуальної

© Захарченко Н. В.

інформації, змісту асоціативних зв'язків і даних ядра ключової лексеми [2:45].

Дослідження лексичного змісту концепту KAMPF у полемічному трактаті М. Лютера первісно орієнтовано на лексикографічні дефініції однойменного слова (поняття). Вони зазначають, що деякі слова безпосередньо пов'язані із поняттям *Kampf*, зв'язок інших з досліджуваним поняттям – доводиться шляхом інтерпретації їхньої лексичної семантики у відповідних тлумачних словниках [6; 7]. Обов'язковим компонентом визначення сутності концепту (центра та периферії) є врахування конкретної ситуації, в який він діє, та даних загального контексту, з яким він співвідноситься.

Ядро концепту KAMPF формують такі лексичні одиниці, під час тлумачення (інтерпретації) яких можна спостерігати чіткий зв'язок із вихідним поняттям Kampf. Словник *Gerhard Wahrig Deutsches Wörterbuch* трактує слово Kampf як: 1) *суперечка*, *спір* (***Streit*** / ***Auseinandersetzung***); 2) *битва*, *бій* (***Schlacht***); 3) *справа*, *процес* у суді (**Sache**, **Prozeß**) [7:2019].

Слово *Kampf* подано у Словнику також у сполученні із дієсловами, прикметниками, а також у складі виразів, у тому числі усталених: *blutiger*, *erbetterter*, *harter*, *heißer*, *wilder* <u>*Kampf*</u>; <u>*Kampf*</u> *auf Leben und Tod*; <u>*Kampf*</u> *bis aufs Messer*; <u>*Kampf*</u> *mit dem Tode*; <u>*der Kampf*</u> ***um*** *die Macht*; <u>*der Kampf*</u> *ums_Dasein* [7:2019]. Семантику та конотацію слова подано через вирази: *einen Kampf führen*; *den Kampf aufnehmen*, *den Kampf aufgeben*, *der Kampf tobte*, а також дієслова *sich schlagen, sich verteidigen.* Такі вирази є стилістично значимими: у контексті вони надають слову *Kampf* і, відповідно, тексту підвищений ступінь виразності, що, у свою чергу, впливає на його ефективність.

Етимологія слова ***Kampf*** (9-е століття) бере початок від латинського слова *campus*, що означало – '*flaches Feld*, *Schlachtfeld*' (*Feld* – поле битви; *Schlacht* – битва, бій; *schlachten* – 1) колоти, різати худобу / птицю; 2) вбивати, знищувати людей). Відповідно, дієслово ***kämpfen*** означало у 9-му столітті *'sich schlagen, verteidigen'* – (ahd. *kemphen* (9. Jh.), mhd. *kempfen*), а слово ***Kämpfer*** – той, хто веде бій ('*wer in einem Kampf steht'*) – mhd. *kempfer*. Прикметник ***kämpferisch*** зберігає своє первісне значення *'wie ein Kämpfer, draufgängerisch'* (16. Jh.) – 1) бойовий, войовничий; 2) по-бойовому, войовничо [6].

Спостереження над полемічними текстами М. Лютера, показало, що автор ухиляється від прямого вживання таких слів, як *Kampf*, *kämpfen*, *Kämpfer*, *kämpferisch*. Імовірно, це пов'язано з тим, що семантика цих слів включає у себе негативні значення (конотації) та смисли. У свідомості людини поняття *Kampf* (*Kämpfer*, *kämpfen*, *kämpferisch*) у більший мірі пов'язано із насильством, війною, які несуть людям горе. М. Лютер це розумів. Враховувати слід і те, що він був священиком і у своїх промовах не повинен був вживати слова, які можуть викликати у душі його прихильників негативні почуття. Зовсім інша справа, вважав Реформатор, коли негативні значення та смисли спрямовані у бік ворога. Тут М. Лютер діє послідовно: зміст і смисл його слів свідчать про безкомпромісну боротьбу з опонентами, тактика якої включає формування у свідомості простих німців негативного ставлення до тих, кого М. Лютер бачить своїми ворогами

З огляду на полемічні твори М. Лютера, їхній ситуативний та загальний контексти, **ядро** концепту KAMPF утворюють слова, що означають ***Streit*** / ***Auseinandersetzung*** – "***суперечка***" / "***спір***". Приклади:

Aber jetzt, wo man mich herausgefordert hat und mir keine Ruhe läßt, ja mich vielmehr mit Gewalt in diesen Streit zerrt, will ich frei heraus sagen, was ich davon halte, mögen nun die Papisten alle zusammen lachen oder weinen [5].

Erstens will ich die nicht hören, auch nicht im geringsten achten, die da schreien werden, das sei wiklifitisch, hussitisch, ketzerisch und gegen den Beschluss der Kirche. Denn das tun ja nur die, die ich im Ablassstreit, in der Auseinandersetzung über den freien Willen und die Gnade Gottes, die guten Werke und die Sünde usw. auf mancherlei Weise als Ketzer überführt habe [5].

Для М. Лютера *суперечка* / *спір* є справжньою ***битвою***. Денотативне значення слів *Streit* / *Auseinandersetzung* разом із лексикою, яка супроводжує ці слова (*Aber jetzt ... , ... frei heraus sagen, was ich davon halte ... , mögen ... lachen oder weinen … ; Erstens ... , nicht hören … , auch nicht ... achten ... , Denn ...*), та синтаксисом (додаткове речення, означальне речення, речення причини) – сприяють актуалізації конотацій, які експлікують акт *прагнення* автора до боротьби, підсилюють його *впевненість* у правоті своєї думки, *силу*, *відкритість* (*ясність*) позиції (*... keine Ruhe läßt*, *... im Ablassstreit ... , mit Gewalt in diesen Streit zerren*, *über den freien Willen …*).

Важливим для характеристиці діяльності М. Лютера є те, що поняття *Streit* і *Auseinandersetzung* у полемічних текстах М. Лютера асоціюються головним чином із боротьбою за впровадження та відстоювання ідей. Прикладом цього може слугувати відповідь М. Лютера на дії римської церкви – коли папська булла дійшла до нього. У присутності багатьох студентів, докторів, мешканців міста він спалив буллу з її канонічними законами, постановами та спеціальними правилами, що підтримували авторитет папської влади. М. Лютер з приводу ситуації, яка склалася, констатує, що його вороги спалюють його книги, перекручують істину, нищать душі простих людей:

"*Dieweil durch ihr solch* ***Buecherverbrennen*** *der* ***Wahrheit*** *ein grosser* ***Nachteil*** *und bei dem schlechten, gemeinen Volk* ***ein Wahn*** *dadurch erfolgen moechte zu vieler Seelen* ***Verderben****, habe ich ... der Widersacher Buecher wiederum verbannt*" [4:155].

На такі вчинки римської церкви М. Лютер реагує так:

"*Es sollen diese* ***ein Anfang des Ernstes sein****; denn ich* ***bisher doch nur gescherzt und gespielt habe mit des Papstes Sache****. Ich habe es in Gottes Namen angefangen; hoffe, es sei an der Zeit, dass es auch in demselben ohne mich sich selbst ausfuehre*" [Там само].

Під сполученням ***ein Anfang des Ernstes*** розуміється *початок* (*Anfang*) *рішучих* (семантика слова *ernst*) дій автора – боротьби проти папи. Лексичне значення слів *scherzen* (жартувати, загравати) і *spielen* (грати), які вжиті у формі *Partizip II* (***gescherzt***, ***gespielt***), супроводжується конотацією (певною мірою завдяки контрасту значень словоформ ***des Ernstes*** і ***gescherzt***, ***gespielt***), яка надає вислову виразність і значимість. Символічними стали слова: … *Ich habe es in Gottes Namen angefangen; hoffe, es sei an der Zeit, dass es auch in demselben ohne mich sich selbst ausfuehre.* – **Укр**.: " … Я почав цю справу в ім'я Бога; сподіваюся, що прийде час, і вона буде закінчена без мене Його могутністю …".

М. Лютер відкрито обирає шлях, який має визначити стратегії й тактику його дій проти папи. Він *відкидає* ідеї, які проповідує римська церква, *засуджує* вчинки папи, називає його антихристом. Сполучення ***ein Anfang des Ernstes sein*** показує тактику (у послідовності) дій *борця* у суспільстві; мовленнєвий акт *Експресив* демонструє психологічний стан автора: зовнішній вияв *борця* створюється асоціативним сполученням ***ein Anfang des Ernstes sein***, а його внутрішній стан –

фразою ***bisher doch nur gescherzt und gespielt habe mit des Papstes Sache***.

Встановлення лексико-семантичного поля концепту *Kampf* спрямовано також на виявлення лексичних одиниць, які окреслюють **зону** (оточення) його ядра. Систематизація лексики з метою визначення спільного загального лексичного знаменника у межах конкретного мовного оточення і головної ідеї автора надало можливість визначити ***тематичні ситуації*** (широкі контексти), функція яких полягає у проведенні автором твору концептуальної інформації про світ і місце людини у цьому світі. Здійснюється це мовою. Спільний семантичний чинник дозволяє групувати лексику, яка визначає конкретну тематичну ситуацію. *Сприйняття* інформації, що перебуває у діапазону ситуації, відбувається на основі того, що подібна тематична ситуація вже мала місце у практиці взаємодії людини (отже, вона зафіксовано в її пам'яті). По мірі розгортання тексту початкова *тематична ситуація* актуалізує і приєднує до себе подальшу *тематичну ситуацію* – і так до останнього *ситуативного* фрагмента тексту.

Кожну тематичну ситуацію визначає відповідна лексика. У межах контексту вона підвищує ступінь виразності та експресії фрагмента трактату. Підкреслимо при цьому дві особливості: 1) щільність лексичних одиниць зі спільним логіко-семантичним / логіко-смисловим знаменником "боротьба" 2) потенційно високий ступінь стилістики та прагматики цих одиниць. Наведемо приклади, які ілюструють зазначені особливості (ми фіксуємо слова і словосполучення, які у взаємодії з іншими словами та у межах тексту вказують на насильницькі дій папи та римської церкви). Підкреслені нами словоформи дієслів, іменників, прикметників, а також словосполучення підтверджують вміння М. Лютера оперувати експліцитною лексикою, яка називає і характеризує суб'єктів його уваги:

... sie (папа і римська церква – **Н.З.**) *können nichts, denn Stifft, Klöster und der Welt güter fressen, Königen die Kronen rauben und stelen, und eitel unnatürlich, verkeret, Teuflisch werck und wesen füren, darüber alle Creatur erschrickt, zittert, bebet und schreiet uber den Eselstall zu dem, der sie solchem verderblichen dienst unterworffen hat* [4:286–287].

... Da redet abermal der verzweivelte Spitzbube und bösewicht Paulus mit seinen Hermaphroditen sein rotwelsch, gerade, als wüste kein Mensch, was jr hellisch, teuflisch wesen zu Rom sey, und wie er selbs, der unsettige,

grundlose geitzwanst Paulus, sampt seinem Son, mit der Kirchen güter umbgehet [4:222].

... ummesslich viel hastu (папа – **Н.З**.) *davon gestolen, mit liegen, triegen, Gottlesterung und abgöttereien hat* [4:229].

Систематизація лексики (дієслів, іменників, прикметників, словосполучень) з метою виявлення їх значення, що безпосередньо характеризує римську церкву та папу, дозволила виокремити д в і групи такої лексики: перша вказує на насильницькі дії римської церкви по відношенню до Німеччини (**а**), друга – відбиває вкрай негативне ставлення М. Лютера до таких дій (**б**):

– ***дієслова*** / ***дієслівні форми***: група **(а)** – *rauben, stelen*, *angreiffen*, *verkeren, nerren, betrügen, verschlingen, toben, rasen, reissen, nichtigen, unterwerffen, martern, straffen, verbrennen, tödten, veriagen, spotten, verderben, zerstören, verwirren, vernützt, verprasset, verbranget, verhuret und verbubet, vergifften, geköpffen, umbbringen*; група **(б)** – *fressen*, *verdammen*, *murren*, *verkeren und felschen*, *schenden*, *verraten*;

– ***іменники***: група **(а)** – *schinderey*, *reuberey*, *seuche, schaden, lestern gebrechen, grewel, Gefangenschaft, Sünden, Gewalt, Frevler, Mörder, Räuber, verstörer (der Kirchen Christi), mord, not, tod, laster, thorheit*; група **(б)** – *bescheisserey, Tyrannei, Rottengeister, glaube, Sodomey, Sodoma, Simoney, Spötterey, lesterung, Gottslesterung, Elend, Gottlosigkeit, Irrtum, Verräter, Lügner, Bösewicht, Feind, Abgötterey, Teufel, Widerchrist, widersacher (Christi), Ertzkirchendieb, Kirchenreuber, Schlüsseldieb, Beerwolff, Teuflisch werck, dreck und stanck, Spitzbube, bösewicht, Buben, Antichrist, Unchrist, Hereticos, Epicurer, Sophistrey, Abgötterey, Pedasterey, Thier, Ketzer, der Bapstesel, Geuckler, bestien, Hermaphroditen, Bösewichter, Mörder, Verrheter, Lügener, Keisermörder, Stifftreuber, Ertzkirchendieb, Klösterfresser, Seelmörderm, knechten, schalckheit und büberey, Esel, Narren, Satanissimus, Satanitati, monstrum*;

– ***прикметники***: група **(а)** – *feindselige, mit gewalt, todes wirdig, gefangen, gezwungen, blutdürstiger, mördischer* ; група **(б)** – *rotwelsch*, *unsettig, grundlose geitzwanst, zornig, unleidlich, ergest, grewlichst, unheilig, schrecklich, schwerlich, halstarrig, heimlich, Bepstlich, unchristlich, ketzerisch, spöttisch, verdrieslich, stachlich, schendlich, scheuslich, hefftiglich, fehrlich, unfrey, unchristlich, unsicher, genötigt, unchristlich, ketzerisch, fehrlich, verzweivelt, boshafftiger, des hellischen fewrs werd, grewlich, lesterlich, verflucht, hellisch, teuflisch, unverschampt,*

verdrieslich, verfluchte, erlogen, scheuslich, heiser und schier, hefftiglich, schendlich, frembden, verzweivelte, grob, ungelert, tol, thöricht, bitter, giftig, gottlos, tyrannisch, blind, gefährlich, falsch, schädlich, unsinig;

– ***словосполучення***: група **(а)** – *umbs gelt betrügen*, *generret und umbs gelt betrogen hat*, *gegürtet und gefürt zum fewr*; група **(б)** – *Teuflisch werck und wesen füren*; *der verzweivelte Spitzbube*.

У межах контексту ця лексика вказує на насильницькі, підступні та брехливі дії папи та римської церкви. У той же час така лексика відбиває авторське бачення світу: М. Лютер передає власну оцінку реальності своїм прибічникам, сподіваючись на адекватне розуміння ними цієї реальності. Окреслена лексика у межах тексту формує цілісну картину ***аргументації*** причин боротьби М. Лютера з папою, ***розвінчування*** дій римської церкви, ***звинувачення*** папи у насильницьких діях проти Німеччини. ***Аргументація, розвінчування*** та ***звинувачення*** як ситуативні картини дійсності потрібні автору для того, щоб показати істинне обличчя римської церкви та папи, довести широкому колу людей необхідність змін у країні шляхом активної боротьби з ворогом. Інтерпретація лексики у напрямку визначення ситуативних ситуацій сприяє цілісному уявленню шляхів і методів боротьби М. Лютера, визначенню її сутності та значущості.

Перспектива дослідження цього питання полягатиме у встановленні та комунікативній інтерпретації лексики, яка формує периферію зазначеного концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антология концептов* / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с. 2. *Маслова В. А.* Когнитивная лингвистика : [учебн. пособие] / Валентина Аврамовна Маслова. – Минск : Тетрасистемс, 2004. – 256 с. 3. *Стернин И. А.* Введение в речевое воздействие / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 2001. – 252 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. *Luther M.* Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestifft / Martin Luther // D. Martin Luthers Werke : Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlaus Nachfolger, 1920. – Band 54. – S. 206–300. 5. *Luther M.* Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche [Електронний ресурс] / Martin Luther. – Режим доступу до кн. : http://www.glaubensstimme.de/reformatoren.

СЛОВНИКИ

6. *Etymologisches* Wörterbuch des Deutschen (nach Pfeifer) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. : http://www.dwds.de/?qu=Kampf&view=1. 7. *Wahrig G.* Deutsches Wörterbuch / Gerhard Wahrig. – Gütersloh, Berlin – München – Wien : Bertelsmann Lexikon-Verlag, 1975. – 4319 S.

© Захарченко Н. В.

КАЛІНІЧЕНКО А. С., ЧОРНА Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРИЗАЦІЯ НЕГАТИВНИХ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ЛЮДИНИ У ІСПАНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття присвячена проблемам категоризації негативних моральних якостей людини у іспанській мовній картині світу. Для вивчення історії народу його духовної культури велике значення має дослідження тематичних груп лексики, **пов'язаних** з особливостями характеру людини, його менталітетом. Серед таких груп слів значна кількість представляє назви негативних моральних якостей, які активно функціонують в лексичній системі сучасної іспанської мови. Категоризація досліджується на матеріалі словникових дефініцій, за якими будуються фрейми негативних моральних якостей:

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, картина світу, мовна картина світу, негативна моральна якість, категоризація, концепт.

Статья посвящена проблемам категоризации отрицательных моральных качеств человека во испанской языковой картине мира. Для изучения истории народа, его духовной культуры большое значение имеет исследование тематических групп лексики, непосредственно связанных с особенностями характера человека, его менталитетом. Среди таких групп слов значительное количество представляют названия отрицательных моральных качеств, которые активно функционируют в лексической системе современного испанского языка. Категоризация исследуется на материале словарных дефиниций путем построения фреймов отрицательных моральных качеств.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, языковая картина мира, отрицательное моральное качество, категоризация, концепт.

The article deals with the categorization of human's negative moral qualities in the Spanish linguistic model of the world. For studying of history of the nation and its spiritual culture, the great value has research of theme groups of the lexicon which has been directly connected with features of character of the person, cultural thought pattern. Among such groups of words a significant amount is represented by names of negative moral qualities which actively function in lexical system of modern Spanish. The study of categorization is based on vocabulary definitions which help to reconstruct the frames of negative moral qualities

Key words: cognitive linguistics, linguistic model of the world, negative moral quality, categorization, concept.

Актуальність роботи визначається тенденціями розвитку сучасної лінгвістики, а саме її спрямованістю до вивчення проблем когнітивної семантики, загальнокультурним значенням концептів негативних моральних якостей людини, практичною необхідністю дослідження категоризації негативних моральних якостей людини, яке сприяє формуванню нашого уявлення щодо іспаномовної картини світу.

Мета роботи полягає у виявленні особливостей категоризації негативних моральних якостей людини, визначенні їх

© Калініченко А. С., Чорна Н. В.

концептуального змісту у іспаномовній картині світу, зафіксована словниковим матеріалом.

Об'єктом дослідження є явище категоризації негативних моральних якостей людини, що являють собою певний фрагмент іспанської мовної картини світу.

Предметом дослідження є лексеми, що позначають негативні моральні якості людини у іспанській мові.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше проведено аналіз номінацій негативних моральних якостей людини у іспанській мові шляхом дослідження категоризації, відображеної в мові.

В основі пізнання світу через категорії знаходяться когнітивні моделі. Під когнітивною моделлю розуміється деякий стереотипний образ, за допомогою якого набувається досвід про пізнання світу. Когнітивні моделі, так чи інакше, реалізовані в мовних знаках, виявляють відносну простоту структурних типів і представляють собою послідовну систему, побудовану на універсальних законах. Через когнітивні моделі виявляються основні категорії, характерні для пізнання світу. Такі категорії формують наївну картину світу народу.

Когнітивні моделі (ідеалізовані моделі світу), які можливо виявити, проводячи концептуальні дослідження, допомагають зрозуміти ті знання, ту частину непізнаного, досвіду, що автоматично відтворюється і властивий будь-якому носію мови.

Категорія оцінки являється важливим елементом концептуальної картини світу, оскільки поняття позитивного і негативного, добра і зла, краси і потворності, розуму і дурості, працьовитості і ліні, морального і аморального властиві будь-якій культурі, будь-якій соціальній системі. В той же час у свідомості носія кожної мови образ світу створюється сукупністю лінгвістичних універсалій і особливого функціонування мовних знаків, що відбивають національне світобачення. У мовній картині світу, яка передає світобачення народів, фіксуються важливі для них фрагменти дійсності. При цьому у взаємодії засобів мовного вираження опиняються представленими і сам об'єктивний світ, і судження про нього, його ціннісні характеристики і суб'єктивне відношення до нього з боку членів цього соціуму.

Сучасні лінгвістичні дослідження, які здійснюються у рамках антропоцентричної парадигми, мають на меті проникнення в ментальну сферу носія мови, її опис і характеристику.

Менталітет включає знання, які, у свою чергу, формують певне уявлення про картину світу. Мова, в силу свого унікального устрою, є одним із специфічних способів вираження картини світу.

Картина світу, відображена в мові, позначається дослідниками як мовна картина світу. Відносно тлумачення цього поняття в мовознавстві досі ведеться дискусія. Ці категорії чітко розмежовуються як різнопорядкові.

Традиція ототожнювати картину світу з репрезентацією цієї картини світу в мові (мовною картиною світу) бере свій початок у вченні про внутрішню форму мови видатного німецького мовознавця і філософа XIX століття В. фон Гумбольдта [1; 2]. Ключем до пізнання культури народу визнається пізнання внутрішньої форми його мови.

Певний прогрес поглядів, в порівнянні з його попередниками, спостерігається в поглядах Л. Вайсгербера [2], що визнавав існування двомовної картини світу, але який вказував на неможливість її об'єктивного досягнення, чому і перешкоджає мова. Наукове пізнання прагне до виявлення об'єктивних фактів, які існують в реальності незалежно від сприйняття їх носіями різних мов.

Кожна природна мова відбиває певний спосіб концептуалізації світу. Значення які в ньому виражаються складаються в деяку єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка нав'язується в якості обов'язкової усім носіям мови. Властивий цій мові спосіб концептуалізації дійсності частково універсальний, частково національно специфічний, так що носії різних мов можуть бачити світ трохи по-різному, через призму своїх мов [3; 4; 5].

У пізніших дослідженнях "мовної картини світу" відбувається поступове подолання ідеалістичних моментів, зокрема, визнається наявність деяких мовних елементів, присутніх в усіх мовах світу [8; 9]. Є елементи, що однаково сприймаються в усіх мовах, а є такі (концепти), які або взагалі відсутні в інших мовах, або мають відмінне семантичне наповнення, специфічне для конкретної мови.

Мовна картина світу є відображенням національної картини світу народу, його менталітету. В даному випадку важливі такі

особливості мови, як наявність в ній, окрім універсальних (загальних для усіх мов) елементів, елементів (концептів), які мають для цієї мови культуро-специфічне семантичне наповнення. У такому розумінні мовна картина світу, що репрезентує наукове бачення дійсності, протиставлена мовній картині світу (наївній), що репрезентує культурну специфіку народу. В процесі формування мовної особи конкретного носія мови етно-специфічні елементи мовної картини світу (концепти) отримують індивідуальне осмислення. При цьому лінгвокультурна спільність колективу забезпечується за рахунок наявності у концептів інваріантного смислового змісту, що також закладаються у мовних осіб в процесі їх формування. Це дозволяє говорити про правомірність виділення загальнонаціонального шару мовної картини

У сучасному мовознавстві існує декілька підходів до вивчення концептів, що обумовлено відмінністю в трактуванні таких понять, як “картина світу” і “мовна картина світу”.

У рамках антропологічної парадигми виділяють два основні напрями досліджень концептів: лінгвокультурологічний і когнітивний. Існує також і лінгвістичний підхід, що використовує термін "концепт" в якості синоніма терміну “поняття”.

Багато дослідників сходяться на думці, згідно з якою концепт є одиницею свідомості, основною функцією якої виступає функція заміщення [6]. У концепті як дуже складній багатовимірній одиниці свідомості може полягати найрізноманітніший смисловий зміст, що формується під впливом найрізноманітніших чинників [7]. По своїй структурі концепт – дуже складна одиниця, межі якої визначити дуже важко. Концепт одночасно виступає як одиниця зберігання інформації і як спосіб пізнання навколишнього світу. Одним з найважливіших компонентів змісту концепту є оцінний компонент, оскільки саме він визначає значущість того або іншого концепту для носія мови.

У структурі концепту можна виділити інваріантну і варіативну частини. Інваріантна частина посилає нас до когнітивної основи концепту, що включає невербальну інформацію. Варіативна частина має свої шари: загальнонаціональний, субкультурний та індивідуальний.

Концепти можуть виражатися як за допомогою мови (вербально), так і за допомогою інших продуктів життєдіяльності

людини (невербально). Не усі концепти виражені в мові, деякі з них (наприклад, що відносяться до емоційної сфери) можуть бути виражені тільки описово. Концепт може виражатися і за допомогою інших знакових систем: в музиці, живопис і тому подібне, що вказує на неможливість повній вербалізації концепту.

Існуючі в сучасному мовознавстві підходи до визначення концептів дозволяють визначити цю категорію як складну, акумулюючу людський досвід етноспецифічну полімодальну одиницю свідомості, здатну проявлятися не лише в мові за допомогою найрізноманітніших її засобів (слова, словосполучення, пропозиції, прецедентні феномени, описові конструкції та ін.), але і в інших видах діяльності людини. За своєю природою концепт є ментальною суттю і співвідноситься зі знанням, що формує наші уявлення про світ (картину світу).

Відштовхуючись від загальновизнаних поглядів, згідно з якими кожна мова має свої особливості відображення картини світу, учені-лінгвісти виділяють і ряд особливостей, характерних для іспанської мови. В даному випадку правомірно говорити про іспанську мовну картину світу, що має свої, відмінні від інших мов культурні домінанти. Виділення подібних домінант спирається на комплексне вивчення культуро-специфічних слів, що є базовими, константними для іспанської мови і культури [6, 8, 9].

Очевидно припустити, що домінанти поля “іспанська мовна особа” будуть і характеристиками іспанської мовної картини світу. Повний опис іспанської мовної особи припускає і реконструкцію іспанської мовної моделі світу [10].

Кожен народ створює власну мовну картину світу. Назви моральних якостей є невід’ємною її складовою, тому що буття людини є першоосновою оточуючої дійсності. Номінації негативних моральних якостей існують у кожній мові і є актуальними для будь-якої людської спільноти. Усі негативні моральні якості стосуються не тільки їх носіїв, але й інших людей, навмисно чи мимохіть, прямо чи опосередковано, тому що саме вони є свідками проявів цих якостей.

Номінації негативних моральних якостей та їх похідні містять у собі оцінку, тому що вони позначають відхилення від норми, а, випадки відхилення від стереотипу, від норми притягують до себе увагу, їх обговорюють, пояснюють, оцінюють. Тому прояви

негативних моральних якостей їх суб'єктами привертають до себе увагу оточуючих, стають об'єктом оцінки, як колективної, так і індивідуальної. На думку ученого, текст, який розповідає про людські справи, не може бути тільки дескриптивним; у ньому так чи інакше виражається ставлення до норми, а отже, етична оцінка. Роль формування моральної свідомості людини науковець відводить Іншому (іншим, соціуму). Враження носіїв мови про негативні моральні якості мають бути оцінними. Оцінка входить до лексичного значення назви негативної моральної якості й найменування ознаки людини за якістю. О. М. Шрамм визначає оцінку як виражене в словесній формі ставлення людини до чого-небудь (до предмета, явища, процесу, стану, до іншої людини, до самого себе тощо) [11:32]. У ситуації оцінки вчений виділяє чотири компоненти: суб'єкт оцінки; предмет оцінки, або оцінюваний предмет; характер оцінки; підстава оцінки; науковець вважає, що оцінка – завжди категорія суб'єктивно-об'єктивна, до неї не прикладаються критерії істинності або хибності.

Негативна моральна якість *avidez* (жадібність) проявляється суб'єктом стосовно до грошей та власності й полягає в накопиченні, невитраті або захопленні грошей та майна носієм моральної якості. Загальний фрейм цієї моральної якості включає суб'єкта якості, об'єкт, на який поширюється, проявляється якість (гроші, матеріальні цінності тощо), суб'єкта оцінки, маніфестацію якості.

Як термін психоаналітичний, психологічний *avidez* (жадібність) складається з перверсії (перекручення інстинкту самозбереження), що припускає гіпертрофовану тенденцію до накопичення.

1) *avaro adj, avariento adj, avaricioso adj, roñoso adj, miserable adj, escaso adj, exiguo adj, pobre adj, parco adj, sobrio adj, templado adj, moderado adj, económico adj, cicatero adj, ahorrativo, parsimonioso adj* – позначення абстрактної якості як ознаки прикметником;

2) *avaricia n f, roñoría n f, tacañería n f, tiña n f, tiñería n f, parquedad n f* – назва абстрактної якості;

3) *avaro n, avariento n* – найменування особи за цією якістю;

4) *demostrar avaricia v*, *ser avaro (tacaño) v, tacañear, escatimar, miserear, cicatear v* – назва дії, що характеризує моральну якість;

5) con avidez adv, ávidamente adv, ansiosamente adv, vorazmente adv – назва ознаки дії, співвідносної з цією якістю.

Концептуальний клас назв ознак за негативною моральною якістю, що проявляється стосовно до грошей і власності, представлений такими прикметниками: *ahorrativo adj, alambicado adj, amarrete adj, ansioso adj, avaro adj, avaricioso adj, avariento adj, ávido adj, cicatero adj, codicioso adj, economico adj, escaso adj, escatimoso adj, estirado adj, estreñido adj, extremadamenta ávido adj, glotón adj, guardador adj, guardoso adj, hambriento adj, insaciable adj, lambión adj, lambrución adj, manicorto adj, mercantivo adj, mezquino adj, parco adj, parsimonioso adj, pechicato adj, ridìculo adj, roñoso adj, ruin adj, tacaño adj, tragallón adj, tragón adj, transido adj, voraz adj*. Цей клас об'єднує прикметники, що називають ознаку жадібної, зажерливої людини.

Концептуальний клас назв моральної якості поданий такими абстрактними іменниками: *agalla n f, anguirra n f, ansiedad n f, avaricia n f, avaro n m, avariento n m, avidez n f, codicia n f, concupiscencia n f, dentera n f, escasez n f, mezquindad n f, miseria n f, parquedad n f, pechicaterìa f; persona mezquina, rapacidad n f, retrecherìa n f, roñería n f, sed de ganancia n tacañería n f, tiña n f, tiñería n f*. Відзначений концептуальний клас об'єднує іменники, що називають якість людини, яка проявляється стосовно до багатства: грошей і власності, а саме в накопиченні й захопленні матеріальних цінностей.

Суб'єкт з ознакою *avidez* знаходиться в полоні жадібності, і всі його вчинки пронизані пристрастю володіння, накопичення; він любить володіти тим (гроші, багатство), чим не користується; він не може ні давати, ні витрачати, бо має на меті збирання, складання грошей, а не їх витрату. Ця пристрасть мати, не користуючись, домінує над ним у всіх подіях його життя; він знаходить задоволення від безмежного накопичення багатства.

Отже, як психоаналітичний, психологічний та етичний термін *avidez* (жадібність) виявляється в гіпертрофованій звичці до накопичення *El avariento nunca esta contento, El corazón del codicioso nunca tiene reposo* Ця моральна якість, що реалізується у відношенні суб'єкта до грошей та власності, протиставляється, з одного боку, щедрості, з іншого, ощадливості як позитивним якостям. Протилежною їй негативною якістю є марнотратність. Жадібність до грошей, власності змушує страждати оточуючих, особливо родичів. Вона, подібно до кислоти, роз'їдає риси характеру й змінює образ

людини, носія якості. *No hay bicho tan raro como el hombre avaro: para mas guardar y tener, se muere por no comer*, *Dale un huevo al codicioso, y te pedira la gallina* Портрети жадібних людей, їх вчинки, поведінка багато в чому схожі, проте самі скнари де в чому різняться, як і їх якості, що залежать від міри жадібності; у іспанській мовній картині світу вони розрізнюються, що свідчить про актуальність цієї якості.

Таким чином, етичний досвід фіксується не тільки безпосередньо в словникових дефініціях, але й опосередковано в узагальненнях, представлених прислів'ями та фразеологічними одиницями які в образній та експресивній формі виражають загальні закономірності й специфіку прояву жадібності й оцінку цієї якості з боку суспільства або його окремих представників.

Розгалужена синоніміка є показником актуальності поняття, що позначається близькими за значенням словами. Так, концептуальні класи, що представляє концепт AVIDEZ, включають багато синонімів,. Синонімічність назв негативних моральних якостей реалізується на лексико-семантичному рівні. Позначаючи різні відтінки емоційності, різні ступені інтенсивності міри прояву якості, лексичні синоніми дозволили відзначити градацію у відображенні негативних моральних якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Уорф Б. Л.* Лингвистика и логика / Бенджамин Ли Уорф // Новое в лингвистике. – Вып. 1. – М. : Изд-во иностранной литературы. – 1960. – С. 183–198. 2. *Вайсгербер Л.* Язык и философия / Лео Вайсгербер // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 114–124. 3. *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика: Синонимические средства языка / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с. 4. *Апресян Ю. Д.* Принципы семантического описания единиц языка / Юрий Дереникович Апресян // Семантика и представление знаний. Труды по искусственному интеллекту. – 1980. – Вып. 519. – С. 3–24. 5. *Апресян Ю. Д.* Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Юрий Дереникович Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37–67. 6. *Степанов Ю. С.* Эмиль Бенвенист и лингвистика на пути преобразований. Вступительная статья / Юрий Степанович Степанов // Эмиль Бенвенист. Общая лингвистика / под ред. с вступ. ст. и коммент. Ю. С. Степанова. – М. : Прогресс, 1974. – С. 5–16. 7. *Арутюнова Н. Д.* Истина и этика / Нина Давидовна Арутюнова // Логический анализ языка. Истина и истинность в культуре и языке / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1995. – С. 7–23. 8. *Вежбицкая А.* Прототипы и инварианты / Анна Вежбицкая // Язык. Культура. Познание / отв. ред. М. А. Кронгауз ; вступ. ст. Е. В. Падучевой ; [пер. с англ.]. – М. : Русские словари, 1996. – С. 201–230. 9. *Вежбицкая А.* Семантика: примитивы и универсалии / Анна Вежбицкая // Семантические универсалии и описание языков. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 3–90. 10. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с. 11. *Шрамм А. Н.* Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка) / Александр Николаевич Шрамм. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. – 134 с. 12. *Jaime Gómez J. de.* Autocrítica paremiológica. Los refranes españoles enjuiciados por el refranero / *J. de Jaime Gómez, J. Mª de Jaime Lorén* // Paremia. – 1995. – № 4. – P. 117–125.

© Калініченко А. С., Чорна Н. В.

КАРАТЄЄВА Г. М.
Київський національний лінгвістичний університет

ЧАСОВІ ПАРАМЕТРИ РОЗГОРТАННЯ ТЕКСТОВОГО КОНЦЕПТУ-КОНСТАНТИ *ПОДОРОЖ* *(на матеріалі творів Ле Клезіо)*

Статтю присвячено дослідженню темпорального обрамлення розгортання текстового концепту-константи ПОДОРОЖ. Категорія часу представляє собою невичерпаний конструкт, що мультидисциплінарно вивчається вже довгі роки, але лінгвокогнітивний підхід до аналізу часового маркування певного дієвого текстового концепту застосовується вперше. Проведений лексико-семантичний та лінгвокогнітивний аналіз часових параметрів ле-клезіанської подорожі дозволив нам виявити та дослідити основні текстові компоненти їх омовлення, виділити основні семантичні й концептуальні риси останніх, прослідкувати особливості розгортання текстового концепту-константи ПОДОРОЖ у межах двох різних періодів творчості письменника.

Ключові слова: текстовий концепт-константа, темпоральний континуум, вербалізація, часова локалізованість, “метричний час” / “екзистенційний час”, темпоральні маркери.

Статья посвящена исследованию темпорального обрамления развертывания текстового концепта-константы ПУТЕШЕСТВИЕ. Категория времени представляет собой неисчерпаемый конструкт, который мультидисциплинарно изучается уже долгие годы, но лингвокогнитивный подход к анализу часового оформления определенного действенного текстового концепта применяется впервые. Проведенный лексико-семантический и лингвокогнитивный анализ временных параметров ле-клезианского путешествия позволил нам выявить и исследовать основные текстовые компоненты их вербализации, выделить основные семантические и концептуальные черты последних, проследить особенности развертывания текстового концепта-константы ПУТЕШЕСТВИЕ в пределах двух разных периодов творчества писателя.

Ключевые слова: текстовый концепт-константа, темпоральный континуум, вербализация, временная локализованность, “метрическое время” / “экзистенциальное время”, темпоральные маркеры.

.

The article is dedicated to investigation of a temporal framework of the textual concept-constant JOURNEY’s development. Time category represents an unexhausted construct. It has been examined in a multidisciplinary way for many years but it’s the first time when a linguo-cognitive approach for analyzing the time framework of the certain active textual concept has been applied. Lexico-semantic and linguo-cognitive analysis of Le Clézian journey’s time characteristics helped us to indicate and study the main textual components of their verbalization and to sort out the global semantic and conceptual features of those elements, as well as to observe specifics of the textual concept-constant JOURNEY‘s development within the scope of two different periods of the writer’s creative work.

Key words: textual concept-constant, temporal continuum, verbalization, time localization, “metrical time” / “existential time”, temporal markers.

Просторово-часова організація є невід’ємним компонентом будь-якого художнього твору, оскільки час і простір представляють собою основні категорії, що відображають форми існування матерії. Концепт

© Каратєєва Г. М.

ПОДОРОЖ, який представляє собою концепт-константу текстової тканини творів Ле Клезіо, як і будь-яке фізичне переміщення у реальності, обов'язково набуває певного просторово-часового оформлення у художній реальності й тому саме дослідження часового оформлення текстового концепта-константи – становить **мету** представленої роботи, що передбачає виявлення текстових компонентів вербалізації темпоральних параметрів ле-клезіанської подорожі та виокремлення їх основних семантичних й концептуальних характеристик. На нашу думку, дослідження відображення часового обрамлення переміщення персонажів у творах ранньої та пізньої творчості Ле Клезіо, яка виступає **матеріалом** нашої статті, дозволить нам детальніше дослідити динаміку розгортання текстового концепту-константи ПОДОРОЖ (далі ТКК), яка набуває особливих, індивідуальних авторських рис за рахунок вербалізованих репрезентацій часу винятково в ле-клезіанській прозі. **Актуальність** статті визначається спрямованістю сучасної когнітивної поетики на різноаспектне дослідження вербалізації різнорідних концептів, що вплетені у тканину авторського вимислу та на удосконалення методики лінгвокогнітивного аналізу художнього простору крізь призму дослідження концептуальних текстових одиниць. Отже, **об'єктом** нашого дослідження виступають вербалізовані текстові елементи, які відображають темпоральне маркування подорожі у прозі письменника, **предметом** – дослідження їх лінгвокогнітивного аспекту й концептуального навантаження у межах розгортання ТКК ПОДОРОЖ у прозі Ле Клезіо. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що в роботі вперше застосовується лінгвокогнітивний підхід до розгляду часових параметрів фізичних переміщень ле-клезіанських персонажів.

Категорія часу є відносним та невичерпаним конструктом, що мультидисциплінарно вивчається вже довгі роки як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві. В лінгвокогнітивному плані час являє собою "об'єктивно-суб'єктивну категорію, що суміщає властивості як уявного, так і реального часу та є носієм ідеї динамічного, лінійного, одновекторного (незворотного) вимірювання світу, в яку включено позицію спостерігача – мовленнєву особистість, уявлення якої про час відносні, а тому й відображення нею ідеї часу носить знаковий характер" [1:7, 17]. Функціональна реалізація часу – це, по суті, окреслення часових параметрів зображуваного, які суб'єктивно сприймаються та

відтворюються мовною особистістю [там само:18]. Темпоральний аспект художнього тексту віддзеркалює змістовий бік тексту, що має когнітивно-комунікативну природу та вимагає для свого аналізу врахування цілого комплексу структурно-семантичних та дискурсивно-прагматичних параметрів. Ідеться про тісну взаємодію інформаційної та часової організації тексту [2:4, 20].

Вербалізація темпорального континууму здійснюється на рівнях граматичного часу, виду, модусу, таксису й дейксису, лексичних та синтаксичних засобів, що вирізняються темпоральною семантикою. Загальна темпоральна репрезентація художнього тексту являє собою результат складної взаємодії концептуальних та мовних факторів, що регулюють формування та сприйняття часового континууму твору [1:8].

Важливим елементом у дослідженні часових параметрів ТКК ПОДОРОЖ як дієвого концепту виступає поняття "часової локалізованості". "Часова локалізованість" дії – це особлива семантична категорія, що пов'язана "з одного боку, з конкретністю, визначеністю положення дії й ситуації в цілому в односпрямованому перерізі часу, з іншого – з неконкретністю, невизначеністю, тобто з необмеженою повторюваністю, звичайністю або часовою узагальненістю дії" [3:157; 4:210–11]. У загальних рисах можна відмітити, що маркерами локалізованої дії виступають минулий та майбутній часи, конкретність суб'єкта, визначений часовий дейксис, нелокалізованої – теперішній абсолютний час, неконкретність суб'єкта [3:157–63]. Якщо ранній прозі Ле Клезіо властиві фрагментарність та часова невизначеність оповіді, тобто часова нелокалізованість, то пізня ле-клезіанська поетика характеризується лінійністю та чіткою часовою маркованістю. Беручи до уваги, що фізична подорож – це певна подія, процес, який здійснюється та певним чином переживається персонажами художнього твору, ми можемо визначити специфічні риси цієї події. У ранніх текстах автора ТКК ПОДОРОЖ набуває рис атемпоральності, позачасовості, абстрактності, у пізній – конкретності, чіткості, виваженої організації. Зазначимо, що ми представили певні тенденції, але не закономірності досліджуваної прози. Звернемося до вербального втілення вказаних характеристик темпоральної організації ле-клезіанських текстів.

Домінантну позицію в ранній творчості Ле Клезіо займає теперішній час у значенні абсолюту (Présent absolu) та незавершений минулий час (Impafait). Частотними конструкціями, що репрезентують

нелокалізованість як оповіді взагалі, так і ТКК ПОДОРОЖ, виступають [4; 3] – **безособовий займенник *on***: *On avance là, entre deux soudures* (Le Clézio, G, 83); **лексеми *les gens, tout le monde, ils, quelqu'un, personne, les hommes, les femmes*** тощо: *Sous le flot de lumière blanche, les gens allaient et venaient, vêtus de chemises criardes, [...]* (Le Clézio, TA, 142); *[...], et la masse humaine se divisait en trois, poussant inlassablement les portillons qui claquaient, puis se réunissant et continuant sa route* (Le Clézio, G, 280); **безособові звороти *il faut, il est nécessaire, il arrive, il convient, il y a***: *Quand on veut connaître les origines de la guerre, ses mouvements, son histoire, il faut visiter tous ces endroits extraordinaires, [...]* (ibid., 177); **лексеми, що вказують на відсутність конкретних часових меж**: *C'est elle, ma ville, ma ville-femme. Comprenez-vous maintenant pourquoi je la visite tout le temps?* (Le Clézio, LF, 65); *Fuite de la réalité, mais aussi, toujours, fuite du rêve* (ibid, 176); **модальні маркери потенційності**: *On peut errer indéfiniment dans le dédale des traits et des pointillés; on peut se glisser entre les rondelles des arbres, tourner autour des cercles concentriques des collines* (Le Clézio, TA, 264); **граматичні форми майбутнього часу, що несуть семантику невизначеності / можливості**: *Un jour peut-être, la jeune fille qui s'appelle Bea B. sera allée si loin dans la guerre, [...]* (Le Clézio, G, 66); **дієслова неспрямованого переміщення** (номада): *La jeune fille allait le long du boulevard en lisant à voix basse ce qui était écrit autour d'elle, [...]* (ibid., 149). Вище зазначалося, що в нашому дослідженні ми беремо до уваги тільки подорож конкретного суб'єкта. Зауважимо, що це твердження не суперечить нині вираженій нами нелокалізованій позиції ТКК ПОДОРОЖ у ранній творчості автора, оскільки агенсом у ранніх творах автора виступають також умовні суб'єкти, що мають узагальнюючий характер. У романі "La guerre" суб'єктом подорожі є дівчина, що номінується шляхом змінного антропоніма – *Bea, Bea B., Bea X.*, словосполучення (іменник + прикметник) – *la jeune fille,* розгорнутого словосполучення – *la jeune fille qui s'appelle (s'appelait) Bea*. Подібна номінація суб'єкта подорожі свідчить, на наш погляд, про його невизначеність та абстрактність. Цей суб'єкт подорожі являє собою узагальнюючий образ будь-якої людини, що живе в сучасному місті. Підтвердження цієї тези міститься в самому тексті: *Mais c'était difficile de dire où on était. C'était difficile de dire qui on était. On s'appelait Bea B., peut-être, et un peu plus loin, il y avait Laure, Agnès, Dorothy.*

Comment le savoir? (ibid., 101). Невизначеність суб'єкта підсилюється просторовою нелокалізованістю: *c'était difficile de dire où on était* – "важко було сказати де ми знаходимося", модальним прислівником *peut-être* – "можливо" та неозначеним займенником *on* – "ми, вони". Подібну ситуацію ми спостерігаємо й у романі "Le livre des fuites", у якому лексична номінація суб'єкта подорожі організована таким чином – *Hogan, Jeune Homme Hogan, J.H.H., Jeune H. Hogan, Jeune Homme H.*: *On veut m'appeler comme ça, Homme, Jeune Homme, Jeune Homme H* (Le Clézio, LF, 189). Отже, ТКК ПОДОРОЖ як основа оповідної схеми та смислового навантаження творів автора набуває в ранній прозі атемпоральних, позачасових, абстрактних характеристик. Ідеться про домінантну позицію генералізованої предикації в текстах автора цього періоду та простежену нами абстрактність суб'єкта.

На відміну від ранньої поетики пізня творчість автора в глобальних рисах має конкретний та визначений темпоральний характер, тобто передбачає масштабну ситуацію часової локалізованості [4:217]. Передовсім, про це свідчать конкретні часові та просторові маркери на початку романних розділів: *Enfoncement du Boucan, 1892; Vers Rodriguez, 1910* (Le Clézio, CO, 9, 187); *Saint-Martin-Vésubie, été 1943; Nice, été 1982, Hôtel de la Solitude* (Le Clézio, EE, 15, 327); чітко визначені головні суб'єкти подорожі – *Alexis* (CO)*, Fintan* (O)*, Esther, Nejma* (EE) та їх супровідники. Зазвичай дієслівний часовий та лексичний інструментарії пізньої прози включають ті ж самі форми та лексеми, що вказують на темпоральну нелокалізованість, які були відмічені нами й у ранній творчості автора, але переважна конкретність суб'єкта разом із внутрішньотекстовими часовими маркерами та темпоральними індексами на початку кожного розділу роману певним чином локалізують оповідь у часі: (*Saint-Martin-Vésubie, été 1943) Elle savait que l'hiver était fini quand elle entendait le bruit de l'eau* (Le Clézio, EE, 15). Як і в будь-якому художньому творі, можливим є виокремлення фрагментів пізніх текстів Ле Клезіо, що не мають часової локалізованості та представляють узагальнений вид предикації (концепт ПОЗАЧАСОВІСТЬ): *Est-ce qu'on écrit aux manafs?* (Le Clézio, CO, 321); *La mer est immense, [...]* (Le Clézio, EE, 153). Отже, взаємоперехрещення часової локалізованості та нелокалізованості оповіді є своєрідною закономірністю художньої літератури будь-якого жанру та будь-якого періоду, але домінування того чи іншого феномену

є важливим показником не тільки темпоральної організації твору, але й віднесеності його до певної течії. Так, рання проза Ле Клезіо, в якій панують атемпоральність, позачасовість, нечітка локалізованість, може бути віднесена до течії Нового роману; у свою чергу, пізня творчість письменника, що відзначена лінійною оповіддю з елементами фрагментарності, більш-менш чіткою часовою локалізованістю, може бути визначена нами як традиційна проза сучасної французької літератури, що розрахована на масового читача.

Розрізняють "екзистенційний" та "метричний" час. Головними критеріями виділення "екзистенційного часу" виступають відчуття, переживання та оцінювання темпоральних станів, подій, процесів. Фактором виокремлення "метричного часу" є поняття кількості [1:9-0]. Беручи до уваги міфологічний характер ле-клезіанської творчості [5], ми фокусуємо наше подальше дослідження на концептах ВІЧНІСТЬ, ПОЗАЧАСОВІСТЬ, ЦИКЛІЧНІСТЬ (→ гіперконцепт ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ЧАС), що виступають показовими маркерами темпорального розгортання ТКК ПОДОРОЖ та перцепції подорожі самими персонажами. Саме специфічне ставлення людини до часу, намагання позбутися буденного часу й "втекти" в час міфічний, сакральний є найпоказовішим виявом міфічної поведінки суб'єктів подорожі [там само:63], а отже, й певною характеристикою ТКК ПОДОРОЖ.

При дослідженні розгортання визначених концептів ми спираємося на лексико-семантичний рівень, що є основоположним рівнем для розгляду концептуальної інформації, імплікованої в тексті [6:259]. У нашій роботі ми ототожнюємо ці концепти, беручи до уваги їх словникове значення, синонімічний та символічний характер [8:416; 359]. У той же час, ми вважаємо, що значення лексеми *cycle*, яка є основою імені концепту ЦИКЛІЧНІСТЬ, надає йому певного специфічного смислового відтінку, за рахунок сутнісної семи "регулярність". До вербалізованих елементів концептів ВІЧНІСТЬ = ПОЗАЧАСОВІСТЬ, що фігурують у фактичному матеріалі, відносяться такі лексичні одиниці: *toujours; tout le temps; infini; sans fin; éternel; perpétuel; plus longtemps que l'histoire des hommes; un jour, et aussi le lendemain, et aussi le jour après le lendemain* тощо; концепт ЦИКЛІЧНІСТЬ лексично репрезентований таким чином: *chaque jour (fois, matin, soir, seconde), de temps en temps, le jour, la nuit, régulièrement* тощо. Зазначимо, що розгортання концептів ВІЧНІСТЬ, ПОЗАЧАСОВІСТЬ,

ЦИКЛІЧНІСТЬ пов'язане з фактом неможливості відокремлення часу від простору, тобто з феноменом просторово-часового континууму тексту. Розглянемо представлений інструментарій мовних засобів на таких прикладах: *Je voyage à travers la ville, et je regarde tout le temps* (Le Clézio, G, 251); *Elle ne peut plus s'arrêter. La nuit, le jour, elle marche, elle voyage* (ibid., 269); *Je marche au milieu du paysage fabuleux, et c'est dans le temps que je marche. [...] Tout cela est un voyage dans le paysage du temps* (Le Clézio, LF, 242). Усі приклади, що належать ранній прозі Ле Клезіо, містять пряму лексичну репрезентацію ТКК ПОДОРОЖ *je voyage, elle voyage, un voyage.* Вибір саме цих прикладів, що унаочнюють розгортання концептів ВІЧНІСТЬ, ПОЗАЧАСОВІСТЬ, ЦИКЛІЧНІСТЬ, демонструє концептуальне оточення ТКК ПОДОРОЖ. У першому прикладі вербалізованим компонентом концептів ВІЧНІСТЬ / ПОЗАЧАСОВІСТЬ виступає лексична одиниця *tout le temps*, що відноситься, на наш погляд, як до дієслова *regarder*, так і до дієслова *voyager*, оскільки ці лексичні одиниці мають синонімічний характер (→ ПОДОРОЖ = ВІЗУАЛЬНЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ). У другому прикладі ми спостерігаємо розгортання концепту ЦИКЛІЧНІСТЬ, в основі якого міститься регулярно повторювана дія. Лексичними репрезентаціями такої постійно повторюваної дії-переміщення виступають одиниці *le matin, la nuit* – "кожного ранку, кожної ночі". Третій фрагмент є також ілюстрацією розгортання концептів ПОЗАЧАСОВІСТЬ / ВІЧНІСТЬ, оскільки демонструється певний процес, що відбувається в абсолютному часі: *c'est dans le temps que je marche* – "я крокую в часі". Особливий інтерес викликає фінальна фраза третього фрагмента *tout cela est un voyage dans le paysage du temps* – "все це є подорож у пейзажі часу", що виражає неподільність та неможливість розмежування й відокремлення часу від простору. Ідеться про те, що простір та його наповнення є завжди характеристикою часу й навпаки. Символами виокремлених концептів, які присутні в ле-клезіанській прозі, виступають також першоелементи та їх описи: *le soleil, la lumière, la lune, les étoiles, l'eau* тощо; зоолексеми – *le dragon, le serpent lové* ("дракон, згорнута спіраллю змія"), числівники *4, 8, 9* (рання проза), *7* (пізня проза), геометричні поняття *le carré, le cercle (la tour, la roue), le centre* [8:168, 416, 511-512, 663-665, 794-798, 860-866], що, у свою чергу, являють собою одиниці, які описують, або заповнюють простір, надаючи йому рис сакральності. Першоелементи, як уже зазначалося в нашій

роботі та інших дослідженнях, присвячених творчості Ле Клезіо, є вагомими семантичними та кількісними елементами будь-якого тексту письменника. Для прикладу зазначимо, що лексема *soleil* фігурує в романі "La guerre" 94 рази, у романі "Etoile errante" – 208. Щодо зоолексем, то інтерес викликає присутність у текстах автора раннього періоду, домінантним простором якого виступає локус МІСТО, лексеми *serpent.* Ця лексична одиниця є символом концептів ВІЧНІСТЬ, ПОЗАЧАСОВІСТЬ, ЦИКЛІЧНІСТЬ: *Il soufflait dans une longue flûte en bois de bambou où avait été gravé au feu un serpent qui s'enroulait autour du tube* (Le Clézio, LF, 144); *Il y a quelque part dans l'espace un grand serpent qui s'enroule autour de sa proie, et son corps silencieux n'arrête pas de jeter des boucles* (Le Clézio, G, 11). Окрім того, концепти ВІЧНІСТЬ, ПОЗАЧАСОВІСТЬ, ЦИКЛІЧНІСТЬ передбачають дієвість та боротьбу людини [7:416], що є притаманними характеристиками персонажів ле-клезіанських текстів.

У пізній прозі Ле Клезіо, в якій у більшій мірі панує лінійність та часова локалізованість, концепти ВІЧНІСТЬ, ПОЗАЧАСОВІСТЬ, ЦИКЛІЧНІСТЬ розгортаються не стільки на рівні простору, скільки в межах перцепції персонажами своєї подорожі. Звернемося до ілюстративного матеріалу: *Nous voyageons, nous sommes dehors depuis si longtemps, dans un monde où il n'y a plus de temps* (Le Clézio, EE, 147); *Le soleil brillait haut dans le ciel, il brillait pour tous. La route n'avait pas de fin* (ibid., 292). У наведених фрагментах сприйняття героїнями своє подорожі межує з вічністю, позачасовістю: *un monde où il n'y a plus de temps, depuis si longtemps, sans fin* – "світ, де час більше не існує, так довго, без кінця". Циклічність та незмінність життя людей у таборі Нур-Шам порівнюється із циклічністю сонця, що без жодних змін сходить кожного ранку: *Alors le soleil montait chaque matin sur une terre encore plus âpre, [...]. Tous regardaient, chaque matin, le soleil apparaître au-dessus des collines après la prière, [...]* (ibid., 231). Коли *Alexis* потрапляє в умови війни, його життя перетворюється на вічність, де панують закони циклічності; час стає невідомим поняттям для нього: *Nous sommes à la dérive sur un pays inconnu, vers un temps incompréhensible. C'est toujours le même jour, la même nuit sans fin qui nous harcèlent. Il y a si longtemps que nous n'avons parlé. Si longtemps que nous n'avons prononcé un nom de femme* (Le Clézio, CO, 302).

Щодо інших темпоральних характеристик ТКК ПОДОРОЖ у пізній прозі Ле Клезіо, звернемо увагу й на текстовий концепт СПІРАЛЬНІСТЬ, що втілює опозицію минуле / теперішнє. Зазначений концепт тісно корелює з текстовим концептом ПЕРЕХІД ДО ІНШОГО ЖИТТЯ та омовлюється лексемами із семантикою зміни (*avant / maintenant, autre, nouvel, autrefois, pour la premiere fois, ne pas connaître, apprendre* тощо), зникнення / втрати / залишення (*perdre, ne pas être, ne pas avoir, quitter, laisser, ne pas revoir, jamais* тощо), які формують опозицію "раніше" – "тепер" [7]. Розглянемо кілька прикладів: *C'était la première fois, elle comprenait qu'elle était devenue une autre. Son père ne pourrait jamais plus l'appeler Estrellita, plus personne ne devrait lui dire Hélène. Cela ne servait à rien de regarder en arrière, tout cela avait cessé d'exister* (Le Clézio, EE, 93); *Maintenant, sûrement, rien de tout cela ne pourrait revenir, car peut-on retrouver ce qu'on a laissé derrière soi en partant?* (ibid., 95-96); *Pendant qu'il parlait, les larmes coulaient de ses paupières fermées, parce qu'il pensait maintenant à tout ce qu'il avait perdu* (Le Clézio, D, 93). Усі зазначені контексти відтворюють текстовий концепт СПІРАЛЬНІСТЬ, що надає вихід до спостереження негативного, дисгармонійного емоційного стану суб'єкта подорожі через втрату ним частинки "себе самого"– батька, звичного стану справ, стосунків, друзів тощо; отримання нового знання, що привносить безповоротні зміни в їх життя. Небажаність, неприйнятність та відторгнення існуючого стану справ імпліцитно позначені в контекстах, що свідчать про перманентне повернення суб'єктів до минулого ("постійне повернення в минуле ні до чого не призводило, все це припинило своє існування", "чи можемо ми віднайти, те, що покинули [...]","зараз він думав про те, що він утратив").

Темпоральне обрамлення розгортання ТКК ПОДОРОЖ розглядалося нами в ракурсі дослідження втілення в прозі текстової категорії "часова локалізованість" та аналізу безпосереднього сприйняття ле-клезіанськими суб'єктами подорожі часових параметрів свого переміщення. У **результаті проведеного дослідження** текстової категорії "часова локалізованість" нами було окреслено закономірності мовного втілення темпоральних характеристик розглянутого концепту. У ранніх текстах письменника темпоральні характеристики подорожі в поєднанні з персональними маркерами, що позначають суб'єкт дії, є невизначеними та завуальованими. Пізня проза автора є, як правило, темпорально локалізованою за допомогою внутрішньотекстових

часових маркерів та індексів на позначення часу, що відкривають кожен черговий розділ роману. Сприйняття часу суб'єктами подорожі вписується в межі розгортання таких текстових концептів, як ЦИКЛІЧНІСТЬ, ПОЗАЧАСОВІСТЬ, АТЕМПОРАЛЬНІСТЬ, СПІРАЛЬНІСТЬ. У **перспективі** доцільним убачається порівняльне вивчення часових параметрів розгортання текстового концепту-константи ПОДОРОЖ у межах ле-клезіанської прози та творчості інших французьких / зарубіжних письменників-мандрівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бєлозерова Ю. С.* Когнітивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ю. С. Бєлозерова. – Запоріжжя, 2005. – 22 с. 2. *Салькова М. А.* Темпоральная репрезентация английского дискурса (на материале структур с придаточным времени) : автореф. дис. на соискание ученой ступени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / М. А. Салькова. – М., 1999. – 29 с. 3. *Фефелова В. В.* Засоби вираження категорії часової локалізованості в реченнях з підрядним часу (на матеріалі сучасної французької мови) / В.В. Фефелова // Вісник КЛУ. – Серія : "Філологія". – 2000. – Т. 3, № 1. – С. 157–163. 4. *Теория функциональной грамматики*. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис: [монография / авт. текста А. В. Бондарко, Т. В. Булыгина, Н. А. Козинцева и др.]. – Ленинград: Изд-во "Наука", 1987. – 347 с. – (АН СССР, Институт языкознания). 5. *М'ястківська В. В.* Міфологічний дискурс у романах Ж.-М. Г. Ле Клезіо та Тагара Бен Джелуна : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 / М'ястківська Вікторія Володимирівна. – К., 2003. – 216 с. 6. *Кагановська О. М.* Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики XX століття) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.05 / Кагановська Олена Марківна. – К., 2003. – 502 с. 7. *Мірошнік Л. В.* Моделі часу в поезії Арсенія Тарковського [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / Л. В. Мірошник. – Харків, 2005. – Дата використання : 20.12.2006. – Режим доступу: http://www.lib.ua-ru.net/inode/4574.html.

ДОВІДНИКИ

8. *Dictionnaire des symboles* / [sous la direction de J. Chevalier et A. Gheerbrant]. – P. : Robert Laffont, 1997. – 1060 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Le Clézio J.-M. G.* Terra amata / J.-M. G. Le Clézio. – P. : Gallimard, 1998. – 272 p. 2. *Le Clézio J.-M. G.* Le livre des fuites / J.-M. G. Le Clézio. – P. : Gallimard, 2005. – 285 p. 3. *Le Clézio J.-M. G.* La guerre / J.-M. G. Le Clézio. – P. : Gallimard, 1994. – 289 p. 4. *Le Clézio J.-M. G.* Le chercheur d'or / J.-M. G. Le Clézio. – P. : Gallimard, 2005. – 375 p. 5. *Le Clézio J.-M. G.* Etoile errante / J.-M. G. Le Clézio. – P. : Gallimard, 1992. – 350 p. 6. *Le Clézio J.-M. G.* Onitsha / J.-M. G. Le Clézio. – P. : Gallimard, 2003. – 289 p. 8. *Le Clézio J.-M. G.* Désert / J.-M. G. Le Clézio. – P. : Gallimard, 1990. – 439 p.

© Каратєєва Г. М.

КАТЕРНЮК В. В.
Київський університет імені Бориса Грінченка

ПОЛІКОМПОНЕНТНІ НЕОФІЦІЙНІ АНТРОПОНІМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено комплексій зіставній характеристиці багатокомпонентних неофіційних антропонімів та способів їх утворення, а також структурним моделям прізвиськ в англійській, німецькій та українській мовах.

Ключові слова: полікомпонентний неофіційний антропонім, прізвисько, структурна модель.

В статья посвящена комплексной сравнительной характеристике многокомпонентных неофициальных антропонимов и способах их создания, а также структурным моделям прозвищ в английском, немецком и украинском языках.

Ключевые слова: поликомпонентый неофициальный антропоним, прозвище, структурная модель.

The article deals with comparative analysis of poly-component nicknames and ways of their creation as well as with structural model of nicknames in English, German, and Ukrainian.

Key words: poly-component unofficial name, nickname, structural model.

В руслі антропоцентричної парадигми філологічної науки антропоніми все частіше стають предметом вивчення українських та зарубіжних лінгвістів. У зв'язку з цим очевидною є **актуальність** вивчення неофіційної антропонімії, що становить значний лексичний пласт у будь-якій мові. До цього часу питання про ґенезу, комунікативний статус, структурні та семантичні моделі хоч і привертали увагу науковців, проте узагальнювальних досліджень із зіставної ономастики, де б явище неофіційної антропонімії розглядалось комплексно з погляду форми і змісту, до цього часу в українській лінгвістиці немає.

Дотепер значну увагу дослідників було акцентовано на загальній проблемі семантичної структури власних імен (Г. Лейбниць, Дж. Локк, Б. Рассел, О. Ф. Лосєв, В. М. Муравйов, Д. І. Руденко, В. С. Соловйов, S. Kripke, J. S. Mill, E. Pulgram, H. Putnam, J. A. Searle та ін.), яка була розглянута у суто лінгвістичному (О. Єсперсен, Л. М. Щетінін, та ін.), соціолінгвістичному та етнокультурному аспектах (К. В. Бахнян, В. А. Ніконов, S. Lieberson, П. П. Чучка).

Наукові результати вищенаведених досліджень виявляють і пояснюють різні процеси та характеристики антропонімів, однак до цього часу існують прогалини в дослідженнях, що стосуються неофіційних

© *Катернюк В. В.*

номінацій в типологічному аспекті з точки зору опису моделей їх утворення.

Метою нашого дослідження є комплексна зіставна характеристика багатокомпонентних неофіційних антропонімів та способів їх утворення в англійській, німецькій та українській мовах.

Отже, **предметом** дослідження стали багатокомпонентні структурні моделі прізвиськ в англійській, німецькій та українській мовах.

Об'єкт дослідження – неофіційні антропоніми в англійській, німецькій та українській мовах.

Матеріалом дослідження були оригінальні тексти, ресурси Інтернету, залучалися матеріали нормативних, діалектних, регіональних словників англійської, німецької та української мов тощо.

Загалом зібраний англійській, німецький та українській матеріал можна поділи на три великі тематичні групи: прізвиська англійських, американських, німецьких і українських політиків та громадських діячів, кримінальні англійські, американські, німецькі та українські прізвиська, а також студентські прізвиська, які включають як неофіційні імена учнів, так і викладачів в трьох досліджуваних генетично-споріднених мовах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше комплексно досліджуються неофіційні антропоніми у трьох неблизькоспоріднених мовах в аспекті їхніх структурних властивостей, у дослідженні втілено намір виявити загальні структурні моделі, а також особливості утворення багатокомпонентних неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах.

До багатокомпонентних неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах, як вже зазначалося вище, ми відносимо всі прізвиська, які мають структуру словосполучення.

Говорячи про словосполучення, ми маємо на увазі синтаксичну конструкцію, яка формується за рахунок поєднання двох або більше значущих слів на підставі граматичного зв'язку [1:469]. Від речення така конструкція відрізняється тим, що не має категорій модальності, часу, особи, інтонації.

Саме в таких прізвиськах якнайкраще можна прослідити зв'язок словотвору із синтаксисом, оскільки такі власні назви по своїй структурі дорівнюють словосполученням і, навіть, реченням.

Кількісно полікомпонентні неофіційні антропоніми в досліджуваних мовах представлені таким чином: 201 англійських неофіційних

антропонімів, 2 – німецьких неофіційних антропонімів, 13 українських неофіційних антропонімів.

У цій класифікаційній групі неофіційних антропонімів проявляється типологічна різниця слов'янських мов та германських мов на синтаксичному рівні. Синтаксичною особливістю прізвиськ у мовах германської групи є те, що вони вживаються із артиклем [2:58] (наприклад, англійське – *the Ant,* "*Мурашка*"*, the Brain,* "*Мозок*"*, the Claw,* "*Кіготь*"*, the Hawk,* "*Яструб*" [10], німецьке – *der Albatros,* "*Альбатрос*" [11]).

Враховуючи частотність таких прізвиськ в англійській мові, ми пропонуємо їх вважати перехідною формою від односкладових до багатоскладових, оскільки артикль додає конкретизуюче значення до апелятива, хоча і не є значущою частиною мови. Українських прізвиськ такого типу не існує у зв'язку із відсутністю такої частини мови. Серед англійських політичних, кримінальних та молодіжних прізвиськ така модель досить продуктивна, серед багатокомпонентних неофіційних антропонімів таких налічується 9,8 %. Однак, щодо розподілу кількості по групам, то найширше вона представлена серед кримінальних та політичних.

Аналізуючи зібраний матеріал, ми відштовхувалися від того, що будь-яке багатокомпонентне прізвисько – це словосполучення. Щодо визначення словосполучення, то, на нашу думку, правомірно застосувати визначення цього явища, що використовується західними науковцями, а саме: словосполучення – це група слів, які функціонують як одне ціле в синтаксисі речення [3:67].

Спираючись саме на це визначення, ми можемо повноцінно класифікувати багатокомпонентні неофіційні антропоніми в таких генетично-споріднених мовах як англійська, німецька та українська, що належать до різних мовних груп індоєвропейської сім'ї, оскільки визначення словосполучення, запропоновані українськими та радянськими вченими не охоплюють особливостей аналітичних мов, вважаючи словосполученням конструкцію із повнозначних слів [1:469; 4; 5]. Таке обмеження не надає змоги правильно класифікувати англійські та німецькі прізвиська, до складу яких входить означений артикль, який також несе значення конкретизації, уточнюючи таким чином денотат [6:150–160], і тому ми не вважали можливим ігнорувати такий член багатокомпонентних прізвиськ.

Однак, ми застосували підхід російської лінгвістичної школи до класифікації словосполучень з точки зору їх морфологічної будови, тобто по належності головного слова до тієї чи іншої частини мови [1:469], а саме: іменникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові.

Слід зауважити, що зважаючи на те, що власні імена, утворені за допомогою словосполучень значно відрізняються за структурою від інших неофіційних номінацій, в цьому пункті ми спираємося на вузьке визначення терміну "номінація", тобто позначення предмету за допомогою одного або декількох слів [7:73]. У цьому випадку, декілька слів, тобто словосполучення, використовується для позначення денотату, таким чином являючи собою засіб вторинної номінації [7:74], а, отже і є неофіційним антропонімом.

Це пов'язано з тим, що серед зібраних нами прізвиськ є одиничний приклад неофіційного антропоніму, який дорівнює реченню у наказовому способі. Але, враховуючи специфічність використання прізвиська лише як номінативної одиниці, ми вважаємо недоцільним вважати його реченням, і розглядатимемо його як словосполучення.

Такий підхід надає змогу класифікувати багатокомпонентні прізвиська відповідно до частини мови головного слова у словосполученні, а також виділити різні структурні моделі, за якими утворюються неофіційні антропоніми в англійській, німецькій та українській мовах.

Структурні елементи прізвиськ будуть позначені такими скороченнями: Art (article) – артикль, N (noun) – іменник, Adj (adjective) – прикметник, Pron (pronoun) – займенник, Prep (preposition) – прийменник, PI (participle I) – дієприкметник, PII (participle II) – дієприслівник, V (verb) – дієслово.

Варто зауважити, що дослідники сходяться на думці про те, що на відміну від однокомпонентних неофіційних антропонімів, багатокомпонентні прізвиська ґрунтуються на описовій характеристиці денотата і часто мають на меті уникнути повторної номінації в тексті, через що їм притаманна деяка книжність [8:97–99].

Отже, серед зібраних неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українських мовах було виділено наступні моделі:

1. (Art) Adj + N: англійське – *the Black Panther,* "*Чорна Пантера*", *the Black Widow,* "*Чорна Вдова*", *the Dark Stragler,* "*Темний Бродяга*", *the Acid Killer,* "*Кислотний Вбивця*" [12], *Greasy Thumb,* "*Брудний Палець*"

[13], німецьке – *Big Mango,* "*Велике Манго*" [11], українське – *Залізний Фелікс, Шоколадний Король, Шоколадний Заєць, Ржавий Таракан, Конотопська Відьма, Газова Принцеса* [14]. Як видно з наведених прикладів такі прізвиська представлені в усіх трьох генетично-споріднених мовах, однак, серед німецьких така модель дуже рідко зустрічається, а щодо українських, то вона широко представлена лише серед політичних неофіційних антропонімів, на нашу думку, це пов'язано з вищезазначеною характерною рисою багатокомпонентних прізвиськ, а саме: розгорнута характеристика не дуже зручна для використання в мовленні [8:96].

2. (Art) N + Prep + N: англійське – *the Beast of Buffalo,* "*Звір з Буфало*" [13], *the Beast of Alcatraz,* "*Звір з Алькатразу*", *Duchess of Death,* "*Герцогиня Смерті*" [12], *Schoolmaster of Politics,* "*Директор Політики*", *President Without a Party,* "*Президент Без Партії*", *Atlas of Independence,* "*Атлант Незалежності*", *Colossus of Debate,* "*Гігант Дебатів*" [13], німецьких прізвиськ цього типу не виявлено з вищевказаних причин, українське – *Коровай з Вухами* [15]. Щодо англійської мови, то така модель розповсюджена серед політичних (як перший приклад) та кримінальних неофіційних антропонімів.

3. N + N: англійське – *Alligator Man,* "*Людина-Алігатор*", *Bandit Queen,* "*Королева Бандитів*", *Golf Bag,* "*Сумка для Гольфу*", *Gentlemen Boss,* "*Керівник Джентльменів*" [12], німецьких та українських прізвиськ такого типу не було виявлено серед матеріалу. Ця група яскраво відображає аналітичність англійської мови, коли два іменники формують словосполучення, що дорівнює словосполученню іменника з прикметником в українській мові або складному слову в німецькій [9:225–240].

4. N + Adj: німецьке – *König Lustig,* "*Король Веселий*" [11]. Прізвисько з прикметником у постпозиції було виявлено лише серед німецьких молодіжних.

5. (Art) N + N + N: англійські – *Cell Phone Bandit,* "*Стільниковий Телефонний Терорист*" [16].

6. (Art) Adj + Adj + N: англійські – *The Jolly Black Widow,* "*Весела Чорна Вдова*" [12]. У двох інших мовах прикладів не виявлено.

7. Adj + N + N: англійські – *Last Call Killer,* "*Вбивця з Останнього Дзвінка*" [12], *White House Iceberg,* "*Айсберг Білого Дому*" [13]. Прізвиська такої складної структури, як це і два попередні пункти були виявлені

лише в англійській мові, що, знову ж таки, на нашу думку, підтверджує вплив аналітичності германської групи мов.

8. N + PII: англійське – *Lady Rotten,* "*Леді Гниль*" [12]. Німецьких та українських неофіційних антропонімів такої моделі не знайдено.

9. N + Adj + N: англійське – *Lord High Executioner*, "Лорд Великий Кат" [13]. Серед німецьких і українських прізвиськ такий тип відсутній.

10. (Art) N + V: англійське – *The President Select,* "*Президент Обраний*" [17]. Серед німецьких і українських прізвиськ такий тип відсутній.

11. V + N: англійське – *Comeback Kid,* "*Хлопець, Що Повернувся*" [13]. Серед німецьких і українських прізвиськ такий тип відсутній.

12. (Art) N's + Adj + N: англійське – *The World Greatest Hero,* "*Найбільший Герой Світу*" [13]. Серед німецьких і українських прізвиськ такий тип відсутній.

13. V + Pron + N + N: англійське – *Give'em Hell, Harry!* "*Покажи Їм Чортів, Гаррі!*" [13]. Такий неофіційний антропонім, що дорівнює повному реченню, присутній лише в англійській мові, і є унікальним по своїй структурі.

14. Pron + N: англійське – *His Freudulency,* "*Його Шахрайство*", *His Accidency,* "*Його Випадковість*" [17]. Цей тип неофіційних антропонімів присутній лише в англійській мові і формується по моделі звернення до благородної особи, наприклад, Його Високість. Такі прізвиська виявлено по відношенню до Джорджа Буша.

15. Adj + Adj and Adj: англійське – *Old Rough and Ready,* "*Старий Прямолінійний та Готовий до Дій*" [13].

16. Adj + N + Adj: англійське – *Old Man Eloquent,* "*Старий Красномовець*" [13]. Остання та попередні моделі представлені лише серед англійських неофіційних антропонімів.

17. N + Prep + N + Prep + Adj + N + N: українське – *Женщина з Косой в Хорошем Смисле Етого Слова* [18], політичне прізвисько Юлії Тимошенко, утворене запозиченнями з російської мови, представляє найскладнішу структуру із усіх зібраних. Воно наближається до речення, однак, на відміну від *Give 'em Hell, Harry!*, не має завершеного вигляду речення через відсутність предикату.

Така велика кількість структурно-граматичних моделей англійських неофіційних антропонімів свідчить про те, що аналітичність мови надає більше можливостей для створення вторинних номінацій.

Загалом, як показує аналіз зібраних неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мові, структурно-граматичні моделі вторинної номінації надзвичайно різноманітні.

Ці моделі варіюються від однослівних простих прізвиськ до складних номінацій зі структурою речення. Типологічними особливостями є тенденція англійської мови до використання багатокомпонентних прізвиськ (201 одиниця, 2 одиниці та 13 одиниць у кожній з досліджуваних мов відповідно.

Наступним кроком нашого дослідження є виявлення типологічних особливостей творення прізвиськ в німецькій та українські мовах з метою подальшого типологічного зіставлення специфічних особливостей неофіційних антропонімів в трьох неблизькоспоріднених мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Краткий словарь* когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филол. фак. МГУ, 1996. – 245 с. 2. *Степанова М. Д.* Словообразование современного немецкого языка / Мария Дмитриевна Степанова. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1953. – 374 с. 3. *Hughes J.* How You Got Your Name : The Origin and Meaning of Surnames / James Hughes. – London : Phoenix House, 1980. – 121 p. 4. *Leslie P.* Towards a theory of nicknames: a case for socio-onomastics / P. Leslie, J. Skipper // Names. – 1990. – № 34 (4). – L., N.Y. : Names, 1990. – P. 273–282. 5. *Morgan J.* Nicknames: their origins and social consequences / [Jane Morgan, Christopher O'Neill, Rom Harre]. – L., Boston : Routledge & K. Paul, 1979. – 153 p. 6. *Соловьева М. А.* Роль аллюзивного антропонима в создании вертикального контекста (на материале романов А. Мердок и их русских переводов) : дис. … доктора филол. наук : 10.02.20 / Марина Александровна Соловьева. – Екатеринбург, 1944. – 300 с. 7. *Гак В. Г.* Языковые преобразования / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Высшая школа, 1998. – 720 с. 8. *Ермолович Д. И.* Имена собственные на стыке языков и культур / Дмитрий Иванович Ермолович. – М. : Р. Валент, 1941. – 4 с. 9. *Корунець І. В.* Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : [підруч.] / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 1940. – 448 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Delahunty A.* Oxford Dictionary of Nicknames / Andrew Delahunty. – N.Y. : Oxford University Press Inc., 2006. – 200 p. 11. *Namenlexikon* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : http://www.namenlexikon.blogspot.com/ 12. *Seriemorder.dk* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : http://www.seriemorder.dk/viewpage.php?page_id=4 13. *List of U.S.* Presidential Nicknames [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_U.S.Presidential_ nick names 14. *Чаленко А.* Клички наших политиков: Фантомас, Бандерлог, кролик Сеня и мама Рая [Електронний ресурс] / Александр Чаленко. – 2008. – Режим доступу до ст. : http://www.segodnya.ua/news/940091.html 15. *Інтернет-газета* "Фраза" [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : http://www.fraza.com.ua/zametki/09.02.07/33821.html 16. *Tripod.com* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : http://members.tripod.com/~SerialKillr/SerialKillersExposed/nicknames. html 17. *Dubya Nickname* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : http://www.nndb.com/group/750/000091477/ 18. *Сюзанна без* кармана, Батхед и Бурятино. Прозвища украинских политиков [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу до ст. : http://podrobnosti.ua/kaleidoscope/2007/05/15/423727.html

© *Катернюк В. В.*

КЕБА О. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КЛАСИ ПРИГОЛОСНИХ АРТИКУЛЯЦІЙ В КОНТАКТІ З ВІБРАНТАМИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто можливі в іспанській мові комбінації вібрантів з приголосними фонемами в межах однієї лексичної одиниці. Визначаються категорії артикуляцій звуків в контакті з вібрантами, які необхідно враховувати як змінні, що впливають на їх акустичні характеристики. Доведено, що в межах лексичної одиниці на реалізацію вібранта як багатоударного алофона впливають попередні гетеросилабічні носові та латеральні артикуляції.

Ключові слова: початковий приступ, простий початковий приступ, складний початковий приступ, рифма, апроксимант, змінна, гетеросилабічний, тавтосилабічний.

В статье рассматриваются возможные варианты сочетаемости вибрантов с согласными фонемами в рамках одной лексической единицы в испанском языке. Определяются категории артикуляций звуков, находящихся в контакте с вибрантами, которые необходимо рассматривать как изменяемые, влияющие на их акустические характеристики. Доказано, что в рамках лексической единицы на реализацию вибранта как многоударного алофона влияют предшествующие гетеросилабические носовые и латеральные артикуляции.

Ключевые слова: начальный приступ, простой начальный приступ, сложный начальный приступ, рифма, апроксимант, изменяемая, гетеросилабический, тавтосилабический.

The article considers possible variants of the combinations of vibrants with consonant phonemes in the framework of one lexical unit in the Spanish language. Defines the categories of articulations of sounds that are in contact with vibrants, which should be seen as a variables affecting their acoustic performances. By comparing consonant context, the author comes to the conclusion that, in the framework of a lexical unit for realization of vibrant as trill influence the preceding heterosyllabic, nasal and lateral articulations.

Key words: onset, simple onset, complex onset, rhyme, approximant, variable, heterosylabic, tautosylabic.

Актуальність статті зумовлено необхідністю пошуку об’єктивних критеріїв виділення з безперервного мовленнєвого потоку певного числа елементарних звукових сегментів з використанням інформації про об’єктивні ознаки меж більш крупних одиниць мовлення – складів, фонетичних слів, надфразових та тематичних єдностей, тексту, що перебувають у складній залежності від одиниць лексико-граматичного рівня, а також низки просодичних факторів.

Метою даної статті є визначити в межах однієї лексичної одиниці діапазон сполучуваності вібрантів іспанської мови з приголосними фонемами. Фонетичні реалізації цих фонем (спосіб артикуляції та сонорність) впливають на характер алофонічного варіювання фонем вібрантів, і їх необхідно враховувати при створенні корпусу

© Кеба О. М.

дослідження вібрантів.

Об'єктом дослідження є змінні, що впливають на акустичні характеристики вібрантів в іспанській мові.

Предметом дослідження є категорії артикуляцій приголосних, що знаходяться в контакті з вібрантами в межах однієї лексичної одиниці.

Незважаючи на те, що такі аспекти, як позиція у висловленні, синтаксична структура або лексична категорія слова можуть модифікувати якимось чином характеристики вібранта, у даній статті ми обмежилися аналізом того контексту, який має найбільш безпосередній вплив на звук – суміжні приголосні звуки та наголос.

Вібранти в іспанській мові можуть займати різні позиції всередині складу. Згідно із структурою, запропонованою Харрісом (1975), вібрант є компонентом початкового приступу (лівої межі силабічного ядра) або рими (сегменту складу, сформованого із суми ядра та кінця складу або правої межі складу). У першому випадку, вібрант може з'являтися як єдиний елемент, утворюючи простий початковий приступ *(pa -re-ja, ca-rre-te-ra, ro-sa)*, або як другий компонент складного початкового приступу в сполученні із шумним приголосним *(tres, a-bril)*. В позиції рими, вібрант завжди знаходиться після голосної, яка формує ядро складу, або після напівголосної, і може бути єдиною приголосною рими (*ar-co*), або в сполученні з /s/, яка слідує за ним *(pers-picaz)*. Вібрант в позиції початкового приступу може контактувати з приголосним, що входить до попереднього складу. Прикладом такого контексту є вібранти у словах *en-re-do*, *al-re-de-dor, Is-ra-el*. Вібранти в інтервокальній позиції завжди утворюють простий початковий приступ (*pe-ro, pe-rro*). Інтервокальна позиція є єдиним контекстом, у якому можлива поява двох різних фонем /ɾ/ та /r//з дистинктивним значенням. У традиційній іспанській фонетичній літературі для позначення цих звуків вживаються терміни *vibrante simple* /ɾ/ та *vibrante múltiple* /r/ У нашому дослідженні ми будемо послуговуватися термінами *одноударний вібрант* для фонеми /ɾ/ та *багатоударний вібрант* для фонеми /r/, які вживаються у вітчизняній та російській фонетиці для позначення цього типу звуків (Васильченко О. Г. (2004), Лосева Е. В. (2006)).

Із чотирьох контекстів, описаних вище, у трьох з них (початковий приступ та рима), вібрант знаходиться в контакті з приголосною та

голосною. Отже, розглядаються такі контексти:

(а) приголосний + вібрант + голосний: $П_Г

(б) голосний + вібрант + приголосний: Г_$П

(в) приголосний + вібрант + голосний: П$_Г

Символ $ позначає межу складу; _ – вібрант; П – приголосний; Г – голосний.

Одним із факторів, що впливають на характеристики звуків є оточуючі їх сегменти. У контексті, який ми описуємо, одним з таких елементів завжди є приголосний, який і є змінною, яку необхідно брати до уваги.

Однак, не всі способи артикуляції, на які класифікуються приголосні, можуть з'являтися в контакті з вібрантом у контекстах описаних вище. Крім того, різною є дистрибуція в залежності від позиції вібранта в початковому приступі (простому чи складному) або у римі. Ми коротко опишемо можливі комбінації приголосного та вібранта в іспанській мові.

Приголосні, які комбінуються з вібрантом у позиції складного початкового приступу є обов'язково шумними (*breve, prado, fresa, dragón, tres, gris, criatura*). Таким чином, у цій позиції ніколи не з'являються ні носові ні плавні приголосні. Крім того, лише певні шумні можуть знаходитися у цьому контексті: зімкнені (глухі та дзвінкі) та фрикативний губно-зубний глухий. Фонеми /p, t, k/ завжди реалізуються як зімкнені глухі, а фонема /f/, як фрикативний глухий. Фонетичні характеристики дзвінких фонем /b, d, g/, однак, варіюються в залежності від контексту, в якому вони з'являються. Загалом, /b/ та /g/ артикулюються як зімкнені в абсолютній початковій позиції (*beso, gato*) та після носового (*hombre, tango*) і як апроксиманти в інших позиціях (*abrazo, agricultura*) (Navarro Tomás, 1966; Harris, 1975; Карпов, 1969; Alarcos, 1991; Quilis, 1992, 2010). "Терміни *апроксимант* (а також *спірант*) вживається по відношенню до приголосних, які хоча і схожі на фрикативні, але ослаблені настільки, що ступінь їх відкритості є трохи більший, а тиск повітря набагато менший. Незважаючи на різноманітність поглядів, в цю категорію можна включити *напівприголосні*, /l/ та, як стверджує Мартінес Сельдран, інтервокальні алофони дзвінких приголосних іспанської мови, які є більш відкритими і ослабленими, ніж фрикативні [β], [ð], [γ], завдяки чому цей автор пропонує додати до їх транскрипції діакритичний знак, який

характеризує ослаблені приголосні [β], [ð], [γ], щоб можна було відрізнити їх від фрикативних, не розширюючи Міжнародний фонетичний алфавіт. Термін *спірант* не є коректним, оскільки є двояким, хоча Мартінес вжив його для опису апроксимантів. Раніше він вживався як синонім фрикатизованої фонеми" [12:12]. Фонема /d/ реалізується як зімкнений в абсолютній початковій позиції (*dama*) і після носового та латерального (*conde, caldo*), і як апроксимант – у інших контекстах (*ardor*) (Navarro Tomás, 1966; Alarcos, 1991; Карпов, 1969; Quilis, 1992, 2010).

Враховуючи дану дистрибуцію, необхідно розглянути три способи артикуляції у приголосних, які формують початковий приступ поряд з вібрантом: зімкнений, фрикативний та апроксимант. З цих трьох груп, лише у групі зімкнених можна виділити функцію сонорності, зважаючи на те, що в цьому контексті фрикативний приголосний завжди глухий, а апроксимант завжди дзвінкий. Таким чином, можна виділити чотири групи приголосних, які утворюють консонантну групу з вібрантом в позиції початкового приступу: зімкнені глухі, зімкнені дзвінкі (в абсолютній ініціальній позиції та після носових), апроксиманти та фрикативні, як показано у таблиці 1:

Таблиця 1

Класи приголосних, які комбінуються з вібрантом в позиції початкового приступу

Зімкнений		Апроксімант		Фрикативний	
Глухий	дзвінкий	Глухий	дзвінкий	глухий	дзвінкий
√	√	–	√	√	–
приклади: *prado crédito*	приклади: *brazo hombre dragón Andrés grande sangre*	–	приклади: *abrazo padre vinagre*	приклади: *fresa*	–

Якщо вібрант знаходиться в імплозивній позиції, то суміжний приголосний, що входить до наступного складу, може реалізовуватися як глухий зімкнений (*parque, carta, carpintero*), апроксимант (*carbón, cargo, cordial*), фрикативний (*terso, tercero*), носовий (*hormiga, torneo*),

латеральний (*Carlos*), африката (*corchete*). Як було вказано вище, /b, d, g/ після вібранта завжди реалізуються як апроксиманти [β, ð ,γ], що виключає появу зімкнених [b, d, g] . Будь-який глухий фрикативний [f, θ, s, x] може знаходитись в цій позиції, хоча деякі комбінації рідко з'являються у мові. Наприклад, послідовність: вібрант + [f] знайти важче, ніж іншу комбінацію вібранта та фрикативного. Досить рідкісним явищем у мові є послідовність вібранта + африката.

Що стосується носового після вібранта, то маємо лише приклади з альвеолярним носовим [n] (*carne*) та губно-губним [m] (*armario*). Більшість латеральних, які складають корпус дослідження, це альвеолярні [l] (*Carlos*).

Якщо розглядати типи приголосних, які можуть знаходитися після вібранта, виявляється, що така змінна як сонорність обумовлена способом артикуляції: в жодному випадку неможливо встановити різницю у сонорності в межах одного і того ж способу артикуляції. Зімкнені та фрикативні завжди реалізуються як глухі, в той час як апроксиманти, носові та латеральні є дзвінкими. Отже, отримано п'ять різних контекстів, як показано в таблиці 2:

Таблиця 2

Класи приголосних, які можуть комбінуватися з вібрантом, що знаходиться в імплозивній позиції

Зімкнений		Фрикативний		Апроксимант		Носовий		Латеральний	
Глухий	дзвінкий	Глухий	Дзвінкий	Глухий	дзвінкий	Глухий	Дзвінкий	глухий	Дзвінкий
√	–	√	–	–	√	–	√	–	√
Arco carpe-ta carta	–	*verso carcel Argenti-na*	–	–	*árbol corbata curva ardiente argot*	–	*carne carmín, armónico*	–	*orla carlos, irlndés*

До того ж, вібрант у позиції складного початкового приступу описується завжди як одноударний алофон (Navarro Tomás, 1966; Карпов, 1969; Harris, 1975; Alarcos, 1991; Quilis, 1992, 2010) і саме він є

єдиною фонемою, яка не існує на початку слова в іспанській мові, тому неможливо знайти приклади слів, які починаються цим звуком.

При створенні корпусу вібрантів в позиції складного початкового приступу ми розглянули чотири групи приголосних: зімкнений глухий, зімкнений дзвінкий, дзвінкий апроксимант та глухий фрикативний. У контексті, який слідує за вібрантом в імплозивній позиції, було визначено п'ять категорій приголосних: зімкнений глухий, дзвінкий апроксимант, глухий фрикативний, дзвінкий носовий та дзвінкий латеральний. Було відібрано 50 прикладів для кожного із вказаних контекстів, які зібрані у таблиці 3, що передбачає загалом 200 вібрантів в позиції початкового приступу та 250 в імплозивній позиції:

Таблиця 3

Приголосні в контакті з вібрантом, який знаходиться в позиції складного початкового приступу та в імплозивній позиції, призначені для аналізу

Початковий приступ		Імплозивна позиція	
зімкнений глухий зімкнений дзвінкий фрикативний глухий дзвінкий апроксимант	+ вібрант	вібрант +	зімкнений глухий фрикативний глухий дзвінкий апроксимант дзвінкий носовий дзвінкий латеральний

Якщо вібрант знаходиться в позиції початкового приступу і являється його єдиним компонентом, то суміжний приголосний, що входить до попереднього складу, може реалізовуватися як носовий (*enredo*), латеральний (*alrededor*) та глухий щілинний (*israelí*). Сполучення /rs/ в іспанській мові є особливим випадком, у якому внаслідок асиміляції /s/ поглинається вібрантом. У цих позиціях вібрант реалізується як багатоударний алофон (Navarro Tomás, 1966; Карпов, 1969; Harris, 1975; Alarcos, 1991; Quilis, 1992, 2010).

Висновки. В іспанській мові вібранти в межах однієї лексичної одиниці можуть комбінуватися з приголосними, займаючи позиції початкового приступу (складного або простого) та імплозивну. Шумні

приголосні, передуючи вібранту, завжди виступають як тавтосилабічні по відношенню до нього, утворюючи складний початковий приступ. Фонетично вібрант у цьому контексті реалізується як одноударний алофон, а шумні фонетично реалізуються як зімкнені (глухі та дзвінкі), апроксиманти (дзвінкі) та глухий губно-зубний фрикативний. Носові та плавні, передуючи вібранту, виступають завжди як гетеросилабічні, в контакті з якими вібрант фонетично реалізується як багатоударний алофон. В імплозивній позиції тавтосилабічним по відношенню до вібранта може виступати лише щілинна приголосна фонема /s/. Інші приголосні виступають по відношенню до нього як гетеросилабічні і фонетично реалізуються як зімкнені глухі, апроксиманти дзвінкі, фрикативні глухі, носові та латеральні. В цій позиції вібрант реалізується як одноударний алофон.

Перспективи дослідження Встановивши класи приголосних артикуляцій, можливих в контакті з вібрантами в іспанській мові, які розглядаються як змінні, необхідно розширити дослідження, враховуючи аспекти пов'язані з просодією або синтаксисом.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Васильченко О. Г.* Функціонування алофонів фонеми /r/ у мовленні дикторів Німеччини 1923–2003 рр. (інструментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Олена Германівна Васильченко ; Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2004. – 24 с. 2. *Карпов Н. П.* Фонетика испанского языка (теоретический курс) : [учебн. пособ. для ин-тов и фак-тов иностр. яз.] / Николай Павлович Карпов. – М. : Высшая школа, 1969. – 232 с. 3. *Лосева Е. В* Формирование многоязычной фонетической базы данных (применительно к речевой реализации вибрантов) : автореф дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.21 "Прикладная и математическая лингвистика" / Елена Викторовна Лосева ; Московск. гос. лингвист. ун-т. – М., 2006. – 24 с. 4. *Современная грамматика испанского языка :* [в 2-х ч.] / комиссия по грамматике Испанской Реальной Академии. – СПб. : Лань, 1997. – Ч. 1 : Фонетика и морфология. – 352 с. 5. *Alarcos E.* Fonología española / Emilio Alarcos Llorach. – [4º ed.]. – Madrid : Gredos, 1991. – 290 p. 6. *Blecua F. B.* Vibrantes del español: manifestaciones acústicas y procesos fonéticos: Tesis docotoral / Beatriz Blecua Falgueras. – Universidad Autónoma de Barcelona, 2001. – 375 p. 7. *Harris J. W.* Fonología generativa del español / James Wesley Harris. – Barcelona : Planeta, 1975. – 404 p. 8. *Martínez C. E.* [ɾ-r]: ¿Dos clases de sonidos? / Eugenio Martínez Celdrán, Lucrecia Rallo // Estudios de Fonética experimental. – Universitat de Barcelona, Labotratori de Fonàetica, 1995. – № VII. – P. 179–194. 9. *Martínez C. E.* Manual de fonética española. Articulaciones y sonidos del español / Eugenio Martínes Celdrán, Ana M. Fernández Planas. – [1º ed.]. – Barcelona : Editorial Ariel, S.A., 2007. – 256 p. 10. *Navarro T. T.* Manual de pronunciación española / Tomás Navarro T. – [duodécima ed.]. – La Habana : Edición revolucionaria, 1966. – 326 p. 11. *Pamies B. A.* Guía básica de fonética y fonología / Antonio Pamies Bertrán, Olga Mijailovna Kálustova. – Granada : Método, 2000. – 170 p. 12. *Quilis A.* Curso de fonética y fonología españolas / Antonio Quilis, Joseph A. Fernández. – Madrid : CSIS, 1992. – 222 p. – (Colección Textos Universitarios, № 4). 13. *Quilis M. A.* Principios de fonología y fonética españolas. / Antonio Quilis Morales. – [10º ed.]. – Madrid : Arco Libros S.L., 2010. – 96 p.

© Кеба О. М.

КІСЬМІНА К. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КАЛАМБУРНА ПОЛІСЕМІЯ
(на матеріалі скетчів Р. Девоса)

У статті розглянуті прийоми комічного, що базуються на обіграванні парадигматичної асиметрії мовного знака, а саме про полісемічний каламбур. Проведене дослідження виявляє своєрідність вживання полісемії у скетчах та звертає увагу на особливості використання каламбуру для створення комічного ефекту.
Ключові слова: полісемія, каламбур, гра слів, скетч, комічне.

В статье рассмотены приемах комического, основанных на обыгрывании парадигматической асимметрии словесного знака, а именно о полисемии каламбура. Проведенное исследование выявляет своеобразие употребления полисемии в скетчах и обращает внимание на особенности использования каламбура для создания комического эффекта.
Ключевые слова: полисемия, каламбур, игра слов, комическое.

The article refers to comic-based methods which play on paradigmatic asymmetry, such as polysemy in puns. The study reveals the originality in the use of polysemy in sketches and draws attention to the particular use of a pun to create a comic effect.
Key words: polysemy, pun, wordplay, comic.

Актуальність дослідження зумовлено зростаючим інтересом мовознавців до різних форм комічного, у тому числі такого поняття як каламбур. Полісемія як джерело творення гумору надає змогу дослідити різні функції, форми та лінгвістичні аспекти каламбуру. **Наукова новизна** полягає у багатосторонньому розкритті основних властивостей каламбурної полісемії.

Ця розвідка має на **меті** визначити та проаналізувати вживання полісемії для створення комічного ефекту у скетчах, дослідити створення каламбурів на основі полісемічних слів.

Об'єктом дослідження є полісемічні слова, які вживаються в французьких скетчів для формування комічного.

Предметом дослідження є дискурсивні особливості комічного у сучасних скетчах Р. Девоса.

Матеріалом слугували обрані фрагменти скетчів Раймона Девоса.

Перш, ніж перейти до безпосереднього аналізу скетчів, ми б хотіли точніше окреслити ключове для нашого дослідження поняття каламбуру. Походження терміну "каламбур" ще й досі залишається не визначеним. За деякими джерелами слово "каламбур" виникло від

© Кісьміна К. О.

італійського виразу “calamo burlare”, що можна перекласти як “писати пером”. Проте у самій італійській мові немає слова “каламбур”. Інша версія походження цього терміну зводиться до того, що “каламбур” зустрічається у 1768 році в “Листах” Дідро. У цьому творі згадується персонаж німецької казки – священик Калемберг. Однак, і це викликає сумнів, тому що збереглися вказівки на більш ранню дату виникнення цього слова [1:40]. Ще одна версія етимології каламбуру відсилає нас до двору Людовика XIV. У Парижі, деякий час знаходився німецький граф Калембург (compte Calemberg de Westphalie), чиє прізвище вимовляли як Каламбур. Він так погано розмовляв французькою мовою, перекручуючи слова, що став причиною надмірного кепкування оточуючих. Спотворювати мову “на зразок графа Каламбура” – складати каламбурні рими, гостроти і фрази швидко стало модою і головною розвагою двору та народу. На жаль, ми не можемо достовірно дізнатися, про етимологію даного терміну, але у 1798 році слово з’являється у словнику Французької академії.

Щодо визначення каламбуру, можна сказати, що майже усі довідники сходяться на тому, що його головним стрижнем є гра слів. *“Каламбур – гра слів, основана на подібності звуків і різниці у значенні”* [7:165]. *“Каламбур – дотеп, в основі якого лежить використання різних значень якогось одного слова або кількох різних слів, схожих звучанням; гра слів. Двозначність, породжена омонімією або подібністю звучання, що викликає комічний ефект”* [8:311].

У каламбурі полісемія відіграє чи не найголовнішу роль і вживається чи не найчастіше. Полісемія включає у себе декілька різних за змістом тлумачень слів, що дає змогу гумористу “гратися” з цими значеннями, створюючи комічний ефект. Цьому ефекту сприяє правильно побудований контекст повідомлення автора.

У скетчі Раймона Девоса “Le vent de la révolte”, автор вдається до “гри слів”, використовуючи полісемію слова “la tête”:... *J’ai rêvé que le vent de la révolte s’était levé, que la révolution était en marche et que j’en avais pris la tête dans un moment d’étourderie. Je défilais ... tout seul ... dans les rues désertes ... En brandissant au bout d’une pique une tête de ci-devant ... La tête de qui??? Alors là chacun y met la sienne. Chacun est libre de brandir la tête qui ne lui revient pas! Moi, j’avais une liste de* ***tête****. Et celle qui était en tête je l’avais rayée de la liste. J’avais tranché arbitrairement! Je brandissais celle-là. J’aurais préféré en brandir une*

autre! Parce que mon ci-devant n'avait pas tout à fait la tête de l'emploi; il était hilare! Контекстом цього прикладу є сон персонажа, у якому відбувається революція. Автор, використовуючи каламбур полісемії одного слова, провокує комічний ефект. Слово "la tête" має більше п'ятнадцяти значень, у цьому випадку вживаються такі значення цього слова, як "голова", "очолювати ", "кандидат", "на початку", "мати підходящу фізіономію".

У наступному прикладі автор використовує пряме значення слова "la tête" – "голова" як анатомічна частина людини, та непряме – "посипляться голови", у значенні звільнення високопосадовців. *J'ai bien une pique mais je n'ai pas de tête. Depuis que l'on a supprimé la peine capitale, dès qu'il y a une tête de libre, on se l'arrache! Vous ne savez pas où je pourrais trouver une tête comme la vôtre… enfin… comme celle de votre ci-dessus ci devant? ... Croyez moi, en haut lieu, il y a des têtes qui vont tomber.*

Автор часто вживає полісемічні слова з прямим та переносним значенням. Наприклад, у скетчі "Alimenter la conversation" Девос розповідає про вечерю у ресторані, де він став свідком розмови людей за іншим столиком: *... A la fin, chacun ayant ravalé ses mots et bu ses propres paroles, il n'y eut plus que des éclats de "voie" digestive et des "mots" d'estomac! Ils ont fini par ventriloquer... et c'est à qui aurait le dernier rôt! Puis l'un d'eux s'est penché vers moi. Il m'a dit : - "Monsieur, on n'écrit pas la bouche pleine!" Depuis, je ne cesse de ruminer mes écrits!* Пряме значення слова "ruminer" (жувати, жвакати) та переносне (роздумувати, продумувати) створюють комічний ефект, утворюючи спершу образ автора, який жує свої твори, а потім розуміння того, що у даному контексті слово "ruminer" використовується у значенні "обдумувати".

Наприклад, у скетчі "Le bric-à-brac", слово *"brique"*, яке перекладається, як "цегла" виступає у наступному прикладі в арготичному значенні "мільйон", *C'est pas cher de se construire une maison, il suffit de trois briques.* Комічний ефект цієї фрази полягає у протиставленні ідей дешевини цегли та трьох мільйонів франків.

У скетчі "Ceinture de sécurité" Раймон Девос розповідає про зустріч із чоловіком, який не міг пристебнути уявний пасок безпеки: *Il me dit: ... Vous ne savez pas comment on détache cette ceinture? Je lui dis: "Dites-moi! Lorsque que vous l'avez bouclée, est-ce que vous avez entendu*

un petit déclic?" Il me dit: "Oui, dans ma tête!" Je me dis: "Ce type, il est fou à lier!" J'ai eu envie de le ceinturer ... mais quand j'ai vu que sa ceinture était noire ... je l'ai bouclée!!! Тут багатозначне слово "noir" пересікається із словом "ceinture", що у результаті дає нам таке поняття, як "чорний пояс по карате".

Дієслово "semer" має основне значення (сіяти) та розмовний варіант (утікати). Саме на цій різниці будується каламбур у скетчі "Dernière Heure". Головний герой зустрічає свою тещу з такими думками: *Je dois dire que j'aurais passé une partie de ma vie à la semer! Je l'ai semée partout! Je l'ai semée sur un quai de gare ... dans la foule ... Je l'ai même semée dans un champ!*

У скетчі "Fugue et variations" відбувається каламбур на фоні полісемії слова "une fugue", яке перекладається як "фуга" та "втеча". Головний персонаж складає нову фугу після кожної втечі своєї дружини: *AMI: Si j'ai bien compris ... chaque fois que votre femme fait une fugue...vous en écrivez une! PIERRE: C'est ça! Celle-ci ... c'est la vingt-huitième! AMI: votre femme a fait vingt-huit fugues? PIERRE: Non! vingt-neuf ... Seulement, comme les dernières étaient toutes petites, je les ai comptées pour une.* Скетч є насичений каламбуром, автор грає з полісемією слова "richesse / riche", використовуючи його у подвійному значенні "насичений, багатий" та "заможний, грошовитий". Також тут присутня полісемія слова "sujet", яке виступає у значенні "сюжет фуги" та "предмет захоплення": *AMI: En général, où va-t-elle? PIERRE: Ca dépend de la richesse du sujet! Plus le sujet est riche ... plus la fugue est longue! AMI: Et dans le cas contraire?Pierre: Il s'épuise tout de suite AMI: Il faut lui trouver un autre sujet? PIERRE: oui! Et ça repart!* Ще один каламбур виникає під час того, як жінка П'єра слухає фугу разом з його другом: *"AMI: (surpris et retirant sa main) Vous m'avez touché! PIERRE: (croyant que c'est á lui que ce discours s'adresse) Je vous remercie. (Il poursuit.) Hortense: (caressant la joue de l'ami) Ça ne manque pas de piquant! PIERRE: ... Je vous remercie...mais plus bas, c'est encore mieux!* Отже у цьому випадку каламбур відбувається завдяки словам "toucher" (1. торкатися, 2. зворушити) та "piquant", яке використовується у значенні "колюча щетина на обличчі" та у переносному значенні – фуга має "пікантні нотки". Особливо виражений комічний ефект досягається завдяки стиканню прямого та переносного значень слів, які є зовсім неподібними за семантикою. П'єр Гіро вважає, що протиставлення

прямого та переносного значення слова є однією з головних форм полісемічного каламбура [2:11].

Р. Девос, у скетчі "Matière à rire" оповідає про атоми, що вміють розмовляти: *Parce que si l'on savait ce qui amuse les atomes, on leur fournirait matière à rire ... Si bien qu'on ne les ferait plus éclater que de rire. Et que deviendrait la fission nucléaire? Une explosion de joie!*. У цьому скетчі прослідковується різні тлумачення слова "matière", які контрастують між собою: у значенні слова з фізичної точки зору – "матерія" та "matière à rire" – "привід для сміху". Пряме значення слова "explosion" виражене смисловим навантаженням попереднього речення, де йдеться про розчеплення ядра (fission nucléaire), і є семантично пов'язаним зі словосполученням "explosion atomique" (ядерний вибух), що одночасно створює асоціації із головними героями скетчу, атомами, та переносним значенням слова "explosion", яке актуалізує своє значення у виразі "Une explosion de joie" (вибух сміху). За тією ж аналогією слово "éclater", яке вживається у зв'язці з "rire" має значення "вибух сміху", але, маючи за контекстом слово "fission", доречно провести аналогію з іншим військовим значенням цього терміну – "розосереджуватися, розпорошуватися".

Для розуміння гри слів, читачу необхідна пресупозиція, яка у лінгвістиці класично розмежовується за семантичною та прагматичною ознаками. Під семантичною пресупозицією слід розуміти компонент смислу речення, який має бути істинним для того, щоб речення не сприймалось як семантично аномальне або недоречне в даному контексті. На думку Ф. Бацевича, прагматична пресупозиція – це "компонент повідомлення, відсутність якого перетворює повідомлення на недоречне – нещире, провокаційне тощо" [3:155]. Отже, пресупозиція, з одного боку, має мовну базу, а з іншого, залежить від спільних фонових знань комунікантів [4:54]. Для розуміння гри смислів читачу необхідна пресупозиція, що будується на інформації, яка виникає з трьох джерел: 1) контекст самої фрази, 2) контекст сусідніх речень чи усього тексту, 3) позатекстові, фонові знання [5:40]. Таким чином, розуміння каламбура може відбуватися завдяки одному або декількох видів пресупозиції.

Полісемія слова "augmenter" представлена у скетчі "A-propos". Дія відбувається на вулиці. Під час страйку головний герой підходить до страйкарів і питає: *-Alors? Qu'est que vous attendez? – Qu'on nous*

***augmente**!-Pourquoi? ... Vous n'êtes pas assez nombreux? – Si! ... Mais on n'est pas assez payés.* Комічність ситуації полягає у тому, що спочатку слово "augmenter" розуміється у значенні "збільшувати кількість учасників", а потім виявляється, що малося на увазі інше значення цього слова – "піднімати заробітну плату".

Наступний скетч "A tort ou à raison" є яскравим прикладом *антанаклази.* Це риторична фігура, принципом якої є повторення того самого слова у різних значеннях. Метою вживання антанаклази може бути створення парадоксу, софізму, або носити чисто гумористичний характер [6:53]. Деякі вчені називають таку фігуру, яка створює комічний ефект, *ігровою антанаклазою* [9:31]. Антанаклазу тлумачать, як полісемічну гру, що може надавати словам різні смисли в одному і тому самому реченні [9:30]. У нашому прикладі в якості антанаклази автор використовує слово "raison", яке само по собі фігурує у класичному зразку цієї риторичної фігури, у відомій максимі Паскаля ("Le cœur a ses raisons, que la raison ne connaît point"). *On ne sait jamais qui a raison ou qui a tort. C'est difficile de juger. Moi, j'ai longtemps donné raison à tout le monde. Jusqu'au jour où je me suis aperçu que la plupart des gens à qui je donnais raison avaient tort! Donc, j'avais raison! Par conséquent, j'avais tort! Tort de donner raison à des gens qui avaient le tort de croire qu'ils avaient raison. C'est-à-dire que :Moi qui n'avait pas tort, je n'avait aucune raison de ne pas donner tort à des gens qui prétendaient avoir raison, alors qu'ils avaient tort! – "J'ai raison, non? Puisqu'ils avaient tort! Et sans raison, encore!" Là, j'insiste, parce que ... moi aussi, il arrive que j'aie tort. Mais quand j'ai tort, j'ai mes raisons, que je ne donne pas. Ce serait reconnaître mes torts!!! – "J'ai raison, non?" Remarquez ... il m'arrive aussi de donner raison à des gens qui ont raison. Mais, là encore, c'est un tort. C'est comme si je donnais tort à des gens qui ont tort. Il n'y a pas de raison! En résumé, je crois qu'on a toujours tort d'essayer d'avoir raison devant des gens qui ont toutes les bonnes raisons de croire qu'ils n'ont pas tort!* Отже, у невеличкому за обсягом скетчі, слово "raison" вжито 17 разів, 12 з яких у значенні "бути правим", 4 – "причина" та в одному випадку значення "raison" тлумачиться як "сенс". Взагалі, антанаклаза є часто виражена *тавтологією*, яка у свою чергу набуває гумористичної конотації, якщо вживається занадто спрощено [6:56]. Таке вживання тавтології слів "raison" та "tort" у нашому прикладі має характер *ляпаліссіади* (один із видів мовленнєвої надмірності,

ствердження завідомо очевидних фактів, що межують із абсурдністю). Наприклад, у такому реченні: *J'ai raison, non? Puisqu'ils avaient tort!*

Цікавий випадок полісемії можна спостерігати у скетчі "Directions faussées", де розповідається про батька та сина, котрий повертається із недільної школи. – *Tu m'as dis que le Bon Dieu n'a jamais eu de femme! Je lui dis: – Eh bien, oui! C'est vrai, quoi ... Le Bon Dieu n'a jamais eu de femme! Il me dit: – Alors, pourquoi, au catéchisme, le curé dit toujours: "Le Bon Dieu et sa grande clémence?* Полісемія імені Клеманс та слова "милосердя" у цьому контексті створюють комічний ефект. Адже у перцепції хлопчика слово "clémence" мало значення лише жіночого імені Клеманс, тоді як парафіяльний священик мав на увазі інше значення цього слова – "милосердя, великодушність" .

Скетчі Раймона Девоса дуже часто називають абсурдними. В одному із таких скетчів ("Les sacs") розповідається, що до письменниці приходить кур'єр та виймає пакунки зі словами, розділовими знаками, реченнями, інтригою, які виступають не абстрактними поняттями, а матеріальними. У прикладі ми наводимо зразок прямого значення виразу "справа знаходиться у пакеті!" та переносного "усе гаразд, шито-крито, рибка в сітці!": *Livreur (le prenant à l'épaule:) Merci! ... L'affaire est dans le sac! Mme X ... : L'affaire est dans le sac!*

Таким чином, ми дійшли висновку, що роль каламбурної полісемії у створенні комічного ефекту є однією з ключових. Адже саме багатозначність слів допомагає автору розгорнути сюжет скетчу у досить неочікувану сторону, інколи – абсурдну.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вартаньян Э. А.* Путешествие в слово / Эдуард Арамаисович Вартаньян. – М., 1987. – 207 с. 2. *Guiraud P.* Les jeux de mots / Pierre Guiraud. – P. : Presses universitaires de France, 1976. – 128 p. 3. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2005. – 344 с. 4. *Meibauer J.* Pragmatik / J. Meibauer. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2001. – 208 S. 5. *Максименко Е. В.* Языковые средства создания комического в современной французской художественной прозе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Максименко Елена Всеволодовна ; КГГУ им. Т. Шевченко. – К., 1982. – 204 с. 6. *Smouchtchynska I.* Stylistique des figures : Les figures non-tropiques: manuel / Irina Smouchtchynska. – K. : Logos, 2010. – 302 p.

ДОВІДНИКИ

7. *Le Robert* micro: dictionnaire d'apprentissage de la langue française / [réd. dir. par Alain Rey]. – P. : Le Robert, 2008. – 1506 p. 8. *Словник* іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с. 9. *Ricalens-Pourchot N.* Dictionnaire des figures de style / Nicole Ricalens-Pourchot. – P. : A. Colin, 2003. – 218 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Devos R.* Sens dessus dessous / Raymond Devos. – P. : Stock, 2004. – 218 p.

© Кісьміна К. О.

КЛИМЕНКО Н. Ф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ І ТРАНСПОЗИЦІЯ В ТВОРЕННІ ПРИКМЕТНИКІВ ТА ПРИСЛІВНИКІВ З ЧАСОВИМИ ОЗНАКАМИ (зіставний аспект)

У статті розглянуто транспозицію як засіб творення прикметників та прислівників у східнослов'янських та новогрецькій мовах; за допомогою лексичних фігур, запропонованих А. О. Білецьким, висвітлено семантичні та словотвірні паралелі формування похідних з часовими ознаками в зіставлюваних мовах.

Ключові слова: транспозиція, юкстапозиція, композиція, суфіксальний спосіб словотворення, прикметникова категорія темпоральності, лексичні фігури.

В статье рассмотрена транспозиция как способ образования прилагательных и наречий в восточнославянских и новогреческом языках; при помощи лексических фигур, предложенных А. А. Белецким, описаны семантические и словообразовательные параллели формирования производных с временными признаками в сопоставляемых языках.

Ключевые слова: транспозиция, юкстапозиция, композиция, суффиксальный способ словообразования, прилагательных категория темпоральности, лексические фигуры.

The paper studies transposition as a means of forming adjectives and adverbs in East Slavic and Modern Greek. The research is based on lexical schemes introduced by Prof. A.O. Biletskyi. It outlines semantic and word-forming parallels of coining derivatives with temporal signs in contrasted languages.

Key words: transposition, word-composition, composition, suffixation as a word-forming means, adjectival category of temporality, lexical schemes.

Теорію темпоральності в мовознавстві розглянуто з достатньою повнотою як у традиційній граматиці, так і в межах функціональної, або функціонально-категорійної. З часу опублікування монографії "Теорія функціональної граматики" учені інтенсивно вивчають функціонально-семантичне поле темпоральності [1]. О. В. Бондарко описав семантику і структуру цієї категорії в сучасній російській мові та окреслив засади дослідження фунціонально-семантичного поля, утворюваного нею. Визначальними ознаками категорії темпоральності, на думку вченого, є вказівка на певний вихідний пункт часової орієнтації (точку відліку), а також її векторний характер з окресленням напрямку часових відношень, аж до фіксації кількісних значень.

У його праці темпоральність визначено як категорію, що фокусує увагу на реальному (позамовному) і системно-мовному центрі часового дейксиса, тобто поєднує точку відліку часових співвідношень та репрезентацію їх у системі часових форм [1:19].

Центр функціонально-семантичного поля темпоральності

© *Клименко Н. Ф.*

утворюють узагальнені дейктичні функції граматичних форм часу. Периферію поля формують лексичні обставинні конкретизатори темпоральних відношень, що можуть самостійно або разом із певними синтаксичними конструкціями, тобто комбіновано, уточнювати ступінь віддаленості / близькості часу дії від моменту мовлення [1:53]. Для них теж характерні опозитивні відношення на зразок: *вчора–сьогодні–завтра; недавно–давно, раніше –тепер–потім.* Групи, утворювані в мовах на основі цих опозицій, відкриті і можуть поповнюватися, наприклад: укр. *недавно, тільки-но, щойно, останнім часом,* рос. *недавно, только что, в последнее время.*

Виділимо ще одне важливе для нашого зіставного дослідження міркування О. В. Бондарка про функціонування лексичних обставинних часових засобів: "Обставинне вираження ознак близькості / віддаленості в межах минулого часу, з одного боку, і майбутнього, з другого, характеризується асиметричністю. У минулому часі більш різноманітними засобами і з більшою частотою фіксується віддаленість від моменту мовлення, тоді як граматичні форми часу – це носії лише узагальненого часового дейксиса" [1:19]. Воно виявиться справедливим не тільки для характеристик дієслівних часових співвідношень та лексичних обставинних конкретизаторів, а й для словотворення прикметників, зокрема композитів з часовими значеннями. Їм також властиве тяжіння до певних точок відліку часу, вираження яких зосереджено в основах складних слів, творення яких відбувається в межах лексико-словотвірної категорії темпоральності. Ад'єктиви, що належать цій категорії, упорядковано опозитивними темпоральними відношеннями [про це далі]. Їхня семантика має векторний характер, тобто визначений напрямок існування ознаки в минулому–теперішньому позачасовому та наступному. Точку відліку часу в них становить саме ознака "позачасовості існування". Вона існує у вічному "тепер": *староукраїнський, давньоукраїнський – український – новоукраїнський*. В одних із них перші основи – конкретизатори часу здебільшого співвідносяться з прикметниками, які містять сему часу: *пізньовізантійський, неокласичний.* Іноді їхні другі основи також указують на час: *ранньовесняний, ранньоосінній.* У других основи співвідносяться з прислівниками часу: *торік – торічний.* У третіх перші числівникові основи визначають тривалість часових періодів, названих другими основами, співвідносними з прикметниками, похідними від іменників на позначення одиниць виміру часу: *двотижневий,*

п'ятирічний, семиденний.

Композити і юкстапозити виявляють тісний зв'язок словотвірної темпоральної семантики, вираженої за допомогою небагатьох основ, що спеціалізуються на вираженні часових ознак, та лексичною семантикою мотиваторів, багато із яких теж орієнтовано на ознаки часу.

Суфіксальні та префіксальні прикметники з темпоральними характеристиками по-своєму, хоча й по-різному, підтверджують зв'язок з семами часу твірних слів. Здебільшого в мовах відсутні суфікси, які б спеціалізувалися на вираженні часового напряму. Тільки семи часу твірних слів прив'язують похідні з ними до певної темпоральної ознаки: *денний, зимовий, нічний, понеділковий, річний.* У префіксальних утвореннях у першу чергу префікси вказують на часовий вимір ознаки, названої твірними одиницями: *сучасний, дочасний, передчасний, позачасовий.* Наведені приклади показують поєднання у похідних двох компонентів, які виражають час. Однак такі префікси можуть надавати темпоральних характеристик і тим прикметникам, які не містять у явному вигляді часових сем, що приховані в них: *доопераційний – післяопераційний, переджнивний – післяжнивний.*

Відзначимо, що не всі обмежувальні часові конкретизатори, які вказують на короткі відтинки часу (подібні до *недовго, трохи, якийсь час, день–два, кілька хвилин* тощо), можуть бути складниками темпоральних композитів та юкстапозитів. Натомість тривало-обмежувальні часові конкретизатори значно активніше, ніж перші, формують складні прикметники. Це іменники: *хвилина, година, день, ніч, доба, тиждень, місяць, рік* та прислівники: *довго, немало, чимало* і т. ін. Лише кілька з них *немало, чимало* не використано як словотворчі засоби ад'єктивів.

Лексикони сучасних східнослов'янських, германських та новогрецької мови поповнюються новими прикметниками, які з'являються в художній літературі, публіцистичних та наукових текстах, розмовній мові. Це друга за чисельністю частина мови після іменників серед неологізмів. Саме тому потрібний всебічний аналіз розподілу неологізмів за лексико-тематичними групами, способами та засобами їх словотворення, а також огляд їх у зіставному плані в кількох мовах з метою виявлення тенденцій поповнення лексиконів і нової стратифікації в них лексики. Найчастіше нові прикметники належать до відносних – суфіксальних та префіксальних утворень, а також композитів. Їхні значення прочитуються за відношеннями до твірних іменників, а також інших відносних прикметників та дієслів.

Звернімо пильну увагу на відносні прикметники з темпоральними ознаками. У багатьох випадках вони модифікують уже існуючі прикметники за допомогою префіксів та основ. Сучасним східнослов'янським мовам за матеріалами нашого дослідження властиві нечисленні неологізми – префіксальні похідні цього типу: укр. *доринковий,* рос. *дорыночный, доінтерівський – доинтеровский, доперебудовний – доперестроечный, надсинхронний – сверхсинхронный, супершвидкий – сверхбыстрый.* Значно більше серед них композитних прикметників з основами, зорієнтованими на часову модифікацію других прикметникових основ, співвідносних з іменниками або дієсловами.

Площину перших основ-модифікаторів часу визначено зіставленням колишнього з новим та наступним, що переважно не утворює безпосередніх лексичних антонімів. Сему "колишній" виражає основа **екс-,** що розвиває активність у творенні іменників – назв осіб: *екс-банкір, екс-бойовик, екс-вокаліст, екс-в'язень, екс-гравець, екс-рухівець, екс-соратник.* Вона трапляється в поодиноких назвах осіб жіночої статі: *екс-приятелька*, найменуваннях установ: *екс-дитсадок* та держав: *екс-СРСР, екс-Союз, екс-Югославія*, в оказіоналізмі *екси* (тобто колишні) і одному прикметнику *екс-комуністичний*.

На полюсі наступності перебувають слова з основами **після-, после-** та **пост-** , що відрізняються походженням: перші питомі в українській та російській мовах, другу запозичено з латини. Вони сполучаються переважно з прикметниковим основами: *післябогданівський, післябрежнівський, післявідлиговий, післяколгоспний, післямазепінський, післяреферендумний, післясталінський, післяхонекерівський, післяхусейнівський, післяхрущовський, післячорнобильський*. Як бачимо, більшість із прикметників-неологізмів з компонентом **після-** у сучасній українській мові модифікує в часі твірні основи, пов'язані з власними іменами Богдан (Хмельницький), Брежнєв, Мазепа, Сталін, Хонекер, Хусейн, Хрущов або географічними назвами Чорнобиль, що стали прецедентними.

Частина прикметників з основою **після-** в українській мові та **после-** в російській приєднуються до твірних основ, що називають важливі для суспільства події. Одні з них характеризують їх метафорично, як прикметник *післявідлиговий,* що відсилає до політичних подій сімдесятих років, коли знов посилилися переслідування людей за політичні погляди. Інші стосуються епохи пострадянської, з незвичними для соціалістичного суспільства референдумами.

Роль прислівників часу та похідних від них прикметників у реалізації ад'єктивної лексико-словотвірної категорії темпоральності допомагають об'ємніше показати лексичні фігури в зіставлюваних мовах. Висвітлення такого питання допомагає усвідомленню способів словотворення як механізмів упорядкування і вираження темпоральних значень прикметниками, отже, ознаковими словами.

У творенні прикметників та прислівників – виразників часу використовують суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний способи, осново- і словоскладання, а також афіксально-композитний. І прислівники, і прикметники з часовими ознаками виконують у мові дейктичні функції, окреслюючи часову вісь. Прислівники разом із певними синтаксичними конструкціями наділено функціями обставинних слів, що з дієсловами формують функціонально-семантичне поле темпоральності в мовах, орієнтуючи на позамовний і мовний час перебігу дії, процесу, стану.

Бондарко О. В. характеризує темпоральність як семантичну категорію, що відбиває сприйняття і осмислення людиною часу позначуваних ситуацій і відношень мовця щодо моменту мовлення або стосовно іншої точки відліку [2:5] Саме ця категорія є стрижнем функціонально-семантичного поля темпоральності, яке охоплює "угруповання граматичних і синтаксичних (морфологічних та синтаксичних), лексичних, а також комбінованих (лексико-граматичних, граматично-контекстуальних і т. ін.) засобів тієї або іншої мови, використовуваних для вираження різних варіантів цієї семантичної категорії" [2:5].

Категорія темпоральності має векторний характер: їй властивий певний напрямок, вона часто наділена кількісними значеннями. Кожна частина мови (дієслово, прислівник, прикметник) виявляє свої особливості у вираженні часу, а також стосовно окреслення часового дейктичного центру. В ньому "об'єктивовано й узагальнено як позамовний момент мовлення, так і інші можливі точки (пункти) відліку, котрі є вторинними модифікаціями щодо моменту мовлення" [3:8], отже, розрізнено реальний (позамовний) і системно-мовний характер часового дейксиса. Він виражений у мовах насамперед системою дієслівних форм часу. Ознакові слова (прикметники і прислівники) є частиною поля темпоральності і окреслюють часову вісь по-своєму. Прислівники становлять насамперед клас обставинних слів, для багатьох із них темпоральні значення є основними: *тепер, сьогодні, учора, завтра,*

колись, тоді, іноді тощо. Однак існує численніший клас похідних прислівників, для яких вираження темпоральної семантики є відображенням значень твірних одиниць (іменників, прикметників, числівників), тобто їхньої лексичної семантики. У свою чергу більшість прикметників з семами часу реалізують їх у межах категорії відносності завдяки співвідношенню з іменниками, що називають різні відтинки часу, а також прислівниками часу. Внаслідок адвербіалізації іменникових відмінкових форм поповнюється склад прислівників, транспозиція сприяє переходу прикметників у прислівники. Виникає потреба в аналізі взаємодії та взаємопереходів між ними: з погляду формування на основі прислівників – прикметників з часовими ознаками, а адвербативів на ґрунті прикметників у межах різних способів словотворення. Такий розгляд уможливлює окреслення характеристик часового дейксиса в кожній мові окремо і в зіставному плані.

Зупинимося докладніше на аналізі афіксальних похідних з темпоральними ознаками у східнослов'янських та новогрецькій мовах. Багатозначні українські **-н-, -ян-, -ов-/-ев-/-єв-, -шн-, -ашн-**, російські **-н-, -ичн-, -шн-, -ашн-** та грецькі суфікси **-ινός, -ήσιος, -αίος, -άτικος** відносять семантику простих слів до твірних одиниць з часовими значеннями. Близькість тематики твірних іменників та прислівників на позначення часу, відносна замкнутість цих лексичних груп створює підґрунтя для їхнього лексичного і словотвірного паралелізму. Пор. ознаки від назв днів тижня укр. *понеділковий*, рос. *понедельничный,* грец. *δευτεριάτικος, суботній, субботний, σαββατιάτικος, недільний, воскресный, κυριακάτικος; частин доби: денний, дневной, ημερήσιος, полудневий, полуденный, опівденний, полдневный, μεσημβριανός, вечірній, вечерний, βραδυνός, нічний, ночной, νυχτερινός, νυχτιάτικος*. Цей паралелізм виявляють також відприслівникові суфіксальні похідні прикметники: *нині-нинішній, ныне–нынешний, τώρα – τωρινός, завтра –завтрашній, завтрашний*, αύριο – αυριανός, *післязавтра – післязавтрашній*, μεθαύριο – μεθαυριανός, *всегда – всегдашний*, πάντα – παντοτινός, *позаторік – позаторішній*, πρόπερσι – προπερσινός.

Лексичну групу взаємопов'язаних елементів, взаєморозташування яких характерне для певної мови й може бути зіставлене або протиставлене семантично паралельній групі інших мов, А. О. Білецький називає лексичною фігурою або схемою. Серед них учений виділяє гомогенні та гетерогенні лексичні фігури. Прикладом перших, на його думку, є українські *коло* (рос. *круг*), *колесо, кільце* (рос. *кольцо*).

Паралельна їй російська лексична фігура належить до гетерогенних, бо до неї через елімінацію в мові елемента *коло* (хоча в ній збереглося *около*) введено лексему *круг*, попри те, що в українській існує слово *округлий* [3:159–160].

Розглядані прислівники часу можемо представити схемою 1.

Схема 1

Лексичні фігури прислівників часу та їхніх афіксальних і композитних похідних

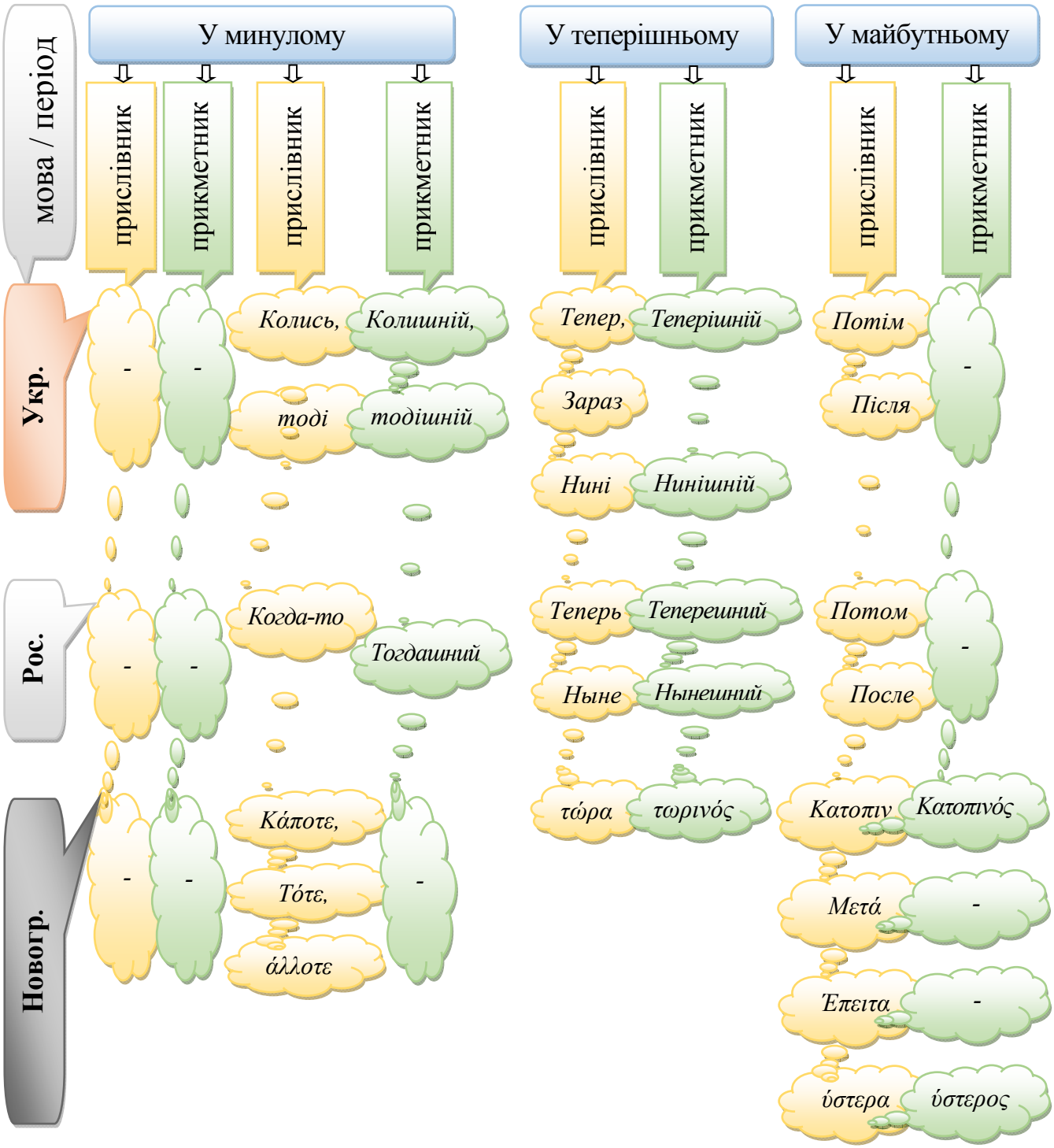

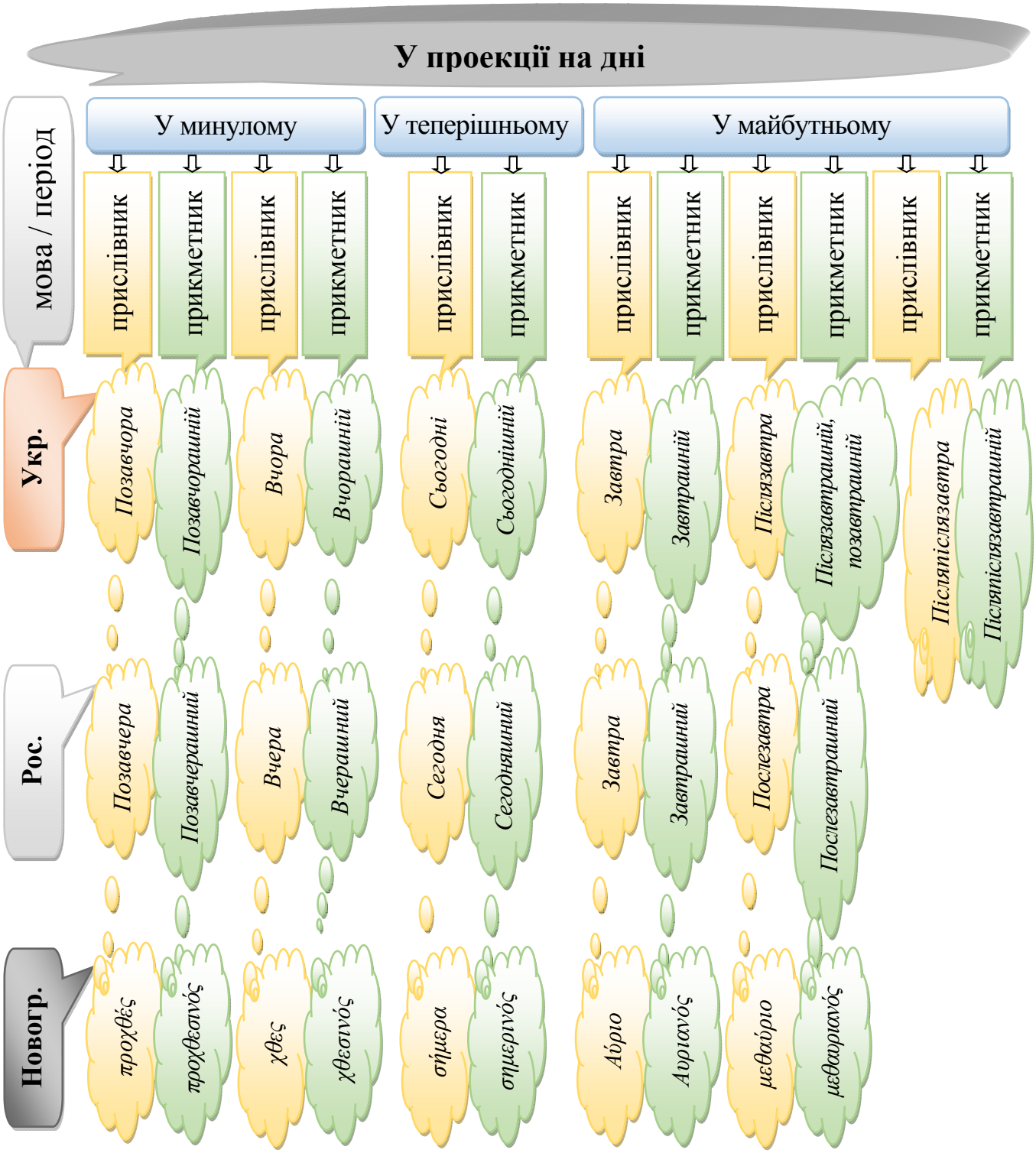

Вона допомагає уявити паралелізм їхньої лексичної семантики та словотвірні паралелі прикметникових похідних, що модифікують різні часові проміжки (у минулому, теперішньому, майбутньому).

Цікавий приклад гомогенних лексичних схем назв дієслівних часів спостерігаємо у новогрецькій та російській мовах, що, очевидно, є наслідком свідомого калькування грецьких термінів: *το παρελθόν – ο ενεστώτας – το μέλλον, прошедшее, настоящее, будущее*. У

давньогрецькій вони є наслідком послідовної субстантивації дієприкметників, утворених від дієслів; *παρέρχομαι* проходити, минати; *παρελθών, – ούσα, – ον, το παρελθόν* минуле; *ενεστώτας* від дієприкметника *ενεστώς, – υία, – ος* синоніма *παροντικός*, утвореного від дієслова *ενίσταμαι* бути поруч, тут; *μέλλω* має бути, рос. предстоит *μέλλων, – ούσα, – ον* майбутній, *το μέλλον* майбутнє. Збірне поняття теперішні часи (ενεστώτας і παρακείμενος) називаються *παροντικοί χρόνοι* від дієслова *πάρειμι* бути присутнім, поруч, тут *παρούσα, παρόν* який поруч – *το παρόν* теперішнє. Від цих субстантивованих похідних у грецькій, подібно до російської, утворюються прикметники *ενεστωτικός, παροντικός* теперішній, *παρελθοντικός* минулий, *μελλοντικός* майбутній , які можуть бути означеннями для назв часів, а також інших іменників: *η παρελθοντική κατάσταση* минулий стан, *τα μελλοντικά σχέδια* майбутні плани, *οι μελλοντικές συνέπειες* майбутні наслідки.

Паралелізм лексичних фігур ілюструють іменники *минуле – теперішнє – майбутнє; прошедшее – настоящее – будущее*; *το παρελθόν* (його синонімом виступає ще й субстантивований прислівник *το πριν* раніше) *το παρόν – το μέλλον*.

У сучасній українській мові в назвах дієслівних часів спостерігаємо гетерогенну лексичну фігуру внаслідок появи прикметника *теперішній*, похідного від прислівника *тепер,* та прикметника *майбутній*, що є перифразованим еквівалентом значення грецького дієслова *μέλλω* має бути – майбутній, внутрішню форму якого вже не відчувають носії сучасної мови.

Від прислівників з ознаками невизначених часів типу *інколи, іноді, иногда, κάποτε, πότε πότε завжди, назавжди, всегда, навсегда; πάντα, για πάντα*, а також від заперечних лексем *ніколи, никогда, ποτέ* в розгляданих мовах рідко утворюються темпоральні прикметники, які, до того ж мають розмовний характер у східнослов'янських: рос. *всегдашний, завсегдашний*, укр. *завсідний* і нейтральний у новогрецькій мові *παντοτινός* (рос. *всегдашний*) зі значеннями вічний, постійний, який існує завжди, триває постійно, зберігається завжди: *παντοτινή ομορφιά / χαρά / ευτυχία / ευγνωμοσύνη / πίστη / φιλία* вічна краса / радість / щастя, талан / вдячність / віра / дружба. Його синонімами є *διαρκής, αδιάλειπτος, αιώνιος, συνεχής, αδιάκοπος тривалий, довгочасний, вічний, постійний, міцний, неперервний, антонімами προσωρινός, πρόσκαιρος, εφήμερος, παροδικός, περαστικός, στιγμιαίος тимчасовий, нетривалий, короткочасний, швидкоплинний, минущий, миттєвий, перехідний*. У

лексико-семантичній системі новогрецької мови *παντοτινός* виступає антонімом прикметника *εφήμερος* швидкоплинний.

Гомогенними у розгляданих мовах є лексичні фігури, що окреслюють відприслівникові ознаки часових періодів з орієнтацією на день: *сьогоднішній – вчорашній, позавчорашній – завтрашній – післязавтрашній, позавтрашній – післяпіслязавтрашній; сегодняшний – вчерашний – позавчерашний – завтрашний – послезавтрашний; σημερινός – χθεσινός – προχθεσινός – αυριανός - μεθαυριανός*.

У розглянутих мовах трапляються слова, що називають ознаки, зорієнтовані на період існування в один день. Це східнослов'янські композити *одноденний, однодневный*, який живе, існує упродовж одного дня. Їхні синоніми також композити: *недовговічний, короткочасний, швидкоплинний; недолговечный, кратковременный, мимолетный*. У цих синонімічних рядах представлено деякі прості (з одним коренем) слова: укр. *минущий*, рос. *преходящий*, як і одне спільне запозичення з грецької – *ефемерний, эфемерный*. У новогрецькій такі значення передає саме цей прикметник *εφήμερος* з давньогрецького прийменниково-іменникового словосполучення *εφ- (επι-) + ήμερος* від *ημέρα* на день. Його синоніми *πρόσκαιρος, παροδικός, βραχύβιος, προσωρινός* підкреслюють минущість, швидкоплинність позначуваного. Серед їхніх семантичних множників повторюються компоненти "швидкоплинний, тимчасовий, короткочасний, недовговічний". Натомість антоніми *αιώνιος, διαχρονικός, μόνιμος* – вічний, діахронний, постійний підкреслюють тривалість часової ознаки.

Своєрідними синонімами до заданих темпоральних прикметників з твірними *день, ημέρα* є композити український *щоденний* з його синонімами *буденний, повсякденний* та російський *ежедневный* з синонімами *будничный, повседневный* і грецький *καθημερινός* від словосполучення *καθ' ημέραν* щодень, у яких збігаються компоненти значення.

У грецькому словотвірному гнізді від іменника *ημέρα* засвідчено прикметник *υπερήμερος*, що був відомий і в давньогрецькій мові: *ύπερ + ήμερος*. У східнослов'янських мовах йому немає однослівного відповідника і його перекладають перифрастично "який запізнюється з оплатою" (боргу, векселя, зобов'язання), "який порушує термін оплати". Його синонімом є прикметник *εκπρόθεσμος* своєчасно сплачений, антонімом – лексема *εμπρόθεσμος* невчасно сплачений.

Прислівники часу з орієнтацією на період у рік формують

лексичні фігури одиниць, які виражають ці ознаки словами і словосполученнями (табл. 1).

Таблиця 1

Лексичні фігури одиниць, орієнтованих на період часу рік

період / **мова**	**Позаминулого року**		**Минулого року**		**Цього року**		**Наступного року**	
	прислівник	*прикметник*	*прислівник*	*прикметник*	*прислівник*	*прикметник*	*прислівник сл.-спол.*	*прикметник*
Укр.	*Позаторік*	*Позаторішній*	*Торік, Того року*	*Торішній*	*Цього року*	*Цьогорічний сьогорічний*	*Наступного року*	
Рос.	*В позапрошлом году*	*Позапрошлогодний*	*В прошлом году*	*Прошлогодний*	*В этом году, в нынешнем году*		*В следующем году*	
Новогр.	*πρόπερσι*	*προπερσινός*	*πέρσι, σε προηγούμενο χρόνο, σε περασμένο χρόνοι*	*περσινός*	*εφέτος*	*εφετινός*	*του χρόνου σε επόμενο χρόνο*	

У досліджених мовах спостерігаємо паралелізм вираження часових ознак стосовно року за допомогою словосполучень, композитів та префіксально-композитних утворень, причому на ознаки майбутнього року вказують тільки словосполучення: *наступного року, в следующем, в будущем году, σε επόμενο χρόνο* за винятком грецького *του χρόνου,* що є родовим відмінком іменника *ο χρόνος*. У лексичній фігурі російської мови теж переважають словосполучення, хоча

засвідчено і два композити: *прошлогодний – позапрошлогодний*.

У сучасній українській та новогрецькій мовах трапляються змішані лексичні фігури з окресленням ознак річних періодів за допомогою слів, утворених від префіксальних прислівників (гомогенна частина): *позаторік-позаторішній, πρόπερσι - προπερσινός,* композитів *торік – торішній*; від словосполучень *того року – тогорічній*, і афіксальних похідних грецької мови, виниклих на основі прийменниково-іменникових словосполучень: *εφετινός* від прислівника *εφέτος < εφ'έτος цього року – цьогорічний* та *πέρσι* з давньогрець. *πέρ-α + έτος того року – тогорічний* (гетерогенна частина лексичних фігур).

Група прислівників часу та їхніх похідних належить до відносно закритих у розглянутих мовах. Вона виявляє повний паралелізм лексичного групування лексем, а також словотвірної структури похідних і мало поповнюється новими словами у сучасних мовах.

Адвербіалізація безприйменникових та іменникових форм з темпоральними значеннями здебільшого стримує подальше творення від них прикметників: *звечора, зимою, навесні, удень, умить* тощо. Лише деякі з них стають твірними для суфіксальних прикметників у сучасних слов'янських мовах: *вранці – вранішній, надвечір – надвечірній*. Не стають ними прислівники, утворені від прикметників за допомогою префіксів: *замолоду, допізна, надовго, порану, по-новому, по-старому*, як і ті, що мотивовані числівниками: *по-перше, по-друге* тощо.

Незначним словотвірним потенціалом наділено прислівники часу, що є наслідком словоскладання. Деякі з них стають твірними для відносних прикметників: *пополудень, пополудні – пополудній*, декотрі уможливлюють оформлення, крім прикметників, ще й прислівників та іменників: *повсякдень, повсякдення – повсякденний – повсякденно,* рос. *повседневный – повседневно, повседневность; повсякчас – повсякчасний – повсякчасно*, рос. *ежечасный, всечасный, повсечасный; споконвік, споконвіку, споконвіків – споконвічний – споконвічно* – рос. еквівалентні слова з іншими коренями *первозданный, первозданность*. Кілька таких похідних виявляють паралелізм семантичної і словотвірної структур у російській та українській мовах: *опівночі – опівнічний, опівнічник, опівнічниця,* рос. *в полночь, пополуночи, полуночный, полночный, полуночник, полуночница*.

Наявність гомогенних та гетерогенних лексичних фігур

засвідчено в тематичній групі назв пір року в східнослов'янських та новогрецькій мовах. Іменники цієї тематичної групи стають твірними для похідних прислівників. У сучасній українській мові адвербіалізувалися їхні форми в родовому, знахідному, орудному та місцевому відмінках, причому відбулася їхня повна морфологічна адвербіалізація. Ці прислівники часто є варіантами з близькими значеннями: *весною, навесні, літом, улітку, осінню, восени, зимою, взимку*. У російській мові вони більш уніфіковані й корелюють переважно з орудним відмінком іменників: *весной, летом, осенью, зимой*. У новогрецькій паралельні їм прислівники корелюють з безприйменниковим знахідним відмінком, зазнаючи неповної синтаксичної адвербіалізації: *την άνοιξη* весною, *το καλοκαίρι* літом, *το φθινόπωρο* осінню, *το χειμώνα* взимку. З ними функціонально і за значеннями еквівалентні прийменниково-іменникові словосполучення: *κατά την άνοιξη* навесні, *κατά το φθινόπωρο* восени. Від похідних прислівників цієї групи прикметники в розглянутих мовах не утворюються. Натомість трапляються гомогенні лексичні фігури в рядах темпоральних слів, що закінчуються прислівниками, утворюваними від похідних прикметників з часовими ознаками шляхом транспозиції: укр. *весна – весняний – по-весняному*, рос. *весна – весенний – по-весеннему; літо – літній – по-літньому, лето – летний – по-летнему; осінь – осінній – по-осінньому, осень – осенний – по-осеннему; зима – зимній, зимовий – по-зимньому, по-зимовому, зима – зимний – по-зимнему; η άνοιξη – ανοιξιάτικος – ανοιξιάτικα, το καλοκαίρι – καλοκαιρινός – καλοκαιριάτικα, ο φθινόπωρος – φθινοπωρινός – φθινοπωριάτικος – φθινοπωριάτικα, ο χειμώνας – χειμερινός, χειμωνικός, χειμωνιάτικος – χειμωνιάτικα.* У наведених лексичних фігурах цих мов прислівники утворено від прикметників у східнослов'янських мовах за допомогою конфікса **по- … -ому**, а в новогрецькій – суфікса **-α**.

У сучасній українській мові існують прислівники *весняно* та *зимно*, що не мають паралелей у російській. Вони характеризують стан природи: *на дворі зимно*, тобто холодно. *Весняно*, крім стану природи визначає ще й психічний стан людини: *на душі весняно*, отже, радісно, весело. Відмінною рисою новогрецької мови є наявність деяких паралельних книжних назв пір року – іменників, що існували ще в давньогрецькій: *το έαρ* весна і прикметник *εαρινός* весняний, *το θέρος* літо – *θερινός* літній. Від названих прикметників прислівники не

утворюються. Помітна також ширша словотвірна варіативність прикметників з тими самими основами, але різними суфіксами **-ινός** та **-ιάτικος**. У новогрецькій деякі прислівники цього різновиду характеризують незвичні ситуації: *καλοκαιριάτικα του ήρθε να φορέσει παλτό* влітку йому спало на думку одягнути пальто, *τι σ' έπιασε να κάνεις ηλιοθεραπεία φθινοπωριάτικα* як тобі прийшло в голову засмагати восени. Існування таких розмовних регістрів значення характерне і для інших прислівників, утворених від прикметників з часовими ознаками: *με πήρε τηλέφωνο μεσημεριάτικα την ώρα που κοιμόμουν*. Він зателефонував мені ополудні, коли я спав. Ідеться про ситуацію, характерну для Греції влітку, коли велика спека, і люди по обіді відпочивають, щоб працювати вечорами, і так прийнято.

Гетерогенні лексичні фігури трапляються серед дієслів, похідних від іменників цієї групи, пор. укр. *веснувати, літувати, зимувати* зі значенням "проводити весну, літо, зиму". В російській реалізовано тільки одне похідне дієслово цього ряду *зимовать*, семантику інших відсутніх відповідників передають словосполучення *проводить весну, лето*, а в новогрецькій *περνώ την άνοιξη, το καλοκαίρι* проводити весну, літо. Новогрецькі дієслова *καλοκαιριάζω, καλοκαιρεύω* літувати від *το καλοκαίρι* літо, *χειμωνιάζει* зимно, від *χειμώνας* зима, на перший погляд, демонструють паралелізм семантичних відношень між похідними і твірними в українській мові. Однак він лише частковий. *Καλοκαιριάζω* в безособовій формі розвиває ще й значення "пахне літом, відчувається літо " та "погода налагоджується ". Дієслово *χειμωνιάζει* від *ο χειμώνας* зима функціонує виключно у безособовій формі й виражає значення "починається зима, стає холодно". Саме з цим значенням воно корелює з лексемою *καλοκαιριάζει*, стаючи її антонімом; всі вони характеризують у цьому випадку стан природи, а не людини.

Отже, незважаючи на подібність зв'язку похідності, збереження семантики твірних іменників-назв пір року, той самий спосіб словотворення, розглянуті ряди похідних дієслів у цих мовах є прикладом гетерогенних лексичних фігур.

Гомогенні лексичні фігури формують похідні дієслова від іменників-назв відтинків дня у трьох мовах: укр. *вечір – вечоріти*, рос. *вечер – вечереет*, грець. *το βράδυ – βραδιάζει*. Гомогенні схеми засвідчено також лексемами: укр. *ніч – поночіти*, грець. *νυχτώνει* поночіти та гетерогенну рос. *ночь, темнеть*. Частково подібні

синонімічні ряди дієслів: *νυχτώνει* поночіє, *σκοτεινιάζει* темніє, *σουρουπώνει* смеркає, сутеніє та їхні антоніми: *ξημερώνει* розвиднюється (настає день), *χαράζει, φωτίζει* світає. Цю подібність підтверджують також перифрастичні словосполучення *το βράδυ έρχεται* – вечір приходить, *πέφτει το βράδυ* (буквально падає вечір) вечір лягає (згадаймо принагідно слова з пісні "*Вже сонце сідає, вже вечір лягає*").

Отже, синтаксична деривація відносних прикметників від іменників-назв відтинків часу уможливлює творення від них шляхом транспозиції прислівників, які стають кінцевим пунктом афіксального словотворення. Подальше розширення словотвірного потенціалу цих одиниць у східнослов'янських мовах можливе за рахунок розчленованих номінацій-словосполучень: *зимовий одяг, літній одяг*, а в новогрецькій – за допомогою подібних до них номінацій, а також субстантивації (точніше універбації) їх: *τα καλοκαιρινά* літній одяг, *τα χειμωνιάτικα* зимовий одяг, пор. ще *τα καθημερινά* одяг на щодень (на будні).

Суфіксальне вираження темпоральних значень у прикметниках можливе тільки через взаємодію з категорією загальної відносності. Вони взаємопов'язані з семантикою твірних основ, що корелюють з іменниками – назвами відтинків часу або прислівниками часу. Лише за умови цієї сполучуваності можливе суфіксальне вираження значень темпоральності простими однокореневими ад'єктивами мов.

Мовознавчі дослідження показали, що в мові темпоральність упорядковано як однойменне з нею функціонально-семантичне поле. Її реалізують насамперед часові форми дієслів, лексичні обставинні конкретизатори (прислівники часу), іменники тематичної групи назв відтинків часу, прості прикметники з часовими ознаками в лексичних значеннях), синтаксичні конструкції (словосполучення і певні типи речень). До виразників часу належать також композитні та юкстапозитні ад'єктиви, упорядковані лексико-словотвірною категорією темпоральності, що є продуктивною у сучасних східнослов'янських та новогрецькій мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бондарко А. В.* Темпоральность / А. В. Бондарко // Теория функциональной грамматики. – Ленинград : Наука, 1997. – С. 5–58. 2. *Бондарко А. В.* Функциональная грамматика / А. В. Бондарко // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 566–567. 3. *Белецкий А. А.* Из наблюдений над морской лексикой венгерского языка / А. А. Белецкий // Избранные труды. – К. : Видав. дім Дмитра Бураго, 2012. – С. 159–163.

© Клименко Н. Ф.

КОЛОДКО С. А.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИСЛІВНИКІВ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

На мовному матеріалі розглядається правомірність існування граматичної класифікації прислівників в сучасній китайській мові.
Ключові слова: граматична класифікація, прислівник, функції, повнозначність, напівповнозначність, службові слова, граматичні властивості, критерії поділу прислівників.

На языковом материале рассматривается правомерность существования грамматической классификации наречий в современном китайском языке.
Ключевые слова: грамматическая классификация, наречие, функции, знаменательность, полузнаменательность, служебные слова, грамматические свойства, критерии деления наречий.

On the linguistic material considered the legality of the existence of grammatical classification of adverbs in modern Chinese.
Keywords: grammatical classification, adverb functions, significance, half-significance, function words, grammatical properties, the criteria for the division of adverbs.

Актуальність дослідження. Хоч на початку XXI століття визначення класифікаційних ознак частин мови у китаєзнавстві в основному набуло впорядкованого й аргументованого обґрунтування, окремі аспекти проблеми, що стосуються визначення сукупності ознак, які дозволяють виділити їх в окремий повнозначний клас слів, вимагають детального й комплексного дослідження прислівника як однієї з важливих лексико-граматичних категорій сучасної китайської мови. Основною вадою вивчення прислівників нашими попередниками є або недостатньо системне вивчення слів цього лексико-граматичного класу (О. О. Драгунов, Є. І. Рождественська), або повне ігнорування прислівників як самостійного класу слів, відсутність спроб їх систематизації та виокремлення (Гао Мінкай, Ван Лі, Люй Шусян). Отже, тема є актуальною.

Об'єктом дослідження є прислівник китайської мови, який розглядається з боку його синтаксичних зв'язків у реченні.

Предметом дослідження є: проблеми класифікації прислівників китайської мови та синтаксичні особливості прислівників різних класів, правомірність існування граматичної класифікації слів, які ми зараховуємо до категорії прислівника на основі загального для кожної лексико-граматичної групи слів значення, а також характерних граматичних ознак, які є зовнішніми виразниками цього значення.

© Колодко С. А.

Метою дослідження є аналіз синтаксичних властивостей прислівника та розгляд наявних нині класифікацій прислівників китайської мови, а також з'ясування питання про те, чи можна прислівник вважати окремим лексико-граматичним класом слів китайської мови.

У лінгвістичній літературі з питань синології існує ціла низка різних класифікацій прислівників ([1]; [2]; [3]; [4]; [5]; [6]), проте лише одна з них є граматичною. Цей факт навряд чи можна аргументовано піддати сумніву. Однак класифікація, яка належить О. О. Драгунову, не може бути прийнятою беззастережно [4:205]. Нижче ми пояснимо причини, з яких ми не можемо цього зробити.

Класифікація О. О. Драгунова

Правильно відокремлюючи прислівники від інших частин мови як самостійний лексико-граматичний розряд слів, О. О. Драгунов чітко формулює основну особливість китайських прислівників, яка відрізняє слова цієї категорії від усіх інших і полягає в тому, що "функції прислівника обмежені єдиним членом речення – обставинами" [4:205].

Усі прислівники китайської мови О. О. Драгунов поділяє на дві групи за такими критеріями:

1) лексичне значення прислівників; виділяються повнозначні (прислівники першої групи) та напівповнозначні (прислівники другої групи);

2) здатність прислівників виступати в ролі означення до цілого речення (перша група) або лише до присудка (друга група);

3) здатність одних прислівників (перша група) сполучатися зі службовими словами 的 de та 个 ge (за термінологією О. О. Драгунова – "суфіксами") та нездатність до цього інших (друга група) [7:74].

До першої групи О. О. Драгунов зараховує прислівникові іменники, а також такі слова, як: 忽然 huran "раптом", 一定 yiding "обов'язково", 已经 yijing "вже", 马上mashang "негайно, відразу", 幸亏 xingkui "на щастя".

До другої групи належать напівслужбові слова (就 jiu "відразу", 才 cai "щойно", 还 hai "ще", 也 ye "також", 太 tai "занадто", 顶 ding "най-", 最 zui "найбільш"), які відносяться безпосередньо до присудка та виконують у реченні подвійну роль – лексичну та граматичну (присудок неповної предикації перетворюють на присудок повної предикації) [4:206].

Прислівники першої групи, на відміну від прислівників другої групи, є словами похідними. У цьому О. О. Драгунов також бачить одну з відмінностей між прислівниками двох різних груп.

Синтаксично прислівники першої групи “характеризуються тим, що займають позицію або між підметом і присудком, або на початку фрази (коли прислівник або прислівниковий іменник пов’язує певне речення з попереднім контекстом)” [4:206].

Прислівник другої групи синтаксично характеризується тим, що займає позицію перед словом, означенням до якого він є.

Таким чином, прислівники першої групи, призначення яких полягає в тому, щоб бути означенням до речення в цілому, можуть стояти як на початку речення, так і перед присудком безпосередньо [4:205].

Інакше кажучи, прислівники першої групи незалежно від позиції в усіх випадках, на думку О. О. Драгунова, є означенням до речення в цілому, прислівники другої групи – лише до того слова, якому передують.

Отже, завданням нашої розвідки є розгляд критеріїв граматичної класифікації прислівників китайської мови, що їх висуває О. О. Драгунов, з метою ретельного аналізу цих критеріїв.

Але перед цим проаналізуймо, наскільки правильним є твердження цього вченого щодо повнозначного характеру прислівників. О. О. Драгунов уважає прислівники повнозначними частинами мови. Повнозначні слова відрізняються від службових насамперед тим, що вони лексично наповнені. Утрата певним словом повнозначності є одним із показників переходу його до розряду службових. Утрата прислівником повнозначності призводить до втрати всіх або основних граматичних властивостей, які були йому притаманні раніше.

Вказівка на напівповнозначність прислівників другої групи означає, що вони позбавлені (частково або повністю) повнозначності і мають передусім граматичне призначення.

Але, порівнюючи прислівники першої групи (忽然 huran “раптом”, 马上 mashang “відразу”, 已经 yijing “уже”) та другої групи (最 zui “найбільш”, 顶 ding “най-”, 太 tai “надто”, 还 hai “ще”, 就 jiu “відразу, миттєво”, 才 cai “щойно”), ми бачимо, що прислівникам другої групи повнозначність притаманна так само, як і прислівникам першої групи. З іншого боку, послаблення повнозначності, а іноді і її повна втрата спостерігається не лише в прислівників другої групи (порівняймо модальні частки 就jiu, 才cai, 还hai, 也ye, сполучні частки就jiu, 才cai)*, але й у прислівників першої (忽 hu …忽 hu … – то ... то ...) [8:530]. Те саме явище (послаблення повнозначності) ми помічаємо й у прикладах із прислівником 已经 yijing “уже”. Наприклад:

1) 已成尾声 “Справа вже наближається до завершення”;

2) 时间已过 “Час уже минув”;

3) 问题已解决 “Питання вже розв'язане” [9:1081].

Тенденція до часткової втрати повнозначності прислівниками першої групи була свого часу ще помічена російським китаїстом Є. І. Рождественською [10:13].

У випадку втрати певним словом повнозначності має йтися, очевидно, про перехід прислівників до розряду службових слів. Таким чином, ми абсолютно згодні з висновком Є. І. Рождественської про те, що повнозначність слів та втрата її (часткова або повна) не є підставою для виокремлення першої і другої груп, це швидше основна ознака, яка слугує для розмежування прислівників та службових слів [11:76]. Отже, один із критеріїв граматичної класифікації О. О. Драгунова навряд чи є прийнятним для розподілу всіх прислівників китайської мови на дві групи.

Не беззаперечним видається нам і запропонований О. О. Драгуновим поділ прислівників на дві групи на тій підставі, що одні (прислівники першої групи) є означенням до речення в цілому, інші (прислівники другої групи) стосуються присудка.

Деякі прислівники в китайській мові справді можуть, будучи другорядними членами речення, стосуватися не одного слова, а цілого речення, виступаючи в ролі означення до нього. Цей критерій сам по собі є цілком прийнятним, але не всі слова, які О. О. Драгунов зараховує до цієї групи (до того ж далеко не в усіх випадках), можуть виступати означенням до цілого речення.

У своїй статті Є. І. Рождественська [11] не розглядає такі слова, як 幸亏 xingkui, 一定 yiding, що є модальними за своїми значеннями та виражають модальність у реченні (прислівники, як відомо, вказують на ознаку ознаки), не розглядає такі прислівникові іменники, які відрізняються від прислівників цілою низкою ознак і в абсолютному розумінні також не є прислівниками (такої самої думки дотримується О. О. Драгунов, незважаючи на те, що зараховує їх до класу прислівників [4]). Дослідниця зупиняється лише на трьох прислівниках першої групи, наведених О. О. Драгуновим, і намагається з’ясувати, чи в усіх випадках прислівники 忽然 huran, 马上 mashang, 已经 yijing є означенням до цілого речення, щоб зробити висновок про те, чи маємо ми достатньо підстав для віднесення цих слів до однієї групи та чи можемо ми вважати цей критерій прийнятним для поділу прислівників на дві групи.

Є. І. Рождественська вважає, що позиційні можливості цих трьох прислівників не однакові: два з них (忽然 "huran" та 马上 "mashang") можуть *стояти перед підметом*, чого не можна сказати про прислівник 已经 yijing.

Є. І. Рождественська наводить такі приклади:

1. **忽然**一株松树现在他的眼前。

Huran yi zhu songshu xian zai tade yanqian.

"Раптом перед очима з'явилася сосна".

2. 说完了话，他**忽然**走去了。

Shuowanle hua, ta **huran** zouqule.

"Сказавши це, він **раптом** пішов."

3. "我有事！"祥子的头**忽然**冒了汗。

Wo you shi! Xiangzide tou **huran** maole han.

""Я до тебе у справі!" Голова Сянцзи **раптом** укрилася потом."

4. "明儿个见了！"你说这一句，**忽然**转身往回走。

Ming'rge jianle! Ta shuo zhe yi ju, **huran** zhuanshen wang hui zou.

""До завтра!" – сказав він, **раптом** повернувся і вийшов."

Ці приклади дають Є. І. Рождественській цілком обґрунтоване право стверджувати, що з чотирьох випадків уживання прислівника **忽然** huran він лише в одному (приклад 1), виступаючи в експозиції, є означенням до речення в цілому (25 % від загальної кількості прикладів). У трьох останніх реченнях 忽然 huran є означенням або до слова, перед яким стоїть (приклад 2; усього 25 % прикладів), або до одного чи кількох словосполучень (приклади 3 та 4; усього 50 % прикладів) [11:74–124]

Ми проаналізували синтаксичні позиції прислівника 忽然 на текстовому матеріалі роману Цюн Я. "Квіти повилики" (всього 18 розділів) [12] та дійшли висновку, що з 34-х речень, у яких нам зустрівся цей прислівник, у 12-ти реченнях він є означенням до речення в цілому – перебуває в експозиції (у 35 % прикладів), у 16 реченнях є означенням до дієслова (у 47 % прикладів) та у 6 випадках виступає означенням словосполучення, перед якими стоїть (у 18 % прикладів). Отже, менш характерною синтаксичною позицією цього прислівника є препозиція, в якій він виступає означенням до цілого речення (12 випадків), а найбільш характерною є переддієслівна позиція (18 випадків), у якій він може бути як означенням до дієслова (16 випадків), так і означенням до словосполучень (6 випадків). Зіставляючи частотність синтаксичних позицій прислівника 忽然 huran у прикладах Є. І. Рождественської та

наших прикладах, виявляємо таку картину:

1) означення до речення – 25 % та 35 % відповідно;
2) означення до дієслова – 25 % та 47 % відповідно;
3) означення до словосполучення – 50 % та 18 % відповідно.

З цього зіставлення можна зробити висновок, що найчастіше цей прислівник виконує функцію означення до дієслова – у 47 % всіх наведених нами прикладів, а найрідше він є означенням до словосполучення – у 18 % прикладів.

Таким чином, прислівник 忽然 huran, виконуючи функцію обставини, може бути означенням як до цілого речення, так і до слова або словосполучення. Означенням до цілого речення 忽然 huran є в тих випадках, коли стоїть у експозиції, перед підметом. Досліджуваний матеріал свідчить про те, що в експозиції прислівник 忽然 huran зустрічається значно рідше, ніж в інших позиціях (перед означуваним словом безпосередньо, перед обставинами або обставинними зворотами, перед прямими або непрямими додатками), причому постановка прислівника 忽然 huran в експозицію викликана не тим, що він "пов'язує дане речення з попереднім контекстом" [4:206], а смисловим завданням висловлювання. Аналіз мовного матеріалу, проведений нами на ілюстративному матеріалі художньої літератури [12], підтверджує правильність наших висновків.

Крім того, ми дійшли висновку, що прислівник 忽然 huran, який О. О. Драгуновим віднесено до прислівників першої групи, відповідно до своїх синтаксичних характеристик аж ніяк не може належати до цієї групи прислівників, оскільки основною характеристикою цієї групи прислівників є їхній синтаксичний зв'язок із цілим реченням. Згідно з нашими підрахунками, зробленими на основі 18-ти розділів роману Цюн Я. "Квіти повилики" (всього 34 приклади вживання цього прислівника), означенням до речення цей прислівник є лише в 12-ти реченнях.

Є. І. Рождественська вважає, що ще рідше, ніж прислівник 忽然 huran, у ролі означення до цілого речення виступає прислівник 马上 mashang [7:80–82]. Ми перевірили наведені нею приклади експозиції цього прислівника, які справді наявні в текстах художніх творів:

1. 马上人都静下来，只听他讲话 [13:76].

Mashang ren dou jingxialai, zhi ting ta jianghua.

"**Тієї ж миті** всі заспокоїлися, було чутно лише, як він говорив ..."

2. 心一变，马上身子也强起来，不成问题 [14:198].

Xin yi bian, **mashang** shenzi ye qiangqilai, bu cheng wenti.

“Разом зі зміною духу, безсумнівно, **відразу** ж повертаються сили.”

3. 马上老叉杆派人四处去找，…… [14:211].

Mashang laochagan pai ren sichu qu zhao, ….

“Господарка будинку розпусти **тієї ж миті** відправила людей на всі боки....”

4. 但马上他把身子一抖，他像要抖落掉这个可怕的影子一般 [15:315].

Dan **mashang** ta ba shenzi yi dou, ta xiang yao douluodiao zhege kepa de yingzi yiban.

“Він **тієї ж миті** струснувся, неначе намагався відігнати цей жахливий образ ... .”

У трьох перших випадках, як бачимо, 马上 mashang стосується всього речення в цілому (приклади 1, 2, 3), в одному (приклад 4) – лише того словосполучення, якому передує. Частіше за все 马上 mashang прилягає до означуваного слова безпосередньо (у 29 випадках з 35, тобто 83 % від загальної кількості прикладів) [14]. Згідно з проведеним нами аналізом текстових матеріалів роману Ба Цзіня “Весна” [16] та прозових творів сучасного письменника Юй Хуа [17] (усього 828 сторінок друкованих текстів) маємо такі результати. Всього було знайдено 152 речення, в яких використовувався цей прислівник. З них у 76 реченнях спостерігалося безпосереднє прилягання до означуваного слова (50 % випадків). У інших 76 реченнях прислівник 马上 був дистанційований від означуваного слова, в тому числі у 10 реченнях – за допомогою лише прислівника або обставинного слова.

Під час аналізу мовного матеріалу художніх творів Є. І. Рождественська не знайшла жодного прикладу експозиції прислівника 已经yǐjīng; як правило, він стояв перед означуваним словом безпосередньо (у 79 випадках із 94) [14], але може стояти також перед обставинами, вираженими словом або зворотом, а то й перед додатком. У цих випадках, як свідчить матеріал дослідження, прислівник 已经 yǐjīng стосується не тільки дієслова, але й наступного висловлювання в цілому.

Порівняймо такі приклади:

1. 钱已经拿来七十元了。

Qián **yǐjīng** nálai qīshí yuán le.

“Гроші він **уже** взяв, сімдесят юанів” [13:7].

2. 谣言已经有十来天，东西已都涨了价。

Yáoyán **yǐjīng** yǒu shí lai tiān, dōngxī yǐ dōu zhǎnglejià.

“Чутки (про війну) поширювалися **вже** понад десять днів, усе (вже) подорожчало” [14:108].

3. 刚八岁，我**已经**学会了去当东西。

Gāng bā suì, wǒ **yǐjīng** xuéhuìle qù dāng dōngxī.

“Коли мені виповнилося лише вісім років, я **вже** навчилася віддавати речі в заставу” [14:199].

4. 老乡们！同志们！现在敌人**已经**到我们这里来了。

Lǎoxiāngmen! Tóngzhìmen! Xiànzài dìrén **yǐjīng** dào wǒmen zhèli lái le.

“Земляки! Товариші! Ворог **уже** підійшов до нас” [13:108].

Ми бачимо, що в першому реченні 已经 yǐjīng стосується лише того слова, якому передує (拿来 nalai), у трьох наступних прикладах прислівник пояснює все, що стоїть після нього (有十天来 you shi tian lai, 学会了去当东西 xuehui le qu dang dongxi, 到我们这里来了 dao women zheli lai le).

Таким чином, із трьох прислівників, наведених О. О. Драгуновим, частіше за інші (але далеко не завжди) означенням до цілого речення може бути прислівник 忽然 hūrán, у поодиноких випадках прислівник 马上 mǎshàng та, очевидно, ніколи не може вживатися прислівник 已经 yǐjīng, принаймні ми таких відомостей не маємо.

Не можемо погодитися з думкою згаданого автора про те, що прислівники другої групи “стосуються безпосередньо присудка” [4:206]. Вони можуть стосуватися не тільки присудка, але й усього, що позиційно стоїть після них. Передувати вони можуть не лише присудку, але й обставинам, що виражені словом або зворотом, а також прямому чи непрямому додатку.

1. 唉！一向实在太对她好了！

Āi! Yìxiáng shízài tài duì tā hǎo le!

“Я й справді завжди надто добре до неї ставився!” [13:14].

2. 那个拿着碗酒的中年人， 就把酒喝净。

Nàge názhe wǎn jiǔde zhōngniánrén, jiù bǎ jiǔ hējing.

“Людина середнього віку з піалою в руці вже випила горілку” [14:89].

Що стосується того факту, що прислівники другої групи не можуть бути оформлені “суфіксами” (за термінологією О. О. Драгунова) 的 de та 个 ge, то суфіксом 的（地）de (di) можуть бути оформлені й далеко не всі прислівники першої групи, так само не всі вони можуть, сполучаючись зі

службовим словом 的 de, виконувати функцію означення до предметних слів. З трьох наведених О. О. Драгуновим прислівників цим суфіксом може бути оформлений лише один 忽然 huran, а з лічильно-вказівною морфемою 个 ge прислівники не сполучаються взагалі. Таким чином, і цей критерій не можна вважати беззаперечним.

У вищезгаданій праці О. О. Драгунов зазначає, що прислівники першої групи, на відміну від прислівників другої групи, є словами похідними. При цьому він не розглядає способів утворення цих прислівників (а вони утворені різними шляхами), а також їхніх різних лексичних варіантів. Він зараховує, наприклад, прислівники 忽然 huran, 已经 yijing до першої групи; але виникає питання, до якої групи слід відносити такі лексичні варіанти цих слів, як 忽 hu та 已 yi, які, певне, є первинними прислівниками.

Крім того, більшість прислівників другої групи, як і першої, також по суті є похідними, утвореними від інших частин мови в результаті адвербіалізації (太 tai, 顶 ding, 就 jiu тощо)*.

Підсумовуючи сказане, бачимо, що критерії, на підставі яких О. О. Драгунов здійснює поділ прислівників на дві групи, а також запропонована ним класифікація не є досконалими. Цінність останньої полягає, однак, у тому, що вона є в синології першою і єдиною граматичною класифікацією прислівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *黎锦熙*。新著国语文法。– 北京，1924，1954。 2. *黎锦熙*。选集。– 北京, 1950。 3. *丁声树* / [丁声树，吕叔湘，李荣，孙德宣，管學初，傅婧，黄盛璋, 陈治文]。现代汉语语法讲话，– 北京，1961。 4. *Драгунов А. А.* Исследования по грамматике современного китайского языка / А. А. Драгунов. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1952. – Т. 1 : Части речи. – 232 с. 5. *Рождественская Е. И.* Некоторые морфологические особенности наречий в китайском языке / Е. И. Рождественская // Вопросы китайской филологии. – 1963. – С. 162–190. 6. *Горелов В. И.* Практическая грамматика китайского языка / В. И. Горелов. – М. : Внешторгиздат, 1957. – 192 с. 7. *Рождественская Е. И.* Некоторые проблемы наречия в китайском языке / Е. И. Рождественская // Учен. зап. Ин-та междунар. отношений. –1961. – Вып. 5. – С. 74–124. 8. 现代汉语词典. – 北京，1998。 9. 辞海. – 上海，1989。 10. *Рождественская Е. И.* Категория наречия в современном китайском литературном языке : дис. … канд. филолог. наук / Е. И. Рождественская. – М., 1963. – 217 с. 11. *Рождественская Е. И.* Некоторые проблемы наречия в китайском языке // Учен. зап. Ин-та междунар. Отношений / Е. И. Рождественская. – 1961. – Вып. 5. – С. 74–124. 12. 巴金“寒夜”. 上海新文艺出版社，1957。13. *Чжоу Ц.* Борьба в подполье / Цзи-лян Чжоу. – Пекин, 1957. 14. *Лао Шэ.* Сочинения : в 2 т. / Лао Шэ ; [пер. с кит.]. – М. : Гослитиздат, 1957. – Т. 1. – 400 с. 15. *Ду Пин-чен.* У мирні дні / Ду Пин-чен ; [пер. з кит. І. Чирка]. – К. : Молодь, 1961. – 163 с. 16. *巴金.* 春 / 巴金. – 北京 : 人民文学出版社，1993。 17. *余华.* 河边的错误. – 北京 : 人民文学出版社， 2001。

© *Колодко С. А.*

KORBOZEROVA N. M.
Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv

CLASIFICACIÓN SEMÁNTICA DE LOS MARCADORES ESPAÑOLES DE RELACIÓN SUPRAORACIONAL

У статті проаналізовано особливості синтаксичного плану надфразового зв'язку на матеріалі іспанської мови. Подано класифікацію міжфразових конекторів згідно інформаційної структури тексту.
Ключові слова: надфразовий зв'язок, конектори, текстова інформація, між дискурсивний рівень, рівень тексту, макроструктура, фатичні елементи, іспанська мова.

В статье проанализированы особенности синтаксического плана межфразовой связи на материале испанского языка. Предложена классификация межфразовых коннекторов в соответствии с информативной структурой текста.
Ключевые слова: межфразовая связь, коннекторы, текстовая информация, междискурсивный уровень, уровень текста, макроструктура, фатические элементы, испанский язык.

En el artículo se analizan las peculiaridades sintácticas de la relación supraoracional a base de la lengua española. Fueron clasificados los marcadores españoles supraoracionales según la estructura informativa del texto.
Palabras clave: relación supraoracional, marcadores, información textual, nivel interdiscursivo, nivel textual, macroestructura, elementos fáticos, la lengua española.

La presencia de los marcadores entre las oraciones es la particularidad muy relevante de la relación supraoracional en la lengua española [1]. Estos marcadores unen dos o más oraciones entre sí y pueden servir de elemento organizador texual marcando de este modo las partes integrantes que constituyen informativamente un texto, a saber: el inicio, el desarrollo, la explicación, el ejemplo y el fin de un cierto enunciado. Así, al pertenecer a la macroestructura, estos elementos organizadores textuales enfatizan un cierto matiz del sentido semántico que existe entre las oraciones.

Los marcadores españoles *por una parte* y *por otra parte* pueden organizar la información que está presentada por varios párrafos. Para organizar la información que se desarrolla en el discurso coloquial son muy usados los marcadores españoles *luego* y *entonces* por medio de los cuales se dosifica de manera continuativa la información propuesta en la narración. El marcador español *entonces* sirve de establecer una significación consecutiva que se establece entre dos enunciados. El marcador español *bueno* se emplea principalmente para cambiar de tema y pasar a otro asunto. El marcador español *por cierto* sirve para presentar la infomación marginal o que ha

© Korbozerova N. M.

venido de repente a la mente del emisor o del receptor y que sirve de hilo de lo expuesto en el enunciado anteriormente. Los marcadores españoles *ya te digo* y *pues,* siendo por su naturaleza continuativos, funcionan como medio de enlace para focalizar la atención del interlocutor. Estos marcadores son muy frecuentes en la lengua española y son de uso coloquial. El marcador español *pues mira* está marcando el inicio del tema de conversación.

Los marcadores antes mencionados se utilizan para establecer una relación que existe entre el emisor y el receptor, estableciendo de tal manera la interacción. Unos de ellos son elementos con que inician la respuesta del que oye y están ligando a la intervención del que habla, así se trata de un discurso interrumpido. En el ejemplo: – *¿Qué opinas tú del asunto?* – ***Pues*** *yo creo que es gran preocupación que tenemos ahora,* el marcador español *pues* encabeza la respuesta y puede calificarse como un elemento de enlace con la pregunta que se encierra en el enunciado anterior. En otro ejemplo: – *Nada me gusta este libro del autor americano.* – *A mí me tampoco gusta.* ***Bueno. Pues*** *¿qué te gusta la clase de ayer?* Los dos marcadores *bueno* y *pues* son continuativos. Pertenecen a los elementos macroestructurales y organizadores textuales, porque por medio de ellos se presupone un cierto giro de la argumentación, marcando un cierto cambio del tema anterior de la conversación.

En la lingüística actual se diferencian tres niveles esenciales en la relación textual, es decir: un nivel interdiscursivo, un nivel textual, o macroestructura, y un nivel de la microestructura. El primer nivel, o sea el interdiscursivo, está integrado por los elementos fáticos que se utilizan para iniciar, mantener o bien terminar el tema de la conversación, o bien ligar la pregunta a la respuesta. Estos elementos son fatícos y cumplen, en primer lugar, la función dialógica, aunque asimismo es necesario incluir en ello las unidades que suelen integrar el discurso para hacer referencia al emisor, que son: *¿no?, ¿eh?* y unos otros. El segundo nivel, o sea textual, sobreentiende el enlace entre las partes integrantes del mismo texto, generalmente, la ligazón semántica y formal que existe entre los párrafos. Los marcadores pueden incluir las partes que integran informativamente y significativamente el texto, es decir, los elementos arriba mencionados, que son el inicio, el fin, el desarrollo, la explicación y el ejemplo. Por fin, la microestructura textual quiere decir la relación entre los enunciados y significa la estructura mínima del texto. En los niveles enumerados pueden emplearse los mismos marcadores.

En la lengua española actual los contenidos de los marcadores pueden dividirse en cinco tipos principales, entre los cuales podemos mencionar los adicionales, los oposicionales, los causativos, los temporales y los explicativos. Los marcadores del primer grupo, o sea adicionales, sirven para marcar una ligazón lógica sumaria o adición y conexión entre dos hechos y enunciados, y en ese sentido pueden calificanse como los formantes textuales correlativos, en el aspecto supraoracional, y equivaler a las conjunciones españolas copulativas, de tipo *y*. Entre ellos pueden citarse los elementos formativos que derivan de frases de uso adverbial que históricamente se convirtieron en los marcadores textuales de valor aditivo, conservando todavía una parte de su significado y de su forma etimológicamente. Entre ello se citan los marcadores españoles *aparte, todavía más, incluso, encima, más, además* y *más aún.* Así, los marcadores españoles *que* y *además* suelen adquirir unos significados especiales e indicar una jerarquía de contenido explicativo del enunciado del emisor. Ellos se distinguen según su lugar que ocupan en la estructura informativa textual respecto a lo previsto por el emisor.

Los marcadore españoles *más aún* y *todavía más* adquieren la significación de una cierta continuación temporal de la acción. Eso quiere decir que en este caso, por medio de ello se añade la información que sigue a la anterior. Los hechos pertenecientes a la misma serie, debido a la presuposión creada por el emisor, no se sitúan al mismo nivel. En este caso, el hecho que sigue aparece como algo inesperado, se produce el efecto del auge emocional de la sorpresa por la escala, el mismo efecto se da por el valor semántico encerrado en la palabra *aún*. Eso significa que lo que dice el receptor de la información en segundo lugar supera lo expuesto en el primer enunciado dicho por el emisor y es más importante, más interesante, más relevante, tiene más importancia y significa mucho más para la información final. En esto consiste la fuerza argumentativa del enunciado dado entero.

El marcador español *incluso* sirve para conectar dos hechos y dos enunciados, en la misma línea argumentativa, pero el segundo hecho y el segundo enunciado no son previsibles o esperados en el discurso. Los marcadores españoles *asimismo* y *encima* suponen unir elementos de la misma serie, en una relación de igualdad, como el marcador *asimismo,* o de no igualdad, como el marcador *encima*. Con el marcador *encima* el hecho introducido se considera como algo inesperado, supera con mucho las explicativas del oyente y lleva al máximo la línea de lo afirmado con el

primer enunciado. Supone una actitud emotiva, de admiración, sorpresa ante la unión de estos dos hechos. Con el marcador español *aparte* se añaden los hechos de líneas textuales diferentes. La información que se introduce por el marcador *encima* se considera como un poco excesiva, y por eso el emisor se manifiesta afectado emotivamente por ello, aunque siempre de manera negativa.

El marcador español *además* enlaza dos hechos, dos enunciaciones y dos modalidades. Su valor es de unión o de suma y con esto señala un paso más en un desarrollo expositivo o argumentativo, y lo que viene detrás es más relevante. El mismo valor enunciativo lo poseen los marcadores españoles *por lo demás* y *es más* aunque éstos están menos gramaticalizados y de poco uso. Ellos significan que uno quiere hablar de otras cosas. En este caso el segundo enunciado siempre es argumentativamente más superior. Los marcadores españoles *todavía más, más aún* y *es más* ocupan el primer lugar y tienen el valor de marcador aditivo que se refiere al acto de hablar. Eso significa que uno dice algo más, y algo más importante. Los marcadores españoles *asimismo, análogamente, de igual modo, del mismo modo, de igual manera, de la misma manera, igualmente* y *parejamente* casi siempre van encabezando el párrafo, son de uso macroestructural bastante frecuente y coloquial, e indican la semejanza. En cuanto a su valor argumentativo, los marcadores aditivos suelen unir elementos coordinados a la misma conclusión. En muchas ocasiones suponen que el argumento que sigue tiene más fuerza que el anterior.

La presencia en el texto de los marcadores de oposición supone un contenido presuposicional de oposición, eso quiere decir que ellos siempre poseen el valor contraargumentativo. Estos marcadores están relacionados con las conjunciones españolas adversativas, de tipo *pero*, y las concesivas, de tipo *aunque*. Ambos marcadores presuponen una oposición entre los enunciados que enlazan. Existe una contraoposición entre la conclusión esperada y la que se produce. En el plano supraoracional parecen mezclados ambos contenidos. Estos marcadores son combinatorios preposicionales o adverbiales con distinto grado de gramaticalización, y provienen de deíxis puramente nocional. Los marcadores españoles de valor restrictivo *no obstante*, *ahora bien*, *sin embargo*, *por el contrario*, *antes al contrario, por el contrario, con todo, con todo y con eso, con eso y todo, aun así* y *ahora* pueden combinarse con la conjunción española adversativa *pero* y formar con ella el significado de la afirmación, aunque ambos componentes del

enunciado están en una cierta oposición. Los marcadores españoles de valor exclusivo *antes bien* y *más bien,* a veces, pueden combinarse con la conjunción española *sino*, de manera que se niega uno para afirmar el otro.

El marcador español *en cambio* opone dos segmentos, pero éstos no tienen por qué ser contrarios, une los elementos que pueden tener la misma importancia para cada uno dentro de la frase, desde el punto de vista informativo. Los marcadores españoles *no obstante* y *con todo*, siendo concesivos por su naturaleza, oponen el primer enunciado al segundo, pero presuponen que no se ha cumplido la implicación, por eso el primer enunciado no equivale al segundo. El segundo es poco coloquial, pero sí lo es su variante *con todo* y *con eso*, y también *aun así, así* y *todo*. Los marcadores españoles más frecuentes, con significado contrastivo o concesivo, son *sin embargo* y *ahora bien*. El marcador español *ahora bien* posee un matiz enunciativo, acentúa que es un acto de decir que se opone al anterior y, de tal modo, llama la atención del hablante sobre dicho enunciado. Al ser enunciativo, además no cambia de lugar en el texto, ocupa siempre el lugar entre los dos enunciados. En unos casos puede enlazar los párrafos, siendo de tal manera un organizador macroestructural y ocupando la posición intermedia. Un grupo de los marcadores spañoles de valor restrictivo, aunque poco gramaticalizado, lo integran los elementos *opuestamente* y *en contraste* y, además, una serie de construcciones que encabezan el enunciado, todas las que incluyen en su estructura el formante *es que* y por eso adquieren un contenido de valor contrastivo en el contexto (*lo cierto es que, el caso es que, el asunto es que, el hecho es que, el inconveniente es que, la cosa es que* y *la cuestión es que)*. El valor contrastivo lo puede obtener, además, el marcador español *por otra parte,* pues puede enlazar tanto enunciados como párrafos, además pueden aparecer entre dos intervenciones de los participantes distintos de la conversación.

Todos los marcadores mencionados enlazan entre sí, por lo menos, dos hechos o dos argumentos, de los cuales el emisor elige el segundo, pues éste, según su opinión, es más ajustado y propicio para su intención comunicativa.

El material expuesto en este artículo debe ser muy útil para el análisis comunicativo-pragmático del texto español.

BIBLIOGRAFÍA

1. *Ducrot O.* Nuevo diccionario enciclopédico de las ciencias del lenguaje. Versión española / O. Ducrot, J.-M. Schaeffer. – Madrid : Arecife Producciones, S.L., 1998. – 744 p.

© Korbozerova N. M.

КОРОЛЬОВА Н. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ НІМЕЦЬКОГО НАРОДУ У ТВОРЧОСТІ ТОМАСА МАННА
(на матеріалі роману "Будденброки")

У статті досліджено специфіку лексичної репрезентації етнічної ментальності німецького народу у творчості Т. Манна. Автор використовує лексико-стилістичні засоби для вираження таких рис характеру, як прагнення до впорядкування зовнішнього та внутрішнього світів, дотримання чіткої соціальної стратифікації, економність, практичність, педантичність, пунктуальність.
Ключові слова: етнічна ментальність, ментальні риси, лексико-стилістичні засоби, лексична репрезентація.

Статья посвящена исследованию лексической репрезентации этнической ментальности немецкого народа в творчестве Т. Манна. Автор использует лексико-стилистические приемы для выражения таких черт характера, как стремления к упорядочению внешнего и внутреннего миров, соблюдения четкой социальной стратификации, экономность, практичность, педантичность, пунктуальность.
Ключевые слова: этническая ментальность, ментальные черты, лексически-стилистические средства, лексическая репрезентация.

The article deals with the lexical representation of ethnic mentality of the German people in the works of Th. Mann. The author uses lexical-stylistic means to express such mental traits of German people as tendency to order internal and external worlds, to observe the clear social stratification, economy, practicality, pedantry and punctuality.
Keywords: ethnic mentality, lexical-stylistic means, lexical representation.

Об'єктом дослідження у статті є лексико-стилістичні засоби у романі Томаса Манна "Будденброки", **предметом** – їхня семантико-стилістична та лінгвокультурна специфіка. **Завдання** дослідження полягає в інтерпретації лексико-стилістичних засобів з **метою** встановлення окремих рис ментальності персонажів твору як представників німецького етносу.

Актуальність статті полягає в орієнтації її проблематики на сучасну парадигму лінгвістичної думки щодо взаємозв'язку мови, культури та мислення народу. **Новизна** матеріалу полягає у встановленні специфіки ментальності німецького народу та її лексичної репрезентації. Практичним **матеріалом** аналізу у статті слугує мова роману Т. Манна "Buddenbrooks".

Тенденція до антропоцентричності є характерною для наукової парадигми мовознавства початку XXI століття. Саме тому

© *Корольова Н. О.*

дослідження мови того чи іншого етносу як відображення його ментальних рис є неможливим без розуміння її взаємозв'язку із культурою народу, чиєю проекцією репрезентує себе також і художня література.

Роботу над романом "Будденброки" письменник розпочав у жовтні 1896 року і закінчив у липні 1900. У творі відображено занепад буржуазії, представлений автором як деградація знаного та шанованого у місті Любеку сімейства. Громадська дійсність у безпосередньому вигляді присутня в "Будденброках" тільки там, де вона наочно показує піднесення або падіння сім'ї. Даний роман репрезентує загальний процес розпаду патриціїв буржуазії, як притаманного ретроспективній Німеччині суспільного та соціального прошарку [2:60]. Фактично, "Будденброки" репрезентують мотив занепаду ідеалів німецького бюргерства [4:86–94].

Такий занепад описується письменником як процес внутрішній, показуючи читачам чотири покоління купецької сім'ї старого складу із Любека. Зауважимо, що тілесні та духовні риси, наявність яких акцентується письменником, репрезентуються ним як характерні для всіх представників сімейства Будденброків, виявляючи, проте, у кожному наступному поколінні нові властивості, нові нюанси характеру, що формуються під впливом сучасної їм суспільної ситуації.

Саме така монументальність роману "Будденброки", його символічне прагнення відобразити системну деградацію цілого прошарку суспільства на основі опису занепаду однієї сім'ї дає змогу аналізу певних психологічних рис персонажів твору як характерних для специфіки ментальності німецького народу того періоду часу та дозволяє робити висновки про особливості їх прояву із посиланням на даний етнос загалом.

"Будденброки" Т. Манна характеризуються надзвичайно розгорнутим синтаксисом, згадкою безлічі деталей, які використовуються автором при описі будинку, де проживає сім'я, внутрішнього світу персонажів твору, а також їх зовнішності, широким зображенням окремих епізодів, великою кількістю діалогів та внутрішніх монологів [5:86–90].

Опис нещодавно придбаного найстаршим представником сімейства Йоганном Будденброком величного старовинного будинку дає уявлення як про традиційний, орієнтований на XVIII століття смак нового власника, так і про аристократичність сім'ї, адже дім наповнений предметами розкоші, які, деталізовано описані автором, є швидше характерними для дому багатого купця середини попереднього століття:

Die starken und elastischen Tapeten, die von den Mauern durch einen leeren Raum getrennt waren, zeigten umfangreiche Landschaften, zweifarbig wie der der dünne Teppich, der den Fußboden bedeckte, Idylle im Geschmack des 18. Jahrhunderts, mit fröhlichen Winzern, emsigen Ackersleuten, nett bebänderten Schäferinnen, die reinliche Lämmer am Rande spiegelnden Wassers im Schoße hielten oder sich mit zärtlichen Schäfern küßten ... [1:6].

Прагнення до деталізації в описі побуту Будденброків, як, власне, і зображення картини світу типового представника німецького бюргерства середини XIX століття реалізується автором і в описі спільної вечері сімейства як типової для усіх представників цього класу загалом. Опис інтер'єру будинку Будденброків певним чином взаємодіє та перегукується із зображенням застілля членів сім'ї: у поведінці персонажів, в основному представників першого та другого покоління, спостерігається та ж монументальність та усвідомлення власної позиції у суспільстві, ті ж, ще не деградовані і не деформовані риси характеру багатого та успішного торговця, до реалізації яких прагнули представники третього покоління, але створювали лише їх видимість: *реальна самооцінка, самоповага, любов до своєї праці*.

Man saß auf hochlehnigen, schweren Stühlen, speiste mit schwerem Silbergerät schwere, gute Sachen, trank schwere, gute Weine dazu und sagte seine Meinung. Man war bald bei den Geschäften und verfiel mehr und mehr dabei in den Dialekt, in diese behaglich schwerfällige Ausdrucksweise, die kaufmännische Kürze sowohl wie wohlhabende Nachlässigkeit an sich zu haben schien, und hie und da mit gutmütiger Selbtsironie übertrieben wurde [1:25].

Такі ментальні риси німця-буржуа початку XIX століття знаходять у творі автора свою лексичну репрезентацію: за допомогою використаної і повтореної у декількох частинах

складносурядного речення лексеми *schwer*, яка служить означенням як для опису предметів меблювання будинку (*man saß auf hochlehnigen, schweren Stühlen*), срібних столових приборів (*speiste mit schwerem Silbergerät*), так і для репрезентації власне страв та вин, що споживаються під час такої вечері (*schwere, gute Sachen, trank schwere, gute Weine*). Використання даної лексеми у контексті зображення побуту сім'ї, її матеріального оточення (*високих, важких стільців, важких срібних приборів*), улюблених їжі та напоїв *(хороших, важких вин та страв)* покликане продемонструвати відношення персонажів до самих себе, до інших представників свого класу, та відображає їх віру у правильність такого укладу життя, у міцність та твердість своєї соціальної позиції.

Для того, щоб стилістично оживити ситуацію, надати правдоподібності та реалістичності автором використовується асиндетон, тобто безсполучниковість, призначення якого у підкресленні опису саме побуту представників першого та другого покоління Будденброків, їх звичного життєвого укладу: *Man saß auf hochlehnigen, schweren Stühlen, speiste mit schwerem Silbergerät schwere, gute Sachen, trank schwere, gute Weine dazu und sagte seine Meinung.*

Крім того, автор намагається підкреслити універсальність такої картини світу та ідентичність вищезгаданих ментальних рис представників ще не деградованого соціального кола вищих буржуа за допомогою використання неозначено-безособового займенника *man* у ролі підмета для двох, поєднаних також стилістичною фігурою анафори, речень: *Man saß auf hochlehnigen, schweren Stühlen ... . Man war bald bei den Geschäften und verfiel mehr und mehr dabei in den Dialekt ... .*

Характерною рисою психологічного портрету представників буржуа кінця XIX століття ще залишається вірність сімейним традиціям, почуттям обов'язку перед власною родиною. Що, проте, як підкреслює за допомогою використовуваної ним лексики автор, відбувається певною мірою з опорою на необхідність дотримання *порядку* таких відносин:

Es war Donnerstag, der Tag, an dem ordnungsmäßig jede zweite Woche die Familie zusammenkam, heute aber hatte man, außer den in der Stadt ansässigen Familiengliedern, auch ein paar gute Hausfreunde

auf ein ganz einfaches Mittagbrot gebeten, und man saß nun, gegen vier Uhr nachmittags, in der sinkenden Dämmerung und erwartete die Gäste [1:7].

Лексично ключовим для підкреслення закономірності сімейних зустрічей є використання автором слова *ordnungsmäßig*, семантика якого корелюється із лексемою *ordnungsgemäß*, що в перекладі означатиме *правильним чином*, а також *правильний, відповідний до діючого порядку*. Фактично, ми спостерігаємо, що сімейні зустрічі відбуваються згідно із встановленим раніше, ще попереднім, старшим поколінням порядком. Дотримання порядку у всіх сферах життя залишається і дотепер, хоч і в дещо трансформованому вигляді, валоративом німецької етнопсихології. Саме тому, очевидно, використання саме такої лексеми зумовлене для автора необхідністю показати певні початки занепаду сім'ї як основної цінності, адже зустрічі відбуваються виключно через правильність, правомірність такої поведінки, але не через бажання відчути теплу сімейну атмосферу.

Диференціація моральних валоративів та домінуючих ментальних рис представників різних поколінь сімейства Будденброків реалізується автором зокрема наявністю варіативних точок зору на центральні прерогативи виховання дітей з метою формування підґрунтя їх осмисленого дорослого життя. Найстарший представник сімейства, Йоганн Будденброк, бачить таку основу в концепції *молися та працюй* (*Bete und arbeite heißt es*), що, очевидно, відображає точку зору німця попередньої генерації, адже, хоча релігійність як прагнення покладатись на Бога у щоденній екзистенції ще частково актуальне для другого покоління Будденброків, та все ж в значно втрачає власну ціннісність для нащадків. Тоні, якої в першу чергу стосуються ці слова старого Йоганна, надто часто демонструє, на його думку, перші признаки схильності до *лінощів та високомірності (Müßiggang und Übermut)*, наявність яких, лексично використаних у синонімічному співвідношенні, у внутрішньому світі дівчини як майбутньої представниці такого шанованого сімейства видаються консулу неприйнятними. Така переконаність у власній правоті підкреслюється автором використанням модального дієслова *sollen*, семантика якого відображає зобов'язання, необхідність дій як

підконтрольних певному закону, чиїйсь вказівці, суспільним чи моральним нормам. Тоні *зобов'язана* дотримуватись у майбутньому дорослому житті таких валоративів, які, на думку Йоганна Будденброка, характерні для моральних цінностей Іди, економки, а саме релігійності та працьовитості, підконтрольності обов'язку, адже саме вони вважаються важливими чеснотами у ціннісній сфері тогочасних представників німецької нації:

Monsieur Buddenbrook schmunzelte spöttisch in sein Jabot über Idas fremdartige Aussprache; der Konsul aber streichelte seiner kleinen Nichte die Wange und sagte:„So ist es Recht Thilda. Bete und arbeite heißt es. Unsere Tony sollte sich ein Beispiel daran nehmen. Sie neigt sich nur allzuoft zu Müßiggang und Übermut" [1:24].

Зразком для правильної поведінки Йоганн вважає Іду Юнгманн, гувернантку та виховательку дітей родини, яка зображується Томасом Манном як надзвичайно спокійна, працьовита особа. Причому для демонстрації цієї специфіки характеру дівчини автором використовується лексема *tüchtig* як типово німецька репрезентація необхідності відповідального відношення до виконання власних обов'язків та хорошої, професійної праці:

Übrigens hatte Ida Jungmann sich als tüchtig im Haustande und im Verkehr mit den Kindern erwiesen und eignete sich mit ihrer Loyalität und ihren preußischen Rangbegriffen im Grunde aufs beste für ihre Stellung in diesem Haus. Sie war eine Person von aristokratischen Grundsätzen, die haarscharf zwischen ersten und zweiten Kreisen, zwischen Mittelstand und geringerem Mittelstand unterschied, sie war stolz darauf, als ergebene Dienerin den ersten Kreisen anzugehören ... [1:31].

Саме ці риси цінуються у представників усіх класів німецького етносу, тоді як легковажність у професійному середовищі може викликати лише неповагу та нерозуміння. Крім того, Іда репрезентує такі риси, характерні для німецької етнопсихології того часу, як *розсудливість, лояльність, а також чітке дотримання стратифікації у соціумі* (*Loyalität und ihren preußischen Rangbegriffen*), що, як стверджує автор, якнайкраще підходило родині Буддеброків. Прагнення до чіткої розмежованості станів репрезентується Ідою і в її рішучому та однозначному відношенню до себе як до вищого обслуговуючого персоналу (*ergebene Dienerin*)

до *"вищого середнього класу"*, тоді як прості служниці належали до його *нижчого* прошарку.

Отже, однією з характерних психологічних рис, притаманних Йоганну Будденброку як представнику власного історичного та соціального виміру, є відчуття переваги загальносімейного, суспільного перед особистісним, яке репрезентується почуттям любові до сина, але відмовою від нього як того, хто, незважаючи на сувору заборону та зневажаючи суспільну позицію сім'ї, вибрав особисте.

Друге покоління сім'ї Будденброків представлене у творі синами Йоганна, старшим Готтгольдом, народженим від першого шлюбу із фрау Жозефіною, та молодшим Жаном, сином Йоганна та його другої дружини, Антуанетти Дюшан. Готтгольд, обравши прерогативою власного життя почуття і пішовши на непотрібний його сім'ї мезальянс, автоматично втратив право на продовження сімейної справи. Тому наступником старого Йоганна стає Жан, гідний продовжувач справи батька. Економний, стриманий та практичний, він навіть у відносинах із братом віддає перевагу оперуванню голими цифрами, порівнюючи потенційні вигоди та втрати, пов'язані із можливістю грошової допомоги Готтгольду, про яку той попросив у листі:

- Was machst du, Jean?, – fragte Johann Buddenbrook. - Ich sehe dich gar nicht mehr.

- Ich rechne, – sagte der Konsul trocken. Die Kerze flammte auf, und man sah, wie er gerade aufgerichtet und mit Augen, so aufmerksam, wie sie während des ganzen Nachmittags noch nicht darein geschaut hatten, fest in die tanzende Flamme blickte. - Einerseits: Sie geben 33 335 an Gotthold und 15 000 an die in Frankfurt, und das macht 48 335 in Summa. Andererseits: Sie geben nur 25 000 an die in Frankfurt, und das bedeutet für die Firma einen Gewinn von 23 335 [1:44].

У своєму об'єктивному підрахунку чоловік оперує чіткими грошовими сумами, використання яких свідчить як про практичний і педантичний склад розуму Жана, так і про міцну і впевнену позицію того по відношенню до реального світу. Зауваживши, що виконання прохання брата про допомогу дасть тому змогу претендувати на спадок та *порушить принципи (ist das Prinzip durchbrochen)*, він,

підкреслюючи свої рішення *енергійним рухом рукою* (*beschloß er mit einer energischen Handbewegung*) рішуче відмовляє у цьому. Жан Будденброк як представник другої генерації не ставить особисте, сімейне, вище, ніж суспільне та корисне для фірми, а фактично у своїх роздумах керується лише її інтересами, не виказуючи при цьому жодних суб'єктивних відчуттів, жодної симпатії та співчуття по відношенню до брата. Радше навпаки, Жан хвилюється за спадок, на який, як він певен, брат більше не заслуговує. Але і в цьому випадку, доводячи *недоцільність* допомоги як такої, що порушить принципи сім'ї, він апелює до інтересів фірми, адже рівнозначний спадок передбачає сотні тисяч марок (*handelt es sich für die Firma um einen Verlust von Hunderttausenden*), відділених від сім'ї, і, відповідно, втрачених для фірми.

Про відданість своїй справі, відповідальність та перевагу суспільного над особистим свідчить і епізод робітничого страйку, який лякає все місто, проте не стримує Жана, адже його чекають на роботі, на нараді:

- *Wohin willst du, Jean!*

- *In die Bürgerschaft ... Ich komme fast zu spät, die Geschäfte haben mich aufgehalten. Es wäre eine Schande, da heute zu fehlen. Meinst du, dass dein Vater sich abhalten lässt! So alt er ist ...*

- *Ja, dann geh mit Gott, Jean ... Aber sei vorsichtig, ich bitte dich, nimm dich in acht! Und habe ein Auge auf meinen Vater! Wenn ihm etwas zustieße ...*

- *Unbesorgt, meine Liebe ...*

- *Wann kommst du zurück!, – rief Konsulin ihm nach. – Je nun, um halb fünf Uhr ... je nachdem. Es steht Wichtiges auf der Tagesordnung, es kommt darauf an ...* [1:171].

Незважаючи на власний страх та розгубленість, наявність яких автор стилістично підкреслює використанням великої кількості апозіопез (*Wenn ihm etwas zustieße ... ; Unbesorgt, meine Liebe ... ; Je nun, um halb fünf Uhr ... je nachdem. Es steht Wichtiges auf der Tagesordnung, es kommt darauf an ...*), Жан готовий відправитись на роботу, адже відсутність його там сприйматиметься ним самим не менше ніж *сором (Es wäre eine Schande, da heute zu fehlen)*. Навіть потенційна неможливість такого вчинку репрезентується автором використанням умовного способу (*Es wäre eine Schande*), адже

відсутність Жана лише *могла б бути соромом*, але така можливість ніколи не реалізується в дійсності. Зауважимо, що рішучість Жана взяти участь у засідання підкреслюється і його самовимогою до пунктуальності: мало того, що він, ризикуючи, відправляється на роботу, він хоче неодмінно дістатись туди вчасно (*Ich komme fast zu spät, die Geschäfte haben mich aufgehalten*), адже *справи вже зачекались на нього*. Прикладом такої поведінки як норми життя вищих кіл німецького бюргерства середини XIX століття є для Жана також і батько його дружини, тогочасний консул міста Любек, якого, як зауважує чоловік, *нічого не могло б затримати, який б він не був старий (Meinst du, dass dein Vater sich abhalten lässt! So alt er ist ...)*.

Даний епізод репрезентує також роль релігії для другого покоління Будденброків, адже дружина Жана, усвідомлюючи небезпеку, проте розділяючи життєві пріоритети чоловіка, зрештою стверджує: *"Ja, dann geh mit Gott, Jean ..."*, віддаючи тим самим його життя на милість вищої сили, Бога, який очевидно займаю одну із прерогативних позицій у картині світу представників цієї генерації.

Важливе місце роману займає третє покоління сімейства Будденброків. Томас Манн зображає братів Томаса та Крістіана, яких об'єднують певні психологічні риси, що детермінують для них, проте, зовсім різні життєві шляхи. Зауважимо, що, якщо для представників двох перших поколінь Будденброків є звичним побутовий уклад, традиції, суспільні норми патриціїв свого суспільного стану, то Томас і Крістіан вже відчувають власну відчуженість та зайвість у цих рамках. Крістіан піддається непорозумінням із собою та оточуючим світом, і зрештою, гине, деградуючи при цьому морально. Проте Томас ще намагається штучно приростити власну особистість до попередніх та вже неактуальних традицій та етичних зобов'язань.

Небажання реально усвідомлювати та приймати навколишню дійсність демонструє Ганно Будденброк, син Томаса Буддеброка – представник четвертого покоління сім'ї. Це апофеоз занепаду, адже для Буддеброків як представників вищої буржуазії життєво необхідно відчувати реальність та свою позицію в ній. Розірвання зв'язку із дійсністю каузально детермінує занепад та деградацію, адже залишає їх без базису власної екзистенції:

Was hatte der Montag bedeutet? Man glaubt an keinen Montag, wenn man am Sonntagabend den "Lohengrin" hören soll ... Er hatte am Montag frühzeitig aufstehen wollen und diese albernen Sachen erledigen – damit genug! Nun war er frei umhergegangen, hatte die Freude seines Herzens gepflegt; am Flügel geträumt und alle Widrigkeiten vergessen.

Und dann war das Glück zur Wirklichkeit geworden. Es war über ihn gekommen mit seinen Weihen und Entzückungen, seinem heimlichen Erschauern und Erbeben, seinem plötzlichen innerlichen Schluchzen, seinem ganzen überschwänglichen und unersättlichen Rausche [1:667].

Єдиною бажаною дійсністю для Ганно Будденброка є музика, він готовий відкинути понеділок як символ буденності. Адже субота передбачає можливість відвідин театру та прослуховування опери "Лоенгрін" (*Was hatte der Montag bedeutet? Man glaubt an keinen Montag, wenn man am Sonntagabend den "Lohengrin" hören soll ...*). Символ конкретного понеділка як прототипу буденності демонструє використання автором означеного артикля (*der Montag*), адже саме *цей понеділок* не може містити в собі нічого нового й потрібного. Він вартий лише грубих, буденних речей, таких як навчання, всю неприйнятність яких автор демонструє лексемою *diese albernen Sachen.* Заради них він прокинеться раніше – але це все, що він подарує понеділку, тобто звичному життю (*Er hatte am Montag frühzeitig aufstehen wollen ... .– damit genug!.*). Вся радість його серця (*die Freude seines Herzens)*, як метафорично зображає автор відношення Ганно до музики, зосереджена тут, в суботньому вечорі в театрі. Поетичне та глибоко натхненне відношення юнака до таїнства музики автор описує, використовуючи метафори та анафору, мета яких полягає в намаганні підкреслити такі ментальні риси Ганно як *ескейпізм, чутливість, схильність до творчості*:

Und dann war das Glück zur Wirklichkeit geworden. Es war über ihn gekommen mit seinen Weihen und Entzückungen, seinem heimlichen Erschauern und Erbeben, seinem plötzlichen innerlichen Schluchzen, seinem ganzen überschwänglichen und unersättlichen Rausche.

Отже, спостереження над творами Томаса Манна надає можливість виявити особливості лексичної репрезентації ментальних рис представників цього етносу. Перший роман письменника "Будденброки" відображає деградацію буржуазного світогляду на

основі репрезентації зміни чотирьох поколінь сім'ї, чиї представники виступають носіями різноманітних ментальних рис, характерних для німців того часу. Найбільш типовими етнопсихологічними особливостями представників першого, другого та частково третього покоління Будденброків є адекватна оцінка дійсності, практичність, працьовитість, вірність обов'язку, економність, самоповага, здоровий глузд, реальна самоідентифікація та прагнення до впорядкування зовнішнього та внутрішнього світу, дотримання соціальної стратифікації та розсудливість. В той же час деякі представники третьої та четвертої генерації виступають носіями таких ментальних рис як ескейпізм, небажання сприйняття дійсності, втрати відчуття реальності. Для лексичної репрезентації психологічно-ментального портрету персонажів автор використовує метафори, гіперболи, контекстуальні синоніми, анафори, анаколуф, апозіопези тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Mann Th.* Buddenbrooks. Verfall einer Familie / Thomas Mann. – M. : Verlag für fremdsprachige Literatur, 1956. – 735 S. 2. *Адмони В. Г.* Томас Манн. Очерк творчества / Владимир Григорьевич Адмони. – Л. : Лениздат, 1960. – 351 с. 3. *Harprecht K.* Thomas Mann, Eine Biographie / Klaus Harprecht. – Reinbeck : Rowohlt Verlag, 1995. – 1150 S. 4. *Апт С. К.* Над страницами Томаса Манна. Очерки / Соломон Константинович Апт. – М. : Наука, 1980. – 392 с. 5. *Сильман Т. И.* Проблемы языкового стиля Томаса Манна / Тамара Исааковна Сильман // Учен. зап. Ленингр. гос. пед. ин-та им. А. И. Герцена. – Л. : Лениздат, 1960. – Т. 217. – С. 173–190. 6. *Личковах В. А.* Людське світовідношення як предмет естетичного аналізу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.08 "Естетика" / Володимир Анатолійович Личковах ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1996. 7. *Волощук Є. В.* Франц Кафка і Томас Манн: два типи модерністського художнього мислення (дисгармонійного і гармонійного) / Євгенія Валентинівна Волощук // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – К. : Антросвіт, 2007. – № 10. – С. 54–57. 8. *Мельник С. П.* Культурософская публицистика Томаса Манна: социокультурный контекст, гуманистический идеал, мифопоэтика : дис. … канд. филол. наук : 10.01.10 / Сергей Петрович Мельник ; Воронежск. гос. ун-т. – Воронеж, 2006. 9. *Фаткулова Л. Р.* Прагматический эффект приемов логического выделения в синтаксисе Томаса Манна : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Лилия Раильевна Фаткулова ; Московск. гос. ун-т. – М., 2006. 10. *Усачева Н. И.* Стиль Томаса Манна / Наталья Ивановна Усачова // Анализ стилей заруб. худож. и науч. лит-ры. – 1978. – Вып. 1. – С. 89–96. 11. *Якимович А. К.* Магическая вселенная: Очерки по искусству, философии и литературе XX века / Александр Клавдианович Якимович. – М. : Галарт. – 1995. – 134 с. 12. *Пюра І. В.* Біографічний міф митця початку XX століття в романі "Доктор Фаустус" Т. Манна : дис. … канд. мистецтвозн. наук : 17.00.01 / Ірина Володимирівна Пюра ; Нац. муз. акад. України імені П. І. Чайковського. – К., 2003.

© *Корольова Н. О.*

КРИЖАНОВСЬКА М. В.
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНФЛІКТ ЯК ПОЗИТИВНИЙ ДИСКУРСОФОРМУВАЛЬНИЙ ФАКТОР В СІМЕЙНОМУ СПІЛКУВАННІ
(на матеріалі сучасної італійської мови)

Статтю присвячено вивченню проблеми позитивного впливу конфліктної ситуації на формування сімейного дискурсивного простору. Гіпотезу проаналізовано крізь призму гендерних особливостей сімейної інтеракції в межах адресантно-адресатної конфігурації “чоловік-жінка”. Виділено два типи дискурсивної інтенції, а саме локальна та глобальна.

Отримані результати свідчать про те, що комунікативна асинхронія може мати позитивний вплив на формування сімейного дискурсивного простору за умови, що чоловік та жінка (або хоча б один з них) мають на меті формування спільного кооперативно маркованого сімейного дискурсивного простору.

Ключові слова: сімейний дискурс, гендерні особливості, комунікативна синхронія, адресантно-адресатна конфігурація, локальна дискурсивна інтенція, глобальна дискурсивна інтенція.

Данная статья посвящена изучению проблемы позитивного влияния конфликтной ситуации на формирование семейного дискурсивного пространства. Эта гипотеза анализируется сквозь призму гендерных особенностей семейной интеракции в рамках адресантно-адресатной конфигурации “муж-жена”. Выделено два типа дискурсивной интенции, а именно локальная и глобальная.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что коммуникативная асинхрония может иметь позитивное влияние на формирование семейного дискурсивного пространства при условии, что женщина и мужчина (или хотя бы один из них) ставят перед собой цель формирования общего кооперативно маркированного семейного дискурсивного пространства.

Ключевые слова: семейный дискурс, гендерные особенности, коммуникативная синхрония, адресантно-адресатная конфигурация, локальная дискурсивная интенция, глобальная дискурсивная интенция.

The article deals with the problem of conflict’s positive influence on the family discourse space’s forming. The hypothesis is analyzed through the prism of gender peculiarities of family interaction within addressor-addressee configuration “husband-wife”. Two types of discourse intention – a local and a global – are given.

The results prove that the situation of communicative asynchrony can have a positive influence on the family discourse space’s creation on condition that both male and female participants (or at least one of them) have the goal of cooperative common family discourse space’s creation.

Key words: family discourse, gender peculiarities, communicative synchrony, addressor-addressee configuration, local discourse intention, global discourse intention.

Актуальність статті зумовлена потребою інтегрованого комунікативно-когнітивного дослідження впливу конфліктних ситуацій на формування сімейного дискурсивного простору.

© Крижановська М. В.

Наукова новизна статті полягає в тому, що у ній вперше зроблено спробу визначення та дослідження позитивного впливу конфліктних ситуацій на динаміку сімейного спілкування.

Мета даної статті полягає у вивченні позитивного впливу конфлікту на посткомунікативні події та дискурсоформувальний потенціал конфлікту щодо сімейного дискурсу.

Наукові розвідки сьогодення, як правило, розглядають сам термін *конфлікт* як такий, що а пріорі має негативну семантику [1; 2; 3; 4]. Тобто, йдеться про таку інтеракцію, яка відбувається в негативному напрямі. Зокрема, конфлікт інтерпретується, як вербалізація макросеми "ЧУЖЕ" [5], зіткнення інтенцій, ідей та світобачень адресанта та адресата [5; 6; 7].

Динамічне спілкування в сім'ї, яке має свій постійний розвиток у часі передбачає, безсумнівно, формування в адресата та адресанта значного об'єму знань про ідіомарковані комунікативні реакції, улюблені теми, пріоритети, характерні тактики та стратегії, особливості аргументації, специфічні емоційні та комунікативні реакції на повідомлення.

На стадії знайомства адресант та адресат – за умови зацікавленості у продовженні спілкування – вербалізують факт формування спільного дискурсивного простору, яке, однак, не є стабільним. Причиною цього є свідоме та підсвідоме уникання потенційно конфліктних ситуацій, відсутність знань про особистість адресата, зокрема про характерні для нього риси комунікативної поведінки.

Спілкування на дошлюбному етапу в цілому носить виражене позитивне забарвлення, що вербалізується у мовленні адресанта за допомогою:

- компліментів: *Sei la più bella di tutte le donne che io ho mai incontrato! Lui è proprio irresistibile! Sei il mio sole ... la mia anima gemella che stavo cercando.*
- позитивної оцінки зовнішності, діяльності, ідей та уподобань адресата: *Sei davvero in gamba! Hai fatto bene ad accettare questa proposta. Sei riuscito meravigliosamente in quella impresa. Guarda, sono rimasta impressionata nel vedere il quadro che hai dipinto.*

Дошлюбна стадія інтеракції має, на наш погляд, характер **дотичності**, неглибокого проникнення індивідуальних дискурсивних просторів адресанта та адресата. Цьому сприяє періодичність

(непостійність) вербального спілкування, свідоме підкреслення в адресантно-адресатній конфігурації макросеми “СВОЄ” [8; 9; 10], наявність значних когнітивних лакун.

На нашу думку, в дошлюбний період відбувається своєрідна комунікативна гра, вербальною складовою якої компліменти, налаштованість на вербалізацію позитиву, причому як адресант, так і адресат виконують соціальноприйняту позитивну гендерну роль: жінки підкреслюють такі фемінні якості, як ніжність, співчуття, ласкавість, здатність до емпатії, а чоловіки емфатизують маскулінні характеристики - силу, відповідальність, здатність захистити, тощо [11; 12].

Ситуація, однак, докорінним чином змінюється, коли сімейне спілкування отримує притаманні йому комунікативні риси, зокрема постійність, комунікативну ізольованість, тематичні обмеження (на перший план з часом виходять побутові теми, теми проблем здоров’я, виховання дітей, заробітку). Перші шлюбні конфлікти розвиваються за класичною схемою: різниця у вихованні, наявність відмінного комунікативного досвіду, зокрема досвіду вирішення конфліктів, зіткнення ціннісних пріоритетів та світобачення чоловіка та жінки викликає вербалізацію макросеми “ЧУЖЕ” [5:34–42, 149–162]. На етапі раннього шлюбу (до 5 років) відбувається інтенсивне заповнення інформаційних лакун, причому отримана інформація, як правило, не співпадає з інформацією, отриманою про адресата у дошлюбний період. Це, у свою чергу, провокує інтенсифікацію аксіологічного та аргументативного компоненту дискурсу [5:29–42] та постійну появу маркерів комунікативної асинхронії в адресантно-адресатній конфігурації.

Крім того, сам факт постійності спілкування між чоловіком та жінкою загострює на цій стадії гендерні комунікативні відмінності [7:72–93], що, у свою чергу, стає потужним конфліктогенним фактором.

Отже, ми вважаємо, що динамічні зміни дискурсивного простору сім’ї призводять до неминучої появи **конфліктної стадії створення спільного сімейного дискурсивного простору**, яка, по суті, співпадає зі стадією взаємопроникнення особистісних дискурсивних просторів адресанта та адресата та створенням спільного сімейного дискурсивного простору**.**

Як відомо, визначення вектору динаміки інтеракції – до комунікативної синхронії або комунікативної асинхронії – залежить від специфіки когнітивних процесів, в результаті яких отримана під час інтеракції нова інформація класифікується адресатом та маркується як "СВОЄ", прийнятне, позитивне, або "ЧУЖЕ" – негативне, опозиційне, вороже [5].

У даній статті ми свідомо залишаємо осторонь негативний вплив конфлікту та розвиток комунікативних подій та стосунків подружжя, зосереджуючись на дослідженні можливого позитивного впливу конфлікту на формування сімейного дискурсу.

У сімейному дискурсі ми вважаємо за можливе виділити як мінімум два типи комунікативних інтенцій: локально-дискурсивну інтенцію та глобально-дискурсивну інтенцію.

Під **локальною дискурсивною інтенцією** ми розуміємо інтенцію адресанта, яка реалізується у кожний окремий момент інтеракції в одному з компонентів сімейного дискурсу: надання інформації, її оцінка, інтенція переконання та інтенція утримання ролі комунікативного лідера: *Volevo solo informarti della causa della mia assenza. Ma chi porta pantaloni in questa casa?! Posso finalmente dir la mia?! Stai zitta per piacere! Secondo me, è stato un terribile errore. Hai fatto una bella figura davanti a tutti i colleghi. Voglio avvisarti che non torno prima delle undici di sera, devo finire un lavoro importante. Sei un tenerone, caro! Dai, vedi, non è ragionevole, non puoi farlo! Mi spacca la testa, mi potresti dare una mano, da sola non ci riesco!*

Під **глобальною дискурсивною інтенцією** ми розуміємо інтенцію адресанта зберегти або зруйнувати спільний сімейний дискурсивний простір, а, отже, вербалізувати досягнення / недосягнення ситуації глобальної комунікативної синхронії в адресантно-адресатній конфігурації.

Глобальна дискурсивна інтенція може бути **позитивною** (посткомунікативний ефект збереження спільного сімейного дискурсивного простору, вербалізація спрямування вектору інтеракції до комунікативної синхронії) та **негативною** (посткомунікативний ефект руйнування спільного сімейного дискурсивного простору, вербалізація спрямування вектору інтеракції до комунікативної асинхронії): *Comunque sia la saituazione possiamo ricominciare, non è così?Chiuso il discorso, vattene! Mi hai tradito, hai tradito il nostro amore,*

sei un mascalzone! Sono delusa, ma cerco di perdonarti, abbiamo figli e voglio darti una possibilità.

На нашу думку, основним є наявність кооперативної глобальної дискурсивній інтенції, а саме бажання адресанта та адресата (або принаймні одного з них) зберегти спільний сімейний дискурсивний простір. За цієї умови вербалізація макросеми "ЧУЖЕ" на локально-дискурсивному рівні сприятиме заповненню когнітивних лакун та накопиченню комунікативного досвіду врегулювання конфліктних ситуацій в окремій сімейній адресантно-адресатній конфігурації. Конфлікт в адресантно-адресатній конфігурації, таким чином, отримуватиме позитивне значення, інтеракція буде завершуватись:

- вербалізацією макросеми "СВОЄ": *Su questo sono d'accordo! D'accordo hai ragione, la penso come te!*
- підкресленням концепту "МИ" у мовленні подружжя: *Ma cosa dobbiamo fare? Ce la facciamo, vedrai!*
- відкладальною тактикою за умови неможливості остаточного вирішення конфлікту на даний час: *Dormiamoci sopra! Guarda, c'è tempo, ne parliamo domani! Ora non si decide nulla e non voglio litigare!*
- посиланням на прецедентну можливість вирішення конфлікту: *Ma abbiamo già passato un periodo difficile, un periodo di allontanamento due anni fa, siamo riusciti a cavarcela, a ricominciare*;
- підкресленням позитивної оцінки дій (в тому числі комунікативних) адресата: *Apprezzo tutto quello che hai fatto. Sei stato bravo*;
- сіленціальною тактикою вирішення конфлікта;
- вербалізацією емпатії по відношенню до адресата: *Ti capisco, o come ti capisco! Ti vedo stravolto, caro, cosa c'è? Perchè questa faccia? Sei arrabbiato? Che ti prende?*
- кооперативно маркованою невербальною поведінкою (обійми, зменшення комунікативної дистанції між чоловіком та жінкою, відкрита комунікативна позиція);
- відмовою від Я – маркованих агресивно-асертивних висловлень: *Direi che ...*
- відмовою від лідерства:*Facciamo come vuoi tu. Come vuoi. Va bene, accetto.*

Вважаємо, що такий позитивний вплив конфлікту полягає в *локалізації негативного* комунікативного впливу ситуації комунікативної асинхронії на подальше формування сімейного дискурсивного простору. Вектор комунікації у такому випадку, природньо, тяжіє до комунікативної синхронії, що уможливлює вирішення конфлікту у майбутньому та збереження гармонійних стосунків у сім'ї.

За даними спеціалістів – конфліктологів, вищеназваною стратегією трансформації конфлікту від його глобалізації (поширення) до локалізації, чоловік та жінка оволодівають лише із часом [6, 9. 10].

Необхідним є взаємне накопичення інформації про ідіостиль партнера щодо ведення конфлікту в сімейній адресантно-адресатній конфігурації, вироблення ефективних для даного подружжя кооперативно спрямованих стратегій вирішення конфлікта.

Висновки. У дошлюбний період, як правило, переважає емоційно-піднесена, позитивна, кооперативна тональність спілкування в адресантно-адресатній конфігурації "чоловік-жінка".

Однак, конфлікт як форма спілкування, як прояв психологічного дисонансу, є невід'ємною складовою будь-якої інтеракції в межах сімейного дискурсивного простору. Вплив ситуації комунікативної асинхронії на формування сімейного дискурсивного простору може бути як позитивним, так і негативним.

Локалізація конфлікту сприяє пошуку консенсусу, відновленню ситуації комунікативної синхронії та збереженню спільного сімейного дискурсивного простору, в той час як глобалізація конфлікту призводить до дисгармонізації інтеракції, руйнування сімейного дискурсивного простору та створення ситуації посткомунікативної асинхронії.

Локалізація ситуації комунікативної асинхронії проявляється у вербалізації адресантом, адресатом (або одним з них) макросеми "СВОЄ", підкресленням концепту "МИ", використанням адресантом відкладальної та сіленціальної тактик спілкування, підкресленням позитивності аксіологічного компоненту дискурсу та позитивної оцінки особистості адресата, кооперативно-маркованою невербальною поведінкою, відмовою від агресивно-асертивних елементів мовленнєвої та невербальної поведінки, а також відмовою (іноді тимчасовою) від лідерства у даній комунікативній ситуації.

Перспективи подальших досліджень. Вважаємо, що перспективним є подальше дослідження специфіки формування сімейного дискурсивного простору, зокрема сімейно-специфічних стратегій та тактик в адресантно-адресатній конфігурації "чоловік-жінка" (пристосування, компліментарності, підкреслення гендерної ролі, збереження ієрархічності сімейного дискурсивного простору, використання сильних ідіоаргументів адресата тощо). Важливим є також дослідження когнітивної динаміки інтеракції з плином часу в окремій сімейній адресантно-адресатній конфігурації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бардиер Г. Л.* Социальная психология толерантності : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.15 "Социальная психология" / Галина Леонидовна Бардиер ; СПб. гос. ун-т. – СПб, 2007. – 45 с. 2. *Бігарі А. А.* Дискурс сучасної англомовної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Адріана Андріївна Бігарі ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 21 с. 3. *Кравченко В. Л.* Роль опозиції "СВІЙ" – "ЧУЖИЙ" у концептуальній структурі євроінтеграційного дискурсу / В. Л. Кравченко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Логос, 2005. – № 6. – С. 146–152. 4. *Красных В. В.* "Свой" среди "чужих": миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с. 5. *Крижановська М. В.* Мовленнєві чинники формування дискурсивного простору телевізійного ток-шоу (на матеріалі сучасно італійської мови) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.05 / Марія Віталіївна Крижановська ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – 245 с. 6. *Лебедев В. В.* Стань счастливой: мужской взгляд на женские проблемы. – М. : Изд-во Московск. Патриархии Русской Православной Церкви, 2011. – 316 с. 7.*Пиз А.* Язык взаимоотношений мужчина и женщина (как научиться бесконфликтно обращаться с противоположным полом) / Алан Пиз, Барбара Пиз. – СПб. : Издат. дом Гутенберг, 2000. – 236 с. 8.*Грей Дж.* Мужчины – с Марса, женщины – с Венеры / Джон Грей // Межличностное общение. – СПб. : Питер, 2001. – С. 477–-512. 9. *Гумеров П.* Он и она в поисках супружеского согласия / П. Гумеров. – М. : Изд-во православной патриархии, 2009. – 188 с. 10. *Гумеров П.* Семейные конфликты: профилактика и лечение (взгляд православного священника) / П. Гумеров. – М. : Основы православной культуры, 2010. – 200 с. 11. *Берн Ш.* Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб. : Прайм-Еврознак ; М. : Олма–Пресс, 2001. – 318 с. 12.*Антология* гендерной теории : [сб. пер.] / сост. и коммент. Е. И. Гаповой, А. Р. Усмановой. – Минск : Пропилеи, 2000. – 384 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. *De Vita Sharon*. Una famiglia per Molly / De Vita Sharon. – Milano : Harlequin Mondadori S.p.A., 2003. – 157 p. 14. *Ellison S.* Stella d'oro / Susan Ellison. – Milano : Harlequin Mondadori S.p.A., 1994. – 217 p. 15. *Ferrarella M.* Tre figli per uno scapolo / Marie Ferrarella. – Milano : Harlequin Mondadori S.p.A., 2003. – 158 p. 16. *Paul S.* Un angelo sulla terra / Sandra Paul. – Milano : Harlequin Mondadori S.p.A., 1997. – 152 p. 17. *RAI 1.* La vita in diretta. – 24.02.04. 18. *RAI 3.* Cominciamo bene. – 22.02.06. 19. *RAI 3.* Cominciamo bene. – 16.08.05. 19. *RAI 3.* Cominciamo bene. – 01.03.07. 20. *RAI 2.* Piazza Italia. – 23.04.04. 21. *RAI 1.* La vita in diretta. – 24.02.04. 22. *RAI 3.* Al posto tuo. – 18.02.05. 23. *RAI 3.* Al posto tuo. – 07.02.05. 24. *RAI 3.* Al posto tuo. – 13.04.06. 25. *RAI 3.* Al posto tuo. – 16.12.04.

© Крижановська М. В.

КРУПКО О. І.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

"ЛЕДЬ-ЛЕДЬ ТОРКАЮ СЛОВО АКВАРЕЛЛЮ … "
(про мистецтво словесного пейзажного малюнка Ліни Костенко)

Статтю присвячено творчості поетеси Ліни Костенко, зокрема її образним афористичним висловам, завдяки яким твориться мистецтво словесного пейзажного малюнка.
Ключові слова: твори малих форм, афоризми, афористичні вислови, пейзажі.

Статья посвящена творчеству поэтессы Лины Костенко, в частности ее образным афористическим изречениям, благодаря которым создается искусство словесного пейзажного рисунка.
Ключевые слова: произведения малых форм, афоризмы, афористические изречения, пейзажи.

The paper focuses on aphoristic saying in the works of a poet Lina Kostenko. Thangs to that expressions she is creating wordy sceneries pictures.
Key words: small-format works, aphorisms, aphoristic saying, sceneries.

Поетичний світ мови Ліни Костенко такий різноманітний, безкраїй та безмежний, що читаючи її поезію, не можеш приховати захоплення красою та вишуканістю її поетичного слова.

Надзвичайно чутлива вона в своїй творчості до навколишньої природи. Дуже тонко відчуває її "настрої", її почуття, які виливаються в словесні пейзажні малюнки. Зокрема в розділі "Осінні карнавали", вміщеному в збірці "Вибране". Більшість творів цього розділу – справжні шедеври. Це особливо ніжна струна її поетичної ліри: *"Останні айстри горілиць зайшлися болем. Ген килим, витканий із птиць, летить над полем ..."* [8:321]; *"Ті журавлі і їх прощальні сурми ... Тих відлітань сюїта голуба ..."* [8:325]. Глибина образів виписується, витворюється завдяки високій питомій вазі кожного слова: *"Стоїть берізонька, як в іскрах золотих"* [8:322]; *"Рожеві сосни ... Арфа вечорова ..."* [8:335].

Ліричні мініатюри, які не перестають чарувати, які як спочинок для душі. У поетеси ми віднаходимо їх неперевершені зразки. *"Осінній день, осінній день, осінній! О синій день, о синій день, о синій! Осанна осені, о сум! Осанна. Невже це осінь, осінь, о! – та сама"* [8:321]. Суцільні повтори, алітерації, асонанси – якийсь дивний візерунок. Не охопити всього розмаїття почуттів та їх відтінків, які передають ці рядки. Тут і сповідь, і віра, і ніжність. "Золоте царство поезії" [1:131]. А

© *Крупко О. І.*

ще – подив, і зачарування, і печаль і смуток, і прощання – тонкі переливи настрою … бо *“Марнували літечко, марнували. А тепер осінні вже карнавали”* [8:327]; *“Ставить осінь на землю свою золоту жирандоль. І, ковтаючи сльози, одягши на плечі сукману, перемотує літо на чорні котушки тополь, шиє голим полям нескінченну сорочку з туману”* [8:320].

Як об’єкт зображення, як пейзаж, природа в її поезії справді демонструє свою первозданність, гармонійність, “божу” досконалість”” [2:52] *“Самі на себе дивляться ліси, розгублені од власної краси. Немов пройшов незримий Левітан – то там торкнув їх пензликом, то там”* [8:322]; *“Красива осінь вишиває клени: червоним, жовтим, срібним, золотим. А листя просить: – Виший нас зеленим! Ми ще побудем, ще не облетим …”* [8:323]. ЇЇ поетичні пейзажі цікаві ще й тим, що в них виразно постулюються “детальність” і “спостережливість”, як умови, що гарантують художність. *“На цямру монастирської кринички схилила осінь грона горобин”* [8:326]; *“Двори стоять у хуртовині айстр. Яка сумна й красива хуртовина!”* [8:324].

Нерідко окремі рядки віршів западають в душу, запам’ятовуються як афористичні формули, адже приваблюють своїм звучанням, заворожують грою звуків: *“Сосновий ліс перебирає струни. Рокоче тиша на глухих басах. Бринять берези. І блукають луни, людьми забуті звечора в лісах”* [8:108]; *“Блискоче ніч перлиною Растреллі. З гори збігає Боричів узвіз … .”* [8:103]. Домінанта її поетичних афоризмів пояснюється значною мірою ще й їх ритмізованістю, заримованістю, стилістичною довершеністю, а це – як наслідок – сприяє кращому їх сприйняттю: *“Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить. Бляшаний звук води. Веселих крапель кроки”* [8:10].

У надзвичайно проникливо-світлій гамі осмислює поетеса особливості та мудрість природи рідного краю, яка живить людину енергією, формує її українське єство, є для неї джерелом натхнення: *“Буває, часом сліпну від краси, Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, оці степи, це небо, ці ліси, усе так гарно, чисто, незрадливо. Усе як є – дорога, явори, усе моє – все зветься Україна, Така краса, висока і нетлінна, що хоч спинись і з Богом говори”* [9:63]. У неї природа завжди жива: *“Калина міряє коралі”* [10:32]; *“Біднесенький мій ліс. Він зовсім задубів! Він ждав мене і думав про розлуку. Вже листопад підкрався з-за дубів і гай знімає золоту перуку”* [8:345]; *“а хмари бігли,*

хмари бігли і спотикалися об грім" [8:18]; *"Притихлі явори стояли безшелесно"* [8:83]; *"Іде гроза дзвінка, і кучерява, садам замлілі руки цілувать"* [11:257]; *"В країні сосен, сувидських красунь, зі мною грають в піжмурки суниці"* [8:46].

Часто в творчому словнику Ліни Костенко оживають архетипи *ріки*, *неба, лісу, саду, степу.* Пропущені крізь внутрішній емоційний світ автора, ці поняття означуються оригінальними епітетами, входять у метафоричні образи, формують афористичні вислови. Саме вони є особливими засобами емоційно-експресивного увиразнення поетичного тексту. Мистецтво майстрині слова саме й полягає в тому, що не зупиняючись детально на зображенні природи, за допомогою мінімальних пейзажних елементів тонко, філігранно витворює в уяві читача незабутні мальовничі картини: *"Ледь-ледь торкаю слово аквареллю"* [9:73].

Зокрема *ліс* – одна з головних дійових осіб її пейзажної лірики: *"Сосновий ліс перебирає струни над берегами вічної ріки"* [8:108], *"Ліс стоїть у зливі – як в соборі"* [8:69]; *"Дубів золоті герби горять під кронами сосен* [8:124]; *"Готичні смереки над банями буків, гаркаві громи над країною крон"* [8:62]; *"Правічну думу думають ліси, вгрузають в мох столітні дідугани"* [8:328]. *"Тут кожен сам собі пан, живе по своєму закону. І сонце – найвищий Коран. І крона – найкраща корона"* [8:124].

Свою поетичну реальність Ліна Костенко часто переносить у сад, який плодоносить та уособлює радість життя. Метафоричний архетип *саду* теж позначений національним колоритом: *"Стоять садів квітучі повені"* [11:254]; *"Достигають яблука ранети. Рання осінь листя золотить"* [9:107]; *"Осінній сад ще яблучка глядить. Листочок-два гойдає на гілляках"* [8:340]; *"Сади стоять, обдмухані вітрами, листки летять, киваючи гіллю"* [8:331]; *"сади стояли в білому наливі"* [11:158]; *"Нечутно ходить вітер по землі, цілує ніжним яблоням долоні"* [11:55]; *"Сади прекрасні, роси – як вино"* [8:323].

Художня конкретність літнього, осіннього, зимового саду виливається у місткі поетичні формули-афоризми, а крізь суто ліричну тональність пробиваються рядки, строфи узагальненого звучання: *"У закутку душі хай буде трохи сад"* [9:111]; *"сади, омиті музикою згадок"* [8:112]; *"тихий сад мойого подиву"* [10:157]; *"Сад нетанучих скульптур"* [10:168]; *"як сад під зливою, живу"* [8:329]; *"Чманіє сад од*

квітучої рясності” [11:262]. *“Усе святе, усе неповториме, усе чекає невимовних слів ...”* [9:17].

Натрапляємо у “поетичному” саду Ліни Костенко і на словосполуку *блакитний сад*, який синтезує експресію двох ключових символів – *небо* і *сад*, – двох гармоній – небесної та земної: *“І я іду. Іду, як заворожена, над прірвою в блакитному саду ...”* [9:108]. Небесний сад – цей абстрактний символістський образ у художній уяві поетеси часто трансформується в образ реального саду, в якому протікає напружене духовне життя ліричної героїні.

Привертає увагу образ *неба* – поетична експресія його: *“Ось наші ночі серпень вижне, прокотять вересень громи, і вродить небо дивовижне скляними зорями зими!”* [11:266]; *“Тут в небі тихо, ані шум потічка, ні вітру шум, ні пташка лісова”* [9:63]; *“Над хаткою небо. А знов голубе”* [8:59].

Розвиваючи кращі зразки пейзажної лірики, поетеса звертається до поетично-образних багатств української мови, дуже тонко відчуваючи її ритмомелодику. У глибокій асоціативності слова, у його звучанні віднаходить дивний світ гармонії. Ніби на дотик, на слух відчуває конкретику кожного слова. Тому й вияскравлюються новими гранями, стають неповторними образами її рядки: *“І наче склом затовчений туман, упала перша паморозь на віти …”* [8:345]; *“Шумлять вітри, як гості з іменин”* [8:103]; *“І солов’ї, пташині менестрелі, всю ніч доводять яблуні до сліз ....”* [8:103].

Навколишні краєвиди у неї – диво, в якому знаходиш красу, спокій для душі, маєш можливість відновити сили. Це простір буття, де часто відбувається її духовний діалог з матінкою-природою: *“Вечірнє сонце, дякую за день. Вечірнє сонце, дякую за втому. За тих лісів просвітлений Едем і за волошку в житі золотому”* [8:9]; *“Подаруй мені, доле, у вікнах березу, хай спочине душа в оберегах беріз”* [11:38]; *“Ліси мої, гаї мої священні! Пребудьте нам навіки незнищенні!”* [8:76].

Творячи свої поетичні пейзажі, поетеса тонко естетизує колір. Колірна гама у неї психолізована, збагачена умовно-асоціативним змістом. Художня семантика кольору виявляється, як правило, в моменти злету ліричної емоції: *“Дубовий Нестор дивиться крізь пальці На білі вальси радісних беріз”* [8:51]. У такій проникливо-світлій гамі освітлює поетеса мудрість природи, нездоланну жагу її до постійного оновлення, до краси. Інколи в інших поетичних контекстах *білий*

асоціюється з печаллю, сумом*: "Затінок, сутінок, день золотий. Плачуть і моляться білі троянди"* [8:15]; *"Над присмерком смерек – усіх печалей білі епілоги"* [8:104].

Нерідко шматочок звичного українського краєвиду оживає в іншому кольорі, часто переливчастими тонами в інших словах-образах: *"І золотаве звечоріння в зелених кучерях сосни"* [8:45]; *"І молодик над смужкою лісів поставить позолочений апостроф"* [8:328]; *"Двори стоять у хуртовині айстр. Яка рожева й синя хуртовина*!*"* [8:324]; *"Багряне сонце сутінню лісною у простір хмар показує кіно"* [8:51]. Ліна Костенко вміє по-особливому подати чарівність словесного образу, тільки їй, як творцеві, він відкривається. А хіба не зворушать такі рядки: *"І в чорних сльозах стояла. В солодких сльозах шовковиця, і чорні сльози шовковиці капали через тин"* [8:105].

Про суто українські пейзажі щемливо-ніжно звертається Ліна Костенко до природи і в творах для дітей. І тут та ж висока поезія: *"Цей ліс живий. У нього добрі очі. Шумлять вітри у нього в голові. Старезні пні, кошлаті, поторочі Літопис тиші пишуть у траві"* [8:51]. Фантазія поетеси творить світ таємничий, населений безліччю див та тривожно-солодких передчуттів. Вона прекрасно розуміє, що розширити обрії дитячої уяви аж до поетичного світобачення – ось головне завдання такої поезії, адже тільки поетичні образи пробуджують у дитини відчуття прекрасного, прилучають її до художнього сприймання дійсності. *"Стоять жоржини мокрі-мокрі. Сплять діамантові жуки. Під грушею у дикій моркві до ранку ходять їжаки"* [8:60].

Одухотворені назви природи і конкретні найменування предметів та явищ, пропущені крізь внутрішній емоційний світ автора, входять у метафоричні образи в афоризмах, означуються оригінальними епітетами: *"Струшується сад, як парасолька, Мокрі ниви і порожній шлях ... Ген корів розсипана квасолька Доганяє хмари у полях"* [8:92]. Поетична уява митця здатна поєднати в одній просторовій конструкції кілька понять: *поле і хмари, ниви, шлях,* конденсовано висловити відчуття руху й картинно-мальовниче сприйняття простору і тоді шматочок звичного українського краєвиду оживає в індивідуальних словах-образах. Череда в полі порівнюється з розсипаною квасолькою, що сприяє розвитку поетичного мислення маляти. *"В жабо й атласному капкані стоїть грибочок, як маркіз"* [8:61]; *"І сонний гриб в смарагдовій куфайці дощу напився і за день підріс"* [8:51]. Шовковиста

ніжка гриба і перетинка на ньому – ось у чому подібність опенька і маркіза. Завдяки образному порівнянню в цих афористичних висловах діти легко сприймають зорову картину.

"Шипшина важко віддає плоди, Вона людей хапає за рукава. Вона кричить: – Людино, підожди! О, підожди, людино, будь ласкава. Не всі, не всі, хоч ягідку облиш! Одна пташина так мене просила! Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш, І просто осінь щоб була красива" [8:336]. Обираючи такі об'єкти поетизації, лірична героїня цих віршів у відшліфованій мовній формулі-застереженні несе читачеві глибоку думку – збіднення природи веде до духовного збіднення людини.

У неї рядки, адресовані дитині, ніжні, але насамперед сповнені змісту. "Не просто любов до дитини, а й велику повагу, шану, велику довіру до маленького читача має своїм підґрунтям добірка віршів письменниці, об'єднаних під назвою "Бузиновий цар" [3:140]. Учись спостерігати – ніби підказують маляті поетичні пейзажі авторки – інакше тобі не відкрити таємниці прекрасного. Вчись мови, тільки тоді ти відчуєш її аромат, її невичерпність. Бо хіба "вбогою" (термін Дзюбишиної-Мельник Н. [4:26]) мовою скажеш: *"Де ти літо поділось, куди подалось? Осінь, ось вона, осінь! Осінь, ось вона, ось. Осінь брами свої замикала вночі, погубила у небі журавлині ключі"* [9:67].

Пейзажна лірика Ліни Костенко – явище унікальне й неповторне, мотиви гармонії людини з природою, душевної злагоди. Поезія неосяжна: то бурхлива, то розважливо-спокійна. Поетеса тонко відчуває семантичні глибини слова, що лягають в основу образності метафор, порівнянь, епітетів, перифраз. Мова описів природи надзвичайно барвиста, піднесена, багата на стилістичні фігури. Духовна пластика її поетичних образів несе в собі особливу емоційну снагу, розвиває творчі здібності людини, формує справжній естетичний смак, впливає на гармонізацію аури довкола.

Образна афористика письменниці – розкішна метафоричність, вирізьблене, вичеканене кожне слово. За кожним рядком відчувається абсолютний майстер і форми, і змісту. Кожне слово-образ ніби випромінює поезію, "внутрішня форма його полісемантична, тобто багатозначна. Вона може нарощувати все нові й нові значення": [5:46] *"Засяють ночі зорями жасминно, а срібний дощ підніме жалюзі – півонії, рожеві, як фламінго. Стоять в городі на одній нозі"* [11:133]; *"Сніги ідуть сумні і нетутешні, Ідуть і йдуть із неба врізночас – Мов*

пелюстки космічної черешні Холодний всесвіт струшує на нас" [11:123].

Дуже чутлива Ліна Костенко до лінгвістичної природи афоризмів, в яких закладено глибокий зміст. ЇЇ образна афористика – це "такі словесні комплекси, які відображають світорозуміння митця та є не лише засобом конденсації думки, а й впливають на свідомість комуніканта емотивністю та оригінальністю мовної картини світу адресанта, його асоціацій. Їм властивий високий ступінь узагальнення у поєднанні з такими диференційними ознаками як експресивність, образність та індивідуальність" [6:92].

Поетеса створила своєрідний кодекс честі українця – заповідь нашадкам: *"Любіть травинку, і тваринку, і сонце завтрашнього дня, вечірню в попелі жаринку, шляхетну іпохідь коня"* [8:66]; *"Зробити щось, лишити по собі. .. Щоб тільки неба очі голубі цю землю завжди бачили в цвітінні"* [9:61].

"За її афористичними константами – світ поетичної гармонії й естетичної насолоди" [7:74]. Осмислення, навіяне силою образного слова, виховує, формує думки і почуття, її афористика проникає в найсокровенніші куточки свідомості. Використання найкращих здобутків поетеси – зокрема її образних афоризмів, сприяє збагаченню виражальних засобів сучасної української мови, а завдяки цьому і її повноцінному функціонуванню в різних сферах комунікації, на різних стильових регістрах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антонишин С.* "Над річкою буття – на березі крутому" або лілеї для Ліни / С. Антонишин. – 2000. – № 3. – С. 125–132. 2. *Астаф'єв О.* Символіка природи в поезії Ліни Костенко. Слово і час / О. Астаф'єв. – 2005. – № 6. – С. 52–56. 3. *Єрмоленко С.* Поетичне слово Ліни Костенко / С. Єрмоленко // Українознавство. – 2006. – № 2. – С. 140–143. 4. *Дзюбишина-Мельник Н.* То не є розмовка побутова / Н. Дзюбишина-Мельник // Урок української. – 2010. – № 3. – С. 25–26. 5. *Краснова Л. В.* Грані поетичної майстерності Ліни Костенко / Л. В. Краснова // Слово і час. – 1995. – № 7. – С. 45–53. 6. *Калашник В. С.* Структурно-функціональні різновиди афоризмів / В. С. Калашник // Дослідження з граматичної будови української мови. – 1988. – С. 90–95. 7. *Дроздовський Д.* З суми безконечно малих виникає безконечно велике ... / Д. Дроздовський // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 3. – С. 71–83.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Костенко Л.* Вибране / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с. 9. *Костенко Л.* Неповторність / Ліна Костенко. – К. : Молодь, 1980. – 222 с. 10. *Костенко Л.* Сад нетанучих скульптур / Ліна Костенко. – К. : Радянський письменник, 1987. – 203 с. 11. *Костенко Л.* Річка Геракліта / Ліна Костенко. – К. : Либідь, 2011. – 288 с.

© Крупко О. І.

КУЛЬЧИЦЬКИЙ В. І.
Національний авіаційний університет

АБРЕВІАЦІЯ І ТЕЛЕСКОПІЯ, ЇХНЄ МІСЦЕ У СИСТЕМІ ДЕРИВАЦІЙНИХ СПОСОБІВ НОМІНАЦІЇ ТА СПЕЦИФІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

У статті досліджується система словотворення сучасної німецької мови у структурно-семантичному, функціональному, номінативному та комунікативному вимірі шляхом аналізу новоутворених похідних слів, не зафіксованих словниками, а також словотвірні одиниці з прозорою семантикою, що позбавлені лексикологічних нашарувань.

Ключові слова: словотвір, новотвори, номінація, комунікація, функція, модель, семантична категорія, текстотворення.

В статье исследована система словообразования современного немецкого языка в структурно-семантическом, функциональном, номинативном и коммуникативном измерении путем новообразованных производных слов, не зафиксированных словарями, а также словообразовательных единиц с прозрачной семантикой, лишенных лексикологических наслоений.

Ключевые слова: словообразование, новообразования, номинация, коммуникация, функция, модель, семантическая категория, текстообразование.

In the article the word-formation system of the Modern German language in structural and semantic, functional, nominative and communicative dimensions is investigated by means of innovative derivatives, not recorded in the dictionaries. In addition, the system of word-formational units with pellucid semantics, lacking in lexicological layers.

Key words: word-formation, word innovations, nomination, communication, function, model, semantic category, text-formation.

Актуальність цього дослідження визначається відсутністю комплексного аналізу нагромадженого теоретичного та практичного доробку в теорії словотвору сучасної німецької мови з урахуванням номінативних і комунікативних аспектів функціонування мовних одиниць, динамічного аспекту синхронного словотворення та процесів авторського і оказіонального творення нових словотвірних одиниць.

Метою статті є висвітлення номінативних та комунікативних функцій німецького словотворення в процесах мовленнєвої діяльності.

Об'єктом дослідження є словотвірна система сучасної німецької мови у всьому розмаїтті її способів і моделей та в розрізі всіх частин мови. **Предмет** статті – новотвори, оказіональні та авторські слова, не зафіксовані словниками сучасної німецької мови в розрізі всіх частин мови, способів та моделей словотворення, що відображають активні і динамічні аспекти функціонування словотворчих процесів.

© *Кульчицький В. І.*

Абревіація належить до числа продуктивних способів словотворення сучасної німецької мови [1:3; 2:142]. Результатом скорочення є різнопланові одиниці, що не завжди вписуються в рамки класичних дефініцій, які знаходимо у фаховій літературі. У лінгвістичних працях абревіація зазвичай подається окремо, або як види скорочень. Зокрема, серед складених слів можна виявити компоненти, які є скороченнями довших лексем, наприклад: *der Ölzweig* ← ***der Ölbaumzweig***. Трапляються також приклади, в яких процес скорочення відбувається не в першій, а другій частині складеного слова, наприклад: *der Briefsteller* ← ***der Briefschriftsteller***, *der Vietnamfilm* ← ***der Vietnamspielfilm*.**

Кількість абревіатур постійно зростає у зв'язку з різким збільшенням потоку інформації, розширенням впливу засобів масової комунікації, розвитком науки і техніки, торгівлі, реклами, активізацією адміністративної і політичної діяльності, необхідністю заміни описових номінацій, термінотворення. Досить уважно подивитись довкола, щоб переконатись, наскільки глибоко увійшла абревіація в повсякденне життя кожного з нас. Але донедавна мало місце певне недооцінювання цього способу словотворення і, як наслідок, недостатня увага до його вивчення. Ще й зараз абревіації, здебільшого, відводиться другорядна роль. Такий стан справ поліпшують спеціальні дослідження [1; 3:167−169], у яких не лише здійснено детальну структурно-семантичну класифікацію складноскорочених слів, а й показано істотні розходження між ними, встановлено функціональну самобутність цього типу похідних лексичних одиниць.

Визначна роль у розвитку абревіації належить словоскладанню, бо поява великої кількості абревіатур − це своєрідна реакція на композиційне ускладнення словоскладання. Зростаюча конкретизація значення термінологічної лексики спричинює своєрідний "композитний вибух", різке зростання кількості складних багатокомпонентних термінів. Цій тенденції, яку важко поєднати з істотними неодмінними якостями терміна – лаконічністю та точністю, – протистоїть, урівноважуючи її, така компактна форма лексемного "скорочення" як абревіація. Тому і в мові вчених чи фахівців, і в окремих терміносистемах [4:78–87; 5], і й у текстах масової комунікації все чіткішою є тенденція до розвитку абревіатурної лексики на ґрунті "відносно узуальних" або узуальних композитів та словосполучень – назв міжнародних чи національних організацій, закладів, офіційних установ, країн, партій, політичних, військових, економічних союзів тощо: *DIN = Deutsche Industrie-Norm, ASP = Arbeitsgemeinschaft*

Sozialdemokratischer Frauen, VFBP = Volksfront für die Befreiung Palästinas. Проте складноскорочені слова виникають і в результаті усічення лексем, порівняйте*: Professional = der Profi, der Totalisator = der Toto, der Autobus = der Bus, die Trambahn = die Bahn*. Більшість абревіатур все ж є скороченнями ініціального типу на базі словосполучень та складних слів або ж усіченими лексемами, решта ж типів / ініціально усічені, скорочено похідні, складноусічені, частково-скорочені слова, контрактури та скорочені слова з суфіксоподібним кінцевим компонентом [6:6] уживаються переважно в окремих терміносистемах і не мають загальномовного побутування.

Поширеними є слова з першими складовими – "*homo*-", "*psycho*-", "*kosmo*-", "*bio*-", "*euro*-", тощо. "*Bio*-", "*euro*-" самостійно в мові не вживаються, їх прийнято вважати скороченнями слів, оскільки вони є морфемами. Тут знову ж таки виникає запитання, чи слід називати згадані вище утворення скороченнями, бо якщо це так, то для них повинна існувати відповідна базова лексема. Не вважаючи такі утворення скороченнями, слід встановити їх словотвірний статус. Наведені вище утворення можна віднести до двох різних видів – до групи скорочень, перша частина яких скорочується до перших складів, або ж у групу, де перша складова є усіченням на "о". Такими скороченнями є наприклад: ***Bio**rhytmus* ← ***bio**logischer* ***Rhythmus***, ***Abo*** ← ***Abo**nement*, ***Homo*** ← ***Homo**sexueller*, ***Euro*** ← ***Euro**pa*. Щодо зазначених прикладів ми дотримуємося думки, що їх можна віднести до двох груп, а саме:

1. Складні слова з апокопою (тип скорочення, коли внаслідок словотворчих процесів залишається перша частина базового елемента), наприклад: ***Abo*** ← ***Abo**nement*, ***Homo*** ← ***Homo**sexuell*er, ***Euro*** ← ***Euro**pa*. У цих випадках зберігається перша частина слова, яка несе основне семантичне навантаження.

2. Композити, до складу яких входять прикметники. Зокрема, із суфіксом "*-logisch*", як наприклад: ***das Ökosystem*** ← ***ökologisches System***, ***die Psychoanalyse*** ← ***psychologische Analyse.***

Прикладом складеного скорочення є *Linol-* ← ***Linol**eum* у словах *der Linolschnitt, der Linoldruck*. У праці В. Фляйшера та І. Барц [7] знаходимо приклад *Turbo* ← *die Turbine*, який є скороченим варіантом "*Turb*" + закінчення "*o*", "*Turbo*" вживається у значенні "швидко", "дуже швидко". Насьогодні значення слова розвинулись настільки, що в одному випадку зустрічаємо замість повного слова "турбіна", а в іншому значенні "швидко": таким чином можна говорити про полісемію зазначених

одиниць. На межі обох значень перебуває *der* "*Turbodiesel*", яке, залежно від технічного застосування і від знання реципієнта, може вживатись у значенні *частини,* що знаходиться всередині турбіни та в значенні – *швидко*. У випадку, коли "*Turbo*" вживається в значенні *Turbine*, його можна розцінювати як морфемний варіант, утворений в результаті процесу скорочення. Таким чином ми відносимо утворення *Euro*-, *Linol*-, *Turbo*- до групи скорочених морфем зі специфічними ознаками словоскладання. Інші приклади – *inter*-, *tele*- вживаються без змін у складених словах. Існують також приклади, коли зв'язані елементи є другою складовою у відповідних словах, наприклад: – *das Mo**tel**, das Boo**tel***.

Проблемними випадками класифікації скорочених слів в межах словотвору є явище контамінації, контракції, змішані типи словоскладання. Йдеться про утворення, які формуються зі складених слів і в яких можуть випадати навіть цілі слова вихідної лексеми, наприклад: *das Meisterstückwer*k ← *das Meisterstück* + *das Stückwerk*, *der Ehrgeiz* ← *der Ehrgeiz* + *der Geizhalls*, *der Besserwessi* ← *der Besserwisser* + *der* "*Wessi*". Крім того, існують приклади, в яких випускаються частини морфеми, наприклад: *das Schwabylon* ← *das Schwabin*g + *das Babylon* (назва готельного комплексу у Швабінгу). Таким чином часто утворюються іронічні або смішні слова. Зазначеним випадкам, важко знайти місце в словотворі чи серед скорочень, чи серед особливих випадків словоскладання. У працях, присв'ячених виключно скороченням, вони не розглядаються, а в працях, що розглядають словотвір загалом, вони займають неоднозначну позицію. В. Фляйшер у жодному разі не відносить їх до скорочень [8:128]. У праці В. Генцена [9] можна знайти суперечливі твердження, як, наприклад, таке, що до групи часткових скорочень належать приклади, у яких випадає середня частина відповідної базової лексеми. К. Гансен дотримується думки, що, зокрема, англійський приклад *smog* ← *smoke* + *fog* можна віднести до особливих випадків словоскладання [10:132–134]. Погоджуючись із думкою Р. Барч [11], Г. Фатера [12], В. Вірегге [13] та інших мовознавців, називаємо такий вид скорочень амальгамою і розглядаємо їх як окреме явище в межах словотвору, наприклад: *Kurlaub* ← *Kurort* + *Urlaub*, *Eurovision* ← *europäisch* + *Television*.

Продуктивність абревіації зумовлено, передовсім, відсутністю будь-яких формальних обмежень на участь у словоскладанні абревіатур. Можливості утворення на базі цього лексичного пласта суфіксальних, префіксальних або напівпрефіксальних слів значно менші, проте їх

існування не викликає сумнівів, порівняйте: *FCKW-frei, die Ex-DDR, die DDR-ologie, USA-weit* тощо.

Цікавим явищем є складене слово, друга складова якого "скорочена на суфікс", наприклад, *der Mähdrescher* ← ***die Mähdresch****maschine*. Г. Вельманн зараховує утворення такого типу до скорочень [14:393], наприклад: *der Laster* ← ***der Last****wagen*, *Vollernter* ← ***Vollernte****maschine*, і пояснює це явище таким чином, що другий складник базової лексеми замінений суфіксом. В. Фляйшер розглядає також такі приклади, і вважає суфікс "*-er*" скороченням другого елемента базової лексеми [15:116]. Ми дотримуємось думки, що наведені вище приклади не є скороченнями, а похідними, утвореними за допомогою суфіксації.

Досить цікавим у межах словотворення залишається ще одне явище. На думку П. Поленца [16:169–180], Й. Ербена [17], Г. Вельманна [18] випадки, на зразок *die Schau* ← ***schauen***, *der Ausdruck* ← ***die Ausdrückung*** є особливим скороченням – це спосіб утворення нових слів шляхом "скорочення" твірної основи (усічення морфем), таким чином часто утворюються іменники від дієслів та прикметників. Саме при утворенні іменників від прикметників відкидається суфікс і може відбуватись зміна голосної в основі, наприклад: *die Sanftmut* ← ***sanftmütig***.

Скорочення можуть виступати новими словотвірними основами, і таким чином вони також беруть участь у процесах словотворення, з них утворюються похідні слова суфіксальним способом, за допомогою суфіксів *-er, -ler*, наприклад: *BGRer, FDJler*.

В особливу групу слід виокремити композити з першим компонентом-літерою, ще є своєрідним малюнком, піктограмою, яка ілюструє форму чи конфігурацію поняття, вираженого опорним словом, наприклад: *U-förmig*, *O-beinig, V-Zeichen* тощо. Їх можна назвати "складними словами з компонентом-піктограмою" [19:19–24].

Основними функціональними ознаками складноскорочених слів та усічених лексем є часова обмеженість їх побутування в мові, порівняно з рештою лексем, та вживаність у певних терміносистемах, на певній території, а інколи й лише в мові певних груп людей, об'єднаних з професійних чи інших міркувань. Номінативна сутність абревіації у всіх випадках полягає в зміні форми означення номіната шляхом її усічення чи скорочення з метою розширення функціонального діапазону цієї форми, економії місця, зусиль та мовних засобів. Тому значення абревіатури співвідноситься з референтом не безпосередньо, а лише через значення відповідної повної форми. Однак і тут спостерігається тенденція до

“ізоляції” семантики окремих абревіатур порівняно зі своїм повнооформленим еквівалентом. Цьому сприяють значні звукові розходження між ними, певна самостійність абревіатури стосовно роду, числа та відміни, що спричинюються або до стилістичної диференціації, або до витіснення семантичного прототипу його скороченим чи усіченим варіантом. Не варто все ж переоцінювати розмах і значення таких процесів, що виникають під “тиском” лексико-семантичної системи мови і спрямовані на усунення дублетних форм. Абревіатури активно залучаються до процесів словотворення і є невід’ємним елементом словотвірної системи сучасної німецької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гяч Н. В.* Вопросы лексической аббревиации (на материале русского и немецкого языков) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Н. В. Гяч. − Л., 1971. − С. 3. 2. *Bellmann G.* Zur lexikalischen Kürzung im Deutschen / G. Bellmann // Kwartalnik. Neofilologiczny. − 1977. – Bd. XXIV, № 2−3. − S. 142 ff. 3. *Иштуганова Г. Р.* К вопросу о языковой норме и отклонениях от нее в современном немецком языке / Г. Р. Иштуганова // Языковые и речевые единицы в разных языках. – Уфа : РИО БашГУ, 2006. – С. 180–186. 4. *Омельчук О. С.* Эллиптическое терминообразование – один из словообразовательных способов подъязыка радиоэлектроники / О. С. Омельчук // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. – Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1976. − С. 78−87. 5. *Тогунов Б. М.* Субстантивные сокращенные словосочетания терминологического характера / Б. М. Тогунов / Вопросы терминологии и лингвистической статистики. – Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1976. − С. 66−95. 6. *Полюжин М. М.* Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке : дис. … доктора филол. наук : 10.02.04 / Михаил Михайлович Полюжин ; РАН ; Ин-тут языкознан. – М. ; Ужгород, 1993. – 416 с. 7. *Fleischer W.* Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / [Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz, Marianne Schröder]. – [2 Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – 258 S. 8. *Fleischer W.* Name und Text: Ausgewählte Studien zur Onomastik und Stilistik / Wolfgang Fleischer. – Tübingen : Niemeyer, 1992. – 189 S. 9. *Hirt H.* Handbuch des Urgermanischen / H. Hirt. − Heidelberg, 1938. − T. II. 10. *Henzen W.* Inhaltbezogene Wortbildung (Betrachtungen über “Wortnischen” und “Wortstände”) / Walter Henzen // Archiv für das Studium der neueren Sprachen. − 1957. − Bd. 194, Jg. 109, № 1. 11. *Bartsch R.* Grundzüge der Sprachtheorie. Eine linguistische Einführung / Renate Bartsch, Theo Venneman. – Tübingen : Niemeyer, 1982. – 204 S. 12. *Vieregge W.* Zum Gebrauch von Kurzwörtern im Neuhochdeutschen / Werner Vieregge // Sprachwissenschaft 8. – 1983. – S. 207–235. 13. *Vögelding J.* Das Halbsuffix -frei. Zur Theorie der Wortbildung / J. Vögelding. – Tübingen : Narr, 1981. 14. *Wellmann H.* Die Wortbildung / H. Wellmann // Duden. – [4 Aufl., völlig neu bearb. u. erw.]. – 1984. – Bd. 4 : Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / Hrsg. vom Wiss. Rat der Dudenredaktion. − S. 393. 15. *Fluck H. R.* Fachsprachen / Hans-R. Fluck. – München : Francke Verlag, 1976. – Bd. 483. – S. 66. 16. *Reinhardt W.* Der semantische und syntaktische Wert der verbalen Präfixe in der deutschen Sprache der Gegenwart / W. Reinhardt // Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Potsdam : Sonderheft. − 1964. − S. 47−58. 17. *Fandrych C.* Ein Interpretationsmodell für Nominalkomposita / Christian Fandrych, Maria Thurmair // Deutsch als Fremdsprache. – 1994. – Bd. 31. – S. 34–45. 18. *Wilss H.* Wortbildungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache / H. Wilss. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1986. – 323 S. 19. *Егорова М. А.* Единицы типа U-boat, U-turm как предмет текстового комментирования / М. А. Егорова // Лексическая семантика и фразеология. − 1987. − С. 19–24.

© Кульчицький В. І.

КУРЧЕНКО О. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

USTEO І TUTEO В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: ГРАНІ ВЕРБАЛЬНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ

У статті визначено тенденції у вживанні *Usted* і *tú* у сучасній Іспанії, а також запропоновано розгляд проблематики цього явища в рамках вербальної ввічливості.
Ключові слова: вербальна ввічливість, Usteo, tuteo.

В статье определяются тенденции в употреблении *Usted* и *tú* в современной Испании, а также рассматривается проблематика данного явления в рамках вербальной вежливости.
Ключевые слова: вербальная вежливость, Usteo, tuteo.

In this article we formulate the tendencies in the use of *Usted* and *tú* in modern Spain, a range of peculiarities of this phenomenon is analyzed in the frame of verbal politeness.
Key words: verbal politeness, Usteo, tuteo.

Мої гарні іспанські друзі розповіли мені наступну історію про свого родича, коли той був трирічною дитиною. Хлопчик звертався до маленьких собачок на *tú*, а до великих на *usted*, при чому говорив так: “Señor perro, ¿muerde usted?”. Показово, що у віці 60 років ця людина має багатомільйонні статки, і про нього говорять як про “una persona socialmente inteligente” – “соціально розумну людину”.

Usteo і *tuteo* є темою цієї статті, а її **метою** є пояснити тенденції у вживанні *usted* і *tú* у сучасній Іспанії і розгляд проблематики цього явища в рамках вербальної ввічливості.

Знання правил вербальної (і невербальної) ввічливості є обов’язковою умовою для успішної комунікації, і тому питання, пов’язані з ввічливістю як мовленнєвим субактом, стають дедалі більш актуальними у прагмалінгвістиці. Вже декілька століть минуло від того, як В. фон Гумбольдт та його послідовники (О. О. Потебня, І. О. Бодуен де Куртене і т. д.) дійшли висновку про те, що культура відображається у свідомості людини і визначає особливості її комунікативної поведінки. Широко визнаним вважається, що вербальна комунікація є не лише обміном інформацією, але також засобом встановлення, підтримки і припинення соціальних відносин, демонстрацією свого ставлення до співбесідника.

У контексті вищезазначених тенденцій стає **актуальним** дослідження особливостей національної специфіки ввічливості

© Курченко О. О.

різних народів як конкретної реалізації універсальності цього явища. **Актуальність** обраної теми зумовлена постійними змінами, що відбуваються у цьому аспекті вербальної ввічливості в Іспанії. Розуміння сучасного співвідношення *Usteo* і *tuteo*, а також правильне вживання цих двох форм звертання є важливими не лише з прагматичної точки зору, а також і для кращого усвідомлення соціальних змін в іспанському суспільстві та прогнозування тенденцій на майбутнє. Це явище цікаве не лише з погляду лінгвістики, а ще й тому, що воно відображає стадію розвитку суспільства з властивими цій стадії негативними та позитивними рисами і тому є важливим об'єктом досліджень таких наук, як соціологія та психологія. Корисними є такі дослідження і для практикуючих перекладачів.

Об'єктом дослідження в даній статті є національно специфічне звертання на "Ви" (*usted*) і на "ти" (*tú*) у сучасній іспанській мові.

Звертання на "Ви" і на "ти" завжди є національно специфічними, оскільки критерії вибору між двома звертаннями, хоча у цілому є більш або менш схожими, мають свої особливості у кожного народу та навіть у кожного соціального прошарку населення. Так, наприклад, іспанські однолітки (плюс-мінус десять років) фактично всього іспанського суспільства, незалежно від походження, мають тенденцію звертатися один до одного на "ти" з перших хвилин знайомства, тоді як в Україні це характерно лише для найнижчих та маргінальних прошарків населення. Схожа до української є і ситуаціями зі звертаннями у Німеччині та Франції. Ситуація ж зі звертаннями в Італії є дещо менш формальною, ніж у двох згаданих країнах, але звертання на "ти", однак, не так часто, як в Іспанії, є автоматичним вибором для першої бесіди.

Причина таких відмінностей, на нашу думку, полягає у комунікаційних пріоритетах кожної з націй, а відтак і у мірі, якою той чи інший народ звертається у своїй повсякденній комунікації до негативної та до позитивної ввічливості. У цьому контексті цікаво згадати цитату П. Браун і С. Левінсона: "When we think of politeness in Western cultures, it is negative politeness behavior that springs to mind. In our culture, negative politeness is the most elaborate and the most conventionalized set of linguistic strategies …" (цит. за [1:21]). Ці два автори не уточнюють, які саме культури входять до названої

ними "західної" культури, однак, варто зауважити, що іспанці, що географічно є найзахіднішими у Європі, набагато більше вдаються до стратегій саме позитивної ввічливості, назвемо її "ввічливістю зближення", а не до негативної ввічливості – "ввічливості шанобливої дистанції". Так, Лео Хіккі зазначає: "Brown and Levinson's division of politeness into positive and negative applies directly to Spanish society which, on a positive-negative cline, is very close to the positive end" [2:319–320].

Варто згадати і дослідження Д. Браво [3], де авторка описує дві головні, на її думку, риси іспанського "образу" (*imagen*) – це потреба автономії, що виявляється у бажанні бути сприйнятим як оригінальна та дотепна людина, та потреба в "афіліації" (залучення до певного кола суспільства), яка виявляється у *confianza*, близькості, яка дозволяє людям спілкуватися та діяти вільно та відкрито, показуючи себе як індивіда, добре інтегрованого до групи. Саме бажання досягти *confianza* (близькості з іншими) є корінням сприйняття іноземців або просто незнайомих людей як таких, що мають менше прав, ніж вони – члени певного кола. Ілюстрацією до цього може послугувати існуюче в Іспанії поняття *trepa tuteador* – кар'єрист, секрет якого полягає у звертанні на "ти" до осіб високого рангу (міністрів, послів, видатних письменників, художників і т. д.), бажано на публіці з метою показати, що він їх знає "все життя" і належить до клану "de los importantes" [4:97].

Великою мірою нинішня ситуація з *tú* і *usted* пояснюється історичною еволюцією форм звертання (як правило, від формальних до неформальних, альтернативних): за часів Другої Республіки (1931 р.) схвалювалася "братерська" неформальність, під час Громадянської війни 1936–1939 років та 35 років диктатури – також, а от протягом довгого перехідного періоду після 1975 року відбулися радикальні зміни – повернення від неформальних звертань до формальних альтернатив).

Нині вибір між *tú* і *usted* зумовлюється, як правило, об'єктивними та очевидними факторами у кожній комунікативній ситуації, які за їхньою важливістю можна розташувати за таким рейтингом:

1) вік комунікантів [5:17];
2) соціальний статус;

3) рівень особистого зв'язку;

4) місце (обставини) комунікації;

5) погода та година дня (сонячна погода або пізня година можливо сприяють неформальності [2:319]).

Друга особа (*tú* в однині та *vosotros* у множині) вживається серед родичів, друзів, колег, молоді та інших людей однакового статусу, незалежно від того, знайомі вони чи ні, тоді як третя особа переважає у формальних ситуаціях та серед незнайомих людей старших, скажімо, за 50 років, які не планують жодних особистих відносин один з одним. Таке звертання є не обов'язково дзеркальним: старші люди можуть звертатися на *tú* до молодших, які можуть відповідати їм, використовуючи *usted*. Не спостерігається жодних складнощів у переході від третьої особи до другої: будь-який учасник бесіди може просто запропонувати зміну у зверненні, або запитати, як співбесіднику більше подобається, щоб до нього зверталися. Фуентес Родрігес зазначає, що "El grado de familiaridad de un texto coloquial quita fuerza a determinadas expresiones. El uso de *usted* es obligado en el texto parlamentario en España, no así en la conversación familiar" [6:18].

Лео Хіккі зазначає, що за невпевненості, мовець може вдатися до вживання першої особи множини, щоб таким чином уникнути вибору між формальним / неформальним звертанням, а також водночас демонструючи залучення своєї особи до справ інших, наприклад: *¿Cómo estamos?* [2:319]. Однак, на противагу такій думці про вживання першої особи множини, існує більш обґрунтована позиція Хенка Хаверкейта про те, що вирішальним фактором використання цієї, за словами автора, *псевдоінклюзивної стратегії (estrategia pseudoinclusiva)* є асиметричне соціальне положення співрозмовників, а саме – перевага мовця над співбесідником в авторитеті або владному статусі [1:31–32], наприклад: батьки до дітей, вчителі до учнів, медперсонал до хворих. Хаверкейт, услід за Єсперсеном, кваліфікує таке звертання як *paternal we* [1:32], і зазначає також, що далеко не всім таке звертання подобається.

Дуже цікавим є той факт, що, за Лео Хіккі, у конфліктних ситуаціях мовці можуть неодноразово вибачатися за звертання на *tú* (*y perdona que te tutee*), після чого продовжують ображати один одного ще більше, вживаючи ту саму "братерську" форму звертання.

Таке вживання, на думку автора, дуже важко зустріти в інших європейських мовах, суттєво відмінним воно є і у країнах Латинської Америки [2:319]. Цікаво проаналізувати комунікативну доцільність такого "демонстративного" вибачення. На наш погляд, це є класичний вияв "гіперввічливості", яка є однією з форм неввічливості, покликана у даному випадку підсилити образливість висловлювання.

Проаналізуємо, як розглядається проблематика звертання на *tú* та на *usted* у *Gramática comunicativa del español* [7], що вважається найавторитетнішим підручником з комунікативної граматики іспанської мови, який на відміну від інших підручників з граматики, особливу увагу приділяє контексту комунікації [8]. З одного боку, стверджується, що у деяких випадках вживання *tú* або *usted* є суб'єктивним і залежить від комунікативних звичок мовця, а з іншого боку, зазначається, що серед іспанців частота так званого *tuteo* по відношенню до звертання на *usted*, є більшою, що особливо помітно у порівнянні з іншими мовами (такими, як італійська або французька), у яких також існує ця опозиція. Варто згадати також і ситуацію з *du* та *Sie* у німецькій мові, дуже подібній до українських «ти» і «Ви». Філософ М. Бубер у своїй книзі про філософію відносин (1937 р.) зазначав, що відносини "*ich-du*" характеризуються дуже особливим зв'язком, тим, який часто – хоча і не завжди – є між чоловіком та дружиною, членами однієї родини та гарними друзями. На думку Бубера *du* має трансцендентальний вимір, тому що людський зв'язок з Божественним є єдиним зв'язком "ich-du", який може триматися безкінечно. Що стосується повсякденних стосунків "ich-du", то вони охоплюють діапазон від звичайної поваги та ввічливості до приязні, захоплення та незчисленних способів, у які ми виявляємо нашу любов [9:149–150].

Відмінність у вживанні німецького *du* та іспанського *tú* яскраво передає думка відомого іспанського дипломата Хосе Антоніо де Урбіна: "El "tú" es una expresión de proximidad: intimidad, amistad, afecto y cariño (aunque a veces no podemos ver "ni en pintura" al que tuteamos)" [4:97].

Чи можна через таке вживання *tú* звинуватити іспанців у лицемірстві? Так, але лише тією мірою, якою ввічливість є

лицемірством, оскільки *tú* є в першу чергу вираженням позитивної ввічливості.

Очевидно, що діапазон іспанського *tú* набагато більший за діапазон значень українського "ти" або німецького *du*, його навіть можна було б назвати сьогодні всеохоплюючим. Так, коли я сказала моєму іспанському колезі, що готую статтю на тему *Usteo* і *tuteo*, він відповів мені: "Ah, date prisa, o desaparecerá el usted" (Поспіши, бо зникне *usted*). Це не означає, що значення і відтінки *usted* у разі зникнення цієї форми звертання з ужитку пропадуть разом із словом, це означає, що досить ймовірно, *tú* перебере на себе всі значення *usted*, явище, водночас аналогічне і протилежне до того, що сталося з англійським *you* (що первинно значило "Ви"), яке увібрало в себе усі значення *thou* ("ти"), і на сьогодні є єдиною формою звертання.

Простежити процес "здавання позицій" *usted* на користь *tú* ми можемо вже сьогодні. Зробимо порівняння того, коли згідно з найпрестижнішим в Іспанії підручником з протоколу "El gran libro del protocolo" Х. А. де Урбіна треба вживати *usted* [4:95–96], з тим, що відбувається насправді:

El gran libro del protocolo	**Реальність**
A) Al conocer, con o sin previa presentación, a personas que no conocíamos, o al entrar en contacto con ellas, sean o no de nuestro nivel. Pero, en especial, si tienen más edad o nivel que nosotros.	Перша половина цього правила виконується абсолютною меншістю іспанців. Друга половина виконується у більшій частині випадків.
B) a los superiores, jefes o personas de superior categoría.	Дуже часто не виконується. У державних структурах виконується частіше, ніж у приватних.
C) a los de igual o parecido nivel, pertenecientes a una estructura diversa de la nuestra y que no conocemos. Por ejemplo, un director general llamando por teléfono a otro, a quien no conoce, de otro ministerio, estructura o empresa.	Дуже часто не виконується. У державних структурах виконується частіше, ніж у приватних.
D) a los de nivel inferior. Por ejemplo, una secretaria.	Виконується лише у державних структурах, наприклад,

	посольствах і т. ін.
E) a las personas que por su categoría o trabajo no pueden tutearnos. Ejemplo, nuestro chófer, un camarero o barman, etcétera.	Рідко виконується, при чому ті, хто виконує це правило, вважаються “снобами”.

Чи можна вважати іспанців неввічливими, виходячи з масових порушень правил звертання, сформульованих вище? Навряд, і саме тому, що вони є масовими, а отже, сприймаються як норма більшою частиною населення Іспанії. Крім того, велике значення мають і такі нелексичні фактори як інтонація тощо. Кола, де вищезазначені правила виконуються, є досить закритими, і якщо таких порушень припускатися там, то це буде сприйнято не так за неввічливість, як просто за неналежність до цього кола.

Вартими уваги є і поради *El gran libro del protocolo* відносно того, як переходити на *tú*, особливо стосовно осіб зазначених у групі B вищенаведеної таблиці: лише якщо вони попросять про це тричі. Чому тричі? Тому що “por uno que nos lo diga de verdad habrá dos que lo dirán con la “boquita pequeña”. Si tres veces lo dicen es porque lo sienten” [4:96]. Що стосується групи D (приклад з секретаркою), то переходити на *tú* взагалі не рекомендовано, оскільки “podemos ponerla en situación embarazosa y, a la postre, puede perjudicar a la disciplina y autoridad, esenciales en cualquier estructura” [4:96]. Також не рекомендується звернення на *tú* до людей з групи E: “Hemos de comprender que al no poder tutearnos ellos, el hacerlo nosotros supone una falta de respeto y de consideración ...”. Тут автор додає: “A este respecto, tenemos todavía la costumbre feudal del “tuteo” a este colectivo” [4:97]. У будь-якій ситуації, розумно починати з *usted*, щоб потім, з часом і за сприятливих обставин перейти на *tú*. “Hay que comprender que tutear a quien espera de nosotros el “*usted*” es ofenderle” [4:97].

Як ми зазначили раніше, незважаючи на такі “заклики”, *usted* з великою швидкістю “здає позиції” на користь *tú*. Як і будь-який процес, він має свою протидію у суспільстві. Освічена частина іспанського суспільства намагається робити все можливе для повернення *usted*, використання якого особливо важливе у виховальному процесі як очевидний маркер дистанції і поваги. Так, у газеті ABC від 11/07/2007 було надруковано статтю Л. Лопеса

“Menos tutear y más “ustear””, де зокрема висловлені наступні думки: “no sólo a mí me parece que es necesario volver a un “usted” que remedie tanto tuteo falsamente democrático, falsamente progresista e incluso falsamente familiar y popular. El respeto no está reñido con buenas familiaridades y buen trato con toda clase de personas”.

Автор продовжує свою думку: “La autoridad escolar ha sido y es muy responsable del tuteo inadmisible en clase, por lo que atañe al alumnado … Algo que ver tiene en esto la familia. ¿Cuánto niño y jovenzuelo tutea a personas mayores, sin que los padres pongan remedio a la falta de modales? ¿Pereza en ejercer la debida autoridad? ¿O se creen “progres” porque no la ejercen?” [10].

Мова не може існувати окремо від реальності: вона також змінюватиметься, і, можливо, пришвидшеними темпами у найближчому майбутньому, оскільки сьогодні ці зміни відбуваються швидше, ніж 10–15 років тому. Саме тому ми можемо стверджувати, що зміни, зафіксовані в іспанському мовленні яскраво відображають соціальні зміни у суспільстві, а відтак дослідження зазначеного явища в іспанській мові є **перспективними** з точки зору лінгвопрагматики, лінгвокультурології, соціальної психології та соціології. Хотілося б зауважити також, що подібні проблеми характерні не лише для іспанської мови (хоча можливо і не такою мірою), і типологічні дослідження цього явища є перспективними з точки зору знаходження спільних та відмінних рис у векторах лінгвопрагматичного розвитку відповідних суспільств та етнічних особливостей такого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Haverkate H.* La cortesía verbal / H. Haverkate. – Madrid : Gredos, 1994. 2. Hickey L. Politeness in Europe / L. Hickey, M. Stewart. – Clevedon : Multilingual Matters, 2004. 3. *Bravo D.* ¿Reírse juntos?: un estudio de las imagenes sociales de hablantes españoles, mexicanos y suecos / D. Bravo // Diálogos Hispánicos. – 1998. – Вип. 22. – P. 315–364. 4. *De Urbina J. A.* El gran libro del protocolo / J. A. de Urbina. – Madrid : Planeta Madrid, 2011. 5. *Escandell Vidal M. V.* Cortesía y relevancia / M. V. Escandell Vidal // Diálogos Hispánicos. – 1998. – Вип. 22. – P. 7–24. 6. *Fuentes Rodríguez C.* La gramática de la cortesía en español / C. Fuentes Rodríguez. – Madrid : Arco / Libros, 2010. 7. *Matte Bon F.* Gramática comunicativa del español / F. Matte Bon. – Madrid : Difusión, 1992. 8. *Bani S.* Aproximación a la cortesía verbal en manuales de E/LE [Електронний ресурс] / S. Bani, A. Nevado. – Режим доступу : http://www.cisi.unito.it/ artifara/rivista4/testi/cortesia.asp. 9. *Goleman D.* Inteligencia social / D. Goleman. – Barcelona : Kairós, 2006. 10. *López L.* Menos tutear y más “ustear” / L. López // ABC. – 11/07/2007. – P. 4.

© *Курченко О. О.*

КУЧЕРЯВА Л. В.
Національний авіаційний університет

ІМЕНУВАННЯ АКТАНТІВ-НЕОСІБ ТА ЇХ ФУНКЦІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ XIX–XX СТОЛІТЬ

У статті розглянуто структуру, форми, значення іменувань актантів-неосіб (зокрема зоонімів, гідронімів, хрематонімів) художніх творів французьких авторів XIX–XX століть. Проаналізовано номінативну, характеристичну, символічну функції таких поетонімів.
Ключові слова: художній твір, зоонім, гідронім, хрематонім, актант, функції поетонімів.

В статье рассматриваются структура, формы, значения именований неодушевленных актантов (в частности, зоонимов, гидронимов, хрематонимов) художественных произведений французских авторов XIX–XX столетий. Анализируются номинативная, характеристическая, символическая функции данных поэтонимов.
Ключевые слова: художественное произведение, зооним, гидроним, хрематоним, актант, функции поэтонимов.

In the article the structure, forms, meanings of actants' non-persons names (especially zoonyms, hydronyms, proper names of objects) in literary works of French authors of XIX–XX centuries are considered. Nominative, characteristic and symbolic functions of poetonyms are analyzed.
Key words: literary work, zoonym, hydronym, proper name of object, actant, functions of poetonyms.

Кожний художній твір характеризується наявністю власного ономастичного простору – сукупністю власних імен різних типів, що позначають реальні та вигадані суб'єкти або об'єкти художнього твору.

Актуальність дослідження поетонімів полягає в тому, що вивчення функціонування власних імен у художньому тексті вписується у загальну проблематику лінгвопоетики і допомагає розкривати специфічні особливості художньо-літературного мовлення.

У наших попередніх дослідженнях було розглянуто проблеми семантики топонімів [1:117–120], вплив семантики іменувань актантів-осіб на їх стилістичні функції у творі [2:191–196], аналізувалася стилістична функція онімів [3:45–62]. **Метою** даної статті є аналіз семантики та функцій іменувань актантів-неосіб художніх творів. **Об'єктом** дослідження виступили зооніми, гідроніми та хрематоніми. **Предметом** безпосереднього аналізу стали лексичні, структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості іменувань актантів-неосіб. **Матеріалом** дослідження слугували поетоніми прозових творів французьких авторів XIX–XX століть.

© Кучерява Л. В.

У статті детально розглянуто зоонімію французьких художніх творів, яка не є достатньо дослідженою на відміну від зоонімії в українській літературі [4].

Як індивідуальні найменування істот літературні зооніми не вважаються другорядними одиницями онімічної системи. У пропріальній сфері найтісніший зв'язок ці одиниці виявляють з розрядом антропонімів (реальних і літературно-художніх) та реальними зоонімами. За своїм складом літературні зооніми значною мірою збігаються з наявними у мові зоонімами, а їх семантична структура в багатьох випадках повторює структуру кличок, хоча перші є фактами мовлення і належать художньо-літературній сфері, а другі, як уже факти мови, належать побутовій сфері та реалізуються в умовах усної традиції. На відміну від загальновживаних імен (рівень мови), літературно-художні найменування (рівень мовлення) переважно не втрачають зв'язку зі своїм етимоном, добре зберігають свою внутрішню форму, набуваючи при цьому ситуативного навантаження. Значний стилістичний потенціал імен зооперсонажів ґрунтується на їх номінативній специфіці, закладений у дозоонімійній семантиці.

Зооніми художніх творів досліджуваного періоду можна поділити на реальні та вигадані. До реальних входить 3 підгрупи: *загальномовні зооніми*, тобто власне клички тварин, птахів тощо; *референційні зооніми*, тобто іменування реально існуючих (або таких, що існували) істот; *зооніми*, які автори вживають для позначення інших груп онімів (людей або об'єктів з метою порівняння). До вигаданих зоонімів належать *авторські зооніми-клички* та *інтертекстуальні зооніми*.

Як і антропоніми, зооніми можуть бути індивідуальними та груповими. В зоонімії, як і в антропонімії, виділяються офіційні й неофіційні форми імен. Наприклад, в антропонімії досить часто вживаються слова, що позначають професію, соціальний стан, вік, зовнішній вигляд, а в зооніміці багато кличок утворені від слів, що позначають різновид тварини (розмір, вік, якості характеру, зовнішній вигляд). Як показав аналіз, у художніх творах переважно зустрічаються такі зооніми як клички котів, птахів, риб, собак, які знаходяться у найближчому оточенні персонажів. За своєю семантикою вони повністю нагадують антропонімічні іменування, так як серед них ми знаходимо нейтральні і "промовисті" імена; часто зооніми бувають вмотивованими, і, нарешті, можуть вживатися не лише для позначення тварин, але й іменувань людей, назв вулиць (*rue Poulet*). Зокрема, у творі Гі де Мопассана "Життя" [5] було знайдено багато

зоонімів, при чому вони позначали як іменування тварин (немотивовані – *chienne Mirza, cheval Coco* та вмотивовані – цуценя *Massacre*), так і людей (прізвисько сина головної героїні роману – *Poulet*). Вживання апелятива *la poule* для іменування людини зустрілося також в "Assomoir" Е. Золя [6]. Відмітимо і цікавий факт того, що, якщо персонажі твору мають промовисті імена, так само зооніми є промовистими, тобто автор не випадково їх називає тим чи іншим іменем. Наприклад, клички котів та собаки: *François*, *Croquerat*, *le Sénateur Dupont*.

Загальномовні зооніми можна поділити на клички: 1. собак: *Jupiter, César, Mirza, Toto, Finot*; 2. котів: *François, Croquerat*; 3. птахів: *canard Eider*; 4. коней: *Coco*.

Як видно з прикладів, загальномовні зооніми найчастіше є нейтральними. В основу таких зоонімів може бути покладено ім'я (*François*), ім'я-міфонім (*Jupiter*), історичне ім'я (*César*), патронім (*Finot*), суто собача кличка (*Mirza*). Нейтральні клички можуть бути утворені за рахунок подвоєння складів: *Coco, Toto*. Говорячи про промовисті зооніми, слід відмітити, що основним шляхом утворення їх конотацій є сполучення апелятивів в основі: *Croquerat* (croquer+rat).

За своєю структурою загальномовні зооніми у переважній більшості випадків є одноосновними. В тексті, як правило, вони супроводжуються родовим означуваним – *le chat tigré François, la chienne Mirza, le cheval Coco*. Часто, у тексті існує вказівка на професію хазяїна тварини: "*Le chien du notaire est un caniche blanc, répondant au nom de Jupiter*" [7:70].

Родові назви тварин використовуються для позначення осіб та об'єктів і є своєрідними оказіональними іменуваннями або варіантами іменувань персонажа, і позначаються не кличкою-зоонімом, а родовим поняттям: *une pie noire et voleuse, la petite poule, mon chat, ptite vache*. Вони, найчастіше, дають зовнішню або моральну характеристику персонажа: "*On l'appelait la petite poule, parce qu'elle avait vraiment la chair tendre et l'air frais d'une poulette*" [6:372]. Або: "*C'était quelque chose comme la mouche servante des araignées*" [8:415].

Крім характеристики персонажа такі іменування виступають з оцінною функцією, найчастіше позитивною. Саме через уживання подібних іменувань проявляється ставлення персонажів (або автора) до позначеної особи. Це ж можна сказати про іменування персонажів прізвиськами, в основі яких покладено зооніми-гіпоніми (*Poulet*, *Alouette*). Такі прізвиська

пояснюються контекстом. Зустрівся нам випадок вживання зооніма для позначення назви вулиці – *la rue Poulet*.

Референційні зооніми не є характерними для аналізованих творів. Зустрілося два випадки їх вживання. В першому – при описі історичних подій (… *un officier obscur nommé Cambronne … son cheval Joseph …* [8:373]), у другому – при розгортанні сюжету, з посиланням на історичних осіб: "*Alors expliquez-moi ce qui signifie le mot instruction? pour les uns, elle consiste à savoir les noms du cheval d'Alexandre, du dogue Bérécillo …*" [9:65].

Так само, як і загальномовні, вони супроводжуються родовим означуваним, для уточнення інформації, оскільки антропонімами можуть іменуватися як люди, так і тварини та об'єкти.

Інтертекстуальні зооніми, вжиті у художніх творах, є іменуваннями, запозиченими з міфології. Наприклад, зоонім-міфонім *Cerbère,* який вживається як метафора для опису душевного стану персонажа: "*Si le jeune homme avait contemplé ce triste Cerbère, peut-être se serait-il dit: "Il n'y a plus qu'un jeu de cartes dans ce cœur là!*" [9:17].

Вигадані зооніми. Авторські зооніми-клички представлені кличками: собак: *Massacre*, *sénateur Dupont (le Sénateur)*, риб: *compère Brochet, commère la Tanche*; птахів: *Laverdure*. В основу цих зоонімів, найчастіше, покладено апелятиви, що позначають абстрактне поняття (*verdure, massacre*), гіпоніми (*tanche, brochet*); рідше зустрічаються патроніми (*Dupont*).

В цій групі зоонімів конотації утворюються декількома шляхами:

1. кличка мотивується апелятивом, покладеним в її основу – *Laverdure* (verdure – зелень, таким чином, скоріше за все кличка мотивована кольором папуги). Таку кличку вважаємо авторським зоонімом, оскільки для загальномовних зоонімів не є притаманним вживання апелятивів, зокрема, абстрактних;

2. кличка мотивується контекстом: "– *Elle l'avait nommé Toto. Le baron changea son nom d'autorité, et le baptisa "Massacre*" [5:153] . Дана кличка є зрозумілою з попереднього контексту, де описувалася поява цього цуценяти;

3. конотація утворюється за рахунок дистрибуції та контекст*у* – *le sénateur Dupont*. Без контексту не зрозуміло, чи це людина (хоча на перший погляд це, безперечно, антропонімічна форма іменування людини) чи тварина. І саме через контекст можемо з'ясувати, кому належить іменування: "*La bonne sortit et revint du jardin avec une boîte de conserves*

remplie d'un mélange de terre et de l'eau, qu'elle tenta de faire absorber au sénateur Dupont pour le taquiner. Il se mit à mener un tapage d'enfer, en conservant assez de self-control pour miauler de tremps en temps, comme un bon chat domestique" [10:17]. І, хоча, в тексті є прямі вказівки, проте це іменування належить не коту, а собаці.

4. кличка має ситуативне наповнення, дається власне персонажем: "*Je ne croyais rien. J'avais des yeux pour voir et je les voyais très bien tous les deux ... un long ... immobile, le nez sur les adrillons du goulot et un rond qui tournait frénétiquement ... avec des miroitements mordorés; compère Brochet et commère la Tanche ...*" [11:7].

Отже, як показує аналіз, зооніми, хоча не є чисельною групою поетонімів у художніх творах, проте виявляються різноманітними за своїми підгрупами (денотатами, які вони позначають), лексикою, що покладена в основу зоонімів (це особові імена, міфологічні імена, патроніми, історичні), що зокрема виявляється характерним для загальномовних зоонімів. Вигадані зооніми є конотативними і різняться за шляхами утворення цих конотацій.

Функції актантів-неосіб у художньому творі.

Традиційно актантами художніх творів виступають особи. Проте, деякі автори у своїх текстах персоніфікують тварин, наділяють їх думками, вчинками, голосом і, відтоді, участю у сюжеті. Так з'являється перед нами один з персонажів "Herbe rouge" Б. Віана собака *sénateur Dupont,* образ якого привертає до себе увагу незвичайністю іменування (антропонімічне) та ситуацією появи: "*Dans l'air de crépuscule, ils distinguèrent la silhouette grise et velue du sénateur Dupont que la bonne venait de lâcher et qui accourait les rejoindre en miaulant à tue-tête. "Qui lui a appris à miauler? Demanda Folavril. – Marguerite, répondit Lil. Elle dit qu'elle préfère les chats, et le sénateur ne peut rien lui refuser ...*" [10:15]. Далі, в іншій ситуації, бачимо, що собаці притаманна людська поведінка: "*Wolf choisit un bel os dans son assiette et le déposa au milieu de celle du sénateur Dupont qui trônait en face de lui, une serviette nouée élégamment autour de son cou miteux*" [10:16]. Або: "*Sur une cheminée de briques assorties, trônait le portrait du sénateur Dupont à trois ans, avec un beau collier de cuir croûté d'argent*" [10:18]. В романі знаходимо численні ситуації, де є присутніми розмови собаки з вигаданою твариною уапіті, з іншими персонажами. Наприклад: "*– J'ai une bougie qui ne donne pas, remarqua Wolf. – Qui a gagné Waterloo? Interjeta, sans prévenir, le sénateur Dupont, coupant la parole à Lil*" [10:19].

Як бачимо, тварина виступає рівноправним актантом твору, інші персонажі ставляться до неї з повагою. В образі цієї тварини Б. Віан втілив проблему сприйняття світу головним персонажем Вольфом, проблему сенсу буття, спробу вирішення питання, чи буде людина щасливою, здійснивши свою заповітну мрію. Таким чином, виконуючи безпосередньо *номінативну* та *ідентифікуючу функції*, дане іменування виконує й *символічну функцію.* Крім того, наголосимо, що часто іменування актантів-неосіб відбивають загальне спрямування твору, стилю автора, тобто, як і поетоніми-актанти, працюють на цілісність твору.

В іншого сучасного письменника актантом у творі виступає папуга *Laverdure*, проте він сприймається більш адекватно, не вражаючи незвичайністю появи у творі (як у попередньому випадку), ні своїм іменуванням: "*Accrochée près du vasistas, une cage hébergeait un perroquet triste*" [12:21]. З самого початку автор визначає, про кого йтиметься. Сторінкою далі з'являється його іменування та перші репліки: "*Le perroquet qui se mordillait un ongle, abaissa son regard et, interrompant sa toilette, il intervint dans la conversation. – Tu causes, dit Laverdure, tu causes, c'est tout ce que tu sais faire*" [12:22]. Він виступає учасником подій, що розгортаються, до нього звертаються, як до істоти: "*Et puis Turandot, il peut venir aussi, cette andouille, et Laverdure si on croit que ça l'amusera, et Gridoux, faut pas l'oublier, Gridoux*" [12:139]. Проте, репліки цього персонажа зводяться в основному до однієї, наведеної вище. І лише декілька разів він вимовляє інші фрази, з яких одна ніяк не коментується автором: "*– Oui, dit Laverdure, nous ne comprenons pas le hic de ce nunc, ni le quid de ce quod*" [11:147]. Друга репліка є мотивованою автором: "*Seul ne prenait pas part à l'hécatombe Laverdure … Gisant au fond de sa cage, il murmurait en gémissant: charmante soirée, charmante soirée; traumatisé, il avait changé de disque*" [12:180].

На нашу думку, як спробу введення персонажа-тварини у проаналізованих творах XIX століття можна вважати введення у дію кота *François* (*le chat tigré François*) у творі "Thérèse Raquin" Е. Золя. Таку підставу нам дає контекст, хоча думки кота висловлюються іншим персонажем: "*Le chat tigré, François, était assis sur son derrière, au beau milieux de la chambre … il regardait de ses yeux ronds les deux amants …*

– Regarde donc François, dit Thérèse à Laurent, on dirait qu'il comprend et qu'il va ce soir pout conter à Camille … Dis, ce serait drôle, s'il se mettait à parler dans la boutique … Voici comment il ferait, reprit Thérèse, … il s'écrierait: "Monsieur et madame s'embrassent très fort dans la chambre …" [13:66–67].

Бачимо, що в даному випадку введення тварини, хоч і не як персонажа, робиться автором з метою вираження думок персонажів, зокрема втілення їх острахів. Таким чином, можемо говорити про *символічну функцію* цього іменування. Зауважимо, що сама форма іменування є традиційною (пор. *sénateur Dupont*).

Існують випадки, коли автори вживають зоонім – онімізований апелятив не з характеризуючою функцією, а з *емоційною*: "*Tiens, mamselle Crapaud, ajouta-t-elle*" [8:417]. Так само використовуються апелятиви-зооніми *mon chat, la vache*. Зокрема це характерно для поетонімів, що не позначають актантів твору.

Серед аналізованих прикладів ми виділили *гідронім-актант* у творі "Qui j'ose aimer" Е. Базена. Ним виступає потамонім *Erdre*, який з'являється на першій сторінці роману, виконуючи просторово-зображувальну функцію: "*J'avais de yeux pour voir et je les voyais très bien tous les deux, là, au fond de l'Erdre, sous le treillage de la nasse*" [11:8]. Проте, в інших епізодах ріка виступає втіленням почуттів головної героїні роману Ізи, саме до неї дівчина звертається у важких ситуаціях, про що свідчать численні приклади: "*L'Erdre, tumultueuse, arrivait au fond du boccage, courait sous les pluies d'équinoxe pour s'enfoncer dans le souterrain qui la conduit à la Loire. Moi aussi, j'étais sous le tunnel et quelque chose m'emportait très vite vers ma proche et brutale surprise*" [11:127].

Символічним є сон героїні: "*Cette nuit-là ... il devait être environ onze heures lorsque ce grincement ou cette plainte vint me tirer du cauchemar où j'étais plongée, nageant de toutes mes forces dans une Erdre de mercure pour éviter un brochet long comme un caïman*" [11:128].

Можна стверджувати, що основні етапи життя героїні пов'язані з образом ріки, і в той же час, ріка ніби друге "я" персонажа, її внутрішній світ, душа: "*Mme Gombeloux lui fait un signe et toutes deux me suivent du regard, tandis que j'oblique vers la motte du cormier, vers mon éternel rendez-vous avec moi-même le bord de l'Erdre*" [11:226].

Так само, для показу споконвічної діалектичної проблеми "хотіти й могти" О. де Бальзак використав фантастичний (а згодом і символічний) образ Шагреневої шкіри (хрематоніма), який теж виступає актантом твору: "*– Retournez-vous, dit le marchand en saisissant tout à coup la lampe pour en diriger la lumière sur le mur qui faisait face au portrait, et regardez cette Peau de Chagrin, ajouta-t-il ... un morceau de* chagrin *accroché sur le mur, et dont la dimension n'exédait pas celle d'une peau de renard ; mais ... cette peau projetait*

au sein de la profonde obscurité … des rayons si lumineux que vous eussiez dit d'une petite comète. Le jeune incrédule s'approcha de ce prétendu talisman qui devait le préserver du malheur, et s'en moqua par une phrase mentale" [9:43].

Далі в романі з'являються слова, написані на шкірі, яка, таким чином, звертається до свого майбутнього власника, пропонуючи йому угоду: "*Si tu me possèdes, tu posséderas tout. Mait ta vie m'appartiendra. Dieu l'a voulu ainsi. Désire, et tes désirs seront accomplis. Mais règle tes souhaits sur ta vie. Elle est là. A chaque vouloir je décroitrai comme tes jours. Me veux-tu? Dieu t'exaucera. Soit!*" [9:46].

Про те, що Шагренева шкіра виступає актантом у творі, свідчать її вживання з означеннями (*cette peau merveilleuse, cette peau symbolique, sa menaçante Peau de chagrin, la Peau magique*), у порівняннях (*ce terrible talisman, comme un tigre*). Також: " … *ce* chagrin *est pour lui la mouche que certain grand visir avait sur le nez*" [9:243].

Аналіз іменувань актантів-неосіб показує, що вони виступають найважливішими елементами художнього простору твору, оскільки вони: 1) називають та характеризують актантів твору, навколо яких групуються всі інші одиниці ономастичного простору; 2) називають об'єкти, явища, події; 3) виступають характеризаторами осіб.

Отже, якщо актантами виступають не особи, а тварини, птахи, речі, природні об'єкти, вони вживаються з означеннями, характеристиками тощо, несуть в собі оцінне значення, виконуючи номінативну, ідентифікуючу, та, у більшості випадків, символічну функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Литвин Л. В.* Географічне ім'я в художній прозі / Людмила Василівна Литвин // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2002. – Вип. 1. – С. 117–120. 2. *Литвин Л. В.* Характеристична функція художніх імен / Людмила Василівна Литвин // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2002. – Вип. 8. – С. 191–196. 3. *Кучерява Л. В.* Стилістична функція як провідна функція художнього тексту / Людмила Василівна Кучерява, Світлана Іванівна Ткаченко // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. –2010. – Вип. 21. – С. 45–62. 4. *Шебештян Я. М.* Сучасна українська літературно-художня зоонімія: функції, склад та структура : дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Ярослава Михайлівна Шебештян ; Чернівец. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2008. – 206 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. *Maupassant Gui de*. Une vie / Gui de Maupassant. – M. : Ecole Supérieure, 1974. – 207 p. 6. *Zola E.* Assommoir / Emile Zola. – P. : Bookking International, 1993. – 410 p. 7. *Queneau R.* Le chiendent / Raymond Queneau. – P. : Gallimard, 1933. – 432 p. 8. *Hugo V.* Les misérables / Victor Hugo. – P. : Garnier-Flammarion, 1967. – 510 p. 9. *Balzac H. de.* Peau de chagrin / Honoré de Balzac. – M. : Ed. en langues étrangères, 1958. – 307 p. 10. *Vian B.* L'herbe rouge / Boris Vian. – P. : Jean-Jacques Pauvert, 1962. – 226 p. 11. *Bazin H.* Qui j'ose aimer / Hervé Bazin. – P. : Editions Bernard Grasset, 1956. – 248 p. 12. *Queneau R.* Zazie dans le métro / Raymond Queneau. – P. : Gallimard, 1959. – 189 p. 13. *Zola E.* Térèse Raquin / Emile Zola. – P. : Fasquelle, 1973. – 318 p.

© Кучерява Л. В.

ЛОБОДА Ю. А.
Київський національній університет імені Тараса Шевченка

СУДОВИЙ ДИСКУРС У ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ

У статті розглянуто основні релевантні для перекладознавства ознаки і характеристики судового дискурсу та конкретизовано сучасну теоретичну базу перекладу зазначеного виду дискурсу.
Ключові слова: судовий дискурс, переклад професійного дискурсу, юридичні лакуни.

В статье рассматриваются основные релевантные для переводоведения характеристики судебного дискурса; конкретизируется современная теоретическая база перевода указанного вида дискурса.
Ключевые слова: судебный дискурс, перевод профессионального дискурса, юридические лакуны.

The article deals with the main court discourse characteristics' in terms of translation studies. Contemporary theoretical sources which consider the court discourse as a complex linguistic phenomenon have been analyzed.
Key words: court discourse, professional discourse translation, and juridical lacunas.

Стрімкі глобалізаційні процеси сприяють розвитку міжмовної правової комунікації, від вірної інтерпретації якої залежить розв'язання низки важливих політичних та соціальних питань. Становлення України як суб'єкта міжнародного права, інтеграція суспільства та всезростаюча мобільність населення визначає потребу у кваліфікованому спеціалізованому перекладі такого складного, багатоаспектного, проте малодослідженого у вітчизняній філологічній науці явища як *судовий дискурс*.

Сучасні дослідження російських філологів у галузі судової дискурсології переважно спрямовані на вивчення інституційного характеру дискурсу: діалогічне спілкування в ситуації судового засідання стало об'єктом наукових пошуків О. Н. Тютюнової; типи мовленнєвої поведінки учасників судового процесу з урахуванням сталих стереотипів вивчає О. С. Лунєва; І. Д. Зайцева розглядає дискурсивні ознаки жанру постанови з урахуванням ролі особистості в професійної комунікації; мова сучасного американського судового дискурсу стала об'єктом дослідження Л. М. Шевирдяєвої. Про вагомий інтерес англомовних фахівців до зазначеної проблеми свідчить значна кількість теоретичних (Elena M. de Jongh, Susan Berk-Seligson, Roseann Duenas Gonzalez, Victoria F. Vasquez) та практичних

© Лобода Ю. А.

праць (Alicia Betsy Edwards, Holly Mikkelson). У переважній більшості розвідок фахівцями застосовано комплексний підхід до досліджень перекладу матеріалів судових засідань з американської англійської на іспанську мову в лінгвопрагматичному аспекті.

В українській науці в останні роки також з'явилась значна кількість робіт у цьому напрямі: Ю. Ф. Прадід займається всебічним вивченням питань юридичної лінгвістики, інтонаційна організація судового дискурсу стала об'єктом дослідження Г. В. Савчук, І. А. Семенкіна аналізує особливості юридичного перекладу, зокрема перекладу законодавчого дискурсу; у роботах С. В. Баранової розкриваються лінгвістичні параметри судової промови, проте специфічні риси перекладу цього складного феномену не ставали об'єктом наукових пошуків. Таким чином, **актуальність** даної розвідки зумовлена недостатнім висвітленням особливостей перекладу зазначеного виду дискурсу у вітчизняній фаховій літературі та відсутністю теоретико-методичної регламентації стратегій його перекладу.

Метою дослідження є узагальнення й конкретизація сучасних теоретичних засад перекладу судового дискурсу та окреслення основних прийомів відтворення його специфіки.

Матеріалом виступили теоретичні англійськомовні та російськомовні джерела, а також корпус текстів рішень Європейського Суду з прав людини та їхні переклади українською мовою.

Наукова новизна статті визначається тим, що вперше в здійснено огляд теоретичних засад сучасного англомовного судового дискурсу в площині перекладознавства та розглянуто стратегії збереження його прагматичного потенціалу.

Зазначимо, що в українському перекладознавстві і лінгвістиці загалом поняття судового дискурсу є відносно новим і ще не набуло чіткого термінологічного статусу як, зокрема, в американській та російській філології. Тим не менш, у роботах українських дослідниць (Г. В. Савчук, Т. А. Скуратовської, В. А. Ущиної) зазначене поняття вживається як усталений елемент терміносистеми української лінгвістики.

З метою чіткішого визначення характеристик зазначеного виду дискурсу і його місця серед жанрово-тематичного різноманіття

дискурсів, яке спричинене варіативністю комунікативних ситуацій, зазначимо, що переважна більшість дослідників (зокрема, Т. В. Дубровська, Н. В. Овчінникова) відносять судовий дискурс до категорії *інституційних /статусно-рольових / професійних* (у типології В. І. Карасика). У нашій розвідці ми дотримуємося наступного визначення досліджуваного феномену: "судовий дискурс – це вербально – знакове вираження процесу комунікації в ході судового процесу, котре розглядається у соціально-історичному, національно-культурному конкретному ситуативному контексті з урахуванням характеристик та намірів комунікантів" [1:13]. Цілком погоджуємося із позицією Т. В. Дубровської і вважаємо, що правильна інтерпретація перекладачем судового дискурсу неможлива без урахування широкого екстралінгвістичного та соціокультурного контексту.

Оскільки у сучасному перекладознавстві наразі панує когнітивно-діяльнісний напрямок, дослідниками все глибше вивчаються проблеми, пов'язані із з'ясуванням специфіки вихідного тексту, співвіднесенням перекладацької діяльності з типом текста і типом міжмовної комунікації, впливом на перекладача різноманітних екстралінгвістичних факторів. Зокрема, Н. В. Овчинникова вважає, що судовому дискурсу притаманні акціональний (послідовність певних дій), вербальний (визначені словесні формули), персональний (дії вчиняються певними особами та адресовані конкретним учасникам судового розгляду) та локативний (ритуально значущі елементи внутрішнього та зовнішнього простору) коди [2:103]. У рамках вивчення судового дискурсу, І. М. Васіл'янова пропонує розрізняти два основних типи: змагальний та дорадчий. Із перекладознавчих позицій важливим є врахування окремих лінгвістичних особливостей зазначених типів: змагальний, зокрема, відрізняється вживанням мовленнєвих штампів та кліше, засобів вираження модальності та різнопланової оцінної лексики з метою поглиблення комунікативного впливу на учасників судового розгляду. В свою чергу дискурс дорадчий характеризується практично повною відсутністю полемічності, прагненням досягти консенсусу взаємовигідним шляхом, що обумовлює застосування інших комунікативних та, відповідно, перекладацьких стратегій.

Огляд фахової літератури дозволяє визначити, що основними релевантними для перекладу характеристиками судового дискурсу є: застосування в мовленні маркерів соціальної дистанції; підвищена формальність текстів та промов; інтерактивність спілкування; стереотипність; офіційність; чітка регламентованість та висока інформаційна насиченість, – всі перераховані типологічні характеристики визначають застосування відповідних перекладацьких прийомів. З метою уникнення фатальних наслідків, основною вимогою до відтворення текстів судового дискурсу є повна змістовна та комунікативна рівноцінність ТО і ТП. У переважній більшості перекладів судових рішень слід максимально зберігати синтаксичну побудову тексту оригіналу, що ми можемо спостерігати на наступному прикладі рішення Європейського суду з прав людини, аналіз перекладу якого демонструє майже повну синтаксичну відповідність ТО ТП:

In particular, on 27 December 2011 the Voroshylovskyy District Court of Donetsk, quashing the prosecutor's decision of 4 March 2011 refusing to open criminal proceedings, found that the prosecutor's office had failed to take into account the fact that the searched flat was owned by private individuals and that, pursuant to domestic legislation, any search of it could be carried out only on the basis of a court decision. Besides, the materials of the enquiries suggested that the seized documents had been entrusted to the first applicant in the course of his activity as a lawyer and had been covered by lawyer-client privilege. The court therefore concluded that the search and the seizure of documents had been carried out unlawfully. The court remitted the case for additional "pre-investigation" enquiries, for the adoption of the proper decision under Article 97 of the Code of Criminal Procedure [8:5].

Зокрема, 27 грудня 2011 р. Ворошиловський районний суд м. Донецька, скасовуючи рішення прокурора від 4 березня 2011 р. про відмову в порушенні кримінальної справи, встановив, що прокуратура не прийняла до уваги той факт, що обшукувана квартира належала приватним особам, а також, що відповідно до національного законодавства будь-який обшук квартири може здійснюватися тільки на підставі судового рішення. Крім того, матеріали запитів вказували на те, що вилучені документи доручили першому заявнику в рамках його діяльності як адвоката та вони відносяться до адвокатської таємниці. Таким чином суд заключив, що обшук та вилучення документів здійснювалися незаконно. Суд направив справу за належністю для додаткової перевірки та для ухвалення належного рішення відповідно до Статті 97 Кримінально-процесуального кодексу [9:5].

При міжмовному посередництві у сфері судочинства постає завдання підвищеної складності, адже низка експертів-юрислінгвістів визнає, що попри прагнення законодавця/учасників судового розгляду зробити текст правового акту / промову максимально однозначними, існують декілька можливих варіантів їхнього тлумачення. Зокрема, В. А. Суслов вважає, що однією із можливих причин розбіжностей і неоднозначності у тлумаченні права є "припущення про двозначність (багатозначність) будь-якого, у тому числі і правового, текста як знакового ряду" [3:7]. Відмінною рисою юрислінгвістичної комунікації є можливість наповнення знаків природної мови різним змістом. За Т. І. Краснянською, складність функціонування природної мови у мові права зумовлюється дихотомією *однозначність, формальність* (закону) – *валентність, гнучкість* (мовного знаку) [4:63].

Специфічним завданням у галузі перекладу судового дискурсу є пошук вірного відповідника при відтворенні безеквівалентної лексики, що зумовлюються розбіжностями у правових системах і традиціях юридичної та судової практики двох країн; оскільки текст перекладу судового рішення/промови використовуватиметься в рамках іншої правової системи, окрім труднощів суто лінгвістичного характеру перед перекладачем постає завдання заповнення інтеркультурних юридичних лакун до яких, в першу чергу, відносимо такі поняття як "*equity*", "*common law*", "*voir dire*". Переважно, перекладачеві доводиться вдаватися до описового перекладу складних багатокомпонентних термінів *(hit and run),* або розтлумачувати цільовій аудиторії іншокультурні стандарти доведення провини підозрюваного *(beyond a reasonable doubt)* або критеріїв доведеності у цивільних справах *(preponderance of evidence).*

При перекладі судових рішень (зокрема, Міжнародного Суду ООН) практично завжди виникає потреба прагматичної адаптації текстів відповідно до позамовної (екстралінгвістичної) реальності, тобто внесення поправок на соціально-культурні, психологічні тощо відмінності між споживачами оригінального й перекладеного текстів. У цьому випадку перекладач виступає як активний інтерпретатор змістового наповнення текстів вихідної мови, оскільки в процесі перекладацького акту створює новий текст цільовою мовою не лише

шляхом граматико-семантичної заміни, але й за допомогою прагматичної реконструкції тесту оригіналу, у процесі якої істотного значення набуває комунікативно-прагматичне розуміння перекладача. При цьому важливою є наявність у перекладача необхідного багажу знань про дійсність, зображену в ТО: йдеться про фонові знання – сукупність уявлень про реальне тло, на якому розгортається картина життя іншого етносу. Відтак перекладач виконує роль інтерпретатора смислового коду, закладеного у вихідному тексті: він не просто передає одиницю мови оригіналу за допомогою одиниці мови перекладу, а відтворює функцію вихідної одиниці мови одиницею мови перекладу, яка виконує аналогічну функцію і здійснює тотожній перлокутивний ефект.

Будь-яке тлумачення оригіналу (вірне чи невірне) і ставлення до нього з боку перекладача (позитивне чи негативнее) у процесі перекладу вимагає відбору мовних засобів з арсеналу мови перекладу. Власне завдання – об'єктивно відобразити оригінал – спричиняє відбір відповідних засобів мови перекладу, необхідних для вірного тлумачення оригіналу [6:18]. Особливість прагматичної функції мови полягає у тому, що вона не має *власних* засобів реалізації у мові, а здійснюється у продукті комунікативно-мовленнєвої діяльності – тобто у тексті, у тому числі й у текстах судових рішень. Тому тексти вердиктів, постанов, рішень як і будь-який інший жанр судового дискурсу має прагматику, яку перекладач повинен враховувати у процесі перекладу текстів даного формату.

Оскільки йдеться про переклад складних вузькогалузевих текстів, основну увагу слід приділяти правильності відтворення жанрово-стилістичної складової оригіналу, оформленню синтаксичної структури текстів та адекватному відтворенню їхньої змістовної складової. Від судового перекладача вимагається не лише досконале знання вузькогалузевої термінологічної системи, особливостей стилю юридичних та судових текстів, а й вміння залучати широкі екстралінгвістичні, професійні та загальні фонові знання.

Прогалини у методичному підґрунті, переважно, зумовлюються відносно недовгою історією судового перекладу як окремого підвиду перекладу юридичного (нагадаємо, на міжнародному рівні він бере свій початок з часів Нюрнберзького процесу). Відмінною рисою

судового перекладу є дотримання етичних міркувань: принципу безпристрасності, точності та повної конфіденційності під час роботи з матеріалами справи. Специфіка зазначеного виду дискурсу не допускає жодної варіативності та відхилення від жанрових канонів та передбачає повне збереження риторичних параметрів якщо йдеться про переклад судової промови та цілковите дотримання архітектоніки тексту при перекладі судових вироків та рішень.

Зауважимо, в країнах західного світу, особливо в США, школа судового перекладу має сталі традиції, що підтверджується фінансуванням державними інститутами спеціальних програм підготовки кадрів. Організація *the Consortium for State Court Interpreter Certification*, створена у 1995 році, розробляє тести для визначення кваліфікації усних перекладачів та видачі відповідних сертифікатів; акредитацією фахівців з письмового перекладу опікується Американська Асоціація Перекладачів [7:15], яка висуває жорсткі вимоги до претендентів на посаду судового перекладача. Європейська школа судового перекладу стабільно розвивається завдяки створенню міжнародних судів і загальній "глобалізації правосвідомості". Відносно нашої держави зазначимо, що попри попит на висококваліфікованих судових перекладачів, зазначена дисципліна не отримала вагомого теоретичного обґрунтування у вітчизняній науці, тому є відкритою для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дубровская Т. В.* Судебный дискурс: речевое поведение судьи (на материале русского и английского языков) / Т. В. Дубровская. – М. : Изд-во "Академия МНЭПУ", 2010. – 351 с. 2. *Овчинникова Н. В.* Лингвистические особенности судебного дискурса / Н. В. Овчинникова // Язык и текст в парадигмах науки и культуры. – 2005. – С. 100–105. 3. *Суслов В. А.* Герменевтика права / В. А. Суслов // Правоведение. – 2001. – № 5 (238). 4. *Краснянская Т. И.* Напряженность слова: к обоснованию юрислингвистического понятия / Т. И. Краснянская // Вестник Поморского университета. – Серия : "Гуманитарные и социальные науки". – 2008. – № 9. – С. 62–66. 5. *Berk-Seligson S.* The Bilingual Courtroom : Court Interpreters in the Judicial Process / Susan Berk-Seligson. – The University of Chicago Press, 2002. – 280 с. 6. *Фесенко Т. А.* Концептуальные основы перевода / Т. А. Фесенко. – Тамбов : ТГУ, 2001 – 124 с. 7. *Swift J. W.* Court Interpretation [Електронний ресурс] / J. W. Swift. – Режим доступу до джерела : http://cosca.ncsc.dni.us/WhitePapers/CourtInterpretationFundamentalToAccessToJustice.pdf.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *The European* Court of Human Rights' Judgment in the case GOLOVAN v. UKRAINE. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Pending+Cases 9. *Справа* "Головань проти України". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : http://golovan.ua/publikaciji/blog/blog/article/196/.

© Лобода Ю. А.

ЛЮБЧУК Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто типи і роль фразеологічних трансформацій у художньому творі, проаналізовано можливості відтворення функцій трансформованих фразеологізмів у перекладі.
Ключові слова: узуальна фразеологічна одиниця, трансформація, класифікація трансформацій, переклад, адекватний переклад, відповідник, калькування.

В статье рассмотрены типы и роль фразеологических трансформаций в художественном тексте, проанализированы возможности передачи функций трансформированных фразеологизмов при переводе.
Ключевые слова: узуальная фразеологическая единица, трансформация, классификация трансформаций, перевод, адекватный перевод, соответствие, калькирование.

The article deals with types and the role of transformations of idioms in literary works. The possibilities to render functions of transformed idioms in translation are analysed.
Key words: customary idiom, transformation, classification of transformations, translation, faithful translation, analogue, calquing.

Фразеологізми як засіб підвищення образності, експресивності висловлювання завжди привертали увагу лінгвістів. Одним із напрямів дослідження став аналіз трансформацій фразеологічних одиниць у мовленні. Серед науковців, які присвятили свої праці цій проблематиці можна назвати О. Куніна, Г. Бургера, В. Фляйшера та інших. Проте в перекладознавчому аспекті це явище досліджується надзвичайно слабо. Аналіз же фактичного матеріалу свідчить, що автори досить часто вдаються до цього стилістичного прийому. Р. Гарскі, описуючи використання фразеологізмів у назвах газетних статей, зауважує, що у ЗМІ різного роду трансформації фразеологізмів виходять на перший план, відтісняючи на задній план використання традиційних форм висловів [1:109]. Це твердження стосується також фразеологізмів, вжитих для опису подій як у газетних текстах, так і в художньому творі. Отже, необхідність пошуку шляхів адекватного відтворення трансформованих фразеологізмів у перекладі й зумовлює **актуальність** дослідження.

Метою статті є аналіз фразеологічних трансформацій і способів відтворення функцій трансформованих фразеологізмів у перекладі.

© Любчук Н. В.

Об'єктом дослідження є трансформовані фразеологічні одиниці.

Предметом – способи відтворення їх функцій у перекладі.

Матеріалом дослідження стали романи І. Ільфа і Є. Петрова "Дванадцять стільців" і М. Булгакова "Майстер і Маргарита" та їх українські й німецькі переклади.

Наукова новизна дослідження полягає у випрацюванні способів відтворення функцій трансформованих фразеологічних одиниць у перекладі.

Незважаючи на досить активне дослідження фразеологічних трансформацій, єдиної узагальненої їх класифікації на сьогоднішній день не існує. Більшість науковців звертають увагу на подвійну актуалізацію. Так, О. Кунін наводить чотири різновиди подвійної актуалізації:

1. Одночасне використання звороту як фразеологізму і як змінного словосполучення;
2. Обігрування буквального значення одного компонента фразеологізму;
3. Обігрування буквального значення двох компонентів фразеологізму;
4. Обігрування буквального значення трьох компонентів фразеологізму [2:13–17].

Проте для створення стилістичного ефекту служить не лише подвійна актуалізація. Змін можуть зазнавати як структура, так і семантика фразеологізму. В. Фляйшер, окрім актуалізації "буквального", нефразеологічного значення вислову, наводить ще три типи модифікацій, які служать для підсилення експресивності тексту: 1) повторення компонента фразеологізму за межами фразеологічної конструкції; 2) поєднання семантично непоєднуваних елементів, особливо заміна позначення осіб на позначення речей; 3) накопичення фразеологізмів [3:218-220]. У монографії "Stilistik der deutschen Gegenwartssprache" В. Фляйшер, Г. Міхель і Г. Штарке звернули увагу на те, що повністю змінити семантику фразеологізму можна шляхом паралельного використання усталеного і вільного словосполучень [4:159].

Б. Ажнюк розрізняє два шляхи актуалізації фразеологізмів: "1) без видимих трансформацій плану вираження чи плану змісту,

2) з трансформацією обох чи якогось одного з цих планів" [5:113]. Причому другий тип ділиться на два підвиди: "а) з трансформацією плану змісту і незмінним планом вираження, б) з трансформацією плану вираження і плану змісту" [5:118].

Г. Шмале відносить до способів, що забезпечують гру слів, 1) актуалізацію (фіктивного) буквального значення; 2) модифікацію компонента фразеологізму; 3) використання одного з компонентів фразеологізму А у наступній конструкції В; 4) специфічне ситуативне вживання фразеологізму [6:210].

Узагальнюючи наведені класифікації і результати аналізу фактичного матеріалу, можна запропонувати таку класифікацію способів актуалізації фразеологічних одиниць:

I. Трансформація фразеологічної одиниці:

1. Субституція (заміна одного компонента фразеологізму іншим);
2. Редукція (опущення одного або кількох компонентів);
3. Розширення (введення до складу фразеологізму одного або кількох компонентів);
4. Об'єднання кількох трансформацій (найчастіше йдеться про об'єднання субституції і розширення);
5. Контамінація (об'єднання двох фразеологізмів в один);
6. Адаптація до конкретної ситуації (можлива шляхом контамінації двох або більше фразеологізмів або обігрування одного з компонентів фразеологізму в контексті);
7. Розірвання фразеологізму (використання окремих частин фразеологізму в різних реченнях або частинах речення, що створює ефект протиставлення або підсилення частин фразеологізму);
8. Зміна структури вислову при збереженні образу (значення при цьому змінюється, часто на протилежне);
9. Використання образу для створення нового вислову;

II. Накопичення фразеологізмів;

III. Актуалізація прямого значення фразеологізму.

Відтворення трансформованих фразеологізмів у перекладі потребує подвійних зусиль, адже спочатку вислів слід ідентифікувати. На заваді використанню словникового відповідника може стати особливість вживання, актуалізація певного компонента. Крім того, трансформовані фразеологізми відіграють у тексті

подвійну роль, створюючи, з одного боку, ефект упізнаваності, а з іншого, ефект новизни. При перекладі слід ретельно зважувати роль кожної окремої деталі, не забуваючи, що адекватність перекладу – "це його функціональна тотожність оригіналові; за якої враховується рецепція дискурсу" [7:153].

Матеріалом для ілюстрування розв'язання проблеми перекладу трансформованих фразеологізмів не випадково були обрані романи І. Ільфа і Є. Петрова "Дванадцять стільців" і М. Булгакова "Майстер і Маргарита". Гра з фразеологізмами є визначальною рисою цих творів. Отже, нехтування відтворенням цього прийому призведе до значних стилістичних втрат.

Надзвичайно сильним стилістичним прийомом є ситуативне поєднання кількох фразеологізмів завдяки спільному компоненту, як наприклад, у реченні:

"Он еще неясно представлял себе, что последует вслед за получением ордеров, но был уверен, что тогда <u>все пойдет как по маслу: "А маслом,</u> – почему-то вертелось у него в голове, – <u>каши не испортишь</u>".

Между тем <u>каша заваривалась большая</u>" [8:85].

В українському перекладі гру було відтворено повністю, що й не дивно, адже всі вислови мають еквіваленти в українській мові:

"Він ще неясно уявляв собі, що станеться після одержання ордерів, але був певний, що тоді <u>все піде як по маслу: "А маслом</u>, – чомусь крутилося у нього в голові, – <u>каші не зіпсуєш</u>".

Тим часом <u>каша заварювалась велика</u>" [9:69–70].

У німецькому перекладі ці речення було випущено, що знівелювало характеристику образного мислення Остапа Бендера.

У наступному прикладі завдяки широкій семантиці одного із слів-компонентів поєднуються вислів з переносним значенням і вислови з прямим значенням, останнім при цьому надано переносного значення:

"Но сегодня такая ночь, когда <u>сводятся счеты</u>. Рыцарь свой <u>счет оплатил и закрыл</u>" [11:652].

Особливості лексичної і фразеологічної систем української мови дають можливість повністю відтворити таке поєднання висловів:

"Але сьогодні така ніч, коли <u>квитаються рахунки</u>. Лицар свій

рахунок сплатив і закрив” [12:390].

“Та сьогодні така ніч, коли зводяться рахунки. Лицар свого рахунка сплатив і закрив” [13:354].

Впадає в око відмінність у перекладах компонентного складу першого вислову. У цьому разі можна говорити про наявність варіантних відповідників.

Томас Решке, перекладаючи вислів *сводятся счеты*, використав вислів із значно ширшою семантикою – *Bilanz ziehen* (підбивати підсумок), втративши при цьому гру слів. Цей вибір зрозуміти важко, адже в німецькій мові наявний вислів *Rechnungen begleichen (mit j-m)* (зводити рахунки), який має також пряме значення "сплатити рахунки". Другий вислів відтворено повністю:

“Aber heute ist eine Nacht, in der Bilanz gezogen wird. Der Ritter hat seine Rechnung bezahlt und abgeschlossen” [14:470].

Вдалішим видається відтворення обігрування компонента фразеологізму в діалозі Понтія Пілата і Ієшуа:

“Ну хотя бы жизнью твоею… ею клясться самое время, так как она висит на волоске, знай это!

– Не думаешь ли ты, что ты ее подвесил, игемон?..

– Я могу перерезать этот волосок …

– … согласись, что перерезать волосок может лишь тот, кто его подвесил?

– Так, так … не знаю, кто подвесил твой язык, но подвешен он хорошо” [11:292].

Авторське обігрування компонента фразеологізму відтворене в усіх перекладах, проте по-різному:

“Та хоча б життям твоїм … ним заприсягатися саме час, бо воно висить на волосинці, знай це!

– Чи не гадаєш, ігемоне, що це ти його підвісив?..

– Я можу перетяти цю волосинку.

– … Погодься, що перетяти волосинку, либонь, спроможен лише той, хто її підвісив?

– Атож, атож … Не знаю, хто підвісив тобі язика, але підвішено його добре” [12:41].

“Та хоча б життям твоїм … ним клястися самий час, оскільки висить воно на волосинці, знай це!

– Чи не гадаєш ти, що це ти його підвісив, ігемоне?..

– *Я можу перерізати цю волосинку.*
– *... погодься, що перерізати волосинку може лише той, хто привісив?*
– *Так, так ... Не знаю, хто привісив твого язика, але привішений він добре"* [13:28].

"Meinetwegen bei deinem Leben ... bei ihm zu schwören ist höchste Zeit, denn wisse, es hängt an einem Haar.
– Du vermeinst doch nicht, daß du es dort aufgehängt hättest, Hegemon?
– Ich kann jedenfalls dieses Haar zerschneiden.
– ... Du wirst zugeben, daß es doch wohl nur der zerschneiden kann, der es aufgehängt hat.
– Soso ... Ich weiß nicht, wer deine Zunge aufgehängt hat, doch ist sie trefflich aufgehängt" [14:36].

З наведених уривків видно, що перекладаючи вислів *висеть на волоске,* всі перекладачі використали наявні в мовах фразеологічні еквіваленти, подальша гра слів була скалькована. Вислів *язык хорошо подвешен* українські перекладачі відтворили за допомогою еквівалентів, але Ю. Некрутенко замінив узуальний компонент *підвішений* на *привішений*, що не вплинуло на експресивність вислову. Т. Решке скалькував російський вислів, хоча в німецькій мові наявний фразеологічний відповідник *eine geläufige (fertige, flinke) Zunge haben*. Таке калькування стало можливим завдяки прозорості образу. З контексту значення вислову стає зрозумілим. Проте експресивність вислову посилюється через його незвичність для німця. Виправдати кальку можна тим, що перекладач зберіг характерну для стилю М. Булгакова гру слів.

Компонент фразеологізму може обігруватися у фразеологічно не зв'язаному контексті. Способи перекладу тут також можуть бути різними. Порівняймо два приклади:

"Под счастливой звездой родился критик Латунский. Она спасла его от встречи с Маргаритой" [11:505].

"Під щасливою зіркою народився критик Латунський. Вона порятувала його від зустрічі з Маргаритою" [12:248].

"Під щасливою зорею народився критик Латунський. Вона врятувала його від зустрічі з Маргаритою" [13:224].

"Unter einem glücklichen Stern war er geboren, der Kritiker

Latuski und der Stern bewahrte ihn vor der Begegnung mit Margarita" [14:297].

"Вы с ума сошли! Я протестую! Вы не имеете права! Есть же, наконец, закон! Хотя дуракам он и не писан, но вам, может быть, понаслышке известно, что мебель может стоять еще две недели!.." [8:191].

"Ви збожеволіли! Я протестую! Ви не маєте права! Є ж нарешті закон! Хоч дурням він і не писаний, але вам, можливо, з людських слів відомо, що меблі можуть стояти ще два тижні!.." [9:170].

"Sind Sie verrückt geworden? Ich protestiere! Sie haben kein Recht dazu! Es gibt doch schließlich noch ein Gesetz! Wenn es auch nicht für die Narren geschrieben ist, so sollte Ihnen doch vom Hörensagen bekannt sein, daß das Möbelstück noch zwei Wochen stehen kann ... !" [10:185].

Вжитий у першому прикладі вислів належить до інтернаціоналізмів і тому легко відтворюється всіма аналізованими мовами. Щоправда, українські перекладачі вибрали різні його варіанти. Обидва зафіксовані у "Фразеологічному словнику української мови", отже, маємо справу з варіантними відповідниками. Впадає в око, що українські перекладачі зберегли заміну слова *зірка* в другому реченні на займенник *вона*, німецький же повторив слово *der Stern*, ще більше підкресливши роль зірки у порятунку. Стиль автора при цьому порушений не був, оскільки такі повтори є його характерною рисою. У другому прикладі вжито вислів, який в німецькій мові має відповідники з іншим компонентним складом *verrückt und fünf sind neune*, *verrückt und drei sind sieben*. Використання цих висловів унеможливлює протиставлення двох речень, створюване повторенням слова *закон*. Отже, калькування стало єдино можливим способом відтворення задуму авторів.

Причиною відмови у перекладі від словникового відповідника (хоч і не завжди виправданою) може бути використання частини фразеологізму в різних реченнях, як от у словах Бендера, звернених до Вороб'янінова:

"Вот тебе милиция! Вот тебе дороговизна стульев для трудящихся всех стран! Вот тебе ночные прогулки по девочкам!

Вот тебе седина в бороду! Вот тебе бес в ребро" [8:174].

"От тобі міліція! От тобі дорожнеча стільців для трудящих усіх країн! От тобі нічні прогулянки до дівчат! От тобі сивина в бороду! От тобі біс у ребро!" [9:154].

"Hier hast du die Miliz! Hier hast du die Wucherpreise für die Proletarier aller Länder! Hier hast du deine Freudennächte!" [10:167].

Розглядаючи наведений приклад, можна припустити, що німецький перекладач не розпізнав усталений вислів, тому й опустив два речення у перекладі. Адже в німецькій мові наявний відповідник російського *седина в бороду, бес в ребро – Alter schützt vor Torheit nicht*. Цей вислів цілком можна було використати, повторивши

Hier hast du Alter schützt vor Torheit nicht.

У такому перекладі фразеологізм не розривається, проте конотації висловлювання зберігаються.

Іншим видом трансформації є актуалізація компонента фразеологізму шляхом введення уточнюючого означення. Наприклад:

"Холодный, рассудительный голос великого комбинатора оказал свое обычное магическое действие. Воробьянинов вытянул руки по вытертым швам и замолчал" [8:261].

"Холодний розсудливий голос великого комбінатора справив свій звичайний магічний вплив. Вороб'янінов витяг руки по витертих швах і замовк" [9:234].

"Die kühle nüchterne Stimme des großen Kombinators verfehlte auch diesmal ihre magische Wirkung nicht. Ippolit preßte die Hände an die ausgefransten Hosennähte und rieß sich zusammen" [10:260].

У цьому прикладі вихідним був вислів *руки по швам*, якому в українській мові відповідає *струнко*, а в німецькій – *Hände lang*. Означення ж *вытертые* дає яскраву і важливу характеристику вигляду Вороб'янінова. Додати таке означення в український і німецький відповідники неможливо. Передати характеристику можна за допомогою калькування, хоча асоціація з усталеним висловом зникає, стан же героя лише певною мірою відтворено за допомогою *sich zusammenreißen* (опанувати себе).

Інколи зміна структури фразеологізму зумовлює зміну його семантики. Простежмо це на прикладі:

"Правильно, – приговаривал Остап, – а теперь по шее. Два

раза. Так. Ничего не поделаешь. Иногда яйцам приходится учить зарвавшуюся курицу” [8:177].

Вихідним тут був вислів *яйца курицу не учат.* Опустивши заперечення і додавши дієслово *приходится*, автори надали вислову протилежного значення. Подібну трансформацію застосував і український перекладач. Щоправда, вихідний український вислів має форму *Яйця курей не вчать*. Але заміна множини *курей* на однину *курку* доречна в цьому контексті:

“Отак його! – притакував Остап, – а тепер по шиї. Двічі. Так. Нічого не вдієш. Іноді доводиться яйцям вчити знахабнілу курку ...” [9:156–157].

Німецький відповідник російського вислову має подібний компонентний склад, але іншу форму – *das Ei will klüger sein als die Henne,* тому німецький перекладач змушений був застосовувати додаткові трансформації, щоб підкреслити, що яйця мають не лише бути розумнішими за курку, а й вчити її:

“Richtig”, sagte Ostap, “und jetzt ins Genick. Zweimal. So. Es hilft nichts, manchmal müssen die Eier die zuchtlose Henne belehren ...” [10:170].

У наступному прикладі образ з усталеного вислову був використаний для створення нової ситуації:

“Из двух зайцев, – сказал он, – выбирают того, который пожирнее. Поедем вместе” [8:237].

Відомий вислів *за двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь*. Розуміючи, що їхати за кількома стільцями і стежити за тим, що залишається в місті, одночасно неможливо, Остап вибирає жирнішого зайця, тобто їде за кількома стільцями. В українській і німецькій мовах вислів має відповідники *Хто два зайці гонить, жодного не здогонить, Wer zwei Hasen hetzt, fängt keinen*. Отже, образ той самий, тому в перекладах була застосована аналогічна трансформація:

“З двох зайців, – сказав він, – вибирають того, який жирніший. Поїдьмо разом” [9:212].

“Von zwei Hasen", sagte er "wählt man den fetteren. Fahren wir gemeinsam” [10:236].

Аналіз наведених прикладів дає підстави стверджувати, що застосування у перекладі трансформацій, аналогічних тим, що були

застосовані в оригіналі, можливе лише за наявності в мові перекладу одиниць, еквівалентних вихідним. Якщо відповідник має інший образ, повторення трансформації можливе в рідкісних випадках. Інколи використовується узуальний відповідник без застосування трансформацій або з застосуванням трансформацій іншого типу. Опущення фразеологізмів призводить до стилістичних втрат. Прийом компенсації, доречний при перекладі узуальних одиниць, не може бути застосований через необхідність негайного відтворення актуалізації. Виходом з такої ситуації може бути калькування, якщо образ вихідної одиниці достатньо прозорий. Безумовно, така одиниця сприймається як абсолютно нова, не забезпечує асоціативного зв'язку з чимось відомим, отже, експресивність тексту перекладу дещо більша за експресивність вихідного тексту. Проте втрати при перекладі неминучі, слід лише визначити, які риси важливіші для відтворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Garski R.* "Der mit dem Wolf tanzt". Kreativer Gebrauch von Phraseologismen in Zeitungsüberschriften / Rudolf Garski // Der Sprachdienst. – № 3. – Jg. 52. – 2008. – S. 105–117. 2. *Кунин А. В.* Двойная актуализация как понятие фразеологической стилистики / Александр Владимирович Кунин // Иностранные языки в школе. – № 6. – 1974. – С. 13–17. 3. *Fleischer W.* Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 250 S. 4. *Fleischer W.* Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / [W. Fleischer, G. Michel, G. Starke]. – Frankfurt/Main : Peter Lang, 1996. – 341 S. 5.*Ажнюк Б. М.* Актуалізація фразеологізму в художньому тексті і завдання перекладу / Б. М. Ажнюк // Теория и практика перевода. – 1984. – Вып. 11. – С. 113–121. 6. *Schmale G.* Wortspiele mit phraseologischen Ausdrücken in deutschen Talkshows / Günter Schmale // Deutsch als Fremdsprache. – 2005. – H. 4. – Jg. 42.– S. 210–214. 7. *Чередниченко О. І.* Про мову і переклад / Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Ильф И.* Двенадцать стульев / И. Ильф, Е. Петров // Двенадцать стульев. Золотой теленок. – Одесса : Одесское книжное изд-во, 1960. – С. 17–326. 9. *Ільф І.* Дванадцять стільців / І. Ільф, Є. Петров // Дванадцять стільців. Золоте теля. – К. : Дніпро, 1989. – С. 3–292. 10. *Ilf I.* Zwölf Stühle / I. Ilf, Je. Petrow /aus dem Rus. übertragen von Ernst von Eck, bearb. von Claus Ulrich Wiesner. – Lepzig : Verlag Philipp Reclam jun., 1975. – 330 S. 11. *Булгаков М. А.* Мастер и Маргарита / М. А. Булгаков // Белая гвардия. Мастер и Маргарита. – К. : Молодь, 1989. – С. 272–669. 12. *Булгаков М. О.* Майстер і Маргарита / М. О. Булгаков ; [пер. з рос. М. А. Білоруса]. – Харків : Фоліо, 2006. – 415 с. 13. *Булгаков М.* Майстер і Маргарита / М. Булгаков ; [пер. з рос. Ю. Некрутенка]. – Львів : Кальварія, 2006. – 432 с. 14. *Bulgakow M.* Der Meister und Margarita / M. Bulgakow / Übers. aus dem Russischen von Thomas Reschke. – [4. Aufl.]. – Sammlung Luchterhand, 2007. – 511 S.

© Любчук Н. В.

НАВАРЕНКО І. А.
Київський національний лінгвістичний університет

ІНФОРМАЦІЙНА АРХІТЕКТОНІКА ТЕКСТУ ІСПАНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ ЗА ДАНИМИ АУДИТОРСЬКОГО АНАЛІЗУ

Статтю присвячено фонетичному аналізу інформаційної архітектоніки іспанської народної казки за даними аудиторського аналізу. Розглянуто основні положення лінгвістичного явища – просодії, а також її роль у актуальному членуванні. Вивчено лінгвістичну природу функціонального стилю усного мовлення.

Ключові слова: актуальне членування, іспанська народна казка, просодичні засоби, прагматична спрямованість тексту, аудиторський аналіз, лінгвістична інтерпретація.

Статья посвящена фонетическому анализу информационной архитектоники испанской народной сказки по данным аудиторского анализа. Рассмотрены основные положения лингвистического явления – просодии, а также ее роль в актуальном членении. Изучена лингвистическая природа функционального стиля устной речи.

Ключевые слова: актуальное членение, испанская народная сказка, просодические средства, прагматическая направленность текста, аудиторский анализ, лингвистическая интерпретация.

The article is devoted to the analysis of phonetic information architectonics of Spanish folk tale according to audit analysis. The basic principles of linguistic phenomenon – prosody and its role in the actual division as well as linguistic nature of the functional style of speech are studied.

Key words: actual division of Spanish folk tale, prosodic features, pragmatic orientation of the text, audit analysis, linguistic interpretation.

У системі лінгвістичних категорій текст є функціонально, змістовно і структурно завершена мовна єдність, що скріплюється авторською модальністю (Валгіна Н. С.). Будь-який текст – це передусім сукупність речень-висловлювань, які, групуючись на основі смислових і структурних (міжфразових) зв'язків, об'єднуються в одиниці тексту – міжфразові єдності, структурні компоненти або фрагменти тексту і як кінцевий результат – у цілий мовленнєвий твір.

Текст як функціональна семантико-структурна єдність володіє певними правилами побудови, виявляє закономірності смислового і формального з'єднання складових його одиниць.

Механізми творення тексту зазвичай характеризуються своєю неоднорідністю, залежать від настанови тексту і діють у напрямі створення різних видів тексту, що мають свої форми побудови, організації, викарбувані суспільною практикою.

Тому, у експериментально-фонетичних дослідженнях значна увага приділяється визначенню процесів функціонування просодичних

© Навареко І. А.

одиниць в озвученому тексті, що є результатом перенесення акценту з фразової просодії на просодію тексту (В. В. Іванов, І. О. Лисичкіна, О. В. Семенова, А. І. Скробот, Л. І. Тараненко). Набуває актуальності лінгвокогнітивний підхід до вивчення фонетичних одиниць сегментного і надсегментна рівнів (О. Р. Валігура).

У зв'язку з цим експериментально-фонетичне дослідження передбачає виявлення і визначення просодичних характеристик на рівні окремого слова, словосполучення і фрази, а також й співвіднесеність цих одиниць у межах усього тексту. Такий підхід враховує стилістичні особливості тексту, його композиційну структуру, форму викладення сюжету, а також важливою частиною фонетичного дослідження є визначення інформаційної архітектоніки тексту.

Актуальність теми підтверджується необхідністю комплексних досліджень, присвячених визначенню інтеграції просодичних підсистем в актуалізації комунікативно-прагматичної динаміки тексту, зокрема встановлення інформаційної архітектоніки озвучених текстів іспанської народної казки.

Метою експериментально-фонетичного дослідження є визначення інформаційної архітектоніки текстів іспанської народної казки шляхом встановлення їхніх ієрархічних семантико-значеннєвих відношень.

Об'єктом дослідження виступає усна реалізація іспанської народної казки.

Предметом є експериментально-фонетичне дослідження інформаційної архітектоніки текстів іспанської народної казки за даними аудиторського аналізу.

Матеріалом дослідження слугують озвучені тексти іспанських народних казок.

Текстуальні відношення – це ієрархічні семантико-значеннєві відношення. В основі ієрархії комунікативно-прагматичних програм, що реалізуються в казці, у свою чергу, лежить дихотомія основної та другорядних комунікативних програм. Основна комунікативна програма спрямована на реалізацію основного комунікативного наміру, на розв'язання надзавдання. Другорядні комунікативні програми виникають під час продукування тексту і застосовуються з метою найбільш адекватного донесення до реципієнта основної мети

© Наваренко І. А.

повідомлення. Це можуть бути різноманітні риторичні доповнення, пояснення, аргументації, описи. Другорядні комунікативні програми являють собою впорядковану головну частину повідомлення, що описує, характеризує казкових героїв шляхом уведення в ситуації, які оцінюються. За допомогою вирішення основної комунікативної програми передається і повна ідея казки. Другорядні комунікативні програми сприяють передаванню загального змісту повідомлення.

На підставі проведеного аудиторського аналізу були визначені аудиторами-фонетистами основні просодичні характеристики, властиві текстам іспанських казок. Аудиторський аналіз текстів казок також показав, що в межах структурно-комунікативних блоків їх зв'язність досягається внаслідок взаємодії ряду провідних параметрів, характерних для тексту.

Блоки смислу, де диктор передає основну ідею, несуть, як правило, невідому реципієнтові інформацію. Блоки смислу з другорядною комунікативною програмою базуються на вже відомих подіях, слугуючи своєрідним фоном основної інформації.

Таким чином, смислова структура одних висловлювань виявляється більш значущою для створення комунікативного динамізму тексту, ніж смислова структура інших висловлювань, що й утворює основу тема-рематичних відношень блоків інформації.

При дослідженні інформаційної структури були виділені рематичні блоки озвучених текстів казки (РБ) – носії головної інформації (місце локалізації акцентних просодичних одиниць) і тематичні блоки (ТБ) – носії фонової інформації.

Тема й рема мають свої показники: тема зазвичай розташовується на початку фрази та характеризується особливим виділенням тону. Рема – в кінці речень виділяється фразовим наголосом і вимовляється в розповідних реченнях текстів казки з пониженням тону. У складі теми найзначнішим елементом є вихідний пункт висловлювання. І тема, і рема можуть бути по-різному актуалізовані, тобто мати різні засоби виділення. Встановлено, що інтонорема текстів казки (інтонема реми) – акцентно-мелодійно оформлена частина фрази або вся фраза, є сукупністю просодичних ознак, яка виконує синтаксично-, комунікативно-, логіко-, модально-, емоційно-розрізнювальну функції просодії. Найважливішим просодичним показником вважається місце розташування акцентів у

© *Наваренко І. А.*

висловлюванні. Наявність акценту на слові вказує на його істотну комунікативну функцію, де акцент маркує категорії реми, нової теми й фокуса виділення.

Аналіз інформаційної архітектоніки текстів казок дозволив виявити їх специфіку – різницю в інформаційній побудові тексту залежно від їх класифікації. Було зазначено, що для більшості текстів казок властиво переважне вживання тематичного блоку інформації перед рематичним блоком, оскільки це є класична схема розгортання казкового світу, де автор намагається поступово "підвести" слухача до головної інформації, заздалегідь пояснити те, про що потім буде розповідатися у рематичному блоці як головна інформація або головна ідея, наприклад (рематичні блоки підкреслено):

Por las mañanas↓/ Evita↑/ llevaba la oveja a la pradera↑/ para que comiera fresca hierba↑/ y pudiera producir buena leche.↓// ¡Qué buenas amigas hacían Evita y la ovejita!// El animal↑/ la sequía dócilmente por todas partes.↓//

Pero un día,↑/ al abrir la puerta de la cabaña,↑/ Evita se encontró↑/ con que unos lobos habían devorado a su ovejita.↓// ¡Cuánto lloró la niña! // (“La golondrina y la ovejita”).

Схематично інформаційну структуру тексту можна зобразити так:

$T_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_1 \rightarrow R_2. \rightarrow T_3 \rightarrow R_3.$

Але для деяких казок, а особливо чарівних казок, характерною є схема, за якою спочатку може констатуватися факт і лише потім даватися його пояснення, розшифрування. Тобто тема-рематичне членування художніх текстів казок залежить у більшості випадків від ситуативного способу зв’язку між висловлюваннями чи реченнями.

Наприклад:

Durante toda la noche no pudo conciliar el sueño,/ pensando en la joven,/ de los cabellos de oro,/ de la que/ aquel día se había enamorado perdidamente/ (“La dama del lago”).

$R^2 \rightarrow T^1 \rightarrow R^1$

Аналіз структурно-композиційних частин текстів казки показав, що для більшості казок, незалежно від їх класифікації, характерною є наступна схема інформаційної структури:

вступу властиве переважно вживання тематичного блоку інформації (або блоків інформації) перед рематичним блоком. Такий прийом використовується для залучення уваги:

Наприклад:

Era maravilloso día de primavera/ y todos los animales del bosque /andaban por aquí muy afanados /tratando de buscar su alimento diario // (″La tortuga y la liebre″). $T_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_1 \rightarrow R_2$, або *Érase una vez una ratita /que barriendo la calle delante de su casa / se encontró un ochavo //* (“Una ratita presumida”). $T_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2$

основна частина (зав’язка. кульмінація, розв’язка) тексту казки також будується за принципом чергування тема-рематичних блоків інформації, але можна побачити, що зберігається чітка послідовність зображення подій, де рема йде за темою. Наприклад:

Зав’язка:

Después de que la liebre les dió merendar a sus retoños/ y trasenterrarse de que como iba la carrera,/ decidió/ que todavía tenía tiempo/ para recentar un poco la entrada de la madriguera// (“La tortuga y la liebre”). $T_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_1$

або *Y una noche, /cuando todos dormían /y la luna /brillaba en el cielo,/ abandonó el corral /y la granja /y se fue en busca de fortuna por el ancho mundo //* (“El patito feo”). $T_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_1$

Кульмінація тяжіє до ситуативного способу зв’язку:

El león/ tendió la zarpa /y aferró con ella a la zorra // (“El león, la zorra y el gavilán”). $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow R_2$ або *En aquel momento /desapareció de repente la blanca ave/ y Luís / se encontró solo ante la entrada de la fortaleza//* (“Los zapatos de hierro”). $R_1 \rightarrow T_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2$

Розв’язка:

Cuando despertó /ya no había ni montaña,/ ni trazas de ella; el suelo estaba tan liso/ como la palma de la mano // (“La golondrina y la ovejita″).

$T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2$ або *Una tormenta /destruyó la finca,/ las caballerizas, /la granja / y el fuego /arrastró el molino //* (“La golondrina y la ovejita”). $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2$

Заключна частина, як і зачин, містить тематичний блок інформації на початку висловлювання. Наприклад:

Y así fue como la tortuga/ que se quedó vencedora gracias a su tesoro/ y la liebre tuvo que esconderse avergonzada a su agujero// (“La tortuga y la liebre”). $T_1 \rightarrow R_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_2 \rightarrow R_3$

Y aquel niño,/ al que un día lamaron Chiquitín,/ se convirtió en uno de los sabios /más grandes de la tierra/ y no abondanó nunca a sus padres // (“Chiquitín”) . $T_1 \rightarrow T_2 \rightarrow R_1 \rightarrow R_2 \rightarrow R_3$

Для **морально-повчального фрагменту** характерним є вживання рематичних блоків після тематичних: $T_1 \rightarrow R_1$ *Y es que con paciencia/ todo se consiga //* (*"*La tortuga y la liebre*"*). *Tiempo/ al tiempo //* (*"*La lechera*"*).

У результаті аудиторського аналізу аудитори-фонетисти виділили такі особливості просодичного тема-рематичного оформлення казкового дискурсу, які характерні для всіх типів реалізацій: 1) зміна гучності вимови від підвищеної до низької; 2) чіткість вимови; 3) вживання розміреного, чіткого ритму; 4) помірний із тенденцією до уповільнення темп вимови при значних темпоральних контрастах, 5) переважне вживання висхідно-низхідних тонів, 6) використання емфатичних наголосів і 7) пауз, які визначаються, передусім, інформаційною структурою тексту.

Таким чином можна стверджувати, що сегментування тексту мовцем залежить від комунікативного навантаження висловлювання, а виділення конкретного компонента фрази залежить від комунікативно-прагматичної стратегії тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аникин В. П.* Волшебная сказка "Царевна-лягушка" / В. П. Аникин // Фольклор как искусство слова. – 1966. – Вып. 1.– С. 19–49. 2. *Антипова А. М.* Направления исследований по интонации в современной лингвистике / А. М. Антипова // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1.– С. 122–132. 3. *Афанасьев А. Н.* Древо жизни. Избранные статьи / Александр Николаевич Афанасьев. – М. : Современник, 1983. – 462 с. 4. *Баршак М. А.* Практическая фонетика / М. А. Баршак. – М. : Высшая школа, 1989. – 223 с. 5. *Бондарко Л. В.* Основы общей фонетики / [Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицкая, М. В. Гордина]. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 1991. –152 с. 6. *Брызгунова Е. А.* Звуки и интонация русской речи / Е. А. Брызгунова. – М., 1977. – 279 с. 7. *Валігура О. Р.* Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" ; 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Ольга Романівна Валігура ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2010. – 32 с. 8. *Ладыженская Т. А.* Интонационный стиль языка / [Т. А. Ладыженская, А. К. Михальская, А. А. Князьков] // Педагогическое речеведение. – 1998. – С. 71. 9. *Мастилко Н. В.* Жанрова специфіка іспанської народної казки / Наталія Володимирівна Мастилко // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2001. – Вип. 6. – С. 142–146. 10. *Саенко Т. И.* Прагматика английской волшебной сказки и её интонационная реализация / Т. И. Саенко // Взаимодействие сегментного состава и просодии текста. – 1986. – С. 89–96. 11. *Almodóvar A. R.* Los cuentos populares, o la tentativa de un texto infinito / A. R. Almodóvar. – Murcia. : Universidad de Murcia, 1989. – 128 p. 12. *Chevaller M.* Cuentecillos tradicionales en la España del Siglo de Oro / Máxime Chevaller // Cuento tradicional, cultura, literatura. – Salamanca : Universidad de Salamanca, 1999. – P. 12–16. 13. *Espinosa M.* Cuentos populares españoles / M. Espinosa // Cuento folclórico y literaturas del siglo XI. – Brasil : Rio de Janeiro, 1967. – № 78. – P. 384–387.

© Наваренко І. А.

НІКОЛЕНКО А. Г.
Національного університету біоресурсів і природокористування України

КУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ, МОВНІ ОБРАЗИ І СИМВОЛ ЯК МОВА ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

У статті узагальнено поняття культурного концепту на основі багатоаспектної панорами сучасної концептології і досліджуються культурні концепти, мовні образи і символи через призму лінгвокультурології.
Ключові слова: концепт, поняття, архетип, символ, мовні образи, лінгвокультура.

В статье обобщено понятие культурного концепта на основе многоаспектной панорамы современной концептологии и исследуются культурные концепты, языковые образы и символы через призму лингвокультурологии.
Ключевые слова: концепт, понятие, архетип, символ, языковые образы, лингвокультура.

The article analyzes cultural concept based on multi-dimensional panorama of modern Conceptology and studies cultural concepts, linguistic images and symbols in the light of Linguistic Culture.
Key words: concept, the notion, archetype, symbol, language images, linguistic culture.

Концепт − основний осередок культури в ментальному світі людини − термін, з точки зору Ю. С. Степанова, швидше загальнокультурний, ніж лінгвістичний. Проте значущість в ньому мовної складової важко переоцінити, оскільки концепт − це “об’єкт ідеального світу, який має ім’я і відображає культурно-обумовлене уявлення людини про світ” [8:47]. Багатоаспектну панораму сучасної концептології можна представити наступними судженнями:

1) Концепти – ментальні утворення, що складають категоріальну сітку ціннісно-смислового простору мови;

2) Концепти − це одиниці, за допомогою яких моделюється картина світу;

3) Концепт − не згорнуте поняття, а “ембріон” поняття, який був даний раніше і в ньому потенційно закладена та семантична структура, ті загальні і приватні смисли, які потім розгортаються в поняття [3]. У спонтанній мові в якості смислових елементів виступають не поняття, а згорнуті первинні розумові уявлення, розумові сигнали, або концепти;

4) Концепти створюють узагальнений образ слова;

5) Всі значення, реальні та потенційні, всі зв’язки слова, всі асоціації, часом дуже віддалені, утримуються, об’єднуються в одному слові завдяки концепту;

© Ніколенко А. Г.

6) Одному і тому ж слову в психіці різних людей можуть відповідати різні ментальні утворення, тобто за одним і тим же словом у свідомості різних людей можуть стояти різні концепти.

Розглядаючи специфіку культурного концепту, слід спиратися на такі положення теорії взаємовідносини мови і культури:

1) Культурний концепт − це точка перетину між світом культури і світом індивідуальних смислів, це "згусток культури у свідомості людини і те, за допомогою чого людина сама входить у культуру", з інших позицій концепт − це зміст поняття та спресована історія поняття [14:40−42];

2) Культурні концепти – це своєрідні культурні гени, що входять в генотип культури;

3) Культурні концепти по суті антропоцентричні і в силу цього виявляються насиченими культуроносимими конотаціями.

Моделлю структурування семантичної системи мови служить, таким чином, не мережа типових пропозицій, а просторова "кристалічна решітка", утворена національно-мовною комбінаторикою базових концептів культури. Особливий інтерес для лінгвокультурології становить спроба виділити етнокультурну складову культурного концепту. Навіть універсальні загальнолюдські концепти в різних мовах вербалізуються специфічно (в залежності від лінгвістичних, прагматичних і культурологічних факторів). Тут увага акцентується на тому, що культурні концепти організовуються в етномаркіровані асоціативно-смислові мережі.

М. М. Болдирєв вважає поняття більш широкою категорією, що володіє об'ємом (сукупністю предметів, підведених під дане поняття) і змістом (сукупністю сфокусованих в ньому ознак і властивостей одного або декількох предметів) [6; 7]. На відміну від поняття, концепт представляє тільки другий − смисловий − зміст поняття та сигніфікат мовного значення. Поняття, отже, вважається основним елементом немовної свідомості, а концепт − елементом мовної свідомості. Однак таке розуміння концепту не розкриває всієї його змістовної багатоаспектності і ототожнює концепт з сенсом. Будь-який акт комунікації являє собою обмін смислами, або концептами, а мовні одиниці виступають основним засобом, що забезпечує цей процес. Причому, мовні одиниці все ж передають лише якусь частину змісту концепту; друга частина представлена в психіці ментальними (немовними) репрезентаціями. До таких належать розумові образи, схеми, фрейми, сценарії, картинки і т. п. [4]. Засобом актуалізації тієї чи іншої

когнітивної структури можуть виступати і форми чуттєвого пізнання, і концептуальні знання закодованих в семантиці мовних одиниць.

Для презентації одних концептів (примарних) достатньо одного слова, для подання інших (ускладнених) доводиться вдаватися до «послуг» більш складних мовних структур − словосполучень, фразеологічних одиниць, пропозицій і навіть цілих текстів, якщо за концептом стоїть ціла подія. В останньому випадку передаються структуровані знання у вигляді фреймів, сценаріїв, гештальтів і т. п., що представляють собою когнітивні структури асоціативно-образного характеру, конструктивним центром яких виступає все той же концепт. "Значення мовних одиниць різного ступеня складності та рівня організації за рахунок формування і передачі необхідних змістів, або концептів, здатні передавати та активізувати концептуальну інформацію різного типу − від примарних і ускладнених до складних концептуальних структур вищого ступеня абстракції" [7:360].

Когнітивний простір, або концептосфера, утворюється певним способом структурованою сукупністю концептів. Взаємовідношення системи концептів і системи мовних знаків інтерпретується вченими по-різному: одні стверджують, що всі концепти мають мовну об'єктивацію, інші допускають їх паралельне існування, треті доводять, що одна частина концептів представлена системою мовних знаків (лексем, просодем, тонічних конфігурацій лексем, структур та ін.), інша ж їх частина не має мовного вираження. Концепти, що об'єктуються мовними знаками, служать когнітивною основою їх значень. Система мовних значень утворює семантичний простір мови [12:62]. Вивчення семантичного простору мови служить ключем до осмислення концептосфери даного етномовного співтовариства.

Оскільки наша свідомість має у своєму розпорядженні "неомовленнєві" концепти (лакунарні) і неконцептуалізовані мовні структури, когнітивний і семантичний простір перебувають у відношенні перетину, тобто частина когнітивного та частина семантичного простору не збігаються.

Достатньо успішними можна вважати системно-структурну і функціональну моделі природної мови. Однак жодна з них не відповідає когнітивно-дискурсивному підходу в лінгвокультурології, що вимагає єдиного принципу дослідження синергетично цілісного об'єкта.

Когнітивно-семіологічний підхід до взаємозв'язку концепту і значення співвідносного мовного знака передбачає дослідження у двох аспектах: а) з

точки зору комунікативно-прагматичної взаємодії вербалізованого концепту і слова в умовах того чи іншого дискурсу, в тому числі і конкретного мовного жанру; б) як продовження першого в аспекті співвідношення двох систем − системи мови і системи мислення.

Природа художнього в мовних жанрах − артефактах словесного мистецтва, співвідношення в них індивідуального і надіндивідуального можуть бути розкриті в ході досліджень закономірностей взаємин концепту і дискурсу, якщо, зрозуміло, під концептом мати на увазі мовномислительний архетип, найдавнішу модель когниції, метанарратив (ведучий, глобальний дискурс). Архетип як якась глибинно змістовна структура, як концепт матеріалізується в різних мовних жанрах. Оскільки архетипічні концепти представлені основними типами дискурсивного мислення, вони фактично невіддільні від них, актуалізуються і у відомому сенсі породжуються ними. Тому концепти-архетипи виявляються генетично сплавленими з жанровими структурами [13]. Такого роду структури зберігають сліди породжуваними ними архетипами, а закріплені в мовних жанрах архетипічні концепти кожен раз виявляють свій зв'язок з тим чи іншим мовним жанром. Це передбачає розгляд онтологічного співвідношення концепту, мовного значення в рамках когнітивно-семасіологічної парадигми, їх кореляцію до таких категорій когнітивної семантики, як "знання", "концепт", "семантичні мережі", "свідомість", "мовна свідомість" і "значення".

Символи відіграють у культурі справді унікальну роль, зв'язуючи таємничий світ смислів зі світом предметних і прагматичних відносин. Символ − це знак, але знак абсолютно особливого роду, що виконує роль знакового медіума. Якщо звичайний знак дає можливість потрапити людині в предметний світ значень, то символ дозволяє увійти в непредметний світ смислових відносин. Через символи у нашій свідомості відкривається свята святих культури: осягаються смисли, що не піддаються розуму, а) живуть в несвідомих глибинах душі і б) об'єднують людей в єдине етнокультурне співтовариство. Причому справжній символ не просто висловлює якийсь сенс, він ще передає весь спектр його магічної сили. Символ, звернений до неусвідомлюваних глибин людської душі і, будучи непідконтрольним нашому усвідомленню, безпосередньо зачіпає афективну сферу людського єства.

Медіумна функція символу метонімічно пов'язана з ідеєю, яка одушевляє поведінку людини, з вихідною мовномислительною програмою,

що використовує наочно-чуттєві образи. При цьому слід пам'ятати, що цей наочно-чуттєвий образ є лише мітка ідеальної програми, але ніяк не її "зліпок", не її копія. Така мітка, що дана чуттєво-наочним чином ідеальній програмі, і є символ. Він не позбавлений іконічного елемента, але його іконічність є всього лише ілюзорним уявленням вираження "моделі світу". З іншого боку, іконічна частина символу є індекс справжнього змісту символу, що відноситься до "невидимого" світу, який визначає "модель поведінки" людини.

У цьому сенсі символ принципово відрізняється від метафори, хоча, на перший погляд, їх важко розрізнити: і символ, і метафора пов'язують два концепти в один. В іншому вони різні: метафора, зіставляючи два концепти, нівелює їх відмітні ознаки, а символ ці відмінності зберігає, підкреслює самостійність кожного концепту.

Розвиток однорідного когнітивного змісту метафори − наслідок того, що в ній поєднуються дві частини якоїсь "моделі світу", в символі ж відбувається зв'язування "моделі світу" і "моделі поведінки". Якісна відмінність останніх двох моделей забезпечує внутрішню напруженість і структурну неоднорідність символу, завдяки яким він і виявляється здатним виконувати роль архетипного медіума.

Словесний символ і архетип традиційно розглядаються в ряді таких відомих категорій, як міф, обряд, ритуал, фольклор. Набагато складніше і на когнітивному і на мовному рівні відрізнити символ від словесного архетипу. Щоб придбати первинні навички для розрізнення цих феноменів культури, необхідно звернути увагу на такі їх властивості та ознаки:

1) на відміну від жанрової і смислової стійкості символу архетипи характеризуються жанровою незакріпленістю, загальною відомістю, представляючи собою "споконвіку загальні образи колективного несвідомого" [16];

2) словесний архетип позбавлений тієї яскравої етномовної метафоричності, яка притаманна символу. Вони перекладаються на різні мови світу без шкоди для їх утримання і загального розуміння всього тексту (його тем, образів, мотивів та ідей);

3) оскільки символ виникає, як правило, в результаті метафоричного співставлення і зближення віддалених один від одного понять, він "розтяжний, як розтяжне слово для нових одкровень думки" [9]. Завдяки цьому одні символи можуть втрачатися, інші − набувати нового змісту. На відміну від символу словесний архетип володіє більш стійкою

“консервативною” семантикою і тому забезпечує найбільш значущий для мовного колективу зв’язок, який переходить від покоління до покоління традиційних образів і мотивів;

4) у художніх текстах символ і архетип виявляють лінгвокогнітивну близькість.

Символ і алегорія нерідко створюють образну єдність, семантично доповнюючи один одного. Між іншим, їх можна розрізнити. Символічне значення виникає на основі “живих” асоціацій, тоді як алегоричне значення створюється і розпізнається за заданою схемою. Тому коментарі, пояснення, підписи майже завжди свідчать про те, що перед нами не символ, а алегорія. Символу не можна дати однозначне розумове пояснення. Можливо тому, що символ − завжди знак максимального узагальнення, максимального абстрактного зображення явищ і понять.

Будучи лише однією з ланок асоціативного ланцюга, символ, на відміну від алегорії, семантично «невловимий», так як він є межею усім пізнавальним, творчим і етичним нормам: символ є в цьому сенсі межею меж. Символ − це образ знакової природи, в своїй основі умовний, або знак, мислимий як образ, в якому видиме, конкретне, подієве виступає лише якимсь ієрогліфом, що сигналізує про деякий таємничий предмет номінації, слугує знаменням іншої дійсності. Звідси його лінгвокультурологічний сенс: уловлювання зв’язків, співвідношень цього й іншого світів, розгляд їх у єдності як втіленні цілісності світогляду, прагнення “в тимчасовому побачити вічне” [5:249].

Символізовані об’єкти по своїй суті ментальні структури − концепти другого порядку, або концепти концептів [11:149; 15], що не мають видимої предметної підстави. Символ представляє концепт, споріднений образу. Він національно специфічний і мотивований тим смисловим зв’язком, який встановлюється між предметними й абстрактними елементами його змісту. І в цьому відношенні символ схожий зі знаками непрямої номінації (виділяють навіть метафоричні і метонімічні символи). А головна його відмітна властивість − здатність представляти давні образи (архетипи) за якими постають картини “колективного несвідомого” творіння [16; 17; 18].

Образ служить тією підставою, над якою надбудовуються символ і знак. Мовний образ − вербалізоване зорове сприйняття предметного світу, фіксує форму, колір, світло, обсяг і положення в просторі пойменованого предмета − відрізняється від уявлення, яке може бути частковим, уривчастим і неповним, своєю цілісністю і смисловою змістовністю, що

формується сприйняттям, пам'яттю, уявою і накопиченими враженнями. Якщо образ співвідноситься з об'єктом будь-якої природи, то символ, який легко перетинає "земне тяжіння", супроводять "високі смисли", як правило, екстралінгвістичного характеру. І в цьому їх культурна цінність. Втілення образу в знаку непрямої номінації (метафори, в широкому розумінні, і ідіомі) пов'язане з лінгвокреативним мисленням, оскільки метафори здатні породжувати нові концепти в створюваній мовній картині світу. Як стверджує Н. Д. Арутюнова, "образ психологічний, метафора семантична, символ функціональний" [1:338]. Мовний образ не тотожній чуттєво-предметному образу: перший можна "побачити" тільки внутрішнім поглядом, другий − відображення в нашій свідомості реального предмета.

У лінгвокультурології аналізуються перш за все мовні образи [10:65] − продукти "наочного узагальнення" і відбору культурно значущих подій і ситуацій. Особливо вони важливі для розуміння дискурсивних знаків: образи окремих виразів, зіткнувшись з іншими образами дискурсу, зразу зливаються в єдину цілісну і модально забарвлену картину, яка вимагає асоціативно-вербального втілення в лаконічному поєднанні ключових для даного дискурсу слів-концептів [1:192].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алефиренко Н. Ф.* Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта, Наука, 2010. – 224 с. 2. *Арутюнова Н. Д.* Типы языковых значений. Оценка, событие, факт / Н. Д. Арутюнова. − М. : Наука, 1988. – 340 с. 3. *Аскольдов С. А.* Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность: Антология / под ред. В. П. Нерознака. − 1997. − С. 267−279. 4. *Бабушкин А. П.* Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин – Воронеж : Воронежск. гос. ун-т, 1996. – 330 с. 5. *Белый А.* Символизм как миропонимание / А. Белый. − М. : Республика, 1994. – 528 с. 6. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – 123 с. 7. *Болдырев Н. Н.* Языковые механизмы оценочной категоризации / Н. Н. Болдырев // Реальность, язык и сознание. − 2002. − С. 360−369. 8. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков / Анна Вежбицкая. − М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с. 9. *Веселовский А. Н.* Избранное: Традиционная духовная культура / А. Н. Веселовский. – М. : Росспэн, 2009. – 621 с. 10. *Воркачев С. Г.* Концепт счастья: понятийный и образный компоненты / С. Г. Воркачев // Изв. РАН. − Сер. лит. и яз. – 2001. − Т. 60. − С. 47−58. 11. *Кравченко А. В.* Когнитивный горизонт языкознания / А. В. Кравченко. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2008. – 235 с. 12. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. − М. : АСТ: Восток-Запад, 2010. – 314 с. 13. *Саморукова И. В.* Дискурс − художественное высказывание − литературное произведение : Типология и структура эстетической деятельности / И. В. Саморукова. – Самара : Самарский университет, 2002. – 258 с. 14. *Степанов Ю. С.* Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. − М. : Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с. 15. *Шелестюк Е. В.* О лингвистическом исследовании символа // ВЯ. − 1977. − № 4. − С. 125−142. 16. *Юнг К. Г.* Символическая жизнь / К. Г. Юнг. − М. : Когито-Центр, 2010. – 336 с. 17. *Smith P. J.* Symbols, Images, Codes: The Secret Language of Meaning in Film, TV, Games, and Visual Media / P. J. Smith. – Studio City, CA : Michael Wiese Productions, 2010. – 160 p. 18. *Womack M.* Symbols and Meaning: A Concise Introduction / M. Womack. − Lanham, Maryland : Altamira Press, 2005. – 180 p.

© Ніколенко А. Г.

НОВОСЕЛЬЦЕВА І. В.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ГЕШТАЛЬТ У СУЧАСНІЙ КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті робиться спроба вирішити проблему явища гештальтів у сучасній когнітивній лінгвістиці. Наведена лінгвоісторіографія цього терміна в психології та його сприйняття сучасними психологами, психотерапевтами та лінгвістами.
Ключові слова: гештальт, емпіричний гештальт, гештальтпсихологія, гештальт-теорія, інсайт.

В статье делается попытка решить проблему явления гештальтов в современной когнитивной лингвистике. Приведена лингвоисториография этого термина в психологии и его восприятие современными психологами, психотерапевтами и лингвистами.
Ключевые слова: гештальт, эмпирический гештальт, гештальтпсихология, гештальт-теория, инсайт.

The article focuses on the insight into the issue of gestalts in modern cognitive linguistics. It provides a brief history and causes of the term origin in psychology and its perception by modern psychologists, psychotherapists and linguists.
Key words: gestalt, empirical gestalt, gestalt psychology, gestalt theory, insight.

Проблема гештальтів в привертає увагу як вітчизняних (А. М. Безпаленко, М. М. Болдирєв, В. А. Маслова, Є. М. Соколов та інші), так і зарубіжних (Дж. Лакофф, Л. Талмі, Р. Ленгекер та інші) дослідників. **Актуальність** дослідження направлена на визначення місця цього відносно нового терміна в сучасній когнітивній лінгвістиці. Тому **метою** є з'ясування ознак гештальту, які вирізняють його з-поміж інших термінів, що використовуються в цьому науковому напрямі. Це передбачає вирішення таких **завдань**: 1) з'ясувати походження терміна *гештальт*; 2) проаналізувати погляди науковців на проблему гештальтів у лінгвістиці; 3) обґрунтувати доцільність використання терміна *гештальт* в сучасній когнітивістиці.

На сучасному етапі розвитку науки в когнітивній лінгвістиці вчені мають на меті визначити взаємозв'язок структур знання та мовних одиниць, дослідити досвід їх використання на основі дослідження мовного досвіду в цілому та сконструювати моделі цих структур в свідомості людини, що зробить значний внесок у загальну теорію інтелекту. Оскільки центральне поняття, яким оперують науковці когнітивного спрямування, – це *когніція*, що вміщує в себе всі способи пізнання людиною оточуючого світу і також нерозривно пов'язана з мовою, то доцільно говорити про зв'язок когнітивної лінгвістики з іншими науками про людину, зокрема з психологією [1:20–22], тому варто починати дослідження терміна *гештальт* саме з психології, де його вперше почали досліджувати.

© *Новосельцева І. В.*

Уперше він був введений австрійським вченим К. Еренфельсом у праці "Про гештальт-якості" (1890) [2]. У перекладі з німецької *гештальт* (*die Gestalt*) означає "фігура, форма, образ, конфігурація" [3]. Далі його досліджували такі психологи, як Макс Вертгеймер, Курт Коффка, Вольфганг Келлер, Фредерік Перлз та інші. У наш час гештальт став об'єктом уваги для психотерапевта Гордона Уілера та російських психологів Є. М. Соколова, Д. М. Хломова, О. Р. Калітеєвської та інші.

Фактор, що спричинив появу терміна *гештальт* в психології, на думку К. Коффки [4:22–23], став той факт, що дослідження в рамках традиційної психології стали значно відірваною від життя, де досліджуються окремо взяті елементи замість цілісності буття. Психологія, в якій не має місця для концептів смислу та значущості, не може бути повною [4:19]. Усе, що можна запропонувати в традиційному спрямуванні, це базу, на якій потім можна збудувати культурний аспект людини. В основі концепції позитивізму, експериментальної та асоціативної психології покладені методи споглядання, сприйняття та асоціацій, в рамках яких не була знайдена відповідь на питання: як побудована свідомість та інтелект. Їх змінила гештальт-теорія та побудована на ній гештальтпсихологія, де гештальт став центральним терміном. Прибічником такого погляду також є і Ф. Перлз, який говорить про те, що один з найфундаментальніших фактів, що людина – цілісний організм, ігнорується в традиційній психології [5:7]. В. Келер вважає, що в традиційній психології можна визначити тільки причину та результат. На противагу цьому гештальт-підхід пропонує пояснення в термінах мотивів та цінностей. Базуючись на теорії причин, у традиційній психології не вдалось включити культурний аспект. У гештальт-підході поєднуються між собою уявлення про людину як про індивіда і як про соціальну істоту [6:16]. За К. Коффкою, "застосувати гештальт-теорію значить визначити місце окремих складових у цілому, ступінь їх відносної незалежності і поділ цілого на суб-цілісності. <…> кожен гештальт має чітку структуру та значення" [4:22]. Поняття структури, цілого, що не зводиться до властивостей окремих часток, допомагає новій психології подолати механістичну та віталістичну теорії [7:29], де функціонування людини зводиться до простого руху безлічі атомів, відділяючи від фізичного буття духовний початок як непов'язану з матеріальним тілом субстанцію [5:10–11].

В гештальт-теорії, за М. Вертгеймером [8:96–97], робляться спроби визначити різницю між сумарними єдностями, з одного боку, і гештальтами, структурами – з іншого, приділяючи більшу увагу розробці

засобів для дослідження цілісних полів, з яких складається *гештальт*, ніж окремих його складових. Це зумовлено тим, що важливими в цій теорії є дві речі: структурне значення частин та характер їх внутрішнього зв'язку з визначеною метою. Головне в цій теорії – це перехід від сукупності окремих елементів поверхневої структури до об'єктивно кращої адекватної структури, оскільки набагато складніше встановити критерії структурного бачення, ніж критерії часткової істини [5:278].

Гештальт виступає засобом категоризації об'єктів [9:86]. Повсякденна свідомість оперує саме базовим рівнем, на якому зберігається найбільша частина нашого знання і який не потребує спеціальних, теоретичних знань про об'єкт. На цьому рівні сприйняття категоризація об'єктів здійснюється *гештальтно*, тобто неподільно. Людина сприймає об'єкти і оперує їх концептами несвідомо, не замислюючись над їх основними характеристиками і складовими компонентами. Це, у свою чергу, пов'язано з поняттям *інсайту* [8:8] – цілісною інтелектуальною реакцією "схоплення" суті ситуації, що дає людині змогу змоделювати її у своїй свідомості та відреагувати певним чином.

Російські психотерапевти Д. М. Хломов та О. Р. Калітеєвська у книзі "Философия гештальт-подхода" дають визначення гештальту як моделі індивідуального руху людини. Вони порівнюючи гештальт з Дао і вважають його не системою, чи структурою, а шляхом чи послідовністю образів, що створюють рух, тобто, якщо людина вже обрала який-небудь шлях, то далі він сам вже повинен розвинутись. Гештальт-підхід вони визначають як "одну із великої кількості моделей розуміння та опису досвіду" [10:21].

У лінгвістиці вчені не дійшли одностайної думки щодо визначення гештальту та його місця в системі інших понять когнітивістики. На думку російського лінгвіста В. М. Телії [11], **гештальт** "ще не отримав ні в лінгвістиці, ні в інших науках когнітивного циклу не тільки загальновизнаної дефініції, але й взагалі не освоєний як інструмент концептуального апарату цих наук". Але, незважаючи на це, учені роблять спроби дати визначення цьому поняттю. Наприклад, М. М. Болдирєв [12:82] визначає ***гештальт*** як про один з різновидів прототипу. Учений вважає, що прототип – це ментальна репрезентація, чи когнітивний орієнтир категорії: будь-який образ, схема, ідеал, стереотип, ***гештальт***. Але з іншої сторони, він говорить про одну з функцій людської свідомості – функцію *гештальтного* сприйняття [10:88–89], що полягає в сприйнятті цілого в цілісності його частин. На базовому рівні складові частини об'єкта

співвідносяться з його функціями, визначають зовнішню форму, звідси і те, як його сприймуть та категоризують. Л. О. Черненко та В. А. Дошинський [12] запропонували теорію концептуального аналізу для виявлення глибинних, експліцитно не виражених характеристик імені, якими вони вважають ***гештальти***.

За академіком Є. М. Соколовим [13], **гештальт** – асоціативно організована неповторна сукупність образів, властивості якої не можна здобути із властивостей окремих його частин. Цей термін було введено у зв'язку із необхідністю підкреслити якісну своєрідність сприйняття паттерну елементів, яка не зводиться до їх простої суми. Схоже визначення наводить А. П. Мартинюк, визначаючи гештальт як "більш високоорганізованим видом когнітивної структури" [14:2]. Він вважає, що гештальт може містити різні рівні організації інформації: образний, схематичний, фреймовий, сценарний. Так, ми підходимо до питання організації гештальту.

Сучасний російський лінгвіст Н. І. Колодіна в статті "Мовна категоризація світу та проблеми когнітивної семантики" [1:217] пропонує до розгляду схему розумової діяльності, в якій міститься таке базове накопичення елементів досвіду, які являють собою єдине поле, де всі його елементи не тільки взаємопов'язані, але й взаємозалежні. Ці елементи досвіду модельного типу є прообразом всіх тих можливих варіантів осмислення оточуючої дійсності, завдяки їх мозаїчній комбінації утворюються розумові уявлення (у вигляді картинки будь-якого типу) як в процесі пізнання, так в процесі розуміння. Ця теорія базується на теорії Г. П. Щедровицького, який запропонував розділити розумову діяльність людини на три пояси, автономні у відношенні один до одного: 1) пояс соціально організованої і культурно закріпленої колективно-групової розумової діяльності; 2) реалізація поліфонічної та полі парадигматичної думки – комунікації; 3) чисте мислення в невербальних схемах, формулах, таблицях [15]. На нашу думку, підхід полярної організації свідомості розкриває сутність лінгвістичного гештальту, його організації та призводить до необхідності детального вивчення та подальшої розробки цієї теорії.

Ще одним підтвердженням того, що когнітивна лінгвістика потребує ширшого, глибшого та більш комплексного поняття, ніж концепт, є теорія трансформаційної граматики Ноама Хомського, який пише "<…> коли судження реалізується як фізичний сигнал, в мисленні утворюється система суджень, які виражають значення речення; цей фізичний сигнал і система суджень пов'язуються з певними формальними операціями, які в сучасних

термінах можна назвати граматичними трансформаціями. Продовжуючи використовувати сучасну термінологію, ми можемо розрізняти поверхневу структуру речення, систему категорій та складових, яка прямо пов'язана з фізичним сигналом, і закладену в її основі глибинну структуру, також систему категорій та складових, але більш абстрактного характеру" [16:39–40]. Розгляд системи категорій, суджень та складових, глибинних структур, реакції людини на зовнішню ситуацію, формальних операцій також дає привід говорити, що окремо концепт або фрейм не зможуть повною мірою вмістити в собі та описати ці процеси.

Представник американської школи когнітивної лінгвістики Дж. Лакофф вводить поняття *емпіричного гештальту* [17:112–119] – багатомірного структурованого цілого, та зводить його до наступних принципів (на прикладі ведення бесіди):

1) гештальти складаються з певних ієрархічно побудованих частин та утворюють цілісності;

2) залежно від певних чинників (позиції спостерігача, прийнятих поглядів), гештальт можна розкласти на окремі елементи декількома способами; залежно від цього відношення між цими складниками будуть різними;

3) гештальти можуть мати між собою зв'язки різного характеру або бути спроектованими один на одного через логічне виведення або культурні асоціації; залежно від цих відносин кожен з гештальтів може отримувати нові властивості;

4) гештальти покладено в основу всіх процесів людської діяльності, які, у свою чергу, також можна вважати гештальтами;

5) аналіз гештальту не потребує розкладення його компонентів на елементарні частки.

Цей учений вважає, що основні сподівання, покладені на теорію лінгвістичних гештальтів, полягають в тому, що, по-перше, в категоріях лінгвістичних гештальтів можна буде описати та пояснити співвідношення глибинних та поверхневих форм мовних висловлень і, по-друге, що активна взаємодія – саме через гештальти – лінгвістики з психологією, філософією, логікою, соціологією, літературою тощо сприятиме найбільшому прогресу в творенні цієї науки, в якій основним є вивчення людини через мову [17].

Базуючись на твердженні Г. Пауля, що "будь-яка граматична категорія виникає на основі психологічної" [18:315], а також О. С. Кубрякової про те, що "центральні для людської психіки концепти відображені в граматиці мов і <…> за допомогою саме граматичної категоризації створюється

концептуальна сітка, каркас для розподілення всього концептуального матеріалу, вираженого лексично" [19:91], та на положенні М. М. Болдирєва про те, що концепти – це лише прості поняття, оскільки виділяють більш складні структури: сцени, сценарії, епізоди, фрейми, прототипи, пропозиції та інші формати знань [9:12], вважаємо за доцільне розглядати не окремі концепти в мові, а саме гештальти, які вміщують в собі і лексичні, і граматичні, і синтаксичні концепти, фрейми, прототипи, а можливо, й певні сценарії, поєднані між собою зв'язками взаємозалежності. Отже, поява терміна *гештальт* у психології, а потім і в лінгвістиці дала змогу вченим ширше поглянути на проблему організації людської свідомості та почати дослідження не окремих її складових, а структурних цілісностей, аналізуючи мислення людини з урахуванням всіх аспектів її буття та діяльності.

Перспективою дослідження є подальша розробка лінгвістичної теорії гештальтів, їх моделювання як відображення свідомості етносу, виявлення структури кожного гештальту та встановлення взаємозв'язку між його складовими.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика / Н. Н. Болдырев // Материалы Второй Междунар. шк.-семинара по когнитив. лингвитике, (Тамбов, 11–14 сентября 2000 г.) / отв. ред. Н. Н. Болдырев ; редкол. : Е. С. Кубрякова и др.– Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – Ч. 2. – 261 с. 2. *Безпаленко А. М.* Слово в аспекті гештальт-теорії. Принципи суміжності / А. М. Безпаленко. – К. : Бджола, 2011. – 424 с. 3. http://www.lingvopro.abbyyonline.com 4. *Koffka K.* Principles of gestalt psychology [Електронний ресурс] / K. Koffka. – Режим доступу : http://www.reasoned.org/dir/gestalt.htm 5. *Перлз Ф.* Гештальт-подход и Свидетель терапии [Електронний ресурс] / Ф. Перлз. – Режим доступу : http://www.koob.ru/perls/geshtalt_approach_and_eye_witness_to_therapy 6. *Келер В.* Гештальт-психология / В. Келер. – М. : ООО "Изд-во АСТ-ЛТД", 1998. – 704 с. 7. *Уилер Г.* Гештальттерапия постмодерна: за пределами индивидуализма / Г. Уилер. – М. : Смысл; ЧеРо, 2005. – 489 с. 8. *Вертгеймер М.* Продуктивное мышление / М. Вертгеймер ; общ. ред. С. Ф. Горбова, В. П. Зинченко. – М. : Прогресс, 1987. – 336 с.: ил. 213. 9. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика : [курс лекций по англ. филол.] / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – 123 с. 10. *Хломов Д. М.* Философия гештальт-подхода / Д. М. Хломов, О. Р. Катилеевская. – М. : Библиотека гештальт-терапевта, 2008. – 88 с. 11. *Телия В. Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 288 с. 12. *Черненко Л. О., Дошинский В. А.* Имя СУДЬБА как объект концептуального и ассоциативного анализа / Л. О. Черненко, В. А. Дошинский // Весник МГУ. – Сер. 9 : "Филология". – 1996. – № 6. 13. *Соколов Е. Н.* Векторная психофизиология / Е. Н. Соколов // Психофизиология : [учебник для вузов] / под ред. Ю. И. Александрова. – [3-е изд. доп. и перераб.] – СПб. : Питер, 2006. – С. 458–455. 14. *Мартинюк А. П.* Гештальт у структурі значення англомовних гендерно маркованих метафоризованих номінацій [Електронний ресурс] / А. П. Мартинюк. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/natural/nvvnu/filolog/2007_3/1/2.pdf 15. *Щедровицкий Г. П.* Избранные труды / Г. П. Щедровицкий. – М., 1995. – 759 с. 16. *Хомский Н.* Язык и мышление / Н. Хомский. – М. : Изд-во МГУ, 1972. – 123 с. 17. *Лакофф Дж.* Метафоры, которыми мы живём / Дж. Лакофф ; [пер. с англ. под ред. и с предисл. А. Н. Баранова]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с. 18. *Пауль Г.* Принципы истории языка / Г. Пауль. – М. : Изд-во иностр. лит., 1960. 19. *Краткий* словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1996.

© *Новосельцева І. В.*

НОВОХАТСЬКА Н. В.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ПРИЄДНАННЯ Й ПАРЦЕЛЯЦІЯ ЯК ЗАСОБИ ФОРМАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ РОЗМОВНИХ КОНСТРУКЦІЙ

У статті йдеться про розмежування понять приєднання й парцеляції, звертається увага на особливості їх структури й функціонування у розмовному мовленні.
Ключові слова: приєднання, парцеляція, розмовна конструкція.

В статье идет речь о разграничении понятий присоединения и парцелляции, обращается внимание на особенности их структуры и функционирования в разговорной речи.
Ключевые слова: присоединение, парцелляция, разговорная конструкция.

The article differentiates the notions of attachment and parceling, as well as attracts attention to the peculiarities of their structure and functioning in speech.
Key words: attachment, parceling, conversational construction.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. У лінгвістичній науці актуальною залишається проблема розмежування явищ парцеляції й приєднання. На даний момент сформувалося два підходи до вивчення явища парцеляції й приєднання, які семантично знімають напруження, створене однорідністю висловлення [1:63]: універсально-індивідуальний та диференційний.

Представники універсально-індивідуального підходу вивчають природу парцеляції та приєднання крізь призму їхньої тотожності [2:449] або ж індивідуальності [3:15], адже парцеляція розглядається ними одночасно як 1) синтаксична універсалія мовлення, що передбачає побудову повідомлення шляхом розділу речень на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом [2:449], так і як 2) відносно індивідуальна сфера, суть якої полягає передусім у тому, що мовець робить вільний вибір: використовувати чи ні цей засіб емоційно-стилістичної та логічної виразності [3:15]. Парцеляція, як правило, не розриває граматичних і семантичних зв'язків між парцельованими елементами.

Диференційний підхід полягає у розгляді парцеляції та приєднання як окремих синтаксичних конструкцій [4; 3:17; 5], оскільки на даний момент у лінгвістиці не з'ясоване співвідношеннях термінів

© Новохацька Н. В.

парцеляція / *приєднання*, а тому деякі лінгвісти [4] стверджують, що парцеляція та приєднання є тотожними поняттями та чітко не встановлюють критерії для розрізнення цих мовних явищ.

Так, В. В. Богатько [6:132–133] вважає, що обставинні приєднувальні речення способу дії, наприклад, укр. *Уран вивозять через Україну. Нелегально* належать до приєднувальних конструкцій. Таке членування має на меті актуалізацію винесеного за межі речення елемента, підкреслення емоційного навантаження та відношення мовця до подій, відображених у висловленні.

Аналізуючи концепцію П. С. Дудика з цього питання, Л. І. Конюхова [3:17] наголошує, що, незважаючи на те, що П. С. Дудик наполягає на вживанні терміну *парцеляція* на означення стилістично вмотивованого членування ширших відрізків мовлення на дрібніші, сам називає їх приєднувальними [3:17]. Паралельно функціонують також такі терміни, як *видільні речення* [5], *приєднувально-видільні речення* [7].

Мета статті – розмежувати й виявити характерні відмінності між парцельованими і приєднувальними конструкціями.

Завдання статті:

- охарактеризувати приєднання й парцеляцію як засоби формально-змістового членування розмовних конструкцій;
- встановити специфіку явища парцеляції й приєднання.

Предмет дослідження: розмовні конструкції у стилізованому мовленні.

Об'єкт дослідження: явище парцеляції й приєднання у розмовних конструкціях.

Матеріал дослідження: англійські та українські художні тексти XVIII – поч. XXI ст.

Наукова новизна: результатів визначається тим, що в роботі вперше зроблено спробу опису парцельованих й приєднаних конструкцій як окремих мовних явищ з точки зору їх розвитку.

Наукові результати. У статті приєднання та парцеляція розглядаються як різні синтаксичні явища, властиві стилізованому розмовному мовленню.

Приєднувальні конструкції в сучасній літературній мові є [8:106] самостійним граматичним явищем сполучення двох чи кількох синтаксично-розчленованих одиниць, одна з яких становить відносно незалежну семантико-граматичну частину єдності, а інші – граматично й за змістом приєднуються до першої. На межі першої частини і

наступної є специфічна приєднувальна пауза. Неабияку роль при цьому відіграє послідовність сприймань, відчуттів, спогадів, об'єктів модальної оцінки тощо. Ця послідовність характерна тим, що приєднувальне речення співвідноситься з компонентами актуального членування попереднього основного висловлення, тобто послідовність сприймань відзначається не однорідністю, а зауваженням з приводу чогось, про що уже говорилося в основній частині [9:106].

Своїм змістом приєднувальні конструкції значно залежать від контексту, а саме – від змісту і будови попереднього, структурно основного речення [10:283–289]. Як вербальні, так і різні невербальні засоби в межах приєднувальних конструкцій відіграють важливу роль у відтворенні авторської модальності, підсилюючи, уточнюючи, відтінюючи лексично слабко виражені функції приєднувальних конструкцій у тексті й створюючи тим самим необхідні умови й конситуацію для правильного (з точки зору адресанта) сприйняття повідомлення адресатом [11:20].

Г. А. Коцюбовська [12:7] розглядає приєднування як явище, що з'явилося в розмовному мовленні й перейшло в писемне, де реалізує логіко-смислові відношення додавання. При оформленні їх граматичними та інтонаційними засобами авторка виділяє особливий семантико-синтаксичний зв'язок, за допомогою якого творяться приєднувальні конструкції, що мають двокомпонентний склад, відкриту будову. Їхній перший елемент є самостійним висловленням, до якого за допомогою матеріально виражених засобів приєднування додається структурно й за змістом похідний елемент. Приєднувальні конструкції характерні однобічною залежністю й постпозиційним розташуванням приєднуваної одиниці, переривчастим характером зв'язку між частинами, який супроводжується зниженням голосу перед другим елементом, інтонаційною завершеністю базового, значною паузою, наголосом на сполучниках і сполучних словах та логічним виділенням до такого компонента. Авторка [12:7–9] вирізняє конструкції з власне приєднувальними засобами зв'язку (за допомогою сполучників *та й*, *ще й*, *та ще*, *та ще й*, *адже*, *тож*, *тобто* та модальних слів, повнозначних частин мови й часток, які, зберігаючи своє лексичне значення й суб'єктивну модальність, одночасно виконують функцію службових слів: *правда*, *щоправда*, *втім*, *до речі*, *може*, *можливо*, *мабуть*, *либонь*, *очевидно*, *видно*, *напевне*, *зрештою*, *одне слово*, *вірніш*,

власне, *отже*, *звичайно*, *між іншим*, *у всякому разі*, *до того ж*, *при цьому*, *при тому*, *причому*, *тільки*, *крім того*, *точніше*, *особливо*, *теж*, *надто*, *навіть*, *принаймні*, *хіба*, *чи*, *ну*; **2)** конструкції із засобами зв'язку, омонімічними сурядним (сполучникова роль засобів приєднувального зв'язку, які є омонімами сурядних (*і*, *та*, *а*, *але*, *однак*, *зате*, *проте*); 3) конструкції із засобами зв'язку, омонімічними підрядним. Сполучники, модальні слова й частки вирізняються суб'єктивною (вираження відношення мовця до висловлення через оцінку по відношенню до норми) та об'єктивною частиною її семантики (зв'язок з фоном, реалізованими та можливими ситуаціями) [13:6–17].

При *парцеляції* речення поділяється на декілька комунікативно самостійних сегментів – фраз одного висловлення. Фраза, в якій реалізується структурно незалежна частина речення, є базовою, а фраза, в якій реалізується залежна частина – парцелят [14]. Проникаючи в мову художньої літератури, парцельовані конструкції [15:12–13] використовуються для :

– створення різних стилістичних ефектів, відображаючи спонтанність та невимушеність РМ;

– підвищення рівня сприйняття тексту, логічного виокремлення найважливіших частин висловлення;

– особливої експресії і збільшення емоційного впливу на адресата, що відображає специфіку внутрішнього мовлення й фрагментарність мислення;

– збільшення іллокутивної сили висловлення;

– збільшення експресивності;

– економії мовних засобів.

Одним з найпоширеніших видів парцеляції є мовленнєвий розрив однорідних членів [16:64]: однорідні підмети, присудки, однорідні другорядні члени речення оформляються у складі висловлення як окремі фрази [17:151], що посилює їх внутрішньо текстове навантаження. Парцеляти у формі другорядних членів речення на власне-синтаксичному рівні постають неповними реченнями [16:66]. Інтенційно-комунікативне призначення таких парцелятів є завжди ситуативно й прагматично мотивованим і пов'язане з відповідними інтенціями: зосередження уваги адресата, актуалізація знань адресата тощо.

Парцеляція, як правило, не розриває граматичних і семантичних зв'язків між парцельованими елементами [3:15]. Парцеляція реченнєвого цілого, за дослідженнями О. В. Пустовар [18:8], може відбуватися як на етапі його змістового програмування, так і на етапі реалізації змістової програми. В обох випадках парцеляція спричиняється когнітивним дисонансом, або *когнітивною ентропією* – недоінформованістю адресата (з точки зору мовця) [18:8].

При парцеляції утворюються два висловлення [19:144]. Під впливом першого висловлення друге змінюється, редукується. За змістом (проте не за формою) воно не є частиною першого речення, а залишається частиною другого, повністю не проголошеного речення.

Отож, приєднувальні конструкції відрізняються від парцельованих побудов 1) типом інформації, відокремленої від базової частини, 2) наявністю сполучних слів чи сполучників. Проаналізовані розвідки науковців свідчать, що приєднувана частина містить додаткову інформацію, натомість парцельована – основну, яка актуалізується через членування речення.

Англійські та українські приєднувальні конструкції містять приєднання: 1) однорідних присудків: англ. *Do they game?-or drink?-or fiddle?* [24:98]. *O Villars! hear! pity! And relieve me!* [24:15] / укр. *Не дуже міцний камінець, навіть трошки кришиться під натиском. І світиться* [25:538]; 2) підметів: укр. *Чи не знаєш ти, Катерино, хто вони такі? Чи шляхтянки, чи козачки? чи українки благочестивої віри, чи католички?* [26:259]; 3) означень: укр. *Так, Ван, радіограма з землі. І дуже важлива* [25:648]; 4) додатків укр. *Так ти злигалась з лакеями? З Стьопкою?* [26:94]; 5) обставин укр. *Ви бували в чужих краях? У Франції, в Парижі?* [26:365].

Парцельовані конструкції функціонують як в англійському, так і в українському розмовному мовленні.

Серед конструкцій з парцеляцією головних членів речення виокремлено: 1) парцеляцію підмета та 2) парцеляцію присудка. При цьому найчастіше піддаються парцеляції присудки. Вчені відстоюють точку зору, що присудок у граматичному розумінні важливіший за підмет, адже, за І. Р. Вихованцем [20:67], жоден член речення не може зрівнятися з присудком за синтаксичною роллю в реченні. А. П. Загнітко [21:53] вважає, що семантична природа предиката визначає в змістовому плані кількість синтаксичних позицій, прогнозує їх функції та

визначає синтаксичні зв'язки речення. Тому в англійському й українському РМ поширеним явищем розмовного синтаксису є парцеляція присудків*:* укр. *Дівчина одбігла трохи і собі стала. Озирнулась, глянула на його веселими очима, усміхнулась свіжим, молодим личком* [27:5]. *Чіпка глянув на діда, підвівсь і поплентався стороною, позад отари, немов п'яний, наче учадів ... Голову на груди звісив, очі в землю потупив ... Нічого не чув, не бачив... Не знав, коли й у село прийшов, як і додому достався ... Очумався уже в хаті* ... [27:44].

Тут парцельовано однорідні присудки, чиї функції ще більш акцентуються завдяки винесенню їх в окреме висловлення. Під час опису дій в їх часовій послідовності та передаючи динаміку дії, основними функціями парцельованих однорідних присудків є полегшення сприйняття інформації, конкретизація опису та створення наочності [22:7–18.]. Парцеляція присудка відбувається в той момент, коли для збереження змістової та граматичної рівноваги фраза завершується, а присудок повторюється та піддається подальшому поширенню в новій фразі [23:68].

Від середини XIX ст. в англійському та українському розмовному мовленні зафіксовано конструкції з парцеляцією підмета. Проте слід зауважити, що в зіставлюваних мовах підмет майже не зазнає парцеляції. Парцеляція ж присудка є найпоширенішим видом конструкцій з сегментацією головних членів речення.

Узагальнюючи проаналізований матеріал, можемо стверджувати, що спільними для англійських й українських розмовних конструкцій є моделі з парцеляцією й приєднанням головних і другорядних членів речення. Проте слід зауважити, що парцеляція та приєднання – окремі процеси, адже приєднувана частина містить додаткову інформацію, тим часом парцельована – основну, що актуалізується у процесі членування висловлення на сегменти.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кадомцева Л. О.* Українська мова. Синтаксис простого речення / Лариса Олександрівна Кадомцева. – К. : Головне вид-во видавн. об'єдн. "Вища шк.", 1985. – 127 с. 2. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – К. : Полтава : Довкілля., 2006. – 716 с. 3. *Конюхова Л. І.* Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Конюхова Любов Іванівна. – Л., 1999. – 174 с. 4. *Валгина Н. М.* Синтаксис современного русского языка / Н. М. Валгина. – М. : Высш. шк., 1978. – 440 с. 5. *Коструба П. П.* До питання про поняття і класифікацію неповних речень / Петро Петрович Коструба // Питання українського мовознавства. – 1960. – Кн. IV. – С. 178–184. 6. *Богатько В. В.* Явище еліпсисису в мові

сучасної української публіцистики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Богатько Валентина Василівна. – К., 2005. – 24 с. 7. *Падучева Е. В.* О семантике синтаксиса : Материалы к трансформационной грамматике русского языка / Елена Викторовна Падучева. – [2-е изд, испр. и доп.]. – М. : КомКнига, 2007. – 296 с. 8. *Жайворонок В. В.* Синтаксичне явище приєднування в розмовно-побутовому мовленні / Віталій Вікторович Жайворонок // Усне побутове літературне мовлення / ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1970. – С. 106–109. 9. *Жук Т. В.* Лексичний та синтаксичний повтор в українській народній творчості (на матеріалі українських народних казок) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Жук Тетяна Василівна. – Ніжин, 2004. – 201 с. 10. *Дудик П. С.* Односкладні речення / Петро Семенович Дудик // Сучасна українська літературна мова. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 283–289. 11. *Богдан В. В.* Синтактика, семантика, прагматика англомовних приєднувальних конструкцій і складних речень з підрядним зв’язком : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Валерій Володимирович Богдан. – Харків, 2006. – 20 с. 12. *Коцюбовська Г. А.* Приєднувальні конструкції : функціонально-текстовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Галина Анатоліївна Коцюбовська. – Д., 2002. – 16 с. 13. *Бирюкова О. А.* Семантико-прагматические функции и стилистические возможности частиц в художественном тексте : на материале прозы С. Довлатова : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Бирюкова Оксана Анатольевна. – Владивосток, 2007. – 38 с. 14. *Попов А. С.* Парцелляция, её коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции / А. С. Попов // Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского языка. – М. : Наука, 1968. – С. 277–301. 15.*Бобрикова Е. Н.* Средства связности текста в литературе “потока сознания” (на материале романа Джеймса Джойса “Улисс”) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Бобрикова Елена Николаевна. – Ростов-на-Дону, 2008. – 20 с. 16. *Марченко Т.* Закономірності вияву семантичної неповноти речень та їх корелятивність / некорелятивність з формальною неповнотою / Тетяна Марченко // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. – 2008. – Т. 22. – С. 60–73. 17. *Загнітко А.* Особливості актуалізації внутрішньореченнєвої інформації (на матеріалі художньої прози Б. І. Антонича) / А. Загнітко, Л. Жукевич // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур. – 1998. – С. 146–158. 18. *Пустовар О. В.* Номінативний і комунікативний аспекти парцеляції в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ольга Вікторівна Пустовар. – Донецьк, 2006. – 19 с. 19. *Левицкий Ю. А.* Основы теории синтаксиса : [учебн. пособ. по спецкурсу] / Юрий Анатольевич Левицкий. – Пермь : Перм. ун-т, 2001. – 236 с. 20. *Вихованець І. Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови / Іван Романович Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с. 21. *Загнітко А. П.* Взаємодія іменних і дієслівних категорій / Анатолій Павлович Загнітко // Мовознавство. – 1992. – № 5. – С. 19–29. 22. *Брандаусова А. В.* Основные синтаксические особенности английской литературной сказки : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Брандаусова Александра Вячеславовна. – М., 2008. – 24 с. 23. *Загнітко А. П.* Сучасна українська літературна мова. Синтаксис словосполучення і простого речення / Анатолій Павлович Загнітко. – Донецьк : Вид-во Донецьк. ун-ту, 1993. – 204 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

24. *Fanny Burney*. Evelina or the history of a young lady’s entrance to the world / Fanny Burney. – Girlebooks, 2008. – 707 p. 25. *Владко В.* Аргонавти Всесвіту / В. Владко. – Харків–Одеса : Дитвидав, 1935. – 224 с. 26. *Нечуй-Левицький І.* Гетьман Іван Виговський / Іван Нечуй-Левицький. – К. : Наукова думка, 1895. – 336 с. 27. *Мирний П.* Хіба ревуть воли, як ясла повні : роман з народного життя / Панас Мирний. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с.

© Новохацька Н. В.

НУЖНА К. А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВЕРЛАН ТА СУФІКСАЦІЯ ЯК СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ЛЕКСИКИ МОЛОДІЖНОГО МОВЛЕННЯ ФРАНЦІЇ

У статті проаналізовано французьке молодіжне мовлення та його характерні особливості. Розглянуто такі способи творення лексики молодіжного мовлення як верлан та суфіксація. Увагу зосереджено на зображенні французької молоді та молодіжного мовлення у французьких фільмах.

Ключові слова: французьке молодіжне мовлення, молодь передмістя, суфікс -os, верлан, кодування, французький кінематограф, «фільми передмістя».

В статье проанализирована французская молодежная речь и ее характерные особенности. Рассмотрены такие способы образования лексики молодежной речи, как верлан и суффиксация. Обращается внимание на изображение французской молодежи и молодежной речи во французских фильмах.

Ключевые слова: французская молодежная речь, молодежь пригородов, суффикс -os, верлан, кодирование, французский кинематограф, “фильмы пригородов”.

The article deals with French youth language and its characteristic features. The methods of the lexical formation in the language of young people (verlan and suffixation) are examined. The peculiarities of representation of the French youth and the language of youth in French films are discussed.

Key words: French youth language, suburb youth, suffix -os, verlan, encoding, French cinematography, “suburb films”.

Французьке молодіжне мовлення розглядається як соціолект, який функціонує в процесі комунікації визначеної вікової категорії носіїв французької мови і характеризується переважанням зниженої емоційно-оціночної лексики.

Молодіжний соціолект у Франції може диференціюватися за віковою, соціальною (вид діяльності), територіальною (місто, передмістя), гендерною ознаками та рівнем освіти.

Молодіжне мовлення в цілому не змінюється різко від покоління до покоління, частково зберігається і передається, проте його лексичний склад дуже рухливий: те чи інше слово може вийти з активного ужитку, і в той самий час інші лексичні одиниці входять в моду, що забезпечує постійне поповнення та оновлення словника молодіжного мовлення, який розвивається за тими самими мовними законами, що й загальнонаціональна мова. Завдяки утворенню нових слів поповнюється словник й стандартної французької мови. Цим пояснюється **актуальність теми статті**.

© Нужна К. А.

Метою статті є охарактеризувати такі способи творення лексики французького молодіжного мовлення як верлан та суфіксація.

Об'єктом дослідження обрані лексичні одиниці молодіжного мовлення Франції.

Предмет дослідження – способи творення лексики молодіжного мовлення.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні особливостей мовлення французької молоді. Докладно вивчається верлан як спосіб кодування та характерний для молодіжного мовлення суфікс -os. В статті охарактеризовано особливості зображення молоді передмістя у французькому кінематографі.

Матеріалом для дослідження послугували лексичні одиниці молодіжного мовлення, використані у французькому фільмі "Ненависть".

На сьогоднішній день одним з найцікавіших та найпопулярніших варіантів молодіжного мовлення вважається мовлення молоді передмістя (le langage des banlieues ou des cités), яке складається з декількох сотень слів, виразів та синтаксичних прийомів. Це мовлення використовують для спілкування в більшій мірі в передмістях Парижу та провінціях.

Основною перепоною для дослідження молодіжного мовлення передмістя та для розповсюдження інформації про нього в масс-медіа залишається його різноманітність та нестабільність, його варіативність від одного міста до іншого, від одного угрупування до іншого. Молодіжне мовлення часто характеризують як словник (un vocabulaire), обмежений перелік лексичних одиниць, утворених за допомогою традиційних неологічних процесів (префіксація, суфіксація, усічення, запозичення і т. д.).

Не дивлячись на те, що молодіжне мовлення, офіційно визнане сьогодні, представляє декілька рис, цікавих для спеціалістів в області граматики, таких як зміни в структурах (*il / elle assure* "він / вона компетентний / а", *ça craint* "це безглуздо, це жахливо" або в категоріях *il est trop* "він занадто набридливий", *galérer* "даремно витрачати час і сили, нудьгувати, бути в важкому матеріальному положенні"), невідмінюваність дієслів *j'ai chourave de la bouffe* "я вкрав їжу", заміна першої та другої особи множини на *on*, основні особливості стосуються лексики. Характерним є використання запозичень з англійської та американської англійської в певних досить специфічних сферах

(наприклад, наркотики), а також запозичень з арабської мови та циганських мов [1:12].

Для морфологічної та семантичної обробки слів молоді люди користуються також арготичним суфіксом -os. Цей суфікс використовується з або без попереднього усічення певного слова переважно для утворення прикметників: *tranquillos* "спокійний", *nullos* "пустий, ніякий", *craignos* "поганий, жахливий, небезпечний", а також для утворення іменників: *matos* "наркотики", *musicos* "музикант".

Кінцевий суфікс -os фігурує в деякий арготичних словах, які зустрічаються у французькій розмовній мові, таких як *bitos* "шапка", *doulos* "донощик", *chouettos* "класний, милий, красивий".

Ця суфіксація, не дивлячись на її усне походження, очевидно не має схожої з продуктивною суфіксацією на –о природи виникнення, яка застосовується після апокопи в деяких словах, наприклад: *texto* "повідомлення", *trado* "переклад", *exo* "вправа, завдання".

Крім цього, у французькій розмовній мові, а особливо в мовленні французької молоді, спостерігаємо тенденцію до скорочення кінцевих приголосних, можливо саме тому суфіксація на -os набуває поширення. В пресі та текстах, присвячених молодіжному мовленню (в останніх працях йде мова про мовлення молоді передмістя), зустрічаємо приклади такої суфіксації. Наприклад, *adultos* "дорослий", *blackos* "чорношкірий", *bledos* "араб", *bonos* "хороший", *bracos* "грабіжник, гангстер", *cassos* "людина у складній фінансовій або соціальній ситуації", *classos* "класний, красивий, елегантний", *coinços* "скутий, сором'язливий", *coolos* "спокійний, безпечний, розкутий, легкий", *gravos* "важкий", *lookos* "стильний, модний", *mercos* "машина", *ringardos* "невдаха", *tacos* "таксі". 80-ті роки XX століття є роками найбільшого поширення такої суфіксації.

Отже, суфікс -os крім того, що він входить до так званих незаконних форм з точки зору стандартної французької мови, являється ознакою звільнення та свободи, а також соціолінгвістичним маркером, який надає нової молодості застарілим словам та словам широкого ужитку [2:36].

Значний вплив на утворення лексики молодіжного мовлення має мова арго, а особливо найпоширеніший її різновид – верлан. За походженням, це код, секретна мова, яку використовують лише посвячені за різноманітних причин: приналежність до угрупування, незрозумілість для інших. Верлан – це гра з мовленням, яка функціонує

як певне кодування стандартної французької мови. Кодування полягає у зміні складів у слові [3:8].

Вчена, лінгвіст Вів'єн Мела (Vivienne Méla) в праці "Verlan 2000" досліджує цей різновид арго та кодування. Справа в тому, що з кінця 80-х років XX століття верлан був у центрі уваги широкої публіки, оскільки актуальною стала проблема таких гарячих точок як передмістя Парижу, а дослідники проблем молоді констатували, що існувала певна мова та культура, властиві саме нужденним, знедоленим районам. Ця мова і ця культура поширені серед меншості паризької молоді, а також серед молоді, яка навчається в елітних ліцеях та університетах. Проте, верлан не втратив свого містичного значення, значення обману, так як існують необізнані мовці, яких ця гра заплутує та вводить в оману.

Вів'єн Мела проаналізувала корпус з 350 слів, які зібрала на базі аудіо записів молодих мовців, анкет, розданих молодим людям в різних містечках північного та північно-східного передмістя, списків слів, зібраних різними інформаторами в публічних місцях, які відвідує молодь (молодіжні організації, кафе, шкільні подвір'я, громадський транспорт) та в передачах про реп на місцевих радіостанціях. Цей корпус складається з прикладів з 1987 по 1996 рік. Зрозуміло, що всі слова корпусу не використовуються одними і тими самими мовцями. Деякі слова та вирази, популярні серед молоді 1988 року, були замінені на інші слова та форми. Дана лексика представляє одночасно декілька течій: верлан розважальний, на якому говорять учні коледжів в Парижі, та верлан передмістя. Тип закодованої лексики залежить в рівній мірі від мовного регістру та змісту дискурсу. Учні коледжів застосовують кодування частіше до словника стандартної мови, тоді як молодь передмістя користується кодуванням для спілкування на теми сутичок, наркотиків, інтимних стосунків та міжетнічних відносин, а словникова база для такого кодування є переважно арготичною.

Як ми розуміємо з назви, самі мовці характеризують верлан як кодування, для якого достатньо лише змінити місцями склади. Так, *poubelle* "відро для сміття" перетворюється на *bellepou*, *métro* "метро" на *tromé*, а *couché* "лежачий" на *chécou* і т. д.

Універсальна модель утворення верлану – це кодування двоскладного слова. Ідеальне слово для кодування включає послідовність Consonne Voyelle Consonne Voyelle (Приголосна Голосна Приголосна Голосна), яку вчена Вів'єн Мела позначає як C1V1C2V2. Після кодування слово набуває такої форми – C2V2C1V1. Наприклад,

слово cité (місто, селище):

C1 V1 C2 V2 → C2 V2 C1 V1
s i t e t e s i

Всі двоскладові слова з відкритим або закритим другим складом можуть бути легко закодовані за принципом ідеального слова. Ось декілька прикладів:

а) відкритий другий склад

fauché → *[ʃefo]* “людина без грошей”

français → *[sɛfrɑ̃]* “французька мова”

б) закритий другий склад

toubab → *[babtu]* “корінний француз”

business → *[znɛsbi]* “махінації, протизаконні операції, незаконна торгівля”

Трискладові слова часто кодуються згідно з універсальною моделлю кодування, в такому випадку випускається нейтральна голосна – ə німе.

Наприклад:

vicelard *[vislar]* → *[slarvi]* “хитрун”

batterie *[batri]* → *[triba]* “сутичка”

Слова, які закінчуються на приголосну та ə німе, також кодуються як двоскладові:

bagnole → *[ɲɔlba]* “машина”

baraque → *[rakba]* “хата, будинок”

Односкладові слова з закритим складом, які закінчуються на приголосну або приголосну та ə німе, формуються таким самим чином:

mec → *[kœmə]* “чоловік, хлопець”

tête → *[tœtə]* “голова”

В односкладових словах з відкритим складом під час кодування приголосна та голосна міняються місцями:

chaud → *[oʃ]* “небезпечний, ризикований”

bon → *[ɔ̃b]* “хороший”

Багато двоскладових слів після кодування та скорочення

перетворюються на односкладові. Кінцева голосна або навіть й приголосна в останньому складі верланізованого слова піддається усіченню.

flic → *[kœfli]* → *[kœf]* “поліцейський”

parents → *[rɑ̃pa]* → *[rɑ̃p]* “батьки”

Верлан – мова кодування, один з видів розмовної мови. Як і стандартна мова, вона має свої певні правила вживання. Ніколи не кодуються всі слова у реченні. Дискурс, сформований на основі верлану, рідко включає більше ніж 10 відсотків закодованих слів, але ці слова є ключовими: дієслова, іменники, прикметники. Зрозуміло, що верлан використовується для вираження почуттів, емоцій, для обміну інформацією між представниками передмістя, членами банд та молодіжних угрупувань, дітьми іммігрантів. Єдині почуття, виражені верланізованими засобами, – це роздратування (*j’étais vénere*), сором’язливість (*j’avais la tehon*) та співчуття (*il fait tiep*), або також радість, проте, лише у виразі “*c’est pas la waj*”.

Верлан виконує багато функцій. Як правило, першою функцією секретної мови є говорити про незаконну діяльність і приховувати її від інших, найчастіше від поліції. Проте, для багатьох молодих французів це також засіб вираження водночас своєї відмінності та приналежності до французької ідентичності. Верлан – це зв’язок їхнього іноземного минулого з французьким майбутнім.

Вживання верлану – це спосіб для неосвіченої молоді компенсувати своє незнання стандартної французької мови.

Часто люди, що не розуміють верлан, вважають його небезпечним, так як за цією мовною небезпекою може слідувати небезпека фізичного насильства.

Не дивлячись на те, що верлан, в першу чергу, – це арго передмістя, банд, він все-таки проникає в мовлення всієї французької молоді і навіть суспільства в цілому. Все більше людей знають про його існування; багато молодих людей використовують це кодування під час спілкування. Верлан функціонує як ознака приналежності до певної групи, яка виступає проти цінностей дорослих людей. Учні коледжів користуються верланом, щоб показати свій зв’язок з культурою передмістя, яка на сьогоднішній день здається найбільш живою та найпривабливішою для молоді [4:18].

Звертаючись до гіпотези про те, що сучасне французьке кіно

відбиває водночас еволюцію суспільства та еволюцію молодіжного мовлення, ми охарактеризуємо деякі особливості одного з фільмів про молодь передмістя та особливості їхнього спілкування. В праці "Загальне молодіжне арго та сучасна французька мова передмістя у французькому кінематографі з 1995 року: від молодіжних практик до кіно-зображення" лінгвісти Анна-Кароліна Ф'єве та Альона Подгорна-Поліцка проаналізували три фільми різних років з інтервалом в 5 років кожен, спільною темою яких є молодь передмістя: "Raï" (режисер Томас Жілу, 1995 р.), "La Squale" (режисер Фабріс Женесталь, 2000 р.) та "Sheitan" (режисер Кім Шапірон, 2006 р.).

У французькій кінематографії в другій половині 1990 років виникає нова хвиля фільмів, тематика яких пов'язана з багатонаціональною молоддю, дітьми іммігрантів, які переїхали у Францію і проживають в районах, які потребують особливої уваги. Ця хвиля отримала назву "фільми передмістя" і нараховує близько 20 повнометражних фільмів.

Тоді як фільми "Raï" та "La Squale" зосереджені на житті підлітків та на положенні, яке вони займають в передмісті, фільм "Sheitan" більше схожий на фільм жахів і оповідає про перебування групи молодих людей в заміському будинку, де проживає дивний персонаж, якого грає відомий французький актор Венсан Кассель [5:2].

Проте одним з найбільш культових фільмів про молодь передмістя вважається фільм французького режисера Матьє Кассовіца "Ненависть" (La Haine) 1995 року. В ньому описуються події одного дня з життя молодих людей передмістя-гетто. Дія відбувається на наступний день після заворушень, спровокованих поліцейським свавіллям проти арабського підлітка. Три головних героя фільму представляють три різні віри, три різні національності – єврея, араба та чорношкірого – які, не дивлячись на різне походження, стають найкращими друзями та вважають себе справжніми французами. Режисер фільму прагне відтворити повною мірою життя неблагополучних районів Парижу, тому його персонажі повторюють поведінку дітей іммігрантів і, найголовніше, спілкуються на мові дітей іммігрантів. Дослідивши мовлення молоді французького передмістя, ми з'ясували, що для вираження емоцій, кодування повідомлень, темами яких зазвичай є гроші, наркотики, насильство та злочинність, вони найчастіше використовують верлан або верлан та скорочення.

Розглянемо наступні приклади з фільму:

- *Où est le té-shi?* "Де наркотики?" – слово утворене за допомогою простої інверсії *(le shit – le té-chi)*, слово *shit* запозичене з англійської мови.

- *Tu devais pé-cho une nouvelle télé! C'est de la de-mer!* "Ти повинен вкрасти новий телевізор! Цей просто жахливий!" – слово *pé-cho* утворене за допомогою простої інверсії (*choper – pé-cho*), дієслово *choper* запозичене з народної французької мови.

- *Chaque fois qu'on vient, ce re-noi veut jamais nous laisser entrer.* "Кожного разу, як ми приходимо, цей африканець не пропускає нас." – слово утворене за допомогою простої інверсії та додавання звука [e] (*noir – re-noi*).

- *T'as du gen-ar?* "У тебе є гроші?" – слово утворене за допомогою усічення останньої приголосної та простої інверсії (*l'argent – le gen-ar*) [6].

Фільм "Ненависть" цілком відображає життя та мовлення молоді передмістя. В ньому використані приклади слів зі справжнього молодіжного мовлення. Ми з'ясували, що з усіх типів верлану, зазначених вище, найчастіше застосовується проста інверсія. Помічаємо, що в сценарії фільму для позначення верланізованих слів та виразів використовується дефіс, тому не становить труднощів побачити кодування. Але в реальному житті, зрозуміло, таких дефісів немає, в цьому і полягає складність молодіжного арго і його незрозумілість для оточуючих.

Підсумовуючи проведене дослідження, зазначимо, що вивчення молодіжного мовлення на сьогоднішній день є популярним, так як саме молодь є основним двигуном розвитку суспільства, а отже й розчитку мовлення, яке поповнюється новими словами, виразами та граматичними конструкціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Boyer H.* Nouveau français, parler jeune ou langue des cités? Remarques sur un objet linguistique médiatiquement identifié / Henri Boyer // Langue française. – 1997. – N°114. – P. 6–15. 2. *Boyer H.* Le statut de la suffixation en -os / Henri Boyer // Langue française. – 1997. – N°114. – P. 35–40. 3. *Messili Z.* Langage et exclusion. La langue des cités en France [Електронний ресурс] / Z. Messili, H. Ben Aziza. – Cahiers de la Méditerranée, 2006. – Режим доступу до ст.: http://cdlm.revues.org/index729.html 4. *Méla V.* Verlan 2000 / Vivienne Méla // Langue française. – 1997. – N°114. – P. 16–34. 5. *Fievet A.-C.* Argot commun des jeunes et français contemporain des cités dans le cinéma français depuis 1995: entre pratiques des jeunes et reprises cinematographiques / A.-C. Fievet, A. Podhorna-Policka // Revue de sociolinguistique en ligne. – 2008. – № 12. – 31 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *Сценарій* до фільму "Ненависть" (La Haine)

© *Нужна К. А.*

ОРЛОВА І. С.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕКСТОВИЙ КОНЦЕПТ ДЗЕРКАЛО У ТВОРАХ Х. Л. БОРХЕСА ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглядається текстовий концепт ДЗЕРКАЛО як характерна риса ідіостилю Х. Л. Борхеса. Реалізація текстового концепту досліджується на когнітивному, мотиваційному та вербально-семантичному рівнях. Аналізується також проблема відтворення ідіостилю автора на прикладі українського та англійського перекладів.
Ключові слова: ідіостиль, текстовий концепт ДЗЕРКЛАЛО, адекватність перекладу.

В статье рассматривается тестовый концепт ЗЕРКАЛО как характерная черта идиостиля Х. Л. Борхеса. Реализация текстового концепта исследуется на когнитивном, мотивационном и вербально-семантическом уровнях. Анализируется также проблема передачи идиостиля автора на примере украинского и английского переводов.
Ключевые слова: идиостиль, текстовый концепт ЗЕРКАЛО, адекватность перевода.

This article deals with the textual concept MIRROR as a key element of the J. L. Borges' writing style. The realization of the textual concept is studied on the cognitive, motivational and linguistic levels. On the example of two translations, Ukrainian and English, is analyzed the concept of adequacy of translated texts.
Key words: author' writing style, textual concept MIRROR, adequacy in translation.

Актуальність статі пов'язано із дослідженням перекладу з точки зору відтворення ідіостилю автора, розглядаючи останній в межах *концепції мовної особистості* (Ю. М. Караулова) та *теорії текстових концептів* (О. М. Кагановська).

Мета статті полягає в аналізі текстового концепту ДЗЕРКАЛО в ідіостилі Х. Л. Борхеса та його відтворення у перекладі. Таким чином, **предметом** аналізу є засоби адекватного відтворення текстового концепту ДЗЕРКАЛО, як елементу збереження ідіостилю автора у перекладі. **Об'єктом** аналізу є твори Х. Л. Борхеса, які входять до збірки "Алеф" та їх український (В. Й. Шовкун) і англійський (А. Харлей) переклади.

Основний принцип сучасної наукової парадигми трактується А. М. Барановим і Д. О. Добровольским [1] як "постулат про примат когнітивного", згідно з яким когнітивні структури визначають функціонування будь-яких компонентів мовної системи – лексичних, граматичних, стилістичних, текстових. Саме цей постулат, на наш погляд, об'єднує представників усіх областей когнітивної лінгвістики: когнітивної семантики, когнітивної граматики, когнітивної поетики. Індивідуальний стиль (*mind style*), з точки зору когнітивної лінгвістики, відображає спосіб пізнання та концептуалізації уявного світу автором [2:187–188].

© *Орлова І. С.*

Поняття “індивідуального стилю” і “мовної особистості” передусім пов’язане з ім’ям В. В. Виноградова [3], хоча паралельний розвиток ідей цілісного опису творчої мовної особистості можна знайти і в працях Р. О. Якобсона [4], Ю. М. Тинянова [5], М. М. Бахтіна [6].

Художній текст вважають “відображеною в формах мови і забарвленою свідомістю автора узагальненою картиною світу” [7:86], вербальним повідомленням, за допомогою якого письменник передає предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну й оцінну інформацію [8:41], але у власний спосіб – ідіостиль – який вирізняє його з-поміж решти авторів.

Основою художнього ідіостилю є індивідуальна концептосфера або “мовна особистість” [9]. За Ю. М. Карауловим, структура мовної особистості складається з трьох рівнів: 1) вербально-семантичного, формальний рівень опису мовних одиниць; 2) когнітивного, одиницями якого є поняття, ідеї, концепти, що складаються завжди індивідуально в упорядковану та систематизовану “картину світу”, що відображає ієрархію цінностей; когнітивний рівень устрою мовної особистості та її аналізу передбачає розширення значення і перехід до знань, а значить, охоплює інтелектуальну сферу особистості, даючи досліднику можливість через мову перейти до процесів пізнання та свідомості людини; 3) мотиваційний, що включає цілі, мотиви, інтереси, настанови та інтенціональність мовця. Цей рівень забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний і зумовлений перехід від оцінок її мовної діяльності до осмислення реальної діяльності в світі [9:45].

Мовна особистість реалізується у тексті, у мовленнєвій діяльності мовця. Текст стає “дзеркалом” ментального світу автора. Слід за Н. А. Фатєєвою, за текстами стоїть деякий інваріантний код смислопродукування, який залучає в єдиний трансформаційний комплекс як одиниці тематичного і композиційного рівня, так і тропеїчні та граматичні засоби, які визначають смислове розгортання тексту [10:181]. Ключем до пізнання індивідуально-авторської картини світу є текстові концепти, що домінують у його творчості. За О. М. Кагановською *текстові концепти* інтегрують мовленнєвий і розумовий плани: “мовленнєвий план текстового концепту є виявом його вербального характеру, й у такому разі

концепт постає як реальність, що віддзеркалена у свідомості не безпосередньо, а через мову. У розумовому плані текстовий концепт розглядається як образ, у якому втілено певні культурно-зумовлені уявлення мовців про навколишній світ" [11:3–4].

Г. М. Каратєєва зазначає, що "досягнути статусу текстового концепту може тільки той концепт, що: розгортається в сукупності текстів окремого митця та відзначається неперервним, сталим характером; має експліцитну (словесно виражену) та імпліцитну (кодовану) природу представленості; вербалізується в циклі творів у плані як лексичних одиниць, так і всього тексту; здійснює вплив на концептуальний, мовний, сюжетний та тематичний простори художнього тексту; є домінантно-константним утворенням серед інших концептів, що розгортаються в циклі творів; безпосередньо пов'язаний із особистістю автора й особливостями епохи, тобто є віддзеркаленням текстових пресупозицій" [12:8]. У творах Х. Л. Борхеса статус текстового концепту займає концепт ДЗЕРКАЛО, який і визначає ідіостиль автора.

Про проблему відтворення ідіостилю у перекладі згадує В. Н. Комісаров [13:29]. За його словами, для всіх членів мовного колективу знак має єдине стійке значення, але кожен з них різною мірою володіє своєю мовою і може пов'язувати зі значенням окремих знаків якісь власні уявлення і асоціації. Ступінь і особливості знання і володіння мовою окремої людини характеризують його ідіолект. Саме у використанні ідіолекту вбачає В. Н. Комісаров основу складність перекладу: кожен з комунікантів володіє власними знаннями мови (ідіолекту) і власними фоновими знаннями, внаслідок чого їх сприйняття і розуміння висловлювання, як правило, нетотожні. Фактично тому кожен текст існує як би в двох іпостасях: текст для мовця і текст для слухача [13:38].

М. К. Гарбовський виділяє декілька причини неадекватності перекладу. По-перше, зміни можуть бути обумовлені невірним сприйняттям перекладачем вихідного тексту, тобто виникнення сигніфікату 2, відмінного від сигніфікат 1. По-друге, вони можуть бути викликані нездатністю перекладача адекватно передати мовою перекладу (МП) текст оригіналу (ТО), від чого насамперед страждає індивідуальна своєрідність першотвору. І нарешті, зміни можливі у випадку, якщо МП не надає перекладачеві необхідних можливостей

для точної передачі змісту ТО. В остаточному підсумку у читача тексту перекладу (ТП) викликається уявлення про об'єкт думки (сигніфікат 3), відмінне від того, яке прагнув передати автор [14:198].

У цій статті ми звертаємося до текстового концепту ДЗЕРКАЛО, який став одним з основних у творчості Х. Л. Борхеса та вплинув на його світобачення та ідіостиль.

Когнітивний рівень ідіостилю автора проявляється в ідейно-тематичній й індивідуально-стилістичній своєрідності його творів. Концепт ДЗЕРКАЛО, як ми вже зазначали вище, зароджується у свідомості автори у дитинстві та суттєво впливає на його творчість з 1938 року. У цю пору 'дзеркало' стає текстотвірним та смислопороджуючим концептом творчості Х. Л. Борхеса. Для Х.Л.Борхеса, дзеркало асоціюється зі смертю та потойбічним світом, подібно до того як у східних та західних релігійних традиціях дзеркало використовується як символ душі або метафора метафізичного пізнання. **Мотиваційний** рівень мовної особистості автора відображає її цілі і мотиви в їх конкретному мовленнєвому втіленні. Вибір вербально-семантичних засобів відображають цільові, інтенціональні настанови автора.

Зупинимося детально на **вербально-семантичному** рівні, оскільки саме він дає можливість проникнути у когнітивний світ автора та зрозуміти його інтенції, незважаючи на часову та просторову відстань. Цей рівень є першим рівнем кодування, з яким стикається читач твору і який дає поштовх до подальшої інтерпретації.

Звернення до концепту ДЗЕРКАЛО через лексему '*espejo – дзеркало*' у збірці "Алеф" зустрічається в 9 з 17 оповідань: Безсмертний, Мрець, Теологи, Емма Цунц, Deitsches Requiem, Пошуки Аверроеса, Загір, Алеф. Лексема '*reflejo – відображення, відбиття*' зустрічається у 2 оповіданнях: Теологи, Історія воїна і полонянки.

Окрім власне називання концепту ДЗЕРКАЛО через відповідну лексему, принцип "віддзеркалювання" характерний для синтаксису всіх оповідань. У всіх оповіданнях збірки одним з основних стилістичних та текстотвірних прийомів є повтор, який *є мовним засобом реалізації когнітивної концепції автора*. Так, концепт

ДЗЕРКАЛО може повторюватися в тексті кілька разів і кожного разу може набувати варіативності. Таким чином, повтор сприяє втіленню когнітивної складової ідіостилю автора.

Можна виділити такі повтори пов'язані із реалізацією концепту ДЗЕРКАЛО: паралелізм однорідних членів речення, підхват, хіазм, паралелізм із повторенням присудка, сполучника або іншого члену речення, рамкова конструкція.

Паралелізм однорідних членів речення створює враження примноження дійсності, дзеркального відбивання:

(icn.) ... en la torre albarrana de una ciudad, provisto de teléfonos, de telégrafos, de fonógrafos, de aparatos de radiotelefonía, de cinematógrafos ... ("La casa de Asterion")

(укр.) ... в її кабінеті, в цій, так би мовити, сторожовій башті сучасного міста, в оточенні телефонів, телеграфів, фонографів, радіотелефонів, кіноапаратів ... ("Дім Астеріона")

(англ.) ... in his study, as though in the watchtower of a great city, surrounded by telephones, telegraphs, phonographs, the latest in radio-telephone and motion-picture ... . ("The House of Asterion")

В українському та англійському перекладах цей прийом відтворюється адекватно, зі збереженням синтаксичної структури.

Підхват, повтор попереднього слова у наступному реченні, стає характерним засобом досягнення зв'язності тексту:

A) No estaría obligado, como otras veces, a justificar mi presencia con módicas ofrendas de <u>libros</u>: <u>libros</u> cuyas páginas ... . ("El Aleph")

Мені вже не доведеться, як раніше, дарувати недорогі <u>книжки</u>, щоб цим виправдати свій прихід, <u>книжки</u>, сторінки яких ... ("Алеф")

I would not be obliged, as I had been on occasions before, to justify my presence with modest offerings of <u>books</u>–<u>books</u> whose pages ... ("El Aleph")

Зміна порядку слів у реченні (А) або додавання (В) в українському перекладі, зменшують стилістичний ефект повтору. В англійському ж перекладі, навпаки, розташування двох однакових слів через тире адекватно передають ефект ТО.

Хіазм, повтор з інвертованою другою частиною висловлення, комбінується із перерахуванням та вживається для опису ситуацій або об'єктів:

(ісп.) No hay un aljibe, un patio, un abrevadero, un pesebre; son catorce [son infinitos] los pesebres, abrevaderos, patios, aljibes ("La casa de Asterion")

(укр.) Немає тут однієї водойми, одного двору, одного водопою, одних ясел, а є чотирнадцять (нескінчена кількість) ясел, водопоїв, дворів, водойм ("Дім Астеріона")

(англ.) There is not one wellhead, one courtyard, one drinking trough, one manger; there are fourteen [an infinite number of] mangers, drinking troughs, courtyards, wellheads ("The House of Asterion").

У перекладі будь-яка зміна або додавання може порушити паралелізм конструкцій або зробити його менш очевидним для читача. Наприклад:

... he visto el templo de las Hachas y el mar – son catorce [son infinitos] los mares y los templos ("La casa de Asterion")

... побачив храм Сокири, а за ним – море – існує також чотирнадцять) нескінчена кількість) морів та храмів ("Дім Астеріона")

... seen the temple of the Axes and the sea – there are also fourteen [an infinite number of seas and temples] ("The House of Asterion")

Експлікація, яка спостерігається в українському перекладі за допомогою додавання прийменника місця *за ним*, заважає прослідкувати паралелізм конструкцій із сполучником *у*.

Дистантне розташування повторюваних лексем не завжди зберігається у перекладі: чим більше відстань між відрізками тексту, тим частіше зустрічають зміни у перекладі. Наприклад, паралельні конструкції в оригіналі можуть розташовуватися на відстані двох абзаців:

... corro por las galerías de piedra – en el fondo de las galerías de piedra y corro alegremente ("La casa de Asterion")

... я гасаю по кам'яних галереях – в глибині кам'яних галерей і весело біжу ("Дім Астеріона")

... I run like a charging ram through the halls of stone – far away in the galleries of stone, and I run joyously ("The House of Asterion")

В українському перекладі відбувається зміна дієслова та вживання двох різних лексем *гасаю – біжу*. В англійському перекладі також спостерігаємо використанні іншої лексеми із синонімічного ряду: *halls – galleries.*

Паралелізм із повторенням присудка, сполучника або іншого члену речення є характерним для Х. Л. Борхеса і часто супроводжується нульовим підметом у реченні:

Cada cosa (la luna del espejo, digamos) era infinitas cosas, porque yo claramente la veía desde todos los puntos del universo. Vi el populoso mar, vi el alba y la tarde, vi las muchedumbres de América ... ("Aleph")

Кожна річ (як, скажімо, дзеркало) була й безліччю різних речей, бо я виразно бачив її з усіх пунктів усесвіту. Я бачив густо населене море, бачив світанок і вечір, бачив юрби людей в Америці ...("Алеф")

Each thing (the glass surface of a mirror, let us say) was infinite things, because I could clearly see it from every point in the cosmos. I saw the populous sea, saw dawn and dusk, saw the multitudes of the Americas ... ("Aleph")

У цих перекладах перекладачі чітко простежують повтори та майстерно відтворюють їх в оригіналі: окрім, повторення присудка, також відтворюються характерний для Х. Л. Борхеса повтор *cada cosa – infinitas cosas* (інверсія та зміна числа іменників).

Також ідіостилю автора притаманні конструкції за зміною дієслова, але із схожою синтаксичною будовою:

En la historia anterior quise narrar el proceso de una derrota. Pensé, primero, en aquel arzobispo de Canterbury ... ; luego, en los alquimistas que buscaron la piedra filosofal; luego, en los vanos trisectores del ángulo y rectificadores del círculo. Reflexioné, después, ... Recordé ... Referí ... sentí ... Sentí ... Sentí ... Sentí ("En busca de Averroes")

У цьому оповіданні я хотів би описати процес однієї поразки. Спершу я подумав про того архієпископа Кентенберійського ... ; потім – про алхіміків, які шукали філософський камінь; потім – про тих, котрі хотіли винайти трисекцію кута та квадратуру кругу. Але потім я подумав, ... Я згадав ... Я описав цей випадок ... я почував ... Я відчув ... Я відчув ... . Я відчув ("Пошуки Аверроеса")

In the preceding tale, I have tried to narrate the process of failure, the process of defeat. I thought first of that archbishop of Canterbury ... ; then I thought of the alchemists who sought the philosopher's stone; then, of the vain trisectors of the angle and squarers of the circle. Then I reflected ... I recalled ... I told ... I went on, I felt ... I felt ... I felt ... I felt ("Averroës' Search")

У цих прикладах простежуємо багаторазове використання лексеми *luego*, яка чергується із лексемою *después*, а також нульовий підмет та розташування дієслова, починаючи з другого речення, завжди на першому місці. У перекладах прийоми синтаксичного паралелізму адаптуються до норм МП: неможливість випущення підмету в англійській мові; в українській мові, через вживання дієслова у минулому часі, підмет також є обов'язковим; винесення детермінанту (*спершу, потім*) на перше місце в українській мові. Однак, повтор та паралелізм адекватно відтворюються в обох перекладах. Це допомагає зберегти комунікативний вплив на читача, оскільки паралельні синтаксичні конструкції більшу емоційність вираження.

Зустрічається також **рамкова конструкція** або обрамлення:

Todos aprobaron ese dictamen. ... Todos aprobaron ese dictamen, que ya habían escuchado muchas veces, de muchas bocas. Averroes callaba. ("En busca de Averroes")

Усі погодилися з його думкою. ... Усі схвалили цю думку, яку чули вже багато разів і з багатьох уст. Аверроес мовчав. ("У пошуках Аверроеса")

To that verdict, they all gave their nod. ... To that verdict, which they had all heard many times before, from many mouths, they all likewise gave their nod. Averroës, however, kept silent. ("Averroës' Search")

У перекладі такі структури відтворюються адекватно, зі збереженням авторського паралелізму або із невеликими змінами, які, загалом, також притаманні борхесовському стилю.

Інтертекстуальність творів Х. Л. Борхеса також розглядається як реалізація концепту ДЗЕРКАЛО. Наприклад, оповідання "Дім Астеріона" є переосмисленням та переповіданням відомого міфу, але з іншої авторської позиції: не з точки зору переможця, а з точки зору переможеного. Макроструктура цього твору є дзеркальним відображенням давньогрецького міфу.

Отже, у результаті нашого дослідження ми дійшли висновків, що текстовий концепт ДЗЕРКАЛО є притаманним ідіостилю Х. Л. Борхеса та виражається на когнітивному, мотиваційному та вербально-семантичному рівнях. Проаналізувавши переклади оповідань збірки "Алеф", можемо зробити висновок, що відтворення

концепту ДЗЕРКАЛО відбувається адекватно, часто із використанням еквівалентних синтаксичних засобів. Ми також з'ясували, що правильне визначення елементів ідіостилю та їх передача впливають на адекватність відображення авторської концепції та сприйняття перекладного твору в іншій мові та іншій культурі. Основним завданням перекладача є уважне прочитання ТО, виділення елементів ідіостилю автора та пошук засобів їх адекватного відтворення у перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баранов А. Н.* Концептуальная модель значения идиомы / Анатолий Николаевич Баранов, Дмитрий Олегович Добровольский // Когнитивные аспекты лексики. – Тверь : Тверской гос. ун-т., 1991. – С. 6–13. 2. *Leech G.* Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose / Geoffrey Leech, Michael Short. – Harlow : Longman, 1981. 3. *Виноградов В. В.* О языке художественной прозы / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Наука, 1980. 4. *Якобсон Р. О.* Работы по поэтике / Роман Осипович Якобсон. – М. : Прогресс, 1987. 5. *Тынянов Ю. Н.* Поэтика. История литературы / Тынянов Юрий Николаевич. – М. : Наука, 1977. 6. *Бахтин М. М.* Проблемы творчества Достоевского / Михаил Михайлович Бахтин. – К. : "NEXT", 1994. 7. *Смущинська І. В.* Суб'єктивна модальність французької прози : [монографія] / Ірина Вікторівна Смущинська. – К. : Київський університет, 2001. – 256 с. 8. *Арнольд И. В.* Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования) / Ирина Владимирована Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – С. 41. 9. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1987. 10. *Фатеева Н. А.* Содержательно-семантический и формально-семантический аспекты идиостиля / Н. А. Фатеева // Очерки истории языка русской поэзии XX века. Образные средства поэтического языка и их трансформация. – 1995. – С. 178–259. 11. *Кагановська О. М.* Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини XX сторіччя) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.05 / Олена Марківна Кагановська ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. 12. *Каратєєва Г. М.* Текстовий концепт подорож у французькій постмодерністській прозі (на матеріалі творів Ле Клезіо) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Ганна Михайлівна Каратєєва ; Київськ. нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2008. 13. *Комиссаров В. Н.* Современное переводоведение : [учебн. пособие] / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. 14. *Гарбовский Н. К.* Теория перевода : [учебник] / Николай Константинович Гарбовский. – [2-е изд.]. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 2007.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. *Borges J. L.* Aleph / Jorge Luis Borges. – Barcelona : Alianza Editorial, 1998. 16. *Борхес Х. Л.*Алеф. Прозові твори / Хорхе Луїс Борхес ; [пер. з ісп. В. Й. Шовкуна. – Харків : Фоліо, 2008. 17. *Borges J. L.* Collected Fictions / Jorge Luis Borges [transl. by A. Hurley]. – N. Y. : Penguin Group, 1998.

© *Орлова І. С.*

ОХРІМЕНКО В. І.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОДАЛЬНОГО ІНКОРПОРОВАНОГО МАРКЕРА *DAVVERO*
(на матеріалі італійської мови)

У статті розглянуто функціональні характеристики модального інкорпорованого маркера *davvero* в італійській мові, що виражає суб'єктивно-референційне модальне значення когнітивно-семантичного поля достовірності.
Ключові слова: модальність, модальне значення, модальний інкорпорований маркер, суб'єктивно-референційний.

В статье рассмотрены функциональные характеристики модального инкорпорированного маркера *davvero* в итальянском языке, который выражает субъективно-референциальное модальное значение когнитивно-семантического поля достоверности.
Ключевые слова: модальность, модальное значение, модальный инкорпорированный маркер, субъективно-референциальный.

The article focuses on functional characteristics of incorporated modal marker *davvero* in Italian that expresses subjective-referential modal meaning being part of cognitive-semantic field of trustworthiness.
Key words: modality, modal meaning, incorporated modal marker, subjective-referential.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного дослідження категорії модальності у сучасній лінгвістиці, що носить поліпарадигмальний характер.

Метою статті є визначення функціональних характеристик висловлень з модальним інкорпорованим маркером *davvero*, що реалізує суб'єктивно-референційне модальне значення когнітивно-семантичного поля (КСП) достовірності.

Об'єкт дослідження становить мікротекст функціонування модального інкорпорованого маркера *davvero.*

Предметом дослідження є дискретизація смислового простору мікротексту функціонування модального інкорпорованого маркера *davvero*.

Наукова новизна дослідження полягає у першій спробі розкриття смислової структури модального засобу в аспекті встановлення взаємозалежності між його семантикою як згорнутою структурою та параметрами мікротексту його функціонування.

© Охріменко В. І.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Ми визначаємо категорію модальності як чотирирівневе утворення: модальне когнітивно-семантичне поле – модальне значення – модальна одиниця – сукупність її функціонально-семантичних варіантів (ФСВ). На відміну від концепції функціонально-семантичного поля (ФСП) О. В. Бондарка [1], ми постулюємо сполучення модальної одиниці з модальним полем не безпосередньо, а через модальне значення. *Модальне поле* є абстрактною сутністю, в основі якого міститься бінарна опозиція. Її нейтралізація відбувається не відразу, а є процесом, прослідкувати який можна лише у мікротексті функціонування модальної одиниці. *Модальне значення* визначається за сукупністю параметрів, які каузують зняття невизначеності опозиції модального поля. *Модальна одиниця* розглядається в аспекті взаємозалежності її семантики як згорнутої структури та параметрів мікротексту функціонування у приядерній зоні (безпосередня сполучуваність), на ближній периферії (рівень висловлення, до складу якої входить модальна одиниця, або суміжного висловлення), та на периферії (рівень мікротексту, зазвичай 3–5 висловлень). *Функціонально-семантичний варіант* модальної одиниці визначаються після її дослідження у мікротексті і побудови моделей мікротексту (кожній моделі мікротексту відповідає певний ФСВ). В основі назви моделі мікротексту знаходиться провідна група модусів. У результаті взаємодії епістемічного модусу з перцептивним, емотивним, волітивним, аксіологічним та поділу ментальної діяльності на синтетичну та аналітичну за Л. С. Виготським [2:200], маємо 2 синтетичні моделі (сенсорно-рефлективного синтезу, сенсорно-емотивно-рефлективного синтезу) та 4 аналітичні (рефлективізації перцепції, рефлективізації емотивності, рефлективізації волітивності, рефлективізації аксіологічності). Розгортання інформації у мікротексті за певними векторами (перцептивним, емотивним, епістемічним, волітивним, аксіологічним), характер внутрішньофразової та трансфрастичної зв’язності уможливлює відстеження процесу смислотворення модальної одиниці. На відміну від усіх інших концепцій поля, зокрема концепції ФСП О. В. Бондарка, ми виносимо *принцип ядра та периферії у мікротекст*: ядром є модальна одиниця, приядерну зону складає її безпосередня сполучуваність, ближню периферію – різнорівневі мовні

© *Охріменко В. І.*

засоби модального висловлення, периферію – мікротекст (зазвичай рівень 3–5 висловлень).

У цій статті ми розглядаємо модальний маркер *davvero*, що належить до КСП достовірності з опозицією "уявлення про дійсність *vs* співвіднесення з дійсністю" і є засобом вираження суб'єктивно-референційного модального значення.

Davvero перекладається з італійської: 1) *дійсно, справді*; 2) *невже* у квеситивах [3:280]. Традиційно прийнято вважати, що *davvero* співвідносить зміст висловлення з дійсністю. Проте відмічена лексикографічними джерелами особливість *davvero* функціонувати *також* у квеситивах та в іронічних висловленнях [4:578], які не виконують функцію співвіднесення висловлення з дійсністю, вимагає дати цьому пояснення.

Згідно нашої гіпотези, 'дійсно' первісно вживалось на позначення фрагменту дійсності, що сприймається сенсорно у режимі теперішнього актуального, і потрапляє у поле зору мовця. У цьому разі *ще не йдеться* про модальну оцінку в площині істинності або хибності. Представник англійського емпіризму Б. Рассел відносив судження на основі сенсорного сприйняття та відчуття до класу фактичних посилань, що є істинними і не потребують верифікації [5:451], зазначаючи, що знання про подію відрізняється від власне події в усіх ситуаціях, за винятком ситуації безпосереднього чуттєвого сприйняття [6:50–51]. Схожі ідеї знаходимо і у Б. Спінози: "спосіб, яким ми сприймаємо формальну сутність, є сама достовірність" [7:227]. Про істинність сенсорної оцінки писала й Н. Д. Арутюнова [8:191].

Звідси можна висунути гіпотезу, що у висловленні з модальним інкорпорованим маркером *davvero* модальна оцінка в площині істинності узгоджується з такими чинниками позамовної дійсності, як: – протікання ситуації у режимі теперішнього актуального; – спрямованість спостережень суб'єкта на власне "я" (сприйняття, відчуття, емоційні переживання), тобто єдність простору, часу, суб'єкта модальної оцінки. Йдеться про систему координат "я – тут – тепер" [9:242–243]. *Ці параметри формують суб'єктивно-референційне модальне значення*. Відхилення від цих прототипних параметрів може каузувати зміщення модальної оцінки у площину хибності.

Розглянемо функціонування *davvero* у складі моделей мікротексту.

© Охріменко В. І.

1. Модальний інкорпорований маркер *davvero* у складі моделі сенсорно-рефлективного синтезу. Кореферентна дійсності ситуація, вербалізована у мікротексті функціонування *davvero*, характеризується такими параметрами: ситуація *hic et nunc*; нейтральний режим сканування дійсності; суб'єкт модальної оцінки як частина ситуації; опора на емпіричне сприйняття. Проілюструємо прикладом.

Restammo nel silenzio. E allora la quiete, ch'era venuta sull'isola con la sera (...) s'ingrandì intorno alla camera: così che pareva di udire davvero lo scorrere presente dei minuti, attraverso le distanze favolose del tempo, come un grande respiro calmo che scendeva e poi risaliva, con ritmo uguale. Ella stava là seduta sulla sua valigia, in una posa tranquilla, piena di pace e d'ingenua maestà; e io, innanzi a lei, mezzo steso sul pavimento, ascoltavo senza pensieri quei bei suoni scorrenti della notte (Morante, p. 109). Увесь абзац є смисловою єдністю і характеризується узгодженням перцептивного, емотивного, епістемічного модусів у плані нейтральності. Так, лексичні одиниці (ЛО) статики (*Restammo, stava là seduta, mezzo steso sul pavimento*) узгоджуються з ЛО перцептивності (*ascoltavo senza pensieri*) та ЛО нейтральної емотивності (*quiete, tranquilla, pace*). У модальному висловленні маємо комбінацію *davvero* з модальним маркером проблематичної достовірності *parere* (*pareva di udire davvero)*. Модальний маркер *davvero* інкорпорується у модальну структуру висловлення і підсилює, об'єктивує суб'єктивне сприйняття.

Для висловлень з модальним інкорпорованим маркером *davvero* у складі моделі сенсорно-рефлективного синтезу характерним є "збіг онтологічного вектора подій і вектора висловлення"; у цьому разі "подія передається ніби нейтрально, від її джерела, тобто висловлення відображає подієвий простір у його вихідній формі (іконічно)" [10:214].

Отже, параметрами мікротексту моделі сенсорно-рефлективного синтезу є такі: смислова єдність мікротексту з домінуванням перцептивного модусу; узгодження перцептивних / емотивних текстових сегментів за шкалою ступеня прояву: нейтральна перцепція → відсутність вербалізації емоційності, ЛО семантики статики; цілеспрямованість перцепції → зростання питомої ваги емотивності, поява ЛО семантики динаміки); тенденція до внутрішньофразової модальної контамінації: *sembrare / parere + (di) verbā sentiendi + davvero*); висловлення на позначення: – сенсорного сприйняття фрагменту дійсності мовцем – суб'єктом модальної оцінки; –

місцеположення суб'єкта модальної оцінки (локативні маркери: *stare, sedere su, stanza, abitazione*, ЛО семантики статики *restare, rimanere*); *davvero* у якості маркера підсилення та об'єктивації суб'єктивної перцепції.

Нами було розглянуто функціональну модель синтезу, що відображає модальну оцінку мовцем сприйняття та відчуття *hic et nunc.* Підкреслимо, що характерним для мікротексту є сполучення модальних маркерів *sembrare (parere) davvero* у межах одного висловлення, функцією якого є підсилення та об'єктивація перцептивних даних та емоційного реагування як позаденотатних сутностей, які сприймаються і переживаються суб'єктом, тому і не можуть бути неістинними. Аналітичні функціональні моделі ґрунтуються на оцінці перцепції, емоційного реагування, наміру у різних часових режимах. Дослідники відмічають, що саме акт рефлексії "перетворює речення в опис фрагменту світу" [11:101]. У процесі рефлексії відчуття можуть аналізуватись суб'єктом в аспекті їх відповідності *vs* невідповідності обставинам, що склалися. Перейдемо до розгляду аналітичних текстових моделей.

2. Модальний інкорпорований маркер *davvero* у складі моделі рефлективізації емотивності. Параметрами кореферентної дійсності ситуації є: зіставлення емоційно значимої ситуації в минулому з ситуацією рефлексії *hic et nunc*; асинхронізація режимів емоційного реагування і рефлексії; опора на емпіричні відчуття та вивідні знання. Проілюструємо прикладом.

(1) Da vecchi, poi, lo so, simili tragedie risultano, più che altro, comiche; e se si vuole, adesso, a distanza, anch'io ne rido. Ma bisogna riconoscere che non è facile passare le ultime frontiere di quella pessima età ingrata senz'aver vicino nessuno a cui confidarsi: né un amico, né un parente. (2) Allora, per la prima volta nella mia vita, io sentii <u>*davvero*</u> *tutta l'amarezza di esser soli (Morante, p. 269).* У даному мікротексті мовець аналізує своє почуття самотності у певний період свого життя крізь призму набутого досвіду. Висловлення з модальним маркером *davvero* вказує на істинне суб'єктивне почуття в минулому (*io sentii davvero tutta l'amarezza di esser soli),* що аналізується з позицій моменту мовлення як комічне, неймовірне. Смислові зв'язки між висловленнями ґрунтуються на логічності, а не на асоціативності. Так, має місце вживання експліцитного епістемічного модусу (*bisogna riconoscere che*),

темпоральних маркерів та ЛО поляризованої оцінки, що вказують на емоційний стан мовця у різних часових зрізах (*Da vecchi – pessima età ingrata, allora; simili tragedie comiche – tutta l'amarezza*).

Параметри мікротексту моделі рефлективізації емотивності визначаються у такий спосіб: контамінація епістемічного та емотивного модусів у мікротексті; зміщення у структуруванні смислових трансфрастичних зв'язків від асоціативних до логічних; висловлення на позначення: – зіставлення у часовому зрізі емоційного реагування суб'єкта за ознаками: емоційна насиченість / нейтральність; – суб'єктивної переоцінки емоційного реагування з розкриттям механізму; вживання маркерів суб'єктної референційності; смислові відношення контрадикторності між емотивними текстовими сегментами (*ridersene, non giovare – affliggersi, sentire amarezza*); темпоральні маркери часової різноплановості (*adesso – allora, a distanza*); *davvero* у якості маркера суб'єктивної переоцінки у часовому зрізі емоційного реагування в аспекті неадекватності обставинам.

Саме зміщення від конкретної ситуативності, від переживання суб'єкта у момент мовлення, що безперечно є істинними, до ситуації, що мала місце у минулому, і оцінюється (здебільшого переоцінюється) суб'єктом крізь призму набутого з часом досвіду, часто з іронією, пов'язується з *відхиленням від прототипу суб'єктивної референційності* і зумовлює подвійну модальну оцінку у різних часових зрізах: хибно – тоді, істинно – тепер. Модальна оцінка у площині хибності пов'язана саме з *переосмисленням, переоцінкою конкретної ситуації минулого*.

3. Модальний інкорпорований маркер *davvero* у складі моделі рефлективізації волітивності. Аналіз прикладів засвідчив, що у переважній більшості випадків модальні висловлення з *davvero* на позначення оцінки наміру та дій суб'єкта оцінюються в площині не істинності, а хибності. Проте це не означає, що *davvero* не може вживатися у прямому значенні, вказуючи на підтвердження наміру до дій та їх реалізації. Просто такі випадки є набагато менш частотними, тому ми не аналізуватимемо їх спеціально.

Параметрами кореферентної ситуації, вербалізованої у мікротексті, є наступні: зіставлення двох ситуацій: справжнього і уявного стану справ; епістемічний дисонанс між комунікантами; опора на вивідні знання. Розглянемо приклад.

"E adesso? Le mie padrone si sono un po' calmate perché ho promesso di cacciarti via, intendi? Esse credono che le cambiali son davvero firmate da don Predu ed io non ho avuto il coraggio di dir loro la verità perché le firme son false, vero? Ah, sì, e vero? Ah, Giacinto, anima mia, che hai fatto!" (Deledda, p. 93). У наведеному прикладі модальний маркер *davvero* вжито на позначення епістемічного стану хибного знання: членів сім'ї Пінтор ввели в оману: вони справді вважають, що векселі підписані доном Преду, проте в дійсності це не так – підписи підроблені їхнім племінником. З контексту відомо про емоційний та аксіологічний дисонанс між комунікантами, що призводить до конфліктної ситуації в родині. *Davvero* вживається у складі висловлення з експліцитним епістемічним модусом і вказує на: 1) суб'єктивне уявлення про дійсність групи осіб; 2) хибний епістемічний стан групи осіб, невідповідність цього уявлення дійсності.

Відмітимо, що у наведеному прикладі *davvero* сполучається не з фактивним предикатом *sapere*, а з предикатом точки зору *credere* (*Esse credono che le cambiali son davvero firmate*). Предикати точки зору, як відомо, допускають протиставлення модальності *de dicto* та *de re* [12:83], а їхня семантика включає опозицію "знання *vs* припущення" [13:283]. При сполученні *davvero* з *credere* модальне висловлення у вищенаведеному прикладі характеризується суперечливістю: по-перше, вказує на точку зору осіб стосовно певного положення справ, що є для них суб'єктивно істинним (згадаємо, що точка зору не підлягає сумніву [14:221]), по-друге, вказує на об'єктивне положення справ, що суперечить суб'єктивній точці зору, яка виявляється об'єктивно хибною.

Параметрами мікротексту моделі рефлективізації волітивності є: послаблення смислової єдності мікротексту; структурування смислових зв'язків за логічним принципом; контамінація епістемічного і волітивного модусів у мікротексті; висловлення на позначення: – епістемічного стану суб'єкта модальної оцінки при інтерпретації намірів (дій), – розкриття суб'єктом механізму істинності / хибності епістемічного стану; тенденція до вживання *davvero* у складі висловлень з експліцитним епістемічним модусом: *credere (pensare) che… davvero*; вживання маркерів суб'єктної референційності; *davvero* у якості маркера: 1) підтвердження наміру (дій); 2) оцінки наміру (дій, подій) як неочікуваних.

У результаті аналізу фактичного матеріалу було виявлено найчастотнішу сполучуваність *davvero* з *verbā sentiendi* та перцептивними предикатами *sembrare (parere)* у *приядерній зоні ізоморфності*. Також до приядерної зони ізоморфності потрапляють дієслова аксіологічної семантики на позначення суб'єктивної оцінки *dispiacere, spiacere, rincrescere* та ментальні дієслова на позначення епістемічного стану незнання *non sapere, ignorare, non capire, non accorgersi*. Наприклад: *Confesso la verità, incominciavo a sentirmi turbato davvero (Moravia, p. 19). Lei rispose: "Davvero? Non me ne ero accorta" (Moravia, p. 105).* Відмітимо функціонування *davvero* у ролі квеситивів та вигуків, причому здебільшого в іронічних контекстах та висловленнях на позначення незгоди з комунікантом (у такому разі до приядерної зони ізоморфності часто потрапляє заперечна частка *no*). Наприклад: *Davvero? Gli manderò un bigliettino di ringraziamento (Camilleri, p. 40). Davvero! Dissero don Leonardo e Fiorenza (Codèmo, p. 120). (...) eh! no davvero, che ci perdo l'anima! (Codèmo, p. 131).* Модальний маркер вживається і у складі фіксованих словосполучень: *per davvero, per davvero o per finta, fare per davvero.* Наприклад: *(...) venne credendo tutti buoni monarchici, tutti fusi per davvero (Codèmo, p. 92).*

Для *ближньої периферії* характерним є вживання дейктичних показників присутності суб'єкта, а також вживання ментальних предикатів, що допускають подвійну модальність: *de re* та *de dicto* (*credere*). Часто *davvero* вживається у складі умовних періодів та квеситивів. Це пояснюється тим, що суб'єктивна істинність може підпадати під сумнів. Наведемо приклади. *Sarebbe stato assai difficile comprendere, da tale maniera d'andar via, se quell'uomo fosse contento o no di trovarsi in quelle contrade; se amasse davvero avvicinarsi alla sua meta, o venisse talvolta trattenuto da una suprema esitazione (...) (Codèmo, p. 103). "Ma davvero?", disse lui ripiegando il giornale e guardandomi, "si vede ... sei un po' sbattuto ... ma ora sei guarito?" (Moravia, p. 120).*

Висновки. *Davvero* належить до модального КСП достовірності. Опозицією цього модального поля є "уявлення про дійсність – співвіднесення з дійсністю". Це засіб вираження суб'єктивно-референційного модального значення, в основі якого міститься суб'єктоцентрична система координат: єдність простору, часу, суб'єкта модальної оцінки, прототипна спрямованість модальної оцінки на відчуття, сприйняття, емоційне реагування суб'єкта у режимі

теперішнього актуального. Ці параметри є чинниками нейтралізації опозиції модального поля і відображаються у мовних засобах, що потрапляють до приядерної зони та ближньої периферії *davvero:* перцептивних та емотивних предикатах, маркерах дейктичної присутності суб'єкта, темпоральних маркерах миттєвості. Тому модальному маркеру *davvero* можна приписати *семантичні імплікатури* [істинність в аспекті суб'єктивації].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бондарко А. В.* Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность : [колл. монограф. : в 6 т.] / [Е. И. Беляева, Н. Н. Корди, С. Н. Цейтлин и др.]. – Ленинград : Наука, 1990. 2. *Выготский Л. С.* Психология : [сб. осн. тр.] / Лев Семенович Выготский ; [предисл. Н. Е. Веракса]. – [переизд.]. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с. (Серия "Мир психологии"). 3. *Новый большой* итальянско-русский словарь / [сост. Герман Федорович Зорько]. – [2-е изд.]. – М. : Русский Язык медиа, 2005. – 1230 с. 4. *Il Dizionario della lingua italiana* / Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli. – [2-a ediz.] – Firenze : Le Monnier, 2000–2001. – 2390 p. 5. *Рассел Б.* Человеческое Познане: его сфера и границы / Бертран Рассел ; [пер. с англ. ; под ред. Э. Кольман]. – К. : Ника-центр, 2001. – 560 с. 6. *Рассел Б.* Исследование значения и истины / Бертран Рассел ; [пер. с англ.; под ред. Е. Е. Ледникова]. – М. : Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 400 с. 7. *Спиноза Б.* Сочинения : в 2 т. / Бенедикт Спиноза; [пер. с лат. ; вступ. ст. К. А. Сергеева, И. С. Кауфмана]. – [2-е изд.]. – СПб. : Наука, 1999. – Т. 1. – 1991. – 489 с. 8. *Арутюнова Н. Д.* Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт : [монография] / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с. 9. *Степанов Ю. С.* Имена. Предикаты. Предложения : [монография] / Юрий Сергеевич Степанов ; [под ред. Ю. Н. Караулова]. – [4-е изд.]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 360 с. 10. *Болдырев Н. Н.* Отражение пространства деятеля и пространства наблюдателя в высказывании / Николай Николаевич Болдырев // Логический анализ языка. Языки пространств : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 212–216. 11. *Янко Т. Е.* Описание мира и языковые действия / Т. Е. Янко // Логический анализ языка. Язык речевых действий : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давидовна Арутюнова, Надежда Константиновна Рябцева. – М. : Наука, 1994. – С. 99–105. 12. *Булыгина Т. В.* Чем обусловлена транзитивность знания? / Татьяна Вячеславовна Булыгина, Алексей Дмитриевич Шмелев // Логический анализ языка. Избранное 1988–1995 : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Индрик, 2003. – С. 79–84. 13. *Зализняк А. А.* Глагол *считать*: к типологии семантической деривации / Анна Андреевна Зализняк // Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Изд-во "Индрик", 2005. – С. 280–294. 14. *Иоанесян Е. Р.* Знание и восприятие / Е. Р. Иоанесян // Логический анализ языка. Прагматика и проблемы интенсиональности : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – С. 214–224.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Camilleri A.* Il birraio di Preston / Andrea Camilleri. – Palermo : Sellerio, 2005. – 243 p. 2. *Codemo L.* La rivoluzione in casa [Risorsa elettronica]: Tratto da: "La rivoluzione in casa" di Luigia Codemo. – Bologna : Cappelli Stampa, 1966. – Режим доступу : http://www.lieberlieber.it/biblioteca/c/codemo/la_rivoluzione _in_casa/pdf/la_riv_p.pdf 3. *Deledda G.* Canne al vento / Grazia Deledda. – Roma : Biblioteca Economica Newton, 2003. – 188 p. 4. *Morante E.* L'isola di Arturo / Elsa Morante. – Torino : Einaudi, 1957. – 379 p. 5. *Moravia A.* Racconti romani / Alberto Moravia.– Milano : Bompiani, 1986. – 183 p.

© Охріменко В. І.

ПАДАЛКА Ю. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕРМЕНЕВТИКА ЯК ЗАСІБ ТЛУМАЧЕННЯ ПРИХОВАНОГО МОДАЛЬНОГО ЗМІСТУ

У статті розглянуто питання походження, запровадження та історії розвитку поняття “герменевтика”. Дається джерелознавчий аналіз сутності герменевтики. Проаналізовано розвиток модальності та логічний напрям у лінгвістиці.
Ключові слова: модальність, герменевтика, висловлення.

В статье рассмотрен вопрос происхождения, внедрения и истории развития понятия “герменевтика”. Предоставляется исследование сущности герменевтики. Проанализировано развитие модальности и логическое направление в лингвистике.
Ключевые слова: модальность, герменевтика, высказывание.

The article is devoted to the examination of the problem of origin, inculcation, history and development of the concept of “hermeneutics”. The author gives the source analysis of the hermeneutics. It is analyzed development of modality and logical direction in linguistics.
Key words: modality, hermeneutics, enounce.

Актуальність дослідження. Під герменевтикою розуміється сьогодні в філософії і лінгвістиці один з основоположних методів тлумачення прихованого (внутрішнього) значення тексту. Цей метод активно використовується за кордоном, наприклад, в Німеччині у вузівській і шкільній (старший ступінь навчання) практиці на заняттях з аналітичного читання. Теоретичний інтерес до герменевтики, як до основного серед усіх дотепер існуючих методів осмислення тексту, особливо зріс останнім часом у зв’язку з бурхливим розвитком нового, когнітивного напряму у вивченні мови. Вважається, що феномен герменевтики допомагає розкрити складний процес взаємодії мови і мислення. **Мета** розглянути та проаналізувати різні філософські концепції щодо герменевтики. **Предмет дослідження** – категорія модальності. **Об’єкт** – герменевтика як засіб тлумачення. Методи дослідження. **Наукова новизна дослідження** полягає у тому, що вперше в лінгвістиці пропонується проаналізувати герменевтику як засіб тлумачення прихованого модального змісту та надається джерелознавчий аналіз. Цього поняття. Герменевтика своїм корінням йде в міфологію Стародавньої Греції і пов’язана з ім’ям Гермеса. Гермес в старогрецькій міфології відомий як бог скотарства і пастухів,

© Падалка Ю. М.

а пізніше як вісник олімпійських богів, який як би тлумачив людям божественне призначення. Фактично герменевтика народилася (або швидше ожила) в епоху німецького теолога і філософа Ф. Шлейермахера (1768–1894 рр.) із сплаву біблійної екзегези, класичної філології і юриспруденції, вважає професор університету Чікаго П. Рікер. У теології і філософії того часу герменевтику намагалися перетворити на спеціальний метод використовування "історичних процесів духу" [2:39]. Ф. Шлейермахера трактує герменевтику як вчення про "розуміння" (цілісного духовно-душевного переживання – comprendre), як методологічну основу гуманітарних наук на відміну від "пояснення" *(expliquer)* у природних науках. Проблематика герменевтики склалася задовго до феноменології Гуссерля. Нагадаємо, що проблематика герменевтики виникла спочатку у межах екзегетики, тобто дисципліни, мета якої полягає у тому, щоб зрозуміти текст, – зрозуміти, виходячи з нього інтенції, зрозуміти на підставі того, що він хоче сказати. Річ у тому, що екзегеза включає теорію знаку і значення, як це видно, наприклад, у св. Августина в його творі "Про християнське навчання" ("*De doctrina Christiana*") [2:39]. Це означає, що якщо текст може мати декілька змістів, наприклад, історичний і духовний, то треба звернутися до набагато складнішого поняття значення, ніж поняття про так звані однозначні (*uni-voques*) знаки, яких вимагає логіка доказу. Нарешті, сама робота інтерпретації знаходить глибокий задум – подолати культурну дистанцію, відстань, що відділяє читача від чужого йому тексту, і таким чином включити значення цього тексту в нинішнє розуміння, яким володіє читач. Починаючи з цього моменту, герменевтика вже не могла залишатися суто технічною спеціальністю, вона привела до народження загальної проблематики розуміння. Насправді у Арістотеля *hermene'ia* не обмежується однією лише алегорією, а відноситься до всього означуваного дискурсу; більш того, якраз сам означуваний дискурс і є *hermene'ia*, саме він "інтерпретує" реальність навіть тоді, коли в ньому повідомляється "щось про щось"; *hermene'ia* існує настільки вислів є оволодіння реальністю за допомогою означуваних виразів, а не суттю так званих вражень, витікаючих з самих речей [2:39].

Основна мета герменевтики минулого століття – це розкриття авторської інтенції, літературна тенденція автора і його залежність від

конкретних і соціальних умов. З початку 20 століття розуміння значення тексту розвивається незалежно від соціальних і суб'єктивних умов як самостійна структура. В центр уваги дослідника потрапляє мовний феномен – метод, орієнтований на рефлексію. Основоположниками цього методу після другої світової війни вважаються дві найважливіші школи: структуралізм і феноменологічна школа німецької герменевтики. У наші дні поняття "герменевтика" широко застосовується в історії культури. У тих випадках, коли необхідно виразити процес тлумачення, пояснення, роз'яснення, застосовується разом з "розумінням" термін "інтерпретація", який розповсюджується як на тлумачення стародавньої, так і сучасної літератури і її текстів. Наприклад, Великий енциклопедичний словник під ред. А. М. Прохорова подає герменевтику (від греч. *hermeneutikos*) = роз'яснюючий, тлумачний, мистецтво тлумачення текстів (класичної, стародавньої Біблії і т. п.), вчення про принципи їх інтерпретації, екзегетика [1:40]. Логічний словник-довідник під ред. Н. І. Кондакова трактує герменевтику (греч. *hermeneuo*) = роз'яснюю, пояснюю, тлумачу як мистецтво тлумачення, перекладу переважно стародавніх літературних текстів, засноване на граматичному дослідженні мови, вивченні закономірностей конкретних типів літературних творів і відповідних даному тексту історичних пам'ятників, на з'ясуванні підрядкового, замаскованого з будь-яких причин смислового змісту і т. п. [3:54]. Винуватцем ренесансу герменевтики як "смислотлумачного" методу (по В. Дільтею) став німецький філософ Г. Г. Гадамер [4:72]. Крім того, П. Рікер вносить істотні додаткові уточнення понять "розуміння" і "інтерпретація", дає їх філософську основу [3:57]. Так, під герменевтикою він розуміє "теорію операцій розуміння в їх співвідношенні з інтерпретацією тексту". Слово *"герменевтика"* (за П. Рікером) означає послідовне здійснення інтерпретації. Основоположним для розуміння й інтерпретації він вважає, за В. Дільгєєм, той момент, що операція розуміння можливою, завдяки здатності, якою наділена кожна свідомість, проникати в іншу свідомість, не безпосередньо шляхом "переживання" (*re-vivre*), а опосередковано, шляхом відтворення творчого процесу, виходячи із зовнішнього виразу (наприклад, письмова фіксація тексту, або дискурс). Звідси випливає, що розуміння (у П. Рікером *"verstehen"*) – це загальне проникнення в іншу

свідомість зовнішнього позначення [5:37]. Підсумковуючи вищесказане, можна зробити висновок, що герменевтику трактують сьогодні як теорію, або навчання, про розуміння значення тексту, тобто вона вивчає, або досліджує, яким чином читач сприймає текст як єдине смислове ціле і як конкретно поєднується його уявлення з дійсністю, актуальне і історичне значення тексту [3:98]. Отже, читач сприймає текст і реагує на нього. Таким чином, виникає квазідіалогічне відношення. Тут вступають у гру заплутані проблеми розуміння, або коло герменевтики. Коло розуміння вписано у схему двічі: а) спочатку воно виникає між автором (біографія, інтереси автора) і читачем; б) потім на завершальному етапі шляхом проходження читача від одиничного до загального і навпаки. Як видно з схеми, читач в процесі розуміння тексту кілька разів проробляє шлях від розуміння окремих частин до цілого і навпаки. В результаті читач-інтерпретатор намагається розпізнати, яким чином відобразився життєвий досвід автора на виборі теми, на розвитку сюжету.

Отже, Арістотель є засновником модальної логіки, тобто науки, в якій "модальності, разом з логічними операціями, застосовуються до висловів і предикатів". Саме Арістотель першим виявив проблему співвідношення можливого, дійсного і необхідного. Тому міркування про модальність цього стародавнього філософа становлять значний інтерес. Герменевтика як мистецтво тлумачення, перекладу літературних текстів, базується на граматичному дослідженні мови, вивченні конкретних типів літературних творів і пов'язаних з ними історичних даних, що допомагає розкрити внутрішнє, глибинне значення історичного тексту. Герменевтика виникла в старогрецькій філософії і філології як мистецтво розуміння висловів жерців, оракулів і тому досі вважається класичним підходом з позицій трактування можливого, або модальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Большой Энциклопедический словарь* / под ред. А. М. Прохорова. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 1. – С. 295. 2. *Виноградов В. В.* О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды ин-та русск. Яз. АН СССР. – М. : Ленинград, 1950. – Т. 2. – С. 38–79. 3. *Очерки модального синтаксиса* : [монография] / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 136 с. 4. *Рикер П.* Герменевтика. Этика. Политика / П. Рикер // Московские лекции и интервью. Росс. акад. наук, ин-т филос. – М. : АО "Капи": Издат. центр Academia, 1995. – С. 149. 5. *Кобозева И. М.* Лингвистическая семантика : [учебник] / И. М. Кобозева. – [4-е изд.]. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 352 с.

© *Падалка Ю. М.*

ПІЛИК В. В.
Київський національний лінгвістичний університет

МОДАЛЬНО-ТЕМПОРАЛЬНА СТРУКТУРА ТЕКСТІВ ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню засобів вираження категорій модальності та часу в турецькомовному газетному тексті з урахуванням найхарактерніших жанрових ознак стилю.
Ключові слова: модальність, час, спосіб, теперішній час, майбутній час, минулий час.

Статья посвящена исследованию средств выражения категорий модальности и времени в турецкоязычном газетном тексте с учетом характерных жанровых признаков стиля.
Ключевые слова: модальность, время, наклонение, настоящее время, будущее время, прошедшее время.

The article is devoted to researching means of expression categories of modality and tense in Turkish newspaper text (according to the genre features of style).
Key words: modality, tense, mood, present tens, future tense, past tense.

Актуальність теми роботи зумовлено прагненням до більш поглибленого розуміння закономірностей функціонування різнорівневих одиниць мовної системи у тематично і жанрово специфікованому контексті.

Мета спрямовується на вивчення механізму формування і розгортання модальної та темпоральної структури газетного тексту, на з'ясування особливостей її репрезентації в різних жанрах, залежно від типу викладу.

Об'єктом дослідження виступає зовнішньо-синтаксична структура турецькомовного газетного тексту.

Предметом дослідження є засоби вираження категорій модальності та часу в мові сучасної турецької газетної публіцистики.

Матеріалом до статті слугували різножанрові турецькі газетні тексти.

Наукова новизна роботи полягає у постановці проблеми, дослідженні репрезентації модальних і часових функціонально-семантичних категорій у газетно-публіцистичному стилі турецької мови. Виявлено універсальний характер формування модальної і темпоральної структури газетного тексту та її залежність від жанрової текстової специфіки.

Категорія модальності в сучасному мовознавстві пояснюється по-різному, науковці не однаково визначають її зміст і статус. Одні

© Пілик В. В.

відносять її до суто граматичних категорій, оскільки модальність – одна з основних ознак речення, інші визначають її як текстову категорію; дехто називає її функціонально-стилістичною категорією. Підсумовуючи таку неодностайність поглядів, слід навести твердження авторів роботи "Теории функциональной грамматики", які вважають, що проблему модальності не можна розглядати в дусі повної єдності, що зіткнення та розходження різних поглядів є цілком природнім [1:97].

Категорія модальності в турецькій мові може реалізуватися за допомогою низки граматичних (морфологічних) та, рідше, лексичних засобів(часто в їхній комбінації одне з одним), однак істотним є те, що модальність не може бути представлена у вигляді певної морфологічної парадигми або у вигляді переліку словотворчих афіксів, за допомогою яких ця категорія утворюється [2:34]

Традиційно модальність поділяється на два види: об'єктивна, яка є обов'язковою ознакою будь-якого висловлювання і відображає зв'язок повідомлюваного з дійсністю як реального чи нереального, та суб'єктивна, що вказує на відношення мовця до змісту висловлювання [3; 4]. Основним засобом вираження об'єктивної модальності вважається категорія способу, яка вказує на те, що зміст речення існує реально чи сприймається як можливий. Будучи основним засобом вираження категорії модальності, система способів (з їх модальними значеннями) передає головний обсяг модальних значень, оскільки категорія способу виражає в процесі комунікації найбільш загальні відмінності по відношенню мовця і його свідомості до об'єктивної дійсності. За допомогою дійсного способу в процесі спілкування мовець інформує, що для нього повідомлення є прямим вираженням дійсності, яке служить для простої констатації, ствердження чи заперечення дії в теперішньому, минулому чи майбутньому часі.

Основне модальне значення дійсного способу, залежно від взаємодії категорії виду й часу, а також лексичного значення дієслова – простого присудка, може модифікуватися. З аналізу матеріалу видно, що в газетному тексті зустрічаються такі модальні відтінки цього способу: 1) можливість, що виражається формами теперішнього часу дієслів, які називають конкретні дії: *okumak – читати, dans etmek – танцювати, yüzmek – плавати*; 2) необхідність: *gerektmek – бути необхідним, icap etmek – бути необхідним, muhtaç olmak –*

потребувати, складні дієслівні присудки можуть передавати модальні значення:

1) волевиявлення : а) бажання (небажання). Виражається відмінюваними формами дієслів *istemek – хотіти, arzu etmek – бажати, rüyası olmak – мріяти*; б) наміру: *hevesi olmak – намагатися, acele etmek – поспішати, hazırlanmak – готуватися, dilemek – хотіти*; в) старання: *çalışmak – старатися*; г) рішучості: *karar vermek – вирішувати, cesaret etmek – насмілитися*; ґ) готовності: *reddetmek – відмовитися, toplanmak – зібратися*; д) спроби: *göze almak – ризикнути, denemek – спробувати*; е) згоди: *razı olmak – погоджуватися, girişmek – братися*; є) дозволу: *izin vermek – дозволити, yasaklamak – забороняти*; ж) поради: *öğütlemek – радити, tavsiye etmek – рекомендувати.*

2) модальне значення емоційної оцінки: *korkmak – боятися, sevmek – любити, ümit etmek – сподіватися.*

Усі розглянуті значення, які виражаються відмінюваними формами дієслів, містять оцінку дії, названої інфінітивом, відношень між суб'єктом і цими діями зі сторони суб'єкта. Так дійсний спосіб у всіх часових формах відображає модальність реального плану, що передбачає просту достовірність дії чи стану, вираженого в реченні.

Наказовий, бажальний, умовний, зобов'язальний способи – відображають у своїх формах, які мають невизначений час, значення, модальність ірреального плану, що передбачає вірогідність, проблематичність, необхідність здійснення дії, вираженої в реченні [5:13]. Наказовий спосіб має категоріальне значення наказу. Форма наказового способу являє собою дію, до якої когось примушує мовець. Спонукання стосуються насамперед читача, тому форми другої особи однини і множини є найуживанішими. Морфологічними показниками наказового способу для другої особи множини є афікси *-ın, -ınız* (для ввічливого спонукання), форма 2-ї особи однини спеціальних морфологічних показників не має. Слід зазначити, що специфіка значень форм наказового способу відображається на структурі речення, до складу якого входить ця форма. Як правило, такі речення є односкладовими. Враховуючи емоційно-інтонаційну оформленість, можна виділити такі відтінки значень: команда, наказ, заборона, побажання. Якщо до дієслова входить заперечний афікс *-ma / -me*, то форми наказового способу використовуються для вираження

прохання. Дуже рідко при формах наказового способу використовуються займенники. Їх вводять у речення загалом для того, щоб або пом'якшити, або посилити категоричність наказу. Модальні значення наказового способу, їх відтінки залежать від особи дієслова. Якщо наказ спрямований до читача, він є більш категоричним, якщо ж адресований до іншої особи, його значення пом'якшується: *git – іди! gitsin – нехай він іде.* Наприклад, *Onun için MHP'yi izleyin. Hem de dikkatle izleyin. – Саме тому стежте за Партією національного руху. До того ж, стежте уважно.*

Бажальний спосіб позначає рішення здійснити якусь дію або заклик до її виконання. Зобов'язальний спосіб виражає ідею об'єктивного зобов'язання, яке українською мовою відтворюється за допомогою зворотів "я повинен …" у поєднанні з інфінітивом основного дієслова.

Умовний спосіб у турецькій мові має свою граматичну форму, яка складається з дієслова та афікса *-sa / -se*, приєднаного до нього. Коли розглядати форми умовного способу поза контекстом, вони мають основне модальне значення цієї форми. У контексті ця форма оточена іншими одиницями, які надають їй додаткових відтінків. Основним модальним значенням умовного способу є значення вірогідності.

Об'єктивна модальність в турецьких газетно-інформаційних повідомленнях виражається головним чином у розповідних реченнях двох часових планів: минулого і майбутнього, оскільки замітка розповідає про події, що сталися вже або стануться у майбутньому.

Проста форма минулого категоричного часу на *-dı / -tı* виражає переважно дію, завершену в минулому, в достовірності якої мовець не сумнівається: *ABD Başkanı Bush ile Rusya lideri Putin arasında geçen hafta yapılan 70 dakikalık telefon görüşmesinde bir zamanlar "birbirinin gözünü oyan iki eski düşman Afganistan konusunda anlaştı" – Під час сімдесятихвилинної телефонної розмови, яка відбулася між президентом США Бушом та російським лідером Путіним, колишні запеклі вороги досягли домовленості стосовно Афганістану.*

На думку багатьох учених найчастіше модальні значення виражають форми майбутнього часу мають відтінки: 1) бажаної (небажаної) можливості: *Buna göre 200 bin Amerikan askeri yıl sonunda Kuveyt'ten bu ülkeye girecek – Відповідно до цього, наприкінці року до*

цієї країни з Кувейту направиться 200 тисяч американських солдатів. 2) впевненості: *27 filmin gösterileceği İngiliz Kısa Film Günleri etkinliği, 4 Mart'tan itibaren Ankara, Eskişehir, Bursa ve İzmir'de sinemaseverle buluşacak. – Починаючи з 4 березня, під час проходження Днів англійського короткометражного кіно, буде продемонстровано 27 фільмів, які зустрінуться з кінолюбителями у таких містах як Анкара, Ескішехір, Бурса й Ізмір.* 3) вимушеної необхідності: *Size bir kağıt verecekler, siz de yazacaksınız – Вам дадуть папір і ви напишете.*

Об'єктивна модальність реального чи ірреального плану – обов'язкова ознака речення у репортажі. За допомогою граматичних форм турецького дієслова позначається "що є тим, про що повідомляється в теперішньому, минулому чи майбутньому". У репортажі застосовуються різні дієслівні форми, але ефект присутності автора на місці події, про яку він розповідає, створюється насамперед за рахунок використання особових форм дієслова у теперішньому часі: *İnsanlar, ellerinde nakit para olmadığı için, vergisini bildirseler bile, zamanında ödemiyorlar. – Люди не сплачують вчасно податки, навіть якщо їм повідомили про них, оскільки у них просто немає грошей.* Теперішній час дієслова об'єднується з іншими часовими формами. Найчастіше такими формами є визначений імперфект, який передає ту ж дію, що й теперішній час, але перенесену в площину минулого: *Bu da Ege'de gerginliğin veya bir savaş tehdidinin kalkması anlamına geliyordu. – А це означало, що в районі Егейського моря знову виникне напруженість чи навіть загроза війни.* Для того, щоб посилити модальне забарвлення використовується афікс *-dır/-tır,* що додається до основи часу: *Esir düşen üç Amerikan askeri de dayak yerken eziyet görürken mutlaka kendilerine soruyorlardır: "Ne işimiz vardı burada?" – Троє американських солдатів, які потрапили у полон, очевидно, запитують у себе, особливо коли їх б'ють та знущаються над ними: "І що ми тут робимо?"*

У турецькому репортажі можна виділити два різновиди модальності ірреального плану: 1) умовна модальність: *Trabzonspor dün Adana'dan 3 puanla döndüyse bunu en başta Fatih'e borçludur. – Якщо учора футбольна команда "Трабзонспор" і повернулася з Адани з трьома очками, то цим вона завдячує Фатіхові.* 2) бажальна: *Bu hususta konuşmayalım. – Не будемо поки що говорити на цю тему.*

Оскільки основна особливість репортажного відображення полягає в тому, що воно подається через безпосереднє сприйняття автора, який обов'язково повинен сам все бачити, чути й відчувати, то досить часто в текстах репортажу міститься ставлення мовця до усього повідомлення в цілому чи до якогось відрізка, а відповідно присутня суб'єктивна модальність [6:13]. Ця модальність тут виражається за допомогою введення авторського "*я*". Сам займенник "*ben*" – "*я*" у турецькому репортажі може бути відсутнім, але на нього вказують особові форми дієслова. У мовленнєвому плані, окрім використання форм першої особи, метод експлікації авторського "*я*" застосовується за допомогою нейтральної загальновживаної лексики, нескладного синтаксису, конструкцій розмовного характеру, а також створення інтонації невимушеної бесіди: "*Diyalog" benim için haftanın en önemli kelimesi oldu. Önce İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) üyeleriyle Avrupa Birliği arasındaki "Medeniyetler Diyalogu" toplantısını izledim ardından da Türk Alman Diyalog Grabunun kuruluş toplantısına katıldım. Anladım ki ..." – "На цьому тижні слово "діалог" стало для мене ключовим. Спочатку мені довелося побувати на засіданні "Діалог Цивілізацій", яке проводили члени організації "Ісламська конференція" та члени Європейського союзу, а згодом я взяв участь в організаційних зборах турецько-німецького діалогу. Я зрозумів, що..."* Модальність у репортажі виражається також вставними словами: *tabi – звичайно, şüphesiz – безсумнівно, galiba – мабуть, şüpheli – навряд, elbette – звичайно.* Наприклад, *Türkiye, elbette, teröre karşı açılan mücadelenin yanında yerini almalıdır. – Звичайно, що Туреччина повинна зайняти позицію боротьби проти тероризму.*

У такому інформаційному жанрі, як інтерв'ю обов'язковою умовою є відтворення безпосереднього характеру спілкування, а звідси наявність співвідношення об'єктивно-модального та суб'єктивно-модального значення [7:63] . Часто вживана форма теперішнього часу на *-yor* виражає ступінь достовірності дії, що відбувається одночасно з моментом мовлення: – *Herkes İffet Hanım gibi hoş bir hanımdan nasıl ayrıldığınızı merak ediyor ... – Усі цікавляться, як ви могли розлучитися з такою милою жінкою як пані Іффет ...* Не меншу достовірність виражає в інтерв'ю минулий категоричний час: – *Üniversite yıllarında tanıştık. O zaman 24 yaşındaydım. – Ми познайомилися в університетські роки. Мені тоді було 24.* Майбутній час виражає

переконання у виконанні дії: – *Göreve gelirseniz spor için ne yapacaksınız? Özellikle amatörler için ... – En büyük hedefim amatörleri çim sahalarda oynatmak. Bu da 2 yıl içinde gerçekleşecektir. – Якщо ви приступите до виконання обов'язків, що ви зробите задля спорту? Зокрема аматорського ... – Моя найбільша мета полягає у тому, щоб надати аматорам можливість грати на трав'яному газоні. Цього буде досягнуто за два роки.*

Теперішній-майбутній час застосовується для передачі дії, у достовірності якої мовець сумнівається: *Yarınki Fenerbahçe – Beşiktaş maçını kim kazanır? – Хто переможе у завтрашньому матчі "Фенербахче" – "Бешікташ"?* Форма теперішньо-майбутнього часу на *-ar / -ır (-maz / -mez)* виражає також можливість, вірогідність: *Yoksa hangi baba kızının düğünde olmak istemez. – Який же батько не хоче побувати на весіллі своєї доньки.* Авторська оцінка повідомлюваного може охоплювати різні ступені: від "*biliyorum*" – "*я знаю*", до "*sanıyorum*" – "*я вважаю*", де одночасно відображається об'єктивне та суб'єктивне знання.

В інтерв'ю застосовується два різновиди нереальної (гіпотетичної) модальності: спонукальна та умовно-бажальна, які мають у турецькій мові спеціальні морфологічні показники: 1) *Hem bir de bana bakın: fena adam mıyım? – Та до того ж подивіться на мене: хіба я поганий чоловік?* 2) *Sedef'le bir daha konuşayım. – А давайте я ще раз поговорю з Седефом.* Особливо активно в інтерв'ю відображається стверджувальна суб'єктивна модальність у формі стверджувальної відповіді на запитання: – *Yani AB mesaj mı gönderdi? – Evet. – Тобто Європейський Союз висунув попередження? – Так.* Заперечна модальність виражається за допомогою модальних слів із значенням заперечення: *değil – не, yok – немає, ne ... ne – ні ... ні,* заперечних слів: *hayır – ні, hiç – нічого, зовсім, hiç kimse – ніхто, hiç bir şey – нічого, hiç bir zaman – ніколи: 1) Bugünkü ikbal politikacılarda ne hizmet aşkı, ne ideal bağlılığı ... manevi hiç bir fazilet aramayınız. – Не шукайте в сучасних передових політиках ні любові до служби, ні прихильності до ідеалів, ні будь-якої іншої доброчинності. 2) – Türkiye'nin AB yolunda Kıbrıs bir ayak bağı mı? – Kesinlikle değil. – Кіпр є перешкодою на шляху Туреччини до Євросоюзу? – Це зовсім не так.*

У статті зустрічаються різні часові форми з властивими їм модальними значеннями, адже вона описує явища дійсності в

широкому, глобальному охопленні. Передова стаття за специфікою викладу матеріалу зближується з газетно-інформаційною заміткою, тому тут особливо часто зустрічається минулий категоричний час. Проблемна стаття, висновки якої не завжди безперечні, інколи вона має дискусійний характер, відображенню якого служать різні часові форми: *II. Dünya Savaşı'nın bitiminden 1970'teki petrol krizine kadar, Batı Avrupa'nın en büyük iktisadi hedefi "tam istihdam" oldu. – Після другої світової війни аж до нафтової кризи 1970-го року основною економічною метою Західної Європи стала "повна зайнятість".*

Не слід, проте, плутати категорію модальності та часу, оскільки перша з них виражає співвіднесення змісту висловлювання з дійсністю і може виражатися не тільки граматичними, але й лексичними засобами, в той час як категорія часу виражає співвіднесеність дії з моментом мовлення і виражається дієслівними формами. За словами А. Н. Баскакова, "категорія часу у турецькому реченні виражається за допомогою дієприкметників, які експліцитно чи імпліцитно передують присудку" [5:37]. Такими дієприкметниками є форми на *-an / -en, acak / ecek, ar / r, mış.*

У газетному турецькому тексті привертає увагу широке використання дієприкметника *-an / -en,* який залежно від контексту може виражати минулий або теперішній час. Семантика часового значення дієприкметника зумовлюється часом основного дієслова: *ABD, Afganistan'ı çok iyi tanıyan Rus askerleri sayesinde Taliban ve Usame bin Ladin'i yok etmeyi planlıyor. – США планують знищити Усаме бен Ладена за рахунок російських солдатів, які добре знають Афганістан.*

Дієприкметник на *-(y)acak / -(y)ecek* має значення майбутнього часу: *Afganistan'da Taliban yönetimine karşı girişilecek harekatta sürpriz bir oyuncu var: Rusya. – У військовій операції, яку буде проведено проти режиму Талібану в Афганістані, з'явився несподіваний учасник: Росія.* Окрім згаданого часового значення даний дієприкметник може виражати ознаку, що вказує на потенційну можливість виконання дії: *Artık diyecek fazla bir şey yok. – Та вже й нічого більше сказати.*

Дієприкметник теперішнього-майбутнього часу виражає постійну, не приурочену до конкретного проміжку часу, ознаку. Він використовується у турецькій газетній мові дуже рідко: *Onların güler yüzleri bize kuvvet verir. – Їх усміхнені обличчя надають нам сили.*

У газетній мові можна зустріти дієприкметник минулого часу на -*mış*, який здебільшого має означально-якісне значення стану, що наступив унаслідок минулої події: *Biraz daha duyarlı okumuş güzel bir eser. – Це прекрасний твір, виконаний ще сентиментальніше.* Значно частіше від попереднього зустрічається складний дієприкметник на -*mış olan*, що називає дію з відтінком результату: *Teknolojik gelişmelerle donatılmış olan modern tekneler denizlerde ... avlayıp vatandaşa balık getirecekler. – Сучасні судна, оснащені відповідно до технологічного прогресу, будуть ловити рибу у морях та забезпечувати нею громадян.*

Оскільки дієслово-присудок є модально-часовою динамічною ознакою, то саме воно є тим синтаксичним засобом, через який виражається часова віднесеність змісту речення. У сучасній турецькій газетній мові використовуються як прості, так і складні часові форми. Теперішній час дійсного способу на -*yor* позначає дію, яка відображає теперішній час у загальному розумінні (не приурочений до конкретного відрізку часу): *Yönetimindeki bu kırgınlık ve küskünlük ister istemez futbolculara da yansıyor. – Цей відчай так чи інакше відображається на футболістах.*

Минулий категоричний час на -*dı* номінує дію, завершену у минулому: *Meclis Başkanı Yıldırım ... Anayasa'da değişiklik yapılmak gerektiğini söyledi. – Голова Меджлісу Їлдирим Акбулут заявив, що необхідно внести зміни до Конституції.*

Форма теперішнього-майбутнього часу -*ar* означає дії, яка вказує на постійну якість суб'єкта даної дії. Майбутня дія, виражена теперішнім-майбутнім часом позбавлена категоричності і характеризується можливістю виконання: *Umarım birlik, beraberlik ve iyi bir yönetim bu keskin dönemecin başarılı sonuçla atlatılmasını sağlar. – Я сподіваюся, що єдність, згуртованість і гарне керівництво забезпечить подолання цього крутого повороту з успішним результатом.*

Майбутню дію передає також майбутній час на -*acak*, який означає категоричність дії: *Maçın ilk yarısında sarı kart gören Abdullah ile ikinci devrede kart gören Osman gelecek haftaki Samsun mücadelesinde forma giyemeyecekler. – Абдуллах, який отримав жовту картку у першому таймі, а також Осман, який отримав попередження у другій половині гри, наступного тижня в самсунській боротьбі не зможуть одягнути форму.*

Однією з граматичних особливостей заголовка газетної турецької статті є обмежене вживання часів. Загалом в усіх жанрах, і, зокрема, у статтях переважно використовується теперішній час на -yor: *"Karanlık geceler yatırımla aydınlanıyor" – "Темні ночі освітлюються вкладами"*. Заголовки, в основному, є простими, неускладненими, що допомагає з науковою точністю трактувати, осмислювати, теоретично узагальнювати проблеми соціальної дійсності. Заголовок статті не повинен розумітися двояко, оскільки факти тут використовуються не з суто інформаційною метою, а виконують роль аргументів*: "Miloşeviç taaruzda" – "Мілошевич атакує", "Kampanyaya biz de destek veriyoruz" – "Ми теж підтримуємо акцію"*.

У граматичному плані заголовки репортажів можуть містити дієслова у теперішньому та минулому часі: *"Analar ağlıyor" – "Матері плачуть"; "Dayanışma için geldim" – "Я прийшов, щоб допомогти"*.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, як основний засіб вираження категорії модальності система способів передає головний обсяг модальних значень, оскільки категорія способу виражає в процесі комунікації найбільш загальні відмінності по відношенню мовця і його свідомості до об'єктивної дійсності. Суб'єктивна модальність, яка вводиться різними способами у реченні є факультативною, оскільки відтворює ставлення мовця до повідомлення, а, як відомо, окремі газетні жанри (замітка) лише називають новину, а не оцінюють її. Категорія часу в турецькому газетному реченні виражається дієслівними формами: дієприкметниками, серед яких найчастіше вдаються до дієприкметників теперішнього-минулого часу; простими та складними часовими формами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Теории* функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – 254 с. 2. *Сорокін С. В.* Турецька й українська мови в системі координат "ВИД – ЧАС – МОДАЛЬНІСТЬ" : [монографія] / Сергій Володимирович Сорокін. – К. : Видав. центр КНЛУ, 2009. – 341 с. 3. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Иностранная литература, 1955. – 416 с. 4. *Виноградов В. В.* О категории модальности и модальных словах в русском языке / Виктор Владимирович Виноградов // Труды института русского языка АН СССР. – 1950. – Т. 2. 5. *Баскаков А. Н.* Предложение в современном турецком языке / Александр Николаевич Баскаков. – М. : Наука, 1984. – 200 с. 6. *Горбачук В. Т.* Основи журналістики / [В. Т. Горбачук, І. О. Зоц, В. І. Романько]. – Слов'янськ : СДПІ, 2002. – 108 с. 7. *Солганик Г. Я.* Синтаксическая стилистика / Григорий Якович Солганик. – М. : Высшая школа, 1991. – 182 с.

© Пілик В. В.

ПОКРОВСЬКА І. Л.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ *РАЙ* У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У даному дослідженні розглядаються одиниці, які репрезентують концепт *рай*, підкреслюються системні відносини між лексикою та фразеологією, визначаються експліцитні та імпліцитні ідентифікатори зазначеного концепту. Акцентується увага на впливі сакроніму *рай* на формування наукової картини світу.
Ключові слова: концепт, когнітивна діяльність, метафора, універсалія, унікалія.

В данном исследовании рассматриваются единицы, которые репрезентируют концепт *рай*, подчеркиваются системные отношения между лексикой и фразеологией, определяются эксплицитные и имплицитные идентификаторы обозначенного концепта. Акцентируется внимание на влиянии сакронима *рай* на формирование научной картины мира.
Ключевые слова: концепт, когнитивная деятельность, метафора, универсалия, уникалия.

In this article there are studied the units, included in the concept *paradise*, there are underlined the relationship between words and phraseological units and defined explicit and implicit identifiers of the mentioned concept. There are determined the influence of the sacral unit *paradise* on the formation of scientific world picture.
Keywords: concept, cognitive activity, metaphor, universal, unique.

У рамках антропоцентричної парадигми вивчення лексичного та фразеологічного фонду національних мов здійснюється шляхом встановлення взаємозв'язку між мовою й мисленням, свідомістю, культурою. Зокрема, основна увага приділяється розгалуженості семантичних значень та сполучувальній здатності лексем, внутрішній формі фразеологізмів та паремій, способам вираження в мові екстралінгвістичних факторів. Дослідження цього плану здійснюються на перетині таких сучасних мовознавчих напрямків, як етнолінгвістика, лінгвогносеологія, лінгвоетнологія, лінгвокультурологія.

У межах вказаних вище напрямків досліджень присутній у багатьох мовах концепт *рай* викликає особливий інтерес, оскільки його вербальна репрезентація має певні відмінності в національних мовних картинах світу і аналізується на матеріалі таких мов, як адигська мова (Б. Х. Бгажноков), англійська, російська, німецька мови (С. С. Воронцова), російська мова (А. Ф. Гершанова) й ін.

Актуальність цього дослідження зумовлюється ключовою роллю концепту *рай* у турецькій культурі, його впливом на усвідомлення турками потойбічного світу, перенесенні уяви про райське життя на реалії цього світу. У турецькому мовознавстві зустрічаються лише окремі повідомлення

© Покровська І. Л.

про наявність афоризмів з компонентом *рай*, що й визначає **наукову новизну** цієї розвідки.

Метою роботи є вивчення семантики лексичних та фразеологічних одиниць з компонентом *рай* у сучасній турецькій лінгвокультурі. **Завдання** полягають в аналізі шляхів семантичної еволюції концепту *рай*, визначенні власне турецьких та калькованих з інших мов "райських" лексем, встановленні елементів специфіки турецького мислення в запозичених з інших мов термінах. Усебічний аналіз сем концепту *рай* дозволяє розкрити індивідуальні риси уявлень та понять, які формують стрижень турецької лінгвістичної спільноти, особливості менталітету та духовної культури народу.

Об'єктом дослідження є значення лексичних та фразеологічних одиниць сучасної турецької мови із сакронімом *рай*, **предметом** – концепт *рай* у сучасній турецькій мові. **Матеріалом** послугували тлумачні, фразеологічні та перекладні, спеціалізовані галузеві словники різних мов, тексти різних стилів, у яких функціонують лексеми з компонентом *рай*.

Згідно визначення турецькомовного Словника термінів соціальних наук ("Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü"), рай – це місце, у яке потрапляють після смерті люди, що ведуть релігійний спосіб життя та виконують заповіді Всевишнього [6:219]. Тлумачний словник Турецької лінгвістичної спілки ("Türkçe Sözlük") дефінує рай як місце вічного щастя, перебування у якому заслуговують люди, які чинять добро на цьому світі та ведуть безгрішний спосіб життя, синонім слів *uçmak, behişt* [7:252].

Рай досить детально описується й у Корані: *Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah tarafından bir ikram olarak, zemininden ırmaklar akan, içinde edebi kalacakları cennetler vardır. İyi kişiler için Allah katındaki (nimetler) daha hayırlıdır* – 'Проте для тих, хто остерігається виступати проти своїх Повелителів, винагородою від Аллаха є рай, по якому течуть ріки, і в якому вони житимуть вічно'. Для хороших людей благодаті поблизу Аллаха є ще кращими" [1:75]. У 119 аєті п'ятої сури Корану рай називається місцем "великого порятунку та виграшу" [1:126].

У лексичному фонді сучасних турків лексема *рай* набуває асоціацій, пов'язаних із благополуччям у земному бутті, і позначає такі реалії життя, як велика кількість очікуваних мовцем об'єктів: *kitap cenneti* – 'рай книг' (наприклад, книжковим раєм назвали фестиваль "Сахаф", який проводився в рамках днів культури та мистецтва в районі Бейоглу в Стамбулі), *kuş cenneti* – 'пташиний рай', місце перебування птахів у сприятливих для них

природних умовах; прикладами пташиного раю в Туреччині є солончак Чамалти поблизу Ізміра, озеро Маньяс в околицях Баликесіра, долина Біреджік в Шанлиурфі); простоту реалізації певних намірів: *turizm cenneti* – ‘туристичний рай’; приємне місце, яке асоціюється мовцем з високою оцінкою якості життя: *memleketim cennet gibi* – ‘моя батьківщина, як рай’, *burası cennet gibi* – ‘це – рай на землі’). Останнє значення лексеми “рай” підтверджується й внутрішньою формою фразеологічних одиниць (ФО) сучасної турецької мови: *cennete çevirmek* (букв. перетворити в рай) – ‘перетворити в спокійне та приємне місце’; *cennete dönmek* (букв. перетворитися в рай) – ‘перетворитися на красиве та тихе місце’.

До національно маркованих слід віднести ФО, утворені шляхом поєднання зоонімів та сакронімів. Образ віслюка нівелює в арготичному мовленні сакральне значення лексеми *рай*, і ФО *eşek cenneti* (укр. рай віслюка) набуває таких значень: 1) потойбічний світ; 2) в’язниця. ФО *cennet öküzü* (укр. райський бик) вживається на позначення чистосердечних, але надмірно наївних людей.

Дериватами від лексеми *рай* є такі утворення, як *cennetmekan* (*cennet* – рай, *mekan* – місце), *cennetlik* (*cennet* – рай, *-lik* – афікс іменниково-прикметниковий афікс) – 1) ‘безгрішний, гідний потрапити в рай’: *cennetlik adam* – ‘праведна людина’ [8:149]; 2) ‘померлий’; *cennetleşmek* (*-leş* – дієслівний афікс, який утворює дієслова, що “позначають розвиток чи зміну за якоюсь ознакою, перетворення, перехід з одного стану в інший” [2:258]), – ‘перетворюватися на рай’.

Релігійне наповнення життя турецького етносу вплинуло на перенесення коранічних мотивів і на ономастику. Зокрема, сакронім *рай* має значний потенціал при утворені топонімів: *Cennet* – село в районі Финдикли області Різе, *Cennetabat* (*-abat* – афікс перського походження, який домінує “елементи схожості та подібності”) – село в районі Каракоюнлу області Игдир, *Cennetpınarı* – село в районі Пазарджик області Кахраманмараш, *Cennet Mahallesi* – квартал в районі Кючюкчекмедже в Стамбулі; антропонімів: *Cennet* – жіноче ім’я, ергонімів: *“Cennet” Kültür Merkezi* – культурний центр “Рай”, хрематонімів: *“Cennet Mahallesi” dizisi* – серіал “Райський квартал” про життя й кохання юнаків та дівчат, які живуть в однойменному кварталі в Стамбулі, *“Cennet” şarkısı* – пісня турецької співачки Селім Гюльгьорен “Рай” про швидкоплинність життя.

Діалектичні відношення світського та сакрального виходять за межі процесів переосмислення та метафоризації в розмовній мові та текстах

художнього стилю, значною мірою пронизуючи й системи наукових термінів. Метафори наукової сфери з точки зори вмотивованості значення розподіляються на *lebendige* (укр. живі; ті, які викликають чіткі асоціації), *verblasste* (укр. затемнені; з нечітко вираженим зв'язком між прямим та переносним значенням), *tote* (укр. мертві; етимологія яких визначається лише за допомогою спеціалізованих словників) [3:183–184]. Найбільш впливовими з огляду на кількісні та якісні показники є метафори першої групи, оскільки, як відзначає К. А. Лапіна, "відмінною рисою метафори в мові науки є те, що вона виступає в якості первинного найменування позначуваного об'єкта" [4:135].

Найбільш багатою на образні назви є турецька **зоологічна термінологія,** представлена як метафорами-універсаліями, так і метафорами-унікаліями. До метафор першого типу належать іхтіоніми (*cennet balığı* (букв. райська риба) – 'макропод (Macropodus viridiauratus)', орнітоніми (*cennetkuşugiller* (букв. родина райських птахів) – 'вид птахів родини горобцеподібних (Paradisaeidae), самець яких вирізняється яскравим опіренням'; до цієї родини належать такі біологічні види райських птахів: *gök cennet kuşu* – 'синя райська пташка (Paradisaea rudolphi)', *küçük cennet kuşu* – 'мала райська пташка (Paradisea minor)', *kırmızı cennet kuşu* – 'червона райська пташка (Paradisaea rubra)', *büyük cennet kuşu* – 'велика райська пташка (Paradisaea apoda)', *kral cennet kuşu* – 'королівська райська пташка (Cicinnurus regius)'.

Серед домашніх птахів виділяються як біологічний вид райські папуги (cennet papağanları), до яких відносять таких представників родини папугових: *Psephotus pulcherrimus* – 'плоскохвостий райський папуга', *Psephotus pulcherrimus* – 'червоноплечий райський папуга співучий'.

Проте турки розширили розуміння зоологічного поняття *райського папуги* і почали використовувати цей термін для номінації папуг-нерозлучників, серед яких найбільш поширеними є: *Fischer cennet papağanı* (букв. райська пташка Фішера) – 'нерозлучник Фішера (Agapornis fischeri)', *maskeli cennet kuşu* (букв. маскова райська пташка) – 'нерозлучник масковий (Agapornis personata)', *siyah yanaklı cennet kuşu* (букв. чорнощокий райський папуга) – 'нерозлучник чорнощокий (Agapornis nigrigenis)', *şeftali yüzlü cennet kuşu* (букв. райська пташка з персиковим обличчям) – 'нерозлучник рожевощокий (Agapornis roseicollis)'. Про приналежність папуг-нерозлучників до райських птахів турецькі фахівці зазначають таке: *Latincesi agapornis olan bu papağan türü, lovebird diye adlandırılmaktadır.*

Ülkemizde kırmızı gagalılar cennet papağanı, beyaz gagalılar ise sevda papağanı diye bilinmektedir – ‘Цей вид папуг, латинська назва якого Agapornis, традиційно має назву *lovebird* (нерозлучник). У нашій країні папуг з червоними дзьобами називають райськими, а з білими – нерозлучниками’ [10].

У наївній картині світу райський птах у переважній більшості випадків асоціюється з міфічною райською пташкою Гамаюн (тур. cennet kuşu, devlet kuşu, Hüma kuşu, talih kuşu) з головою жінки. Ця істота символізує благополуччя та багатство, вміє настільки високо літати, що може долетіти й до самого Аллаха. Символізуючи недосяжність, райська пташка є метафоричним найменуванням красивої та привабливої жінки. Крім того, її зв’язок з вищими світами зумовив використання цієї лексеми в значенні “померла дитина”: *Çaresizliğin verdiği acıyla konuşan baba Ebu Abduh, Ürdün’de tedavi imkanı bulamayan kızının hastalığı nedeniyle kas kasılmaları yaşadığını ve bu esnada nefesinin kesilmesi sonucu hayatını kaybettiğini belirtti ... ‘Kızım cennet kuşlarından bir kuş oldu’ diyen baba Ebu Abduh, Ürdün’e geldikten sonra 3 yaşındaki oğlun da başka bir hastalık ortaya çıktığını söyledi.* – ‘Батько Ебу Абдух, розповідаючи з болем, породженим безвихіддю, зазначив, що в його доньки, через хворобу, які не змогли вилікувати в Йорданії, почали скорочуватися м’язи, у результаті чого дитина перестала дихати й померла … “Моя донька стала однією з райських пташок”, – сказав батько Ебу Абдух і розповів, що його 3-річний син після приїзду до Йорданії захворів іншою хворобою’ [11].

Лексема *Cennetkuşu* увійшла й в турецьку **антропоніміку** (Nilay Cennetkuşu – сучасна турецька актриса (р. народж. 1984). Як цілком слушно зауважує Н. В. Щербакова, “внутрішня форма словосполучень, виступаючи образним посередником між планом вираження й планом змісту, синтезує деякі аспекти світобачення і так чи інакше пов’язана з матеріальною, соціальною й духовною культурою відповідної мовної спільноти, а тому й може певним чином віддзеркалювати її культурно-національний досвід і традиції” [5:153]. Зокрема, національно маркованою є ФО *bendeniz cennet kuşu* (букв. я Ваш слуга – райський птах), яка використовується в гумористичних контекстах для представлення себе. Перший компонент цієї ФО походить від іменника *bende* (п.) ‘слуга, раб’, з афіксом присвійності 2 ос. мн.: *bendeniz* ‘ваш [покірний] слуга’ [2:175]. Зазначена ФО є елементом мовної гри в сучасній турецькій мові, зокрема при окремому

написанні першого компоненту: *Ben deniz cennet kuşu* – “Я морська райська пташка”.

Сакронім *рай* є також складовим компонентом **ботанічних** термінів сучасної турецької мови. Серед універсалій можемо виокремити рослину *cennet kuşu çiçeği* (букв. квітка райських птиць) – ‘стреліція королівська, багаторічна рослина, одна з найбільш ефектних серед декоративних рослин, квітка райських птиць (Strelitzia Reginae)’. Терміном-унікалією є складне словосполучення *cennet biberi* (букв. райський перець) – ‘рослина родини імбирних (*Zingiberaceae*), мелегетський перець.’ Зокрема, мотивованість значення цієї назви турки тлумачать таким чином: *Cehennem ziyafetini andıran acı yemeklerin ardından insanın kendini cennetteymiş gibi mutlu hissetmesinin nedeni meğer buymuş* – ‘Після процесу споживання гострих страв, який нагадує банкет у пеклі, людина відчуває себе щасливою, як у раю’ [12]. Проміжну позицію між характерними для інших народів найменувань та національно маркованими займає термін *cennet elması* (букв. райське яблуко), оскільки райським яблуком турки переважно називають не сливолисту яблуню з маленькими плодами родом з Китаю (Malus prunifolia), а хурму (лат. Diospyros Kaki), яку турецькомовне населення частіше називає *Trabzon hurması* (букв. трабзонський фінік).

Увійшов сакронім *рай* і в систему **економічної** термінології. В економіці податковим раєм (тур. vergi cenneti) іменуються країни, у яких оподаткування відсутнє взагалі або незначне. Зокрема, виділяється п’ять регіонів з податковими преференціями: Карибський, Середземноморський, Європейський, Тихоокеанський, регіон Нормандських островів.

Бізнесмени раєм дешевої робочої сили (тур. ucuz emek cenneti, ucuz işgücü cenneti, ucuz işçi cenneti) називають країни, у яких можна не використовувати значні кошти на оплату праці своїх найманих співробітників: *Biz **ucuz emek cenneti** olmak istemiyoruz. Biz çalışan insanlar emeğimizin karşılığını almak istiyoruz. İnsanca yaşamak istiyoruz. Geleceğimize yatırım yapmak istiyoruz. Kendimizi geliştirmek istiyoruz. Ve bu arada da ülkenin turizmden ciddi girdiler sağlamasını istiyoruz* – ‘Ми не хочемо бути **“раєм дешевої робочої сили”.** Ми, люди які працюють, хочемо отримувати оплату, гідну зусиль, які ми докладаємо. Ми хочемо жити по-людському. Ми хочемо інвестувати в наше майбутнє. Хочемо розвивати себе. І разом з цим хочемо забезпечувати отримання державою прибутків від туризму’ [13].

У термінології **мистецтва** зеленим кольором раю (тур. cennet yeşili rengi) називають смарагдовий колір, або колір пави: *tavus yeşili* (букв. зелений пави) – [cennet yeşili] (укр. зелений раю) – ‘зелений колір, ідентичний кольору на хвості в пави’ [8:137]. Як відомо, темно-зелений колір згідно з Кораном є кольором раю та вбрання, яке носять у раю, що й могло посприяти його використанню як компонента зазначеного кольоративу.

Ядро концепту *рай* складають семи, пов’язані з коранічним значенням раю, який постає як символ благополуччя та блаженства, якого можна досягнути на цьому світі, а на периферії зазначеного концепту містяться термінологічні метафори, конотативні значення яких послаблені, проте не повністю нівельовані. Метафори-універсалії в деяких випадках набувають характерних лише для турецької лінгвокультури значень. При цьому як ядерні, так і периферійні семи фіксують національну специфіку турецької мовної картини світу.

Перспективи подальших досліджень полягають у зіставленні семантики одиниць, які входять до зазначеного в темі дослідження концепту, з подібними одиницями в споріднених та різноструктурних мовах, виявленні вторинних номінацій термінів-метафор.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Kuran-ı Kerim* ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi. – İstanbul : Medine-i Münevvere, 1982. –603 с. 2. *Кононов А. Н.* Грамматика современного турецкого литературного языка / А. Н. Кононов. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1956. – 570 с. 3. *Огуй О. Д.* Лексикологія німецької мови / О. Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 416 с. 4. *Лапина Э. А.* Метафора в терминологии микроэлектроники (на материале английского языка) / Э. А. Лапина // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – 174 с. 5. *Щербакова Н. В.* Фразеологізми з антропонімічним компонентом у лексичному наповненні : до питання про внутрішню форму / Н. В. Щербакова // Литературная и диалектная фразеология : история и развитие. Пятые Жуковские чтения к 90-летию со дня рождения В. П. Жукова. – Т. 1. – Великий Новгород : ГУП “Типография “Наука”, 2011. – С. 152–156.

ДОВІДНИКИ

6. *Türkçe* Bilim Terimleri Sözlüğü. Sosyal Bilimler / [yayın sorumluları : Dr. M. Çetin Gülovalı, A. Odabaş]. – Ankara : TÜBA, 2011. – 1333 s. 7. *Türkçe* Sözlük / [Başkan prof. Dr. Hasan Eren]. – Ankara : Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988. – 745 s. 8. *Большой* турецко-русский словар / ред. А. Н. Баскаков. – М. : Русский язык, 1998. – 966 с. 9. *Turani A.* Sanat Terimleri Sözlüğü / A. Turani. – İstabul Remzi Yayınevi, 2003. – 150 s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Cennet papağanı.* Tanım [Elektronik kaynak]. – Siteye giriş şekli : http://www.cennetpapagani.com/tanim.htm. 11. *Lübnanlı sığınmacılar* ölümle yüz yüze [Elektronik kaynak]. – 11.12.2012. – Siteye giriş şekli: http://m.haber7.com/haberDetay.php?id=963351. 12. *Örs A.* Acı biberle cennete yolculuk / A. Örs // Sabah. – 28.06.2009. 13. *Burak Ö.* Tatilciye cennet, işçiye cehennem / Bir gün. Ö. Burak – 10.07.2011.

© Покровська І. Л.

ПОПОВА Н. М., ЧЕРНОВА А. А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОНЯТІЙНА ОСНОВА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ
(на матеріалі іспанської мови)

Статтю присвячено розробці методології вивчення понятійної складової лінгвокультурних концептів на матеріалі іспанської мови, що стає підґрунтям для формування його асоціативних зв'язків у концептуальній картині світу носіїв мови та перетворює метаконцепти на національно-марковані ментальні утворення.
Ключові слова: лінгвокультурний концепт, понятійна складова концепту, концептуальна картина світу.

Статья посвящена разработке методологии изучения понятийной составляющей лингвокультурных концептов на материале испанского языка, который становится основой для формирования его ассоциативных связей в концептуальной картине мира носителей языка и превращает метаконцепты в национально-маркированные ментальные образования.
Ключевые слова: лингвокультурный концепт, понятийная составляющая концепта, концептуальная картина мира.

A methodology for studying of the notional component of Spanish cultural linguistic concepts which could be a basis for the formation of cultural linguistic concepts associative links of the native speakers and converts metaconcepts into nationally-marked mental units is developed in this article.
Keywords: cultural linguistic concept, notional component of the concept, concept world view.

Актуальність даного дослідження зумовлюється необхідністю вивчення особливостей мовної та концептуальної картин світу окремих етнокультурних спільнот з метою встановлення ефективного міжкультурного діалогу в межах сучасного глобалізованого суспільства.

Наукова новизна статті полягає в дослідженні актуалізації семантичних ознак лінгвокультурного концепту, що дає можливість структурувати його понятійну складова, яка є основою для реалізації асоціативного і ціннісного компоненту в мовній картині світу окремого народу.

Метою нашої роботи є розробка методології вивчення понятійної складової лінгвокультурного концепту та визначення її ролі в становленні концепту як складової концептуальної, а згодом і мовної картини світу певного народу, зокрема іспанського.

Об'єктом дослідження є понятійна складова лінгвокультурних концептів.

Предметом дослідження стала актуалізація семантичних ознак лінгвокультурних іспанських концептів, яка становить їхнє понятійне

© Попова Н. М., Чернова А. А.

наповнення.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики актуальним є вивчення таких моделей репрезентації знань і уявлень людини про навколишній світ, як картина світу, фрейм, стереотип, архетип, концепт тощо. Найбільш розгорнуті, а нерідко й досить суперечливі погляди мовознавців супроводжують один із ключових термінів лінгвокультурології – концепт. У сучасній лінгвістиці проблемі відображення об'єктивного світу в концептах присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених (М. М. Болдирєв, Х. Валенсуела, Х. А. Діас Рохо, О. М. Кагановська, З. Д. Попова, Г. Г. Слишкін, Й. А. Стєрнін, А. Хель та ін.). Значна зацікавленість науковців концептами породжує слушні зауваження щодо концептуальної експансії лінгвістики. Мовознавці підтримують думку про те, що термін "концепт" слід використовувати для "репрезентації світоглядних, інтелектуальних та емоційних інтенцій особистості, відображених у її творіннях – текстах" [1:45].

Не викликає сумніву той факт, що в 90-х роках XX століття термін "концепт", який увійшов у науковий обіг і співіснував разом з іншими подібними до нього термінами, такими як "лінгвокультурема", "логоепістема", "міфологема" тощо, – виявився найбільш життєздатним. Нерідко його використовували як синонім "архетипу", "прототипу", "стереотипу", "символу", "гештальту" тощо. Такі термінологічні розбіжності свідчать про багатогранність природи концепту, складність його структури та своєрідність функцій.

У сучасній лінгвістичній науці загальновизнаними є три основні підходи до розуміння концепту. Перший з них базується на такому положенні: концепт – це те, що називає зміст поняття. Прибічники такого підходу (Ю. С. Степанов та ін.), трактуючи концепт, надають перевагу передусім його культурологічному аспекту, розуміючи культуру як сукупність концептів і відношень між ними, що є відмінними для різних культур. При такому осмисленні терміна "концепт" значення мови експлікується як другорядне, що виступає лише допоміжним засобом.

Представник іншого підходу до аналізу концепту О. Д. Шмельов основним засобом формування змісту концепту вважає семантику мовного знака [2]. Із цієї позиції підходить до трактування концепту М. Ф. Алефіренко, який постулює семантичний підхід до концепту, розглядаючи його як одиницю когнітивної семантики [3].

На думку прихильників третього підходу (Д. С. Лихачов та ін.),

концепт є результатом зіткнення значення слова з особистим і загальнонародним досвідом людини, тобто посередником між словами і дійсністю [4].

Спільним для трьох підходів є твердження про безперечний зв'язок мови і культури. Розходження ж між ними зумовлені різним баченням значення мови у формуванні концепту. Об'єкти світу стають "культурними об'єктами лише тоді, коли уявлення про них структуруються етномовним мисленням у вигляді певних "квантів" знання – концептів" [5:64].

Відзначаючи важливість кожного з підходів до розуміння концепту, ми відзначаємо необхідність комплексного підходу до його вивчення. Оскільки концепт є ментальним утворенням, не можна заперечувати його спорідненість із поняттям, філософським та психологічним терміном, і смислом. Водночас смисл нерозривно пов'язаний зі значенням лексичних одиниць, яке за визначенням Ф. де Соссюра є ментальною одиницею. І лише завдяки вивченню семантики лексичних одиниць, які відображають концепти в мові, ми можемо визначити та прослідкувати розвиток концепту, що існує у свідомості того чи іншого народу.

Таким чином, ми визначаємо концепт як складову одиницю концептосистеми (семантичної моделі головних світоглядних понять), яка об'єктивується в мовних одиницях у формі чуттєвих, понятійних, емотивних, оцінних та мисленнєвих ознак того чи іншого явища дійсності і репрезентує ці ознаки через текст або дискурс як ментальні, історичні та етнічні знаки у свідомості народу.

Вагомий внесок у розбудову поняття лінгвокультурного концепту зроблено М. Шварц. На думку дослідниці, мовну концептосферу складають концепти-категорії та концепти-символи (або ідіоконцепти). Категоріальні концепти вербалізуються як лексичними, так і граматичними засобами; культурні ж – лише лексичними, оскільки їм притаманний характер субстанції, яка, у свою чергу, може осмислюватися і конкретно, і абстрактно [6:134].

Наявність додаткових концептуальних ознак притаманна багатьом складним концептам, у яких ці ознаки нашаровуються на базову основу. Визнання концепту багатомірним ідеалізованим формоутворенням є причиною того, що багато лінгвістів виокремлюють у структурі концепту три складові: понятійний, образний та ціннісний компоненти.

Хоча під час вивчення лінгвокультурних концептів перевага

надається ціннісному компоненту (Ю. С. Степанов, В. І. Карасик, В. В. Красних, В. А. Маслова, М. Ф. Алефіренко), оскільки специфіка національної концептосфери вивчається від культури до свідомості, вивчення понятійної складової є невід'ємним елементом встановлення аксіологічних домінант концепту.

Понятійна складова визначає ознаки та дефініційну структуру концепту [5:7], на основі яких з'являються когнітивні метафори, що закріплюють концепт у свідомості мовців і визначають образні та асоціативні характеристики концепту, які, власне, і є його образною складовою, що визначає місце цього концепту в лексико-граматичній системі мови.

В. І. Карасик визначає понятійну складові концепту як його інформаційно-фактуальний компонент, на відміну від образно-перцептивного і ціннісного, який визначає оцінку та норми поведінки [7:118].

На думку С. Г. Воркачова використання імені концепту в складі предикативних одиниць актуалізує одну або кілька дефініційних ознак, оскільки мовець розміщує концепт у фокусі висловлювання [5:8].

Таким чином, результати дослідження понятійної складової концепту шляхом аналізу актуалізації дефініційних ознак імені концепту під час його використання в мові дають можливість стверджувати, що понятійна складова концепту є багатошаровим утворенням завдяки існуванню різних видів дискурсу. Так, у особистісно-орієнтованому побутовому дискурсі існує тенденція до максимального стиснення інформації з метою її передання, тоді як інші типи дискурсу мають за мету віднайти і пережити суттєві смисли, зважаючи на завдання художнього і філософського осмислення світу.

Дослідження мовної категоризації іспанських лінгвокультурних концептів, що відображають національну специфіку даного народу, свідчить, що на рівні мовної репрезентації вони відображаються мовними засобами з різним лексико-семантичним наповненням.

Наприклад, концепт *corrida* репрезентується в мові за допомогою мовних одиниць, які можна класифікувати наступним чином: елементи і правила кориди (*técnica, método, regla, pauta, tradición, polémica, fiesta*); учасники кориди, включаючи їхні характеристики (*valiente torero, espada, lidiador, matador, toreador, banderillero, picador, cuadrilla, alguacilillo, toro bravo, novillo, animal, bestia feroz, raza de toros, mula de arrastre, caballo,*

espectador, auditorio, aficionado a las corrida); сценарії кориди, що описують складові частини спектаклю, дії учасників та їхнє сприйняття (*tercio, orden, rito, espectáculo público, ejercicio de la caza, deporte de la nobleza, rejoneo, arte, tortura, manifestación de cultura, pura muerte del toro valor y destreza del torero, lidia, herida atroz, profunda cicatriz*); місця проведення кориди (*plaza, redondel, coso, circo, ruedo, toril, paseíllo, capilla, puesto de asistencia médica*); артефакти й символи кориди, що включають екіпірування, зброю та одяг тореро, відіграючи естетичну функцію та відображаючи соціальний статус *(lanza, caña, muleta, rabo, oreja, trofeo, traje de luces, lentejuela, capote de paseo, montera, castoreño, bordado, alamar, corbatín, coleta).*

Fe як іспанський лінгвокультурний концепт характеризується багатовимірністю в мовній картині світу Іспанії. Понятійну основу концепту складають наступні одиниці: *Santa Virgen, Dios, diablo, angel, pecado, religión, iglecia, inquisición, creencia, confianza, crédito.* Ядро даного концепту в концептуальній картині світу Іспанії складають релігійні поняття, висуваючи на перший план Бога та Святу Діву.

Серед найчастотніших концептуальних ознак даних понять О. О. Пантелєєва виділяє антропоморфні, суб'єктивно-психологічні, візуальні та мовленнєві [8:11]. У мовній картині світу характеристики та діяння Бога виражаються через предикативні одиниці, серед яких рухи, мовлення, інтелектуальна діяльність, волевиявлення. Різноманітні властивості приписуються "Святим дівам", кількість яких у мовній картині світу Іспанії досить велика: *Virgen Macarena, Señora de la Esperanza, santa Virgen, madre de Jesús, linda Señora, querida Señora, Reina de barrios pobres, bien vestida, joven.*

Ангел репрезентується в іспанській мові як небесний дух і як антропоморфна істота: *espíritu santo, fantasma.* Диявол репрезентується як страшне створіння, пов'язане з пеклом (*apariencia horrorosa, conducta mala, influencia perniciosa*), і граційна та розумна істота (*espíritu maligno, espíritu inmundo*). З поняттям бога і диявола тісно пов'язуються суб'єктивні уявлення людини про добро (*bien, vida, confianza, esperanza, amor*) і зло (*malo, muerte, miedo, odio*), репрезентуючи у мові "*pecado*" (гріх) як помилку (*error, equivocación, mentira, equivoco, falsedad*), зло (*mal, calamidad, ruina, daño, pasión, acto pernicioso, violencia de normas*), ворога (*enemigo, rival, hostil*), а також психологічний стан дратівливості й гніву (*irritabilidad, ira, cólera*), любові й натхнення (*amor, cariño, ternura,*

inspiración, iluminación, numen).

Концепт *cocina* в мовній картині світу іспанців репрезентується такими слотами, як продукти харчування, що в свою чергу підрозділяються на їжу (*pan, frutas, bayas, nueces, verduras, legumbres, embutidos, carne, platos de arroz, productos de mar, especias*) і напої (*bebidas alcogólicas*), часто специфічні для певної культури (*paella, gaspacho, cava, sidro, sangria, resolí, calimocho*); посуд, газові та електричні прибори, що використовуються для приготування їжі (*paellera*), інтер'єр приміщення для приготування й споживання їжі; способи приготування блюд (*asar, batir*). Денотативні та конотативні значення складових даних слотів часто передають цілі згустки інформації про навколишню дійсність. На їхній основі утворюються асоціативні зв'язки та конотативні метафори, які часто характеризують не лише об'єктивну реальність, але й передають внутрішній стан, емоції й переживання людини. Проте розумінню таких метафор, носії мови завдячують понятійному компоненту концепту, на основі якого утворюється те чи інше переносне значення.

Концепт *vegetación* можна підрозділити на наступні слоти: дерева, кущі, квіти, плоди. Основними етнокультурними концептуальними характеристиками цих слотів у мовній картині світу Іспанії є акустична, часова та якісна (*refugio, cubrimiento, protección del sol* – позитивна*; sombra, castigo, daño físico, ejecución por una planta* – негативна). Концепт часто об'єктивується завдяки кореляції з мистецтвом (квіти як символи краси), предметами домашнього вжитку (дерево, деревина), фізичною та розумовою діяльністю людини (рости, розвиватися), емоціями (квіти як позитивні емоції).

Лінгвокультурний концепт *flamenco* є безеквівалентним концептом у національній концептосфері іспанців, тобто одним із тих, які мають найбільш яскраве національно-марковане забарвлення. Безеквівалентні концепти виявляються через існування безеквівалентних мовних одиниць. Безеквівалентна одиниця, на думку З. Д. Попової та І. А. Стерніна, завжди є показником наявності певної унікальності, національної своєрідності концепту у свідомості народу [9:20].

Наявність великої кількості номінацій того чи іншого концепту свідчить про номінативну щільність даної ділянки мовної системи, що відображає актуальність вербалізованого концепту для свідомості народу [7:111]. Так, концепт *flamenco* в іспанській мові вербалізується за допомогою наступних слотів: пісні (*canto*), танці (*alborea, alegría, bambera,*

bulería, campanilleros, cantiña, caña, caracoles, carcelera, cartagenera, colombiana, debla, fandango, fandanguillo, farruca, flamenco, garrotín, granaína, guajira, javera, jondo, liviana, malagueña, mariana, martinete, media, milonga, minera, mirabrás, nana, petenera, polo, romance, romera, rondeña, rumba, saguiriya, serrana, sevillana, soleá, tango, tanguillo, taranta, tiento), музичні інструменти, властиві фламенко (*guitarra*), емоції, що переживаються (*alegría, pasión*). "Суб'єкт" і "процес" як ядерні складові концепту *flamenco* відзначаються антропоморфністю, фізіоморфністю і ментальністю [8:189], викликаючи у свідомості носія мови образ людини, що грає на музичному інструменті певної форми і з певними акустичними характеристиками, співає пісні певного типу й змісту, а також кінетичними рухами танцюристів та їхнього одягу (спідниць, платків, черевиків, кастаньєт).

Висновки. Отже, понятійна складова будь-якого лінгвокультурного концепту є основою, яка визначає її асоціативну та оцінну складову: здатність утворювати концептуальні метафори та викликати асоціації в свідомості носіїв певної культурної спільноти. Основним методом її дослідження є вивчення актуалізації семантичних ознак імені концепту в мовній картині світу певного народу. **Перспектива подальших досліджень** полягає у вивченні пареміологічної реалізації лінгвокультурних концептів у іспанській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Приходько А. М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : [монографія] / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с. 2. *Шмелев А. Д.* Русский язык и неязыковая действительность / Алексей Дмитриевич Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 496 с. 3. *Алефиренко Н. Ф.* Спорные проблемы семантики / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с. 4. *Лихачев Д. С.* Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М. : Akademia, 1997. – С. 280–287. 5. *Воркачёв С. Г.* "Куда ж нам плыть?": – лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития / Сергей Григорьевич Воркачев // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж : ВГУ ; Наука-Юнипресс, 2010. – Вып. 8. – С. 5–27. 6. *Schwarz M.* Einfuhrung in die kognitive Linguistik / Monika Schwarz. – Tubingen / Basel : Francke, 1996. – 238 s. 7. *Карасик В. И.* Языковой круг : личность, концепты, дискурс : [монография] / Владимир Ильич Карасик. – М. : Перемена, 2002. – 477 с. 8. *Пантелеева О. О.* Этнокультурная специфика доминантных концептов, вербализованных в художественной картине мира Висенте Бласко Ибаньеса : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.05 / Олеся Олеговна Пантелеева ; Воронежск. гос. ун-т. – Воронеж, 2007. – 275 с. 9. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с. 10. *Corpus de Referencia* del Español Actual (CREA) de la Real Acamedia Española [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.rae.es/creanet.html.

© Попова Н. М., Чернова А. А.

СИНГАЇВСЬКА Г. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕПОНІМІЧНІ НАЙМЕНУВАННЯ В ІСПАНСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Об'єктом лінгвістичного аналізу служать терміни, які активно функціонують в мові науки, утворені на основі особистих імен і прізвищ, – так звані терміни-епоніми або епонімічні назви (ЕН). Статтю присвячено визначенню ролі та місця термінів-епонімів в іспанській медичній термінології. На основі когнітивного підходу іспанські епонімічні терміни представлено як цілісну динамічну систему, яка має національно-культурну цінність.
Ключові слова: епонім, власна назва, термін, оніми, епонімічні терміни, терміносистема.

Объектом лингвистического анализа служат термины, активно функционирующие в языке науки, образованные на основе личных имен и фамилий, – так называемые термины-эпонимы или эпонимические названия (ЭН). Статья посвящена рассмотрению роли и места терминов-эпонимов в испанской медицинской терминологии. На основе когнитивного подхода испанские епонимические термины представлены как целостная динамическая система, имеющая национально-культурную ценность.
Ключевые слова: эпоним, имя собственное, термин, онимы, эпонимические термины, терминосистема.

The object of linguistic analysis is the terms, actively functioning in the language of science and formed on the basis of names and surnames, – the so-called eponymic terms or eponymic names (EN). The article deals with the role definition and place of term-eponyms in the Spanish medical terminology. The article makes more precise the volume of eponym notion, elucidates the peculiarities of the appellativation in the sphere of scientific terminology. On the basis of cognitive approach Spanish eponymic terms are presented as an integral dynamic system character being of national cultural value.
Key words: eponym, proper name, term, onyms, eponymic terms, terminology.

Науково-технічний прогрес вносить значні зміни у всі сфери розвитку суспільства. Одна з найістотніших змін полягає в тому, що переважну частину лексичного фонду будь-якої мови становить спеціальна лексика і доля термінів у лексичному складі мови стрімко зростає. Тому закономірно, що мовознавці надають велике значення дослідженням у галузі термінології. Кінець XX – початок XXI ст. знаменує собою новий етап у розвитку теорії терміна, що пов'язано з появою когнітивного підходу до аналізу термінологічних одиниць.

На справедливу думку академіка В. М. Лейчика, когнітивне термінознавство – п'ятий етап розвитку даної науки як провідної наукової дисципліни рубежу XX–XXI століть, яке розвиває нове розуміння терміна як динамічного утворення, що служить засобом вербалізації наукового (спеціального) концепту [1].

© *Сингаївська Г. В.*

Разом з тим вимагає свого обґрунтування і розробки взаємопов'язаний з даним аспектом вивчення терміна комунікативний підхід, що дозволяє бачити в ньому необхідний інструмент професійної комунікації, засіб актуалізації професійних знань в процесі діяльності. Іншими словами, на порядок денний висувається питання про природу і властивості терміна як когнітивно-комунікативної одиниці. Теоретичною основою цього підходу є положення про діяльнісну природу мови, відповідно до якого мова розглядається як когнітивний процес, здійснюваний у комунікативній діяльності і такий, що забезпечується особливими когнітивними структурами і механізмами в людському мозку [2].

Актуальність дослідження сучасної іспанської системи медичних термінів-епонімів зумовлена зростаючим інтересом до вивчення термінів як головних компонентів фахових мов, а також проявом зацікавленості до таких феноменів, як фаховий текст та його науково-технічний переклад. Активні процеси термінотворення, що відбуваються в даній терміносфері, супроводжуються значною варіативністю найменувань і зумовлюють необхідність опису та аналізу медичних термінологічних одиниць, утворених на основі власних назв, з позицій когнітивної термінології.

Метою статті є проведення комплексного аналізу термінів-епонімів в медичній термінології іспанської мови, виявлення когнітивних факторів, що впливають на значення і функціональні особливості епоніма.

Об'єктом дослідження виступають медичні термінологічні одиниці іспанської мови, утворені на основі власних назв.

Предметом дослідження є статус, процеси формування особливості функціонування та когнітивний потенціал медичних епонімів.

Матеріалом дослідження слугували терміни, отримані методом суцільної вибірки з Медичної енциклопедії іспанської мови, білінгвальних і полілінгвальних словників медичної спрямованості, монолінгвальної спеціалізованої літератури (епонімічні довідники різного призначення), а також текстові та словникові інтернет-ресурси, що надаються найбільшими іспанськими і українськими медичними інформаційними порталами (електронні варіанти різних видань) [3–9].

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Дослідженнями різних аспектів мови медицини та окремих підсистем медичної термінології займалися як вітчизняні, так і іспанські

лінгвісти: М. Н. Чернявський, В. Ф. Новодранова, Є. В. Бекішева, М. М. Дзюба, О. В. Варнавська, A. Ordonez Gallego, M. A. Alcaraz Ariza, J. M. López Piñero, M. Luz Terrada та ін. [10–17].

З'явилася чимала кількість робіт, які при системному дослідженні медичної термінології різних дисциплін надають не тільки лексико-семантичний, але також категоріальний і когнітивний аналіз термінів. Це свідчить про перехід від системно-структурного термінознавства до когнітивного напрямку, при якому поняттєвість терміну розкривається через співвіднесення мовного знака зі структурами свідомості.

Приналежність людини до певної професійної спільноти обумовлює її професійну концептосферу, відтворену в мові, що дозволяє визнати таке поняття як професійна мовна картина світу. Професійний досвід, накопичений фахівцями різних країн, об'єднаних єдиною професійною сферою, може бути виражений за допомогою різних мовних засобів, тому питання теорії терміна, його місця в мові та системі знань протягом довгого часу знаходяться в центрі уваги як вітчизняного, так і зарубіжного термінознавства.

Лінгвістика традиційно трактує термін як "слово або словосполучення спеціальної галузі знання або діяльності" і підкреслює, що "терміни входять у загальну лексичну систему мови за посередництвом конкретної термінологічної системи (термінології)", що відбито в Лінгвістичному енциклопедичному словнику [18:508].

Керуючись новітнім визначенням терміна, пов'язаним з появою і розвитком когнітивного термінознавства яке стверджує, що "термін – це динамічне явище, яке народжується, формулюється, поглиблюється у процесі пізнання (когніції), переходу від концепту – розумової категорії – до вербалізованого концепту, пов'язаного з тією або іншою теорією, концепцією, що осмислює ту чи іншу галузь знання та (або) діяльність" (Лейчик), О. В. Варнавська відносить до термінологічних одиниць (термінів) усі знакові або мовні засоби номінації спеціального поняття, що представляють собою частину медичної концептосфери [14].

З позиції когнітивного термінознавства зазначають дві ознаки у визначенні терміна: засіб закріплення результатів пізнання і функцію відкриття нового знання. Терміни та терміносистеми розуміються вченими як динамічні конструкти, які народжуються в дискурсі і змінюють свій когнітивний зміст і свою форму. З точки зору дискурсивної лінгвістики термін передає, відтворює, переробляє інформацію, орієнтовану на адресата та цілі отримання ним знання.

Медична сфера має свою специфіку і привносить додаткові властивості до сфери загального термінознавства. Основні етапи у розвитку медичної термінології пов'язані з появою медичних словників; уточненням і систематизацією медичної термінології; виникненням та формуванням основ термінологічної теорії; активізацією методичної діяльності в сфері медичного термінознавства, активним розвитком медичної лексикографії. Медичний термін є носієм спеціальної медичної інформації, необхідної для оптимізації пізнавальної діяльності медиків, інструментом пізнання в сфері медицини, позначає явища, процеси, комунікативно і когнітивно значущі в медичному просторі. Медична термінологія, створена для обміну професійною інформацією, тобто для професійної комунікації, адресована певній частині суспільства (фахівцям-медикам) і має яскраво виражений прагматичний характер [19:11].

У медицині власні назви утворюють особливий клас термінів – епоніми (від грецької: ἐπώνυμος – той, що дає ім'я, назву) – особа, від імені (прізвища) якої утворено назву місцевості, країни, народу; сама назва такого типу [20:216]. Епонімічними вважають термінологічні одиниці, які служать для називання хвороби, структури або метода за іменем людини, що вперше виявила або описала їх.

Згідно Словника іспанської мови Королівської Академії Наук (DRAE), епонім – це ім'я людини або географічна назва, що іменує народ, епоху, хворобу, одиницю виміру і т. ін. [5]. Епонімами також називають апелятиви, утворені від власних імен, наприклад, літературні, філософські, релігійні, політичні течії *cervantista, kafkiano, platonismo, calvinismo, franquismo*.

Епоніми становлять значущу частину медичної терміносистеми, тому що завдяки наявності власного імені в складі терміна, він може бути єдино прийнятним, терміни-синоніми не завжди відображають сутність поняття, а визначення поняття за допомогою багатослівної описової конструкції не є зручним.

У даний час існують дві діаметрально протилежні точки зору на терміни-епоніми. Згідно з однією точкою зору (В. М. Лейчик, С. Д. Шелов), терміни-епоніми відносяться до номенклатурних найменувань; згідно з іншою (Р. Глезер), вони є самостійним об'єктом вивчення ономастики спеціального тексту [21:23].

Якщо скористатися термінологією М. Я. Блоха і Т. М. Семенової [22:149], то можна назвати терміни-епоніми іменами-унікумами, які

позначають унікальні явища і завдяки власним іменам ототожнюють їх індивідуальність.

Власна назва являє собою частину когнітивного шару терміна. Вона є часткою, сегментом ядра концепту і сприяє породженню нових смислів у професійній мовній картині світу. Індивідуалізуюча функція імені додає неповторність кожній термінологічній одиниці, що призводить до різноманітності професійної мовної картини світу.

До епонімічних термінологічних одиниць (епонімів) О. В. Варнавська відносить монолексемні і полілексемні терміни, що мають у своєму складі одну або кілька власних назв (або її деривати), а також отонімічні символи – засоби номінації спеціального поняття, що представляють собою частину медичної концептосфери [14:9].

На нашу думку, терміни-епоніми – це асоціативні терміни, в яких мотивування виражається побічно, за допомогою різного роду асоціацій. Адже будь-який лікар розуміє різницю між *хворобою Паркінсона* і *хворобою Крону*; при цьому правильний висновок їм допомагає зробити саме ономастичний компонент. Хвороба Паркінсона – це дрожательний параліч, а хвороба Крона – це запалення шлунково-кишкового тракту. Таким чином, всупереч існуючій думці, власна назва (антропонімічній компонент) у терміні-епонімі, в першу чергу, має конотативне значення. У цьому також проявляється зв’язок науки з культурою.

Ми поділяємо точку зору Ю. О. Рилова про те, що семантику антропонімів можна визначити як ідеосемантику і вважаємо, що наявність національно-культурного (етнокультурного, культурно-історичного) компонента в конотативному аспекті значення онімів, наявність ономастичної ідеосемантики не підлягає сумніву, даний компонент є повноправним компонентом значення власних назв [23].

О. В. Суперанська [24:26] вважає, що для будь-якої власної назви важливо, в якому типі культури, в якій країні, якою мовою вона виникла усередині спеціальної підмови (наприклад, підмови математики, підмови медицини), до цього комплексу відомостей додається і роль носія антропоніма в розвитку відповідної галузі, що підтверджує думку про те, що людина живе в контексті культури.

Епонімічні терміни переважно відповідають основним вимогам до терміна: у них чітко визначена тенденція до однозначності, інтернаціональності (зокрема, терміноелемент-епонім виступає своєрідним міжнародним знаком у науковій комунікації фахівців), вони зазвичай лаконічні на противагу багатослівним номінативним варіантам,

у яких епонімічну частину замінено більш умотивованою описовою (*Базедова хвороба, хвороба Грейвса – дифузний токсичний зоб, тиреотоксикоз, гіпертиреоїдизм, захворювання, що виникає в зв'язку з підвищенням функції щитовидної залози, що призводить до надходження надмірної кількості тироксину до крові. La enfermedad de Graves-Basedow – una tiroiditis autoinmune de etiología no muy bien conocida, que estimula la glándula tiroides, y es la causa de tirotoxicosis más común*). Доказом того, що епонімічні терміни – цілком правомірний тип найменувань у спеціальній мові, свідчить їхня кількість, поширеність, здатність утворювати похідні (наприклад, терміни, що застосовуються у видових назвах: *bartoneláceas, bruceláceas, leishmanias, rickettsiales – бартонелли, бруцелії* або *бруцели*, *лейшманії, рикетсії* і їх родові номени, в яких використовують суфікси *-ella, -ia*: ***Barton**ella* (AL Barton), ***Bruc**ella* (David Bruce), ***Leishman**ia* (William B. Leishman), ***Ricketts**ia* (Howard Taylor Ricketts).

Епонімічні терміни є відображенням еволюції медичного пізнання. У складі інтернаціональних термінологічних одиниць залишилося чимало грецьких і латинських медичних термінів, самостійних іменників.

У медичній термінології іспанської мови збереглися імена лікарів грецького класичного періоду. Ім'я Гіппократа присутнє в термінах: *facies hipocrática, dedos hipocráticos o hipocratismo, uñas hipocráticas – Гіппократа клятва, маска, митра, ніготь, пальці.* Ім'я Герофіла – найвідомішого лікаря елліністичного періоду – збереглося в анатомічному терміні: *prensa de Herófilo (лат.: torcular Herophili) – жом Герофіла / синусних стік* [6].

Характерною рисою іспанської медичної лексики середньовіччя є наявність агіонімів в найменуваннях хвороб: *mal (enfermedad) de San Lázaro – лепра, проказа; lázaro, lazarino* – людина, що страждає цією хворобою, *hospitales de San Lázaro, lazareto* – лазарет, лікарня. У епоху Відродження, яка є періодом зародження анатомії як науки, в медицину увійшли імена Фаллопія: *trompa, ligamento, conducto de Falopio – канал, труба, зв'язка*; Санторіні: *tubérculo, escotaduras, conducto, corneto, papilla, cartílago, vena emisaria o de Santorini – горбок, проток, сосочок, хрящ, емісар, вирізка, раковина*; Мальпіги: *capa, glomérulo, nódulos de Malpigui – шар (в шкірі), тільця, судини* і т. д. [6].

Разом з класичними термінами-епонімами, що увійшли до вжитку в XVI–XX століттях, з'являються нові терміни, що відображають як етапи розвитку нових галузей медичної науки, так і пріоритет того або іншого

ученого, країни у відкритті нових фактів. Це назви захворювань: *enfermedad de Basedow – Базедова хвороба*; симптомів: *signo de Babinski – симптом Бабінського*; синдромів: *síndrome de Cushing – синдром Кушинга*; різних фізіологічних процесів: *reflejo de Pavlov – рефлекс Павлова*; імена авторів методів лікування: *tratamiento de Murphy – метод Мерфі*; *método de Áhlfeld* – дезінфекція за допомогою води і алкоголю; *método de Balint* – метод лікування епілепсії і т. д.

Значне місце серед медичних термінів, що позначають різні симптоми, синдроми і хвороби, займають епонімічні клінічні терміни, в яких відображені імена учених-лікарів, що вперше їх описали або вперше застосували цей метод лікування. Наприклад, *Мальпігієвий клубочок (nódulos de Malpigui*) – сплетення капілярів у корковому шарі нирок. Слугує для фільтрації плазми крові. Структура названа на честь італійського біолога та лікаря, одного із засновників мікроскопічної анатомії Марчелло Мальпігі, який вперше виявив їх у 1687 р.; *Фаллопієві труби (Las trompas de Falopio)* – маткові труби – парні трубчасті органи, що поєднують порожнину матки з черевною порожниною. Названі на честь італійського анатома XVI ст. Габріеля Фаллопія, який вперше описав їх. *Клітини Беца (Las células de Betz)* – пірамідальні нейрони п’ятого шару в корі головного мозку, які є найбільшими в ЦНС. Вперше були описані Володимиром Олексійовичем Бецем у 1874 р.; *операції Більрот (operaciones de Billroth, operaciones tipo Billroth)*, названі на честь німецького хірурга Теодора Більрота (1829–1894), який розробив ряд нових операцій, що увійшли до хірургічної практики: резекції стравоходу, шлунку, видалення гортані, передміхурової залози і операції з приводу зобу.

Велику групу складають клінічні терміни-епоніми, що відображають назви окремих частин органа, тканини, клітини, найбільш поширені методи дослідження, морфологічні теорії або наукові відкриття, що отримали широке визнання: *Puente de Varolio / puente troncoencefálico / protuberancia anular – Вароліїв міст (лат. pons Varolii)* – відділ головного мозку, названий на честь італійського анатома та хірурга Констанцо Вароліо (1543–1575); *acueducto de Silvio – Сильвіїв водопровід* або *водопровід мозку (лат. aqu(a)eductus cerebri (Sylvii))*, названий за іменем голландського лікаря, фізіолога і анатома Франциска Сильвія (1614–1672). *El círculo arterial cerebral, polígono de Willis o círculo arterial de la base del cerebro – Віллізієве коло (лат. circulus arteriosus cerebri)* – міжсистемний анастомоз в основі головного мозку у вигляді кола,

названий на честь англійського лікаря і анатома Томаса Віллізія (1621–1675); *Fisura de Rolando / cisura de Rolando / circunvolución de Rolando – роландова борозна* отримала свою назву за іменем видатного італійського фізіолога Луїджі Роландо (1773–1831). *Tracto de Lissauer, haz de Lissauer – тракт Лісауера / зона Лісауера / Лісауера крайовий пояс,* – за іменем німецького невролога Гейнриха Лісауера (1861–1891); епонім *núcleo de Bechterew o núcleo basal – ядро Бехтерева, верхнє вестибулярне ядро (лат. nucleus vestibularis superior),* – за іменем російського невропатолога і психіатра В. М. Бехтерева (1857–1927) [9].

У цих епонімах акумульовані зусилля учених і лікарів різних країн світу в пізнанні будови і функціональних особливостей органів людського тіла, увічнена спадкоємність наукового знання, без якої неможливий успішний розвиток сучасної морфологічної науки.

Сьогодні важко собі уявити вивчення еволюції клінічного мислення, діагностики, історії і розвитку клініки, медицини без знання клінічної термінологічної епонімії. Роботи останніх років, а також практика дослідження епонімів-термінів у медицині переконують в тому, що терміни-епоніми значно сприяють правильному розумінню текстів і полегшують навчально-професійне спілкування.

Безперечно позитивною якістю великої кількості термінів-епонімів є їх інтернаціональний характер, тобто ідентичний вигляд і значення в різних мовах: *BCG / Bacilo de Calmette y Guérin – БЦЖ / Бацила Кальмета-Герина; Fístula BT / Fístula Blalock-Taussig – Фістула Баллока-Тауссига / Фістула Б.Т; : ECJ: Enfermedad de Creutzfeldt-Jakob – хвороба Крейтцфельдта-Якобса, RW: reacción de Wasserman – реакція Вассермана* [8].

Крім того, епонімічним термінам властиве явище синонімії: *síndrome boerhaaviano / síndrome de Boerhaave – синдром Бурхаве*; *enfermedad parkinsoniana / enfermedad de Parkinson – паркінсонічний синдром / синдром Паркінсона* та ін. Відома іспанська дослідниця Марія Анхелес Алькарас-Аріса зазначає, що “епонімам не залишається нічого іншого, ніж іти шляхом синонімії, прокладеним одночасним застосуванням у медицині коренів грецького та латинського походження” [16:65], і зазначає, що така хвороба, як *дифузний токсичний зоб*, *гіпертиреоїдизм – bocio exoftálmico hipertiroideo*, відома в Іспанії під наступними назвами: *basedovismo, bocio basedovificado, tirotoxicosis, hipertiroidismo, hipertiroidia o hipertireosis, enfermedad de Basedow*, *enfermedad de Graves*, *enfermedad de Flajani, enfermedad de Parry,*

enfermedad de Parson [16:65].

Специфіка термінів, утворених на основі особистих імен, полягає у їхній основній функції при визначенні сутності поняття: заміні довгих конструкцій більш короткими формами, в яких особові імена застосовують як своєрідну мовну мітку. З цієї точки зору, епоніми, утворені від імен дослідників-медиків, відповідають вимогам лексичної стислості і мовним нормам. Емоційна нейтральність та інтернаціоналізм, властивий більшій частині подібних термінологічних одиниць, є позитивною рисою для термінотворення.

Висновки дослідження. В ході дослідження було виявлено, що термінологічна епонімізація відображає еволюцію медичного пізнання і відіграє важливу роль у формуванні терміносистеми. Іспанській медичній термінології властиво широке використання епонімів, які є частиною термінологічної системи і володіють власними моделями і структурно-типологічними характеристиками.

Терміни-епоніми – це унікальна група термінів зі своїми особливими характеристиками, властивими цим термінам в залежності від терміносистеми тієї науки, до якої вони належать.

У даних термінах поєднуються основні мовні функції апелятивів і власних назв: апелятив служить для визначення класу об’єктів, а пропріативу відводиться ідентифікуюча роль. Індивідуалізуюча функція особистого імені додає неповторність кожній термінологічній одиниці, що призводить до урізноманітнення професійної мовної картини світу. Епонімічний медичний термін являє собою єдиний когнітивний комплекс, що характеризує професійну мовну картину світу. Ідеосемантика оніма є частиною ядра концепту і сприяє породженню нових смислів у професійній мовній картині світу.

Перспективи подальших досліджень. Оскільки епонімічна термінологічна одиниця являє собою єдиний когнітивний комплекс, який характеризує професійну мовну картину світу, слід приділити подальшу увагу термінам, утвореним на основі власних назв, що використовуються в інших галузевих термінологіях. Внаслідок концептуальної диференціації певних аспектів професійної мовної картини світу відбувається збільшення обсягу епонімічних термінів, тому ми вважаємо, що перспективи подальшого дослідження іспанських епонімів пов’язані не тільки з аналізом і кореляцією медичної лексики, але й з іншими сферами спеціального знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лейчик В. М.* Терминоведение: Предмет, методы, структура. / Владимир Моисеевич Лейчик. – [5 изд., испр. и доп.]. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2012. – 264 с. 2. *Кубрякова Е. С.* Когнитивные аспекты словообразования и связанные с ним правила инференции (семантического вывода) / Елена Самуиловна Кубрякова // Новые пути изучения словообразования славянских языков. – 1997. – С. 24–37. 3. *Clasificación* Estadística Internacional de Enfermedades y otros Problemas de Salud. Décima revisión. ICD-10 [Recurso electrónico]. – Disponibilidad y acceso : http://www.cemece.salud.gob.mx/fic/cie/index.html 4. *García-Castañón S.* Diccionario de epónimos del español / Santiago García-Castañón. – Gijón : Trea, 2001. – 142 p. 5. *Diccionario de la lengua española.* Real Academia Española. – [22-a ed.]. – Madrid : Espasa-Calpe, 2001. – 2448 p. 6. *Medciclopedia* [Recurso electrónico] // Diccionario ilustrado de términos médicos. – Disponibilidad y acceso : http://www.iqb.es/diccio/diccio1.htm 7. *Белинский Г. Ю.* Испанско-русский медицинский словарь / [Г. Ю. Белинский, Н. И. Елкин, Е. П. Пашков]. – М. : Русский язык, 1991. – 836 с. 8. *Большой словарь медицинских терминов* / сост. : В. Д. Федотов. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2008. – 959 с. 9. *Listado alfabético de epónimos* [Recurso electrónico]. – Disponibilidad y acceso : http://www.iqb.es/diccio/e/eponimoa.htm 10. *Чернявский М. Н.* Краткий очерк истории и проблеми упорядочения медицинской терминологии: энциклопедический словарь медицинских терминов / Максим Наумович Чернявский. – М. : Советская энциклопедия, 1984. – Т. 3. – С. 410–425. 11. *Новодранова В. Ф.* Средства выражения когнитивной сложности научного знания: На материале языка медицины / Валентина Федоровна Новодранова // Московск. гос. лингв, университет. – 2002. – Вып. 457. – С. 26–30. 12. *Бекишева Е. В.* Категориальные основы номинации болезней и проблем, связанных со здоровьем / Елена Владимировна Бекишева. – Самара : ООО “ИПК “Содружество”” ; ГОУВПО “СамГМУ”, 2007. – 250 с. 13. *Дзюба М. М.* Епоніми в українській науковій термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Майя Миколаївна Дзюба ; Волинськ. нац. ун-т ім. Лесі Українки.– Луцьк, 2011.– 20 с. 14. *Варнавская Е. В.* Статус и функционирование эпонимов в медицинской терминологии испанского языка : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.05 “Романские языки” / Елена Владимировна Варнавская ; Воронежск. гос. ун-т. – Воронеж, 2009. – 24 с. 15. *Ordonez Gallego A.* Lenguaje médico: Modismos, tópicos, y curiosidades (Spanish Edition) / Amalio Ordonez Gallego. – Madrid : Editorial Noesis, 1994. – 141 p. 16. *Alcaraz-Ariza M. A.* Los epónimos en medicina [Recurso electrónico] / María Ángeles Alcaraz-Ariza. – 2002. – № 5. – P. 55–73. – Disponibilidad y acceso : http://www.aelfe.org/documents/text4-Alcaraz.pdf. 17. *López Piñero J. M.* Introducción a la terminología médica / José María López Piñero, María Luz Terrada. – Barcelona : Masson, 2005. – 232 p. 18. *Лингвистический* энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – [2 изд., доп.]. – М. : Большая российская энциклопедия, 2002. – 709 с. 19. *Маджаева С. И.* Медицинские терминосистемы: становление, развитие, функционирование : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Санья Ибрагимовна Маджаева ; Волгоградск. гос. соц.-пед. ун-т. – Волгоград, 2012. – 40 с. 20. *Яковлева А. М.* Сучасний тлумачний словник української мови / А. М. Яковлева, Т. М. Афонська – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2009. – 672 с. 21. *Какзанова Е. М.* Номенклатура и термины-эпонимы: обзор мнений / Евгения Михайловна Какзанова // Вестник МГОУ. – Серия : “Лингвистика”. – 2010. – № 5. – С. 21–25. 22. *Блох М. Я.* Имена личные в парадигматике, синтагматике и прагматике / Марк Яковлевич Блох, Татьяна Николаевна Семенова. – М. : Готика, 2001. – 196 с. 23. *Рылов Ю. А.* Очерки романской антропонимии : [монография] / Юрий Алексеевич Рылов. – Воронеж : ЦЧКИ, 2000. – 163 с. 24. *Суперанская А. В.* Общая термінологія : Терминологическая деятельность / [Александра Васильевна Суперанская, Наталия Владимировна Подольская, Наталия Владимировна Васильева]. – [3-е изд.].– М. : УРСС, 2008. – 288 с.

СИТДИКОВА І. В.
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ПИСЬМА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті обґрунтовано необхідність системного підходу до вивчення письма з урахуванням його ролі у сучасному суспільстві.
Ключові слова: письмо, писемність.

В статье обоснована необходимость системного подхода к изучению письма с учетом его роли в современном обществе.
Ключевые слова: письмо, письменность.

The article deals with the approach of the systems in the study of writing.
Key words: written language, writing.

Актуальність роботи обумовлена тим, що останні кілька десятиліть відзначаються неухильним зростанням ролі письма як в нашій країні, так і за кордоном. Цей процес пов'язаний з тим, що в сучасному суспільстві писемне мовлення стає все більш діючим засобом спілкування. Це обумовлено низкою лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників. Лінгвістичні чинники пов’язані з внутрішніми законами розвитку мови, а до найважливіших екстралінгвістичних чинників слід віднести розвиток інформаційних технологій та ЗМІ, процеси світової інтеграції та глобалізації і пов’язане з ними поширення впливу англомовної культури. Але, не дивлячись на це, висвітлення теоретичних проблем письма поки що не відповідає тій ролі, яку воно відіграє в сучасному житті суспільства. Досліджень, присвячених проблемам письма недостатньо, оскільки лише в новітні часи, коли лінгвістична теорія вже практично склалася та набула значного розвитку, проблеми письма та його відношення до мови були проставлені як окремі наукові задачі.

Мета роботи визначення ролі письма в інформаційному суспільстві.

Наукова новизна – обґрунтування системного підходу до дослідження письма як в загальнотеоретичному так і в конкретно-практичному аспектах.

Бурхливий прогрес новітніх інформаційних технологій (розвиток електронних засобів обробки і зберігання інформації, зростання

© Ситдикова І. В.

впливу електронних засобів масової інформації, створення потужних комунікаційних систем типу мережі Інтернет тощо) спричиняє виникнення нового підходу до розуміння сучасного суспільства. Аналітики все частіше розглядають інформацію як основну рису сучасного світу. Мозкова діяльність людини трактується деякими лінгвістиками як робота особливої когнітивної системи, спрямована на обробку, переробку та зберігання інформації.

Ф. Уебстер виділяє п'ять визначень інформаційного суспільства: технологічне: економічне; пов'язане зі сферою зайнятості; просторове; культурне; засноване на теоретичному знанні (інформації) [6:39]. Сам Ф. Уебстер надає перевагу останньому визначенню, що спирається не на кількісні, а на якісні критерії і базується не на тому твердженні, що в наш час стало більше інформації (це цілком очевидно), а на тому, що характер цієї інформації змінив спосіб життя людини. Основою для створення технологічних концепцій, були численні технологічні інновації, початок бурхливого розвитку яких припадає на 1970-ті роки: новітні технології (кабельне та супутникове телебачення, комп'ютерні мережі, персональні комп'ютери, нові офісні технології) [6:14]. Такий обсяг технологічних інновацій має спричинити соціальну перебудову, позаяк його вплив на суспільство дуже значний. Деякі концепції інформаційного суспільства, хоча й спираються на економіку та соціологію, базуються на просторовому (географічному) принципі. Наголос робиться на інформаційні мережі, що з'єднують різні місця, а тому можуть впливати на організацію часу і простору. Протягом останніх років ця концепція набула особливої популярності, оскільки інформаційні мережі почали відігравати значну роль у соціальній організації [6:25]. Обсяг інформації в соціальному житті швидко і невпинно зростає. Сучасна культура "інформативніша" за будь-яку попередню. Ми живемо в медіанасиченому середовищі, життя суттєво символізується, воно проходить у процесах обміну – або спробах обміну і відмови від отримання – повідомлень про нас самих і про інших. Це дозволяє зробити висновок про те, що ми увійшли до інформаційного суспільства.

Терміни "постіндустріальне суспільство" та "інформаційне суспільство" використовуються практично як синоніми: інформаційна ера трактується як вияв постіндустріального суспільства, а

постіндустріалізм часто розглядається як інформаційне суспільство. Даніел Белл підкреслює роль інформації (знання) у своїй моделі майбутньої соціальної системи. Зокрема у праці "The coming of postindustrial society" йдеться про появу нової системи, що характеризується насамперед зростанням кількості і значення інформації. Постіндустріалізм призводить до ширшого використання інформації, значно зростає роль теоретичного знання. Белл вважає, що головне в наш час – це кодифікація теоретичного знання, враховуючи його роль в інноваціях як у сфері створення нових знань, так і в сфері виробництва товарів і послуг. На цьому Белл вибудовує опис постіндустріального суспільства як суспільства знання.

Фахівці наголошують, що на даний момент важливий не тільки і не стільки характер та зміст інформації, як способи її поширення (що власне, і є визначальним фактором переходу до інформаційного суспільства). Отже, проблеми графічної кодифікації інформації набувають у наш час особливого значення, а письмове мовлення у зв'язку з появою новітніх технологій масової комунікації виходить на істотно новий рівень розвитку.

Але, не дивлячись на це, висвітлення теоретичних проблем письма поки що не відповідає тій ролі, яку воно відіграє в сучасному житті суспільства. Досліджень, присвячених проблемам письма недостатньо, оскільки лише в новітні часи, коли лінгвістична теорія вже практично склалася та набула значного розвитку, проблеми письма та його відношення до мови були проставлені як окремі наукові задачі. Проблеми письма стають самостійним об'єктом лінгвістичних досліджень у XX столітті, коли в лінгвістиці поступово починає формуватися наука про письмо – графічна лінгвістика. Об'єктом цієї науки є письмо, письмовий текст, писемність, знак, предмет теорії письма – виявлення можливих засобів графічної передачі мовних одиниць в цілому, або тільки їх звукової сторони. До складу графічної лінгвістики входять такі спеціальні дисципліни, як графіка та графеміка. Графічна лінгвістика вважається "комплексною наукою про письмо та письмову мову [1:67]", а "теоретичні дослідження співвідношення між звуками та графічними мовними формами – є продуктом лінгвістики XX століття". В наші дні графічна лінгвістика вже набула права називатися загальною наукою про письмо, але багато фундаментальних питань цієї галузі знань ще

до кінця не з'ясовані. Перш за все це стосується питання співвідношення звукової та письмової мови, перед ученими постала низка питань, що потребували ґрунтовного вивчення: яким чином письмова форма мови корелює з усною? у чому полягають переваги усної форми над письмовою? якими є особливості функціонування одиниць письмової форми мови, що не мають звукового еквівалента? Питання про співвідношення усного та письмового варіантів мови не отримали однозначного тлумачення через відмінні підходи до розуміння мови як об'єктивної реальності та як об'єкта наукового пізнання.

Нині важко погодитись із твердженням, що письмова мова є другорядною по відношенню до усної, хоча з точки зору походження письмова мова дійсно виникла пізніше: 1) колектив уже досконало володіє звуковою мовою, коли створює систему письма; 2) вагоміші мовні зміни виникають спочатку в усній, а вже потім у письмовій формі мови. Звукові образи у свідомості не завжди є необхідними для спілкування та формування понять, а написання, в свою чергу, цілком здатні слугувати знаряддям комунікації і без відповідного зв'язку зі звучанням. Сьогодні нові явища письмової мови усе частіше виникають незалежно від усної форми (наприклад, мова SMS-повідомлень), тут йдеться не лише про взаємозв'язок двох форм мови, а й про їх рівність, бо в окремих випадках проявляються особливості притаманні лише письмовій мові. Графічні знаки здатні позначати ті чи інші об'єкти дійсності та реалізувати поняття про них так само безпосередньо, як і звукові знаки. Письмова мова багато в чому відрізняється від звукової, зокрема своїми засобами та законами організації останніх. Ось чому письмовий варіант мови не є системою опосередкованих знаків, що співвідноситься з дійсністю лише через одиниці усного варіанту мови.

На думку вчених-генеративістів єдиною формою існування мови є її звукова форма. Інші види матеріального втілення мови вважаються вторинними, підлеглими і не є цікавими для лінгвіста. Вони вважають, що "[…] письмо служить лише інструментом перевтілення звукового мовлення зі сфери часової протяжності у сферу просторово-лінійної протяжності, не маючи при цьому ніякого смислового навантаження. Система письма служить лише для запису мовленнєвих творів з метою їх "транспортування" у просторі й часі.

Смисл написаного виявляється опосередковано через слова звукової мови, за принципом: від написання до звуку, від звуку до смислу […]”. З даного твердження випливає, що вторинність знаків письма по відношенню до знаків звукової мови виключає можливість ознак притаманних лише письмовій мові. З цим ми не можемо погодитись, оскільки в системі письма існують знаки, що не мають і не потребують звукового еквівалента, але при цьому передають певний смисл.

Загальновідомо, що зародки сучасної лінгвістики, з’являються в античні часи в різних країнах (Греція, Індія, Арабський Схід, Китай), де на той час вже існували різноманітні системи письма. Всі основні різновиди письма: ієрогліфічне, силабічне, звуко-літерне, а також його змішані види виникають ще в давнину. Але ще з тих часів повелося так, що дослідників цікавила в основному звукова мова, хоча й досліджувалася вона, найчастіше, на основі письмових текстів. На думку академіка В. М. Солнцева, складність проблеми дослідження письма, проявляється, насамперед, в дуалістичності його характеру, з одного боку воно [письмо] є створеною людьми знаковою системою, що використовується для фіксації звукової мови (і, отже, звукового мовлення); з іншого ж, воно є відносно самостійною системою комунікації, яка реалізуючи свою функцію фіксації усної мови (мовлення), тобто функцію слугувати знаковим позначенням іншої знакової системи, набуває у суспільстві цілого ряду відносно самостійних функцій, завдяки чому, на нашу думку, відкриває перед людством додаткові можливості для спілкування [5:34].

Розглянемо існуючі підходи до визначення письма. Насамперед наведемо загальне визначення письма, яке б охоплювало лише основне й суттєве в ньому. Існує значна кількість дефініцій цього поняття, які змінюються з плином часу та залежно від розуміння самого лінгвістичного явища і його значення.

Аналізуючи явище письма, І. М. Дьяконов дає таке пояснення: “письмо представляє собою фіксацію людського мовлення [...] за допомогою системи накреслених позначень” [3:462]. Цю ж думку поділяє Б. М. Головін, зазначаючи, що письмо є системою знаків, які використовуються для фіксації звукового мовлення [2:240]. Наведені визначення письма можна вважати повними і навіть комплексними –

функціонально-субстанційними: фіксація мовлення – це функціональна сторона письма, система графічних знаків, що використовується при цьому – субстанція письма.

Детермінуючи, що таке письмо, та визначаючи його місце серед засобів людської комунікації, В. М. Солнцев у передмові до монографії Т. О. Амірової "Функциональная взаимосвязь письменного и звукового языка", зазначає, що письмо є створена людьми допоміжна система, яка використовується для фіксації ("відтворення") звукової мови (і, відповідно, звукового мовлення). Крім цього, посилаючись на Т. О. Амірову, вказує, що це є відносно самостійна система комунікації, яка, реалізуючи свою функцію слугувати знаковим позначенням іншої знакової системи, набуває у суспільстві цілий ряд відносно самостійних функцій, завдяки яким відкриваються додаткові можливості людського спілкування [5:5]. Письмо, на думку В. М. Солнцева, включає письмову форму мовлення, вид мовленнєвої діяльності людини та письмову мову, певною мірою незалежну від усної знакову систему. Т. О. Амірова у своїх дослідженнях відстоює думку про існування двох різних мов, хоча й тісно пов'язаних одна з одною – звукової та письмової, і виділяє письмову мову в окремий вид комунікації [1:17]. На нашу думку, практично не викликає заперечень позиція В. А. Істріна, який розділяє письмо та писемність: "Письмо являє собою додатковий до звукового мовлення засіб спілкування. Писемністю слід називати результат використання цього засобу, сукупність документів виконаних письмом того чи іншого народу [4:56]". Що стосується поняття письма за В. А. Істріним, треба відмітити представлені в ньому два аспекти, а не один: "по-перше, – це вид мовленнєвої діяльності людини; по-друге, – це в певній мірі самостійна, незалежна від звукової знакова система. Термінологічно ці два аспекти можна розрізняти, визначивши перший як письмову форму мовлення або письмове мовлення, а другий – письмова мова [4:56]". Усвідомлення писемної мови як окремого об'єкта вивчення, що вимагає самостійної наукової категоризації та систематизації, викликає інтерес до дослідження письма в загальнотеоретичному і конкретно-практичному аспектах.

Таким чином, ураховуючи все вищесказане, дамо узагальнювальне визначення письма. Письмо – це знакова система фіксації мови, що за допомогою графічних елементів може передавати мовленнєву інформацію на відстані й фіксувати її у часі. Створення письма –

семіотичної системи з новими якостями і новими можливостями – дає життя ряду нових графічних новоутворень немовного характеру зі своїми власними системними якостями та засобами вираження. Для всіх інших знакових систем характерні принципово відмінні від письмової та звукової мови структурно-функціональні якості, що використовують для власного вираження мовні знаки (письмової або звукової мови), як такі, яким притаманні метамовні властивості [1:113]. Письмо, як об'єкт дослідження графічної лінгвістики, являє собою складну систему, вивчення і дослідження якої лише розпочинається. Важливо пам'ятати, що писемність твориться та замикається в певній кількості знаків, правил їх написання та функцій. При цьому будь-яка графемна система не вичерпує можливості графічного матеріалу, адже завжди можна створити нові графічні знаки і символи, так само як і фонемна система не вичерпує можливості звукового матеріалу. Тому, у матеріалі графіки, хоча за кожним знаком і зберігається надане узусом значення, завжди залишаються вільні ресурси виразності, внаслідок чого письмова мова лишається недетермінованою з точки зору можливості виражати нескінченне розмаїття смислів та забезпечувати необхідний простір для розвитку вербальної комунікації. Також варто зазначити, що комунікативно-виразні особливості письмової мови, її система диференційних ознак якісно та кількісно відрізняються від системи диференціальних ознак звукової мови, і це створює для письмової мови нові можливості.

Письмова мова має значні **перспективи** для розвитку в сучасному світі інформаційних технологій, в якому саме вона стає предомінантним засобом спілкування. У XXI столітті письмова мова постає на історико-культурній арені як нова семіотична система та суспільно вироблена комунікативна діяльність, яка відповідає новому етапу історичного розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Амирова Т. А.* Функциональная взаимосвязь письменного и звукового языка / Т. А. Амирова. – М. : Наука, 1985. – 286 с. 2. *Головин Б. Н.* Введение в языкознание / Б. Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1977. – 310 с. 3. *Дьяконов И. М.* О письменности / И. М. Дьяконов // Алфавит / Д. Дирингер. – М. : Просвещение, 1963. – С. 457–470. 4. *Истрин В. А.* Возникновение и развитие письма / В. А. Истрин. – М. : Наука, 1965. – 596 с. 5. *Солнцев В. М.* Язык и письмо / В. М. Солнцев // Функциональная взаимосвязь письменного и звукового языка / Т. А. Амирова. – М. : Наука, 1985. – С. 3–17. 6. *Уэбстер Ф.* Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М., 2004. – 399 с.

© *Ситдикова І. В.*

СКРИПНИК А. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДІЄСЛОВА-ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТА “AMOUR” У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті проводиться аналіз лексико-семантичного змісту дієслів, що вербалізують концепт AMOUR; розглядаються різноманітні семи, що наповнюють даний концепт, виходячи із функціонування дієслів, які відображають почуття любові.
Ключові слова: семантична структура слова, концепт, дієслово-предикат, статичні дієслова, емотивність.

В статье проводится анализ лексико-семантического содержания глаголов, вербализирующих концепт AMOUR; рассматриваются разнообразные сем, которые наполняют данный концепт, исходя из функционирования глаголов, отражающих чувство любви.
Ключевые слова: семантическая структура слова, концепт, глагол-предикат, статичные глаголы, эмотивность.

The article deals with The article deals with the lexical-semantic content proper for the verbs describing the concept AMOUR. Various sems that fill this concept are analyzed, based on the verb-predicate function that reveals the sense of love.
Keywords: semantic structure of the word, concept, verb predicate function, stative verbs, emotivity.

Привабливість концепта AMOUR у конкретній мові для зіставного аналізу визначається його компонентним багатством та пов’язаністю з культурно-соціологічним аспектом мови.

Актуальність обраної теми пояснюється необхідністю вивчення способів відображення емоцій у мові, як елементі цілісної етнічної самосвідомості мовної спільноти в умовах розвитку міжкультурного діалогу.

Наукова новизна статті полягає у аналізі дієслів-предикатів, які вербалізують концепт AMOUR, що допомагає виявити змістові ознаки концепта ЛЮБОВ.

Мета статті полягає у встановленні мінімального лексико-семантичного змісту, властивого кожному із дієслів-предикатів, які описують концепт AMOUR, а також у вивченні мовного механізму походження різноманітних змінних смислів, які виникають у процесі функціонування предикатів любові у мові.

Об’єктом дослідження є дієслова, що характеризують різноманітні почуття та прояви кохання. Матеріалом дослідження

© Скрипник А. В.

слугували статті у французьких тлумачних словниках.

Дієслово *"aimer"* належить до найуживанішої лексики, його частотність наближається до рангу службових слів. За результатами дослідження Бультона Алекса [1:49] дієслово *"aimer"* входить у першу тисячу слів розмовної та писемної мови.

Питання про семантичну структуру дієслова "любити" неодноразово розглядалося на сторінках лінгвістичної літератури [2; 3; 4; 5; 6].

У семантичній структурі дієслова *"aimer"* у французькій мові прийнято виділяти два режими функціонування. У першому режимі дане дієслово вказує на почуття, яке суб'єкт відчуває відносно об'єкта кохання або любові (*aimer sa femme, sa mère, son frère, son enfant*); у другому режимі дане дієслово вказує на властивість суб'єкта, що полягає в тому, що він зазвичай відчуває задоволення від реалізації певної ситуації (*aimer se promener dans la forêt, aimer la table* і т. п.).

Таким чином, застосовуючи термінологію О. Д. Шмельова, можна припустити, що *aimer 1* відноситься до сфери "високого", а *aimer 2* – до сфери "низького" [6:427]. Об'єктом нашого дослідження є дієслово *aimer 1*, оскільки ми досліджуємо любов, як міжособистісне почуття (материнська любов, батьківська любов, а також поняття кохання).

О. Д. Шмельов відмічає, що в рамках *любити 1* можна було б вирізнити "чуттєву" любов, у якій на першому плані є бажання бути разом з об'єктом кохання (прототипічним для такого типу любові є кохання до людини протилежної статі, пов'язане з прагненням до фізичної близькості), та "альтруїстичну" любов, у якій на першому плані є бажання чинити об'єкту любові добро.

Цікавою є думка А. А. Залізняка про те, що, хоча "людина по-різному любить свою матір, дочку, дружину, коханку, друга, собаку та батьківщину", не існує чисто мовних підстав для розмежування різних лексичних значень, які відповідають різним типам почуття любові [6:428]. Дане твердження є справедливим для французької та російської мов, проте в українській виділяється дієслово "кохати", що вживається лише для позначення любові між представниками протилежної статі.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки, дієслова, які

відображають концепт ЛЮБОВ (у будь-якій мові), прийнято відносити до дієслів "емоційного зв'язку" (за семантичною класифікацією О. М. Селіверстової). Проте ряд лінгвістів включає такі дієслова у класс дієслів-станів або стативів). "Стативами (*stative verbs*) вважаються тільки ті предикати, які позначають властивості, які не проявляються по волі носія. Дієслова з таким лексичним значенням не виражають ні дії, ні процесу" [4:110].

До аналізу предикатів, які позначають та описують AMOUR можна підходити декількома шляхами. У лінгвістиці, традиційно, предикати, які позначають людські емоції, аналізуються за допомогою компонентного аналізу, який включає в себе наступні семантичні параметри:

1) активність / пасивність суб'єкта;
2) знак емоції;
3) контрольованість емоції;
4) афективність емоції;
5) маніфестованість/неманіфестованість емоції;
6) тимчасова орієнтованість;
7) обмеженість у часі (диспозиційність);
8) орієнтація емоції на об'єкт або на замкнутість у суб'єкта і т. д.

За Ю. Д. Апресяном схема аналізу предикатів, які відображають людські емоції, містить наступні смислові ознаки:

1) сила та глибина почуття;
2) характер;
3) основа (інтелектуальна / емоційна);
4) форма її прояву;
5) її актуальність – постійність.

Використовуючи шкалу оцінки, розроблену Л. В. Вільмс, нами були проаналізовані характеристики основних предикатів, які відображають концепт AMOUR. Ми виходимо із уявлення про шкалу оцінки: "не дуже любити" – "любити" – "дуже любити". Сфера дієслова *"aimer"* подається в такій інтерпретації як нейтральна (нульова).

Оцінка "не дуже любити" представлена дієсловами: *plaire / sympathiser / s'éprendre / se passionner / attirer / charmer / séduire / allécher / avoir le coeur qui bat pour quelqu'un.*

Оцінка “любити”: *aimer.*

Оцінка “дуже любити” представлена дієсловами *adorer / idolâtrer / être bleu de quelqu’un / diviniser / vénérer / avoir une grande devotion pour quelqu’un / porter quelqu’un dans son sein.*

Безумовно, у даному семантичному ряді домінантою є дієслово *“aimer”. “Aimer”* в той же час є гіперонімом синонімічного ряду, оскільки денотативні семи в ньому носять найабстрактніший характер, решта дієслів, у семантичному складі яких значення гіпероніму підлягає певній модифікації, є гіпонімами (*plaire, adorer, vénérer* та ін.).

У лінгвістичній літературі широко поширена думка про те, що значення дієслова взагалі є неоднозначним та своєрідним. Специфічність значення дієслова полягає в тому, що воно має синтаксичний статус, тобто за своїм значенням дієслово представляє начеб-то згорнуте речення. У семний склад дієслова входить велика кількість абстрактних сем. Проте значенням усіх дієслів властива сема “процес”, у граматиці дієслово це – “частина мови, що позначає дію або стан …” [7:132]. Сема “процес” організує семантику дієслова. Отже, решта сем, які входять у значення дієслова, так чи інакше пов’язані з цією семою. Можна припустити, що концептуальна метафора *“L’amour est toujour du voyage”* породжена наявністю саме семи процесу у дієслові “aimer”.

Нами були проаналізовані словникові статті предикатів, які описують концепт AMOUR у 5 французьких тлумачних словниках [8; 9; 10; 11; 12].

Опис семантики дієслів у французькій мові відрізняється не лише кількісними відмінностями, але також і тлумаченням та послідовністю значень у різних авторів. Наприклад, Larousse надає наступне пояснення почуття любові: *“Avoir pour quelqu’un de l’affection, de la tendresse, de l’amitié ou de la passion”* [8].

У інших словниках ми маємо: *“Éprouver, par affinité naturelle ou élective, une forte attirance pour quelqu'un ou quelque chose”* [9].

“Aimer c’est avoir de l’affection, du goût, de l’inclination pour quelqu’un ou quelque chose” [10].

“Aimer c’est avoir un sentiment d'affection et d'attachement envers un être ou une chose qui pousse ceux qui le ressentent à rechercher une proximité physique, spirituelle ou même imaginaire avec l'objet de cet

amour et à adopter un comportement particulier" [11].

"Attachement pour quelqu'un, l'amour de l'homme pour Dieu, attachement personnel pour une personne du sexe différent" [12].

Порівнявши дані тлумачення дієслова *"aimer"*, можна твердити, що словникові значення предикатів любові у французькій мові реалізуються за допомогою лексико-граматичного контексту на рівні словосполучення, де реалізуються основні денотативні семи: "інтимність" та "емоційність". Слід зауважити, що при вживанні з інфінітивом спостерігається зникнення семи "інтимність", в цьому випадку предикати передають гедоністичне значення "подобатися", наприклад у виразі *"aimer faire quelque chose"*.

У ряді основних лексико-семантичних варіантів предикату *"aimer"*, який вербалізує почуття любові, присутнє передусим переживання центральності об'єкта любові; а також романтичне кохання, любов до друга, любов до ближнього, любов до Бога, із яких на перщому місці у більшості словників стоїть любов романтична, тобто кохання.

Ми вважаємо, що дієслова, які описують концепт AMOUR, не можуть бути віднесені до класу предикатів стану у повному значенні, оскільки, наприклад, предикат *"aimer"* може поєднуватися з додатковими засобами авторизації *"beaucoup / bien / mieux ..."*.

В той же час предикат *"aimer"* порівняно легко поєднується з адвербіальними підсилювачами типу *"follement / violemment / chèrement / profondément"* і т. д.: *"Déjà, Jacques <u>aimait</u> Yasmina, <u>follement</u>, avec toute l'intensité débordante d'un premier amour chez un homme à la fois très sensuel et très rêveur en qui l'amour de la chair se spiritualisait, revêtait la forme d'une tendresse vraie ...*[13:14]. *Un autre eût quitté une pareille femme, il l'eût tuée peut-être : moi, je me remis à l'aimer. Et je l'<u>aimai</u> d'autant plus <u>violemment</u> qu'elle était plus laide, plus hargneuse, plus ridicule que jamais* [14:141]

Дана сполучуваність дозволяє нам робити припущення про те, що денотат дієслова *"aimer"* представлений у мовній свідомості як такий, що протікає нерівномірно та нерівнозначно у часі. Таким чином, ці дієслова є не статичними, а динамічними. Почуття любові тече у часі, хоча час часто буває абстрактним, тобто предикати любові можна розглядати як "такі, що не мають актуального часу або мають значення позачасовості" [4:113].

Двозначність одиниці *“aimer”* полягає в тому, що зазвичай вони відображають позитивну емоцію (як прийнято вважати); проте, їхнє значення може змінюватися через зміну опису емоційного стану або через ситуацію, в якій проявляються протилежні (тобто негативні) емоції чи почуття такі, як відчай, гнів, роздратування, ненависть.

Для ілюстрації цієї тези, наведемо уривок із художнього твору, де опис ставлення головного героя до проявів кохання показує неприглядні сторони цього високого почуття: *“Toi qui fus ma joie et ma douleur, mon ivresse et mon désespoir, sais-je si je te hais ou si je t'aime, Car si je saigne encore du mal que tu m'as fait, je tremble à la pensée du mal que l'on peut te faire!”* [15:35].

Серед предикатів синонімічного ряду концепта AMOUR можна віднайти предикати, які позначають емоційне ставлення (*aimer, affectionner, adorer*), а також предикати типу *“chérir”, “choyer”*, *“dorloter”*, які описують емоційну поведінку. При цьому предикати емоційної поведінки мають активний суб’єкт, спрямований на об’єкт або на опис поведінки іншого об’єкта, або негативну чи позитивну оцінку, описують певний спосіб маніфестації дії (поступки, жести, слова), мають причину та ціль – викликати негативний / позитивний стан (ставлення) у того, кому така інформація адресована. У зв’язку з цим предикати любові важко піддаються семному аналізу через одночасну присутність в них двох структурно-семантичних аспектів – аспекта суб’єкта та аспекта об’єкта.

Межа між предикатами, які позначають емоційне ставлення та предикатами, які описують емоційну поведінку, досить прозора. Причина цього криється, ймовірно, у різноманітності та непостійності семантичних ознак предикатів концепта AMOUR.

Предикати, які описують прояви певної емоції, як правило, позначають дії, які викликані емоційним ставленням. Так, якщо *“aimer”* та *“adorer”* позначають емоційне ставлення, то дієслова типу *“charmer”*, *“chérir”* описують емоційну поведінку. Аналіз предикатів, що описують концепт AMOUR, показує, що як виразник емоцій дієслово “aimer” можна віднести до неточних та неясних.

Тлумачні словники французької мови указують, що дані одиниці мають основне і ряд другорядних значень. Таким чином, *“aimer”* – це двомісний предикат, тобто мовленнєва реалізація його

значення залежить від синтаксичної форми та семантичного розряду одиниць, які заповнюють місця об'єкта та суб'єкта.

Почуття любові можуть відчувати істоти з високоорганізованою психікою, якщо ж місце суб'єкта дієслова *"aimer"* займають назви рослин, тварин, різноманітних предметів, то *"aimer"* буде означати "мати потребу у будь-яких умовах": *Les fleurs aiment la lumière*.

Точне значення емоційного стану можна встановити в тому випадку, якщо все навантаження по опису вираження почуття буде нести мова. Стан як такий може передаватися дієсловами семантично вужчими, ніж лексема *"aimer"*.

Отже, предикати любові можна розглядати як динамічні, що мають значення позачасовості. Семантичний аналіз предикатів любові утруднюється через одночасну присутність у них двох структурно-семантичних аспектів – аспекта суб'єкта та аспекта об'єкта.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Boulton A.* Le lexique mental: Connexions et associations / Alex Boulton. – Nancy : Université Nancy 2, 1998. – 200 p. 2. *Апресян Ю. Д.* Избранные труды / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Языки рус. культуры, 1995. – Т. 1. – 472 с. 3. *Арутюнова Н. Д.* Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с. 4. *Васильев А. М.* Эволюция социально-политической структуры Саудовской Аравии 1745–1973 гг. / Алексей Михайлович Васильев. – М., 1981. 5. *Селиверстова О. Н.* Второй вариант классификационной сетки и описание некоторых предикативных типов русского языка / Ольга Николаевна Селиверстова // Семантические типы предикатов. – М. : Прогресс, 1982. – С. 86–157. 6. *Шмелев Д. Н.* Избранные труды по русскому языку / Дмитрий Николаевич Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 886 с.

ДОВІДНИКИ

7. *Большой* толковый словарь русского языка. – СПб. : Норинт, 1998. 8. *Le petit* Larousse illustré. – P. : Librairie Larousse, 1980. – 1800 p. 9. *Le Dictionaire* critique de la langue française Jean-François Féraud [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cnrtl.fr/ 10. *Dictionnaire* de l'Académie française [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cnrtl.fr/ 11. *Le Trésor* de la Langue Française informatisé [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cnrtl.fr/ 12. *Dictionnaire* general de la langue française. – Paris : Librairie Ch.Delagrave, 1913. – T. I. –1125 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. *Eberhardt I.* Yasmina / Isabelle Eberhardt. – Paris : Albin Michel, 1992. – 249 p. 14. *Mirbeau O.* La tête coupée / Octave Mirbeau. – Paris : Flammarion, 1902. – 185 p. 15. De Régnier H. Moi, elle et lui / Henri de Régnier. – Paris : Flammarion, 1935. – 195 p.

© Скрипник А. В.

СОЛОВЕЙ Ю. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕЛЕВАНТНІ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ ЛІНГВІСТИЧНІ ТА КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено аналізу сучасного наукового дискурсу з перекладознавчих позицій. Розглянуто основні композиційні та лінгвістичні особливості наукового дискурсу, аналізуються прийоми їхнього відтворення цільовою мовою.
Ключові слова: науковий дискурс, переклад, комунікація.

Статья посвящена анализу современного научного дискурса с позиций переводоведения. Рассмотрены основные композиционные и лингвистические особенности научного дискурса, анализируются приемы их воспроизведения на языке перевода.
Ключевые слова: научный дискурс, перевод, коммуникация.

The article is dedicated to the analysis of the contemporary scientific discourse in terms of translation studies. The main linguistic and composition features of the scientific discourse are considered. The special attention is paid to the difficulties of their rendering into the target language.
Key words: scientific discourse, translation, and communication.

Актуальність статті визначається включеністю наукового дискурсу у цілий ряд напрямків, пов'язаних з вивченням перекладу та лінгвістики, роллю перекладу в процесі творення наукового тексту цільовою мовою, а також тим фактом, що науковий дискурс є малодослідженим явищем саме з перекладознавчих позицій.

Мета: проаналізувати особливості наукового дискурсу і роль перекладу під час міжмовної наукової комунікації.

Предметом дослідження виступають лінгвістичні та композиційні особливості, що формують науковий дискурс і відзначають специфіку його перекладу.

Об'єктом розвідки став науковий дискурс як складний лінгвокогнітивний феномен для перекладу.

Матеріалом дослідження виступили: науковий журнал "Science Magazine", "Наукові записки" – збірка наукових праць з філологічних наук, монографії та автореферати з гуманітарних дисциплін та точних наук.

Наукова новизна полягає в подальшій розробці, обґрунтуванні теоретичних засад перекладу та визначенні критеріїв адекватності перекладу текстів наукового дискурсу.

Сучасні вчені-філологи активно займаються дослідженням

© Соловей Ю. В.

наукового дискурсу, зокрема, його жанровою варіативністю і параметрами наукової комунікації. Це питання широко поширене в західній та вітчизняній лінгвістиці, і являє собою відкрите питання для перекладознавчих студій.

Міжмовна комунікація, як правило, здійснюється за допомогою посередника-перекладача. Головною вимогою до перекладу є комунікативно-прагматична еквівалентність [2:383], оскільки вона має передати ключовий аспект тексту. Основною вимогою до перекладача наукового тексту є збереження мети, змісту і типологічних характеристик тексту цільовою мовою. Під час здійснення фахової комунікації важливо відтворити повідомлення, зберігаючи всі складові елементи наукового дискурсу. Якщо автор наукового тексту звертається до фахівців, то відтворення змісту галузевої термінології є вкрай важливим; якщо ж автор доповідає великій аудиторій слухачів про науково-популярний журнал, перекладачеві слід звертати більше уваги на стилістичні звороти тексту, аргументативні стратегії доповідача, тощо [4:208].

Перекладач виступає посередником при відтворенні тексту цільовою мовою. Перекладаючи науковий текст з використанням засобів іншої мови, необхідно пам’ятати про адекватне відтворення наукових термінів. Різні жанри, що використовуються у науковому дискурсі, вимагають від перекладача повного контролю не тільки над чітким викладом вихідного матеріалу, але й над усуненням неточностей за допомогою винайдення в цільовій мові чітких відповідників. Інколи українськомовних відповідників не існує, і перекладачі звертаються до відомих способів перекладу лексичних одиниць. Найпоширенішим є транслітерація, рідше – транскрипція і калькування.

Транскрипція є спеціальним способом запису перекладного тексту, заснованим на чіткій послідовності між письмовими літерами вихідної мови та звуками мови перекладу: *cashe – кеш, fail – файл.*

Транслітерація – це передача тексту, написаного за допомогою алфавітної системи вихідної мови засобами алфавітної системи мови перекладу. Транслітерація відрізняється від транскрипції тим, що має на меті точну фонетичну або фонологічну передачу звуків: *port — порт, adapter — адаптер, assembler — асемблер.*

Утворення нових слів або введення в мову перекладу нових способів словотвору шляхом запозичення відповідних моделей мови оригіналу називається калькуванням, наприклад: *process-handling procedure —*

процедура управління процесом, disk storage — дискова пам'ять, image recognition — розпізнання зображення.

Широко використовується і описовий метод, за яким переклад слова з однієї мови на іншу здійснюється за допомогою лексикалізованого сполучення. У цьому прийомі перекладу слово замінюється в мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова, при цьому опис не повинен бути надто докладним і складним. Наприклад: *tracker — програма для обробки аудіотреків, business application – програма комерційних розрахунків.*

Відтворення наукового дискурсу вимагає від перекладача в першу чергу збереження текстових зв'язків, акцентування уваги на ієрархічній структурі повідомлення, одночасно не вдаючись до відтворення емотивної лексики (згідно з нашим дослідженням, у англійськомовному науковому дискурсі, на відміну від українськомовного, автори наукового тексту або оратори вдаються до її вживання).

Існують деякі складнощі і у граматичному аспекті: порівняно з англійським варіантом, український науковий дискурс має характерні мовні особливості, наприклад, при перекладі наукового тексту українською мовою переважно використовується активний стан [1:37]:

Researchers generally believe that the transcription of a gene's DNA into RNA is controlled by the interaction of regulatory proteins with DNA sequences proximal to the gene itself [9].

Дослідники вважають, що в цілому зчитування інформації з гена ДНК в РНК контролює взаємодія регулятивних білків з проксимальною послідовністю основ ДНК [переклад – Адаменко М. М.].

Поширеним явищем в англомовному науковому дискурсі є використання займенників they і one без вказівки на виконавця дії [1:84]. В українській мові займенник відсутній, дія передається дієсловом в третій особі множини, що робить речення неозначено-особовим:

One can probe molecular and biophysical aspects of individual neurons and also view the human brain in action with magnetic resonance imaging (MRI) or magnetoencephalography (MEG) [9]. Можна досліджувати молекулярні та біофізичні аспекти окремих нейронів, а також вивчати роботу людського мозку за допомогою магнітно-резонансної томографії (МРТ) або магнітоенцефалографії (МЕГ) [переклад – Кучеренко І. В.].

Для української мови з усіх форм особи найбільшим ступенем

абстрактності характеризується форма 3-ої особи:

We have identified an evolutionarily conserved mechanism that communicates circadian timing information between organelles with distinct genetic systems and have established a new level of integration between eukaryotic circadian clocks and organelles of endosymbiotic origin [9].

Ми визначили еволюційно збережений механізм, який пов' язаний з циклічністю біологічного ритму між органелами з різними генетичними системами, і встановили новий рівень інтеграції між еукаріотичною циклічністю та органелами ендосимбіотичного походження [переклад наш – Ю. С.].

Дієслово у науковому стилі української мови проявляє яскраву тенденцію до десемантизації [8]. Багато дієслів мають широку семантику і виступають у ролі зв'язкових: бути, називатися, вважатися, робитися, здаватися, складатися, і т. д. Наприклад:

Several proposals to this effect have been made, among which Kantor's analysis is best known [1:47].

Щодо цього було висловлено кілька пропозицій, найбільш відома з яких – аналіз, запропонований Кантором [переклад – Карабан В. І.].

Специфіка іменників з речовим значенням у науковому стилі як в українській, так і англійській мовах полягає у можливості вживання їх у множині для позначення видів, сортів, речовин, інструментів (oils, fats, sands, dividers, jointers):

Oils, such as peppermint, have been reviewed for their ability to black pain, reduce headache, and block indigestion [10].

Масла, такі як перцева м'ята, аналізували на їх здатність вгамовувати біль, зменшувати головний біль, допомагати при розладі шлунку [переклад наш – Ю. С.].

Науковий виклад являє собою, як правило, монологічну мову. Риторичні питання використовуються з метою наголошення проблеми, і одразу після цього у науковому тексті постає вирішення цієї проблеми. Основною ознакою наукового дискурсу є відсутність емоційного забарвлення — науковий текст має бути нейтральним, без вживання мовних засобів експресії. Експресивність не притаманна науковій мові, і тому окличні речення можливі лише у жанрі усної дискусії.

Вживання складних речень допомагає більш розгорнуто відтворити значення смислових відносин, показати усю аргументованість викладу. Складні речення із сполучниковим зв'язком, вживані у науковому стилі,

сприяють високій насиченості тексту і докладній передачі інформації. Обсяг речення нерідко ускладнюється дієприслівниковими і дієприкметниковими зворотами, вставними словами і конструкціями; велику роль при цьому відіграє сполучниковий зв'язок. Для вираження причинно-наслідкового зв'язку і доказовості речення використовуються сполучники hereby, thereby, therefore, thus, hence (таким чином, внаслідок, через те, що):

Thus, generation of a functional vasculature is essential to the clinical success of engineered tissue constructs and remains a key challenge for regenerative medicine [9].

Таким чином, формування функціональної судинної системи вкрай важливе задля успішної трансплантації тканин, і залишається ключовим завданням для регенеративної медицини [переклад – Новіцька О. В.].

Серед лінгвістичних характеристик, що відрізняють наукові тексти від інших типів тексту, основними є: складність синтаксичних конструкцій, підпорядкованість естетичних властивостей прагматичним настановам і інтенції автора; нейтральний виклад, широке використання символів, формул, таблиць та ін.

В лінгвістичній літературі докладно були висвітлені основні особливості англомовного наукового тексту, серед них – складні синтаксичні конструкції, представлені складнопідрядними реченнями. Структура цих речень може змінюватися за рахунок наявності інфінітивних і герундіальних конструкцій; ще однією особливістю є переважання пасивного стану над активним. Використання стійких виразів і вставних слів забезпечує притаманну науковому тексту логічність, зв'язність і послідовність.

While these jobs, almost all of them teaching-focused faculty positions, don't carry the same cachet as faculty jobs at research institutions, it's encouraging that underrepresented minority scientists are making headway in at least this corner of the workforce [9].

Поки професорсько-викладацький склад, що майже у повному складі займається навчальним планом, не займає аналогічних посад у науково-дослідницькій установі, все, що залишається – сподіватися на те, що та меншість науковців, яка працює в цій установі, все-таки зробить науковий прорив [переклад наш – Ю. С.].

Як бачимо, широко використовується ще один прийом перекладацьких трансформацій – транспозиція. Її вживання обумовлене

відмінностями між українською та англійською мовами. Вона являє собою перехід слова з одного лексико-граматичного класу або розряду до іншого у процесі перекладу, та використовується для досягнення адекватності перекладу.

Специфіка англійського наукового стилю проявляється в заміні означальних підрядних речень прикметниками в постпозиції та у використанні форм інфінітива у функції визначення.

Специфікою україномовного наукового стилю є більш широке використання абстрактних і загальних понять руху і зміни; значно частіше використовуються логічні засоби зв'язку. Манера викладу характеризується переважанням поєднань, ядром яких виступає іменник. У науковому стилі української мови широко використовуються однорідні члени, дієприкметникові та дієприслівникові обороти.

У ряді робіт з перекладознавства доведено, що в українській мові ширша ознака номінативних одиниць. Чіткість викладу більш властива українському науковому стилю, в англійському науковому викладі зустрічаються емоційні вирази і риторичні запитання.

And how can the conservation of nature be reconciled with development in poor nations? [9]

І як же зберегти природу водночас з процесом розвитку бідних країн? [переклад наш – Ю. С.]

Україномовний науковий стиль характеризується більш високою логічністю і чіткою послідовністю викладу матеріалу. В реченні використовуються спеціальні вставні слова, звороти і уточнення, що підкреслюють логіку викладу.

Розглянуті особливості наукового стилю демонструють, що загальна характеристика мовних засобів наукового стилю універсальна для мов, що зіставляються. У мові оригіналу та мові перекладу дана характеристика орієнтується на основну функціональну задачу і відповідає основним вимогам, таким як: логічність, аргументованість, точність і об'єктивність викладу.

Провідними науковцями-лінгвістами (К. Норд, В. Дреслер) було розроблено чимало моделей учасників комунікації. Основні учасники мовної ситуації – це, в основному, речник (виконавець тексту), адресат(реципієнт) і аудиторія [3]. Серед факторів, що впливають на формування наукового тексту, виділяються: високий ступінь формалізації; використання граматичних трансформацій; наявність

логічних уточнень та допущення авторської термінотворчості.

Обізнаність перекладача з темою наукового дискурсу є однією з ключових передумов професійного перекладу, з урахуванням вимог еквівалентності та адекватності.

Науковому дискурсу також притаманні професійна цінність, істинність та креативність [8]. Розбіжності між мовними картинами світу представників різних культур визначають потребу застосування окремих перекладацьких стратегій для збереження авторської інтенції.

Таким чином, дослідження питання наукового дискурсу в перекладознавчому аспекті є питомим для міжмовної комунікації. Серед лінгвістичних характеристик висвітлені відсутність емотивності, нейтральний виклад матеріалу і використання складних синтаксичних конструкцій. У разі відсутності українськомовних відповідників застосовується прийом транслітерації і транскрипції, рідше –калькування; описовий метод є не менш поширеним.

Перспектива подальших наукових розробок вбачається в дослідженні значущості міжмовного впливу на науковий дискурс.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Карабан В. І.* Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову / В'ячеслав Іванович Карабан. – Флоренція, Страсбург, Гранада, К. : TEMPUS, 1997. – 317 с. 2. *Врабель Т.* Прагматичні аспекти перекладу у світі міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / Томаш Врабель // Наукові записки. – Серія : "Філологічні науки". – Вип. 95 (1). – Режим доступу до дж. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/2011_95_1/statti/87.pdf
3. *Базылев В. Н.* Семиотическая модель перевода / В. Н. Базылев // Политическая лингвистика. – 2008. – Вып. 1 (24). – С. 115–118. 4. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 5. *Гак В. Г.* Сопоставительные исследования и переводческий анализ / В. Г. Гак // Тетради переводчика. – 1979. – Вып. 16. – С. 11–21. 6. *Харитонова Е. А.* Концептуализация как стратегия перевода научного текста: На материале русского и английского языков / Е. А. Харитонова. – Пермь, 2006. 7. *Власова Т. И.* Межкультурная научная коммуникация и некоторые проблемы перевода / Т. И. Власова // Ученые записки Таврическ. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – Серия : "Филология. Социальные коммуникации". – 2001. – Т. 24 (63), №1 , ч. 1. – С. 104–108. 8. *Петровська О. С.* Науковий дискурс та його компоненти [Електронний ресурс] / О. С. Петровська, С. В.Баранова. – Режим доступу до дж. : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/26210/1/Petrovs%27ka%20.pdf

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *Science.* The World's Leading Journal of Original Scientific Research, Global News, and Commentary [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж. : http://www.sciencemag.org/content/current 10. *Scientific* research on therapeutic oils [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж. : http://www.raindropkit.com/therapeutic-oils.htm

© Соловей Ю. В.

СТОЛЯРОВА А. А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОГРЕЦЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті розглянуто походження та структурно-семантичні особливості новогрецьких економічних термінів. Досліджено явище синонімії в сучасній грецькій економічній термінології та пояснено її причини. Доведено, що більшість економічних термінів становлять слова подвійної приналежності, для яких характерна полісемія "термінологія – загальновживана мова".

Ключові слова: етимологія, запозичення, структурно-семантичні особливості, економічна термінологія, синонімія, полісемія.

В статье рассматриваются происхождение и структурно-семантические особенности новогреческих экономических терминов. Исследуется явление синонимии в современной греческой экономической терминологии и объясняются её причины. Доказывается, что большинство экономических терминов являются словами двойной принадлежности, для которых характерна полисемия "терминология – общеупотребительный язык".

Ключевые слова: этимология, заимствование, структурно-семантические особенности, экономическая терминология, синонимия, полисемия.

The article focuses on etymology as well as on structural and semantic peculiarities of Modern Greek economic terms. The author examines the phenomenon of synonymy in Modern Greek economic terminology and explains its reasons. The polysemy "economic terminology – general language" is also studied.

Key words: etymology, loan words, structural and semantic peculiarities, economic terminology, synonymy, polysemy.

Термін "економіка" в наш час вживається у двох основних значеннях. По-перше, під цим терміном розуміють "господарство, сукупність засобів, об'єктів, процесів, що їх використовують люди для забезпечення життя, задоволення потреб шляхом створення необхідних людині благ, умов і засобів існування з використанням праці" [1]. З іншого боку, економіка – це "наука про господарство, способи його ведення людьми, відносини між людьми в процесі виробництва і обміну товарами, закономірності протікання господарчих процесів" [1].

Як і будь-яка інша наукова галузь, економіка має добре розвинуту терміносистему, що обслуговує потреби спілкування спеціалістів. Отже, під поняттям "економічна термінологія" розуміємо прошарок лексики, який обслуговує різні сфери

© Столярова А. А.

економічної діяльності і пов'язаний з економікою як наукою та сферою суспільної діяльності.

Економіка – наука молода. Її бурхливий розвиток припав на XX ст., особливо його другу половину, що характеризується інтенсифікацією глобалізаційних процесів. З огляду на це логічно припустити, що економічна термінологія вирізняється своєю інтернаціональністю і що її інтенсивному розвиткові посприяли країни з найбільш розвинутими економіками – західний, передусім англомовний світ. Водночас, працюючи з грецькою мовою, варто пам'ятати, що книжна мова катаревуса, яка ще тридцять років тому безроздільно панувала в царині грецької науки, всіляко пручалася прямим запозиченням з германських і романських мов, надаючи перевагу калькам.

У зв'язку зі згаданим **актуальним** виявляється дослідження етимологічного складу та структурної-семантичної специфіки димотичної економічної термінології, яка, як припускаємо, успадкувала основну масу своїх елементів від катаревусної. З іншого боку, плідним має виявитися вивчення економічних термінів, що збагатили грецьку економічну терміносистему в останні десятиліття, оскільки слушно припустити, що перехід на димотику зняв захисні бар'єри, що стояли на шляху іноземних слів, передусім англіцизмів, до лексичного складу новогрецької мови.

У цій розвідці ми поставили перед собою **мету** схарактеризувати етимологічний склад аналізованої термінології, визначити основні мови-донори, з яких надходила запозичена термінологія, і встановити основні структурні та семантичні особливості сучасних грецьких економічних термінів.

Предметом розвідки є походження і структурно-семантична специфіка новогрецьких економічних термінів. **Об'єктом** виступає сукупність економічних термінів, дібраних з тлумачних та перекладних словників новогрецької мови.

Матеріалом дослідження слугували терміни, дібрані методом суцільної вибірки з Грецько-російського і російсько-грецького економічного словника Д. В. Валюженича [2], Російсько-грецького і грецько-російського економічного словника А. Василіадиса [3], Короткого новогрецько-українського словника юридичних та економічних термінів А. О. Савенка та А. А. Столярової [4],

© *Столярова А. А.*

Англійсько-грецького та грецько-англійського словника сучасної економіки – теоретичної та прикладної [5]. Встановлюючи етимологічний склад досліджуваної терміносистеми, ми послуговувалися Словником новогрецької мови Г. Бамбінйотиса [6] та Словником новогрецького койне Фонду Маноліса Тріандафіллідиса [7]. Загальний обсяг проаналізованих термінів складає 1000 одиниць.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що в ній уперше в українській елліністиці вивчаються сучасні грецькі економічні терміни та визначаються їхні провідні структурно-семантичні особливості.

Переходячи до вивчення грецької економічної термінології, мусимо визначитися, що вважати за термін, вирішивши у такий спосіб проблему дефініції терміна, визначивши його характерні ознаки та відмінності від загальновживаних слів.

Наявні в лінгвістиці погляди на внутрішню природу терміна можна згрупувати у два загальні підходи, які Б. Головін та Р. Кобрин [8:34] називають субстанціональним та функціональним, а В. Лейчик [9:87] – нормативним та дескриптивним відповідно.

Згідно з першою точкою зору, термін проголошується особливим знаком на зразок математичних символів, що в плані змісту характеризуються принциповою однозначністю, а в плані вираження – строгою заданістю мовних граматичних структур. Провідним виразником такого погляду на терміни є Д. Лотте. Його термінологічна школа приписувала терміну низку особливих властивостей, що виділяють їх з-поміж решти лексичних одиниць та протиставляють їм, серед яких однозначність, систематичність, відсутність синонімії, точність [10:72–79]. Така точка зору легко піддається сумніву, оскільки загальновідомою є полісемія термінів як у межах однієї галузі, так і міжгалузева, а також полісемія “наукова сфера – загальновживана мова”. Тут доречно навести виявлені нами приклади полісемії: ***μετοχή*** 1) *заг-вжив.* участь; 2) *економ.* акція; 3) мовознав. дієприкметник; ***στάση*** 1) *заг-вжив.* зупинка (транспорту); 2) *заг-вжив.* думка (з приводу чогось); 3) *економ.* різновид страйку, припинення роботи у знак протесту; ***ομολογία*** 1) *заг-вжив., юрид.* зізнання; 2) *економ.* облігація; ***επένδυση*** 1) *заг.-вжив., техніч.* обшивка; 2) *економ.* інвестиція; ***ανάληψη***

1) *заг.-вжив.* приступання до виконання обов'язків; 2) *реліг.* Вознесіння Господнє; 3) *економ.* зняття грошей з рахунку.

Те ж саме можна сказати і про синонімію, тобто існування в межах термінології певної галузі дублетів, синтаксичних синонімів тощо. Серед синонімічних пар економічних термінів досить поширені такі, що складаються із запозиченої лексеми та її питомо грецького варіанту: *το εμπάργκο* та *ο ειργμός* (ембарго), *το τρανζίτο* та *η διέλευση* (транзит), *ο καπιταλισμός* та *η κεφαλαιοκρατία* (капіталізм), *το λίζινγκ* та *η χρονομίσθωση* або *χρηματοδοτική μίσθωση* (лізинг), *η εταιρεία – η φίρμα* (компанія), *η οφσόρ – η υπεράκτια εταιρεία* (офшорна компанія), *το χόλντινγκ (η εταιρεία χόλντινγκ) – η εταιρεία επενδύσεων χαρτοφυλακίου* (холдинг), *το τραστ – η εταιρεία καταπιστευμάτων* (трест). З огляду на вищевикладене такі ознаки термінів, як однозначність і відсутність синонімії можна розглядати не як абсолютні, властиві всім термінологіям, а лише як бажані.

Функціональний підхід до проблеми терміна, що переважає в сучасній лінгвістиці, представлений переважно в працях Г. Винокура [11], а також Б. Головіна, Р. Кобрина [8], Р. Піотровського [12] та інших дослідників. Він базується на твердженні Г. Винокура про те, що "термін – це не особливе слово, а лише слово в особливій функції" [11:5–6]. І цією функцією, яка є головною диференційною ознакою терміна, є функція вираження спеціального професійного поняття та, відповідно, комунікативного обслуговування професійно-трудових потреб носіїв певної мови. Тобто, будучи в генетичному плані загальновживаними словами, запозиченнями або одиницями, утвореними з морфем за загальномовними словотвірними моделями, підпорядковуючися в морфологічному плані єдиним для всієї мови правилам граматичного ладу, терміни мають іншу семантичну природу, оскільки становлять результат вторинної номінації. Саме такого погляду на терміни дотримуватимемося в межах цієї статті.

Виходячи з функціонального підходу до визначення природи терміна, окресленого в попередньому пункті, склад економічної термінології можна визначити як сукупність лексичних одиниць, що мають принаймні одне економічне значення, напр., *ανάληψη, επένδυση, μετοχή*.

Аналіз розглядуваної нами економічної термінології доводить, що більшість економічних термінів становлять слова подвійної

приналежності, утворені внаслідок спеціалізації значення загальновживаних слів, а іноді за рахунок метафоричного переносу значення загальновживаних слів, напр., *μαύρη αγορά* (чорний ринок), *μαύρο χρήμα* (брудні гроші), *ξέπλυμα χρημάτων* (відмивання грошей).

Наступна проблема пов'язана з граматичними означеннями виділених термінів. Між термінологами не існує згоди з приводу того, які частини мови можна вважати термінами, а які ні. Деякі дослідники, спираючися на ідеї Г. Винокура, який одним з перших відзначив переважно іменний характер науково-технічного тексту, відмовляють усім частинам мови, окрім іменників, у праві називатися термінами. Проти такого обмеженого погляду на терміни виступають Б. Головін та Р. Кобрин, що в ролі контраргументу наводять приклади випадків повноцінного функціонування не-іменників (зокрема субстантивованих прикметників, дієслів та навіть прислівників) у ролі термінів [8:71–72]. Підтвердити правильність такого широкого підходу до граматичної форми термінів можна й на прикладі економічних термінів. Яскравими прикладами є дієслова *διαμαρτυρώ* (опротестовувати [вексель]) та субстантивований дієприкметник *μεσάζων* (брокер).

У структурному плані термінологічні одиниці будь-якої спеціальної галузі можуть бути не лише словами, а й словосполученнями, причому в сучасних терміносистемах переважають саме термінологічні словосполучення. Пояснюється це головним чином ієрархічною будовою терміносистем, з якої випливає необхідність градуювання понять за певними критеріями. Оскільки ж встановлювати для кожного з понять окремий термін виявляється недоцільним або навіть неможливим, то на їхнє позначення використовуються, як правило, гіпероніми з певними модифікаторами, чим досягається мотиваційна прозорість термінологічної одиниці. Слід зазначити, що з розвитком певної галузі виникає необхідність називати нові поняття і надалі диференціювати вже існуючі, з огляду на що питома вага багатослівних термінів у термінологіях має тенденцію до зростання [13:286–287]. Здійснені нами підрахунки підтверджують загальну тенденцію. З-поміж опрацьованих нами 1000 термінів близько 70 % є багатослівними, тобто становлять термінологічні словосполучення: *ατομική / συλλογική σύμβαση εργασίας* – індивідуальний / колективний

трудовий договір; *ιδιωτικά / δημόσια / οιονεί δημόσια / ελεύθερα αγαθά* – приватні / суспільні / квазісуспільні / природні блага; *περιεκτικό / ψευδοπεριεκτικό / παραστατικό χρήμα* – повноцінні / псевдоповноцінні / символічні гроші; *σύστημα της ανάλογης / προοδευτικής / αντιστρόφως προοδευτικής φορολογίας* – система пропорційного / прогресивного / обернено прогресивного оподаткування тощо.

В етимологічному плані грецьку економічну термінологію можна поділити на такі групи: питома лексика – а) штучно створені терміни за продуктивними словотвірними моделями грецької мови, серед яких чимало кальок іноземних термінів (*πιστοδοτώ* – надавати кредит, кредитувати (від франц. *faire crédit*)˙ *χρηματοδοτώ* – фінансувати); б) питомо грецькі лексичні одиниці, що набули економічного значення під іноземним впливом (семантичні запозичення) чи без нього (*πειρατεία σε βιντεοκασέτες / του ηλεκτρονικού υλικού* – відеопіратство / незаконне копіювання та поширення електронних матеріалів); в) прямі запозичення з інших мов (вже згадувані *το χόλντιγκ, а також το τραστ, το χέτζινγκ, ο μπρόκερ* тощо).

Основними джерелами, через які відбувалося поповнення грецької економічної термінології, були спочатку французька та певною мірою італійська, а згодом англійська мова (*η ανώνυμη εταιρεία* – акціонерне товариство, анонімна компанія (від франц. *société anonyme*), *το κουπόνι* – купон (від франц. coupon), *το πλαφόν στις τιμές* – стеля цін (від франц. *plafond*), *ο τζίρος* – товарообіг (від італ. *giro*). Англійські терміни вже згадувалися – *το τραστ* (трест), *το χέτζινγκ* (хеджування), *ο μπρόκερ* (брокер), *ο/η μάνατζερ* (менеджер), *το μάνατζμεντ* (менеджмент), *το μάρκετινγκ* (маркетинг) тощо.

Серед грецьких економічних термінів є дві досить цікаві групи, що привертають увагу дослідників. Перша охоплює терміни, створені західними ученими на базі давньогрецьких основ, які згодом легко увійшли до грецької мови. Їх важко віднести до запозичених: то *μονοπώλιο* (монополія), *το ολιγοπώλιο* (олігополія), *ολιγαρχία* (олігархія) тощо. Слід відзначити, що такого роду терміни є мало не в усіх наукових галузях.

Другу групу утворюють зворотні запозичення. До них належать слова, повністю запозичені колись з грецької, що зазнали впливу мови-реципієнта, а згодом повернулися до грецької фонетично видозмінені та, як правило, з іншим значенням. Нам трапилися такі

одиниці: *το καρτέλ* (картель), який Г. Бамбінйотис виводить з давньогрецького *ο χάρτης,* яке потрапило до латини, згодом до італійської, потім до французької, отримало в останній сучасне, економічне значення і повернулося з ним до грецької. Італійське giro (товарообіг), Бамбінйотис теж виводить з грецького γύρος, яке потрапило до латини, потім до італійської, де набуло сучасного значення та повернулося з ним до грецької.

Захисна функція катаревуси полягала в тому, що більшість термінів, які надходили з інших мов, калькувалися (*καταπίστευμα* ← *неолат. fideicommissium, πιστοδοτώ* ← *фр. faire crédit*) або були наслідком семантичного словотворення, тобто утворювалися шляхом закріплення за існуючим вже в грецькій мові словом додаткового, економічного значення, часто під впливом іноземної мови (т. зв. семантичне калькування). Проте і зараз, коли єдиною офіційною мовою є димотика, а англіцизми заполонили мало не всі сфери життя не тільки грецької, а й інших європейських мов, спостерігаємо, що грецькі філологи свідомо пропонують синонім, створений на базі питомих елементів – однослівну чи багатослівну кальку (напр., *λίζινγκ – χρηματοδοτική μίσθωση*). І хоча в розмовній мові продовжують побутувати прямі запозичення (часто вони є короткими, влучними словами, хоча і з не прозорою для носіїв грецької етимологією, що допомагають економити мовні зусилля), в офіційних документах надається перевага питомим термінам чи термінологічним словосполученням, хай навіть і громіздким.

Проведене дослідження дозволило дійти таких висновків. Грецька економічна термінологія в етимологічному плані складається як з питомої лексики (а) штучно створених греками (або західноєвропейськими вченими) лексичних одиниць за продуктивними моделями грецької мови; б) лексичних одиниць, що під впливом іноземних мов чи без нього набули одного чи декількох економічних значень), так і з прямих запозичень із західноєвропейських мов. Основними мовами-донорами були спочатку французька та італійська, а також латина. Натомість тепер провідним постачальником неологізмів до економічної терміносистеми новогрецької, як і інших мов, є англійська. Мовна реформа 1976 р. та перехід грецької науки на димотику певною мірою полегшив потрапляння не опосередкованих калькуванням запозичень

з англійської до грецької економічної терміносистеми, оскільки катаревуса, яка опосередковувала іноземний вплив калькуваням, зійшла зі сцени. Проте "наукова" димотика частково продовжила традицію пручання надмірному напливу іноземної термінології. Це призвело до появи значної кількості синонімічних пар термінів, де першим є пряме запозичення, а другим – його суто грецьких варіант. У таких синонімічних парах простежується чітка стилістична диференціація одиниць, що їх утворюють: якщо в неофіційному спілкуванні та в публіцистиці широко застосовуються саме прямі запозичення, то в офіційній документації перевага свідомо надається грецькому варіантові.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому планується докладніше вивчення продуктивних словотвірних моделей творення грецьких економічних термінів, а також особливості граматичного оформлення та функціонування запозичень останніх років з англійської у сфері економіки. Таке дослідження можливе лише за умови детального аналізу значного обсягу сучасних текстів економічної тематики з традиційних та електронних періодичних видань.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Энциклопедический* словарь экономики и права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law . 2. *Валюженич Д. В.* Греческо-русский и русско-греческий экономический словарь / Д. В. Валюженич. – М. : Святая Гора, 2002. – 392 с. 3. *Василиадис А.* Русско-греческий и греко-русский экономический словарь / А. Василиадис. – М. : Хризостом, 2001. – 175 с. 4. *Савенко А. О.* Короткий новогрецько-український словник юридичних та економічних термінів / Андрій Олександрович Савенко, Анна Анатоліївна Столярова. – К. : Логос, 2010. – 173 с. 5. *Αγγλοελληνικό* και ελληνοαγγλικό λεξικό της σύγχρονης οικονομίας θεωρητικής και εφαρμοσμένης / Επιμέλεια επιστημονική : Βασίλης Α. Ορφανός. – Αθήνα : Εκδόσεις Σταφυλίδη, 2003. – 2η έκδοση συμπληρωμένη και βελτιωμένη. – 1568 σ. 6. *Μπαμπινιώτης Γ.* Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας / Γεώργιος Μπαμπινιώτης. – Αθήνα : Κέντρο Λεξικολογίας, 2004. – Β' έκδοση εμπλουτισμένη. – 2032 σ. 7. *Λεξικό* της Κοινής Νεοελληνικής. – Θεσσαλονίκη : Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, 2005. – 1532 σ. 8. *Головин Б. Н.* Лингвистические основы учения о терминах / Борис Николаевич Головин, Рафаил Юрьевич Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с. 9. *Лейчик В. М.* О языковом субстрате термина / Владимир Моисеевич Лейчик // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1986. – № 5. – С. 87–97. 10. *Лотте Д. С.* Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики / Дмитрий Семёнович Лотте. – М. : АН СССР, 1961. – 158 с. 11. *Винокур Г. О.* Избранные работы по русскому языку / Григорий Осипович Винокур. – М. : Учпедгиз, 1959. – 492 с. 12. *Пиотровский Р. Г.* Системное исследование лексики научного текста / Раймунд Генрихович Пиотровский. – Кишинёв : Штиинца, 1981. – 159 с. 13. *Βαλεοντής Κ.* Το προσδιοριστικό συνθετικό του ελληνικού σύμπλοκου όρου και η χρήση της γενικής / Κ. Βαλεοντής, Κ. Ζερίτη, Α. Νικολάκη // Ελληνική γλώσσα και ορολογία. Ανακοινώσεις 2ου Συνεδρίου. – Αθήνα, 1999. – Σ. 283–316.

© *Столярова А. А.*

СУДОРЖЕНКО Г. П.
Київський національний лінгвістичний університет

КОМУНІКАТИВНІ ОДИНИЦІ ІЗ ПСЕВДОУМОВНИМИ ВІДНОШЕННЯМИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено аналізу комунікативних одиниць із псевдоумовними відношеннями з огляду на їхню семантику, структуру та функціонування. Визначено специфіку використання цих одиниць у процесі комунікації. З'ясовано критерії виділення умовних відношень. Виокремлено умовні за формою речення в іспанській мові, які в дійсності не відображають взаємозв'язок умова-наслідок.

Ключові слова: комунікативні одиниці, псевдоумовні відношення, процес комунікації, речення іспанської мови, взаємозв'язок умова-наслідок.

Статья посвящена анализу коммуникативных единиц с точки зрения их семантики, структуры и функционирование. Установлена специфика употребления этих единиц в процессе коммуникации. Определены критерии для выделения условных отношений. Выделены условные за формой предложения в испанском языке, которые не отражают в действительности взаимосвязь условие-следствие.

Ключевые слова: коммуникативные единицы, псевдоусловные отношения, процесс коммуникации, предложения испанского языка, взаимосвязь условие-следствие.

The article deals with the analysis of communication units of pseudoconditional relationship with respect to their semantics, structure, and functioning. The specifics of these units communicative use, as well as the criteria for identifying conditional relationship have been defined. The article provides Spanish sentences which, although conditional form-wise, in reality do not convey cause-effect relationship.

Key words: communication units, pseudoconditional relationship, communication process, sentences in the Spanish language, cause and effect relationship.

Актуальність теми статті зумовлюється тенденцією лінгвістичних досліджень іспанської мови до вивчення комунікативної природи граматичних структур. Виходячи з того, що умова як явище неоднорідне виходить за межі граматичного вивчення, актуальним також є комплексний підхід до нього з огляду на логіку, семантику, комунікацію, теорію деривації та її зв'язок з економією мовних засобів. Важливим є практичне значення нашої роботи, оскільки нас цікавить потенційний мовець, не носій мови, якому наша робота допоможе, з одного боку, створити можливий світ для реалізації комунікативної ситуації, представити та уявити можливу, ймовірну чи нереальну реалізацію умови й наслідку, використовуючи різнооформлені синтаксичні структури, а з іншого, виокремити псевдоумовні структури, з'ясувати їхню комунікативну функцію та вживати їх у процесі комунікації.

Мета статті полягає в тому, щоб розкрити сутність псевдоумовних

© СудорженкоГ. П.

відношень, окреслити комунікативні одиниці із псевдоумовним значенням у іспанській мові та схарактеризувати особливості їх функціонування

Об'єктом дослідження виступає структура і семантика речення умовного за формою в іспанській мові.

Предметом роботи є структурно-семантичні та комунікативні особливості речень із псевдоумовними відношеннями.

Останнім часом у дослідженнях іспанських граматистів намітилася тенденція до вивчення семантики умовних за формою речень. Залишаються за межами семантико-функціонального поля умови речення, які формально є умовними, а в дійсності не відображають взаємозв'язок умова – наслідок [1:362; 2:358; 3:138].

Існують різні критерії для встановлення істинних умовних відношень, серед них основними, що дозволяють чітко розмежувати умову (condicionalidad) і псевдоумову (seudocondicionalidad) є реальність ситуації, відсутність гіпотетичності та порушення зв'язку умова – наслідок

Це можуть бути речення, які збігаються за формою з підрядною частиною умовних речень і вводяться умовним сполучником *si*, але вживаються самостійно, без будь-якого підпорядкування головної частини, і мають глибинну структуру простого незалежного речення. Наприклад, речення такого типу, які можна вмістити у формулу *si + el Imperfecto de Subjuntivo, si + el Pluscuamperfecto de Subjuntivo*, виражають бажання з високим ступенем експресивності та емоційності, однак таке бажання є неможливим для здійснення:

1. ¡*Si Nietzsche levantara la cabeza!* [8:292].

Los jóvenes de provincias ya no se sobreponen. Animo,¿para qué darles? –Hombre! Si me diera usted ánimos!

– No, hermano; los necesito todos para mí; búsqueselos usted por ahí adelante, a ver si los encuentra! [9:53].

– ¡Cuánto daría por que supieras cómo fui yo en estos lances! ¡Si yo pudiera! [10:335].

2. *!Si don Eduardo me hubiera hecho caso! Yo siempre se lo decía: quítese usted la corbata nueva; esta gente no perdona que nadie lleve una corbata nueva* (9:48).

Renato,! Si Dios me hubiese dado un hijo como él! [10:332].

Речення цього типу відрізняються лише віднесеністю до різних часових планів: у першому випадку дія відноситься до теперішнього часу, а в другому – до минулого. Слід зазначити, що часто подібним реченням передують у тексті предикати, які передають психологічний стан людини:

El hombre suspira – Si yo te hubiera conocido antes (ibid., 245); *El viejo reprime un suspiro: Si la maldita Rusca no me estuviera mordiendo ya tan abajo* (ibid., 265).

Окрім цього, існують речення з поверхневою структурою складнопідрядних умовних речень. Такий тип речень умовно ми можемо передати формулою: ***si + verbo en Indicativo.*** Структури такого типу мають різну семантику. Наявність зв'язку між припущенням, яке віддзеркалює правдиву ситуацію, та відповідним йому логічним наслідком, дозволяє говорити про залежність однієї дії від іншої. Залежність, як відомо, є одним із критеріїв умови, але реальність ситуації вказує на псевдоумову: *Si le ha pasado algo a mi perro la cosa no se va a quedar así* [11:21].

Як вітчизняні, так і зарубіжні граматисти відмічають, що термін "реальність" не може відноситися до умовних відношень, оскільки вона перестає передавати істинний зв'язок умова-наслідок. Послаблення умовного відношення залежить також від інтенції мовця. У процесі комунікації мовець апелює до знання свого співрозмовника певного контексту, яке базується на відомих фактах, які мали місце в минулому або стали відомими в теперішньому часі, або є загальновідомими. Семантика такої псевдоумови сприймається як спосіб гарантувати істинність ситуації. Псевдоумовне речення із семантикою аргументації втрачає гіпотетичність, характерну для істинної умови, в якій моделюється ситуація протилежна реальній.

Псевдоумовне пояснювальне речення: *Si a mí no me da gana de ir a la misa no tengo por qué darle explicaciones al sacristán ese* [11:40] передає відому всім інформацію. Для підсилення суб'єктивного значення мовець використовує одночасно прийменникову та безприйменникову форму займенника *a mí, me,* а також постпозицією *ese* по відношенню до іменника виказує свою зневагу.

Частотність вживання наступного типу псевдоумовних речень: *Además, ¿cómo se puede estar vivo sin sexo? Si los hombres lo tenemos, ¿cómo no lo van a tener los ángeles, que son más?* [10:242] спостерігається в діалогічному мовленню. Запитальна форма головної частини надає полемічного характеру висловленню.

Інший тип речень умовно ми можемо передати формулою: ***si + verbo en Indicativo + mismo verbo en Imperativo + que + mismo verbo en Subjuntivo.*** Дані структури характерні для розмовного мовлення, особливо для внутрішнього діалогу: *Si te aburres, abúrrete, no me preocupa* [12:292], "Нудьгуєш, нудьгуй, мене це не обходить." *Si se va, que se vaya, a mí me da*

igual [13:48]. Глибинна структура аналізованих речень не виражає умовні відношення, а передає редуплікацію, повтор: "Йде, нехай йде, мені однаково". "Не робить, хай і не робить, такий він".

Значну кількість складають речення з формулою ***Si +verbo en Indicativo***, які вважаються вторинною схемою, або синтактико-комунікативним дериватом псевдориторичного питання [4:74]. У цьому контексті *si* не здійснює зв'язок між репліками і таким чином не виконує функцію сполучника, а виступає показником того, що у семантику фраземи включається семантика неактуалізованого головного речення. *Si* стає опорним компонентом схеми, який типізує її, і є показником суб'єктно-модального значення подиву, невдоволення попередньою реплікою. Тут ідеться про сталу схему, а не про оказіональну недомовленість або про еліпсис [там само]. Подібні фраземи вважаються висловленнями, побудованими за повною мовною моделлю, хоч сама модель постає вторинною.

З цього випливає, що близькі відношення можуть виражатися за допомогою різнотипних засобів зв'язку. І навпаки, одні й ті самі формальні засоби можуть використовуватися для вираження суттєво відмінних смислових відношень. Наприклад, сполучник *si* в іспанській мові вводить не тільки умовні періоди. Розрізняють три типи *si*: а) ті, що вводять підрядну підметову: *Lo importante es si sabe arreglarlo*; б) ті, що вводять прямий додаток: *No sé si sabe arreglarlo*;в) ті, що вживаються з прийменником: *hablaron de si arreglarían el coche hoy* [5:265]. Іспанські граматисти називають його пояснюючим і таким,що вводить якесь поняття (*anunciativo*) [6:82]. Проте деякі вітчизняні іспаністи вважають ***si*** часткою [5:265; 7:269]. Цей сполучник виконує декілька синтаксичних функцій, зокрема роль підрядного сполучника і вводить у складнопідрядному реченні непряме питання без питального слова: *Me pregunto si es un puedo y no quiero, o es un quiero y no puedo, y no sé que será más desgraciado* [14:33]. "Я запитую себе, чи я можу і не хочу …".

Сполучник *si* в реченнях типу: ¡*Pobrecillo, toda la noche solo! ¡Si todavía no habla!* [10:36] ("Бідненький, всю ніч один! А ще ж не говорить!") виступає лише показником емоційного твердження.

Формула "якщо p, то q" виражає логічний умовно-наслідковий зв'язок і є характерною рисою умовних речень. Логічну основу умовних відношень складає операція імплікації, яка поєднує обидва висловлення в одне складне ціле, а саме: якщо ..., то ... . Типовою формою такої логічної операції в іспанській мові може слугувати складнопідрядне речення з

підрядним умови. Формальним методом перевірки наявності умовно-наслідкової семантики може бути трансформація цих речень в протилежні за змістом при збереженні семантичної позначеності речення, тобто його осмислення. Це досягається шляхом трансформації стверджувального речення в заперечне, заперечного у стверджувальне].

Нами з'ясовано, що в іспанській мові існують речення, які лише за формою є умовними, а в дійсності вони не відображають взаємозв'язок умова-наслідок. Ці речення збігаються за формою із підрядною частиною умови складного речення і вводяться умовним сполучником *si*. У разі самостійного вживання, мають глибинну структуру простого незалежного речення зі значенням нереалізованого бажання. Перелік досліджених нами комунікативних одиниць не є вичерпним, поза нашою увагою залишилися псевдоумовні контрастивні, компаративні та інші типи речень. Подальше вивчення дозволить систематизувати різні формальні структури псевдоумовних відношень і встановити особливості їх уживання в мовленні, що сприятиме кращому їх розумінню та використанню мовцем, який не є носієм іспанської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Gómez Torrego L.* Gramática didáctica del español / Leonardo Gómez Torrego. – Madrid : S. M., 2002. – 543 p. 2. *Nueva gramática* de la lengua española / Real Academia Española. – Madrid : Espasa Libros, 2009. – Vol. 2 : Asociación de Academia de la Lengua Española. – 885 p. 3.*Santana Marrero J.* Las oraciones condicionales : estudio en la lengua hablada Publicaciones de la Universidad de Sevilla / J. Santana Marrero // Sociolingüística andaluza. – Sevilla : Pinelo Talleres Gráfico, S. L. Camas, 2003. – № 23. – P. 132–150. 4. *Гетьман З. О.* Текстовий аналіз композиційного стандарту іспанського діалогічного мовлення : [курс лекцій з текстолінгв. для студ. старших курсів фак-ту іноз. філол.] / Зоя Олексіївна Гетьман. – К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 1994. – 96 с. 5. *Васильева-Шведе О. К.* Теоретическая грамматика испанского языка : Синтаксис предложения : [учебник] / Ольга Константиновна Васильева-Шведе, Георгий Владимирович Степанов. – [2-е изд. испр.]. – Спб. : Изд-во СПб. ун-та, 1998. – 320 с. 6. *Lázaro Carreter F.* Palabras, norma, discurso : en memoria de Fernando Lázaro Carreter / Fernando Lázaro Carreter, Luis Santos Río. – Salamanca : Ed. Universidad de Salamanca, 2005. – 1228 p. 7. *Виноградов В. С.* Грамматика испанского языка : практический курс : [учебник для ин-тов и фак-тов. иностр. яз.] / Венедикт Степанович Виноградов. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высшая школа, 1990. – 432 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Cela C. J.* La colmena / Camilo José Cela. – Madrid : Editorial Castalia, S. A. (Alfaguara), 1987. – 456 p. 9. *Cela C. J.* Café de Artistas / Camilo José Cela. – Madrid : Alianza editorial, 1994. – 61 p. 10. *Sampedro J. L.* La sonrisa estrusca / Luis José Sampedro. – Madrid : Ed. Alpaguara, S. A., 1996. – 347 p. 11. *Vargas Llosa M.* La conversación en La Catedral / Mario Vargas Llosa. – Madrid : Santillana de Ediciones Generales, S. L., 2007. – 727 p. 12. *Torrente Ballester G.* Filomeno, a mi pesar / Gonzalo Torrente Ballester. – Barcelona : Editorial Planeta, S. A., 1986. – 442 p. 13. *Borges J. L.* Ficciones / Jorge Luis Borges. – Madrid : Alianza Editorial, S.A., 1987. – 206 p. 14. *Gala A.* El manuscrito carmesí / Antonio Gala. – Barcelona : Planeta, S. A., 1991. – 611 p.

© СудорженкоГ. П.

ТЕРЕХОВА С. І.
Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗВОРОТНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ: РЕФЕРЕНЦІЙНІСТЬ – АНАФОРИЧНІСТЬ – ДЕЙКТИЧНІСТЬ – РЕЦИПРОКАЛЬНІСТЬ

Статтю присвячено вивченню функціонально-семантичних особливостей зворотних займенників та співвідносних з ними одиниць мови як складників тематичної групи зворотності в українській, російській та англійській мовах. Можливості актуалізації / дезактуалізації референційності, дейктичності, анафоричності та реципрокальності зазначеними одиницями мови схарактеризовано у цій праці.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, тематична група мовних одиниць, референція, дейксис, анафора, реципрокальність, зворотні займенники, семантика.

Статья посвящена исследованию функционально-семантических особенностей возвратных местоимений и соотносимых с ними единиц украинского, русского и английского языков. В ней рассматриваются возможности актуализации / дезактуализации референциальной, дейктичнской, анафорической и реципрокальной семантики указанными выше языковыми единицами.

Ключевые слова: функционально-семантическое поле, тематическая группа языковых единиц, референция, дейксис, анафора, реципрокальность, возвратные местоимения, семантика.

The article deals with the problem of functional and semantic analyses of reflexive pronounces and their correlates in Ukrainian, Russian and English. Such lingual categories as deixis, reference, anaphora as well as reciprocate features expressed by the above mentioned language units are characterized here.

Key-words: functional and semantic field, topic group of language units, reference, anaphora, deixis, reciprocate characteristics of language units, reflexive pronouns, semantics.

Функціонально-семантичні категорії власне референції, дейксису, анафори та реципрокальності в їхніх різновидах і мовних репрезентаціях привертають увагу дослідників протягом останніх десятиліть. Проте немає єдиної точки зору науковців щодо співвідношення ознак реципрокальності, референційності та дейктичності зворотних займенників та займенникових прислівників у мовах, адже до нашого часу ще недостатньо зіставних, типологічних і загальнолінгвістичних досліджень було здійснено щодо цієї проблеми. Реципрокальними в статті вважаються займенникові репрезентації зворотності (ЗРЗ), які відсилають до імені або множини імен, що означають ці об’єкти, пов’язані взаємовідношеннями і виражені предикатним словом [2:2] або займенником чи займенниковим прислівником відповідної семантики.

Актуальність дослідження зумовлюється, по-перше, відсутністю в сучасному загальному, зіставному і типологічному мовознавстві цілісної концепції репрезентування реципрокальності, референційності, дейктичності й анафоричності зворотними займенниками української,

© *Терехова С. І.*

російської та англійської мов; по-друге, відсутністю поліпарадигмальних досліджень цієї проблеми; по-третє, відсутністю в сучасному загальному і типологічному мовознавстві єдиної точки зору дослідників щодо методики аналізу зіставлюваного матеріалу в межах поліпарадигмального підходу.

Дослідити функціонально-семантичні особливості реалізації ЗРЗ у плані вираження реципрокальності, референційності иа дейктичності, зокрема, їх трансфункціональність (або функціональну перехідність, наприклад, перехід указівної функції в номінативну та ін.) та транссемантичність (тобто семантичну перехідність, наприклад перехід просторової семантики в часову, особової в часову і т. д.) ЗРЗ, їхні спільні та специфічні ознаки в українській, російській та англійській мовах є **метою** статті.

Предметом дослідження та основними рівнями аналізу обрано тематичні групи (ТГ) ЗРЗ та їхні складники – антонімічні пари, опозиції, синонімічні парадигми й окремі мовні одиниці (МО).

Об'єктом дослідження є співвідношення реципрокальності, референційності, дейктичності й анафоричності в функціонально-семантичних репрезентаціях, якими є ЗРЗ.

Матеріалом дослідження слугували ЗРЗ української, російської й англійської мов.

Наукова новизна дослідження полягає, насамперед, у виборі предмета аналізу, оскільки типологічне вивчення ЗРЗ уперше проводиться на матеріалі української, російської та англійської мов у межах поліпарадигмального підходу, у виробленні класифікації ЗРЗ в зіставлюваних мовах, виявленні особливостей зіставлюваних ТГ та їхніх складників. Було доведено своєрідність ЗРЗ у порівнюваних мовах, що вплинуло на характеристики поліфункціоналізму в них. Новизна полягає також у визначенні транссемантичності й трансфункціональності аналізованих ЗРЗ, встановленні і дослідженні їхніх ознак, типів; у визначенні зворотності власне референційної, дейктичної та реципрокальної семантики; у встановленні моно- та полісемантичних типів ЗРЗ.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Незважаючи на те, що особливості мовного вираження реципрокальних, референційних, дейктичних та анафоричних відношень привертають увагу дослідників протягом багатьох десятиліть, комплексне їх вивчення як складноструктурних функціонально-семантичних

репрезентацій (зокрема ЗРЗ) у межах парадигмальних досліджень тільки розгортається [5; 6].

Постановка завдання. Дослідження має представити відсутню в сучасному українському й зіставному мовознавстві цілісну характеристику підсистеми ЗРЗ в українській, російській та англійській мовах в аспекті сучасної тенденції до аксіоматизації наукових знань, розвитку теорії зовнішньої та внутрішньої форми, гіпотези мовної відносності, концептуальної, мовної та асоціативної специфіки в системі відповідних ТГ – фрагментів мовної картини світу. Завдання статті полягає в тому, щоб охарактеризувати головні, концептуально значні особливості ЗРЗ та їх функціонування у зіставлюваних мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення ЗРЗ є новим напрямом мовознавчих розвідок, оскільки на сьогодні лише поодинокі наукові (лінгвістичні) праці торкаються вивчення реципрокальності в цілому, співвідношення реципрокальності, референційності, дейктичності й анафоричності в межах поліпарадигмального підходу. Проведені нами анкетування та вільний асоціативний експеримент свідчать про те, що розуміння ЗРЗ не лише однотипно представлене у свідомості носіїв аналізованих мов; воно має свої особливі, національно марковані, професійно й соціально конотовані вияви.

До нашого часу повного й усебічного аналізу ЗРЗ у межах зіставлюваних мов не проводилося. Вивчення ЗРЗ показало, ці МО залишалися поза ґрунтовними лінгвістичними розвідками до середини XX ст. Дослідження ЗРЗ відбувалося непослідовно, спочатку в межах вивчення класів займенників та дієслів (див. праці Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, О. Н. Селіверстової та ін.), переважно в напрямі загальнолінгвістичних розробок (праці К. Бругмана, К. Бюлера, Дж. Лайонза, Ч. Філлмора, Ю. Д. Апресяна та ін.), а також у плані вивчення займенників одної певної мови (В. В. Виноградов, О. М. Вольф, В. А. Гладка, О. С. Горецька, Н. Г. Кірвалідзе, І. К. Кучеренко, В. М. Ожоган, Н. В. Решетникова та ін.) та в їх зіставленні (К. Є. Майтинська, Й. Нёргор-Сёренсен, С. І. Терехова та ін.).

Наукові дослідження мовознавців-типологів спрямовані на встановлення класифікації та типології окремих значень або конкретних одиниць у системі репрезентацій референції, дейксису та реципрокальності, визначення їх особливостей у споріднених мовах (Л. Б. Карпенко, В. К. Щербін, Т. М. Голосова, О. О. Тараненко та ін.) та мовах різної морфологічної структури (Ш. Р. Басиров, С. Рахімов,

© *Терехова С. І.*

С. А. Крилов та ін.).

В останні роки актуалізувалися типологічні дослідження функціонування систем указівних засобів, різних типів референції (С. Рахімов, M. Clyne, D. Crystal, E. Danziger, M. Ettlinger та ін.). Було досліджено основні характеристики традиційних її типів (дейктичного, анафоричного та власне референційного), проте їх специфіка в мовах залишається недостатньо вивченою. Потребує перегляду й уточнення типологія вказівних типів (пор., наприклад, класифікації К. Бюлера, А. В. Алферова, С. Рахімова та ін.).

Зіставно-типологічне дослідження окремих проблем функціонування указівних систем у цілому та їхніх репрезентацій (артикля, займенників та прислівників, прийменників, прийменникових і прийменниково-відмінкових конструкцій, категорії суб'єктивності, категоріальної домінанти часу, категорії локальності, координат локації, часової нелокалізованості, напряму руху, репрезентацій "правий / лівий", темпоральності, модальності й аспектуальності та окремих різновидів указування (інтеракціонального дейксису, дейктичної ідентифікації, особового дейксису, часових указувань та ін.) привело до появи загальної теорії зіставно-типологічного дослідження функціонування вказівних типів.

Реципрокальні репрезентації (насамперед, дієслова та їхні конструкції) були предметом аналізу в працях І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, М. Т. Ковальової, В. П. Недялкова, Б. Ю. Нормана, О. М. Пєшковського, О. О. Холодовича, В. С. Храковського та ін. Проте до нашого часу вони недостатньо досліджені, зокрема їхні власне референційні, дейктичні, анафоричні та реципрокальні функції ЗРЗ в цілому та в українській, російській і англійській мовах зокрема.

Наукові результати. ЗРЗ не поширені в зіставлюваних мовах. Серед них найповнішою і, отже, функціонально повноцінною є англійська ТГ. Ці МО реалізують зворотну дейктичність і можуть контекстуально, як і більшість особових репрезентацій референції, набувати ознак дейктичності і власне референційності[1], за рахунок чого ступінь вияву дейктичності послаблюється.

ТГ зворотних указувань у зіставлюваних мовах побудовані на основі опозиції "свій – чужий" як основоположній, і це спостерігається на

[1] У дослідженні референція розуміється в широкому значенні цього терміну, а саме – як вказування-відсилання, віднесеність актуалізованих у мовленні номінацій до об'єктів навколишньої дійсності [2:411; 4:515] і підтримується думка про те, що дейксис, анафора і власне референція (у вузькому розумінні терміна) є видами референції [5:17–18, 80–86].

декількох рівнях: на рівні ТГ, на рівні окремих парадигм та опозицій у їх складі. В англійській мові типовою її реалізацією є парадигми зворотних займенників, утворених від особових шляхом додавання до їхньої основи суфікса *-self*. Цей формант зворотної семантики, доданий до об'єктних займенників, утворює відповідні ЗРЗ до всіх особових та особово-вказівних форм займенників. За наявності у реченні вказування на двосторонність дії (англ. *each other, both* та ін.) такі МО спроможні реалізувати реципрокальність. В українській і російській мовах, навпаки, розшарування форм єдиного означального займенника, який надає вказування на самостійність виконання дії, певну зворотність, укр., рос. *сам* у роді та числі виражається флективно. Узгоджуючись у роді, числі і відмінку, ці МО набувають форм, співвідносних також з усіма особовими та особово-вказівними займенниками. Основними функціонально-семантичними типами зіставлюваних ЗРЗ є: 1) ЗРЗ самостійного виконання дії певною особою (особами); 2) підсилення вказування на особу, виражену іменником, з яким узгоджується займенник; 3) для підсилення вказування на одну особу [3:258]. В українській і російській мовах продуктивними моделями їх побудови є: 1) відповідне сполучення особових займенників з укр., рос. *сам*, узгоджено в числі та роді, наприклад: укр. *я сам, ти сама, вони самі* та ін., рос. *я сам, ты сама, они сами* та ін. На відміну від англійської ТГ, в обох споріднених мовах нормативними їх реалізаціями є неповні форми, нерідко вжиті в супроводі процесуального дієслова: укр. *сама зроблю, сам вивчу, саме вирішиться* та ін., рос. *сама сделаю, сам выучу, само решится* та ін. (пор. із постпозитивними англ. *I'll do that myself, I'll study that myself* і т. ін.). У цих ЗРЗ первинне особове вказування дейктичного типу дещо зменшується через контекстуальну актуалізацію власне референційної семантики. У сполученні з дієсловом укр. *сам на сам* ці МО спроможні реалізувати реципрокальність. У російській мові їхнім відповідником є рос. *один на один,* частково рос. *лицом к лицу,* в англійській – почасти *face to face* (з відтінком значення "очно, у присутності"), також *hand to hand, straight,in private,* карт. *heads-up,* спорт. *head-to-head*, запозич. ісп. *mano a mano*, які підсилюють реципрокальну семантику дієслів, з якими вони вживаються в реченні, деталізують відтінки семантики. Аналізовані ЗРЗ можуть уживатися для підсилення анафоричності в омонімічних сполученнях типу укр. *саме так, саме таким чином, саме такого порядку* та ін. У російській мові вживаються інші еквіваленти: *именно так, собственно таким образом, как раз такого порядка* та ін. За такого

вживання аналізовані ЗРЗ не виражають реципрокальність; 2) ЗРЗ "на свій погляд" у близькоспоріднених мовах реалізуються тими самими ЗРЗ: укр. *на свій погляд, по-своєму*, рос. *на своё усмотрение, по своему усмотрению, по-своему* та ін. В англійській мові вона відтворюється моделлю *on one's own* або сталим сполученням *as one says* (англ. *as one says* у цьому значенні традиційно вживається щодо 2-ої, 3-ої ос. однини); 3) ЗРЗ "на свій лад; по-своєму" частково може виражатися укр. *на свій лад / погляд*, рос. *на своё усмотрение*, англ. *on one's own way, up to sb.* Специфічними ЗРЗ, поширеними в українській і російській мовах, є укр. *по-своєму,* прост. *по-свійськи*, рос. *по-своему,* прост. *по-свойски,* прост. *по-своячески.* Вони позначають співвідношення певної дії, вчинку тощо відповідно до традицій, звичаїв певних соціальних груп (вікових, родинних, професійних, національно-етнічних та ін.). У цьому значенні дейктичність також зменшується через актуалізацію референційності. У сполученні укр. *кожен по-своєму*, рос. *каждій по-своему,* англ. *on everyone's own way* ці МО спроможні реалізувати реципрокальність, адже як зазначав О. Єсперсен, "наслідком однореферентності є можливість змінити відносини між підметом і додатком на зворотні" [1:183; 9:18], тож контекстуальна нейтралізація цієї ознаки приводить до появи семантики реципрокальності; 4) особову референцію реалізують також прислівники укр. *по-його, по-її, по-моєму, по-твоєму, по-вашому, по-їхньому, по-нашому* [8; 7:131, 156, 399; 8; 6:635, 832] та ін., рос. *по-моему, по-твоему, по-нашему, по-вашему,* прост. *по-ихнему* [7:672–673, 676] та ін., які утворюють указану семантику на основі значення способу дії. У функції вставних слів деякі з цих ЗРЗ виражають ставлення мовця до предмета обговорення [пор.: 8; 7:131]. В англійській мові їх частковими еквівалентами є прислівникові сполучення, утворені а моделлю *as one says*. У таких ЗРЗ власне дейктична функція є недомінантною; вона може підсилюватися або послаблятися контекстуально залежно від комунікативної мети мовця. Ці мікропарадигми повноцінно представлені в українській і російській мовах. Вони вказують на співвідношення з певною особою (в реченні це підсилюється узгодженням форм роду та числа). В російській мові нерідко вживаються просторічні МО, утворені за цією самою моделлю, наприклад: *по-нашенски, по-вашенски, по-ихненски* і под. ін. Вони в художньому або розмовному мовленні можуть бути засобом вираження дещо принизливого ставлення мовця до особи, яка їх уживає, або гумористичного ставлення з боку мовця до неї. Подібні просторічні

форми 3-ої ос. однини в російській мові відсутні.

Спільним для всіх зіставлюваних ТГ є емфатична функція ЗРЗ, тобто підсилювальне їх уживання в постпозиції до іменників або займенників – номінантів виконавців дії: укр. *ми самі це зробимо*, рос. *мы сами это сделаем*, англ. *we'll do that ourselves* та ін. За такого вживання реципрокальність не реалізується.

В обох досліджуваних близькоспоріднених мовах основним засобом вираження реципрокальності дієслів є зворотний постфікс укр., рос. *-ся(сь),* наприклад: укр. *милувалися, цілувалися, билися, листувалися (один з одним)* та ін., рос. *целовались, дрались, переписывались (друг с другом)* та ін. При цьому не завжди укр., рос. *-ся(сь)* реалізують реципрокальність: семантика взаємної спрямованості дії може бути в семантиці МО (укр. *цілувалися*, рос. *целовались*), а також у контекстуальній залежності, як наприклад, укр. *листувалися*, рос. *переписывались* та ін., пор.: укр. *гналися*, рос. *гнались, нерешались* виражають співспрямовану дію, проте не виражають реципрокальності без потрібного контекстуалльного оточення.

У цілому, ТГ ЗРЗ не поширені в зіставлюваних мовах. Опозитивність, на якій традиційно будуються аналізовані вказівні ТГ, набувається ЗРЗ контекстуально. Виняток становлять англ. *myself, himself, herself, themselves* та подібні до них. Отже, парадигматичні відношення в структурі зворотних ТГ зводяться до еквіполентної опозиції. Як свідчать наведені типи ЗРЗ, поширеними у складі порівнюваних ТГ є синтагматичні відношення: контекстуальна функціональна і семантична сполучуваність закріплена щодо реалізації окремих референційних типів ЗРЗ в усіх зіставлюваних мовах. Проте синтаксична закріпленість є сталою лише в англійській мові.

Отже, зіставлювані парадигми ЗРЗ умовно протиставляються за ознакою зворотності щодо першої особи (мовця) чи іншої / інших осіб. Вони містять поширеніше частиномовне розшарування (прислівникові репрезентації, ЗРЗ) в українській та російській мовах і більше представлені синтаксемами в англійській мові. Проте англійська ТГ за рахунок цього характеризується більшою однотипністю, уніфікованістю способів реалізації аналізованих репрезентацій. Найбільш різнобічною у функціонально-семантичному плані виявилася російська ТГ. За умови контекстуального уточнення (взаємоспрямованості дії в реченні) деякі ЗРЗ спроможні реалізувати реципрокальність. Власне референційність та дейктичність найбільшою мірою представлені в порівнюваних ТГ; їх

спроможні реалізувати всі досліджувані ЗРЗ трьох зіставлюваних мов, актуалізуючи їх поперемінно, в залежності від комунікативної мети мовця, контекстуального оточенняцих МО. Найменшою мірою в досліджуваних ТГ представлена реципрокальність. Ці показники орієнтовно співвідносяться так:

Висновки та подальші перспективи досліджень. Таким чином, концептуально важливим є розуміння ТГ ЗРЗ як структурно впорядкованої підсистеми референційності, дейктичності, анафоричності і реципрокальності, репрезентованих у зіставлюваних мовах і мовленні у вигляді МО зворотної семантики, які виражають різні типи референційних відношень (у широкому розумінні терміна *референція*) – як традиційних, тобто анафоричних, власне референційних і дейктичних, так і перехідних – транссемантичних і трансфункціональних. Відповідні мовні репрезентації характеризують універсальні типи вказівних відношень. Різні рівні проведеного аналізу дозволяють бачити неоднакові вияви національно-культурної маркованості ЗРЗ у зіставлюваних мовах. У межах аналізованого матеріалу найбільшою мірою представлені власне референційність та дейктичність, найменшою мірою – реципрокальність.

Подальші наукові студії щодо ЗРЗ убачаються в напрямі когнітивістики, прототипової семантики, функціональної граматики, психолінгвістики, типологічного мовознавства, лінгвокультурології.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Есперсен О.* Философия грамматики / Отто Есперсен ; [пер. с англ. В. В. Пассека, С. П. Сафронова]. – М. : Изд. иностр. лит-ры, 1958. 2. *Лингвистический* энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. 3. *Плющ М. Я.* Сучасна українська літературна мова : [підруч. для студ. філол. факультетів вищ. навч. закл.] / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.]. – К. : Вища школа, 2000. 4. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. 5. *Терехова С. І.* Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальрне дослідження) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.17 / Світлана Іванівна Терехова. – Донецьк, 2012. 6. *Терехова С. І.* Типи референції в системі просторових, часових та особових координат (на матеріалі української, російської та англійської мов) : [монографія] / Світлана Іванівна Терехова. – К. : Вид. КСУ – Альфа-Реклама, 2010. 7. *Словарь* современного русского литературного языка : в 17-ти т. / гл. ред. Л. С. Бархударов, В. В. Виноградов. – М. – Л. : АН СССР, 1950–1967. – Т. 1. – 768 стб. ; Т. 2. – 1394 стб. ; Т. 3. – 1339 стб. – Т. 4. – 1364 стб. ; Т. 5. – 1918 стб. ; Т. 6. – 1459 стб. ; Т. 7. – 1468 стб. ; Т. 8. – 1840 стб. ; Т. 9. – 1482 стб. ; Т. 10. – 1774 стб. ; Т. 11. – 1847 стб. ; Т. 12. – 1676 стб. ; Т. 13. – 1516 стб. ; Т. 14. – 1390 стб. ; Т. 15. – 1286 стб. ; Т. 16. – 1610 стб. ; Т. 17. – 2126 стб. 8. *Словник* української мови : [в 11-ти т.] / ред. І. К. Білодід. – К. : Просвіта, 1970–1981. – Т. 1. – 799 с. ; Т. 2. – 550 с. ; Т. 3. – 744 с. ; Т. 4. – 840 с. ; Т. 5. – 840 с. ; Т. 6. – 832 с. ; Т. 7. – 723 с. ; Т. 8. – 927 с. ; Т. 9. – 916 с. ; Т. 10 – 658 с. ; Т. 11. – 699 с. 9. *Юшкова С. О.* Реципрокальні дієслова та їх конструкції у німецькій та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Світлана Олексіївна Юшкова. – Донецьк, 2013.

© *Терехова С. І.*

ТЕСЛЮК Г. С.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АРХІТЕКТОНІЧНА СТРУКТУРА ФРАНЦУЗЬКИХ АВТОРСЬКИХ КАЗОК XVII СТ.

У статті здійснено аналіз архітектонічної структури творів жанру французької авторської казки XVII ст., а саме таких її елементів як заголовка, підзаголовка, основної частини твору та природи і функцій мораліте.

Ключові слова: архітектонічна структура, заголовок, підзаголовок, основна частина твору, мораліте.

В статье сделан анализ архитектонической структуры произведений жанра французской авторской сказки XVII в., а именно таких ее элементов как заголовка, подзаголовка, основной части произведения, природы и функций моралитэ.

Ключевые слова: архитектоническая структура, заголовок, подзаголовок, основная часть произведения, моралитэ.

The analysis of the architectonic structure of the French author's tales of the XVII c. is made, in particular, of such elements as title, subtitle, main part of the text, nature and functions of moralite.

Key words: architectonic structure, title, subtitle, main part of the text, moralite.

Актуальність статті визначається загальною спрямованістю сучасних мовознавчих досліджень на вивчення різножанрових текстів та їхніх структурних особливостей. **Метою** дослідження є аналіз особливостей архітектонічної структури текстів французьких авторських казок XVII ст. **Об'єктом** нашого аналізу виступили такі структурні елементи французьких авторських казок XVII ст. як заголовок, підзаголовок, основна частина твору та мораліте. **Предметом** дослідження стали їхні структурно-композиційні та функціональні особливості, відмінності за гендерною ознакою. Матеріалом для статті виступили тексти французьких авторських казок XVII ст. таких авторів як Шарль Перро, Жан де Лафнтен, аббат Фенелон, аббат Вуазенон, графиня д'Онуа, Мадемуазель Лерітьє, Катрін Бернар. **Наукова новизна** дослідження полягає у виділенні основних архітектонічних елементів зразків жанру французької авторської казки XVII ст. та характеристиці їхніх основних особливостей і функцій, а також у доведенні суттєвих відмінностей в архітектонічних та композиційних аспектах текстів авторів чоловіків та жінок.

© Теслюк Г. С.

Протягом XVII ст. у французькій оповідній прозі відбувався інтенсивний процес жанрової диференціації – першочерговий розвиток отримали малі жанрові форми, серед яких також жанр авторської казки. Це було викликано формуванням національної свідомості, змінами в системі морально-естетичних цінностей, які і призвели до трансформації системи літературних жанрів.

З початку століття авторські казки з'являються переважно у збірниках, частково наближаючись за своїми архітектонікою та композицією до роману: "Fleurit le roman, sentimental, héroïque, comique ou parodique: le roman absorbe le conte ou s'en détourne" [1:73]. В контексті епохи абсолютизму у Франції жанр казки стає актуальним завдяки своїй моралізаторській природі: ці твори пишуть на замовлення для повчання молодого покоління та для розваг членів королівського двору.

Наприкінці XVII ст. починається новий етап розвитку авторської казки, ініціатором якого вважається Шарль Перро (1628–1703 рр). У своїй творчості він протиставив правдоподібності романів та новел фантазію і вигадку в дусі народної казки, чим відкрив перспективу подальшого розвитку жанру. Його стиль характеризують як такий, що "unit la légerté décisive de l'homme du monde à l'indépendance cartésienne" [2:588]. В основі художнього світу казкаря французи легко прослідковували "leurs préjugés, leur esprit, leur confiance dans la raison de leur temps et de leur classe, leur penchant à ridiculiser tout ce qui n'est pas conforme à leurs manières et accessible à leur intelligence" [2:588]. Цими актуальними на той час елементами світобачення, які висвітлював казкар, і пояснюється його успіх та визнання. Цікаво, що у французьких джерелах зустрічається навіть вираз "cas Perrault", що позначає письменника з високими здібностями [3:30].

Стилістика Шарля Перро характеризується наближенням до простонародної мови. Він надав своїм творам рис простоти розмовного стилю, іронічного характеру фразеологізмів та зворотів, систематично використовував формули – звертання. Так, диференційною ознакою казок письменника є використання лінгвістичних *архаїзмів*:

"*Tire la bobinette et la chevillette cherra*" [8:75].

Застаріла форма дієслова *cherra*, яка у сучасній французькій мові має відповідник дієслово *choir*, у XVII ст. у майбутньому часі була замінена на *choira*. У цій формулі можемо також говорити про

повтори на фонетичному рівні: алітерацію звука [ʃ], близьку за звучанням пестлива форма слів *bobinette / chevillette*.

Або ж наведемо інші приклади застарілих мовних форм:

"*Le Roi ordonna aussitôt aux Officiers de sa Garde-robe d'aller quérir un de ses plus beaux habits pour Monsieur le Marquis de Carabas*" [8:87].

Слово *officier* є застарілим і у казці Ш. Перро позначає людей при королівському дворі, на яких покладено певні господарські обов'язки, наприклад, відповідати за стайню, одяг, постільну білизну тощо [8:593].

У казках Ш. Перро систематично використовуються *формули-звертання,* які повторюються у тексті, так звані "jeux des formulettes", наприклад:

"*Anne, ma sœur Anne, ne vois-tu rien venir*?!" [8:81–83];

"*Ma mère-grand, comme vous avez de grands bras!...Ma mère-grand, comme vous avez de grandes jambes! ... Ma mère-grand, comme vous avez de grandes oreilles!.. Ma mère-grand, comme vous avez de grands yeux! ... Ma mère-grand, comme vous avez de grandes dents!*" [8:76].

Більшість із цих формул-звертань засновані на принципі лексичних повторів, подвоєння *mes enfants / mes pauvres enfants, Anne / ma sœur Anne* і додають мовленню жвавості, тяжіють до усної форми озвучення, а, отже, є прямо запозиченими із народної казкової традиції.

Послідовники Ш. Перро наслідують також деякі композиційні елементи його казок. Наприклад, наведемо зачин його казки "*La Belle au bois dormant*":

"*Il était une fois un Roi et une Reine, qui étaient si fâchés de n'avoir point d'enfants, si fâchés qu'on ne saurait dire. (...) Enfin pourtant la Reine devint grosse, et accoucha d'une fille: on fit un beau Baptême; on donna pour Marraines à la petite Princesse toutes les Fées qu'on pût trouver dans le Pays (il s'en trouva sept), afin que chacune d'elles lui [fasse] un don*" [9].

У казці Фенелона знаходимо наступний зачин:

"*Il y avait une fois un roi et une reine, qui n'avaient point d'enfants. Ils en étaient si fâchés, si fâchés, que personne n'a jamais été plus fâché.*

Enfin la reine devint grosse, et accoucha d'une fille, la plus belle qu'on ait jamais vue. Les fées vinrent à sa naissance" [10].

Можемо помітити беззаперечну схожість між двома уривками. Отже, така структура зачину, започаткована Ш. Перро, стає певною моделлю для наслідування тогочасними казкарями.

Ключову роль Шарля Перро в еволюції авторської казки доводить той факт, що переважна більшість творів жанру сконцентрована в кінці століття, лише після виходу його першої збірки казок у 1693 р.

До жанру казки у XVII ст. звертались переважно жінки, оскільки чоловіки – письменники надавали перевагу більш "серйозним" жанрам роману, байки, де могли втілити свої філософські ідеї та іронічну манеру письма. Казкарки графиня д'Онуа, Мадемуазель Лерітьє, Катрін Бернар працювали у стилістиці "romanesque".

У статті ми проаналізуємо особливості архітектонічної структури творів цього періоду, адже вона є показовою з точки зору відмінності між казками чоловіків та жінок, і втілення основної функції жанру – дидактичної.

Заголовок

Заголовок завжди представлений у казках XVII ст. Він представляє головну думку твору, часто розширений за рахунок певної атрибутивної частини. Можна виділити наступні групи заголовків, в залежності від наявності таких елементів:

А) ім'я головного героя/ героїні. Наприклад, *"La Princesse Rosette"* графині Д'Онуа, "*La Barbe Bleue*", "*Les Fées*" Шарля Перро, "*Riquet à la Houppe*" Катрін Бернар тощо. Зазначимо, що назва може складатись зі слова як в однині так і в множині, коли в центрі твору є декілька персонажів (*"Les Fées"*).

Б) подвійну назву, ускладнену альтернативною перифразою. Більшість заголовків цієї категорії також містять ім'я головного героя, наприклад, "*Le Maître Chat, ou le Chat botté*", "*Cendrillon, ou la Petite Pantoufle de verre*", "*La Marquise de Salusses ou la Patience de Griselidis*" Ш. Перро, "*L'Adroite Princesse ou les Aventures de Finette*" Мадемуазель Лерітьє;

В) головну думку чи ключове поняття, яке передає зміст твору, наприклад, "*Les Enchantements de l'éloquence*" Мадемуазель Лерітьє, "*Les souhaits ridicules*" Шарля Перро, "*Les Amours de Psyché et*

Cupidon" Жана де Лафонтена, "*La Navelle d'amour*" Аббата Вуазенона;

Г) включають у себе уточнюючу підрядну фразу, що передає центральний елемент фабули. До цієї категорії відносимо такі заголовки як "*Le paysan qui avait offensé son seigneur*", "*Le Petit chien qui secoue de l'argent et des pierreries*", "*Conte d'une chose arrivée à Château-Thierry*" Ж. де Лафонтена, "*Fables composées pour l'éducation de M. Le Duc de Bourgogne*" Фенелона. Цікаво, що деякі із наведених заголовків містять слово, що називає жанр твору – *Conte*, *Fables, Histoire*.

Проаналізувавши заголовки казок чоловіків та жінок, можемо помітити, що їм притаманні здебільшого спільні риси, за рахунок вибору схожих сюжетів, традиційного складу персонажів.

Підзаголовок

Цей архітектонічний елемент зустрічається не у всіх французьких авторських казках. У казкарів чоловіків твори переважно без підзаголовків. Так, після заголовка безпосередньо починається основна частина твору. Наприклад, у "*Conte d'une chose arrivée à Château-Thierry"* Ж. де Лафонтена відразу після заголовку читаємо:

"Un savetier, que nous nommerons Blaise,
Prit belle femme; et fut très avisé ..." [11].

У авторів-жінок підзаголовки казок зазвичай містять в собі номінацію жанру, яку авторка приписує своєму твору. Наприклад, у творі "*Serpentin Vert*" мадам д'Онуа подає підзаголовок "Conte", або ж "*L'Adroite Princesse ou les Aventures de Finette*" Мадемуазель Лерітьє, де у підзаголовку казки знаходимо жанрову номінацію "*Nouvelle*". Здебільшого така номінація суперечить змісту тексту і тим жанровим номінаціям, які знаходимо в основній частині твору і останній приклад є досить показовим в цьому плані. Незважаючи на жанрову диференціацію "*Nouvelle*" у підзаголовку, вже у кінці твору читаємо:

"*Mais <u>ces fables</u> plairont jusqu'aux plus grands esprits.*
Si vous voulez, belle Comtesse,
Par vos heureux talents, orner <u>de tels récits</u>.
L'antique Gaule vous en presse':
Daignez donc mettre dans leurs jours

Les contes ingénus, quoique remplis d'adresse
Qu'ont inventés les troubadours.
Le sens mystérieux que leur tour enveloppe,
Egale bien celui d'Ésope" [12:22].

Отже, авторка розмірковує про витоки та еволюцію жанру казки, заохочуючи графиню, уявну читачку казки, писати у цьому жанрі. Отже, констатуємо розбіжність у номінаціях, якими письменниця визначає свої твори: "*ces fables*", "*les contes*", "*récits*" у мораліте, на відміну від "*Nouvelle*" у підзаголовку казки. Цей приклад підкреслює тенденцію невизначеності жанрової делімітації в період XVII ст.

Можемо зробити висновок, що підзаголовки зустрічаються переважно у французьких авторських казках XVII ст., авторами яких були жінки. До того ж їхній зміст часто суперечить основній частині твору.

Основна частина твору

З точки зору архітектоніки та композиції між особливостями письма чоловіків та жінок існують суттєві відмінності.

Характерною особливістю авторських казок письменниць жінок XVII ст. є *експресивність* та *емоційність* стилю, яку сучасна французька дослідниця Крістін Руссо характеризує наступним чином:

"Généralement emphatique (la façon) et (les femmes) composent des récits longs, comme leurs phrases: elles pratiquent une rhétorique de l'ornement, de l'abondance, de la dilation" [4:17].

Наведемо приклад, проаналізувавши наступний уривок із твору графині Д'Онуа "*La Princesse Rosette*":

"*Les dames qui n'avaient pas encore vu Rosette, accoururent pour la saluer: les unes lui apportèrent des confitures, les autres du sucre; les autres des robes d'or, de beaux rubans, des poupées, des souliers en broderie, des perles, des diamants*" [13].

Можемо констатувати *увагу до деталей*, *розгорнуті описи*, *переліки*, на що чоловіки казкарі не звертають уваги. Ця особливість може виражатись через повтори на різних рівнях, що ускладнюють синтаксичну структуру речень.

Марі-Жан Лерітьє де Віландон не приховує цієї особливості "жіночого" письма та пише про свій свідомий вибір *преціозності* та *витонченості стилю*, про внесення змін до обсягу казки та

ускладнення архітектонічної структури. Наведемо приклад з її казки "*L'Adroite Princesse ou les Aventures de Finette*":

"*Je vous avoue que je l'ai brodée et que je vous l'ai contée un peu au long; mais quand on dit des contes, c'est une marque que l'on n'a pas beaucoup d'affaires; on cherche à s'amuser, et il me paraît qu'il ne coûte pas plus de les allonger, pour faire durer davantage la conversation…Cependant ce n'est pas ainsi que l'on me les racontait quand j'étais enfant; le récit en durait au moins une bonne heure*" [12:17].

В казках графині д'Онуа зустрічаємо розгорнуті описи дорогих деталей інтер'єру, коштовностей, що також є виявом маньєризму, витонченості:

"ils étaient de diamants, d'émeraudes, de rubis, de perle, de cristal, d'ambre, de corail, de porcelaine, d'or, d'argent, d'airain, de bronze, de fer, de bois, de terre: … en un mot il n'y a pas plus de différence entre les créatures qui habitent le monde, qu'il y en avait entre ces pagodes" [13].

В наведеному уривку подається розгорнутий опис деталей зовнішності персонажів, після чого авторка підсумовує сказане, робить на його основі порівняння.

Або ж казкових персонажів описують більш індивідуалізовано, а не лише як традиційних типізованих героїв:

"La princesse jouait des instruments et chantait divinement bien; elle demeura deux ans dans cette agréable solitude, où elle fit même quelques livres de réflexions" [13].

Так, графиня д'Онуа описує заняття принцеси, як елітної салонної дами, хоча вона перебувала у в'язниці. Така стилістика не притаманна казковому письму.

Характеризуючи обсяг та стилістику казок Мадемуазель Лерітьє, французький дослідник Поль Делярю зазначає, що "elle développe ses contes en de véritables petits romans qui sont bien loin de la forme populaire" [5:20].

Тим самим він ставить акцент також на відході від традиційного казкового письма, яке опиралось на народні форму та мотиви:

"Les autres conteuses et conteurs qui suivent Mme d'Aulnoy ne recourent que rarement à la tradition orale" [5:21].

Наведемо приклад "романної" стилістики з казки мадемуазель Лерітьє:

"*Riche-Cautèle, qui n'était pas un fort courageux personnage, et qui voyait toujours Finette armée du gros marteau dont elle badinait comme on fait d'un éventail, Riche-Cautèle, dis-je, consentit à ce que souhaitait la princesse, et se retira pour la laisser quelque temps méditer*" [12:17].

Авторка вводить при описі сутички героїв вставні підрядні речення, які уточнюють ситуацію, деталізують дії та вигляд героїв, дає порівняння, після чого, підкреслюючи свою "присутність" у творі виразом *dis-je*, немов перебиває себе і продовжує розповідь.

На відміну від "жіночого" письма, казкарі чоловіки пишуть більш гостро та лаконічно, вони "condensent leur écriture et le merveilleux est nettement moins maniéré: ils manient une rhétorique de la sobriété, de l'efficacité qui ne dédaigne pas une ironie plus mordante que celle employée par leurs consoeurs: leurs critiques des défauts humains ne manquent pas de sel et sont récurrentes; leur cible privilégiée étant bien sûr la mythique curiosité féminine qu'ils ne manquent pas de critiquer dans pratiquement chacun de leur conte" [4:17–18].

Така манера письма може проявлятись через *іронію.* Цей художній прийом часто використовується у поєднанні із грайливими *натяками на еротику та сексуальність*, чим перетворює ці твори із дитячих на жанр, що спрямований на дорослих. Так, щасливий кінець казки "*Le Petit Poucet*" закінчується наступними словами:

"*Le Petit Poucet rapporta des nouvelles, dès le soir même; et, cette première course l'ayant fait connaître, il gagnait tout ce qu'il voulait; car le Roi le payait parfaitement bien pour porter ses ordres à l'Armée, et une infinité de Dames lui donnaient tout ce qu'il voulait pour avoir des nouvelles de leurs Amants, et ce fut là son plus grand gain*" [8:111–112].

Так, поряд із основною "роботою" героя на короля, автор іронічно додає, що основним джерелом його доходу було доставляти дамам новини від їхніх коханців.

Або ж натяк на еротику у "*La Belle au bois dormant*" Ш. Перро, коли після пробудження принцеси автор розповідає про початок їхнього сімейного життя:

"*Ils dormirent peu, la princesse n'en avait pas grand besoin*" [9].

Таким чином, у казкарів чоловіків книжний, літературний сюжет отримує дещо іншого вирішення, набуваючи більш глибокого ідейно-філософського змісту.

Природа та функції мораліте

Характерною особливістю архітектоніки та композиції авторських казок кінця XVII ст. є повчання, винесене в кінець більшості творів жанру – мораліте (moralité).

Так, основне призначення казок у їхньому повчанні, яке не зводить їх до статусу легких непотрібних текстів. На цьому наголошують і самі автори цих творів: "*ces bagatelles ne sont pas de pures bagatelles, qu'elles refermaient une morale utile*" [14:83]. Так, Ш. Перро вже у назві своєї збірки казок 1697 року оголошує читачеві свій "повчальний" намір: йдеться про "*Histoires ou contes du temps passé*, (тобто традиційні історії), *Avec des Moralités*" [14], а, отже, із дидактичною метою, реалізованою засобом мораліте. Зауважимо також, що слово мораліте написане з великої літери й у назві збірки також фігурує прийменник *avec*. Ці деталі немов відокремлюють мораліте, надають йому певної автономії, власної поетики у казці.

Присутність у казці мораліте визначається специфікою жанру, побудованого на зображенні неможливого, неймовірного. На відміну від декларативного повчання байки, у казці воно ненав'язливе та некатегоричне. Підтримуючи думку тогочасних дослідників, науковець Є. Казак стверджує, що без моралі не існує казки, оскільки вона необхідна не лише для структурної повноти, але й у призначенні жанру – не тільки повчати, а й розважати [6:55].

Зауважимо, що Ш. Перро зумів зруйнувати прямолінійність дидактизму своїх казок, урізноманітнивши варіанти повчальних уроків, що логічно витікають зі змісту твору, часто додаючи до однієї казки два мораліте, які несуть різне прагматичне навантаження.

Наприклад, у такій давній казці як "*Barbe Bleue*" логічно випливає урок про небезпеку надмірної цікавості:

"*La curiosité malgré tous ses attraits, coûte souvent bien des regrets;*
On en voit tous les jours mille exemples paraître.
C'est, n'en déplaise au sexe, un plaisir bien léger;
Dès qu'on le prend il cesse d'être,
Et toujours il coûte trop cher" [9].

Проте у другому мораліте, автор констатує, що це казка давніх часів і сьогоднішній чоловік, незалежно від кольору бороди, в більшості випадків не займає домінуючої позиції в сім'ї:

"*Pour peu qu'on ait l'esprit sensé,*
Et que du Monde on sache le grimoire,

On voit bientôt que cette histoire est un conte du temps passé;
Il n'est plus d'Époux si terrible,
Ni qui demande impossible,
Fût-il mal content et jaloux.
Près de sa femme on le voit filer doux;
Et de quelque couleur que sa barbe puisse être,
On a peine à juger qui des deux est le maître" [9].

Тобто друге мораліте семантично опозиціонує першому, заперечуючи та "осучаснюючи" його. Ця опозиція підкреслюється також архітектонічно через підзаголовки "MORALITÉ" та "AUTRE MORALITÉ".

Цікаво, що автор не моралізує всерйоз, а поблажливо іронізує над читачем, наголошуючи, що у його казках кожен може "прочитати" своє:

"*Si on examine bien ces Contes ... on verra qu'ils referment tous une moralité très sensée, et qui se découvre plus ou moins, selon le degré de pénétration de ceux qui les lisent*" [14:7].

Слід також пам'ятати про таку рису казки як двоадресатність. Два різних мораліте можна розуміти як спрямування спершу на дитячу, а потім – на дорослу читацьку аудиторію. Так, в авторському вступі до віршованих казок, читаємо:

"*Il est vrai que ces contes donnent une image de ce qui se passe dans les moindres familles, où la louable impatience d'instruire les enfants fait imaginer des histoires dépourvues de raison pour s'accomoder à ces mêmes enfants, qui n'en ont pas encore*" [14:7].

Тож, навіть якщо батьки є лише "посередниками" між текстом та його цільовою аудиторією, вони також є його читачами, для яких і призначене одне з мораліте:

"La raison d'être de ces moralités n'est pas d'expliciter la leçon que l'on peut sérieusement tirer de ce conte ... Au contraire, les moralités participent de ce jeu de salon qui consiste à établir une distance ironique et complice entre l'auteur et les lecteurs, d'une part, et la matière du récit de l'autre" [14:57].

У творах жінок авторів позиція та зміст мораліте є більш гнучкими та оригінальними. Наприклад, у "*L'adroite princesse ou les Aventures de Finette*" Мадмуазель Лерітьє повідомляє закінчення своєї історії Мадам де Мюра, ще не розповівши її:

"*Vous y verrez comment nos Ayeux savoient insinuer qu'on tombe dans mille désordres, quand on se plaît à ne rien faire, ou pour parler comme eux, qu'oisiveté est mère de tous les vices; et vous aimerez sans doute, leur manière de persuader qu'il faut être toujours sur ses gardes: vous voyez bien que je veux dire que Défiance est mère de sûreté*" [12].

Мадмуазель Лерітьє розгортає ці дві приказки у віршованих строфах. Цікавим є перехід від однієї композиційної форми до іншої, де авторка веде певну гру з читачем, немов відкривши йому свою таємницю, свій емоційний стан:

"*Mais je n'y songe pas, Madame! J'ay fait des Vers! Au lieu de m'en tenir au goût de Monsieur Jourdain, j'ay rimé sur le ton de Quinault!*" [12].

Незважаючи на позицію мораліте на початку казки, твір завершується віршованим закінченням. Воно синтаксично пов'язане зі змістом казки та є її логічним завершенням.

У творах Мадам д'Онуа зустрічаємо ще одну варіацію позиції мораліте у казці. У "*Serpentin vert*", наприклад, у середині оповіді, коли героїня відважується зустрітись із чоловіком, незважаючи на його заборони, авторська мова "втручається" у нарацію тексту:

"*Ah! curiosité fatale, dont mille affreux exemples ne peuvent nous corriger,que tu vas coûter cher à cette malheureuse princesse! Elle aurait eu bien du regret dene pas imiter sa devancière Psyché*" [13].

Такі типи "дублетів" у мораліте немов ще раз наголошують на порядності, доброчинності жанру авторської казки. З іншого боку, такі підсилення можуть нести й інше прагматичне значення на рівні жанрового визнання: "Tant d'efforts pour se justifier soulignent combien l'entreprise n'est pas assurée de réussite, ni d'assentiment" [4:90–91].

Оригінальним є і зміст, який несе мораліте казки "*Serpentin vert*", оскільки Мадам д'Онуа стверджує, що приклад з інших слід брати не завжди:

"*Prenons-en à témoin la première mortelle;*
Sur elle on nous a peint et Pandore et Psyché…
Hélas! de leurs malheurs passés,
La plupart des mortels curieux, insensés,
N'en fait pas un meilleur usage" [13].

Таке авторське нововведення нівелює педагогічно-виховні цінності, які традиційно несе жанр казки.

Отже, архітектонічна структура французьких авторських казок XVII ст. є досить показовою з точки зору функціональності та для ілюстрації відмінностей між особливостями письма казкарів чоловіків та жінок. Більшість заголовків творів цього періоду є простими за структурою і передають основний зміст тексту. На відміну від творів чоловіків, казки жінок здебільшого містять підзаголовок, що несе інформацію про їхню жанрову приналежність, підкреслюючи невизначеність цієї номінації. В основній частині французьких авторських казок звертаємо увагу на відмінність між стилістикою творів казкарів чоловіків та жінок. Характерною особливістю проаналізованих казок є наявність мораліте, яке виконує дидактичну та розважальну функції. У казкарів чоловіків мораліте є більш традиційним з точки зору позиції у тексті та змісту повчання, тоді як казкарки роблять його більш гнучким та оригінальним в цих аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Le conte* / par Jacques Lempert // Littérature et genres littéraires / [par Jean Bessière, Michelle Bloch, Daniel Couty]. – P. : Larousse, 1978. – P. 69–77. 2. *Lanson G.* Histoire de la littérature française / Gustave Lanson. – Paris : Librairie Hachette et Cie, 1895. – 1158 p. 3. *Raymonde R.* Le conte de fées littéraire en France de la fin du XVIIe à la fin du XVIIIe siècle / Robert Raymonde ; [supplément bibliographoqie 1980–2000 établi par Nadine Jasmin avec la collaboration de Claire Debru]. – P. : Honoré Champion éditeur, 2002. – 560 p. 4. *Rousseau C.* La rhétorique mondaine des contes de fées littéraires du XVIIme siècle : [mémoire de DEA] / Cristine Rousseau. – Nantes : Université de Nantes, 2002. – 110 p. 5. *Delarue P.* Le conte populaire français: [catalogue raisonné des versions de France et des pays de langue française d'outre-mer : Canada, Louisiane, îlots français des Etats-Unis, Antilles françaises, Haiti, île Maurice, la Réunion] / Paul Delarue. [Tome premier ; la correction des épreuves a été assurée par Mme Tenèze et M. Jean Paquie]. – P. : Editions Erasme, 1957. – 396 p. 6. *Казак Е. В.* Жанровое своеобразие литературной сказки Шарля Перро : [учебн. пособие] / Е. В. Казак. – Днепропетровск, 1984. – 72 с. 7. *Simonsen M.* Perrault: contes: (Collection Etudes littéraires) / Michèle Simonsen. – P. : PUF, 1992. – 128 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Il était une fois*. Contes littéraires français (XII–XIX^{ièmes} siècles) / сост. и предисл. М. В. Разумовской. – М. : Радуга, 1983. – 648 с. 9. *Perrault Charles*. Contes. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.shanaweb.net/auteurs/perrault.html. 10. *François de Salignac de La Mothe-Fénelon*. Contes [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.shanaweb.net/les-fabulistes/fenelon/ fenelon.html. 11. *La Fontaine Jean de*. Contes. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://jp.rameau. free.fr/lafontaine_conte.htm 12. *Marie-Jeanne L'Héritier de Villandon.* L'Adroite Princesse ou les Aventures de Finette [Електронний ресурс] / Marie-Catherine Le Jumel de Barneville. – Режим доступу : http://lescontesdefees.free.fr/Contes/ finette.htm. 13. *Marie-Catherine Le Jumel de Barneville.* La comtesse d'Aulnoy. Contes [Електронний ресурс] / Marie-Catherine Le Jumel de Barneville. – Режим доступу : http:// www.shanaweb.net/auteurs/aulnoy/madame-d-aulnoy.html. 14. *Perrault C.* Contes en prose et en vers / Charles Perrault. – P. : Librairie de la Bibliothèque Nationale, 1886. – 160 p.

© Теслюк Г. С.

ТІМКОВА Т. М.
Київський національний лінгвістичний університет

ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА У ДАВНЬОТЮРКСЬКІЙ МОВІ

У статті йдеться про особливості турецьких лексичних одиниць що позначають *атмосферні явища*, а саме такі лексичні одиниці як *дощ*, *сніг*, *хмара*, вітер, *грім, блискавка, хуртовина, веселка, смерч* у давньотюркській мові.
Ключові слова: концепт, епос, вірування, картина світу.

В статье идет речь об особенностях турецких лексических единиц, которые обозначают *атмосферные явления,* а именно такие лексические единицы как *дождь, снег, туча, гром, молния, метель, радуга, смерч в* древнетюркском языке.
Ключевые слова: концепт, эпос, верование, картина мира.

The article deals with the peculiarities of Turkish lexical units which represent *weather phenomena* including *rain, snow, cloud, wind, thunder, lightning, blizzardat, rainbow, tornado at* the ancient Turkish language.
Key Words: concept, epos, belief, picture of the world.

Поняття *концепт* належить національній культурній свідомості, матеріалом для вивчення концептів є пам’ятки народної творчості, що являють собою джерело знань та цінностей нації, скарбницю її культури. Проблема картини світу розглядається у рамках семіотики при вивченні первинних моделюючих систем (мови) та вторинних систем (епосу, міфу, релігії, фольклору, поезії тощо).

Метою даного дослідження є виявлення специфічних особливостей лексичних одиниць що позначають атмосферні явища у давньотюркській мові. **Актуальність** статті пов’язана з необхідністю більш глибокого ознайомлення вітчизняних тюркологів-мовознавців з формами назв атмосферних явищ притаманних давньотюркській мові. **Предметом** дослідження є давній тюркський епос, а його **об’єктом** – лексичні одиниці що позначають *атмосферні явища*, а саме *дощ*, *сніг*, *вітер*, *хмари, грім, блискавка, веселка, хуртовина,* та *смерч* на **матеріалі** давньотюркських рунічних і согдомовних пам’яток VI–X ст., в яких існують згадки про вірування людей стосовно вказаних атмосферних явищ. **Наукова новизна** дослідження полягає у відсутності фундаментальних досліджень даної лексики у сучасному мовознавстві.

© *Тімкова Т. М.*

Мислення людей моделювало світ у відповідності до їх образу та подоби. Давня людина знаходила знання у собі самій, у своїй підсвідомості, узагальнюючи досвід свого тілесного, душевного та духовного життя. Оскільки всі вищезазначені сфери її життєдіяльності є ізоморфними одна одній, людина відчуває це тим більше, чим менше її підсвідомість обмежена свідомістю. Знання, отримані нею в будь-якій сфері вписувались в єдину, цілісну картину світу.

Завданням даного дослідження є виявлення тих чи інших концептів у давньо-тюркському епосі, опис своєрідності їх внутрішньої структури, висвітлення їх суспільно-історичної, релігійно-естетичної та індивідуально-психологічної зумовленості; викриття безпосередньої формальної, семасіологічно-лінгвістичної семіотичної підвалини.

Слід зазначити, що загальносвітові сюжети найчастіше фрагментарно збереглися в казці, епосі, переказах, міфах і легендах. Саме тому для реконструкції давньотюркського світогляду необхідне вивчення фольклорного багатства тюркських народів у порівняльно-зіставному плані. Узагальнення цього матеріалу дозволить виявити загальні тенденції й закономірності у функціонуванні світогляду, також особливості свідомості представників тюркського світу.

Отже, епос є змістовним, і невіддільним елементом культури, а історична трансляція культурних архетипів – типовий процес. Епос відображає мовну картину світу. Саме перекази, казки, легенди, міфи пов’язувались із обрядами, звичаями, містили моральні норми й естетичні уявлення, об’єднували реальність і фантазії, думки і почуття. У них людина не виділяла себе з природи, і прикладом цього слугують збережені в них сталі уявлення в т. ч. ті, які стосуються атмосферних явищ, та які стали невід’ємною частиною кожного народу.

Легенди, міфи та перекази давніх тюрків дійшли до нас у вигляді окремих уривків, згадувань, розсіяних по різних історичних джерелах, таких як давньотюркські рунічні і согдомовні пам’ятки VI–X ст., китайські, арабські, іранські та інші джерела.

У Гьоктюркських писемних пам’ятках надзвичайно важливе значення має небо; не згадується лише хто створив небо, землю та людство.

Хмари, дощі та сніг. Давні тюрки вважали хмари живими істотами. Головною особливістю та ідеєю тюркського епосу була персоналізація природних явищ в поетичних творах, тому хмари мали

здатність розмовляти, окреме місце та роль відводиться небу. Вірогідно, це бере свій початок, та знаходить пояснення у ісламі та в турецькій міфології, а також пояснюється містичними віруваннями. Спостерігалось явище, коли давні містичні вірування не були вилучені з мови поетичних творів. Наступний вірш давньотюркської доби є найкращим тому зразком:

Agdı bulıt kökreyü, ***Yağmur tolı sekriyü,*** ***Kalık anı ügriyü,*** ***Kança barır belgüsüz.***	*Bulut kükreyip çıktı,* *Yağmur, dolu seğirtti,* *Gök de toplayıp, itti,* *Nereye gider bilinmez.*	"Вийшла хмара ревучи, Почався сильний дощ, Небо надулось, І невідомо, куди піде далі"

[1:267]

Звідси ми бачимо, що давні тюрки вважали дощ, град, хмари та небо живими істотами. Як і у епосі інших давніх тюркських племен гуркіт грому не є волею богів, а вважається вигуками та ревінням хмар. У X та XI ст. у тюркських віруваннях уже не було надлишку містицизму.

Грім та блискавка. Слід зазначити, що таке атмосферне явище як грім у турецькій мові не має окремої лексичної одиниці що його позначає, а передається за допомогою описового словосполучення *'gök gürlemesi'* – "гуркотіння неба". Можливо, тут ми маємо справу із тим що явище, якого боялись не називали на пряму, а описово, або ж замінювали його назву на іншу. Час від часу *'gök gürlemesi'*, тобто грім, фігурує у висловлюваннях про державу, адже грім та блискавка були найсильнішими та найбільш захоплюючими серед усіх явищ природи. Тому тюрки порівнювали (*'nöbet davulları'*) "вартові барабани" із громом, а прапори із блискавкою. Ці порівняння виражені у наступному давньому тюркському народному вірші:

Bulıt kökredi, urdı nevbet tuğı, ***Yaşın yaşnadı, tarttı Hakan tuğı.***	*Gökler gürler gibi,* *vurdu nöbet davulu;* *Şimşek çakar gibi çıktı, Hakanın tuğu.*	"Як небо гримить, гримлять барабани варти, І з'явився, наче спалах блискавки стяг кагана"

[1:270].

Блискавки також часто фігурували у давньотюркських висловлюваннях про війну. Згідно з їх уявленнями, блиск шабель у бою ототожнювався із блискавками. Щоб сказати "нехай засяє твій меч у

нього над головою”, тобто “відрубай йому голову”, говорили: *‘Yaşnat kılıç başnı üze’*, а слово *‘Yaşnat’* у давньотюркській мові мало значення “запали блискавку”.

Звуконаслідування гуркоту хмар в уявленнях давніх тюрків можна розподілити на два види. Ми вже розглянули лексичні одиниці що позначали грім, та із наступного вірша можна зрозуміти, що окремі лексичні одиниці існували для позначення хмар, які підіймались вгору, та окремі для позначення неба під час грому:

Ördi bulıt ıngraşu, ***Aktı akın müngreşü,*** ***Kaldı budun tanglaşu,*** ***Kökre takı mangraşur!***	*Bulut inleyip çıktı,* *Seller böğrüşüp aktı,* *Halk ise şaşa kaldı,* *Gökler yine bağrışır!*	“Вийшла зі стогоном хмара, Потекли із ревінням буйні паводки, Люди ж завмерли від здивування, Небо знов здійняло шум!”

[1:270].

Майстерність автора наведеної строфи визначається способом використання ним афіксу взаємо-сумісного стану (*-(ı)ş, -(i)ş, -(u)ş, -(ü)ş*), який приєднуючись до дієслів використовується для позначення спільного виконання дії одразу двома або більше суб’єктами, які виражені підметом у реченні. Відтак, основна дія набуває додаткового емоційно забарвленого відтінку: “паводки розревлися в усю силу, хмара розстогналася на весь голос, народ не знав де подітися від здивування”. Відзначимо також те що автор вірша вдало застосовує мнемонічний ефект, що досягається вживанням сполучення приголосних -ngrş, -nglş у двох кінцевих складах кожного рядка вірша і передає інтенсивність бурління нового життя яке приносить весна.

Yılbaşı[1]*, baharın şimşek dolu bulutları ile başlardı* [1:271] – “Новий рік починався із сповненими блискавок весняними хмарами”, адже грім та блискавка – це явища природи, які з’являються з приходом весни. Але існувало чітке розмежування між хмарами весняними та літніми. Ось як описує прихід весни з громом, сильними вітрами та завірюхами знову ж таки анонімний давньо-тюркський народний вірш:

[1] Йдеться про притаманне традиційному землеробському календарному циклові свято весняного рівнодення – Невруз (перс. – новий день, назва свята Нового року), що донині святкується тюркськими народами Середньої Азії.

Keldi esin esneyü, Kadhka tükel esneyü, Kirdi budun kasnayu, Kara bulıt kökreşür.	*Esin geldi eserek, Tipiye benzeşerek, Halk kaldı titreyerek, Kara bulut kökreşir*	"Прийшов вранішній вітрець, Повіваючи нарівні з завірюхою, Народ аж остовпів від тремтіння, Чорна хмара реве щосили".

[1:271].

У цьому вірші у хмар з'являється колір: дощові хмари та хмари з блискавками починають називати *'kara bulut'* "чорні хмари". У тюркській міфології у чорних хмар були й інші символічні значення: *'Büyük bir kahraman veya hükümdar doğarken, onun evi üstüne bir kara bulut da gelir ve bu kutsal çocuğun doğuşunu beklerdi'* [1:272]. – "Коли народжувався великий герой або правитель, над його домівкою нависала чорна хмара чекаючи народження цієї священної дитини". У тюркській міфології чорні хмари розподіляються за двома символічними ознаками: 1) *Bir tekkara bulut* – "суцільна чорна хмара": це були свого роду посланці Бога, вони завжди були присутні, коли народжувались величні воїни. Так хмара була свого роду захисником відважних молодих людей. 2) *Gökyüzünün kara bulutlarla kaplanması* – "небо, затягнуте чорними хмарами" – мало зовсім інше символічне значення, це було знаком того, що Бог розсердився і хоче послати на землю стихійне лихо.

Держава блакитних тюрків також прирівнювалась до свого роду чорної хмари. У наступному вірші у словах *'gökte kara bulut, yerde de devlet'* – "на небі чорна хмара, а на землі – держава" чорна хмара і держава уподібнюються одна до одної:

Kara bulitig yel açar, Urunç bile el açar.	*Kapkara bulutları, Gökten ancak yel açar, Rüşvet verirsen eğer, Devlet sana il açar*	Чорні хмари Викличуть лиш вітер із неба, А даси хабара, Держава наділить землею.

[1:272].

Дощі. Дощі, хмари, грім, блискавки та буревії – це явища природи, які не можуть існувати окремо одне від одного. Ще з давніх часів у давньотюркській мові вживалися відмінні лексеми для позначення різновидів дощу. А регіони, в яких часто йшли дощі називали

‘yağmurcıl yer’ – “дощове місце”. Про сильний дощ тюрки говорили *‘katı yağmur’* – досл. “щільний дощ”; цей вислів використовується і досі у Анатолії. Замість вислову *‘yağmur dindi’* “дощ ущух”, давні тюрки говорили *‘yağmur tındı’*. Слово *‘çesinti’* “легкий дощ із мжичкою” з’явилось порівняно недавно. Його відповідник у давньо-тюркську добу – *‘yağmur tamçurdı’* – “накрапає дощ”, що походить від дієслова *‘damlamak’* – “капати”.

‘Yaşartgan’ – “той, що зволожує”, тобто дощ вважався дарунком природи, який зволожував усе навколо. Тому його поява, так само як і в ісламі, вважалась священною, а згадка про нього фігурувала у кожному вірші про весну. У наступному давньо-тюркському вірші і небо представлене у якості живої істоти:

Yağa tursu yağmur, ***yazılsu çiçek,*** ***Kurumuş yıgaçtan,*** ***salınsu küjek!***	*Yağa dursun yağmur,* *yayılsın çiçek,* *Kurumuş ağaçtan* *salınsın tomurcuk!*	«Хай не вщухає дощ, хай розквітнуть квіти, На засохлих деревах нехай розпускаються бруньки».

[1:274]

Тут ми бачимо, що в давньотюркській мові існували різні лексеми на позначення цвітіння трав та цвітіння дерев *yayılsın çiçek, salınsın tomurcuk.*

Сніг. Сніг є одним із найважливіших мотивів турецької літератури. Давні тюрки вважали сніг одночасно символом чистоти та наївності. Коли ішов сильний сніг, вони говорили *‘kar kızgurdı’* – “сніг розгнівався”.

Вітер. У давньотюркському епосі дух вітру в основному символізував бешкетного, забіякуватого, іноді буйного персонажа. Уявити, як виглядає вітер, ніхто не міг, але в деяких дестанах його образ зображувався як неприборканий кінь, звідси легковажних людей або коней до сьогодні називають породженими від вітру

Існує два типи вітрів: 1) *Değişen rüzgarlar* – “змінні вітри”, вони з’являються з навесні і тривають до закінчення літа. 2) *Devamlı rüzgarlar* – “Постійні, регулярні вітри”: більшість з них є холодними вітрами, і тривають вони безперервно впродовж довгого відрізку часу або ж навпаки – недовго [1:299]. Як поява грому та блискавок вважалась початком нового року та весни, так і весняні вітри вважались передвісниками весни.

В Анатолії та Середній Азії, у місцях помешкання уйгурців, осінь з весною були виражені яскравіше. Особливо весняні вітри були добрими вісниками весни; більшість з них з'являлись з півдня, тому тюрки називали їх *'Öngdin Yeli'* [2:63] – "передній вітер".

У літературі тюркських народів перші згадки про вітер пов'язані з вершинами високих гір та верхівками дерев, адже на них перш за все можна було відчути вітер. Це яскраво виражено у такому старому тюркському прислів'ї: ***'Yıgaç uçunga yel tegir, körklüg kişige söz kelir'*** [3:319] – *'Ağaç ucuna yel değer, güzel kişiye söz gelir'* – "До верхівки дерева дістає вітер, до доброї людини – слово".

У давній тюркській мові та у сучасній турецькій мові слово *yel* має як значення "вітер", так і значення "міфічна істота". У знову ж таки старому тюркському прислів'ї говориться таке: ***'Kowı er kudhugka kirse, yel alır' kelir'*** [3:130], у сучасній турецькім мові це звучить так: *'Talihsiz insan, kuyuya bile girse, yel ve cinler, onu orada bulur ve yukarı çıkarır'* – "Якщо безталанна людина навіть потрапить у колодязь, вітри та духи там її знайдуть та визволять".

'Tengri yagmur yağıttı' – *'Tanrı yağmur yağdırdı'* [1:303] – "Бог послав дощ"; ось цей старий тюркський вислів є яскравим прикладом, що описує вірування згідно з яким тюрки пов'язували із волею бога як появу дощу, так і появу вітру та снігу.

Вірогідно, були певні причини через які тюрки надавали великого значення східним вітрам. Вважалось, що і весняні вітри дули зі сходу. Весну вважали першою порою року, або ж початком року. Саме тому весну називали ***'Öngdin'*** [1:304], тобто "перша пора року"; а слова ***'Öng'*** та ***'ilgerü'*** у давній тюркській мові мали значення "схід".

Деякі тюркологи перекладають вираз ***'Öndgin yeli'*** на турецьку мову як *'Doğu rüzgarı'* – "весняний вітер" (досл. "східний вітер"). Вітри, що дули з заходу приносили багато холоду [4:22]. *Kara yel* – "північно-західний вітер": у турків поява значення цього виразу походить із давніх часів та має міфологічне підґрунтя. Хоча вираз '*Kara yel'* і вживався для позначення холодних та морозних вітрів, що дули з півночі, але значення, що виражає цей вислів, було більш символічним.

Смерч. У турецькій мові для позначення поняття "смерч" використовується слово *'kasırga'*. У Анатолії для позначення цього ж поняття вживалось слово *'buruk'*, яке, вірогідно, походить з давньо-тюркської мови та має значення "закручений"; у діалектах турецької

мови корінь дієслова *‘bur-’* має значення *‘döndürmek, çevirmek’* – “обертати, вертіти, крутити”. Слово *‘sorak’*, що використовувалось для позначення поняття “вихор, смерч” також має важливе значення. Дієслово *‘sormak’* – “запитувати, питати” у давніх тюркських мовах та в діалектах сучасної турецької мови вживається із значенням “смоктати, всмоктувати, вбирати”. А слова *‘sorok, soroy-’* [5:661] – вживались для позначення димарів. У Анатолії ж для позначення вихорів бур та ураганів використовувалось іще одне слово, *‘talaz’* – “хвиля”, а в деяких регіонах Анатолії говорили *‘kör talaz’* – дослівно “сліпа хвиля”.

Хуртовина. Слово *‘tipi’* – “сніжна буря, завірюха” вживається для позначення холодного вітру зі снігом; у давньо-тюркській мові воно звучало як *‘tüpi’,* а сніжні та вітряні місцевості називали *‘tüpçıl yer’.* Аби краще зрозуміти думки та вірування тюрків щодо сніжних бур слід розглянути ось ці два старі тюркські вирази: ***‘Tütüşmeginçe tüzülmes, tüpirmeginçe açılmas’*** – у сучасній турецькій мові це звучить так: *‘Kavgasız düzen olmaz, tipisiz hava açmaz’* [3:56–57] – “Без боротьби не буде порядку, без хуртовини не буде погоди”. ***‘Kalın bulutug tüpi sürer, karangu ışıg, urunç açar’*** – *‘Kalın bulutu tipi sürer, karanlık işleri rüşvet açar’* [3:71.] – “Заметіль жене густі хмари, хабар призводить до темних справ”.

Веселка. Слово *‘kuşak’* – “пояс” є коренем, що притаманний лексемі на позначення веселки в рамках майже усіх тюркських культур. Північно-алтайські тюрки називали веселку *‘gök küşağı’* – досл. “небесний пояс”, були й такі народи, які називали веселку *‘yay’* – “дуга”, *‘Tanrı’nın kamçısı’* – “Батіг Бога”, а в Анатолійських регіонах її часто називали *‘Al kuşak’* – “червоний пояс”*, Ala kuşak’* – “барвистий пояс”*, ‘Al yeşil kuşak’* – “червоно-зелений пояс”*, ‘Dede kuşağı’* – “пояс предків”*, ‘Ebe kuşağı’, ‘Ebem kuşağı’* – “пояс повитухи” [1:227].

Такі анатолійські вислови як *‘Eleğim sağma’, ‘ineğin sağma’*– це, швидше за все запозичене від арабського *‘Alâ’im semâ’* та змінене слово. Поняття *‘Keman-ı Şeytan’* тобто *‘Şeytanın yayı’* [7:456] – “чортова дуга” запозичене з іранської культури та походить від вислову*’Kavs-i kuzah’.*

‘Gök kurtun yelesi’ – “Грива небесного вовка”, *‘Güneşin kulağı’* – “Вухо сонця”: це вирази, що збереглись із часів прототюркського світу. Киргизи називали веселку *‘Gök cele’*, тобто *‘Gök yele’* – “небесна грива”.

‘Güneşin veya güneş ışıkların kulağı’ – “Вухо сонця чи сонячних променів”, так веселку називали Киргизи [5:517]; цей вираз є важливим

з погляду на космологічні вчення тюрків.

Казанські тюрки називали веселку *'Salavat köprüsü'* – "міст до молитви пророку Мухамеду та його роду". У цьому регіоні, де панував іслам веселку називали також *'Selamet köprüsü'* – "міст до здоров'я, благополуччя". Чуваські тюрки, що були християнами та язичниками вживали цей ісламський вираз у такому вигляді: *'Azamet-keberri'* та *'Saramat-keberri'* [6:353], тобто вони вважали веселку "мостом, що веде до краю землі"; це вірування існувало і в Європі.

Отже, в основі найдавніших форм давнього епосу лежить властива первісній людині нерозчленованість сприйняття живої й неживої природи, людського та природного світів, уявлення про певну тотожність і речей між собою і речей та людей. Людина переносить свій досвід, свої властивості на навколишній світ. Іншими словами, зіставлення природних і людських подій і образів в уяві носія архаїчної культури значною мірою полегшується антропоморфізацією природи в межах міфологічного сприйняття світу.

Аналіз практичного матеріалу свідчить про те, що різні концепти на позначення атмосферних явищ у епосах різних тюркських народів об'єднуються тим, що з їх допомогою людина пізнає світ навколо себе, а особливо – ту лінгвокультуру, до якої вона належить, а також відображає результати цього пізнання, та передає з їх допомогою накопичений досвід. Звертання до природних мотивів та образів вказує на значну роль традиційного світосприйняття в тюркській міфології, а спостерігання за атмосферними явищами, як явищами природи являє собою спробу пізнати їх суть з середини. У результаті аналізу тюркських легенд та міфів нами було виявлено ряд особливостей метафоричної концептуалізації атмосферних явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ögel Bahaeddin*, Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) / Ögel Bahaeddin. – II, Türk Tarih Kurumu Basımevi. – Ankara, 1995. 2. *Kutadgu Bilig.* Arat yayım / Kutadgu Bilig, R. Rahmeti. – I, İstanbul, 1947. 3. *Kaşgarlı Mahmud.* Kilisli Rıfat Bey yayını / Kaşgarlı Mahmud. – İstanbul, 1333, B. Altay terc., I–IV, 2005. 4. *Pakarskiy E. K.* Yakut Sözlüğü (türkçesi) / E. K. Pakarskiy. – I, Ankara, 1945. 5. *Юдахин К. К.* Кыргызский Словарь / К. К. Юдахин. – М., 1940. 6. *Radlof W.* Versuch eines Wörterbuches der Türk – Dialecte / *W. Radlof.* I–IV, St. Pbg., 1893 – 1911. 7. *Анохин А. В.* Материалы по Шаманству у Алтайцев / Андрей Викторович Анохин // SMAE. – IV. – Ленинград, 1924, 1887. 8. *Васильев В. Н.* Изображение Долгано-Якутских духов, как атрибут Шаманства / Виктор Николаевич Васильев // Живая Старина, 1909. 9. *Потанин Г. Н.* Очерки Северо-Западной Монголии / Григорий Николаевич Потанин. – СПб., 1887-1883. – I–IV.

© *Тімкова Т. М.*

ТОЛСТОВА О. Л.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПАРАДИГМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ СОМАТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджено парадигматичні зв'язки соматичної лексики іспанської мови, а саме – синонімія, антонімія, меронімія (партитивні зв'язки) та гіпонімія. Крізь призму парадигматичних зв'язків аналізується фразеотвірність різних соматизмів та особливості концептуалізації частин тіла в іспанській мові.
Ключові слова: соматизм, синонім, антонім, холонім, партонім, гіпонім, гіперонім.

В статье исследуются парадигматические святи соматической лексики испанского языка, а именно – синонимия, антонимия, меронимия (партитивные связи) и гипонимия. Сквозь призму парадигматических отношений анализируется фразеотворность различных соматизмов и особенности концептуализации частей тела в испанском языке.
Ключевые слова: соматизм, синоним, антоним, холоним, партоним, гипоним, гипероним.

The article investigates paradigmatic relations of the somatic vocabulary in Spanish language, in particular, synonymy, antonymy, meronymy (partonomy) and hyponymy. The article examines fraseological potency of different somatisms and some features of the conceptualization of body parts in Spanish, taking into account the paradigmatic relations.
Key words: somatism, synonym, antonym, holonym, partonym, hyponym, hypernym.

Лексеми, що називають частини, органи й квазіоргани тіла людини, належать до найдавнішого пласта іспанської лексики, що безпосередньо пов'язаний з функціонально-чуттєвими сторонами людського буття. А отже, з одного боку, соматизми встигли отримати велику кількість переносних значень, а з іншого, є носіями культурно-національної конотації, що формувалася протягом століть.

Актуальність теми статті полягає у винятковій ролі соматизмів у лексичному фонді будь-якої мови взагалі та іспанської зокрема, оскільки саме в цій лексиці найяскравіше реалізується принцип антропометричності; це частина лексикону, що характеризується розгалуженою семантичною деривацією та фразеологією. Також варто зазначити, що такі типи парадигматичних зв'язків, як меронімія та партономія на матеріалі соматичної лексики іспанської мови не досліджувалися.

Об'єктом аналізу є лексична система іспанської мови, зокрема, семантичне поле із загальною родовою ознакою "частини тіла людини й вияви її організму". **Предмет** дослідження – парадигматичні зв'язки соматичної лексики іспанської мови. Дослідження здійснено на матеріалі лексикографічних джерел [5; 6; 7] та творів художньої та наукової літератури XX століття в якості ілюстративного матеріалу.

© Толстова О. Л.

Метою статті є класифікувати соматичну лексику іспанської мови, з огляду на різні типи парадигматичних відношень, а саме – синонімія, антонімія, меронімія та партономія; виходячи з отриманих даних зробити висновки щодо фразеотвірності різних соматизмів та виділити особливості концептуалізації частин тіла в іспанській мові.

Як відомо, лексичні одиниці будь-якої мови належать одночасно до двох планів: синтагматичного, коли їх вивчають одну відносно іншої усередині мовного ланцюга, та парадигматичного, коли лексична одиниця протиставляється іншим одиницям свого рівня, які могли б з'явитися на її місці у контексті.

Соматична лексика характеризується розгалуженими синонімічними зв'язками. Синонімія – є вияв мовної парадигматики й асиметричного дуалізму мовного знака, наявність однакового чи близького змісту у кількох знаків одного статусу (рівневого, частиномовного, тощо) [1:541]. Соматизмам найбільш притаманна стилістична синонімія, що характеризується наявністю лексем з однаковим семним складом, які різняться за сферою вживання. Тут можемо виділити кільки груп:

1. Першу групу складають синоніми, що належать до розмовного, стилю, пейоративні синоніми. Тут в багатьох випадках має місце контекстуальна синонімія, оскільки більшість одиниць утворено шляхом метафоризації первинного змісту і, позначаючи частину тіла, вони вживаються при цьому в невластивому їм непрямому значенні. Розглянемо декілька прикладів:

(1) *Ahora nos vamos, pero eso sí, óiganlo bien y no se olviden: si uno solo abre <u>el pico</u>, nos tiramos a coda la cuadra de verdad [8:14].*

(2) *Serrano, no la sueltes que a lo mejor se vuela. ¿Hay un voluntario? Cava la tenía por los sobacos, el Rulos le rogaba no muevas el pico que de todas maneras te lo embocan y yo le amarraba las patas [8:13].*

В прикладі (1) *pico* – синонім лексеми *boca,* і може бути замінений останньою стилістично-нейтральною одиницею без втрати змісту повідомлення. В прикладі (2) мова йде про пташку і *pico* вживається в прямому значенні "дзьоб" та не є синонімом лексеми *boca.*

Інші приклади синонімів соматизмів розмовного стилю:

Boca, labios – bocaza, pico, buzón;

Cabeza – olla, tarro, coco, azotea; jupa, melena, torre, coca, coco, chayote, ayote, chipota;

Cara – jeta, hocico, morro;

Mejilla – cachete, moflete;

Pierna – pata;

Vientre – barrigota, barriga, barrigón, panza, michelín.

До цієї групи також можемо віднести молодіжний сленг, що характеризується багатою синонімією окремих соматизмів. Як відомо, молодь – найкреативніша частина суспільства, і цю креативність вона виявляє також

у мові. Найбільше синонімів у цьому типі соціолекту мають частини тіла, пов'язані з сексуальною сферою, що пояснюється актуальністю теми сексу для молоді та потребою в евфемізації та дисфемізації. Більшість з цих одиниць утворені шляхом метафоризації первинного змісту і реалізуються як синоніми лише в контексті.

Pene – picha, gorro, pinga, garrote, muma, banano, chuncha, animala, palo, verga, chorizo, salchichón, pico, pajarito, bate, miembro, pipí, paloma, polla, punta, guineo, gorra, estilete, cacho, mazorca, tuco, foco, chopin, rata, nepe.

Pechos – tetas, peras, melones, globos, domingas.

2. Науковий стиль. Синоніми соматизмів у науковому стилі відносяться до термінів та є складовою анатомічної термінології. Терміни, як відомо, характеризуються однозначністю, інформаційною насиченістю та містять точне концентроване і ощадливе визначення поняття. Наприклад:

La cavidad bucal está dividida por las arcadas gingivodentarias en dos partes, una periférica o vestíbulo de la boca, y otra central, o cavidad bucal propiamente tal [9].

Інші приклади синонімів наукового стилю:

Boca, labios – cavidad bucal,cavidad oral;

Brazo – extremidad (miembro) superior, articulación;

Mejilla – pómulo;

Pechos – cavidad torácica, caja torácica, tórax;

Pierna – extremidad (miembro) inferior;

Vientre – cavidad abdominal, abdomen.

3. Поетичний, літературний стиль. У літературному стилі знаходимо, наприклад, такі синоніми соматизму *cara:*

Se volvió hacia el niño y le tendió una mirada larga y sólida como un puente antes de que sus labios sonrieran solos, acatando lanecesidad de una sonrisa autónoma, independiente de la voluntad del rostro al que pertenecían [10:11].

A don Segundo Centeno se le avivó el semblante: aquí tiene vuesa merced a mi hija Teodomira, "la Reina del Páramo" por mejor nombre – dijo.

Інші приклади синонімів поетичного стилю:

Boca, labios – bruces;

Mejilla – carrillo;

Pechos – seno.

Ще один тип лексичної синонімії – семантичні (ідеографічні) синоніми – лексеми близькі за значенням, але не тотожні за семним складом. Вони менш приманні соматичній лексиці, проте фіксуємо деякі приклади: *Pero, en ese mismo momento, el caballo tropezó o, debido a su misma flaqueza, flexionó inesperadamente sus remos delanteros, dobló las patas traseras y quedó allí, tendido entre los tomillos, los ojos tristes, el belfo lleno de babas, resollando [11:209].* Тут *el belfo* є синонімом соматизму *labios*, проте має додаткові семи, що стосуються зовнішнього опису – "товста нижня губа". Інші приклади: *labio – bezo (товста нижня губа), pierna – zanca (довга нога).*

Як видно, синонімія характерна переважно сомонімізмам – лексемам на позначення зовнішніх частин тіла людини, у той час як іншим групам (спланхонімізми – лексеми на позначення внутрішніх органів людини, остеонімізми – назви кісток людського тіла) вона не притаманна. Наприклад, не мають синонімів такі лексеми, як *el estómago, el intestino, los pulmones, la falange,* тощо. Так само ці одиниці відзначаються низькою або нульовою частотністю використання у фразеологізмах. Це пояснюється обмеженою функціональністю цих органів в наївній анатомії, їхньою "непроявленістю".

Антонімія притаманна соматизмам в меншій мірі. Більшість слів мови, включаючи соматизми, не містять ознаки, здатної до зіставлення, отже, антонімічні стосунки для них неможливі, проте, в переносному значенні вони можуть знайти антонім.

Таким чином, в контекстуальній антонімії антонімічні стосунки слів з прямим значенням можливі, і тоді ці пари слів несуть емфатичне навантаження і виконують особливу стилістичну функцію. Для соматизмів характерна так звана прагматична антонімія, тобто лексеми, що протиставляються в контексті, досить часто у фразеологічних зворотах.
Наприклад: *En sus viajes a la ciudad le pagaba a una prostituta para que caminara desnuda sin más adorno que aquel incómodo calzado, mientras él, vestido de pies a cabeza, con abrigo y sombrero, sentado en una silla como un alto dignatario ... [12:11]* Тут *pies* та *cabeza* протиставляються на основі просторових відносин "ВЕРХ-НИЗ". Також знаходимо протиставлення квазісоматизму *alma* та *cuerpo,* як уособлення духовного та матеріального, зокрема у пареміях*: El cuerpo se mantiene por los alimentos y el alma por las buenas acciones.*

Соматизмам притаманні парадигматичні відношення за типом частина-ціле, тобто меронімія. Крім терміна "меронімія" використовують також терміни "партитивні відношення", "партономія". Членування цілого на частини й позначення їх у мові – універсалія, однак кожна мова здійснює таке членування по-різному, що зумовлене специфікою етнічного сприйняття світу дійсності [1:323]. На означення найменування предмета як цілого при наявності в мові його частин послуговуємося терміном "холонім". Для передачі поняття й імені частини – терміном "партонім". Соматизми пов'язані між собою багатоступеневими партитивними відношеннями, тобто ієрархія меронімічних відношень є тут розгалуженою й може мати кілька рівнів, наприклад: *cuerpo* $\rightarrow$ *mano* $\rightarrow$ *dedo* $\rightarrow$ *uña.*

Меронімію слід відрізняти від гіпонімії, що відображає відношення рід-вид. Родове поняття є гіперонімом, а його різновиди – гіпоніми. Відношення гіпонімів один до одного називають согіпонімічними або еквонімічними. Різницю між гіпонімією та меронімією демонструють діаграми (рис. 1).

Рис. 1.

Специфіка гіпонімічних і меронімічних відношень

Гіпонімія (вид)

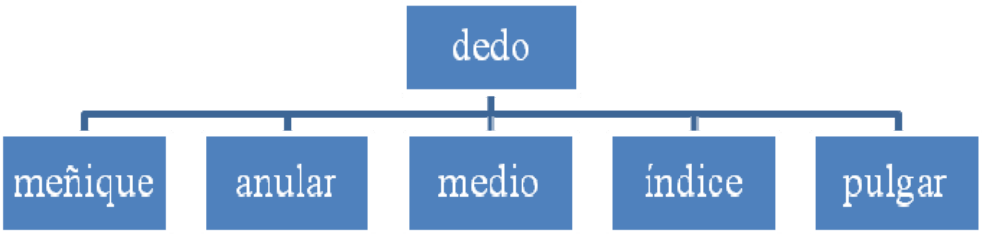

Меронімія (частина)

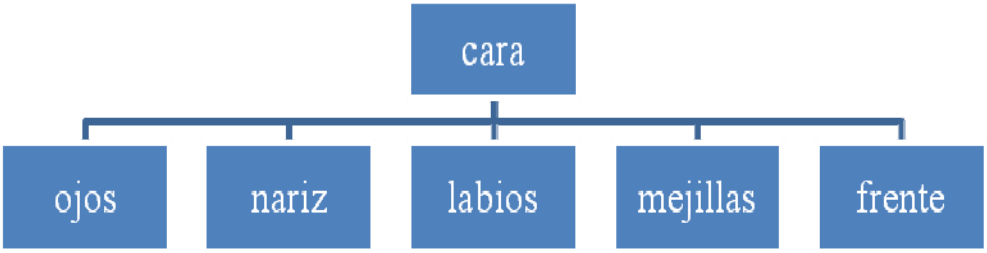

Гіпонімія притаманна лише деяким соматизмам: *diente → muela, colmillo, premolar, canino; pelo → cabello, vello.* Варто зазначити, що зв'язок між гіпонімом та гіперонімом є асиметричним (*un meñique es un dedo, pero un dedo no es un meñique)*. Гіпонім характеризується наявністю додаткових сем, тому є більш специфічний.

Явище гіпонімії пов’язано з лексичною ідеографічною синонімією, більшість груп соматичних лексем-ідеографічних синонімів перебувають також у відношеннях “гіпонім –гіперонім”.

Отже, гіпонімія й меронімія представляють парадигматичні зв’язки, проте розрізняються за типом зв’язків. Відношення “частина – ціле” є меронімією й характеризується невідчуженістю належності частини цілому. У той час, як відношення “рід-вид” характеризуються наявністю певного набору спільних ознак у всіх гіпонімів одного гіпероніму. У деяких випадках розрізнення меронімії і гіпонімії видається складним, оскільки обидва типи зв’язків відповідають принципу розподілу. Наприклад, в абстрактних поняттях (*virtud→ honradez)*, дієсловах на позначення різних видів діяльності *(coser→hilvanar)* важко визначити який тип відношень наявний – рід-вид чи частина-ціле.

Дослідженню меронімічних відношень присвячені роботи С. К. Роки, М. Уінстона, Р. Шаффіна, Дж. Лайонса, М. Нікітіна. Проте відношення частини й цілого досліджені, на нашу думку, недостатньо для різних лексико-

семантичних груп. Зокрема дискусійним залишається питання меж партитивної лексики у сфері номінації частин людини. У вузькому розумінні до меронімії людини відносять лише органічні складові тіла, у широкому розумінні до цієї групи так само включають фізичні характеристики людини – зріст, вагу, зовнішність, а також національність, стать, вік, родинні стосунки, сферу психічної діяльності тощо [2:115]. Для нашого дослідження продуктивним видається розгляд меронімії у вузькому значенні. Базовими типами меронімії виступають:

1) ЄДНІСТЬ → КОМПОНЕНТ (*cabeza → oreja, cara, pelo; ojo → pestaña, pupila, retina; oído → martillo, yunque, estribo, caracol, tímpano)*.

2) МНОЖИННІСТЬ → ЕЛЕМЕНТ (*mano → dedos; sistema nervioso → nervio; sangre → glóbulos de sangre;).*

3) ЄДНІСТЬ → МАТЕРІЯ *(diente → calcio; cerebro → sustancia gris).*

Перший тип меронімії є найрозповсюдженішим. Різниця між першим і другим типом полягає у тому, що множинність складається з багатьох елементів одного типу, у той час як компоненти різняться між собою (*cuerpo → cabeza, brazos, piernas).*

Найзагальнішими партонімами холоніма *persona* є *cuerpo* та *cabeza*, які у свою чергу є холонімами для найменувань інших частин тіла. В одній з попередніх робіт ми проводили кількісні підрахунки частотності використання різних соматизмів у фразеологізмах в іспанській мові [3]. Доцільним видається прослідкувати явище фразеотвірної потенції фразеологізмів крізь призму парадигматичних зв'язків, а саме меронімії. Розглянемо кілька найпоширеніших меронімічних рядів (у дужках вказано відсоток фразеологізмів із кожним партонімом від загальної кількості соматичних фразем для подальшого аналізу і виявлення закономірностей їхньої фразеотвірної потенції):

- *1. Cuerpo (3,2 %)→ 2. brazo (2,5 %)→ 3. mano (15,1 %)→ 4. dedo(2,98 %)→ 5. uña (2,76 %);*
- *1. Cuerpo (3,2 %)→ 2. pierna (1,6 %)→ 3. pie (9,24 %)→ 4. talón (0,31 %), tobillo (0,1 %), pantorrilla (0,05 %);*
- *1. Cabeza (6,09 %) → 2. cara (6,96 %)→ 3. ojo (11,5 %)→ 4. ceja (0,35 %), pestaña (0,18 %), párpado (0,05 %);*
- *1. Cabeza (6,09 %) → 2. cara (6,96 %)→ 3. boca (7,09 %)→ 4. Lengua (2,76 %), diente (1,66 %), labio (0,63 %).*

Як видно, найпродуктивнішими є партоніми другого і третього рівнів, останні партоніми ряду (четвертий і п'ятий рівень) характеризуються низькими фразеотвірними можливостями. На позначення партонімів третього і четвертого ряду часто використовується їхній холонім, наприклад: *cerrar los ojos* (*ojos* заміняє партонім *cejas*), *poner uno los ojos en blanco (ojos* замість *pupilas).* Це свідчить, на нашу думку, про те, що саме за партонімами середнього рівня закріплюються в людський свідомості основні функції

організму людини, так, зокрема зір асоціюється передусім з очима, а не з зіницями, функція брати закріплена за рукою, а не за пальцями, тобто для соматизмів у межах фразеологізмів характерний метонімічний перенос ЦІЛЕ → ЧАСТИНА. Партоніми середнього рівня є також найбільш продуктивними на позначення холоніма *persona* (метонімія ЧАСТИНА ТІЛА → ЛЮДИНА), наприклад, *mano de obra, ser la mano derecha de uno* (РУКА → ЛЮДИНА), *ser el ojo derecho de alguien* (ОКО → ЛЮДИНА).

Отже, для соматизмів характерними є такі типи парадигматичних зв'язків – меронімія і синонімія, меншою мірою – гіпонімія та антонімія. Дослідження парадигматичних відношень дає змогу виділити чинники фразеотвірної потенції соматизмів – при творенні фразем використовуються переважно стилістично-нейтральні соматизми, стилістично забарвлені, як правило, відзначаються низькою фразеотвірністю; людина, як правило, обирає для переосмислення середню ланку партонімічного ряду, оскільки вона являє собою найбільш оптимальне поєднання загального й конкретного.

Перспективним вважаємо подальший аналіз парадигматичних зв'язків соматичних фразеологізмів, також дослідження полісемії соматизмів для виявлення особливостей концептуалізації частин тіла в іспанській мовній картині світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля–К., 2006. – 716 с. 2. *Нишанов В. К.* Феномен понимания: когнитивный анализ / В. К. Нишанов. – АН Кирг ССР, 1990. – 228 с. 3. *Толстова О. Л.* Соматична фразема як об'єкт мовознавчих досліджень (на матеріалі іспанської мови) / О. Л. Толстова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2006. – Вип. 7. – С. 376–380. 4. *Табанакова В. Д.* Логико–понятийный анализ терминологии и его прагматика / В. Д. Табанакова. – 2003. – С. 1–48.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. *Испанско-русский* фразеологический словарь: 30 000 фразеологических единиц / [Э. И. Левинтова, Е. М. Вольф, Н. А. Мовшович, И. А. Будницкая]. – М. : Рус. яз., 1985. – 1080 с. 6. *Садиков А. В.* Испанско-русский словарь современного употребления / А. В. Садиков, Б. П. Нарумов. – [3-е изд., стереотип.]. – М. : Рус. яз., 2000 – 748 с. 7. *Diccionario* español de sinónimos equivalencias e ideas afines. – [9ª ed. ampliada y revisada]. – Barcelona : Editorial Aedos, 1978. – 443 p. 8. *Diccionario* de la lengua española [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.elmundo.es/diccionarios/ 8. *Vargas Llosa M.* La ciudad y los perros [Електронний ресурс] / Mario Vargas Llosa – 156 p. – Режим доступу: http://www.hacer.org/pdf/Vargasllosa04.pdf. 9. Anatomía de la cavidad bucal [Електронний ресурс] / Apuntes Otorrino. – Режим доступу : http://escuela.med.puc.cl/paginas/publicaciones/ApuntesOtorrino/AnatomiaBucal.html 10. *Grandes A.* Los aires difíciles / A. Grandes. – Tusquets Editores, 2002. – 600 p. 11. *Delibes M.* El hereje [Електронний ресурс] / Miguel Delibes. – 233 p. – Режим доступу : http://www.franklang.ru/Delibes,_Miguel_-_El_Hereje.zip 12. *Allende I.* Eva Luna [Електронний ресурс] / I. Allende. – Режим доступу : http://www.espanol.net.ru/download/isabel_allende-eva_luna.doc.zip

© *Толстова О. Л.*

ЦИРКУНОВА І. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІРОНІЯ ТА ЇЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ З ТОЧКИ ЗОРУ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Статтю присвячено аналізу іронії, її основних характеристик та засобів вираження у художньому тексті. В статті наведені приклади іронічних висловлювань іспанською мовою та їхній переклад українською з перекладацьким коментарем.
Ключові слова: іронія, засоби вираження, імпліцитність, контекст, комічне, іронічний ефект, оцінка. відтворення іронії.

Статья посвящена анализу иронии, ее основных характеристик и средств выражения в художественном тексте. В статье приведены примеры ироничных высказываний на испанском языке и их перевод на украинском языке с переводческим комментарием.
Ключевые слова: ирония, средства выражения, имплицитность, контекст, комическое, иронический эффект, оценка, воспроизведение иронии.

The article is dedicated to the analysis of the irony, its main characteristics and means of expression in a literary text. The article gives examples of ironic statements in Spanish and its translation into Ukrainian language with translator commentary.
Key words: irony, means of expression, implicit, context, comic, ironic effect, score, play irony.

Мета – проаналізувати різні погляди на іронію, виявити її основні характеристики, засоби вираження та шляхи перекладу.

Предмет полягає у аналізі різних тлумачень іронії з точки зору лінгвістики та перекладу, а також шляхів відтворення речень з конотативною іронічною інформацією в перекладі.

Об'єкт нашого дослідження становлять іспанські речення з конотативною іронічною інформацією та їхні переклади українською мовою.

Матеріалом дослідження послужили твори Хорхе Луїса Борхеса "Алеф", Каміло Хосе Села "Вулик" та Карлоса Руїса Сафона "Ігри янгола" та їхні переклади українською мовою.

В статі було проаналізовані погляди різних науковців на іронію, досліджено питання функціонування іронії в художньому тексті, а також залежність перекладу від засобів вираження іронії в оригіналі, з метою виявлення основних труднощів перекладу та визначення шляхів їх подолання на основі вже існуючих перекладів, що й складає **наукову новизну роботи**.

© Циркунова І. В.

Слово іронія походить від грецького "*είρωνεία*", що означає "удавання у промові" [13]. Вважається, що вперше у значенні "легкої насмішки" її використав давньогрецький філософ Сократ. Саме він вперше почав розглядати іронію як засіб критичного сприйняття реальності. В той час оратори сприймали іронію як можливість сказати "так", коли мається на увазі "ні" та навпаки. Подальші намагання дати визначення іронії та її місця у житті людини здебільшого належали філософам.

Одним із перших, хто прив'язав іронію до категорії комічного, став В. Я. Пропп, який визначив природу іронії як одного із засобів вираження комічного, і вказав на те, що у випадку іронії словами виражається одне поняття, а розуміється під ним інше, протилежне: на словах виражається позитивне, а мається на увазі протилежне йому, негативне. Іронія алегорично розкриває недоліки того, про кого (або про що) йдеться. Вона є одним із видів насмішки, і цим визначається її комізм [1:78]. З огляду на таке твердження науковця, іронію можна вважати підвидом алегорії, тим не менш прийнято розрізняти ці два види іносказань, оскільки іронія утворює комічний ефект, тоді як алегорія відсилає до загальнокультурного контексту

Як правило, іронія базується на антифразисі – стилістичній фігурі, яка полягає у використанні слова або словосполучення в протилежному значенні. Основна функція антифразиса – оціночна, що має іронічний ефект: від насмішки та сатири до викривального сарказму. На тому, що іронічне судження завжди містить у собі оцінку наголошували і Д. Перрет та Х. П. Грайс. Ж. Е. Фомічева, в свою чергу, визначила іронію як його концептуальну категорію художнього тексту, яка дозволяє автору імпліцитно виразити емоційно-оціночні позиції, відношення до зображуваної дійсності. Іронія ґрунтується на приховуванні, завуальованості, непрямому вираженні справжніх думок, таким чином головна характеристика іронії – її імпліцитність. Як зазначає К. М. Шиліхіна, значення іронічного висловлювання складається не лише з того, що сказано, але й з того, що залишилося словесно невираженим [3:185]. Саме цим пояснюється широке використання іронії, до якої вдаються, щоб створити комічний ефект, певним чином вплинути на адресата, що дозволяє розглядати іронію як категорію прагматики, та переконати

щляхом доведення до абсурду [2:16]. Виявити ці імпліцитні наміри нам допомагає контекст.

Іронія проявляється лише в певному контексті, без нього висловлювання розумітиметься в його буквальному значенні, а імпліцитне – протилежне залишиться нерозпізнаним. Інколи для розуміння іронії достатньо найближчого контексту, а інколи необхідно виходити і у більш широкий, навіть за межі тексту. Таким чином, розпізнання іронії вимагає обізнаності з позамовною дійсністю. Труднощі не виникають у людей з "загальноприйнятою системою асоціацій" [4:163], термін введений Максом Блейком щодо метафори, який однак підходить і у випадку з іронією. Розпізнання іронії – основне завдання перекладача, а вже потім її передача в перекладі. Наприклад:

¿Qué le parece? – Encantador. Estoy por mudarme aquí yo también [15:12]. – *Ну як вам моя оселя? – Вона просто чудова. Певно, я теж переселюся сюди* [9:24].

Іронія цього висловлювання розуміється з попереднього контексту, а також з наступних реплік персонажів:

Este sitio parece una mazmorra – proclamó finalmente –. No sé cómo puedes vivir aquí [15:13]. – *Це місце схоже на підземну буцегарню, – нарешті проголосив він. – Не розумію, як ти можеш тут мешкати* [9:25].

В перекладі відбулося додавання словосполучення *моя оселя,* яке перекладач ввів для кращого розуміння, про що саме йдеться. Також він експлікував речення *Encantador*, вираженого прикметником, переклавши його *Вона просто чудова.* В іспанській мові дієслово *estar* з прийменником *por* вживається для відображення дії, що досі не здійснена, але має бути здійсненою, в українському перекладі вжито прислівник *певно*, який відображає певний намір мовця, його готовність до переїзду.

Інколи ми розуміємо, що висловлювання іронічне, коли авторське судження суперечить здоровому глузду, коли авторська позитивна оцінка протиставляється об'єктивній, таким чином іронія ще й когнітивна категорія, оскільки вона завжди спирається на, нехай емпіричні, однак загальноприйняті знання та розуміння. Наприклад:

Haga el favor de pasar a la suite presidencial, don Pedro – le invité [15:12]. – *Прошу заходьте до президентських покоїв, доне Відаль, – запросив його я* [9:24].

Іронія виражена антифразисом. Те, що висловлювання вжито в іронічному значенні випливає з попереднього контексту, що також має іронічні конотації:

A pesar de mis ínfulas de autor popular, mi sueldo no me alcanzaba más que para subsistir por los pelos, comprar más libros de los que tenía tiempo de leer y alquilar un cuartucho en una pensión sepultada en un callejón junto a la calle Princesa regentada por una gallega devota que respondía al nombre de doña Carmen. Doña Carmen exigía discreción y cambiaba las sábanas una vez al mes, por lo cual se aconsejaba a los residentes que se abstuviesen de sucumbir a las tentaciones del onanismo o de meterse en la cama con la ropa sucia [15:10]. – *Попри бучну славу популярного автора, моєї платні вистачало лише на дуже скромне прогодування, на купівлю кількох книжок, які я встиг прочитати, та винаймання комірчини в пансіоні, захованому в глибині провулку, неподалік від вулиці Принцеси, де розпоряджалася побожна галісійка, яка вимагала, щоб її називали "донья Кармен". Донья Кармен любила порядок і змінювала постільну білизну лише раз на місяць, тому вимагала від своїх постояльців, щоб вони не піддавалися спокусі онанізму й не лягали в ліжко у брудному одязі* [9: 22].

Тут теж іронія виражена через антифразис. Читач відчуває її у суперечності: протиставленні описуваного (*змінювала постільну білизну лише раз на місяць*) загальноприйнятому стану речей, а також авторській оцінці *(любила порядок)*. В перекладі відбулася лексична заміна: *exigía discreción (вимагала порядок) – любила порядок; por lo cual se aconsejaba a los residentes (тому постояльцям радили) – тому вимагала від своїх постояльців.* Таким чином, в першому випадку перекладач замінив слово *exigir* (*вимагати)*, що має більш категоричну, жорстку конотацію, на більш м'яке *любити,* а в другому випадку навпаки, компенсував цю заміну, переклавши нейтральне *aconsejar (радити)* на *вимагати*.

Ще одним яскравим прикладом невідповідності авторської оцінки об'єктивній служить речення з роману Каміло Хосе Села "Вулик":

Mientras don Pablo, que es un miserable que ve las cosas al revés, sonríe contando lo de Madame Pimentón, la señorita Elvira deja caer la colilla y la pisa. La señorita Elvira, de cuando en cuando, tiene gestos de verdadera princesa [12:40] – *Поки цей нікчема дон Пабло, котрий усе перекручує, сміючись, розповідає про свою пригоду з мадам Піментон, сеньйорита Ельвіра кидає на підлогу недопалок і затоптує його. Сеньйорита Ельвіра часом поводиться як справжнісінька принцеса* [10:25].

У цьому прикладі іронія розуміється через суперечність, що виникає між діями героїні та оцінкою цих дій самим автором. В перекладі фіксуємо лексичну заміну: іспанська аналітична конструкція *tiene gestos* в українському варіанті відтворена ситуативним відповідником дієсловом *поводиться*, що в певних контекстах є синонімом до *tener gestos (мати манери)*. Перекладач зберіг образ *verdadera princesa - справжнісінька принцеса*, оскільки його відтворення українською мовою не становило жодних труднощів, бо він породжує ті самі асоціації як в українців, так і в іспанців.

Вираження іронії не обмежується лише антифразисом, вона може базуватися на безліччі засобів. У попередньому випадку, наприклад, іронія виражена образним порівнянням, адже саме в образі криється оцінка, ставлення мовця до чогось чи когось, однак ця оцінка протилежна тому образу, в якому вона прихована. З точки зору перекладу іронія виражена образним порівнянням не викликає особливих труднощів у разі збігу соціальних та культурних норм у двох мовах.

Іронія може виражатися на різних рівнях: фонетичному, граматичному (використання множини, умовного способу), лексичному (використання архаїзмів, слів високого реєстру, полісемії, авторських оказіональних новоутворень), синтаксичному (синтаксичні порушення, довгі переліки, риторичні питання, вставні речення, речення з вставними словами та словосполученнями, повтори), стилістичному (комбінування слів з різною функціонально-стильовою маркованістю, наростанням градацій, комічного нагромадження деталей, інших проявів гіперболізації, пародійних засобів). Цікаво, що будучи тропом, іронія може виражатися за

допомогою інших тропів, зокрема через метафору, порівняння, гіперболу, перифразу, тому іронію називають "складним тропом".

Наприклад: *Así que, concluyendo, y porque es Navidad, y para que su amigo se calle de una puñetera vez, le ofrezco debutar como los héroes: contra viento y marea* [15:5]. *– А тому, з нагоди Різдва і для того, щоб ваш друг нарешті стулив рота й дав мені спокій, я пропоную вам дебютувати, дебютувати, як дебютують герої: проти вітру і хвиль***.** [9:12]

На іронію в цьому реченні нам вказує образне порівняння: *debutar como los héroes: contra viento y marea*, що, безумовно, є перебільшенням ролі головного героя у цій частині роману. Адже ці слова промовляє головний редактор однієї з "захирілих" [9:9] газет до бідного юнака, що перекомпоновує повідомлення, і якого через певні обставини попросили написати невелике оповідання, щоб не затримувався випуск газети. З попереднього контексту зрозуміло, що сам редактор зневажливо ставиться до хлопця і не очікує від нього жодного позитивного результату. Перекладач задля досягнення підсилення образності двічі вжив слово *дебютувати,* що можна вважати вдалим, оскільки, повтори належать до синтаксичних засобів досягнення іронічного ефекту. Наприклад:

Entonces los mulatos nebulosos de Lazarus Morell se transmitían una orden que podía no pasar de una seña y lo libraban de la vista, del oído, del tacto, del día, de la infamia, del tiempo, de los bienhechores, de la misericordia, del aire, de los perros, del universo, de la esperanza, del sudor y de él mismo[12:21]. *– Й тоді похмурі мулати Лазаруса Мореля передавали один одному наказ, іноді лише моргнувши оком чи зробивши якийсь інший непомітний знак, і визволяли бідолаху від зору, від слуху, від дотику, від денного світла, від ганьби і безчестя, від часу, від його доброчинців, від милосердя, від повітря, від собак, від вітру, від надії, від поту і від себе самого* [8:24].

Дослівний переклад відтворює іронію виражену метафорою з фокусом на слові *libraban – визволяли*, яке в мові має позитивне значення, однак таке поєднання присудка з додатком створює невідповідність, яка вказує на негативне значення.

Використання іронії залежить від виду тексту, інколи воно обмежується лише поодинокими репліками персонажів твору, а інколи викладення всього тексту може бути іронічним. З огляду на це

дослідники виділяють іронію у її вузькому та широкому значеннях. До першого належить іронія у суто мовному значенні, яка утворюється в тексті за тропеїчним принципом. У цьому випадку іронія функціонує просто як стилістичний прийом. В другому, широкому значенні, іронію розуміють як естетичну категорію, що виражається через численні мовні засоби. Вона може складати невід'ємну частину творчого методу письменника, відображаючи специфіку його світосприйняття і основні принципи художнього відображення дійсності в його творах. Можна назвати таких авторів як Вольтер, Борхес, трапляється вона в "Мертвих душах" Гоголя, в "Евгений Онегин" Пушкіна та інших. В такому випадку іронія стає стрижнем всієї художньої структури твору, його основним композиційно-літературним принципом, тобто композиційною домінантою, яка не лише задає естетичну тональність і побудову тексту, але й підпорядковує собі використання всіх естетичних прийомів [5:303].

О. Галич говорить про іронічну інтонацію, яка виявляє себе в контексті, більш-менш близькому сусідстві з іншими висловлюваннями автора, загальний тон яких дає змогу вловити в кожному окремому випадку, невиявлену прямо, іронічну інтонацію [6:222]. За О. Б. Ткаченком, загалом інтонація може поставати поза лексичним складом тексту, як звукове тло, але в процесі лексичної та фразової актуалізації вона або відповідає змістові повідомлення, або суперечить йому, саме тоді й проявляється іронія.

Для перекладача іронія може стати проблемою, що може виникнути ще на етапі розпізнання її в тексті, а вже потім під час відтворення. Особливі труднощі становить іронія виражена грою слів, використанням омонімії чи багатозначних слів. Красномовним прикладом може слугувати речення з шахрайського роману Франсіско де Кеведо "Історія життя пройдисвіта на ім'я Дон Паблос". На жаль, перекладу цього роману українською мовою не існує, тому ми проаналізуємо російську версію:

"Salió de la cárcel con tanta honra, que le acompañaron doscientos cardenales; salvo que a ninguno llamaban eminencia" [13:18].

За подобные и всякие другие безделицы отец мой был схвачен, но, как мне рассказывали потом, вышел из тюрьмы с таким почетом, что его сопровождало сотни две кардиналов, из которых

ни одного, впрочем, не величали вашим высокопреосвященством [11:20].

Переклад правильний, однак він не передає іронії, що притаманна оригінал, оскільки іспанське *cardenal* має не одне значення, означає не лише *кардинал*, а й *синець*. На жаль, у російській мові не достатньо засобів для відтворення цього речення.

Таким чином, іронія – це особливий вид іносказання, який характеризується імпліцитністю, оцінністю та комізмом. Іронія функціонує в вузькому і широкому значеннях, та на різних рівнях тексту має безліч засобів вираження. Іронія можлива лише в певному контексті, від вузького до широкого. З точки зору перекладу іронія не викликає труднощів у разі збігання парадигм соціальних норм та уявлень в обох мовах, та якщо засоби вираження іронії в першотворі можна легко відтворити в перекладі. Головна проблема виникає на етапі розпізнання іронії в тексті, що вимагає від перекладача особливої майстерності: бездоганного володіння мовою, обізнаності у позамовній дійсності, вміння відтворити засоби вираження іронії та зберегти іронічний ефект в перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Пропп В. Я.* Проблемы комизма и смеха / В. Я. Пропп. – СПб. : Союз, 1997. – 284 с. 2.*Фомичева Ж. К.* Интертекст как средство воплощения иронии в современном английском романе / Ж. К. Фомичева. – СПб.,1992. 3. *Шилихина К. М.* Ирония как способ повышения авторитетности / К. М. Шилихина // Серия аспекты языка и коммуникации. – 2008. – Вып. 4. – С. 184–194. 4. *Блэк М.* Метафора / М. Блэк // Теория Метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 151–170. 5. *Хованская З. И.* Стилистика французского языка / З. И. Хованская. – М. : Высшая школа, 2004. 6. *Галич О.* Теорія літератури / О. Галич. – К. : Либідь, 2001. – 486 с.

ДОВІДНИКИ

7. Wikipedia – режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%8F#.D0.86.D1.80.D0.BE.D0.BD.D1.96.D1.8F_.D0.B2_.D1.83.D0.BA.D1.80.D0.B0.D1.97.D0.BD.D1.81.D1.8C.D0.BA.D1.96.D0.B9_.D0.BB.D1.96.D1.82.D0.B5.D1.80.D0.B0.D1.82.D1.83.D1.80.D1.96_19_.D1.81.D1.82

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Борхес Х. Л.* Алеф / Х. Л. Борхес. – Харків : Фоліо, 2009. – 572 с. 9. *Сафон К. Р.* Ігри Янгола / К. Р. Сафон. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2009. – 559 с. 10. *Села К. Х.* Вулик / К. Х. Села. – К. : КМ Publishing, 2011. – 256 с. 11. *Франциско К. Д.* История жизни пройдохи по имени Дон Паблос, пример бродяг и зеркало мошенников [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib.ru/INOOLD/KEWEDO/kevedo3.txt 12. *Camilo J. C.* La colmena / J. C. Camilo. – СПб. : КАРО, 2008. – 448 с. 13. *Francisco Q.* La vida de buscón llamado don Pablos, ejemplo de vagamundos y y espejo de tacaños [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rinconcastellano.com/biblio/barroco/quevedo_buscon_i.html# 14. *Jorge L. B.* Aleph / L. B. Jorge. – Режим доступу : http://biblio3.url.edu.gt/Libros/borges/infamia.pdf 15. *Zafón C. R.* Juego del angel / C. R. Zafón. – Planeta, 2008. – 672 p.

© *Циркунова І. В.*

ЧЕРНИШОВА Ю. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АДАПТАЦІЯ СУЧАСНИХ ІТАЛІЙСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті досліджуються особливості перекладу сучасних італійських релігійних текстів у контексті комунікативної функції релігійного дискурсу. Аналізуються перекладацькі прийоми та визначаються причини адаптації в українських перекладах.
Ключові слова: переклад релігійних текстів, релігійні комунікація, перекладацька адаптація.

В статье исследуются особенности перевода современных итальянских религиозных текстов в контексте коммуникативной функции религиозного дискурса. Анализируются переводческие приемы и определяются причины адаптации в украинских переводах.
Ключевые слова: перевод религиозных текстов, религиозная коммуникация, переводческая адаптация.

The Article provides research on the peculiarities of translation of modern Italian religious texts in the context of communicative function of the religious discourse. Translation methods are analyzed and the reasons of adaptation into the Ukrainian are determined.
Key words: translation of religious texts, religious communication, adaptation.

Релігія завжди була і залишається важливою частиною людського життя. Релігійні переклади, зокрема, біблійні, без сумніву, займають найбільшу частину всієї історії як релігійного перекладу, так і перекладу взагалі. Втім, проблеми перекладу сучасних, а не давніх релігійних текстів не так часто потрапляють до кола уваги дослідників. З іншого боку, глобалізаційні процеси у сучасному суспільстві призводять до необхідності пошуку та встановлення діалогу, в тому числі міжкультурного та міжрелігійного. Очевидно, що переклад відіграє надзвичайно важливу роль у цьому завданні. Ці чинники визначають **актуальність** дослідження проблем перекладу сучасних релігійних текстів.

Предметом дослідження є особливості перекладу сучасних італійських текстів у контексті комунікативної функції релігійного дискурсу.

Об'єктом дослідження є сучасні італійські релігійні тексти та їхні українські переклади.

Під загальною назвою "релігійний текст" ми розуміємо всі тексти релігійного змісту в ситуації релігійної комунікації, як сакральні, так і

© *Чернишова Ю. О.*

тексти, створені людиною. Оскільки сучасні італійські релігійні тексти – це головним чином релігійні тексти, створені в рамках західної католицької традиції (римо-католицької), то в подальшому під назвою "релігійний текст" будемо розуміти сучасний релігійний текст, написаний в рамках католицької конфесії. Також і під назвою "Церква" будемо розуміти Католицьку Церкву. Сучасні релігійні тексти представлені різноманітними жанрами: *молитви, проповіді, віровчительні, теологічні, науково-популярні релігійні тексти*, а також *релігійні тексти медійного дискурсу*, які разом з їх українськими перекладами стали **матеріалом** дослідження.

Якщо досліджувати сучасний релігійний текст як текст релігійного змісту в ситуації релігійної комунікації, то переклад релігійних текстів можна визначити як міжмовну та міжкультурну релігійну комунікацію.

Стосовно мови, що використовується в релігійній комунікації, дослідниками відзначається її антиномічний характер, який і зумовлює основні проблеми перекладу та неможливість єдиного підходу до перекладу релігійних текстів: мова, яка використовується релігійною спільнотою, є, з одного боку, засобом вираження богоодкровенної Істини, що зумовлює певні перекладацькі рішення [2], але й мусить бути засобом поширення вчення, а, отже, комунікації. Ця антитеза проявляється також і в такому протиріччі: з одного боку, Церква намагається створити спільний когнітивний простір віруючих, спільну сферу невербалізованих і вербалізованих асоціацій; з другого боку, вона відкрита для всіх людей і не є замкненою езотеричною спільнотою. Чимало релігійних текстів написані і спрямовані не тільки до віруючих своєї конфесії, а, взагалі, до всіх людей.

Використання мови релігії як засобу комунікації зумовлює необхідність урахування комунікативної функції релігійного дискурсу при перекладі сучасних релігійних текстів, урахування культурних і когнітивних особливостей адресатів. Якщо при використанні мови як засобу вираження Істини найважливішою стає проблема мовної форми, то комунікативна функція релігійного дискурсу – завдання поширення вчення – реалізується в перекладах релігійних текстів завдяки прийомам пояснення, розширення, застосування паратекстів (посилань, коментарів), надання паралельних синонімів.

Значною мірою необхідність адаптації перекладу зумовлена відмінностями у рівнях релігійної свідомості італійців та українців.

Україна формувалась як країна християнської цивілізації, в якій сьогодні понад дев'яноста відсотків релігійних організацій називають себе

такими, що належать до певної християнської конфесії. Але, аналізуючи підсумки соціологічних досліджень у пострадянському просторі, авторитетні релігієзнавці та соціологи одностайно констатують, що разом з високими показниками рівнів релігійності, які фіксуються на основі самооцінки респондентів, виявляється їхня невідповідність характеристикам релігійної свідомості та поведінки. На рівень релігійної свідомості в пострадянському просторі взагалі, і в Україні зокрема, великий вплив справили історичні й ідеологічні чинники, а саме майже цілковита заборона релігії в роки існування Радянського Союзу. Цілі покоління українців виросли в атеїстичному суспільстві.

Натомість в Італії релігія завжди посідала важливе місце в житті людей. Католики становлять абсолютну більшість населення Італії, а також Сан-Марино та Ватикану, які є державами всередині Італії (більше 90 % [1:434]). У державі-місті Ватикан розташований всесвітній центр Католицької Церкви та резиденція її голови – Папи Римського.

Перерваність релігійного життя в Україні створила об'єктивні передумови для існування певних проблем у сучасній релігійній комунікації. Це призводить до необхідності адаптації релігійних текстів, термінів і лексики, широко відомих італійському загалу та менш відомих українцям.

По-перше, адаптується та пояснюється інформація, пов'язана з богословськими і релігійним термінами та поняттями: *Dare una piena risposta d'amore in tutte le varie forme di diaconia* [5] – *дати свою відповідь в інших різних формах християнського служіння* [7:47] – термін *diaconia* – *дияконія* замінено на пояснення: *християнське служіння*.

Difatti, sullo sfondo delle parole Ave Maria ... [4] – *На канві слів Ангельського Привітання (Аве Марія)* ... [10:5] – перекладач уточнює, що йдеться про слова молитви – Ангельського Привітання.

Якщо в перекладах богословських текстів терміни майже ніколи не пояснюються, окільки вони розраховані на спеціалістів, то в перекладах послань, повчань, у медіа-дискурсі різний рівень обізнаності віруючих із богословською термінологією зумовлює прагматичну адаптацію тексту перекладачем, яка полягає або у паралельному наданні синонімів, або у декомпресії тексту шляхом додаткового тлумачення термінів. Наприклад: *anche l'Occidente ha praticato fin dai primi secoli della Chiesa la vita monastica e ne ha conosciuto una grande varietà di espressioni nell'ambito sia cenobitico che eremitico* [5] – *подібно і на Заході від перших століть знали монаше життя в його великій розмаїтості форм, як у традиції*

кіновійній, тобто спільного життя, так і еремітській, тобто затворницькій [7:9]; *La dossologia trinitaria è il traguardo della contemplazione cristiana* [4] – *Тринітарна доксологія (похвала Богові наприкінці молитви) є метою християнського споглядання* [10:34].

Слід зазначити, що з усього проаналізованого матеріалу найвищий ступінь застосування пояснень, коментарів і посилань демонструють переклади релігійних текстів для медійного дискурсу, причому порівняно з конфесійною журналістикою в перекладах для світських газет і журналів, що висвітлюють події релігійного життя, спостерігається більше пояснень і коментарів, оскільки такі тексти розраховані не тільки на прихильників певної конфесії, але й на широкий загал читачів. Порівняймо, наприклад, переклади Заповіту Папи Римського Івана Павла II, зроблені КМЦ та "Львівською Газетою" (світська газета). Помітно, що переклад "Львівської газети" надає пояснення та коментарі до термінів і виразів, що можуть бути незрозумілі непідготовленому читачеві, та до осіб чи подій, які можуть бути невідомі читачеві. Натомість переклад КМЦ залишає таку лексику без пояснень:

Totus Tuus [3] – *Totus Tuus (Увесь Твій)* (КМЦ) [8]; *Totus Tuus* (цілковито Твій)* (після тексту виноска: **гасло Папи Івана Павла II)* (Львівська газета) [9].

Durante gli esercizi spirituali ho riletto il testamento del Santo Padre Paolo VI [3] – У часі реколекцій я ще раз прочитав заповіт Святішого Отця Павла VI (КМЦ) [8]; Під час реколекцій** я знову перечитав заповіт Святішого Отця Павла VI (після тексту виноска: *** у Католицькій Церкві молитовні чування і розмисли напередодні Великодня)* (Львівська газета) [9].

Come non abbracciare con grata memoria tutti gli Episcopati nel mondo, con i quali mi sono incontrato nel succedersi delle visite "ad limina Apostolorum"! [3] – *Як же не огорнути вдячною пам'яттю усіх на світі Єпископатів, з якими я зустрічався у ритмі відвідин "ad limina Apostolorum"?* (КМЦ) [8]; *Як же не огорнути вдячною пам'яттю усіх на світі Єпископатів, з якими я зустрічався у ритмі відвідин ad limina Apostolorum ("до порогів апостольських"****)?* (після тексту виноска: *****так називають обов'язок європейських єпископів кожні п'ять років навідуватися до Рима)* (Львівська газета) [9].

Іноді в перекладах для ЗМІ не зберігається латинське слово чи вираз, натомість перекладач надає тільки український варіант такої лексеми. В цих випадках перекладаються слова та вирази, які, на відміну від попередніх, зовсім незрозумілі широкому колу українських віруючих, а,

отже, перекладач не бачить потреби та доцільності їхнього збереження в перекладі (найчастіше це складні богословські поняття, які можуть, тим не менш, зустрічатися, наприклад, у папських текстах, адресованих всім віруючим, або латинські слова та вирази з творів Отців Церкви, також маловідомі загалу віруючих): *La vita consecrata realizza la confessio Trinitatis* [5] – *Богопосвячене життя "сповідує Тройцю"* [7:22].

Шляхом застосування пояснень, приміток адаптується інформація, пов'язана з певними біблійними подіями, біблійними персонажами. Наприклад, перекладаючи *rovesciando la pietra del sepolcro* [6:12], перекладач вдається до роз'яснення біблійного контексту, до якого апелює автор: *відвалив камінь, який закривав вхід до Його гробу* [11:22].

Спостерігаються також випадки, коли перекладач додає інформацію, про яку немає навіть і натяку в оригіналі: *Ha scritto Bonhoeffer, il cristiano appeso a un gancio dai nazisti, che chi dice di credere in un certo Gesù che ha insegnato, che è morto, che è risorto, può anche cantare in gregoriano. Ma, aggiunge, soltanto se grida allo stesso tempo per le vittime di ogni presente e futuro* [6:12] – *Бонгефер, християнин, страчений нацистами, написав: "Хто каже, що вірить в якогось Христа – який навчав, який вмер, а потім воскрес – може співати навіть по-григоріянськи. Однак, – додає Бонгефер, – співати тільки тоді, коли його голос водночас призначений для захисту і євреїв, і комуністів (яких у той час переслідував Гітлер)". Тобто, справжній послідовник Христа завжди стане на оборону жертв свого часу та жертв усіх часів і народів* [11:22].

Слід зауважити, що ступінь перекладацької адаптації сучасних релігійних текстів пов'язаний із жанровою приналежністю твору. Жанри релігійних текстів можна поділити на більш езотеричні, закриті, та менш езотеричні, відкриті.

До більш "езотеричних" жанрів можна віднести жанри спілкування з Богом (молитва, літургія). Молитовна мова, як і літургійна, не претендує на повну зрозумілість, і це не питання італійської чи української мови. "Езотеричними" є й богословські тексти, і їхній переклад, якщо він орієнтований на спеціалістів. У перекладах молитов і богословської літератури (якщо переклад орієнтований на спеціалістів) не застосовуються пояснення інформації.

Менш "езотеричними" релігійними жанрами є проповіді, послання, інформаційні повідомлення релігійних ЗМІ з огляду на те, що історично вони виникали саме для пояснення вчення. Оскільки така християнська література, яка створюється навколо Святого Письма, має за мету саме

пояснення складних і незрозумілих місць, її переклад орієнтований більшою мірою на реципієнта, ніж переклад молитов чи богословських творів. За нашими спостереженнями, найбільший ступінь адаптації мають переклади текстів проповідницького жанру та релігійних текстів для ЗМІ, найменший – віровчительні, богословські тексти, молитви.

Отже, тематика релігійних текстів, складність предмета та богословської термінології змушує перекладача застосовувати пояснення. Це стосується, головним чином, реалій релігійного життя, історичних подій, богословських термінів, латинських слів і виразів. Розшифровується (з додаванням пояснень, наданням тлумачень, коментарів, посилань) релігійна термінологія (богословські та релігійні терміни) та апеляції до прецедентної інформації чи прецедентних текстів, відомих віруючим і невідомих або мало відомих широкому загалу. У процесі відтворення таких одиниць, як бачимо, перекладач на власний розсуд вирішує необхідність та ступінь їхньої адаптації з урахуванням комунікативної компетенції реципієнтів. Адаптація таких одиниць передбачає наявність у перекладача широких спеціальних знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Павлов С. В.* Географія релігій / [С. В. Павлов, К. В. Мезенцев, О. О. Любіцева]. – К. : АртЕк, 1999. – 504 с. 2. *Чернишова Ю. О.* Прескриптивні стратегії в перекладі сучасних релігійних текстів (до питання про функції релігійної мови та еквівалентність перекладу) / Юлія Олександрівна Чернишова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2009. – Вип. 23. – С. 396–406.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

3. *Giovanni Paolo II.* Il testo integrale del testamento [Електронний ресурс] / Giovanni Paolo II // Repubblica. – 2005, 7 aprile. – Режим доступу : http://www.repubblica.it/2005/d/sezioni/esteri/papa15/testamentopapa/testamentopapa.html. 4. *Giovanni Paolo II.* Rosarium Virginis Mariae : Esortazione apostolica [Електронний ресурс] / Giovanni Paolo II. – 2002, 16 ottobre. – Режим доступу : http://www.vatican.va/holy_father /john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_20021016_rosarium-virginis-mariae_it.html. 5. *Giovanni Paolo II.* Vita Consecrata : Esortazione apostolica post-sinodale [Електронний ресурс] / Giovanni Paolo II. – [7-a ed.]. – Paoline Editoriale Libri, 2002. – 160 p. – Режим доступу : http://www.vatican.va/holy_father /john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031996_vita-consecrata_it.html. 6. *Messori V.* Ipotesi su Gesù / Vittorio Messori. – Torino : Società Editrice Internazionale, 1998. – 274 с. 7. *Іван Павло II.* Богопосвячене життя : Апостольське післясинодальне повчання / Іван Павло II : Пер. о. Порфірія Підручного. – Львів : Місіонер 1997. – 168 с. 8. *Іван Павло II.* Заповіт [Електронний ресурс] / Іван Павло II. – Режим доступу : http://www.catholic-media.org. 9. *Іван Павло II.* Заповіт [Електронний ресурс] / Іван Павло II : Пер. “Львівської газети” // Львівська газета. – 2005. – № 63 (629). – Режим доступу : http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2005/04/08/4279/. 10. *Іван Павло II.* Святий Розарій: Апостольське послання / Іван Павло II. – К. : Кайрос, 2003. – 47 с. 11. *Мессорі В.* Гіпотези про Ісуса / Вітторіо Мессорі : Пер. о. Лева Гайдуківського. – Львів : Свічадо, 1998. – 296 с.

© *Чернишова Ю. О.*

ЧОРНА Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПОСТМОДЕРНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено дослідженню особливостей концептуальної системи постмодерного художнього дискурсу. Особливості концептуальної системи постмодерного художнього дискурсу полягають у таких категоріальних поняттях, як інтертекстуальний простір, зміщення жанрових рис та взаємодія різних художніх систем у творі, цитація, від прямої до формально-умовної, гіперцитація, фрагментарність, стилізація, гра.

Ключові слова: постмодерний художній дискурс, концептуальний аналіз, семантичний аналіз, концепт.

Статья посвящается исследованию особенностей концептуальной системы постмодерного художественного дискурса. Особенности концептуальной системы постмодерного художественного дискурса заключаются в таких категориальный понятиях как, интертекстуальное пространство, смещение жанровых черт и взаимодействие разных художественных систем в произведении, цитация, от прямой до формально-условной, гиперцитация, фрагментарность, стилизация, игра.

Ключевые слова: постмодерный художественный дискурс, концептуальний аналіз, семантический аналіз, концепт.

The article focuses on the study of the Postmodern Literary Discourse concept system peculiarities. The Postmodern Literary Discourse concept system peculiarities consist in such categorical conceptions as the intertextual space, confusion of the genre features and the interaction of different art systems in the literary work, quotation, from the direct quotation to the symbolic quotation, hyperquotation, fragmentariness, stylization, game.

Key words: postmodern literary discourse, concept analysis, semantic analysis, concept.

Основні питання виникнення й функціонування мови, принципів її будови, ролі в житті людини й людського суспільства постійно перебувають у центрі уваги лінгвістичного пошуку. Мова є об’єктом лінгвістичних, психологічних, філософських, антропологічних досліджень, спрямованих на визначення онтологічних, когнітивних моделей людської свідомості та структури відношень світосприйняття особистості й соціуму. Сучасні лінгвістичні дослідження висвітлюють складну систему відношень мови, мовної свідомості, мовленнєвої діяльності людини й навколишнього світу. Завдяки працям таких сучасних дослідників, як Р. Барт, М. М. Бахтін, У. Еко, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова, В. А. Лукін, О. О. Залевська, Л. С. Виготський, Ц. Тодоров, І. В. Арнольд, В. П. Руднєв, Ю. Крістєва, М. Л. Райан, Дж. Лаккофф та інших дедалі більшого поширення набуває концепція органічних, історично й системно зумовлених зв’язків і

© *Чорна Н. В.*

взаємозалежностей між різними рівнями та видами мовленнєвої діяльності. Цілісний підхід до вивчення мови визначає найважливіший напрямок сучасних гуманітарних досліджень, який представлено розробкою цілісної концепції мовленнєвої діяльності та дискурсу на основі новітніх досягнень філологічних і суміжних дисциплін. Сучасні лінгвісти підкреслюють міждисциплінарний характер філології. Інтегрування лінгвістичного та літературознавчого підходів сприяє більш фундаментальному аналізу концептуальної та мовної картини світу автора, дозволяє виявити особливості його стилю.

Актуальність теми наукової статті визначена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до комплексного вивчення процесу художньої комунікації, з урахуванням не тільки мовленнєвих та стильових характеристик, але й психологічного, філософського, культурологічного та когнітивного підґрунття, що дозволяє здійснити лінгвостилістичний аналіз на всіх рівнях художньої комунікації. Актуальним залишається питання функціонування та декодування інформації, закладеної автором постмодерного художнього твору. Постмодерний художній дискурс досліджений фрагментарно, в багатьох випадках лише у межах літературознавчої проблематики.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичною базою наукової статті послугували праці відомих українських і зарубіжних учених, які вивчали структурний аспект дискурсу та тексту (К. Леві-Строс, Ю. М. Лотман, А. Д. Бєлова, О. М. Кагановська), семантичний аспект (О. О. Соломарська, А. К. Мойсієнко, М. Косеріу, Р. Фігерас, Л. І. Сахарчук), лінгвокогнітивний аспект (В. Б. Бурбело, Л. І. Бєлєхова, М. Джонсон, С. А. Жаботинська, Дж. Лакофф, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова).

Метою наукової статті є визначення основних особливостей концептуальної системи постмодерного художнього дискурсу, що вимагає комплексного вивчення способів залучення та використання концептуальних і когнітивних структур та мовних засобів у формуванні постмодерних художніх текстів.

Об'єктом дослідження обрані постмодерні новели сучасних латиноамериканських письменників.

Предметом дослідження є композиційно-структурні компоненти постмодерного художнього дискурсу Латинської Америки.

Наукова новизна полягає у тому, що ми розглядаємо постмодерний художній дискурс як відкриту структуру, що дозволяє

© *Чорна Н. В.*

розширити уявлення про межі поетичної творчості та здійснити спробу комплексного прочитання сучасних новел латиноамериканських авторів як культурного діалогу зі світовою та національною спадщинами в інтерпретативному ракурсі. Новим є лінгвокогнітивний ракурс дослідження особливостей концептуальної системи постмодерного художнього дискурсу.

Складність інтерпретації постмодерних художніх текстів полягає в створенні особливої композиційної структури художнього простору в текстах. Традиційно визначені методи інтерпретації художнього дискурсу потребують уточнення у світлі теорії мовленнєвої діяльності, теорії дискурсу, когнітивної науки. У межах сучасної когнітивно-інтерпретативної парадигми має місце орієнтація семантичних досліджень на виявлення інформаційних структур мислення, об'єктивованих у мовних знаках та поновлюваних на основі аналізу їхніх значень. Справжнє дослідження постмодерного художнього дискурсу можливе лише за умов підходу до твору як до єдиної, багатопланової, функціональної структури. О. О. Селіванова пропонує три орієнтири системного філологічного аналізу художнього тексту – увага до смислової, змістової сторони тексту, яка репрезентується текстовими категоріями, до комунікативної заглибленості тексту, до естетичних якостей тексту [1]. У сучасній лінгвістиці тексту основним методом вважають концептуальний аналіз тексту, сенс якого в нашому дослідженні зводиться до вивчення тексту в різноманітних контекстах, на основі інтерпретації дослідником текстових категорій і компонентів. В. О. Кухаренко вважає провідною категорією художнього тексту "концепт" як головну ідею твору. Дослідниця говорить, що є твори без сюжету, без теми, але творів без концепту немає. Концептуальність художнього тексту, на думку В. О. Кухаренко, є головною категорією тексту. Все, що вводиться у текст та функціонує у ньому, формує концепт [2:187].

У світлі лінгвопоетики на перший план виходить концептуальний аналіз художнього тексту як логічне продовження семантичного аналізу. В аспекті дослідження текстових концептів художнього твору суттєва відмінність між двома видами аналізу зумовлюється виходом на різні рівні абстракції [3], оскільки концептуальний аналіз, що є пошуком тих загальних компонентів, які підведені під один знак, подається як аналіз одних, більш конкретних концептів, у термінах інших, більш загальних концептів [2]. Семантичний аналіз спрямований на роз'яснення мовної

одиниці, уточнення денотативних, сигніфікативних і конотативних компонентів. Тоді як концептуальний аналіз пов'язаний не стільки з роз'ясненням мовної одиниці, скільки зі з'ясуванням сутності самого вербалізованого концепта, із встановленням способу його організації у мисленні, з розробкою принципів концептуального моделювання значення. Семантичний аналіз, спрямований на виявлення елементів значення знака, надає дослідникові матеріал, який належить до подальшого аранжування в складі концептуальної моделі [4].

У визначенні поняття "концепт" немає однозначності, але безперечним є одне: концепт сприймається як комплексне утворення, співвіднесене як із колективною, так і з індивідуальною свідомістю, зі сферою науки і мистецтва, побутовою сферою мовного суб'єкта, зокрема персонажа художнього твору. "Концепт" розуміють як згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, а сама людина входить у культуру, що висвітлюється у праці [5:40]. Під концептом розуміють термін, що слугує для пояснення одиниць ментальних та психічних ресурсів нашого пізнання, є інформативною структурою, яка відображає знання та досвід людини і є складником концептуальної схеми [6:131]. Отже, концепт виявляє через посередництво мови ментальну та історико-культурну сутність мовного суб'єкта – автора, читача, персонажа художнього твору (етносу). Прообразом концепту можна вважати внутрішню форму слова О. О. Потебні. Існування та вживання слова, на його думку, можливі лише через взаємодію значення слова, його звукової форми та форми внутрішньої, при цьому одинична ознака, що закладена в етимологічному значенні слова та образно переосмислена, стає уявленням про множинне. Ця множинність є комплексом суб'єктивних та культурних нашарувань, яких набуває слово в процесі свого існування [7].

Підґрунтя наявних типів концептів у загальнотеоретичному плані становлять вербалізовані концепти, які мають у своєму змісті експліцитну та імпліцитну інформацію. Вербалізовані концепти здатні розгортатися на найвищому рівні абстракції. Їхнім призначенням є відображення й узагальнення людського досвіду з погляду осмислення світу дійсності з різними типами діяльності, одним з яких є текстова діяльність. У її межах розгортаються текстові концепти художнього твору. Характерні властивості концептів зумовлені визначенням їх як двоїстих ментальних сутностей, що мають мовленнєвий та мисленнєвий бік. Перший є проявом вербального характеру концептів. Концепти постають як реальність, що віддзеркалена у

свідомості не безпосередньо, а через мову. Образи, в яких втілені певні культурно зумовлені уявлення суб'єкта свідомості про навколишній світ, складають ментальну сторону концептів.

Розуміння художнього дискурсу як вираження когнітивної та мовної здібностей сприяє його вивченню в плані співвідношення змісту тексту з досвідом індивіда, а не в плані простого обміну знаннями. Текстовий концепт визначений як кодоване мовленнєво-мисленнєве утворення змістового плану, яке зумовлене багатосмисловою напруженістю художнього тексту, характеризується надкатегоріальністю й імплікує сукупність ознакових рис художнього твору. Вищеназвані характеристики зумовлені, з одного боку, імпліцитним характером представлення текстових концептів, з другого – особливостями художньої текстобудови. Якщо текст є категоріальним за своєю природою, то концепт є надкатегоріальним, він знаходиться поза часовими та просторовими межами художньої дії [1; 2; 5; 6; 9].

У руслі знакової теорії М. М. Бахтіна концепт розуміється як невиявлений знак, як зазначається у праці [8:84], здатний пов'язати виявлені знаки у цілісний текст. Текстовий концепт визнаний умовою діалогічності тексту, причому текст є можливою відповіддю на запитання концепту. Окреслені в межах логіки ментального діалогу концепти здатні представляти текст як еліпс знання [8: 218-220], тобто в концентрованому вигляді. Текстові концепти детерміновані антропоцентрично: з одного боку – цілями автора, і розглядаються як розумові утворення, що виникають у свідомості письменника при описуванні об'єкта художньої реальності мовними засобами у формі тексту, з другого боку – спрямованістю тексту на перцептивні можливості читача. До вищезазначених характеристик текстових концептів додається інтенціональність, що дозволяє пов'язати художню текстобудову з їх розгортанням. У ракурсі концептуально-семіотичного підходу розкривається імпліцитна сутність художнього тексту, яка подається М.М. Бахтіним з позиції різниці між твором і знаковою системою [8:329–360]. Знакова система може бути розшифрованою, тобто перенесеною в інші знакові системи, текст же ніколи не може бути розшифрований до кінця, тому що не існує потенційно єдиного тексту текстів. Така властивість художнього тексту, як природна імпліцитність, ґрунтується на здатності текстів передавати не лише те, що має буквальну інтерпретацію, але й те, що увійшло в текст через асоціації й конотації, часто неусвідомлені, що висвітлено у праці [9:25].

Спираючись на тезу про взаємозв'язок мови та мислення, вчені розрізняють концептуальну та мовну картини світу. Концептуальна картина світу – це глобальна, цілісна система інформації про всесвіт, що безперервно конструюється та перебуває в розпорядженні індивіда [4]. Формування концептуальної картини світу на основі почуттєвої, предметно-пізнавальної діяльності людини є результатом відображальної активності свідомості, що дозволяє людині ефективно використовувати систему знань, якою вона володіє, для реалізації своїх життєвих завдань. Образ світу є продуктом перцептивного, когнітивного досвіду індивіда. Картина світу – це не дзеркальне відображення, а завжди певна інтерпретація. Для мови властивою є подвійна інтерпретація світу, бо мислення відображає світ, а мова конкретизує мислення, пристосовуючи отримані знання про світ до конкретних умов комунікації. У сучасній лінгвістиці під картиною світу розуміють: 1) сукупність знань про світ, яка набувається в процесі діяльності людини; 2) засоби та механізми інтерпретації нових знань, як це зазначається у праці [10: 49]. Об'єктом нашого лінгвістичного дослідження є мовна картина світу та спільні риси у мовних картинах світу постмодерних латиноамериканських авторів. Розмежування картини світу та мовної картини світу є умовним. Людина розуміє не те, що дозволяє їй мова, а вербалізує суб'єктивно актуальний для неї в даній комунікативній ситуації зміст своєї картини світу. Тому істотною характеристикою поняття мовної картини світу треба вважати не тільки стереотипні засоби мовної передачі мислення, але й принципову можливість вербалізації будь-якого змісту мислення.

Художня творчість являє собою суб'єктивне освоєння об'єктивного світу. Картина світу, створена у постмодерному художньому тексті, пропускається через індивідуальну свідомість людини за допомогою художньої мови, вторинної моделюючої системи, що тісно пов'язана з первинною моделюючою системою – природною мовою [8]. Будь-який художній текст є своєрідним відображенням, віддзеркаленням культури, історії та картини світу певної епохи. Воля автора тісно пов'язана з його намірами та художнім задумом, з історією літератури, історією побуту тощо, тому художній текст є авторським сприйняттям та осмисленням навколишнього світу. Мовна картина світу, проявляючись у конкретних текстах, пов'язана з мовною особистістю їхнього автора. У процесі створення образу письменник будує свою модель бачення світу в цілому та в його окремих явищах, здійснює інтерпретацію нового змісту в межах

старого значення через образну подібність. Таке втілення картини світу в художньому тексті є способом вираження інтерпретації суб'єктом об'єкта, який визначається особливостями змінного сприйняття дійсності різними суб'єктами.

Отже, концептуальна структура іспанського постмодерного художнього дискурсу визначається шляхом концептуального аналізу, що як продовження семантичного аналізу розкриває когнітивно-мовну авторську систему на рівні побудови цілісного художнього тексту через вивчення реальної, мовної та концептуальної картин світу, осмислюваних митцем. Джерелами образного простору постмодерного художнього дискурсу є універсальні концепти – *життя, смерть, кохання* – та характерно марковані концепти, які ми виділяємо завдяки поглибленому лінгвостилістичному аналізу художнього простору сучасних латиноамериканських новел на стилістичному, текстуальному, лексичному, синтаксичному рівнях та декодуванню інформаційного масиву іспаномовного художнього тексту із залучанням фонових знань, які активно діють у когнітивній побудові та репрезентації макроструктури тексту. Особливості концептуальної системи постмодерного художнього дискурсу полягають у таких категоріальних поняттях, як багатомірний, інтертекстуальний простір, зміщення жанрових рис та взаємодія різних художніх систем у творі, цитація, від прямої до формально-умовної, або гіперцитація, відверте знищення меж між високим та низьким мистецтвом, фрагментарність, стилізація, гра.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Селіванова О. О.* Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Олександрівна Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с. 2. *Кухаренко В. А.* Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1999. – 192 с. 3. *Гурко Е.* Деконструкция. Тексты и интерпретация / Е. Гурко, Ж. Деррида. – Минск, 2001. – 400 с. 4. *Залевская А. А.* Введение в психолингвистику / Александра Александровна Залевская. – М. : Рос. гос. гум. ун-т, 1999. – 382 с. 5. *Арутюнова Н. Д.* Типы языковых значений: оценка, событие, факт / Нина Давидовна Арутюнова / отв. ред. Георгий Владимирович Степанов. – М. : Наука, 1988. – 339 с. 6. *Кагановская О. М.* Метаобразна функція сильних позицій в ідентифікації текстових концептів / Олена Марківна Кагановська // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць / відп. ред. Олена Степанівна Снитко. – К. : Видав. Дім Дмитра Бураго, 2003. – С. 239–243. 7. *Проблемы* лингвистики текста // Филологические науки. – 1992. – № 4. –74 с. 8. *Бахтин М. М.* Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 502 с. 9. *Белянин В. П.* Основы психолингвистической диагностики (модели мира в литературе) / В. П. Белянин. – М. : Тривола, 2000. – 248 с. 10. *Блумфилд Л.* Язык / Л. Блумфилд. – М. : Издат. группа URSS, 2002. – 236 с.

© *Чорна Н. В.*

ЯКУБЕНКО І. В.
Київський національний лінгвістичний університет

ІЛЛОКУТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ МОДЕЛЕЙ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО НІМЕЦЬКОГО РЕЧЕННЯ

У статті досліджено іллокутивну спрямованість моделей актуального членування окремих складнопідрядних речень сучасної німецької мови, зокрема, взаємодію між метою мовця, іллокутивною дією та видом моделі.
Ключові слова: актуальне членування, іллокутивна спрямованість, тема, рема, модель, складнопідрядне речення.

В статье исследуется иллокутивная направленность моделей актуального членения отдельных сложноподчинённых предложений современного немецкого языка, в частности, взаимодействие между целью говорящего, иллокутивным действием и видом модели.
Ключевые слова: актуальное членение, иллокутивная направленность, тема, рема, модель, сложноподчинённое предложение,

In the article illocutionary direction of actual division models of some complex sentence of modern German is researched, in particular interaction between the aim of the speaker illocutionary action and kind of the model.
Key words: actual division, pragmatic aspect, theme, rheme, model, complex sentence.

Об'єктом дослідження у статті є моделі актуального членування складнопідрядного речення-висловлення сучасної німецької мови; **предметом** – іллокутивне значення речень-моделей. **Завдання** статті полягає у встановленні різних схем комунікативно-змістовного членування речення та можливостей їх використання у ситуаціях спілкування. **Актуальність матеріалу** зумовлена спрямованістю дослідження на вивчення мови і мовлення, поведінки людини під час ситуації взаємодії. Результати дослідження мають **практичне значення** для побудови німецького складнопідрядного речення-висловлення з урахуванням мети та цілей автора висловлення. **Матеріалом** для дослідження слугували романи німецьких авторів XXI століття. **Новизна** роботи полягає у тому, що у ній розробляється питання про комунікативно-прагматичні зв'язки між побудовою конкретної моделі, її іллокутивним значенням та метою мовця.

Інформаційну структуру речення-висловлення людина будує за певною схемою, розташовуючи інформацію від вже відомої до нової або навпаки – від нового до відомого. Актуальне членування речення – це комунікативно-змістове членування речення у живому

© Якубенко І. В.

(актуальному) мовленні, що виокремлює з позиції адресата дане як відоме (*тема*) й нове – повідомлюване (*рема*) [1:21]. Комунікативна перспектива речення зумовлена розподілом комунікативного навантаження. Вирішальним при цьому є інтенція мовця. Такий поділ висловлення називається актуальним тому, що він відображає позицію мовця у конкретному випадку до змісту висловлення і до тих, кому це висловлення адресовано [2:164].

Розподіл інформації у реченні відбувається за певною моделлю. Модель актуального членування речення – це знаковий образ, спосіб типізованої мовленнєвої реалізації структури речення з певним складом та розташуванням компонентів актуального членування відповідно до комунікативного завдання речення. Метою моделювання є здійснення комунікації, передачі інформації від адресанта до адресата з можливим впливом на останнього або спонуканням його до певної дії. У наступному комплексі речень ми наводимо модель актуального членування – (T-R), [R]: *Jochen war schon lange in seinem Zimmer. Die älteste Schwester öffnete leise die Tür und machte sie sofort zu. Wenn er* <u>*die Hausaufgebe gemacht hat, kann er spazieren gehen*</u> *– sagte sie zu mir.* У препозитивному підрядному речення знаходиться тема *er.* Перша частина підрядного речення сприймається як тема, бо у попередньому реченні вже зазначена інформація (ім'я) про особу – *Jochen.* Тому займенникову анафору *er* ми визначили як тему (T). Підрядна ланка містить також частково елементи реми (R) *die Hausaufgebe gemacht hast,* які разом із рематичним головним реченням у постпозиції [R] *geh spazieren* утворюють складну рему. Іллокутивну спрямованість даного речення-висловлення ми визначаємо як "пропозицію". Такому розумінню сприяє вживання у підрядному реченні умови сполучника *wenn* та контекст: *die älteste Schwester (sie) sagte zu mir: wenn er ...* Наведемо літературний приклад: *Luisa hat sich schon ganz zusammengerollt auf dem Sofa. Wenn du* <u>*müde bist*</u>*,* <u>*geh ruhig schlafen*</u> *– sagt die Mutter* [8:78]. Мати головного героя пропонує своїй подрузі Луїзі піти відпочити (поспати). У підрядному реченні умови зосереджені тема (T) *du* та частина складної реми (R) *müde bist.* Головне постпозиційне речення є ремою. У ньому міститься друга частина складної реми [R] складнопідрядного речення *geh ruhig schlafen.* Іллокутивну спрямованість даного речення ми визначаємо як "пропозицію" – завдяки сполучнику *wenn,* формі імперативу у другій особі однини (*geh*) та контексту.

Мовець розподіляє інформацію у висловленні за певною схемою, відповідно до мети свого висловлення та мовленнєвої ситуації, здійснює вибір моделей актуального членування речення та відповідних засобів актуалізації інформації. Модель актуального членування є варіантом вираження певного іллокутивного акту. Вона має іллокутивну спрямованість, яка вказує на намір здійснення мовленнєвого акту.

Комунікативна перспектива однаковою мірою властива як реченню, що являє собою завершене висловлення, так і реченню-компоненту надфразної єдності [3:141]. При включенні речення у мовлення на його структурну модель (синтагматичну організацію розгортання висловлення) накладається комунікативна перспектива. В залежності від мовленнєвої ситуації один і той же структурно-семантичний тип речення може виражати різні види іллокутивного акту та різну цільову спрямованість [4:205].

Синтаксичні структури речення знаходять актуалізацію у комунікативних типах речень [5:11]. А. І. Волокітіна виходить з положення про те, що це типізована мовленнєва реалізація синтаксичної структури. Комунікативний тип являє собою певну синтаксичну структуру з певним складом і розташуванням компонентів актуального членування відповідно комунікативному завданню речення. До складу даного (Д) входять: основне дане і компоненти складу даного (Д1, Д2 і т. д.). У статті ми використовуємо літери-знаки: Т – для позначення основної теми і Т1, Т2, і т. д. для позначення додаткових тем. У складі нового ми виокремлюємо основне нове (Н) та компоненти складу нового (Н1, Н2, і т. д.) [5:11]. Поряд зі складом даного та нового розрізняють також комплексне нове та комплексне дане. Склад даного / нового передбачає наявність у ньому декількох компонентів актуального членування, розташованих контактно або дистантно по відношення один до одного. Комплексне дане / нове передбачає наявність у ньому декількох обов’язково контактно розташованих компонентів актуального членування. У більшості випадків комплексним є склад нового.

У результаті дослідження нами було встановлено, що одну і ту ж модель актуального членування складнопідрядного речення можна застосовувати у різних комунікативних ситуаціях. І водночас у певній комунікативній ситуації можуть використовуватися різні моделі актуального членування. При поясненні актуального членування

моделей головне речення позначається як **(...)**, а підрядне – як **[…]** [6:240]. Підкресленням у реченнях-висловленнях виділені основні і додаткові реми. Результати нашого дослідження представлені у нижченаведеній таблиці 1.

Таблиця 1

Схема реалізації іллокутивних актів у моделях актуального членування речення

Вид іллокутивного акту	**Модель актуального членування**
застереження	(T-R), [R]
відчай	[T-R], (R); (T-R), [R]
незадоволення	[T-R1]; (T-R)
злість	[T], (R); (T-R3-R2-R1), [R]
шкода	[R, (R), T-R]
враження	[R1], (T-R)
прохання-вимога	[T-R], (R)
сподівання	[T-R1], (R)
пропозиція	(T-R), [R]
вказівка	[T-R], (R)
страх	(T-R1), [R]
бажання	[T1-R1], (T-R); (T-R), [R]
здивування	[T-R], (R); [R1], (T-R); [T1-R1],(T-R), [T-R2-R1], (T-R)
умова	(T1-R1), [T-R]
пояснення	(T1-R1), [T-R]
прохання	[R], (T-R)
іронія	[R1], (T-R); [T1-R1], (T-R)
висміювання	[R1], (T-R)
гордість	[T-R], (R)
докір	(T-R3-R2-R1), [R]
роздратування	(T1-R1), [T-R]
незадоволення	[R1], (T-R)

У таблиці 1 наведені назви іллокутивних актів, які реалізують себе за різним схемами актуального членування, проте певним із них властиве розгортання інформації за декількома схемами. І навпаки:

одна і та ж схема може використовуватись при реалізації декількох іллокутивних актів. Проілюструємо окремі із них прикладами.

Так, моделями-схеми для реалізації іллокутивного акту "бажання" є [T1-R1], (T-R) та (T-R), [R].

Wir besuchen jeden Sommer meine Bekannten in Krim. Ich möchte sehr, dass meine ganze Familie sich am Meer erholt. [T1-R1], (T-R)

У головному реченні додаткова тема виражена підметом у формі особового займенника *ich*, а додаткова рема представлена групою присудка *möchte sehr,* у підрядному реченні зосередженні основні тема та рема, які пояснюють, що саме хотілося б автору. Основна тема – *meine ganze Familie,* а основна рема – *sich am Meer erholt.* Іллокутивну спрямованість даного речення-висловлення ми визначаємо як *бажання* завдяки формі модального дієслова у першій особі однини *möchte.*

Наведемо літературного приклад, фрагмент бесіди із оповідання "die Lücke" автора Terezia Mora. Діалог відбувається між головним героєм та його матір'ю (в оповіданні жодного разу не згадується її ім'я, використовується тільки слово *die Mutter*; так само не називається ім'я головного героя – лише *mein Sohn, kleiner Bruder*). Матір головного героя, боксера-початківця, офіційно визнано хворою через нестабільний стан нервової системи. Тепер не тільки оточуючі, але й вона сама часто називає себе божевільною. Їй було запропоновано лікування у відповідному закладі. Перебуваючи там жінка відчула значне полегшення, їй здавалося, що всі проблеми відійшли далеко-далеко Знайшовши спокій у стінах цієї клініки мати головного героя одного разу висловлює своє бажання більше ніколи не покидати клініку.

1. *Es ist angenehm, kühl, leicht. Ich wünsche mir, dort nie wieder wegzugehen* [8:87] [T1-R1], (T-R)

У головному реченні зосереджені додаткові тема та рема, у підрядному реченні головні тема та рема. У нижченаведеному прикладі додатковою темою виступає підмет, виражений особовим займенником *ich*, додатковою ремою – група присудка *wünsche ich mir*, а основна інформація зосереджена у підрядній ланці, де основна тема представлена вказівним займенником *dort*. Основна рема також представлена групою присудка *nnie wieder wegzugehen*. Про те, що це речення має іллокутивне значення "бажання", свідчить використання у головному реченні дієслова *wünschen*. У підрядній ланці описується, чого саме хоче матір головного героя. Розташування підрядної ланки у постпозиції створює додаткові умови для сприйняття інформації у ній

як найважливішої: пояснення, чого саме хоче жінка: *nie wieder wegzugehen*.

Модель-схема [T1-R1], (T-R) використовується не тільки для вираження бажання, а й здивування, іронії. Наведемо фрагмент розмови між матір'ю головного героя (оповідання "die Lücke" автора Terezia Mora) та її знайомою. Не витримуючи емоційного тиску, батько часто пізно приходить додому та намагається майже не спілкуватись із дружиною. Знаючи, що у чоловіка є коханка, матір не хоче показувати своє приниження та образу перед оточуючими. Вона пояснює поведінку батька зверхнім ставленням до них та гординею. "Хто ми такі, що б на нього чекати" – у цьому реченні-висловленні на семантичному рівні простежується намір показати зневажливе ставлення чоловіка.

2. *Der Vater ging noch vor dem Frühstück. Schwester, sagt Mutter zu ihr. Wenn er nicht kommt, kommt er nicht. Wer <u>sind wir</u>, daß wir <u>auf ihn warten</u>* [8:89]. [T1-R1], (T-R)

Кожен компонент гіпотаксису характеризується власним тема-рематичним відношенням, кожне з елементарних речень базується на вже відомому факті з попередніх речень надфразної єдності і на новій інформації. У наведеному прикладі у підрядному реченні виражена основна рема повідомлення *auf ihn warten*. У головній частині рема *wir* стала темою у підрядній частині, а ремою стала інформація із попереднього речення надфразної єдності *der Vater – auf ihn warten*.

Модель-схема для реалізації іллокутивного акту "сподівання" така [T-R1], (R): *In diesem Zeitraum habe ich alle Hände voll zu tun. Aber ich <u>hoffe,</u> dass <u>es mindestens einen freien Tag gibt</u>*

У головному реченні представлені тема *ich* та додаткова рема *hoffe*, а у підрядному рематичному реченні міститься основна рема *es mindestens ein freier Tag gibt.* Іллокутивну спрямованість речення ми визначаємо як "сподівання" завдяки значенню дієслова у першій особі однини *hoffe*. У підрядній частині знаходимо пояснення, на що саме сподівається мовець.

Проілюструємо вищенаведену модель літературним прикладом із роману "der Vogel ist ein Rabe" автора Bejamin Lebert. Пауль, Йенс та Христина деякий час були друзями. Обидва хлопці закохалися у дівчину, яка відповіла на почуття Пауля. Розлючений Йенс взяв його у заручники і мчав на своєму авто по тротуару, прагнучи позбавити життя себе та свого, як він вважав, товариша. Зрозумівши, що Йенс

більше не контролює себе і перетворився на особу у маніакально-депресивному стані, Пауль дуже сподівався, що увагу поліції нарешті приверне машина, що мчить на шаленій швидкості через місто.

3. *Mit einem Faust hämmerte er gegen den Tachometer. Ich hatte die wahnsinnige Hoffnung, dass die Polizei auftaucht. Und uns anhält* [7:98]. [T-R1], (R) У головному препозиційному реченні міститься тема *Ich* та додаткова рема *hatte die wahnsinnige Hoffnung*, а головна рема зосереджена у підрядному реченні у постпозиції *die Polizei auftaucht*. Окремим тема-рематичним відношенням характеризується тільки склад головного речення. Нове, що повідомляється, входить до складу додаткової реми, а склад основної реми *dass die Polizei auftaucht* повністю співпадає із постпозиційним підрядним реченням.

Продуктивною виявилась модель-схема [T-R], (R), яка застосовується при реалізації таких іллокутивних актів, як "відчай", "прохання", "вказівка", "здивування", "пояснення" та "гордість". У якості приклада ситуації, яка демонструє іллокутивний акт "здивування" (позитивний відтінок) наведемо приклад із оповідання "der See" автор Terezia Mora. Під одним дахом живе велика родина пекаря. Одного разу старенький дідусь пішов на прогулянку і певний час не повертався. Стурбовані члени родини вже й не надіялися побачити його знову (*Wir meinten, dass er nie wieder nach Hause kommt*), адже безрезультатно шукали його усю ніч. На щастя, дідусь повернувся додому.

4. *Wir meinten, dass er nie wieder nach Hause kommt. Aber der Großvater kehrt zurück, als es schon wieder Morgen ist* [7:57]. [T-R], (R)

Зміст головної частини гіпотаксису заперечує певним чином зміст попереднього речення. Починається головна частина складнопідрядного речення із сполучника *aber*. Цей факт створює умови для кваліфікації даного іллокутивного ату як здивування у позитивному плані, тобто членам родини було безумовно приємно та радісно знов бачити свого рідного. Це з'ясовується при зіставленні із попереднім контекстом *Wir meinten, dass er nie wieder nach Hause kommt*. І цим самим ця частина *Aber der Großvater kehrt zurück* привертає увагу і потребує пояснення, яке отримує у підрядному реченні. Рема знаходить вираження у препозитивному головному реченні присудком *kehrt zurück* і разом із підрядним реченням у постпозиції входить до складу складної реми.

Ми наводили приклади, коли одна і та ж модель актуального

членування може бути застосована для вираження декількох іллокутивних актів. Моделі актуального членування [T-R], (R); [R1], (T-R); [T1-R1], (T-R); [T-R2-R1], (T-R) були зафіксовані при реалізації одного і того ж іллокутивного акту "здивування" (як у позитивному, так і у негативному значенні).

Так модель-схема для реалізації вищевказаного іллокутивного акту наступна: *Aber heute kam diesen Brief, unerwartet, dass ich selbst daran kaum glauben konnte* [T-R2-R1], (T-R). У даній моделі головне речення у препозиції виступає як комунікативно насичене речення. Додатковий склад реми у препозиційному реченні *diesen Brief, unerwartet* може виникати або при виносі обставини образа дії за рамку, або при переміщенні прикметника у функції означення зі свого звичайного місця перед іменником – у постпозицію. Завдяки таким відособленням, препозиційна частина гіпотаксису розбивається на більш дрібні синтагми, які починають функціонувати у комунікативному відношенні у якості окремого складу реми. У підрядному реченні представлені інший склад теми *ich selbst daran* та реми *kaum glauben konnte.*

Наведемо фрагмент із розповіді головного героя оповідання "die Lücke". Він пішов ввечері зі своєю дівчиною у кіно. У черзі біля білетної каси, де вже зібрався натовп, він притримував двері, гукаючи свою дівчину і раптом був спантеличений, здивований неочікуваною поведінкою незнайомого юнака, який намагався без черги протиснутись через юрбу. По панібратські (*als wäre er ein Freund von mir*) він поклав руку на спину головного героя та намагався переступити через його ногу (*seinen Fuß über meinen Fuß hebend)*, якою той притримував двері. Через мить стає зрозумілим така поведінка нахаби: дівчина закричала, що він заліз у її сумочку.

5. Und plötzlich ist da dieser Mann hinter und schon vor mir, seinen Fuß über meinen Fuß hebend und sein Arm liegt auf meinem Rücken, als wäre er ein Freund von mir. Sein Arm liegt auf meinem Rücken! Das Mädchen, das bei mir ist, meine Freundin, fängt zu schreien: er hat in meine Tasche gegriffen! [8:94] [T – R2 – R1], (T – R). У головному препозиційному реченні відособлення *seinen Fuß über meinen Fuß hebend und sein Arm liegt auf meinem Rücken* несе більше комунікативне навантаження, ніж інший склад реми цього речення *hinter und schon vor mir*, оскільки воно знаходиться у постпозиції і є певним поштовхом для розгортання подій у підрядному реченні. Третій склад реми у

підрядному реченні виступає як основне нове, так як саме цей склад реми лежить в основі розгортання подій у наступному реченні надфразної єдності. Розумінню цієї ситуації як здивування сприяє використання на початку головного речення прийменника *plötzlich,* а також порівняльне речення у постпозиції із використанням кон'юнктиву *als wäre ...*

Висновок. У результаті дослідження було встановлено, що для вираження певного іллокутивної дії (наприклад, відчай, незадоволення, злість, бажання, здивування, іронія) можуть бути використані декілька різних моделей актуального членування складнопідрядного речення із підрядним реченням як у пре- так і у постпозиції. Водночас, одна і та ж модель може бути продуктивною для реалізації різних іллокутивних значень, наприклад – модель [T-R], (R). Визначення іллокутивної спрямованості моделей актуального членування складнопідрядного речення є підготовкою підгрунтя для їх подальшої типології та інтерпретації у семантико-прагматичному аспекті. Зазначені моделі мають практичнее значення для побудови німецького складнопідрядного речення-висловлення з урахуванням мети та цілей автора висловлення.

Перспектива дослідження полягає у виявленні нових моделей та поглибленні досліджень вже існуючих моделей, особливостей, умов їх використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика / Олена Олександрівна Селіванова – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с. 2. *Филиппов К. А.* Лингвистика текста / Константин Александрович Филиппов. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2007. – 331 с. 3. *Москальская О. И.* Проблемы системного описания синтаксиса / Ольга Ивановна Москальская. – М. : Высшая школа, 1981. – 175 с. 4. *Козловский В. В.* Структурно-семантическая организация и коммуникативно-прагматическая направленность предложений с конъюнктивом в современном немецком языке : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Виктор Владимирович Козловский. – Черновцы, 1997. – 394 с. 5. *Волокитина А. И.* Соотношение коммуникативной и структурной функции порядка слов в немецком языке : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Антонина Ивановна Волокитина. – М., 1970. – 31 с. 6. *Литнёвская Е. И.* Русский язык. Краткий теоретический курс / Елена Ивановна Литнёвская – М. : МГУ, 2006. – 240 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *Lebert B.* Der Vogel ist ein Rabe / Lebert Benjamin. – Köln : Kiepenhuer & Witsch Verlag, 2003. – 127 S. 8. *Terezia M.* Seltsame Materie / Mora Terezia. – Reinbeck bei Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2002. – 249 S.

© Якубенко І. В.

ЯЩИК Н. Р.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛЬНОГО СИМВОЛУ
(на матеріалі німецької мови)

У статті представлені результати дослідження когнітивного аспекту німецьких етносимволів. Обґрунтовано думку про те, що серед когнітивних складників семантичної структури деяких концептів можна виділити символічний компонент. Він формується на основі денотата та сигніфікату певної мовної одиниці, залежить від конотативного навантаження слова.
Ключові слова: етносимвол, символічне значення, денотат, сигніфікат, конотат, когнітивний аспект.

В статье представлены результаты исследования когнитивного аспекта немецких етносимволов. Обосновано мнение о том, что среди когнитивных составляющих семантической структуры некоторых концептов можно выделить символический компонент. Он формируется на основе денотата и сигнификат определенной языковой единицы, зависит от коннотативного нагрузки слова.
Ключевые слова: етносимвол, символическое значение, денотат, сигнификат, коннотат, когнитивный аспект.

The article presents the results of the study the cognitive aspect of German etnosymbols. It is substantiated the point of view, that among the cognitive components of the semantic structure of some concepts are the symbolical component. It is formed on the basis of denotation and signification of certain linguistic unit, depends of the words connotation.
Keywords: etnosymbol, symbolical meaning, denotation, signification, connotation, cognitive aspect.

Символи є проміжною ланкою між когнітивною організацією пізнавальної діяльності людини та її реалізацією з допомогою мовних засобів, іншими словами вони є когнітивним механізмом репрезентації певних понять [1]. В символі акумулюється не тільки значення слова, а й етнокультурні знання про позначуваний предмет, тому в когнітивістиці слово-символ розглядається як “експонент будь-якого кванта інформації, особлива структура знань” [2]. Символічне значення слова є когнітивним феноменом, дослідження якого дає можливість зрозуміти специфіку світосприйняття, структуру мовної свідомості певної нації.

Об’єктом дослідження у статті є німецькі слова-символи, **предметом** – когнітивний аспект німецьких етносимволів. **Новизна** роботи полягає у виокремленні та інтерпретації символічного компонента німецьких концептів. Матеріал статті є **актуальним**, оскільки відповідає антропоцентричній спрямованості сучасного мовознавства та відкриває нові парадигми дослідження концептів в когнітивній лінгвістиці.

Завданням роботи є: 1) семантичний аналіз когнітивної структури

© *Ящик Н. Р.*

мовних одиниць, які являються німецькими концептами; 2) встановлення символічної специфіки цієї структури; 3) вивчення конотативного складника німецьких етносимволів.

Матеріалом дослідження виступають німецькі слова-символи, зібрані шляхом асоціативного експерименту серед 150 німецьких респондентів. Респондентам було запропоновано назвати слова, які, на їхню думку, мають символічне значення для Німеччини, та навести до них 5 асоціацій.

У межах сучасної когнітивної лінгвістики символ не вивчається як самостійне явище, а вважається частиною концепту. В. І. Карасик [3], І. М. Серебрянська [4], О. В. Єлісєєва [5] зазначають, що поряд з предметно-образною, поняттєвою та ціннісною складовими концепту, існує ще й специфічна символічна складова. В. В. Колесов називає символічний компонент "межею концепту, незмінно присутньою в його структурі як елемент, внесений культурою … , який реалізує себе у певних моментах спілкування" [6:36]. Етносимвол, будучи додатковою складовою семантичного наповнення слова та відображаючи універсальні знання про світ певної мовної спільноти, є одним із способів концептуалізації дійсності.

На підтвердження цього твердження був проведений аналіз семантичної структури декількох німецьких концептів, які містять символічну складову. Детально ми розглянемо слово-символ ***das Bier***, інші концепти будуть представлені у вигляді таблиці.

Традиційно в структурі семантики кожної мовної одиниці виділяють: денотат, сигніфікат та конотат. Денотат або екстенсіонал є обсягом поняття та являє собою клас об'єктів чи предмет дійсності, який позначає певна мовна одиниця [7:112]. Денотату протиставляється сигніфікат, який є змістом поняття, відображає структуру та взаємозв'язок всіх можливих значень певного слова. Відповідно сигніфікат складається з інтенсіоналу – "поняттєвого ядра значення слова" [7:184] та імплікаціоналу – "сукупності периферійних, але важливих семантичних ознак, які імпліцитно підтримують поняттєве ядро" [8]. А інтенсіонал – з родової-гіперсеми та видової-гіпосеми. В залежності від рівня зв'язку периферійних сем з інтенсіоналом виокремлюють сильний, високоймовірний та слабкий імплікаціонал [9] Конотативний компонент семантичної структури слова представлений емоційно-експресивними, оцінними семами та відображає фоносемантику мовної одиниці.

Семантична структура концепту **das Bier** має всі наведені вище

компоненти значення, проте на деяких рівнях проявляється його символічна специфіка. Пиво є національним напоєм Німеччини, тому в народі воно отримало ряд синонімічних назв: *legale Drogen, Durst-Löscher, Nationalgetränk, "das beste der Welt", "das einzig Wahre Getränk", Lieblingsgetränk, Volksnahrungsmittel.*

Найтиповішим **денотативним значенням** даного слова є *"Getränk, das durch alkoholische Gärung aus stärkehaltigen Rohstoffen entsteht und nicht destilliert wird"* [10]. Менш типовими денотатами пива для німців може бути значення слова **das Bier** як загальної назви різних видів пива, свідченням цього є ряд асоціативних реакцій даної тематики: *viele Sorten, Vielfalt, regionale Vielfalt* та *Pils, Weißbier, Altbier, Schwarzbier, Rothaus, Tannenzäpfle, Ducksteiner, Warsteiner, Paulaner, Köstrizer, Radler, Lemon, Alstus, Krefelder, Fiege, Kölsch* або як позначення бокалу чи пляшки пива: *ein kleines, großes Bier*. Тобто на денотативному рівні значення слова-символу залежить від етнокультурної специфіки та ментальних особливостей світосприйняття певної мовної спільноти.

Аналізуючи сигніфікативну складову цього слова-символу можна визначити його основне значення (ядерну ознаку): *"aus Malz, Hopfen, Hefe und Wasser gegorenes, alkoholisches Getränk"* [10], де гіперсемою буде "*etwas aus Malz, Hopfen, Hefe und Wasser Gegorenes* ", а гіпосемою – "*alkoholisches Getränk*". Сильний імплікаціонал слова **das Bier** має наступні ознаки: *"kohlensäurehaltiges, würziges, leicht alkoholisches Getränk, das durch Gärung meist aus den Grundzutaten Wasser, Malz und Hopfen gewonnen wird, ohne dass dabei ein Destillationsverfahren zum Einsatz kommt"* [10].

На даному етапі класифікації когнітивних складників значення слова **das Bier** як мовної одиниці та як слова із символічним значенням збігаються, оскільки денотат та ядро сигніфікату відображають характерні ознаки поняття. На основі цих ознак можуть утворюватися нові значення слова, в тому числі символічні семи. Ця "символічна аура" [8] слова вказує вже не на конкретну предметну реальність, а належить до абстрактної, інколи ірраціональної дійсності. Такий перехід відбувається на рівні сильного, високоймовірного та слабкого імплікаціоналів. Семантичні ознаки сильного та високоймовірного імплікаціоналу відображають особливості стереотипної свідомості мовців, тому визначити їх можна на основі асоціативних реакцій носіїв певної мови. При проведені опитування німецькі інформанти навели ряд асоціацій до слова **das Bier**, які вказують на особливості виробництва (*Bierbrauereien, Weizen, Hopfen, Malz, Alkohol,*

Braukunst, Schaumkrone, Hefe, Gerstensaft), форми зберігання (*Flasche, Biergläser*), місця продажу (*Biergarten, Kneipe*) та наслідки надмірного споживання пива (*betrunken, Kater, Kopfschmerzen Alkoholproblem, Alkoholkonsum, Alkoholiker, Trinkgewohnheit, Trunkenheit, Besäufnis, Sucht, besoffen*). Така етнокультурна специфіка семантики даного поняття сприяла формуванню його символічного значення: **das Bier** є символом

- ***життєрадісності, насолоди, безтурботності****: Die deutsche Gemütlichkeit ist ohne das Bier nicht zu denken* [11:35]. Асоціативні реакції: *Partys, Feier, Bierbauch, Geselligkeit, gute Laune, Spaß, Feierabend, Wochenenden, Freunde,*
- ***алкогольної залежності, безробіття, марнотратства***, "пивного живота": *Aber gleichzeitig ist Bier ungesund, kann abhängig machen und lässt den wohl bekannten Bierbauch entstehen* [12]. Асоціативні реакції: *arbeitslos, Spaßgesellschaft* (основна ціль групи отримувати задоволення від життя) та *Ellenbogengesellschaft* (соціальний порядок, який базується на егоїзмі, конкуренції, жорстокості).

Слабкий імплікаціонал містить ознаки предмета, які лежать на периферії семантичної структури поняття. Ці значення могли бути актуальними в певний період розвитку суспільства, входити до складу змістового ядра, але з часом втратити свою домінантність. Специфіка сем полягає в тому, що вони актуалізують в певному контексті, а їх розуміння передбачає володіння інтерпретатором необхідною інформацією. Аналізуючи в даному аспекті етносимволи, ми звернемо увагу на слова Ю. М. Лотмана, який порівнює їх з міфами, легендами, метатекстами. Зокрема це стосується архетипних, міфологічних, релігійних символів [13]. Проте символічна семантика інших видів символів, пов'язана також з слабким імплікаціоналом. Символічні семи даного рівня несуть інформацію про певні галузі етнокультурного життя мовної спільноти, в яких позначуваний предмет відігравав чи відіграє важливу роль. Відповідно в свідомості мовців це поняття символізує ту чи іншу подію, предмет, явище. Володіння метаінформацією забезпечує правильне трактування символу. Слово **das Bier** має наступні семи слабкого імплікаціоналу: *Oktoberfest, Reinheitsgebot, Fußball München, Dortmund.* Для німців пиво є символом всесвітньовідомого свята пива, а також пов'язане з такими поняттями як *Bayern, Tradition, Maß, Männer, Dirndl, Starkbierfest (*свято пива в Мюнхені), *Volksfeste, Lederhose, Geschichte, München, Stammtisch*. Він є символом "закону про чистоту пива", якому вже понад 500 років. Для більшості опитаних це слово нерозривно

пов'язане з футбольною тематикою, з містами Дортмунд та Мюнхен, які мають давню традицію пивоваріння: *Zu einer besonderen Wirk- und Symbolstätte des Biers ist das Münchner Hofbräuhaus geworden. Es ist durch den Tourismus zur Heimat der Biergemütlichkeit erklärt worden* [11:38].

Заключним компонентом семантичної структури слова є конотат. В той час як попередні когнітивні складники значення слова формують його предметно-логічний зміст, конотат є поняттєво-образним ядром, він доповнює значення слова емотивними семами, ознаками, які зумовлені етнокультурною, соціальною, ідеологічною та суб'єктивною специфікою світосприйняття певної мовної спільноти. Саме на цих ознаках базується символічна семантика. Зокрема, серед асоціативних реакцій німецьких респондентів на слово-символ **das Bier** були зафіксовані конотативні ознаки, які вказують на смакові властивості та високу якість німецького пива: *schmeckt, lecker, sehr gut, kühl, Qualität, frisch, sauer, bitter*, його зовнішні характеристики: *gelb, hell, dunkel,* рівень алкоголю: *alkoholfrei, stark,* популярність: *begehrt, alt.* Афективна сторона символічного значення даного слова вказує як на позитивні, так і на негативні оцінки:

- ***"товариськість"*** (*Bierabend, Bierbruder, Bierrede*)*;*
- ***"безглуздість", "тупість"*** (*Bieridee, Bierbankpolitik, Bierbankpolitiker, genauso sinnlos als alkoholfreies Bier sein*)*;*
- ***"надмірність чогось", "зловживання чимось"*** (*biereifer, bierernst, bierruhe, etw. wie sauer Bier anpreisen*).

Визначені нами когнітивні складники семантичної структури концепту **das Bier** властиві іншим словам, які мають символічне значення для німецьких респондентів:

(Скорочення в таблицях: Д. – денотат, Ін. – інтенсіонал, С. Ім. – слабкий імплікаціонал, В. Ім. – високоймовірний імплікаціонал, Сл. Ім. – слабкий імплікаціонал, К. – конотат)

der Krieg	
Д.	*mit Waffengewalt ausgetragener Konflikt zwischen Staaten, Völkern*
Ін.	*ein organisierter und unter Einsatz erheblicher Mittel mit Waffen und Gewalt ausgetragener Konflikt, an dem mehrere planmäßig vorgehende Kollektive beteiligt sind, um eigene Interessen durchzusetzen.*
С. Ім. В. Ім.	**символізує** **Другу світову війну** *(Hitler, Wehrmacht, Waffen-SS,*

	Nationalsozialismus) **смерть, геноцид** *(Tod,Opfer, Völkervertreibung, Judenverfolgung,* Vertreibung, *Gewalt, KZ)*
Сл. Ім.	*Kriegsende, Befreiung, wirtschaftlicher Neubeginn, steigender Lebensstandart, DDR, Mauer, Stasi*
К.	**негативна оцінка:** *Schuld, Leiden, Schmerz, Hass, Unrecht, negativ*

die Autobahn	
Д.	*Schnellstraße, die kreuzungsfrei und zwei- oder mehrspurig nur für bestimmte Kraftfahrzeuge zugelassen ist*
Ін.	*für den Schnellverkehr geeignete, kreuzungsfreie Schnellstraße, die getrennte Fahrbahnen für den Richtungsverkehr mit jeweils mehreren Fahrstreifen hat und mit besonderen Anschlussstellen für die Zu- und Ausfahrten ausgestattet ist.*
С. Ім. В. Ім.	**символізує** **свободу та швидкість** *(Freiheit, schnell, kein Tempolimit, Schnelligkeit, Geschwindigkeit, Raser, Rausch)* **розвиток** *(Innovation, Infrastruktur, Wachstum, Macht, ausgebaut, dichtes Netz)*
Сл. Ім.	*Unfälle, Menschenleben,* *Tanktourismus.* Цей вид туризму пов'язаний з ростом ціни на пальне, німецькі водії змушені заправлятися в інших країнах, де пальне дешевше, і навпаки громадяни з країн з дорожчими цінами їдуть в Німеччину, щоб зекономити
К.	**позитивна оцінка**: *sauber, schick, breit, Freude, keine Schlaglöcher*

die DDR	
Д.	*offizielle Bezeichnung eines deutschen Staates auf dem Gebiet Ostdeutschlands (1949 bis 1990)*
Ін.	*ein sozialistischer deutscher Staat, der von 1949 bis 1990 auf dem Territorium der Sowjetunion (einschließlich des sowjetischen Sektors von Berlin) existierte*
С. Ім. В. Ім.	**символізує** **розподіл Німеччини** *(Mauer, Grenze, Trennung, Teil von Deutschland, Ostberlin),* **комуністичний режим** *(Russen, Kontrolle, Kommunisten,*

	Gemeinschaftlichkeit, Gleichheit, Sozialismusexperiment, Sozialismus)
Сл. Ім.	*Schwarzmarkt, hässliche Klamotten, schwarz-weiß Fotos, alle haben Arbeit, billige Wohnungen*
К.	**негативна оцінка***: Zwang, Unzufriedenheit*

VW (Volkswagen)	
Д.	*deutsches Kraftfahrzeug*
Ін.	*deutsche meistverkaufte Automarke des Volkswagen-Konzerns*
С. Ім. В. Ім.	**символізує** **“економічне див”** *(Wirtschaftswunder, Exportschlager, Weltmarkt, Massenfahrzeug, Erfolgsmodell)*
Сл. Ім.	*Hitlers Wirtschaft, Wolfsburg, Käfer, Wagen für Jedermann, Trabbi*
К.	**позитивна оцінка**: *preiswert, teuer, gut, bequem, schnell, familienfreundlich, bekannt, verlässlich, Besitzerstolz*

der Mauerfall	
Д.	*der Fall der Berliner Mauer im Jahr 1989*
Ін.	*Öffnung der Grenze, die die ehemalige DDR von der Bundesrepublik Deutschland trennte, für den freien Personenverkehr*
С. Ім. В. Ім.	**символізує** **Об’єднання Німеччини** *(Wiedervereinigung, Einheit, friedliche Revolution, Einbindung)* **свободу** *(Freiheit, Hoffnung, Befreiung)*
Сл. Ім.	*Helmut Kohl, Gorbatschow, “blühende Landschaften”, Ossi und Wessi, Ende des Kalten Kriegs*
К.	**позитивна оцінка***: Euphorie, Familienzusammenführung, Freude, Freudentränen*

Список етносимволів Німеччини можна продовжити іншими словами: *das Auto, der Fußball, die Mauer, die Bürokratie, der Nationalsozialismus, Weihnachten, Berlin, der Adler, die D-Mark* та ін.

Висновок. Аналіз когнітивних складників семантичної структури визначених нами слів встановив, що існують мовні одиниці, які можуть

передавати як референтний зміст, так і конденсувати в собі декілька різних контекстів. Такі мовні явища відносяться до символів, в семантичній структурі яких пряме значення відображає специфіку зв'язку позначуваного предмета безпосередньо з навколишньою дійсністю, а другорядні значення вказують на його національно-культурні особливості. Відповідно символічне значення слова формується на основі денотативного та сигніфікативного компонентів. Денотативний компонент є концептом – значущим для певної мовної спільноти поняттям, яке входить до складу її концептосфери. Сигніфікативний компонент символічного значення слова передає сукупність всіх основних та додаткових характеристик концепту. Здатність символу позначати актуальну та концептуальну інформацію вказує на його екстралінгвістичну специфіку. Символічне значення слова виражає сукупність знань та досвіду певної мовної спільноти, є продуктом взаємодії мислення та мови, тому його утворення та інтерпретація не можливі без когнітивних механізмів.

Перспективним напрямком дослідження цього питання буде вивчення специфіки транспозиції смислів в етносимволах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Соколова В. В.* Когнитивный аспект представления символа в параллельных поэтических текстах : дис. … канд. филол. наук : 10.02.20 / Виктория Владимировна Соколова. – УФА : РГБ. – 2006. – 201 с. 2. *Кубрякова Е. С.* Возвращаясь к определению знака / Елена Самойловна Кубрякова // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1993. – № 4. – С. 18–28. 3. *Карасик В. И.* Культурные доминанты в языке / Владимир Ильич Карасик // Языковой круг : личность, концепты, дискурс. – Волгоград : Перемена, 2002. – С. 166–205. 4. *Серебрянська І.М.* Символічний компонент у структурі концепту "лелека" (на матеріалі творів М. Стельмаха) / Ірина Миколаївна Серебрянська // Лінгвістичні дослідження. – 2008. – Вип. 26. – С. 88–92. 5. *Елисеева О. В.* Замещающая функция символа как критерий выделения символического наполнения концептов / Ольга Владимировна Елисеева // Известия Росс. гос. пед. ун. им. А.И. Герцена. Аспирантские тетради. – 2008. –№ 24 (55) – С. 100–105. 6. *Колесов В.В.* Концепт культуры : образ – понятие – символ / Владимир Викторович Колесов // Вестник СПбГУ / гол. ред. Т. В. Семенова. – 1992. – Сер. 2. – Вып. 3. – № 16. – С. 30–40. 7. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля. – 2006. – 716 с. 8. *Шелестюк Е. В.* Представленность символа в структуре понятия / Елена Владимировна Шелестюк // Mentalitat und Mentales / Hrsg. von E. A. Pimenov, M. V. Pimenova. – Landau : Verlag Empirische Padagogik, 2003. – S. 32–45. 9. *Никитин М. В.* Лексическое значение слова / Михаил Васильевич Никитин. – М. : Высшая школа, 1983 – 127 с. 10. *Duden Wörterbuch* [Елекстронний ресурс]. – Режим доступу до сл. : http://www.duden.de/rechtschreibung/Bier. 11. *Winther A.* Dem Deutschen Volke / Amelie Winther. – München : DSZ-Verlag, 2009. – 207 S. 12. *Wie gesund* ist Bier? [Елекстронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : http://www.n-tv.de/wissen/Wie-gesund-ist-Bier-article23555.html. 13. *Лотман Ю.М.* Символ в системе культуры / Юрий Михайлович Лотман // Избранные статьи. – Таллин : Александра, 1992. –Т. 1. : "Статьи по семиотике и типологии культуры". – 480 с.

© *Ящик Н. Р.*

ВОЛОСЕНКО І. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕГУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ МОВИ ІНТЕРНЕТ-ЩОДЕННИКІВ

Статтю присвячено дослідженню молодіжних інтернет-щоденників як жанру персонального дискурсу в німецькомовному медійному просторі, встановленню регулятивного потенціалу німецької молодіжної мови.

Ключові слова: інтернет-щоденник, німецька молодіжна мова, комунікативні стратегії і тактики.

Статья посвящена исследованию молодёжных интернет-дневников как жанра персонального дискурса в немецкоязычном медиальном пространстве, определению регулятивного потенциала языка молодёжи в немецкоязычной блогосфере.

Ключевые слова: интернет-дневник, немецкая молодёжная речь, коммуникативные стратегии и тактики.

This thesis is devoted to study of the internet diaries, which are considered as a type of personal discourse in the German speaking media domain, the regulative potential of the language used by German speaking teens and post-teens is ascertained.

Key words: online diary, German youth language, communicative strategies and tactics.

Актуальність дослідження визначено спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення комунікативного медійного простору, процесів концептуалізації та вербалізації національно-культурного знання в мовних одиницях, інтересом до сучасних жанрових модифікацій текстів, а також регулятивного потенціалу німецької мови в молодіжних інтернет-щоденниках.

Об'єктом дослідження є молодіжні інтернет-щоденники в німецькомовному медійному просторі. **Предмет дослідження** становлять соціолінгвальні, мовно-культурні, жанрові, прагма- та паралінгвальні характеристики німецькомовних молодіжних фнтернет-щоденників.

Основною метою дослідження є з'ясування соціолінгвальної та медійної природи німецькомовних інтернет-щоденників з огляду на їхню структурну, композиційну, мовно-культурну, жанрову та прагмалінгвістичну специфіку.

Визначення регулятивного потенціалу німецької молодіжної мови є одним із найважливіших завдань цього дослідження. Сутність розкриття цієї проблеми пов'язано, насамперед, з двома запитаннями:

© Волосенко І. В.

як мовець намагається комунікативно вплинути на інших і як реципієнт сприймає цей вплив. Вивчення сучасного молодіжного комунікативного простору дає можливість охарактеризувати комунікативні контексти з властивими їм цінностями, нормами, знаннями та уявленнями. Аналізу регулятивного потенціалу мовців мови активно допомагають здобутки критичного раціоналізму, феноменології, герменевтики, екзистенціоналізму, етнографії комунікації тощо [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Дана проблематика дає можливість вивчати молодіжну мову в контексті теорії діяльності. Це передбачає виявлення її особливостей в онтогенезі та визначення активних мовних процесів у комунікативній діяльності молоді.

Основний характер дослідження регулятивного потенціалу німецької молодіжної мови набуває свого вияву у зверненні до мовно-комунікативних норм та правил поміж учасниками спілкування. Останні, своєю чергою, поєднані між собою певними соціальними інтересами, впровадження яких потребує стратегічного керування [9; 10].

Вивчення регулятивних процесів у мовленнєвій діяльності блогерів сприяє відтворенню ефективних шляхів сприйняття нової інформації та моделювання комунікативної поведінки мовців. Аналіз наукових джерел, які розглядають регулятивні механізми мовленнєвої блогової комунікації, свідчать про очевидний брак прагмалінгвістичного знання про сучасні регулятивні характеристики молодіжних блогерів. Таке завдання вважаємо за особливо важливе у контексті різкого підвищення обсягу суспільно значущої інформації загалом та поглиблення глобальних екзистенційних проблем. З цього погляду осмислення регулятивного потенціалу блогерів дає можливість визначати домінантні моделі комунікативної поведінки блогерів у різних соціальних умовах.

Інтернет надає новий комунікативний простір для реалізації мовних можливостей німецької молоді. Через запровадження нових технологій і послуг Інтернету (Веб 2.0) розширюється соціальна мережа та блогосфера молоді, що сприяє інтенсифікації лінгвальних і паралінгвальних контактів. Особливої ваги набуває мультимедійна комунікація. Отже, медійний простір за допомогою сучасних технологій стає, насамперед, простором інсценування нових комунікативних і мовних практик.

© *Волосенко І. В.*

Виокремлення домінант регулятивності дає можливість визначати стратегічну спрямованість мультимедійних типів спілкування. Визначення типів домінант регулятивності (ДР) як сукупності комунікативних засобів залежить від мети комунікації, а саме: від її кооперативної або конфліктної спрямованості. У більшості персональних блогів комуніканти дотримують морально-етичних норм спілкування, наприклад, при самопрезентації чи демонстрації уподобань (мода, музика, хобі). Цей тип можемо позначити як *кооперативну домінанту регулятивності*. Другий тип домінанти регулятивності відображено в конфліктній або агональній поведінці блогерів, яку найчастіше виявлено в негативно спрямованій комунікації. Такий тип ДР позначимо як *конфліктну домінанту регулятивності*. Її репрезентують такі блогери, які становлять меншість молодіжної блогосфери, однак, резонанс від таких виступів є досить високим. Так, негативні записи шкільних і студентських блогерів про вчителів або викладачів спричиняють інтенсивне обговорення. В інтернет-щоденнику школяра під фіктивним іменем "Загадкова дитина" є пост із провокаційним запитанням, про те, як учневі поводитися з поганим учителем. Резонанс до коментарів на провокаційне запитання є дуже високим. Пост юнака містить чимало негативних оцінок і просторічну лексику:

▫ *hallo leute ich hab ein riesen problem denn mein lehrer ist so schlimm bei im lernt niemand was die ganze klasse hasst ihn und ich muss ins sek A und bin Sek B (Sek sind verschiedene kategorien der sekundarschule sek B ist eher handerrk und elektrisität sek C ist maler putzfrau/mann und Sek A ist eher kaufmänische sachen beteiligt oder auch bank und dann giebts die gymnasium die kennt ihr ja alle) ... er sagte ich könnte in die parallel klasse gehen aber der lehrer ist genau so schei*** bruche dringend hilfe :'(er versaut meine zukunft bei im kann ich nichts lernen wie alle andere schuller auch :(((hilfe ;'(danke im voraus* [12].

Регулятивна природа мовленнєвої діяльності авторів МІЩ залежить, крім іншого, також від творчого потенціалу молоді, який реалізується в запровадженні нових мовних і комунікативних практик. Особливість регулятивної природи творчої особистості блогера полягає у створенні МІ та використанні творчих можливостей мови у віртуальній реальності. Хоча така реальність, на думку В. Красних, сама є середовищем змін, екстралінгвальною реальністю

свого існування [11, с. 198]. Наявний у ній тип регулятивності позначимо як *творчу домінанту*. Креативні мовні дії репрезентовано, насамперед, в музично та культурно орієнтованих персональних інтернет-щоденниках.

Отже, критерії комунікативно-етичної, агональної та креативної спрямованості молодіжної комунікації характеризують природу регулятивних процесів спілкування у блогосфері. Вони можуть бути представлені як основні типи ДР в мовленнєвій діяльності персональних блогерів. Розглядаючи сукупність основних регулятивних засобів, як правило, можна стверджувати факт домінування того чи іншого регулятивного чинника. До основних таких домінант регулятивності в мовленнєвій діяльності можемо зарахувати регулятивні засоби для відображення комунікативно-етичного, агонального та креативного характеру молодіжної комунікації.

Проблеми класифікації ДР пов'язані з високим ступенем невизначеності, оскільки регулятивні механізми керування мовно-комунікативними нормами та правилами поміж учасниками спілкування характеризуються комплексною природою психічної реальності взагалі. Комунікантам молодіжної блогосфери Німеччини притаманні різні культури мислення, як раціональні, так й ірраціональні. Обидві культури мислення можуть мати як позитивне, так і негативне спрямування. Однак, наше дослідження свідчить про різноманітність слабких та сильних форм цих типів мислення, що ускладнює їхню класифікацію.

Проте всім їм притаманні характеристики, які по-різному проявляються в кожному своєму типі (емоційні, інтелектуальні та моральні):

а) інтелектуальні (згода на певну пропозицію або відмова від неї, раціональні оцінки поведінки):

▫ позитивної спрямованості – *Der beste Film mit James Caan ist für mich der Pate. Ich entscheide mich für den Klassiker "Der Pate"* [13];

▫ негативної спрямованості – *Mit Bram Stokers Dracula hat Francis Ford Coppola seinen schlechtesten Film abgeliefert. Und leider ist er ohne Geschmack, der mir am wenigsten gefällt* [13];

б) емоційні (задоволення – незадоволення, надія і намір):

▫ позитивної спрямованості – *Ich freue mich immer total Leserinnen des Blogs kennenzulernen, also falls ihr mich mal seht und ne Runde plaudern wollt: Sprecht mich ruhig an* [14];

▫ негативної спрямованості – *Die Kollektionskleider von Wildfox waren immer der Hammer, aber diesen Sommer sind sie einfach soooo überteuert. Wer gibt denn schon gern 60 € für ein T-SHIRT (!!!) aus. Ich bin richtig traurig* [14];

в) моральні (вибачення, схвалення–несхвалення):

▫ *Es fällt mir Schwer, mich wieder zu verlieben, doch es geht nicht mehr. Ich entschuldige mich hier für mein Herz aus Stein. Obwohl's mir Gut geht, muss ich in Sorgen schwimmen, und glaub mir ich scheiß drauf, was der nächste morgen bringt. Vielleicht kommt irgendwann die wahre Liebe* [15];

г) декларативні (щодо декларування бажань), наприклад, у формі гасла. Так, у наступному фрагменті запису дівчини на ім’я Джесіка декларативність відображено у двох значеннях інтенційної модальності – волютативній і емотивній.

▫ *Ich will das Lebenspuzzle kleben, doch ich find die Teile nicht. Ich will mich verstehen, aber es geht nicht. Ich will hier stehen bleiben, aber die Erde dreht sich. Ich will glücklich sein, aber diese scheiss Welt ändert sich. Was kann ich denn dafür? Ich kappier es halt nicht* [15].

Отже, соціолінгвальну природу регулятивних процесів спілкування в молодіжній блогосфері відображають комунікативно-етичний, агональний та креативний типи спрямованості комунікативної діяльності блогерів. Основними різновидами регулятивної функції є:

1) *функція прямого повідомлення*, або повідомлення-тлумачення (транслювання та інтерпретація образів реальності, а також певного набору загальновизнаних норм і зразків соціальної поведінки; репрезентація певних образів);

2) *ідентифікаційна функція*, через яку знаходять відображення різнорідні молодіжні субкультури, їхні світоглядні та соціальні характеристики – у ній набувають належних відображень різнорідність молодіжних субкультур, їхні світоглядні, соціальні та інші характеристики; ця функція маркує насамперед роль прогресивних блогерів;

3) *сугестивна функція* – пряма або непряма пропаганда певної молодіжної ідеології, спонукання до дій, створення інтерактивної взаємодії з іншими блогерами та читачами.

Можна зробити **висновки**, що мовленнєва діяльність блогерів містить широкий спектр цілей і завдань переконування. Так, будь яке інсценування віртуальної реальності вимагає від авторів широкий спектр мовних і комунікативних засобів переконання, спонукання до дій, створення складних моделей інтерактивної взаємодії з іншими блогерами та читачами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Жаркова Т. И.* Сленг современной немецкой молодежи как средство развития коммуникативной компетенции студентов [Электронный ресурс] // Фестиваль педагогических идей. – М. : Издат. Дом “Первое сентября”, 2003–2010. – Режим доступа : http://festival.1september.ru/articles/500187/ (15.11.10). 2. *Мечковская Н. Б.* Социальная лингвистика : [пособ. для студ. Гуманит. вузов и учащихся лицее] / Нина Борисовна Мечковская. – [2-е изд., испр.]. – М. : Аспент-пресс, 2000. – 197 с. 3. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации / Георгий Георгиевич Почепцов. – М. : Рефлбук ; К. : Ваклер, 2003. – 651 с. 4. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Елена Александровна Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 336 с. 5. *Сидоров Е. В.* Проблемы речевой системности / Евгений Владимирович Сидоров. – М. : Наука, 1987. – 138 с. 6. *Cedersund E.* Bureaucratic discourse, conversational space and the concept of voice / E. Cedersund, R. Säljö // Semiotica. – 1993. – 97 (1). – P. 79–101. 7. *Hübner K.* Theorie der Regulation: eine kritische Rekonstruktion eines neuen Ansatzes der politischen Ökonomie / Kurt Hübner. – [Ausg. : 2., durchges. und erw. Aufl.]. – Berlin : Ed. Sigma, 1990. – 317 S. 8. *Seufert W.* Medienregulierung in Deutschland: Ziele, Konzepte, Maßnahmen; Lehr- und Handbuch / Wolfgang Seufert, Hardy Gundlach. – [Ausg. : 1. Aufl.]. – Baden-Baden : Nomos, 2012. – 534 S. 9. *Сахарчук Л. І.* Методологія комунікативних досліджень / Людмила Іллівна Сахарчук. – К. : Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2006. – 214 с. 10. *Пилипенко Р. Є.* Інституційний комунікативний простір Німеччини (фахова мова економіки) : дис. … доктора філол. наук : 10.02.04 / Ростислав Євгенович Пилипенко ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 389 с. 11. *Красных В. В.* Виртуальная реальность или реальная виртуальность? Человек. Сознание. Коммуникация / Виктория Владимировна Красных. – М. : Диалог – МГУ, 1998. – 352 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Приватний блог школяра* на ім’я “Загадкова дитина” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gutefrage.net/nutzer/geheimbaby 13. *Блог юнака-меломана* на ім’я Беньямін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.symmsblog.de/2012/04/media-monday-40/ 14 *Фотоблог та блог моди дівчини* на ім’я Маі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mai-fashionista.blogspot.com/p/maike.html 15. *Персональний блог дівчини* на ім’я Джессі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tralalafee.blogspot.com/2012/03/ich-entschuldige-mich-hier-fur-mein.html

© *Волосенко І. В.*

MOSKALENKO A. S.
Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv

EL APORTE PORTUGUES AL VOCABULARIO CANARIO

Статтю присвячено дослідженню впливу португальської мови на формування словникового складу іспанської мови на Канарських островах.
Ключові слова: ступінь інтегрованості, мовна інтерференція, еволюція, лексичні архаїзми, португальська мова, іспанська мова, Канарські острови.

Статья посвячена исследованию влияния португальского языка на формирование словарного состава испанского языка на Канарских островах.
Ключевые слова: степень интеграции, языковая интерференция, эволюция, лексические архаизмы, португальский язык, испанский язык, Канарские острова.

El artículo está consagrado a la investigación de la lengua portuguesa en la formación en el vocabulario léxico de la lengua española de los Canarios.
Key words: grado de integración, la interferenia lingüistica, evolución, arcaismos lexicos, la lengua portuguesa, la lengua española, los Canarios.

En cuanto a la variedad y al enriquecimiento léxico del español de Canarias, como el de cualquier otra modalidad, se ha tratado desde una doble perspectiva: desde el punto de vista de la formación de palabras por composición o por derivación, y desde el punto de vista de la adopción de nuevas voces, significados o calcos de otras lenguas. Históricamente está demostrado que el modelo configurador de referencia del español establecido en el Archipiélago fue el castellano meridional en su modalidad sevillana, ya que fue éste el grupo sociológico cuantitativamente mayoritario y de él procedieron los jefes y personalidades más destacadas de la incipiente sociedad isleña (Verlinden, 1987). A ese bagaje inicial se fueron añadiendo, con mayor o menor grado de integración, los elementos aborígenes, los portuguesismos, los americanismos y, en época más reciente, algunos arabismos y anglicismos.

Es importente prestar atención al hecho de que Canarias era una una región conquistada por Castilla en medio de un mar dominado en los últimos siglos de la Edad Media por portugueses. Como afirma Pérez Vidal , «el influjo portugués fue [...] muy amplio e intenso. Se extendió por todas las islas y se infiltró en todos los niveles y sectores de la naciente sociedad canaria».

La primera expedición lusa a las Canarias se fecha en 1341; hacia 1448 Antao Goncalves se establece en Lanzarote; en 1483 Pedro de Vera, gobernador de la isla de Gran Canaria, envía a Madeira «por frutales y cañas de azúcares»; todavía en la primera mitad del siglo XVI el Libro primero de Visitas de la localidad de Buenavista del Norte (Tenerife) se redactaba en portugués, así como

© *Moskalenko A. S.*

el de la iglesia de Garaffa en la Isla de La Palma, hasta principios del siglo XVII. Pero los lusitanos establecidos en las islas acabaron, como los pueblos indígenas, hablando castellano. A pesar de ello, la semejanza en la naturaleza que presentaba Canarias con los demás archipiélagos portugueses del Atlántico favoreció un trasvase de términos sobre todo de Madeira para nombrar un mismo tipo de *realia (apagao, cangrejo judío, cangrejo moro* o *tintillón,* por ejemplo). Desde Madeira también se trajo a Canarias, y aquí se aclimató y desde aquí se llevó a América, el cultivo de la caña de azúcar, con toda la nomenclatura que su elaboración y refinado comportaba. También desde otras regiones portuguesas llegaron a las islas colonos cuyas influencias no sólo quedaron reflejadas en la lengua sino también en otros muchos ámbitos de la vida y la cultura de las islas. Así, Torriani en su *Descripción e historia del Reino de las Islas Canarias* , cuando traza una panorámica de la ciudad de Santa Cruz de La Palma, señala que «Las casas son blancas, fabricadas a la manera portuguesa». Y no son pocos los antropónimos *(Almeida, Doria, Caraballo, Avero, Fontes) y* topónimos de origen portugués *(Porto Nao, La Bocaina, Los Cabocos),* las costumbres (el *entrado* palmero) o las labores tradicionales del campo (las partes del arado, la manera de sembrar las tierras) y del mar (los nombres de los aparejos y artes de pesca) que proceden de ese contacto inicial que duró prácticamente hasta la separación de España y Portugal en 1640, si bien en algunas zonas todavía hay huellas hasta mediados del siglo XVIII.

La interferencia entre las dos poblaciones tuvo que ser profunda e intensa, ya que se adoptan en la variedad isleña no sólo elementos léxicos denotativos *(acebiño, ademo, barbuzano, faya, follado, hierba cidrera, higo bacoriño, loro, marmulano, neveda, relinchón, til, trevina, viñático)* y connotativos *(calaza, devaso, fanchan, farfaliento, fasto, genioso, jeito, magua, desinquieto, perlujó),* sino también préstamos semánticos *(nuevo,* con el significado portugués de 'joven', o *viejo,* 'más adelantado en edad'; *agonía* como 'náusea', o *arrullar* como 'mecer', o *chuchar* que incluye el sentido portugués de 'obtener provecho de alguien', *guarecer,* que adopta la acepción lusa de 'lograr sacar adelante lo que estaba en peligro o se daba por perdido', o *verdugo,* que añade a sus acepciones el sentido de 'madera que, en los costados de las embarcaciones, refuerza la tablazón'), frases hechas y locuciones *(picar el ojo, darle a la táramela, estar como acabante, salado como la pilla),* algunos sufijos (como el sufijo *-da,* procedente del portugués *-cia,* que forma sustantivos verbales como *paresencia, cresencia, segurancia;* o el sufijo *-ento,* que forma adjetivos con el significado de 'exceso, abundancia', como *borrallento, caspento, vidrento, femigiento,ftaquiñento, machaquiento, aguachento, morriñento, pachorriento, momento,* etc.; o el sufijo *-ero,* con el que se crean sustantivos como *almendrero, naranjero, melonero,*

manzanero, calabacera, duraznero, gandiera, batatera; o el sufijo *-iño* < *-inho,* con valor diminutivo, aunque menos frecuente que el canario *-illo,* que se emplea en voces como *alferiño, alfonsiño, hueriña, ga-rubiña, soriño) y* construcciones sintácticas portuguesas (como *pegar a + infi nitivo,* con valor incoativo). Y junto a los sustantivos, prueba de la profunda interacción son los elementos de otras categorías que generalmente no son adoptados como préstamos léxicos, como los verbos *(escarrancharse, lambuciar, cabucar, margullir),* los adjetivos *(enjillado, engajado, fañoso)* o incluso adverbios y locuciones adverbiales *(rente* o *a las caballetas,* por ejemplo). La cantidad de sinónimos adoptados *(, facera y parpatana,* para el significado 'agalla del *péz ;preguiza, calacería, calazacomo* 'pereza' *raizambre, brolloo grelo* como "grillo, especialmente el de las *papas'; rapusiño y ratina* como 'corto' *\jable y rofo* 'arena de origen volcánico'; *vesgo y birollo* 'bizco'; *abrollar y copejar* 'salir el pez del agua'; *garabulla, fagulla y maravalla* 'viruta', etc.) es prueba fe haciente de ese contacto profundo, así como la incorporación en el español canario de múltiples préstamos semánticos y calcos *(cfr.* las traducciones de los portuguesismos *cabaga abobara, sargo veado, vide y milhano,* que se integran en el habla del Archipiélago como *calabaza boba, sargo breado, vida y villano.* De todo este análisis se deduce que son interferencias debidas a un contacto directo y dilatado en el tiempo, con lexemas incluidos en su mayoría en campos semánticos primarios, no solamente en los relacionados con la vida rural y marinera de los estratos sociales más populares. Evidentemente, como escribió G. Salvador hace unos años, el portuguesismo «ofrece características distintas al de los préstamos de cualquier otra procedencia. También superiores dificultades no tiene el lusismo ese aire de extranjería, de artículo de contrabando, que presentan, por lo menos durante cierto tiempo, palabras procedentes de otras lenguas». Sin embargo, los contactos históricos de canarios y portugueses y su presencia en todos los ámbitos de la vida isleña suponen una baza importante que debemos ponderar a la hora de catalogar un vocablo como lusismo. Así, aunque no figuren como tales, casi una cuarta parte de los «canarismos» recogidos en la última edición del *Diccionario Académico* tiene en el portugués su étimo inmediato *(alhorra, amularse, anjova, arrife, barbusano, callao, cambar, casal, fañoso, follado, gago, gaguear, serventía, táramela, taranta, terrera, trillo, vieja* 'pez', la acepción canaria de *folla,* etcétera).

La filiación portuguesa -u occidental en determinados casos - de algunas palabras empieza en el primer vocabulario canario, el de Sebastián de Lugo. Realmente no está en la intención de Lugo señalar el origen de las palabras que considera «provinciales canarias», pero excepcionalmente anota solamente en diez entradas que se trata de voces gallegas o que se usan también en Galicia (cfr. *andoriña, coruja, embarcar, engoruñado, /echadura, ferruje, liña, millo, novelo* y

táramela). Más exactos son los datos que aporta Álvarez Rixo, hijo de portugués y conocedor de esta lengua tras su estancia en Madeira durante los años 1813 y 1814: «Las personas que hayan leído las *Historias* de las Canarias y recuerden que los portugueses hicieron figura en ellas - señala en la «Introducción» a sus *Voces, frases y proverbios provinciales de nuestras islas canarias con sus derivaciones, significados y aplicaciones* (1992: 58), ya por sus repetidas expediciones para sujetarlas, ya alistados en las mismas tropas españolas que las sojuzgaron y repartieron sus campos, ya después siendo sus principales mercaderes exportadores de sus caldos hasta la revolución de Portugal del año 1641, no extrañarán las muchas dicciones suyas que en las Islas se encuentran». La nómina de portuguesismos se eleva en el autor portueges a cincuenta y siete, a los que habría que añadir algunas voces como *bicariño, barbusana, burgado, chafaldero, charaviscal, claca, cotio, entaliscar, ademo, arrife* o *gorar,* incluidas en su vocabulario sin filiación o como procedentes de otras lenguas. También J. Maffiotte en su *Glosario de canarismos* resalta el origen luso de algunas de las palabras usuales en las Islas Canarias: en este caso solamente son treinta y cinco las entradas que de alguna manera relaciona con el portugués o con el occidente peninsular, entre ellas algunas todavía vigentes como *callado, canga, fañoso, liña* o *rente.* Esa nómina va aumentando con las aportaciones de Zerolo y, sobre todo, de los hermanos Millares, que incluyen, dentro de los componentes del léxico canario, un apañado de «Voces de origen galaico-portugués» *(abanar, arrente, besos, cachimba, debasso, engodo, fechar, ferruje, fogalera, geito, magua, de relance, tonturas* y *vértigos,* a Jas que añaden a lo largo del vocabulario *bico* y *terrera).* Y en su excelente reseña al libro de los Millares, Wagner registra treinta y nueve lusismos más: *batata, coquera, comechoso, conduto, correr, desborrifarse emperrarse, encelar, entullir, salir escafiriendo, fallido, garepa, garujo, gata (coger una), lambiar, largar, lasca, liña, morulla, nuevo, panasco, pedrero, pegar a, petudo, plantear, quejo, rabuja, pilla, sebos, serventía, sorroballar, soturno, tabefe, talla, táramela, tíñete, tolete, lotizo* y *traquinas.*

Esa etapa inicial de acopio de portuguesismos en los textos y vocabularios canarios llega a un desarrollo total con las investigaciones de Pérez Vidal. Mucho debe la lexicología canaria a la obra de este erudito, pero es especialmente en el terreno de las influencias lusas donde sus investigaciones han sido decisivas. Desde 1944, fecha en que publica su trabajo «Portuguesismos en el español de Canarias» hasta 1991 en la que postumamente aparece su última monografía sobre este tema, *Los portugueses en Canarias. Portuguesismos,* el insigne palmero va registrando y acumulando datos lingüísticos en sus indagaciones en un principio etnográficas (de folclore popular) sobre la influencia de la cultura lusa en el Archipiélago canario. A él debemos también los primeros análisis semánticos

sobre determinadas parcelas del vocabulario, así como los primeros planteamientos por campos onoma-siológicos (Pérez Vidal, 1961); de él parten los trabajos sobre léxico marinero y sobre «Influencias portuguesas en la cultura tradicional marinera de Canarias» (Pérez Vidal, 1952 y 1963), sobre arcaísmos y portuguesismos (Pérez Vidal, 1963-64) y sobre toponimia portuguesa (Pérez Vidal, 1964). Tres de sus artículos han sido claves en la fijación de los tipos de lusismos adoptados por el español del Archipiélago: «Clasificación de los portuguesismos del español hablado en Canarias» (Pérez Vidal, 1966), donde analiza la filiación dialectal de los lusismos canarios (un 38,5% señala que proceden de voces de uso común en Portugal, el resto lo forman vocablos y acepciones procedentes de zonas como Minho,Tras-os-Montes, Beira Litoral, Douro, Estremadura, Algarbe, Bajo Alentejo, Azores y Madeira) y establece, desde el punto de vista del contenido, varios tipos de préstamos, teniendo en cuenta que unas veces se conserva la grafía portuguesa pero el significado ha evolucionado y otras, por el contrario, sólo se ha adoptado una determinada acepción que se ha añadido a la correspondiente voz castellana; a ese artículo hay que añadir el estudio que realiza sobre «Fenómenos de analogía en los portuguesismos de Canarias» (Pérez Vidal, 1967), donde comenta varios ejemplos de etimología popular y de cruces de palabras entre formas portuguesas y castellanas, así como su monografía sobre el «Comportamiento fonético de los portuguesismos en Canarias» (Pérez Vidal, 1968), en el que señala cuáles son los procedimientos usuales de castellanización de los significantes portugueses y cuáles los elementos que revelan claramente la procedencia lusa de un determinado vocablo.

En realidad, de toda la obra de Pérez Vidal se desprenden datos sobre la presencia de la lengua y el folclore lusos en todos los ámbitos de la cultura canaria, observaciones que fueron recopiladas en su último trabajo, *Los portugueses en Canarias. Portuguesismos,* cuya principal aportación es la de realizar un análisis, onomasiológico, agrupando los portuguesismos por campos: «El cuerpo humano», «Defectos físicos», «Acciones, estados y cualidades de carácter físico», «Acciones, estados y cualidades de carácter psíquico», «Los niños», «Enfermedades y accidentes», «La casa», «El hogar. Los enseres», «La comida y el vestido», «El tiempo atmosférico», «Configuración y naturaleza de los terrenos», «Animales silvestres-Insectos-Aves», «Vegetales», «Los aperos», «Hortalizas-frutales», «El trigo, la cebada, el centeno y el maíz», «La viña», «La caña de azúcar», «Animales domésticos», «Cestería», «Hilado, tejido y tinte», «Los molinos», «Oficios varios», «Transportes y caminos», «El mar» y «Varios». En total, registra más de ochocientas entradas de términos de origen portugués, gran pane de los cuales ya había analizado en trabajos anteriores, que pueden dar

una visión real de lo que ha significado la presencia lusa en Canarias.

También han sido valiosas y han supuesto un avance efectivo en el análisis de los préstamos occidentales al español de Canarias los trabajos de M. Alvar. La lexicología canaria ha tenido en este maestro una doble aportación: por un lado sus trabajos exhaustivos sobre las características del habla de las islas, desde que en 1959 realizara su primera monografía sobre *El español hablado en Tenerife',* por otro, gracias a la publicación del *ALEICan* (Alvar, 1975-78) contamos con un material que ha servido de base a muchos otros lingüistas para comprobar la presencia o no en la lengua hablada del léxico tradicional. Sus trabajos son punto de referencia obligado para cualquier análisis léxico y punto de partida para las investigaciones que en el futuro se puedan realizar. Es precisamente la utilización de los datos del *ALEICan* otro de los aspectos novedosos del libro que hemos comentado de Pérez Vidal (1991) y que le sirvió para constatar la vitalidad de algunos términos como *gago, peta, peludo, corfya, escoda, balango, payo, locero,* etc. Y son también los materiales de este Atlas lingüístico los que empleó el mismo M. Alvar en su análisis de los «lusismos» presentes en la terminología de seres marinos (1975), y los que recopila Llórente Maldonado (1978 y 1987) para determinar la composición del léxico canario. Dentro de los occidentalismos distingue este último autor los «Portuguesismos propiamente dichos», los «Portuguesismos castellanizados y calcos del portugués», los «Portuguesismos o arcaísmos castellanos», los «Vocablos comunes a todo el occidente peninsular», los «Leonesismos», los «Portuguesismos/ occidentalismos o americanismos» y los «portuguesismos/occidentalismos o andalucismos». Queda así patente una problemática que no es exclusiva de los lusismos del español canario. Son muchas las voces -andaluzas, americanas, portuguesas, etc.- compartidas con zonas como Extremadura, Andalucía y gran parte de América, y son pocos los datos comparativos con los que contamos para establecer cuál ha sido la historia particular de cada palabra, cuál su trayectoria y su vía directa o no de introducción. Ello sin contar con que Andalucía fue en los primeros años de la conquista de Canarias y América una vía de paso donde seguramente confluyó, se aglutinó y se asimiló gran parte de estos aportes que luego definirían la fisonomía tanto del léxico americano como del canario.

Los datos que Pérez Vidal ofreció a lo largo de su dilatada trayectoria investigadora hicieron pensar que era el habla de la isla de La Palma la que mayoritariamente se nutriría desde el mismo siglo XV de la aportación lusa. Era lógico que así fuera por la presencia históricamente constatada.de los portugueses en las tierras palmeras y porque Pérez Vidal fue pionero tanto en la búsqueda como en la publicación de los materiales que tenía, por su origen, más cercanos: los de La Palma. A ellos se fueron sumando los de otros investigadores. Así, ya

hemos señalado la aportación de M. Alvar sobre el léxico de Tenerife (1959: 87-92), a la que habría que añadir sobre esta misma isla los hallazgos de A. Lorenzo Ramos (1976: 141-161); sobre Tenerife y La Palma se centraron también los trabajos de J.Régulo (1944, 1945 y 1970); sobre Fuerte-ventura contamos con los datos de Navarro Artiles (1965-66) y la indagación sobre el uso de portuguesismos realizada por M. Morera (1993 y 1994); del español de Lanzarote son muy significativos los trabajos de M.Torres Stinga (1981, 1993 y 1995: 207-232), y de La Gomera A. Lorenzo Ramos publicó algunas referencias recientemente (1993).

Según nuestros recuentos, si partíamos hace ciento cincuenta años de la lista de diez voces occidentales (gallegas) que recogía Lugo en su Colección, hoy ese número de portuguesismos (incluyendo los calcos y préstamos semánticos) se incrementa hasta alcanzar casi los 1.250. Si en los prehispanismos resaltábamos que no había ningún verbo que procediera directamente de las lenguas aborígenes, en los portuguesismos, por el contrario, hemos de señalar que alrededor de un 12% de las voces son formas verbales; un 65% son sustantivos; un 12%, adjetivos, y el 2% restante lo conforman vocablos de otras categorías (la mayor parte de ellos adverbios o locuciones adverbiales como cerce, a las caballeras, a las caballotes, a la calapera, de cangallas, a rastros o rente). Y aunque puede que no todos estos términos hayan entrado directamente del portugués, su arraigo en el español canario se debe en gran medida a la influencia lusa. El desarrollo de la dialectología histórica y la publicación de nuevos materiales nos permitirá en el futuro dilucidar hasta qué punto ese bagaje es exclusivo de Canarias o si, como pensamos, parte de él es compartido con Andalucía y América. Así, simplemente rastreando los mapas del Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía, siguiendo los datos que nos ofrece Navarro Carrasco (1985) sobre occidentalismos, podemos señalar que un 37,87% presenta una coincidencia de uso con el español de Canarias (Corbella 1994-95 y 1995).

Son sin duda La Palma y Tenerife las que cuentan con mayor arraigo de lusismos, casi un 33% del componente portugués del léxico canario se registra exclusivamente en estas dos islas occidentales, del que un 18,7% es propio de La Palma *(voces como* majadura, marafullar, mazadera, medroño, meladura, melar, meruja, mofo, molanco, malina, moliñar, mollina, moronga, mprno, *muiña, etc. presentan una documentación restringida a su habla), el 7,6% pertenece a Tenerife (palabras como* manquejarse, mansarrón, mantear, melojar, moriángano, motreco, murro) *y el 6,7% es compartido por ambas* (mormo, murgaño, pachorrento, peco, sabichoso, solero, sollado, *etc.). Junto a esas vo-* ees exclusivas, otras parecen tener una distribución más generalizada en todo el Archipiélago como *serventía, talla, tamboril, casa terrera, lotizo, traquina, verga,*

vieja 'cierto tipo de pescado', *zafado, pan fresco* 'pan del día', *peludo, rente, jeito, laja, locero, masapé, engodo, enchumbar, empatar, engrudo, enfullar, entullo,faya,fondaje,fogalera, callao, canga, cardume, cheme, chueco, abade, abañador, abanar, abombarse, acebiño, ademo, aguaviva, alfonsiño, barbuzano, bubango, burgao,* etc. Otras, más o menos difundidas en otras épocas, hoy han quedado como verdaderos arcaísmos *(desburgar, engeño, escuma, forma, fornalla, herido, lealdado, lealdador, lealdar, mascabado, panela, remiñol, tacho),* o como voces de uso muy restringido a determinadas faenas y labores tradicionales, identificables solamente por las generaciones mayores. Y otras, siendo usuales todavía, no se emplean en todas las situaciones de habla *(derrengado, baña, fañoso, amularse, debruzarse, sorroballado, cambado).* Faltaría un estudio global sobre el grado de integración de estos portuguesismos en el español canario actual, teniendo en cuenta factores como su actualización en la competencia léxica activa o pasiva de los hablantes, su contexto lingüístico y los estilos de lengua y el grado de estigmatización alcanzado en su uso, lo que nos permitiría comprobar objetivamente la vitalidad de estos lexemas y su pertenencia o no a la norma actual, los niveles generacionales en los que es más propicia su conservación y producción y la actitud lingüística de los hablantes ante su empleo.

Hemos querido hacer un recorrido sobre la investigación que se ha llevado a cabo en la búsqueda y el rastreo etimológico de las fuentes del vocabulario canario y apuntar brevemente cuáles son las carencias advertidas y los caminos emprendidos en los últimos años. Como conclusión queremos resaltar lo siguiente:

1. La fisonomía léxica del español de Canarias actual se debe en cierta medida a su dimensión sociohistórica y cultural, a un proceso continuo de acomodación lingüística, condicionada por factores geográficos, socioeconómicos, políticos y de emigración. La procedencia del vocabulario canario constituye un fiel reflejo de las vicisitudes históricas de la región.

2. Sin embargo, hemos de reconocer que las influencias de otras lenguas y modalidades sobre la variedad canaria han sido, excepto en el caso de la convivencia con el portugués, ya que no han afectado sino a la parcela del léxico que es la más susceptible, por otro lado, de adoptar nuevos elementos y, a diferencia de los sistemasfonológico y morfosintáctico, el sistema léxico es intrínsecamente abierto.Todo ello se traduce en que el canario ha sabido enriquecer por el proceso de contacto su vocabulario, adaptarse a los nuevos pueblos pero mantener, al mismotiempo, su singularidad. El contacto con nuevas culturas en los últimos siglossuele ser menos productivo, quizá por un proceso de la misma lengua que tiende a potenciar los procedimientos de modernización léxica frente a una disminución paralela de la adopción de formas externas.

3. Aunque sea la presencia lusa la que ha gozado de una investigación más profunda, falta todavía un trabajo de síntesis que, siguiendo las líneas trazadas por Pérez Vidal, ofrezca las etimologías exactas para todos y cada uno de los términos de origen luso, así como un análisis contrastivo con el andaluz que permita señalar la vía directa o no de introducción de todos estos términos y de los múltiples occidentalismos registrados en el vocabulario canario.

4. La indagación etimológica tiene validez, evidentemente, desde una perspectiva diacrónica del análisis del léxico. El registro en fuentes documentales de estos préstamos no lleva aparejado que hayan pertenecido o sigan incluyéndose dentro del léxico activo, ya que muchos de ellos se limitaron a nombrar nuevos objetos importados o asimilados por el contacto con esas nuevas culturas y que desaparecieron al olvidarse o quedar obsoletos los referentes o las técnicas que designaban. Sin embargo, el estado actual de esos préstamos, suregistro y nivel de uso puede ofrecer datos significativos sobre el nivel de interacción y sobre la profundidad del contacto.

5. Las listas de préstamos pueden resultar engañosas, al hacer pensar que el español canario actual está plagado de voces foráneas. No hay que perder nunca la perspectiva del conjunto y contar con estudios léxicos de naturaleza estadística que nos permitan cifrar el grado de interacción alcanzado. El cambio de costumbres queda reflejado continuamente en el léxico y de ahí que se imponga realizar descripciones sociolingüísticas y dialectológicas de alcance rural y urbano que nos permitan establecer las pautas del cambio y las caracte rísticas de ese léxico en el español canario actual.

6. A nivel global las interferencias forman microsistemas léxicos peculiares que, comparados con el vocabulario de otras modalidades, permiten trazar las líneas generales de diferenciación léxica de las distintas variedades del castellano.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Almeida Manuel* y Carmen Diáz Alayón. El español de Canarias. Santa Cruz de Tenerife, 1988. 2. *Alvar M.* Estudios Canarios (tomo II) Viceconsejería de Cultura y Deportes de Gobierno de Canarias, 1993. – 588 p. 3. *Alvar M.* "La terminología canaria de los seres marinos", Anuario de Estudios Atlánticos, 21, 1975. – 419-469 p. 4. *Aznar Vallejo E.* La integración de las Islas Canarias en la Corona de Castilla (1438-1536), Universidad de Sevilla-Universidad de La Laguna, 1983. – 152-154 p. 5. *Berthelot S.* Etnografía y anales de la Conquista de las Islas Canarias (trad. De J.A.Malibran), Santa Cruz de Tenerife, Goya artes, 1978. – 358 p. 6. *Cioranescu A.* Le Canarien. Crónicas francesas de la conquista de Canarias, Santa Cruz de Tenerife, Aula de cultura de Tenerife 3ª edición, 1986. – 280 p. 7. *Corrales Zumbado C.* "Tipología de los arcaísmos léxicos" en Actas de II Simposio Internacional de Lengua Española, Las Palmas,1984. – 507-514p. 8. *Corrales Zumbado C.* y D. Corbella Díaz y M.A. Alvarez Martínez. Tesoro lexicográfico de español de Canarias, Madrid – Canarias, Real Academia Española y Gobierno de Canarias, 1992. – 381 p. 9. *Diaz Padilla G.* Colección documental de la Gomera (1536-1646) Estudio paleográfico, dimplomático e histórico, tesis doctoral, Facultad de Geografía e Historia, Universidad de La Laguna. 10. *Perez Vidal Jose.* Los portugueses en Canarias. Portuduesismos, Las Palmas de Gran Canaria: Cabildo Insular de Gran Canaria, 1991. 11. *Samper Padilla J.A,* y C,E, Hernández Cabrera. "Vitalidad de supustos arcaísmos léxicos de Gran Canarias", Lingüística Española Actual 1995.

© *Moskalenko A. S.*

ЗМІСТ

Андрійченко Ю. В. Особливості трансформації іменників жіночого роду з огляду на ґендерний фактор …….. 3

Безпаленко А. М. Мовлення як агресія ……... 9

Білоус Н. П. Інтимізовані дієслівні засоби творення сюжетної динаміки українських казок про тварин ……... 13

Бокова П. М. "Фальшиві друзі перекладача": проблеми, труднощі та особливості перекладу *(на матеріалі іспанських фразеологічних одиниць)* …… 21

Бортничук О. М., Пастушенко Л. П. Лінгвокультурологічна маркованість англійських фразеологічних одиниць ……... 25

Бохун Н. В. Специфіка словесного портрета персонажа в іспанській літературі ХХ століття ……. 33

Боцман А. В. Анізотропія германських претерито-презентних та інхоативних дієслів …… 42

Бурмістенко Т. В., Ярошевська М. О. Французька інавгураційна промова та її лінгвопроагматичні особливості …….. 56

Вакуленко Т. О. Замкнуті питальні речення фразеологізованої структури – констативні мовленнєві акти …… 65

Гарбузова Г. О. Перетворення синтаксичної структури україномовного складного речення під час його перекладу засобами англійської мови ……. 72

Гетьман З. О. Сполучувальні властивості слова в неспоріднених мовах …….. 81

Горбач І. М. Наративна структура французьких наративних текстів у сучасній парадигмі лінгвістичних знань ……. 86

Губа Л. В. Роль різних частин мови у репрезентації просторових відносин в оповіданнях та казках Германа Гессе …… 93

Гулідова І. С. Структурно-семантичні ознаки прислів'їв американської поезії ХХ століття ……. 101

Данилич В. С. Поняття моральності в іспанській мові: історико-етимологічний аспект ……. 110

Дворнікова А. Р., Лісняк С. П. Фразеологізми із гастрономічним компонентом в національних варіантах іспанської мови ……... 120

Доній Т. М. Оцінна модель характеристик перекладу віршованого тексту ……. 130

Elena del Pozo Infante. El concepto de interculturalidad en el aula …… 139

Захарченко Н. В. Ядерний компонент концепту *KAMPF* (боротьба) у полемічному трактаті Мартіна Лютера …….. 144

Калініченко А. С., Чорна Н. В. Категоризація негативних моральних якостей людини у іспанській мовній картині світу ……. 152

Каратєєва Г. М. Часові параметри розгортання текстового концепту-константи *ПОДОРОЖ (на матеріалі творів Ле Клезіо)* …… 160

Катернюк В. В. Полікомпонентні неофіційні антропоніми в англійській, німецькій та українській мовах …… 170

Кеба О. М. Класи приголосних артикуляцій в контакті з вібрантами в іспанській мові ……. 177

Кісьміна К. О. Каламбурна полісемія *(на матеріалі скетчів Р. Девоса)* ……. 184

Клименко Н. Ф. Суфіксальний спосіб і транспозиція в творенні прикметників та прислівників з часовими ознаками (зіставний аспект) ……... 191

Колодко С. А. Проблема класифікації прислівників китайської мови ……... 206

Korbozerova N. M. Clasificación semántica de los marcadores españoles de relación supraoracional ……... 215

Корольова Н. О. Лексичне вираження ментальності німецького народу у творчості Томаса Манна *(на матеріалі роману "Будденброки")* ……... 220

Крижановська М. В. Конфлікт як позитивний дискурсоформувальний фактор в сімейному спілкуванні *(на матеріалі сучасної італійської мови)* ……... 231

Крупко О. І. "Ледь-ледь торкаю слово аквареллю …" *(про мистецтво словесного пейзажного малюнка Ліни Костенко)* ……. 238

Кульчицький В. І. Абревіація і телескопія, їхнє місце у системі дериваційних способів номінації та специфічні властивості ……... 245

Курченко О. О. Usteo і tuteo В сучасній іспанській мові: грані вербальної ввічливості ……... 251

Кучерява Л. В. Іменування актантів-неосіб та їх функції у французькій художній прозі XIX–XX століть ……. 259

Лобода Ю. А. Судовий дискурс у перекладознавчому аспекті ……... 267

Любчук Н. В. Трансформації фразеологічних одиниць як проблема перекладу …… 274

Наваренко І. А. Інформаційна архітектоніка тексту іспанської народної казки за даними аудиторського аналізу …… 284

Ніколенко А. Г. Культурний концепт, мовні образи і символ як мова лінгвокультури …….. 290

Новосельцева І. В. Гештальт у сучасній когнітивній лінгвістиці …… 297

Новохатська Н. В. Приєднання й парцеляція як засоби формального членування англійських та українських розмовних конструкцій …….. 303

Нужна К. А. Верлан та суфіксація як способи творення лексики молодіжного мовлення Франції …… 310

Орлова І. С. Текстовий концепт ДЗЕРКАЛО у творах Х. Л. Борхеса та його відтворення у перекладі …… 318

Охріменко В. І. Функціональні характеристики модального інкорпорованого маркера *davvero (на матеріалі італійської мови)* ……... 327

Падалка Ю. М. Герменевтика як засіб тлумачення прихованого модального змісту …… 336

Пілик В. В. Модально-темпоральна структура текстів газетно-публіцистичного стилю турецької мови …… 340

Покровська І. Л. Концепт *рай* у турецькій мовній картині світу …….. 350

Попова Н. М., Чернова А. А. Понятійна основа лінгвокультурних концептів *(на матеріалі іспанської мови)* …… 357

Сингаївська Г. В. Епонімічні найменування в іспанській медичній термінології …… 364

Ситдикова І. В. Роль письма в інформаційному суспільстві …… 374

Скрипник А. В. Дієслова-вербалізатори концепта “AMOUR” у французькій мові …… 381

Соловей Ю. В. Релевантні для перекладу лінгвістичні та композиційні особливості наукового дискурсу ……... 388

Столярова А. А. Структурно-семантичні особливості новогрецьких економічних термінів ……. 395

Судорженко Г. П. Комунікативні одиниці із псевдоумовними відношеннями в іспанській мові ……... 403

Терехова С. І. Функціонально-семантичні особливості зворотних репрезентацій: референційність – анафоричність – дейктичність – реципрокальність …….. 408

Теслюк Г. С. Архітектонічна структура французьких авторських казок XVII ст. …….. 416

Тімкова Т. М. Лексичні одиниці, що позначають атмосферні явища у давньотюркській мові …….. 428

Толстова О. Л. Парадигматичні зв'язки соматичної лексики іспанської мови ……... 437

Циркунова І. В. Іронія та її інтерпретація з точки зору лінгвістики та перекладу …… 444

Чернишова Ю. О. Адаптація сучасних італійських релігійних текстів в українських перекладах …….. 452

Чорна Н. В. Особливості концептуальної системи постмодерного художнього дискурсу ……. 458

Якубенко І. В. Іллокутивна спрямованість моделей актуального членування складнопідрядного німецького речення ……... 465

Ящик Н. Р. Когнітивний аспект вербального символу *(на матеріалі німецької мови)* ……. 474

Волосенко І. В. Регулятивний потенціал німецької молодіжної мови інтернет-щоденників …… 482

Moskalenko A. S. El aporte portugués al vocabulario canario 488

Зміст ……. 497

Contents ……... 501

CONTENTS

Andriichenko J. V. Features of transformation of nouns of woman family including gender factor ……... 3

Bezpalenko A. M. Talking As Aggression ……... 9

Bilous N. P. Intimisated verbal means of creating narrative dynamics of Ukrainian animal fairy tales …….. 13

Bokova P. M. "False friends interpreter": problems challenges and features of translation *(based on Spanish idioms)* ……. 21

Bortnychuck O. M., Pastushenko L. P. English Phraseological Units with Culturally Dependent Components …….. 25

Bokhun N. V. The specificity of the portrait personage's formation in Spanish belles-lettres of 20th century ……. 33

Botsman A. V. Anisotropy of the Germanic preterite-present and inchoative verbs ……. 42

Burmistenko T. V., Iaroshevska M. O. French inaugural speech and its lingo-pragmatic functions ……... 56

Vakulenko T. O. Closed interrogative sentences of phraseological structure – the speech acts of assertion …….. 65

Garbuzova H. O. The Transformation of the Syntactic Structure of a Ukrainian Complex Sentence in the Process of Its Translation by Means of the English Language Units ……... 72

Guetman Z. O. Combinatorial features of words in unrelated languages …… 81

Gorbach I. M. The narrative structure of French narrative texts in the modern paradigm of linguistic knowledge ……... 86

Guba L. V. The Role of Different Parts of Speech in the Expressing of Spatial Relationships in the Literary Texts by Hermann Hesse …….. 93

Gulidova I. S. Structural and Semantic Peculiarities of Proverbs of the 20th Century American Poetry ……. 101

Danilich V.S. The notion of morality in Spanish: historical and etymological aspect …… 110

Dvornikova A. R., Lisniak S. P. Phraseology with gastronomic component in the national version of Spanish language …… 120

Donij T. M. The estimated model of poetry translation characteristics ……. 130

Elena del Pozo Infante. El concepto de interculturalidad en el aula ……..... 139

Zakharchenko N. V. The core component of the concept STRUGGLE in the polemic treatise of Martin Luther …….. 144

Kalinichenko A. S., Chorna N. V. Categorization of negative moral qualities in the Spanish language picture of world …….. 152

Karatyeyeva G. M. Temporal framework of the textual concept-constant JOURNEY's development *(based on Le Clézio's Prose)* …….. 160

Katernyuk V. V. Poly-component Nicknames in English, German and Ukrainian ……. 170

Keba O. M. Classes of consonant articulations in contact with vibrants in Spanish ……. 177

Kismina K. O. Puns based on polysemy *(on the material of Raymond Devos sketches)* …….. 184

Klymenko N. F. Suffixation and transposition in forming of adjectives and adverbs with temporal signs (contrastive aspect) …….. 191

Kolodko S. A. The problem of classification of Chinese adverbs ……. 206

Korbozerova N. M. Clasificación semántica de los marcadores españoles de relación supraoracional ……. 215

Koroliova N. O. Lexical expression of the mentality of German people in the works of Thomas Mann *(on basis of the novel "Buddenbrooks")* ……... 220

Kryzhanovska M. V. Conflict as a positive factor of family discourse space's creation *(on the material of modern Italian language)* ……. 231

Krupko O. I. "I slightly touch the word with water-colours … " *(the art of verbal scenaric picture of Lina Kostenko)* ……..... 238

Kulchytsky V. I. Abbreviation and telescopy, their role in the system of derivationas modes of nomination and specific properties ……..... 245

Kurchenko O. O. Usteo and tuteo in modern Spanish: facets of verbal politeness ……. 251

Kucheriava L. V. Actants non-persons' names and their functions in French literary works of XIX–XX centuries ……. 259

Loboda Y. A. Court Discourse in Terms of Translation Studies ….. 267

Lyubchuk N. V. Transformations of idioms as a problem of translation ……... 274
Navarenko I. A. Information architectonics of the texts of Spanish folk tales according to audit analysis ……. 284
Nikolenko A. G. Cultural concepts, linguistic images and symbols as language of linguistic culture …… 290
Novoseltseva I. V. Gestalt in modern cognitive linguistics …….. 297
Novokhatska N. V. Attachment and parceling as the means of formal division of English and Ukrainian conversational constructions ……. 303
Nuzhna K. A. Verlan and Suffixation as methods of lexical formation in the French youth language …… 310
Orlova I. S. Textual Concept MIRROR in the personal style of J. L. Borges and its translation ……... 318
Okhrimenko V. I. Functional characteristics of incorporated modal marker *davvero (in Italian)* …… 327
Padalka I. M. Hermeneutics as a means of interpreting the hidden modal content ……. 336
Pilyk V. V. Modal and temporal structure of the Turkish publisistic style …… 340
Pokrovska I. L. Concept *paradise* in the Turkish language picture of the world …… 350
Popova N. M., Chernova A. A. The notional component of the Spanish cultural linguistic concepts ……... 357
Syngayivska G. V. Eponymic nominations in the Spanish medical terminology …… 364
Sytdykova I. V. The role of writing in the Information Society …... 374
Skrypnyk A. V. Verbs of love in French language ……... 381
Solovey Y. V. Linguistic and compositional peculiarities of the scientific discourse, relevant to translation …… 388
Stolyarova A. A. Structural and Semantic Peculiarities of Modern Greek Economic Terms ……. 395
Sudorzhenko G. P. Communication units of pseudoconditional relationship in Spanish language ……... 403
Terekhova S. I. Functional and semantic peculiarities of reflexive semantics: reference – anaphora – deixis – reciprocate characteristics ……. 408

Tesliuk G. S. Architectonic structure of the French author's tales of the XVII c. ……. 416

Timkova T. M. Lexical units which designate atmospheric phenomena in ancient Turkish language …… 428

Tolstova O. L. The paradigmatic relations of the somatic vocabulary in Spanish …… 437

Tsyrkunova I. V. Irony and its interpretation in terms of linguistics and translation …… 444

Chernyshova Y. O. Adaptation of modern Italian religious texts in Ukrainian translations …… 452

Chorna N. V. The concept system peculiarities of the Postmodern Literary Discourse …….. 458

Yakubenko I. V. Illocutionary direction of actual division models of some complex sentence of German ……... 465

Yashchyk N. R. Cognitive aspect of verbal symbols *(based on the German language)*…….. 474

Volosenko I. V. The regulative potential of the language used by German speaking teens and post-teens is ascertained …… 482

Moskalenko A. S. El aporte portugués al vocabulario canario 488

Zmist ……. 497

Contents ……... 501